

BILAGSBIND C

ANALYSER AV ENKELTSPØRSMÅL AV TIDLIGERE FØRSTELAGMANN I
BORGARTING LAGMANNSSRETT, NILS ERIK LIE

BILAGSBIND C

ANALYSER AV ENKELTSPØRSMÅL AV TIDLIGERE FØRSTELAGMANN I BORGARTING LAGMANNSRETT, NILS ERIK LIE¹

Bilag		Side
1	Nils Erik Lie: Torgersensaken - en analyse av 27.11.2014	1
2	Nils Erik Lie: Torgersensaken – Tannbittbeviset av 04.06.2015	142
	Vedlegg 1 Ellen Beate Dyvi: Leder fra Tannlegebladet for september 2014	246
	Vedlegg 2 Jon Ingulf Medbø: Justismordet på Fredrik Torgersen, kapittel 4 og 5.	247
	Vedlegg 3 Nature, februar 2014: “Faulty forensic science under fire.”	311
	Vedlegg 4 Strengthening forensic science in the United States, sidene 1 og 103-112.	313
	Vedlegg 5 Reference Manual on Scientific Evidence, sidene 1 og 173-176.	324
3	Nils Erik Lie: Torgersensaken – Barnålbeviset av 30.05.2015	329
	Vedlegg 1 Elias Mork: ”Om strøfallet i våre skoger” (Meddelelser fra Det norske Skogforsøksvesen” nr. 29 for 1942, side 299 – 325)	382
	Vedlegg 2 Jon Ingulf Medbø og Ole M. Synnes: ”Grannålsbeviset i Torgersensaka” (”Biolog” nr. 2 for 2007)	397
	Vedlegg 3 Jon Ingulf Medbø og Ole M. Synnes: ”Grannåler i Torgersensaka”, upublisert notat, datert 08.01.2004	400
4	Nils Erik Lie: Torgersensaken. Vitnet Ørnulf Bergersen av 11.02.2015	414
5	Nils Erik Lie: Torgersensaken – Avøringsbeviset av 04.06.2015	445
6	Nils Erik Lie: Torgersensaken – Fyrstikkbeviset av 25.05.2015	500
7	Ståle Eskeland: Blodbeviset (side 22 flg. fra innlegg av 05.09.2008)	520

¹ Utredningen av blodbeviset er skrevet av Ståle Eskeland.

Nils Erik Lie

Torgersensaken – en analyse

Fjerde utgave

Nesodden, 27. november 2014

Innholdsfortegnelse		Side
1	Innledning	5
2	Vilkårene for gjenåpning	7
2.1	Strpl. § 391 nr. 3	7
2.2	Strpl. 392 andre ledd	8
2.2.1	Kommisjonens forståelse av bestemmelsen	8
2.2.2	Lovforarbeidene	8
2.2.3	Høyesteretts og Høyesteretts kjæremålsutvalgs/ ankeutvalgs forståelse av bestemmelsen	9
2.2.4	Betydningen av tidsfaktor og bevisumiddelbar het	15
3	Kravet til begrunnelse av kommisjonens avgjørelser	17
3.1	Lovkravet	17
3.2	Kommisjonens oppsummeringer i 2006-avgjørelsen	17
4	Kravet til innhold i sakkyndige uttalelser – generelt og i Torgersensaken	19
4.1	Generelt	19
4.2	Nærmere om odontologisk sakkyndighet	21
5	Bevisvurderingen i 1958	23
5.1	Generelt	23
5.2	Tannbittbeviset	23
5.3	Avføringsbeviset	27
5.4	Barnålbeviset	28
5.5	Prosedyre og rettsbelæring	30
5.5.1	Sakkyndigbevis	30
5.5.2	Øvrige bevis	32
5.6	Hva har lagretten vektlagt?	34
6	Nærmere om vitneforklaringene i 1958	37
6.1	Rigmor Johnsens innledende bevgelser	37
6.2	Vitner som har sett Torgersen i sentrum	39
6.2.1	Vitnene på Kafé Hjerterum	39
6.2.2	Astrid Tømmereek og Mario Casadio	40
6.2.3	Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse 17. desember 1958	44
6.2.4	Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006	46
6.2.5	Oppsummering punkt 6.2	49
6.3	Vitner som har sett Rigmor Johnsen på veien fra Jernbanetorget til Skippergaten 6b	50
6.3.1	Lasse Etting	50
6.3.2	Esther Olsson	50
6.3.3	Arne Thoresen	51
6.3.4	Georg Syversen	52
6.3.5	Per Fonbæk	53

6.3.6	Sigrid Fjellberg	53
6.3.7	Olga Eriksen	54
6.3.8	Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse 17. desember 1958	55
6.3.9	Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006	56
6.4	Vitnepsykologiske problemstillinger i tilknytning til vitneforklaringene under avsnitt 6.3	60
6.4.1	Faktiske likheter og avvik	60
6.4.1.1	Lasse Etting	60
6.4.1.2	Esther Olsson	60
6.4.1.3	Arne Thoresen	61
6.4.1.4	Georg Syversen	62
6.4.1.5	Per Fonbæk	62
6.4.1.6	Sigrid Fjellberg	62
6.4.1.7	Olga Eriksen	62
6.4.2	Feilkilder	64
6.4.3	Betydningen av subjektiv sikkerhet	65
6.4.4	Oppsummering	66
6.5	Torgersens alibi	67
6.5.1	Generelt	67
6.5.1.1	Høyesteretts kjæremålsutvalgs og Gjenopptakelseskommisjonens vurderinger	67
6.5.1.2	Torgersens forklaringer	68
6.5.1.3	Familiens forklaringer	68
6.5.1.3.1	Dagmar Torgersen (Torgersens mor)	68
6.5.1.3.2	Dagmar Halvorsen (Torgersens søster)	69
6.5.1.3.3	Johan Torgersen (Torgersens bror)	69
6.5.1.3.4	Foreløpig oppsummering	70
6.5.1.3.5	Statsadvokat Dorenfeldt om familien	70
6.5.2	Returen med Gerd	71
6.5.2.1	Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre	71
6.5.2.2	Nærmere om tidsberegningen	72
6.5.2.2.1	Avgangstidspunktet	72
6.5.2.2.2	Turen frem til pågripelsen	74
6.5.2.2.3	Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre og uttalelse av 17. desember 1958	77
6.5.2.2.4	Pågripelsestidspunktet	77
6.5.2.2.5	Oppsummering punkt 6.5.2	78
6.5.3	Gerd Berg	78
6.5.4	Gerd Kristiansen	80
6.5.4.1	Foreliggende forklaringer	80
6.5.4.2	Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse	81
6.5.4.3	Vurdering av kommisjonens begrunnelse	82
6.5.4.4	Saksbehandlingsfeil	82
6.5.5	Johanne Olsen	84
6.5.6	Ørnulf Bergersen	87
6.5.6.1	Kommisjonens vurderinger	87
6.5.6.2	Nærmere om Bergersens forklaring	89
6.5.6.3	Saksbehandlingsfeil i 1958	92

6.5.6.3.1	Manglende etterlevelse av straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd	92
6.5.6.3.2	Fengselslege Leikvam som sakkyndig	92
6.5.5.3.3	Manglende utsettelsesbegjæring	94
6.6	Oppsummering av vitnebevisene	94
7	Avføringsbeviset	96
7.1	Generelt	96
7.2	De sakkyndiges konklusjoner	96
7.3	Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken i 2000/2001	97
7.4	Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006	98
7.4.1	Strpl. § 391 nr. 3	98
7.4.2	Strpl. § 392 andre ledd	98
7.5	Nærmere om avføringsbeviset	102
7.5.1	Hvordan kan Torgersen ha fått avføringen på seg?	103
7.5.2	Identitet?	104
7.5.2.1	Uttalelser fra de sakkyndige i 1958	105
7.5.2.2	Alternative kilder	107
7.5.2.3	Den sakkyndige Aaser og luktprøven	109
7.5.2.4	Hår i avføringen	111
7.5.2.5	Betydningen av celler av erter og hvete	112
8	Barnålbeviset	114
8.1	Innledning	114
8.2	Printz' habilitet som sakkyndig	115
8.3	De sakkyndiges konklusjoner	117
8.4	Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken 2000/2001	118
8.5	Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006	118
8.5.1	Strpl. § 391 nr. 3	118
8.5.2	Strpl. § 392 andre ledd	119
8.6	Nærmere om barnålbeviset	122
8.6.1	Representativitet	122
8.6.2	Nålenes form og lengde	124
8.6.3	Alternative kilder for dressnålene	126
8.6.4	Oppsummering	127
9	Tannbittbeviset	128
9.1	De sakkyndiges konklusjoner	128
9.2	Begrunnelsen i gjenopptakelsessaken 2000/2001	128
9.3	Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006	128
9.4	Nærmere om tannbittbeviset	132
10	Åstedet og annet bevismateriale	134
11	Kommisjonens oppsummering	135
12	Oppsummering og avslutning	137

1 Forord til tredje utgave

Jeg var domstolleder i Borgarting lagmannsrett da den gjenopptakelsesbegjæring som ble avgjort ved lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, ble behandlet. Jeg hadde ingen direkte befatning med saken, men fulgte den i en viss utstrekning fra sidelinjen. I årene etter har jeg ikke sett noen grunn til å trekke i tvil de konklusjoner lagmannsrettens tre dommere, og i neste omgang Høyesteretts kjæremålsutvalg kom frem til.

I løpet av de siste månedene har jeg gått gjennom det alt vesentlige av det materiale som foreligger i saken, herunder samtlige politidokumenter, Borgarting lagmannsretts kjennelse av 18. august 2000, Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse i Rt-2001-1521, Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelser av 8. desember 2006 og 30. september 2010, samt påtalemyndighetens uttalelser til kommisjonen i anledning av disse avgjørelsene. Jeg har også lest på ny Michael Grundt Spangs "Torgersensaken" fra 1973 og samtlige av dagspressens referater fra behandlingen av saken i Eidsivating lagmannsrett i dagene 2 – 16. juni 1958. Enelig har jeg gått gjennom øvrig materialet som ligger på nettet, herunder Ståle Eskelands utredning "Bevisene i Torgersen-saken" av 5. april 2005.

Denne gjennomgangen har hatt som konsekvens at jeg er blitt sterkt uroet over det som har skjedd. På grunnlag av det materialet som foreligger nå, kan jeg ikke forstå annet enn at domfellelsen i 1958 var gal. På det samme grunnlag stiller jeg meg også uforstående til unnlattelsen av å gjenoppta saken i 2000/2001 og i et hvert fall i 2006, ut fra det ytterligere materiale som forelå da.

Når det gjelder gjenopptakelseskommisjonen har jeg i det følgende først og fremst beskjeftiget meg med avgjørelsen av 8. desember 2006. Avgjørelsen av 30. september 2010 viser til denne i så stor utstrekning at det må være enighet om at den nyeste avgjørelsen faller som en konsekvens av eventuell opphevelse av 2006-avgjørelsen.

Jeg understreker at jeg ikke har noen foranledning til å ta noe direkte standpunkt til spørsmålet om skyld eller uskyld. Jeg går heller ikke inn i det som er anført om strpl. § 391 nr. 1 som grunnlag for gjenopptakelse. Mitt anliggende er utelukkende å vurdere om påtalemyndighetens bevisbyrde – plikten til å bevise hinsides en rimelig og fornuftig tvil at Torgersen var skyldig – ble oppfylt da saken ble behandlet i 1958, og i forlengelsen av dette om gjenåpningskriteriene i strpl. § 391 nr. 3, alternativt i § 392 andre ledd, er oppfylt i dag.

Ut fra den forståelse av § 391 nr. 3 som er lagt til grunn i Rt-2001-1521 blir spørsmålet da om det i dag er en rimelig mulighet for at lagretten hadde landet på at det forelå en rimelig og fornuftig tvil om Torgersens skyld, og dermed svart nei på de spørsmål som ble forelagt dem, dersom de nye omstendigheter og bevis – først og fremst nye sakkyndige erklæringer og uttalelser – som har kommet til etter hovedforhandlingen i 1958, også den gang hadde foreligget som en del av det samlede bevisbildet.

I forhold til § 392 andre ledd er hovedspørsmålet om det foreligger særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig, eller – slik det er uttalt i lovforarbeidene og fulgt opp i rettspraksis – om saken alt i alt stiller seg slik at det bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd. Dette forutsetter en nåtidsvurdering, i motsetning til vurderingen etter strpl. § 391 nr. 3. I begge tilfeller skal det imidlertid skje en samlet vurdering av alt foreliggende bevismateriale, slik at den reelle forskjellen mellom de to innfallsvinklene er liten.

I tillegg til eventuelt nytt bevismateriale og nye sakkyndige vurderinger må også trekkes inn dagens generelle vitnepsykologiske kunnskaper ved vurderingen av de vitneforklaringer som ble avgitt under etterforskningen i 1957/58 og ved hovedforhandlingen i 1958. Slike kunnskaper er en del av bevislæren. Slik sett vil feil ved anvendelse av vitnepsykologiske setninger dreie seg om feil ved rettsanvendelsen og ikke ved bevisbedømmelsen.

I det følgende går jeg gjennom en del elementer som etter mitt skjønn er av betydning for vurderingen av spørsmålet om gjenåpning. Jeg understreker at det ikke dreier seg om noen fullstendig gjennomgang av alle relevante momenter i saken.

Gjennomgangen er betraktelig utvidet i forhold til førsteutgaven av 23. oktober 2013 og andreutgaven av 10. april 2014. Dette skyldes først og fremst at jeg har hatt tilgang til ytterligere materiale i saken. Dette har også medført at enkelte synspunkter er endret og nyansert i forhold til det jeg ga uttrykk for i førsteutgaven.

Tilføyelse til fjerde utgave

Fjerde utgave er i det alt vesentlige identisk med tredje utgave. Jeg har gjort noen få endringer og tilføyelser, rettet opp enkelte feil og utelatelser, og tilføyet et noteapparat med henvisninger til etterforskningsdokumentene.

2 Vilkårene for gjenåpning Vurderingskriteriene i strpl. § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd

2.1 Strpl. § 391 nr. 3

Kommisjonens generelle redegjørelse for rettstilstanden på side 89-90 i 2006-avgjørelsen er korrekt. Det vises på side 89 til at "en rimelig mulighet har vært ansett tilstrekkelig", og uttales på side 90:

"Det er grunn til å understreke at det ved vurderingen av hva som er nytt, må sammenlignes med hva som har vært fremlagt for den dømmende rett. Det kan ikke i seg selv hindre gjenopptakelse etter § 391 nr. 3 at de omstendigheter som påberopes har vært fremlagt i forbindelse med en tidligere gjenopptakelsesbegjæring, jf. Rt. 2005 s. 1665."

Et annet spørsmål er i hvilken utstrekning det fremgår av kommisjonens avgjørelse at den også har lagt denne rettstilstanden til grunn for sine vurderinger. Jeg kommer tilbake til dette spørsmålet nedenfor.

Kriteriet "rimelig mulighet" er utdypet slik i Rt-2004-1429:

"Dette vilkåret er i rettspraksis forstått slik at det kreves en rimelig mulighet – men ikke så meget som overvekt av sannsynlighet – for at det nye som påberopes, ville ha ført til en annen avgjørelse om det hadde foreligget på et tidligere tidspunkt da straffesaken ble behandlet og avgjort. Betydningen av de påberopte nye omstendigheter eller bevis må vurderes i sammenheng med betydningen av det øvrige bevismaterialet som foreligger i saken. Det er først når frifinnelse mv. etter en slik samlet bevisbedømmelse fremstår som en rimelig mulighet, at de nye forhold gir grunnlag for gjenopptakelse etter bestemmelsen."

Det synes å være enighet om hva som kan være nye omstendigheter eller bevis, jf. Bjerke, Keiserud og Sæther, Straffeprosessloven, kommentarutgave (4. utgave), s. 1329-1330, hvor det uttales:

"Nye sakkyndige erklæringer kan brukes som grunnlag for gjenåpning, selv om de ikke er basert på nytt materiale, se Rt.1990 s. 253, 1994 s.1149, 2002 s.1726 og 2005 s.1665. Nye undersøkelser av teknisk bevismateriale i saken, eksempelvis med grunnlag i nye metoder eller ny generell innsikt, vil kunne anses som nye bevis. Også nye sakkyndige vurderinger som bare har karakter av evalueringer av tidligere sakkyndiges uttalelser, vil kunne anses som nye bevis, i ethvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning, jf. Rt.2001 s. 1521 (s. 1538)."

Disse uttalelsene er som det fremgår, hentet fra premissene i Rt-2001-1521 (side 1538).

I lovforarbeidene (NUT 1969:3 side 344) er det tilsvarende uttalt:

"Det bemerkes at nye sakkyndige erklæringer etter komitéens mening må betraktes som nye bevis, selv om de er bygget på det samme materiale som har foreligget tidligere (Jfr. Rt-1964-1426)."

Det er også enighet om at kriteriet "nytt" viser tilbake til den opprinnelige hovedforhandlingen. At materiale som påberopes nå, i stor utstrekning har vært vurdert også

ved tidligere anledninger, forhindrer derfor ikke at det må vurderes på ny som element i et samlet bevisbilde. Tidligere avgjørelser har ingen rettskraftsvirkning. En avgjørelse må imidlertid kunne henvisne til tidligere avgjørelser og den begrunnelse som måtte være gitt der. Etter omstendighetene må dette også kunne gjøres kortfattet. Det må imidlertid fremgå at det er foretatt en ny og selvstendig vurdering av de anførselene som er fremsatt, og at hele bevisbildet – bestående av gamle og nye elementer – er vurdert under ett.

2.2 § 392 andre ledd

2.2.1 Kommisjonens forståelse av bestemmelsen

Kommisjonen uttaler side 90:

”Både før og etter lovendringen i 1993 har bestemmelsen i § 392 annet ledd vært ment som en ytterste sikkerhetsventil i de tilfeller der dommens riktighet har fremstilt seg som (meget) tvilsom, og ”saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd”.”

Betegnelsen ”ytterste sikkerhetsventil ” er åpenbart hentet fra kommentarutgaven side 1334. Den er ikke benyttet i forarbeidene, som bare omtaler ”den foreslåtte sikkerhetsventil”. Uttrykket ”ytterste sikkerhetsventil” er anvendt i enkelte avgjørelser av Høyesteretts kjæremålsutvalg uten egentlig belegg i forarbeidene, jf. f. eks. Rt-2001-612 og Rt-2004-357. I Rt-1998-11 uttales at adgangen ”har vært omtalt som en ekstraordinær gjenopptakelsesadgang”. I Rt-1999-554. Rt-2001-925 og Rt-2004-449 nøyter henholdsvis Høyesterett og utvalget seg med betegnelsen ”sikkerhetsventil”. Kommisjonens sitat er hentet fra Andenæskomiteén, jf. nedenfor under 2.2.2. Det har også vært angitt som hovedelement i begrunnelsen i flere av avgjørelsene nevnt ovenfor.

2.2.2 Lovforarbeidene

Bestemmelsen ble innført i strpl. 1981 – med ordlyden ”meget tvilsomt”. Dette ble endret ved toinstansordningens ikrafttreden i 1995 til ”tvilsomt”.

Andenæskomiteén uttalte (NUT 1969:3):

”Det er her et vilkår at særlige forhold gjør det tvilsomt om skyldspørsmålet er riktig avgjort. Adgangen til gjenopptagelse blir for så vidt videre enn etter dansk lov, jf. foran. Å konstatere at bevisene, slik som de forelå under hovedforhandlingen, ikke har vært riktig bedømt, synes å være en umulig oppgave, særlig når bevisførselen under hovedforhandlingen ikke har vært protokollert (...). Det avgjørende bør være om saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd. Komiteén har vært i tvil om man i likhet med den svenske lov skulle stille krav om at det iallfall foreligger noe av nye kjensgjerninger eller bevis, men er blitt stående ved et benektende svar. Det kan for eksempel tenkes at det egentlig ikke foreligger nye bevis, men en ny analyse av beviskjeden som får dommen til å fremstå i et tvilsomt lys. Det bemerkes at nye sakkyndige erklæringer etter komitéens mening må betraktes som nye bevis, selv om de er bygget på det samme materiale som har foreligget tidligere (Jfr. Rt-1964-1426).

Den foreslåtte sikkerhetsventil bør brukes med stor varsomhet. Dette har man i annet ledd søkt å gi uttrykk for ved å stille også det vilkår at ”tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny”.

Det er grunn til å merke seg at kjæremålsutvalgets kvalifikasjonskrav i Rt-2001-1521 – aksept av nye evalueringer som bevis ”i ethvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning” – ikke finner støtte i lovforarbeidene. Det er også grunn til å merke seg at komitéen anså ”ny analyse av bevisskjeden som får dommen til å fremstå i et tvilsomt lys” som grunnlag for gjenopptakelse. Dette går jo rett inn i Torgersensaken.

Til Andenæskomiteéns utkast sa departementet:

”Departementet er for sitt vedkommende enig med komitéen i at det er ønskelig med en sikkerhetsventil av den art som er foreslått. Det er imidlertid av vesentlig betydning at den praktiseres med stor varsomhet, noe komitéen også gir uttrykk for. Departementet vil i denne sammenheng særlig vise til uttalelsen fra Dommerforeningen om at grunnlaget for avgjørelsen i gjenopptakssaken kan bli dårligere enn i den opprinnelige sak.

Man har søkt å gi uttrykk for disse intensjoner ved å kreve at det skal være ”meget tvilsomt” om dommen er riktig. Under henvisning til Riksadvokatens uttalelse nevner man at det må være klart at det ikke er tilstrekkelig for gjenopptak at det f.eks. har vært drevet en pressekampanje til fordel for domfelte som i store kretser av offentligheten har sådd tvil om riktigheten av dommen. Det er den domstol som skal treffe avgjørelsen i spørsmålet om gjenopptak som må finne riktigheten av den avsatte dom meget tvilsom, og denne prøving må selvsagt skje etter vanlige prinsipper for domstolsprøving.”

Det er naturlig å lese departementets endring av ”tvilsomt” til ”meget tvilsomt” som en understrekning av de kravene til gjenopptakelse som komitéen hadde lagt til grunn, ikke som noen skjerping av kravene i forhold til komitéens utgangspunkt.

Justiskomiteén uttalte (Innst. O. nr. 37 (1980-81) side 39:

”Praktisk viktigere meiner komitéen regelen i andre leden er. Det er her eit krav at det må ligge føre ”særlige forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, og tungtveiende hensyn tilsier at spørsmålet om siktedes skyld blir prøvd på ny.” Komitéen ser det som ein fordel at ein får ein slik regel, men vil slutte seg til utvalet si utsegn på side 344 om at ”Den foreslåtte sikkerhetsventil bør brukes med stor varsomhet”.

Endringen i 1995 var begrunnet med behovet for å myke mulighetene for gjenopptakelse noe opp. Det ble understreket at reglene fortsatt skulle praktiseres strengt. Noe dramatisk skifte innebar lovendringen i 1995 ikke. I Rt-2003-1389 avsnitt 100 beskrives ”en noe videre adgang til gjenopptakelse ved at det ikke kreves at de særlige forhold gjør det ”meget” tvilsomt om dommen er riktig”. Dette er åpenbart en riktig måte å se det på. Både før og etter lovendringen har det vært vist til sitatet fra Andenæskomiteén som avgjørende kriterium.

2.2.3 Høyesteretts og Høyesteretts kjæremålsutvalgs/ankeutvalgs forståelse av bestemmelsen

En gjennomgang av praksis viser at bevissituasjonen og de bevis som har vært ført for den dømmende rett, i stor utstrekning har vært undergitt en konkret vurdering ut fra den informasjon som har foreligget, også i lagrettesaker, og at denne informasjonen har vært tillagt avgjørende vekt når saker har vært besluttet gjenopptatt eller gjenåpnet.

2.2.3.1 Rt-1988-824

I Rt-1988-824 er det understreket at det må foretas en samlet vurdering:

”I forhold til § 392 annet ledd må det også foretas en samlet vurdering. Er det som er anført i gjenopptakelsessaken i sum av slik karakter at det gir grunnlag for gjenopptakelse?”

2.2.3.2 Rt-1996-280

I Rt 1996-280 hadde en saksbehandlingsanke knyttet til en utsettelse av hovedforhandlingen i lagmannsretten vært vurdert generelt, noe som hadde særlig uheldige konsekvenser for enkelte av de tiltalte. Utsettelsen hadde også hatt særlig negativ effekt for den ene tiltalte. Lagmannsrettens domspremisser var også uklare med hensyn til hva hans medvirkning hadde bestått i.

Høyesteretts kjæremålsutvalg understreket innledningsvis etter å ha henvist til § 392 andre ledd:

”Her stilles det ikke noen krav om nye bevis knyttet til skyldspørsmålet, men det forutsettes å skulle foreligge ”særlige forhold”.”

Avslutningsvis ble det oppsummert slik:

”Høyesteretts kjæremålsutvalg finner etter en samlet vurdering av bevisituasjonen og den behandling den kjærende parts sak fikk, at vilkårene for gjenopptakelse etter § 392 annet ledd må anses å foreligge for så vidt gjelder den post i tiltalen som her er behandlet.”

2.2.3.3 Rt-1996-1018

I Rt-1996-1018 er det uttalt:

”Kjæremålsutvalget peker på at det i § 392 ikke er oppstilt noen begrensning med hensyn til hva slags ”særlige forhold” som kan telle med ved vurderingen av om det er tvilsomt om en fellende dom er riktig, og noen slik begrensning kan heller ikke leses ut av forarbeidene til bestemmelsen, jf Rt-1995-165. Det stilles heller ikke noe krav om nye bevis knyttet til skyldspørsmålet, men det forutsettes å skulle foreligge særlige forhold, jf. Rt-1996-280.”

Det element det deretter ble lagt avgjørende vekt på, var at partene var domfelt i lagmannsretten med tre mot to stemmer, noe som ville ha medført frifinnelse etter innføringen av kvalifisert flertall i 1993.

2.2.3.4 Rt-1997-1186

I Rt-1997-1186 hadde lagmannsretten besluttet saken gjenopptatt etter strpl. § 391 nr. 3 på grunnlag av tre nye påberopte forhold, herunder en ny rettsmedisinsk vurdering. Kjæremålsutvalget uttalte at ingen av disse elementene kunne anses som nye bevis eller omstendigheter av betydning, men besluttet saken gjenopptatt etter § 392 andre ledd, og har åpenbart vektlagt de påberopte momentene ved denne vurderingen.

Utvalget uttalte avslutningsvis:

”Lagmannsretten har pekt på at det ikke er tekniske bevis som knytter domfelte til drapet. Domfellelsen er basert på den samlede beviskraft av en rekke omstendighetsbevis. Sentralt i beviskjeden er de omstendigheter som taler mot at domfelte befant seg i sitt hjem i det aktuelle tidsrom. Gjennom den umiddelbare bevisførsel har den dømmende rett hatt grunnlag for å danne seg en begrunnet oppfatning om vekten av de foreliggende bevis, hver for seg og samlet. De forhold som begrunner gjenopptakelsesbegjæringen har bare betydning for en begrenset del av det samlede bevismateriale. Det sier seg selv at den domstol som i en sak av denne karakter skal vurdere spørsmålet om gjenopptakelse på grunnlag av disse forhold vil ha et mindre tilfredsstillende grunnlag for sin vurdering av skyldspørsmålet enn den dømmende rett i sin tid hadde.

Kjæremålsutvalget har vært i tvil om de forhold lagmannsretten har vektlagt kan sies å være særlige forhold som gjør det tvilsomt om dommen er riktig. Alt i alt har utvalget imidlertid ikke funnet tilstrekkelig grunnlag for å fravike lagmannsrettens vurdering. Utvalget antar at i en helhetsvurdering som i en sak av denne karakter må foretas ved bedømmelsen etter straffeprosessloven § 392 annet ledd, bør det i tvilstilfelle kunne ses hen til at domfelte bare har fått spørsmålet om han er skyldig i drap prøvet i én instans.”

Her var altså situasjonen at det forelå en ny rettsmedisinsk uttalelse med en avvikende vurdering av dødstidspunktet, at det var lansert en alternativ teori med hensyn til dødsårsaken, og at det var tilbudt et nytt bevis i form av vitneforklaring fra representant for Krisesenteret angående voldsbruk fra fornærmedes ektefelle, noe som allerede hadde vært gjenstand for dokumentasjon under hovedforhandlingen. Bevisene mot domfelte synes i det vesentlige å vært forklaringer fra tre vitner som hevdet at de så domfelte på et tidspunkt han selv hevdet å ha vært hjemme. Lagmannsretten pekte også på at han ble antatt å ha hatt et motiv for drapet.

Her ser vi altså at kjæremålsutvalget på samme måte som lagmannsretten har gått inn i bevisførselen og foretatt en konkret vurdering av denne, og blitt stående ved at saken skulle tillates gjenopptatt etter strpl. § 392 andre ledd, til tross for merknadene angående umiddelbar bevisførsel for den dømmende rett, og til tross for nye momenter av relativt beskjeden vekt. At de enkelte bevisementene – omtalt som omstendighetsbevis – hver for seg må ha stått svakt, må åpenbart ha vært tillagt vesentlig vekt.

Det er også grunn til å merke seg uttalelsen om betydningen av at skyldspørsmålet bare var prøvet i en instans.

2.2.3.5 Rt-1997-1372

I Rt-1997-1372 gjenopptok kjæremålsutvalget en voldtektssak. Det eneste bevis i saken var fornærmedes forklaring. Utvalget uttalte:

”Uten en forklaring fra fornærmede som fjernet all rimelig tvil om at samleiet ikke var frivillig og all rimelig tvil om at domfelte ved den utuktige omgang var seg bevisst dette, ville det ikke være grunnlag for domfellelse. Fornærmedes troverdighet vil være avgjørende. Kan det med grunn reises spørsmål ved troverdigheten av den forklaring hun ga for den dømmende rett, vil grunnlaget for domfellelse svikte.”

Etter å ha gjengitt deler av et avholdt bevisopptak, uttalte utvalget:

”Men utvalget finner det vanskelig å se bort fra en del av den tvil om troverdighet som her er reist, blant annet den tvil om troverdighet hos fornærmede som kan knyttes opp til politiavhøret av F.”

Deretter konkluderte utvalget:

”Utvalget har ikke grunnlag for å fastslå at det her foreligger en slik bevistvil at utfallet av en ny realitetsprøving må bli frifinnelse. Det utvalget fastslår er at det er skapt slik usikkerhet omkring fornærmedes troverdighet at det bør skje en ny prøvelse av saken, for derved – om mulig – å få klarlagt om denne usikkerheten omkring troverdigheten dekker en realitet eller ikke, og ved det om det er grunnlag for frifinnelse eller om domfellelsen må opprettholdes.”

Her gikk altså utvalget inn og overprøvde den troverdighetsvurdering som lagretten må ha gjort, på grunnlag av et etterfølgende bevisopptak. Det ble også understreket at det er usikkerheten omkring troverdigheten som var avgjørende for gjenopptakelsesspørsmålet, og at det ikke var tatt noe konkret standpunkt til troverdighetsspørsmålet.

Usikkerhet omkring et sentralt vitnes troverdighet har altså vært ansett som tilstrekkelig grunnlag for gjenopptakelse.

2.2.3.6 Rt-1998-11

Rt-1998-11 gjaldt gjenopptakelse av den fellende dommen mot syv domfelte for falsk forklaring i den såkalte politivoldssaken fra Bergen.

Kjæremålet over lagmannsrettens kjennelse ble behandlet i avdeling. Høyesterett uttalte bl.a.:

”Gjennomgangen av rettsbøkene og dommene i de enkelte sakene etterlater det inntrykk at polititjenestemennenes forklaringer har vært utslagsgivende i samtlige saker. Det gjelder særlig i sakene mot A og C, hvor det ikke var andre vitnebevis. I de øvrige sakene er det i noen grad andre bevis, men disse synes ikke å kunne ha vært av tungtveiende betydning for fellelse i en straffesak.

Etter dette er det nærliggende at lagrettene har avgjort skyldspørsmålet ut fra den store troverdighet polititjenestemenn generelt nyter, og ikke minst i forhold til folk med tung kriminell belastning. Tjenestemennenes forklaringer har vært tatt som bevis for at beskyldningene var usanne og straffbare. Av grunner som jeg har redegjort for, burde ikke deres vitneprov tillegges en slik beviskraft i bumerangsakene.

Som nevnt foreligger det forhold som kan tyde på at domfellelsene i samtlige saker i det vesentlige er forankret i en bevisførsel bygget på uttalelser fra de involverte personer – polititjenestemennene og den pågrepne -, og der tjenestemennenes uttalelser er blitt tillagt avgjørende vekt. Dette er ikke en bevisvurdering som i tilstrekkelig grad tar hensyn til den viktige rettssikkerhetsgarant som ligger i at enhver rimelig tvil skal komme tiltalte til gode. Jeg mener i vårt tilfelle at dette er tilstrekkelig til å oppfylle lovens krav om at ”særlige forhold gjør det tvilsomt om dommen er riktig”.

Selv om saken var spesiell, er den allikevel et nytt eksempel på at Høyesterett i gjenopptakelsessaken har overprøvd den bevisvurderingen som fant sted for den dømmende rett i en lagrettesak.

2.2.3.7 Rt-1999-256

I denne saken, hvor lagmannsretten hadde fått fremlagt et dokumentbevis som ga et galt bilde av saksforholdet, uttalte kjæremålsutvalget bl.a.:

”Det at lagmannsretten – på et grunnlag som iallfall svikter på et sentralt punkt – avfeier domfeltes forklaring, må kunne ha hatt betydning for hvorledes retten også i andre sammenhenger bedømte hans troverdighet. Dessuten er det ikke til å unngå, i en sak som nærværende, at når det legges frem et slikt dokumentbevis som gir uttrykk for et faktum i forhold til tiltalte som det ikke er dekning for, reiser det spørsmål ved kvaliteten og riktigheten også av andre sider ved bevisførselen.

Etter utvalgets mening er man her i en situasjon hvor ”saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett er skjedd, jf Straffeprosesslovkomitéens innstilling side 344.”

Denne avgjørelsen viser at svikt ved et sentralt beviselement kan ha overføringsverdi ved vurderingen av andre beviselementer i samme sak.

2.2.3.8 Rt-1999-554

I Rt-1999-554 – den såkalte colombianersaken – som var overført til behandling i avdeling, uttalte førstvoterende bl.a. følgende:

”Spørsmålet om gjenopptakelse må vurderes med utgangspunkt i domspremisser og tilgjengelig bevismateriale. Skyldspørsmålet er avgjort på grunnlag av umiddelbar bevisføring med forklaringer fra de tiltalte og vitner. I saken her er skyldspørsmålet avgjort av en lagrette, og det foreligger således ikke domsgrunner på dette punkt. Det finnes ikke lydbandopptak fra hovedforhandlingen eller noen form for offisielt referat eller nedtegnelser av forhandlingen. Bevisgrunnlaget i gjenopptakelsessaken bygger på analyser av politiforklaringene i saken og av indisiebevisene. Dessuten er fremlagt de notater As forsvarer i lagmannsretten, advokat Truls Dramer, tok under hovedforhandlingen fra avhørende av de tiltalte og vitner.

Jeg går så over til den konkrete vurdering. To bevis må ha stått helt sentralt for lagmannsretten under hovedforhandlingen og gjør det nå i vurderingen av om det er grunnlag for gjenopptakelse. Det er forklaringene til C og A. Resultatet av bevisbedømmelsen må i stor grad bero på hva som kan utledes av disse forklaringene og den troverdighet de har, holdt mot det strenge krav til bevisovervekt for domfellelse. I noen grad kommer også indisiebevis og det som mer generelt kan kalles de ytre omstendigheter, inn i bevisvurderingen. Men jeg finner grunn til å påpeke allerede her at det som kan utledes av slike forhold er begrenset i denne saken. Derimot er det ett vitnebevis i saken som går direkte på troverdigheten av As forklaring og som etter min mening meget vel kan ha vært avgjørende for domfellelsen av ham. Det er politiforklaringen til F, en forklaring som trolig best kan karakteriseres som stigmatiserende for ham. Forklaringen skulle, som jeg kommer tilbake til, ikke vært tillatt opplest. Opplesningen av denne forklaringen, sammenholdt med det vi nå vet om F og hans manglende troverdighet, tilsier etter min mening at kravet om gjenopptakelse må tas til følge.

Førstvoterende foretok deretter en detaljert gjennomgang av de omtalte politiforklaringene og konkluderte med at tiltaltes troverdighet kunne ha vært avgjørende for bevisbedømmelsen som ledet frem til domfellelsen, og at forklaringen fra den omtalte F, som ikke skulle ha vært opplest og som hadde adresse til domfeltes troverdighet, kunne ha hatt betydning i denne bevisbedømmelsen. Dissensen i saken gjaldt ikke metoden, men den konkrete vurderingen av de aktuelle politiforklaringene.

Saken er et godt eksempel på konkret vurdering av hva som må ha vært avgjørende for lagretten, og på at avgjørelsen er truffet på en nærmere analyse av politiforklaringene, uten problematisering av at forklaringene i retten kunne ha falt annerledes ut.

2.2.3.9 Rt-2003-1389

I Rt-2003-1389 (Fritz Moen) er det uttalt i avsnitt 101 og 102:

”I den helhetsvurderingen som må foretas etter § 392 annet ledd, bør det i tvilstilfeller kunne ses hen til at domfelte bare har fått bevisspørsmålet under skyldspørsmålet prøvd i en instans, jf. Rt-1992-698 på side 711 og Rt-1997-1186 på side 1191.

Ved avgjørelsen av krav om gjenopptakelse etter § 391 nr. 3 og § 392 annet ledd har det vesentlig betydning at den dømmende rett traff sin avgjørelse på grunnlag av umiddelbar bevisførsel, jf. Rt-2000-2142 og Rt-2001-1521. En begjæring for om gjenopptakelse for Høyesteretts kjæremålsutvalg avgjøres på grunnlag av middelbar bevisførsel. Bevisumiddelbarhet er et bærende prinsipp i straffeprosessen. Ved de forklaringene som gis, og de tilføyelser, endringer eller avklaringer som skjer ved eksaminasjon i retten, og det inntrykk som formidles gjennom opptreden i rettssalen og under åstedsbefaringer, har den dømmende rett gjennomgående et langt bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten og holdbarheten av forklaringene enn det som kan oppnås ved lesing av de dokumentene hvor forklaringene er nedtegnet.”

I avsnitt 142 uttales det videre i tilknytning til § 392 andre ledd:

”Da skyldspørsmålet er avgjort av lagretten, kjenner man ikke detaljene i det faktum den fant bevist, og hvordan de enkelte bevis ble vektlagt. Hensett til at det verken forelå vitneforklaringer eller tekniske bevis som direkte knyttet A til drapet, må hans egne forklaringer sammenholdt med funnene på åstedet ha stått sentralt i lagrettens bevisvurdering. Da troverdigheten av hans tilståelser også står sentralt i C-saken, finner kjæremålsutvalget det nødvendig å gå detaljert gjennom utviklingen i forklaringene.”

Synspunktet i avsnitt 101 har tilsvarende gyldighet i Torgersensaken. Han har bare fått skyldspørsmålet prøvet i en instans.

Ellers er denne saken et nytt eksempel på at de anførte betenkeligheter med hensyn til umiddelbar bevisførsel ikke har forhindre kjæremålsutvalget i å foreta en omfattende og konkret bevisvurdering på grunnlag av det etterforskningsmateriale som har foreligget.

2.2.3.10 Oppsummering

Praksis fra Høyesterett og Høyesteretts kjæremålsutvalg kan etter dette oppsummeres slik:

Det bærende kriteriet har både før og etter lovendringen i 1995 vært hvorvidt det ”etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd”, slik det i sin tid ble uttrykt av Andenæskomiteén. Det er vanskelig å finne spor av at det skjedde noen reell oppmyking i forbindelse med lovendringen i 1995. Betydningen av umiddelbar bevisførsel for den dømmende rett har vært understreket, men dette har ikke forhindre en detaljert gjennomgang av bevisbildet med utgangspunkt i foreliggende etterforskningsdokumenter, også i saker hvor skyldspørsmålet har vært avgjort av en lagrett.

Det er understreket at det skal finne sted en helhetsvurdering, noe som altså innebærer en nåtidsvurdering av alt materiale som vært presentert i saken, både for den dømmende rett og i

forbindelse med gjenopptakelses- eller gjenåpningssaken, og det har vært vist til at det i tvilstilfelle skal vektlegges at skyldspørsmålet bare har vært behandlet i en instans.

2.2.4 Betydningen av tidsfaktor og bevisumiddelbarhet

Tidsfaktoren og bevisumiddelbarheten har vært omtalt som kompliserende faktorer.

I Rt-2001-1521, som det også er vist til i Rt-2003-1389, er det uttalt på side 1538:

”Bevisumiddelbarhet – at den dømmende rett selv skal høre tiltalte og vitnene – er et bærende prinsipp i straffeprosessen. Ved de forklaringer som avgis, og de tilføyelser, endringer og avklaringer som skjer gjennom eksaminasjon i retten, og ved det inntrykk som formidles gjennom den personlige opptreden i rettssalen, får den dømmende rett et langt bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten og holdbarheten av forklaringer enn man kan få ved lesing av dokumenter der forklaringene er nedtegnet.

De hensyn som i sin alminnelighet tilsier at gjenopptakelsesretten viser varsomhet i overprøvingen av en avgjørelse truffet etter umiddelbar bevisførsel, forsterkes med tiden. Nye forklaringer vil gjennomgående preges av at erindringer svekkes og forskyves over tid, eller forklaringer lar seg ikke gjenta. Tekniske bevis vil kunne reduseres i verdi eller gå tapt.

Av betydninger er det også om den avgjørelse som søkes gjenopptatt, er begrunnet eller ikke. I saker med lagrette, der avgjørelsen av skyldspørsmålet ikke er begrunnet, lar det seg normalt vanskelig gjøre å si noe sikkert om hvorledes de enkelte bevis i sin tid ble vurdert av lagretten. Lagretten må forutsettes å ha bygget på en samlet vurdering av det bevismateriale som ble presentert. Og det vil i sin alminnelighet kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre. Men utover dette må den domstol som tar stilling til gjenopptakesspørsmålet, vise tilbakeholdenhet med å forutsette hvorledes lagretten har vektlagt enkelte bevis i forhold til andre.”

Disse uttalelsene siteres av kommisjonen på side 52 i 2006-avgjørelsen.

Disse betraktningene fra kjæremålsutvalget har utvilsomt gyldighet så langt de rekker. Men de er begrenset til å gjelde ordinær bevisførsel – altså forklaringer fra tiltalte og vitner, samt realbevis. De har liten relevans når det dreier seg om sakkyndige erklæringer, i særlig grad når det som i denne saken må legges til grunn at det har vært samsvar mellom de skriftlige sakkyndige erklæringene og det som har vært fremført i retten. Det vises for så vidt til gjennomgangen nedenfor under punkt 2.2 – 2.4. Det er påfallende at kjæremålsutvalget ikke – og da heller ikke kommisjonen – på generelt grunnlag har uttalt seg om den sentrale problemstillingen i den foreliggende sak – de bevis som består av sakkyndige erklæringer og betydningen av at disse blir imøtegått og avsvirket ved senere sakkyndige erklæringer.

Lilandsaken – Rt-1994-1149 – er vårt mest illustrerende eksempel på gjenopptakelse/gjenåpning på grunnlag av nye sakkyndige vurderinger. De opprinnelige rettsmedisinske sakkyndige hadde lagt til grunn at den ene av de to drapsofrene hadde levd 12-15 timer etter skaden. Seks nye sakkyndige – fem av dem privatengasjert og en rettsoppnevnt – ga under gjenopptakessaken sammenfallende uttrykk for at dette var galt. Høyesteretts kjæremålsutvalg sammenfattet deres uttalelser slik (s. 1156):

”De nye sakkyndige erklæringer synes alle å trekke i samme retning når det gjelder spørsmålet om hvor lenge C levet etter at skadene var påført ham. Deres begrunnelse er også i hovedsak sammenfallende. Ingen av dem gir positiv støtte til de tidligere sakkyndiges syn på hvor lenge C kunne vært i live.”

Det ble deretter uttalt:

”Det bildet de nye sakkyndige gir av den rettsmedisinske situasjon, fremstår på vesentlige punkter som forskjellig fra det de tidligere sakkyndige har gitt. Selv om også disse ga uttrykk for tvil og forbehold, blir forskjellen så stor at de nye erklæringene må anses som nye bevis i saken. Bevisene har utvilsomt stor tyngde. Det er ikke omstridt at erklæringene er avgitt av anerkjente rettsmedisinere.

Kjæremålsutvalget kan ikke se at det er grunnlag for å hevde at lagmannsretten har misforstått avgjørelsen inntatt i Rt. 1992 side 1683. Det heter her at formuleringen ”synes egnet til” betyr at en rimelig mulighet er tilstrekkelig. Sannsynlighetsovervekt for at domfelte vil bli frifunnet ved en ny behandling av saken, kreves ikke. Påtalemyndigheten har med styrke anført at det må stilles særlig sterke krav til de nye bevis når det som her dreier seg om en meget gammel dom. I dette tilfelle dreier det seg imidlertid om en dom for meget alvorlige forhold, og de hensyn som er fremhevet av påtalemyndigheten, kan i alle fall ikke ha annet enn en meget begrenset vekt.”

Kjæremålsutvalget konkluderte slik:

”Når de nye sakkyndige erklæringene settes opp mot de tidligere, kan det ikke sies å foreligge noen slik støtte fra medisinsk sakkyndige for at skadetilføyelsene skjedde den 22. desember, som synes forutsatt under behandlingen av straffesaken. Bevissituasjonen blir på dette punkt en vesentlig annen.

Etter kjæremålsutvalgets oppfatning foreligger en rimelig mulighet for at A kan bli frifunnet ved en ny behandling av saken.”

Påtalemyndighetens kjæremål over lagmannsrettens kjennelse, som tillot gjenopptakelse, ble deretter forkastet. Det ble ikke gjort noen forskjell mellom de privatengasjerte sakkyndige og den ene sakkyndige som var oppnevnt av retten, åpenbart med et relativt begrenset mandat. Uttalelsen om tidsforløpets begrensede betydning når det dreier seg om en dom for meget alvorlige forhold, har i et hvert fall ikke mindre vekt i Torgersensaken enn i Lilandsaken.

3 Kravet til begrunnelse av kommisjonens avgjørelser

3.1 Lovkravet

Strpl. § 399 uttaler at reglene om kjennelse gjelder for kommisjonens avgjørelse av om gjenåpning skal tillates. Begrunnelseskravet følger da av § 52 første ledd første punktum: Kjennelser skal ha grunner.

Bjerke/Keiserud/Sæther side 181-82 uttaler om begrunnelseskravet for kjennelser:

”Retten vil stå forholdsvis fritt med hensyn til hvor omfattende den ønsker å begrunne en kjennelse. For kjennelser som avgjør det materielle kravet i saken, må kravet til saksfremstilling og begrunnelse være det samme som for dommer. For øvrig må det alltid fremgå av kjennelsen hvilket faktum avgjørelsen bygger på og hvilken rettsanvendelse som er lagt til grunn.”

Dette innebærer at kommisjonens avgjørelse i utgangspunktet må tilfredsstillende kravet i § 40 andre ledd: Begrunnelsen må bestemt og uttømmende angi det saksforhold retten finner bevist som grunnlag for dommen – i vårt tilfelle det saksforhold kommisjonen legger til grunn.

Bjerke/Keiserud/Sæther uttaler videre på side 145:

”Særlige problemer reiser seg ved beskrivelsen av saksforholdet hvor det er tale om anvendelse av en straffebestemmelse som forutsetter en skjønnsmessig vurdering av et forhold, f. eks. om et blad virker ”støtende”, om en pris er ”urimelig” osv. Rettens lovanvendelse vil også i disse tilfellene kunne prøves av ankeinstansen ved anke over lovanvendelsen, og i utgangspunktet må domsgrunnene gi en slik fremstilling av faktum at ankeinstansen i slike tilfeller vil kunne prøve om den skjønnsmessige bestemmelsen er riktig anvendt.”

Et minstekrav til begrunnelsen må være at kommisjonen redegjør for hvilket saksforhold som legges til grunn og hvorledes den har sluttet fra saksforholdet til konklusjonene. Hvis konklusjonene er andre enn det som fremstår som naturlig på grunnlag av det saksforhold som legges til grunn, krever dette en nærmere redegjørelse.

3.2 Kommisjonens oppsummeringer i 2006-avgjørelsen

Kommisjonens oppsummering vedrørende strpl. § 391 nr. 3 er meget kortfattet. Etter å ha gjengitt de uttalelser som er sitert foran fra Rt-2001-1521 uttaler den på side 521:

”Selv om nye vitneforklaringer, nye sakkyndige uttalelser og annen ny informasjon som er fremkommet etter hovedforhandlingen i 1958 kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, synes de etter kommisjonens vurdering ikke å være egnet til frifinnelse eller til anvendelse av en mildere straffregel eller en vesentlig mildere rettsfølge. Kommisjonen har vurdert de nye bevisene og omstendighetene i sammenheng med øvrige bevis og omstendigheter som forelå for lagretten i 1958.”

Det utelukkes altså ikke at materiale som har vært påberopt ved tidligere gjenopptakelsesbegjæringer, skal vurderes som nytt også i en ny gjenopptakelsesomgang. Selve begrunnelsen synes imidlertid å være at materialet ikke synes egnet til frifinnelse, selv om det aksepteres som nytt. Dette er ikke annet enn en gjengivelse av lovteksten. Og det er

flere enkeltuttalelser i kommisjonens begrunnelse som gir grunnlag for å trekke i tvil utsagnet om sammenheng. Det vises om dette til gjennomgangen i det følgende

De sentrale elementene i oppsummeringen vedrørende straffeprosessloven § 392 andre ledd på side 522 lyder slik:

”For kommisjonen synes det som at domfelte først og fremst reiser teoretisk tvil om vitneforklaringer og sakkyndige uttalelser som går ham i mot for å få bevisbildet til å passe med sitt alternative hendelsesforløp. Kommisjonen har merket seg at denne oppkonstruerte tvilen ikke er begrenset til å gjelde ett, eller et fåtall, av bevisene i saken, men det er et gjennomgående trekk i begjæringen.

Under henvisning til kap. 5 ovenfor vil kommisjonen påpeke at det under hovedforhandlingen ble ført 71 vitner og det var 19 sakkyndige som avga forklaring. Det ble dokumentert og forevist en rekke dokumenter, fotografier og gjenstander. Det må legges til grunn at eventuelle spørsmål og uklarheter som måtte ha oppstått i etterkant av politiforklaringene og forklaringene avgitt under den rettslige forundersøkelsen, ble søkt avklart gjennom vitneavhørene. På samme måte har de sakkyndige fått anledning til å utdype sine skriftlige sakkyndigrapporter og svare på spørsmål fra partene og retten.

Lagretten har således truffet sin kjennelse på grunnlag av den umiddelbare bevisførselen under hovedforhandlingen, og på en samlet vurdering av bevisene.

For kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold ved bevisene i saken, slik de forelå i 1958, som gjør det ”*meget tvilsomt*” om dommen er riktig. Kommisjonen kan ikke se at dette, med tillegg av opplysninger som er kommet til saken etter 1958, kan bedømmes annerledes i dag.”

Jeg er nok enig i at det er elementer i Torgersens anførsler for kommisjonen som det er vanskelig å finne støtte for i saksforholdet. Men det er ikke dekning for påstanden om at ”oppkonstruert tvil” er et gjennomgående trekk ved begjæringen. Og uansett er det slik at hvert argument skal vurderes for seg, etter sitt eget innhold, og ikke avfeies på generelt nivå med at det dreier seg om oppkonstruert tvil. I den utstrekning en generell holdning om oppkonstruert tvil har farget vurderingen av substansielle argumenter, gir dette grunnlag for å trekke kommisjonens habilitet i tvil.

Det er vanskelig å finne noe av selvstendig innhold i kommisjonens oppsummering.

4 Kravet til innhold i sakkyndige uttalelser – generelt og i Torgersensaken

4.1 Generelt

I Rt-2001-1521 uttales det på side 1546-1547:

”For ordens skyld peker kjæremålsutvalget på at det etter straffeprosessloven av 1887 ikke gjaldt lovfestede krav til sakkyndige uttalelser – det samme er situasjonen også etter någjeldende lov – men innenfor rammen av formålet med utarbeidelsen forutsettes uttalelsene selvfølgelig å være faglig forsvarlige i henhold til de krav som stilles på vedkommende område. Utvalget understreker at skriftlige sakkyndige uttalelser i straffesaker verken i 1958 eller i dag forutsettes å oppfylle de krav som stilles til vitenskapelige rapporter. En sakkyndig uttalelse, som nettopp forutsettes å bli nærmere belyst og supplert gjennom den sakkyndiges forklaring og eksaminasjon fra partene og retten, behøver ikke inneholde detaljerte redegjørelser for fremgangsmåter og vurderinger.”

Disse uttalelsene er gjentatt på side 66-67 i kommisjonens 2006-avgjørelse.

På side 68 siterer kommisjonen følgende uttalelse fra NOU 1996:15 side 127:

”En sakkyndig vil kunne uttale seg med vekslende sikkerhet, bl.a. avhengig av det fagområde som uttalelsen gjelder. Således er uttalelser om rettsmedisinske eller andre medisinske forhold nærmest uten unntak beheftet med usikkerhet, til dels med betydelig styrke.”

Kommisjonen fortsetter:

”For retten, som skal vurdere den sakkyndige uttalelsen og avgjøre skyldspørsmålet, er det avgjørende ved den samlede bevisførselen å ha kunnskap om hvilke feilkilder som kan påvirke den sakkyndiges uttalelse.”

Deretter siteres på ny NOU 1996:15 side 127:

”For at retten skal kunne foreta en mest mulig korrekt bevisvurdering, vil det være av stor betydning at det kommer klarest mulig frem med hvilken sikkerhet den sakkyndige uttaler seg. Dersom den sakkyndige selv ikke gir informasjon om dette, bør de juridiske aktører (aktor, forsvarer og de juridiske dommere) sørge for at nødvendige opplysninger blir gitt.”

Disse betraktningene fra kjæremålsutvalget og kommisjonen gir grunnlag for flere kommentarer. At en sakkyndig ikke skal behøve å redegjøre for fremgangsmåter og vurderinger, er vanskelig å forstå. Grunnen til at en sakkyndig blir oppnevnt, vil i de fleste tilfeller være at han eller hun skal redegjøre for årsaksforhold eller andre tekniske spørsmål som krever særlig kompetanse. Hvis en sakkyndig redegjørelse skal aksepteres og legges til grunn, må det kunne kreves at den sakkyndige redegjør for den metode som er anvendt for å komme frem til den sakkyndige konklusjonen, og samtidig redegjøre for i hvilken grad denne metode er i samsvar med ”state of the art”. Bygger konklusjonen på akseptert empiri innen vedkommende fagfelt, må det forventes at han eller hun også redegjør for denne empirien. Dette forutsetter ikke en vitenskapelig fremstilling. Det dreier seg om en redegjørelse som viser at den sakkyndige konklusjonen bygger på forsvarlige vurderinger og metoder. Jo mindre disse kravene er etterlevd, desto lettere blir det å sette den sakkyndige vurderingen til

side. Synsing som ikke bygger på faglig aksepterte grunnlag og metoder, har retten ikke behov for.

Til uttalelsene fra NOU 1996:15 side 127 er det grunn til å bemerke at sikkerhet kan ha forskjellige grunnlag. Den kan være empirisk forankret i bred enighet om det aktuelle årsaksforholdet i et relevant vitenskapelig miljø. Den kan være begrunnet i vedkommende sakkyndiges eget erfaringstilfang, og den kan skyldes vedkommende sakkyndiges subjektive oppfatning på et fagfelt hvor han eller hun ikke har noen empiri å falle tilbake på. Det er innlysende at det er større grunn til å stille spørsmål ved den sakkyndiges konklusjoner i siste tilfelle enn i det første, uavhengig av hvilken subjektiv sikkerhet vedkommende gir uttrykk for. Og graden av sikkerhet som den sakkyndige selv gir uttrykk for, er av mindre interesse. Det avgjørende må selvfølgelig være hvilket grunnlag den sakkyndige baserer sikkerheten på, ikke hans eller hennes egen synsing om graden av sikkerhet.

Betydningen av adgangen til eksaminasjon av den sakkyndige har vært trukket frem. Men det har vært fokusert på adgangen til å få en uttalelse ”nærmere belyst og supplert”, jf. foran fra Rt-2001-1521. Både Høyesteretts kjæremålsutvalg og kommisjonen synes å ta som utgangspunkt at en sakkyndigs konklusjoner alltid kan legges til grunn. Men vi vet at sakkyndige kan ta feil, og at sakkyndige også har tatt feil, med feilaktige domfellelser til følge. Minst like viktig i en kontradiksjonskontekst er derfor muligheten til å avsvække holdbarheten i en sakkyndig konklusjon og den subjektive sikkerheten den sakkyndige har gitt uttrykk for. I denne forbindelse har adgangen til krysseksaminasjon av den eller de sakkyndige vært trukket frem. Betydningen av dette elementet skal imidlertid ikke overdrives. Det forhold at en sakkyndig i 1958 ikke er blitt krysseksaminert om sine funn og om sikkerheten av sine konklusjoner, styrker ikke vekten av disse konklusjonene dersom annen sakkyndighet i dag gir grunnlag for å trekke konklusjonene i tvil. Det samme gjelder selvfølgelig om han har blitt krysseksaminert uten at forsvareren har oppnådd å svekke konklusjonene. Mangelfullt arbeid fra en forsvarer skal ikke gå ut over en tiltalt eller domfelt. Parallellen til Lilandsaken er nærliggende. Ingen har argumentert med at Lilands forsvarer kunne ha krysseksaminert de rettsmedisinske sakkyndige om de funn og observasjoner som senere viste seg å være feilaktige.

Aftenpostens referater fra Torgersensaken etterlater ikke spor av noe forsøk fra forsvarer på å trekke de sakkyndiges konklusjoner i tvil. Grundt Spang skriver på side 75:

”Stor interesse knyttet det seg selvsagt til om de sakkyndige ville opprettholde sine svært sterke konklusjoner. Her gir både Aftenposten og Arbeiderbladet til dels detaljerte referater fra eksaminasjonen. Hovedinntrykket er at de sakkyndige, trass i heftig eksaminasjon fra Knut Blom, ikke var villige til å vike en tomme. Særlig var Knut Blom pågående overfor tannlege Ferdinand Strøm, som måtte redegjøre detaljert for sitt mangeårige arbeid som rettsodontolog. Men Strøm ville ikke moderere sine konklusjoner på noe punkt.”

Bildet av heftig eksaminasjon fra forsvarer stemmer i et hvert fall ikke når det gjelder Aftenposten. I følge morgendnummeret 10. juni stilte Blom spørsmål til den sakkyndige Mork om han hadde vært inne på tanken om at juletreet kunne stamme fra Kaukasus, og fikk dette avkrefte. I morgendnummeret 11. juni er det opplyst at Blom ”ønsket å forhøre seg nærmere om rettsodontolog, tannlege Ferdinands kvalifikasjoner som sakkyndig.” Det er det

hele. Og det er kanskje ikke så rart. Å krysseksaminere sakkyndige om sakkyndigspørsmål har alltid vært ansett som en krevende oppgave.

Poenget med å peke på dette er at det i en gjenåpningssammenheng, hvor et vesentlig element er holdbarheten av opprinnelige sakkyndige konklusjoner, ikke skal legges vekt av betydning på det forhold at forsvarer hadde adgang til å krysseksaminere de sakkyndige som da forklarte seg i retten, og at han også har benyttet seg av denne adgangen..

4.2 Nærmere om odontologisk sakkyndighet

De odontologiske sakkyndigspørsmålene har stått sentralt i saken, både under hovedforhandlingen i 1958 og under de senere gjenopptakelsessakene.

Påtalemyndigheten har trukket frem Borgarting lagmannsretts uttalelser om de privatengasjerte sakkyndiges rettsodontologiske kvalifikasjoner, basert på tilsvarende uttalelser fra de oppnevnte sakkyndige Whittaker og MacDonald (kommisjonen side 132 flg.). Uttalelsene kan sammenfattes slik:

Professor Tore Hagen har ikke sakkunnskap innen rettsodontologi. Tannlege Neumann har ikke kvalifikasjoner i rettsodontologi. Det tas avstand fra tannlege Kjell Johannessens synspunkter om at identifikasjon av en mistenkt i en bittmerkesak ikke krever noen spesiell sakkunnskap i rettsodontologi. Professor Per Holck har ikke faglig bakgrunn med hensyn til å uttale seg som sakkyndig i bittsporsaker. Daværende seniorforsker Per Flood har ikke rettsodontologisk kompetanse.

Til dette bemerkes at "rettsodontolog" ikke er noen beskyttet tittel. Vi har heller ingen formell utdanning i faget.

På sin hjemmeside beskriver Norsk Rettsodontologisk Forening faget slik:

"Rettsodontologi er en disiplin innen odontologien, beslektet med rettsmedisin. De fleste oppdrag har med identifisering å gjøre, men det er også tilfeller med tannskader og tannspor, samt aldersvurdering."

Spørsmålet om hvordan man blir rettsodontolog besvares slik:

"Det er ingen formell utdanning i rettsodontologi i Norge. Man anbefales å følge kurs i Norge og utlandet, studere faglitteratur og generelt vise interesse ved å kontakte politi og avdeling for patologi ved nærmeste sykehus.

Rettsodontologisk bistand til politiet er organisert gjennom identifiseringsgruppen ved KRIPOS som består av kriminalteknikere, 5 rettsmedisinere og 5 rettsodontologer."

Faget rettsodontologi ved Institutt for oral biologi ved det odontologiske fakultet ved Universitetet i Oslo er beskrevet slik i instituttets fagplan:

"Rettsodontologi er en liten, men viktig disiplin for tannleger. I tillegg til at den viser hvordan tannleger kan være hjelpelige ved identifiseringer av døde personer ved sine journaler og røntgenbilder, legger man vekt på å lære om hvordan tannleger kan opptre som sakkyndige i en rettsak samt etikk og rettslig ansvar ved å drive tannlegepraksis.

Undervisningen foregår i 9. og 10. semester, med etikk og rettslig ansvar i hovedsak i 10. semester. Undervisningen foregår ved en rekke forelesninger. I tillegg arrangeres det 3 kurs. Et omfatter en identifisering ved undersøkelse av kjever, tolking av tannlegejournaler og bruk av ID.skjemaer....Det andre kurset omfatter alders og kjønnsvurderinger av tenner og skjelettmateriale....Det siste kurset omfatter tannskader, sakkyndige og rettsapparatet. Her vil studentene undersøke en tannskade og skrive en rettslig sakkyndig rapport....

Det er vanskelig å forstå dette annerledes enn at bittsporanalyser er, og da også har vært, viet liten plass ved tannlegeutdanningen i Norge, og også har vært ansett som et relativt perifert emne innen rettsodontologien, som først og fremst har fokusert på identifikasjonsproblematikk.

Dette gir grunnlag for to refleksjoner. For det første at Whittaker og MacDonald neppe hadde ansett den opprinnelig sakkyndige, professor Jens Wærhaug, som innehaver av rettsodontologisk kompetanse, og at det også er uforklart hvorfor de ikke har ansett Hagen, Johannessen og Neumann for å inneha slik kompetanse. Grunnlaget for dette standpunktet er det ikke sagt noe om.

For det annet gis det åpenbart et misvisende bilde av kompetansen til professorene Holck og Flood. At bittsporanalyser er ansett som en del av det rettsodontologiske virkefeltet, innebærer ikke at odontologene har monopol på denne type analyser, hvilket Whittaker og MacDonald synes å mene. Det er vanskelig å forstå at ikke kompetanse i patologi og humananatomi gir en like god og antakelig bedre bakgrunn for å vurdere denne type spor. For å ta et eksempel: Hvis jeg som dommer skulle oppnevne sakkyndig for å vurdere hva slags våpen som hadde forårsaket en knusningsskade eller et knivstikk, er det patologen og ikke våpeneksperten jeg ville ha foretrukket som sakkyndig.

Det er etter dette vanskelig å se noen begrunnelse for at ikke de anatermer som har uttalt seg om tannbittsporet, har like solid faglig bakgrunn for å gjøre det som odontologene.

5 Beisvurderingen i 1958

5.1 Generelt

Det skapes i de foreliggende avgjørelsene et bilde av en omfattende bevisførsel – 71 vitner og 19 sakkyndige – samt en rekke realbevis. Store deler av denne bevisførselen har imidlertid gjeldt Torgersens og Rigmor Johnsens bevegelser om kvelden 6. desember 1957, og det forhold at hun har vært plaget av en mann samme kveld. Intet av dette er egentlig omtvistet, men det er heller ikke noen av disse bevismidlene som knytter Torgersen til drapet. Dette vil fremgå av gjennomgangen i det følgende. Det er vanskelig å se det annerledes enn at det er fem beviselementer som må ha stått i forgrunnen når lagretten kjente Torgersen skyldig. Det dreier seg først og fremst om sakkyndigerklæringene vedrørende tannbittbeviset, avføringsbeviset og barnålbeviset. I tillegg kommer vitneforklaringene fra de to som kjente Torgersen og har forklart at de observerte ham – Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen. De sakkyndige erklæringene må nødvendigvis ha veid tungt. Dette underbygges av de konklusjoner de sakkyndige vedrørende disse spørsmålene har presentert, den sikkerhet de har presentert konklusjonene med, og den vekt som har vært lagt på disse erklæringene i prosedyrene fra aktor og forsvarer og i lagmannens rettsbelæring. Dette er et skoleeksempel på den situasjon som kjæremålsutvalget beskrev i Rt-2001-1521:

”Og det vil i sin alminnelighet kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre.”

Aftenpostens generelle overskrifter gir et visst inntrykk av hva som må ha vært ansett som vesentlig. Øvrige avisoppslag stemmer i det store og hele overens med oppslagene i Aftenposten.

Morgenbladet 3. juni 1958:

Fet overskrift:

”Tre tekniske bevis vil spille avgjørende rolle.”

Aftenpostens morgendnummer 6. juni 1958:

Fet overskrift:

”Drapssaken vil stå og falle med de tekniske beviser –”

Aftenpostens morgendnummer 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Meget positive ekspertsyn på de tekniske bevis”.

5.2 Tannbittbeviset

I sin skriftlige uttalelse av 28. april 1958 konkluderte den sakkyndige Ferdinand Strøm slik:

”Ved tennene hos mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen foreligger det en rekke særlige karakteristika som alle uten undtakelse gjenfinnes i bittsporene hos den drepte. Ut fra et vitenskapelig syn er det etter min oppfatning overveiende sannsynlig at bitemerket i brystet til Rigmor Johnsen skriver seg fra mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Ut fra min

personlige erfaring, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identisk med Fredrik Ludvik Fasting Torgersens tenner.”

I erklæring av 14. mai 1958 konkluderte den sakkyndige Jens Wærhaug slik:

”Bittsporene i drepte Rigmor Johnsens bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betraktning.”

Avisreferatene fra hovedforhandlingen viser at de to om mulig uttalte seg med enda større sikkerhet da de forklarte seg i lagmannsretten.

Aftenposten omtaler forklaringene fra disse to i aftennummeret 10. juni og morgennummeret 11. juni.

Aftennummeret 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Torgersens tannavtrykk kan bli farlig for ham.”

Underoverskrift:

”Den sakkyndige, tannlege Ferdinand Strøm, har funnet at det foreligger full overensstemmelse med bittet i den drepte pikens bryst”.

Morgennummeret 11. juni 1958:

Fet overskrift:

”Sakkyndig overbevist om at bittet skyldes Torgersen.”

Strøms oppsummering gjengis slik:

”I dette tilfellet var det konstatert syv meget karakteristiske uoverensstemmelser, og den sakkyndige kunne da si med den største grad av sannsynlighet at det var Torgersen som hadde tilføyet den drepte bittet... Han hadde straks tatt et gipsavtrykk av bittet. Et bitt i en kvinnes bryst er like godt som i en plastmasse, og avstøpningen viste alle detaljer. Det var merker etter tre overtenner og tre undertenner, som stemte fullstendig overens med den avstøpning som senere ble tatt av Torgersens tenner etter at han i lengre tid hadde vegret seg for å avgi sitt tannavtrykk. Det mest karakteristiske merke var efter en brukket fortann. Allerede ved et flyktig blick på Torgersens tenner, før han gikk med på å ta avstøpningen, hadde den sakkyndige lagt merke til at han hadde en brukket fortann. På avstøpningen viste det seg at den brukne fortann stemte nøyaktig med det tilsvarende merket i bittet.”

På statsadvokatens sterkt ledende spørsmål med følgende ordlyd: ”Torgersen er altså mannen?” svarte Strøm ifølge referatet:

”Jeg er klar over mitt ansvar, og når jeg har formet min konklusjon slik at det er overveiende sannsynlig at han har tilføyet den drepte bittet, så betyr det, at fra min praktiske erfaring er jeg ikke i tvil. Men fra et videnskapelig synspunkt kan det diskuteres.”

Oppsummeringen fra Wærhaug er gjengitt slik:

”Professor Wærhaug forklarte at han av retten bare hadde fått utlevert en kort orientering sammen med materialet, og han kjente absolutt ikke til tannlege Strøms konklusjon, men han var helt selvstendig kommet til samme resultat. Hans konklusjon gikk ut på at bittmerkene i

den dreptes bryst med en til visshet grensende sannsynlighet var etterlatt av Torgersens tenner. Det kunne ikke utelukkes at de var etterlatt av en annen person, men denne mulighet var så liten at den neppe kunne tas i betraktning.”

Statsadvokaten stilte deretter følgende spørsmål:

”Vil det si at denne andre personens tenner eventuelt må ha vært nøyaktig lik Torgersens?”

Wærhaugs svar er gjengitt slik:

”Ja. Min konklusjon er at jeg personlig er helt overbevist om at bittet i den dreptes bryst er tilføyet henne av Torgersen.”

Arbeiderbladet 11. juni 1958:

Overskrift:

”Taus Torgersen hører bomsikre sakkyndige
Særegenheter ved tiltaltes tenner fjerner enhver tvil”

Brødtekst:

”En prøve av bitemerker sammenholdt med tennene, kan bety den absolutte frikjennelse for en mann som sitter tiltalt for drap, sa tannlege Ferdinand Strøm i lagmannsretten i går. – Men i dette tilfellet er det så mange særegenheter ved tennene at jeg uten å nøle kan si at bitemerkene i avdøde Rigmor Johnsens bryst skriver seg fra Fredrik Ludvig Fasting Torgersen....Men her finner man en rekke kjennetegn som uten unntagelser finnes både i den dreptes bryst og i tennene til tiltalte. Bitt-merkene er identisik med Torgersens tenner!”

Morgenbladet 11. juni 1958:

Overskrift:

”Professor i Torgersen-saken:
Jeg er overbevist om at dette er Torgersens bitt.”

Brødteksten er i det alt vesentlige overensstemmende med Aftenpostens.

Morgenbladet skriver videre:

”Wærhaug gjorde oppmerksom på at den tilsynelatende reservasjon han har tatt, skyldes det faktum at han aldri tidligere i sin vitenskapelige praksis har vært i stand til å trekke en så kategorisk konklusjon.”

Morgenbladet gjengir også følgende utveksling mellom lagmannen og Strøm:

Lagmannen: Jeg forstår Dem slik at De er overbevist om identiteten.

Strøm: Det er identitet, hr. lagmann. Vi arbeider etter den grunnsetning at det ikke finnes to mennesker med like tenner. Torgersens tannstilling og merkene ellers er så karakteristisk at jeg kan trekke denne konklusjon. Bare en eller to prosent av landets yngre befolkning har ”kant i kant-bitt slik som Torgersen.”

Morgenposten 11. juni 1958:

Overskrift:

”Full identitet mellom tennene og bittsporene.
To tannspesialister er overbeviste.”

Strøm gjengis blant annet slik:

”Jeg er overbevist om at det er full identitet mellom Torgersens tenner og bittmerkene i den dreptes bryst.”

Dagbladet 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Tennene feller Torgersen.”

Underoverskrift:

”Tannlege Ferdinand Strøm gir drepende vitenskapelig uttalelse.

”Bittet i pikens bryst identisk med Torgersens tenner.””

Dagbladet gjengir videre følgende utveksling mellom Strøm og statsadvokaten:

””Jeg tror nok jeg har hatt ca. 25 bittspor-saker for politiet. Jeg må si at jeg hadde ikke trodd jeg skulle oppleve saker der jeg rent positivt kunne fastslå identitet. Det er et meget farlig og vanskelig område og det skal uhyre meget til. En må være meget varsom og føle et veldig ansvar. I bare to saker har jeg gitt helt positive uttalelser.”

Statsadvokaten:” Denne gangen har De kunnet gjøre det?”

”Ja. Jeg sier uttrykkelig at jeg anser at her er det identitet.”

”Med andre ord. Det er han og ingen annen!””

Det siste utsagnet i denne utvekslingen er avgitt av statsadvokaten.

Dagbladet gjengir også følgende utveksling mellom forsvareren og Strøm:

”Er det lettere å identifisere et bitt i et eple eller i et stykke brød, - enn i et bryst?”

”Det er første gang vi har et tilfelle som dette. Men det er forbausende hvor fullkommen tydelig avtrykket er.”

Verdens Gang 10. juni 1958:

Overskrift:

”Tannlege Strøm med kategorisk vitneprov:

Det var Torgersens bitt”

Avisen gjengir videre følgende utveksling:

”Statsadv.: ”De er sikkert ekstra varsom med å gi en konklusjon, og når De likevel er kommet med en så kraftig konklusjon skulle vel det tyde på at De var helt sikker?”

Vitnet: – ”Ja, jeg har jo brukt uttrykket ”overveiende sannsynlig”, men for å gradere det sier jeg at det etter min personlige mening ikke er noen tvil.”

Lagmann Lunde: ”Det betyr at De personlig er helt sikker?”

”Ja, absolutt. Det er HAM!”

Aktor, statsadv.: ”De sier altså at det er HAM og ingen annen?”

”Ja, ingen sakkyndige kan rokke ved min konklusjon. Vitenskapelig kan det muligens diskuteres litt om antallet detaljer som foreligger, men det er det hele.””

Disse referatene kan ikke forstås annerledes enn at disse sakkyndige har forklart seg i retten med samme grad av sikkerhet som deres skriftlige erklæringer har gitt uttrykk for.

5.3 Avføringsbeviset

Spørsmålet om mulig identitet mellom avføringssporene på Rigmor Johnsen og på Torgersens turnsko har vært undersøkt av fire sakkyndige, hvorav oppdraget for den ene – C. S. Aaser – har vært begrenset til å undersøke om avføringen stammet fra menneske eller dyr.

Av de tre øvrige konkluderte Valentin Fürst slik i erklæring av 16. januar 1958:

”De mikroskopiske bilder av enkelte korn fra siktedes sko og fra avføringsprøvene oppsamlet på åstedet og på avdødes underskjørt viser meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig pallisadeceller fra erter eller bønner.”

I erklæring av 17. januar 1958 konkluderte Henrik Printz slik:

”Som en konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtlige fæces-prøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Ove Arbo Høeg konkluderte slik i erklæring av 21. mars 1958:

”Prøver av fæces som er funnet på avdødes person og klær og på åstedet, og som må antas uten tvil å stamme fra hennes egen avføring, inneholder slike rester av erter som utgjør en karakteristisk bestanddel av tarminnholdet hos en person som har spist ertesuppe eller ertestuing, dessuten rester av hvetemel.

Prøver av fæces fra siktedes turnsko, hans vesnre bukselomme og hans fyrstikkeske inneholder samme slags ”celler fra erter og til dels hvete.

Jeg har ikke funnet noe som tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendoer ikke stammer fra samme person.”

På samme måte som for tannbittbeviset etterlater ikke avisreferatene spor av at disse sakkyndige har uttalt seg med mindre sikkerhet under hovedforhandlingen.

Aftenpostens morgenummer 10. juni 1958:

”De sakkyndige, doktor Valentin Fürst, professor Henrik Printz og professor Ove Arbo Høeg forklarte seg om de undersøkelser de hadde gjort av ekskrementrestene på Torgersens klær og sko, sammenlignet med prøver av ekskrementer fra åstedet. I samtlige prøver var det påvist karakteristiske celler av erteskolmer og partikler av sammalt hvete, og likheten var så påfallende at den neppe kunne være tilfeldig.”

Arbeiderbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Ekskrementene på skoene fra den avdøde”

Brødtekst:

”Lege Valentin Fürst var dagens første sakkyndige, han hadde undersøkt avføringen som ble funnet på den døde og på åstedet, og dessuten på tiltaltes sko. Han konkluderte med at likheten var påfallende...De prismatiske celler i avføringen skriver seg temmelig sikkert fra erter. ”Det har vi fått opplyst at hun spiste dagen i forveien!”

”Da kan det stemme.”

Professor Printz understreket hva hans kollega hadde sagt: Det var store mengder av palisadeceller i avføringen, og med det samme han så dem, var han sikker på at avdøde hadde spist erter dagen i forveien. Det viste seg da også å stemme, og avskrapningene fra tiltaltes turnsko viste samme reaksjoner. – Dette er neppe tilfeldig, sa professor Printz. Cellene er påfallende like, farge og konsistens stemmer også. For meg er det ikke mulig å finne noen uoverensstemmelse – ekskrementene på turnskoen stammer fra avdøde.

En annen sakkyndig, professor Arbo Høeg, hadde gjort de samme funn som sin kollega, og var også kommet til det samme resultatet.”

Morgenbladet 10. juni 1958:

”De to professorer undersøkte saken nærmere og erklærer at de har påvist planteceller – i alle prøver – som helt sikkert stammer fra erter. Ertecellene har en karakteristisk ”pallisade-form” som man ikke kan ta feil av. I det hele tatt fant man ingen uoverensstemmelser mellom de forskjellige prøver av avføring.

...

Som konklusjon sier professor Printz at prøvene viste påfallende likhet i farge og konsistens også ellers. En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig.

Dorenfeldt: De mener altså at prøvene stammer fra samme kilde?

Printz: Det mener jeg.”

Morgenposten 10. juni 1958:

”Professor Henrik Printz forklarte seg i samsvar med dr. Fürst, og konkluderte med at en slik overensstemmelse i samtlige prøver neppe var tilfeldig. Det var hans oppfatning at alle prøver, også den fra Torgersens gummisko, måtte stamme fra samme kilde – nemlig fra den drepte.”

Heller ikke disse referatene etterlater inntrykk av at noen av disse sakkyndige har gitt uttrykk for noen form for begrunnet tvil. Det er vanskelig å se hvorledes de kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning er at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen. Printz er den tydeligste. Det er ingen spor av at forsvarer har forsøkt å avsvkke effekten av disse forklaringene.

Det er i annen sammenheng grunn til å merke seg Arbo Høegs negative konklusjon:

”Jeg har ikke funnet noe som ikke tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendeler ikke stammer fra samme person.”

5.4 Barnålbeviset

Den sakkyndige Henrik Printz’ skriftlige uttalelse av 4. februar 1958 konkluderte slik:

”I denne forbindelse kan det ha sin interesse å være oppmerksom på at vår almindelige norske gran er et meget polymorft tre så å si i enhver henseende. For foreliggende sak er det bare nålene som har interesse, disse kan variere i lengde, tykkelse, tilspissing, form, farge, stilling o.s.v. Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av samme

type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”

Den andre sakkyndige – Elias Mork – konkluderte slik i uttalelse av 11. mars 1958:

”Som konklusjon av denne undersøkelse kan jeg si med absolutt sikkerhet:

1. Det er full overensstemmelse både i form og størrelse mellom de barnåler som stammer fra kjelleren og de barnåler som er samlet på siktedes klær. Da barnålenes lengde i vesentlig grad er avhengig av vekstbetingelsene, mens formen mer er en arvelig egenskap, er det meget stor sannsynlighet for at så like barnåler, - både i lengde og form – er av samme mortre.”

På samme måte som for tannbittbeviset og avføringsbeviset etterlater ikke avisreferatene noe spor av at disse to sakkyndige har uttalt seg med mindre sikkerhet under hovedforhandlingen.

Aftenpostens morgendnummer 10. juni 1958:

”Professoren (Printz) hevdet at nålene utvilsomt var av samme type som nålene på juletreet. De har en ytterst sjelden og eiendommelig form, usedvanlig korte, fra 5 til 8 mm, vanlig lengde på nålene av norsk gran er 12 til 18 mm. Dessuten var de spissere og mer ovale enn vanlige barnåler. Professoren hadde aldri sett maken, og han hadde til og med vært inne på den tanken at juletreet kunne skrive seg fra Kaukasus.”

Morks oppsummering er gjengitt slik:

”Professor Elias Mork ved Norges skogforskningsvesen var ved sine undersøkelser av barnålene kommet til samme resultat. Minst 95 prosent av nålene på den norske gran er lengre og av en annen form enn de undersøkte, og hvis Torgersen ikke hadde fått de fem nålene på seg av juletreet i kjelleren, ville det vært høyst eiendommelig om ikke iallfall en av dem hadde vært av den vanlige typen.”

På spørsmål fra statsadvokaten om Mork ville betegne det som sikkert at Torgersen ikke kunne ha fått disse barnålene på seg noe annet sted er Morks svar gjengitt slik:

”Så sterkt vil jeg ikke uttrykke meg, men på grunnlag av den fullstendige overensstemmelse både i størrelse og form vil jeg si at det er meget stor sannsynlighet for at han har fått dem på seg av juletreet på åstedet.”

Arbeiderbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Barnålene på klærne sjeldne og av samme type som de på stedet.”

Brødtekst:

””Jeg kan med sikkerhet si at det er full overensstemmelse mellom nålene som er funnet på Torgersen og de som lå på åstedet, sa professoren (Mork). – Jeg vil gå så langt som å si at det er meget stor sannsynlighet for at det er de samme....Det er ganske eiendommelig at ikke en av de fem på tiltaltes klær stemmer overens med de mange millioner som finnes i skogene våre. Hvis man derimot blander dem med nålene fra åstedet, ville det være helt umulig å finne noen som helst slags forskjell.

Professor Henrik Printz sa også at de fem nålene hos Torgersen var av samme type som de på åstedet og alle var helt sjeldne.

-Værs’go, ærede lagrett, sa statsadvokat Dorenfeldt – Se selv på barnålene – disse er fra åstedet, disse tiltaltes klær. Og jeg vil be professoren gjenta sin konklusjon!””

Morgenbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Professor Printz:”Barnålene så sjeldne at det ikke er rom for tvil”

Brødtekst:

”De sakkyndige er begge kommet til den konklusjon at nålene som ble funnet i Torgersens klær, med liten margin av tvil, stammer fra grantreet som lå ved siden av liket i Skippergaten 6 b...Han (Printz) ble straks klar over at nålene (fra Torgersens dress) har en meget eiendommelig form. De er korte og spisse. – Det er hevet over tvil at de stammer fra treet i mordkjelleren, sa Printz.

Lagmannen: ”Hevet over tvil, sa De?”

Printz: ”Ja, grannålene er av en så sjelden type at det etter min mening ikke er rom for tvil.”

...

Professor Elias Mork bekreftet Printz uttalelser på alle punkter. Sammenligning av nålene i klærne og nålene direkte på treet viser full overensstemmelse.

Dorenfeldt: ”Kan De gi oss noen sannsynlighetsgrad?”

Mork: ”Jeg vil nødig nevne prosenttall, men vil si at jeg anser det for meget sannsynlig at nålene stammer fra samme tre.””

Det er vanskelig å se hvorledes disse sakkyndige kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning var at både dressnålene og kjellernålene stammet fra juletreet i kjelleren. Det er i referatet ingen spor av at forsvarer har forsøkt å avsvække effekten av disse forklaringene. Tvert imot fremgår det av referatet fra forsvarerens prosedyre i Aftenpostens morgennummer 14. juni 1958 at han har akseptert at ”barnålene er riktignok meget sjeldne her i landet.”

5.5 Prosedyre og rettsbelæring

5.5.1 Sakkyndigbevisene

Referatene fra statsadvokatens prosedyre og lagmannens rettsbelæring befester inntrykket av hva som har vært presentert som sentrale bevis, og også må ha vært oppfattet slik av lagretten.

Aftenpostens morgennummer 13. juni:

Fet overskrift:

”Morderen satte sitt stempel på offeret!”

Underoverskrift:

”Fullstendig bevis mot Fredrik Torgersen, hevder statsadvokaten”.

I brødteksten er denne delen av prosedyren summert opp slik:

”Og i trappeoppgangen var han da så uheldig å trå i sitt offers ekskrementer. Det kan ikke helt utelukkes at han har fått ekskrementene på skoene et annet sted, men det er overveiende sannsynlig at de skriver seg fra åstedet.

Om barnålene våget de sakkyndige ikke å si noe mer enn at de høyst sannsynlig skriver seg fra juletreet i kjelleren. Men den ene sakkyndige, professor Elias Mork, tilføyde dog at det var overmåte besynderlig at ikke én av de fem barnålene på tiltalte skulle fra et av de millioner av grantrær med alminnelige nåler.

Hva tannbeviset angår, så har de sakkyndige uttalt seg så sterkt som at hvis det ikke var tiltalte som tilføyte Rigmor Johnsen bittet i brystet, så må det ha vært en person med nøyaktig

samme slags tenner som han. Og man går i praksis ut fra at det ikke finnes to mennesker med nøyaktig like tenner.

I denne saken har gjerningsmannen satt sitt eget stempel på offeret ved å bite henne i brystet. Og åstedet bidrog med sitt med å forsyne ham med barnåler, ekskrementer og blod.”

Dagbladet 13. juni 1958:

””Annerledes med de rester av avføring som er funnet. På det punktet er de sakkyndige enige restene på Torgersens turnsko stammer fra den myrdede piken....Jeg vil ikke si mer enn at etter alminnelig sunn sans er det overveiende sannsynlig at avføringen stammer fra åstedet. Tenk bare over hvor uhyre sjelden en trår i menneskeavføring – særlig midt i en by. En trækker i mye annet rart, men sjelden i det!

Barnålene er etter min mening et meget sterkt bevis. De – og bittet i brystet – er etter påtalemyndighetens mening så sterke bevis at de hver for seg ville være nok til å felle Fredrik Torgersen, - selv om det ikke hadde vært andre bevis.

Jeg tror det skal være meget vanskelig og betenkelig for vanlige lekfolk å sette ut av betraktning fullstendig sikre utsagn fra våre fremste vitenskapsmenn på områdene.

Barnålene er et naturvitenskapelig bevis av aller høyeste betydning. Vi bruker i rettssalen ikke vitenskapen abstrakt. Det gjelder praktisk liv.

Professor Mork slo fast at disse barnålene måtte stamme fra dette ene treet – han nevnte at de var annertledes enn millioner andre. ”

Om bittet i brystet erklærer statsadvokaten i sterke ord at det er helt overbevisende, helt fellende.

”Takket være et fremragende arbeid fra vårt kriminalpoliti og våre fremste vitenskapsmenn, kan vi med absolutt sikkerhet si at drapsmannen er Fredrik Torgersen og ingen annen.”

Arbeiderbladet 14. juni 1958:

””Avføringen på skoene var fra mennesker, og kan det være tilfeldig at det var samme type som hos Rigmor Johnsen? De sakkyndige mener at det ikke er tilfeldig, det er i det hele tatt påfallende hvordan alt stemmer, vi finner ingen ulikheter når det gjelder tekniske bevis. Barnålene er et enda sterkere bevis”, sa Dorenfeldt. –” Dette, og bittet isolert kunne hver for seg føre til at Torgersen ble dømt. Men her har vi også den samlede vurdering! Retten har hørt de sakkyndiges forklaring som må anses som et naturvitenskapelig bevis med den aller største vekt. Ikke én av nålene fra tiltaltes klær stammer fra de millioner trær i vårt land, og skulle man foreta sammenlikninger, ville det kanskje være en i forhold til en milliard! ... (B)ittene viste nemlig meget sjeldne karakteristika, hvorav alle, uten unntagelse fantes i merkene i den avdødes bryst. Jeg antar retten forstår hvilken vekt den må legge på disse bevis, som takket være fremragende vitenskapelig innsats, viser at det er Torgersen og ingen annen som har begått de straffbare handlinger!”

Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 stemmer på alle punkter overens med gjengivelsene i pressen. Her uttaler han blant annet:

”Ennå viktigere enn blodflekkene var funnet av fæces på Torgersens turnsko. Jeg viser til...De samstemte alle om at fæces fra avdøde (som hadde uttrådt under kvelningen) stemte nøyaktig overens med den fæces som ble påvist på Torgersens turnsko, hans venstre bukselomme og hans fyrstikkeske. Påtalemyndigheten presiserte at det er sjelden at man i det hele tatt får på seg menneskeavføring og at det også var påfallende at den fæces som fantes på Torgersens sko m.v. hadde stor likhet og ingen avvikelse fra avføringen på åsted og lik. Påtalemyndigheten ga derfor uttrykk for at man meget vel kunne forstå professor Henrik Printz når han uttalte at en slik overensstemmelse neppe var tilfeldig og at det etter hans oppfatning måtte konkluderes med at samtlige prøver stammet fra samme kilde, nemlig fra

den drepte. Det måtte i alle fall være forsvarlig å trekke den konklusjon at det måtte være overveiende sannsynlig at fæces på Torgersens sko m.v. skrev seg fra liket. Det tredje tekniske bevis var barnålene. Dette er et naturvitenskapelig bevis av første klasse, fordi det viste seg at det her gjaldt barnåler av en så ekstraordinær art at de sakkyndige kunne trekke konklusjoner som ellers ikke vært mulige....Jeg vil minne lagmannsretten om at professor Mork opprettholdt denne konklusjon under hovedforhandlingen og at han føyde til at det som ytterligere gjorde sannsynligheten så stor, var at alle de 5 barnåler som ble funnet på Torgersens brunstripete dress, var lik barnålene fra åstedet. Det at ikke en av disse nålene var fra et annet tre, var så påfallende at det ytterligere understreket konklusjonen. Da tannlege Strøm den 28. april d.å. hadde gitt uttrykk for at bitemerkene i brystet til den drepte var identiske med Torgersens tenner, fikk Torgersen anledning til å ta hvilken som helst sakkyndig i Skandinavia....Professor Wærhaugs konklusjon ble imidlertid følgende: "Bitesporene i drepte Rigmor Johnsen's bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvig Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betrkning." Her vil jeg minne lagmannsretten om at da professor Wærhaug ble spurt under hovedforhandlingen om denne konklusjon kunne sies å avvike fra tannlege Ferdinand Strøms, så svarte han at det gjorde den ikke, idet han var enig med Strøm: "Det er Torgersens tenner som har avsatt bittet. Jeg er overbevist."

Statsadvokatens redegjørelse for de sakkyndiges uttalelser om avføringsbeviset og hans egen prosedyre vedrørende dette spørsmålet – gjengitt av kommisjonen på side 182 – understreker ytterligere hvilken vekt det har vært lagt på de sakkyndiges uttalelser om avføringsbeviset.

Aftenpostens aftennummer 14. juni 1958 inneholder en kortfattet gjengivelse av lagmannens rettsbelæring.

I følge referatet uttalte han blant annet følgende om sakkyndigbevisene:

"Lagretten er ikke bundet av de sakkyndiges erklæringer, de er bare veiledende, men på den annen side er det vanskelig å tilsidesette resultater, som er grunnet på stor fagkunnskap og erfaring."

Dette kan ikke forstås som annet enn en oppfordring fra lagmannen til å legge stor vekt på erklæringene og uttalelsene fra de sakkyndige.

5.5.2 Øvrige bevis

Det er naturlig å ta med det som er referert fra statsadvokat Dorenfeldts innledningsforedrag.

Verdens Gang 2. juni 1958:

"Under hele etterforskningen har politiet brukt klokken som hjelpemiddel og har lagt opp følgende tidsskjema den skjebnesvangre natten:

22.20: Rigmor Johnsen vinker farvel til sin venn som tar trikken fra Østbanen.

22.35: Hun kjøper noen epler og treffer sin morder på veien til Skippergata 6B.

Ca. 22.50: De to blir sett utenfor Skippergata 6 B. Rigmor låser opp Yalelåsen og går inn – han følger med."

De to første av disse tidspunktene er gale. Rigmor forlot trikkeholdeplassen kl 2240, og handelen i kiosken har antakelig funnet sted 2-3 minutter senere. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.1.

Feilen er åpenbart korrigert i statsadvokatens prosedyre:

Arbeiderbladet 13. juni 1958:

Vi har hørt her i retten at hun fulgte sin gode venn på Oppsaltrikken på Østbanen kl.22.40.

Ifølge samme referat har han videre uttalt:

”...vi biter merke i hans interesse for småpiker før han med uforrettet sak går derfra (Kafé Hjerterum i Pilestredet 31) klokka 22.25. Fire vitner hjelper oss med opplysninger om at han rundet Grand-hjørnet nærmere 22.40, ned Karl Johan, mot Østbanen.

Her er en rekke feil og unøyaktigheter. På Hjerterum forsøkte han å få kontakt med Anne Grethe Knutsen og Karoline Hagen, som begge var like under 18 år. De er ikke småpiker. Det er usikkert når han forlot Hjerterum. Klokken kan ha vært 2230. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.2.1. Det er ingen vitner som har sett ham ved Grand-hjørnet, men tre – ikke fire – hvorav to visste hvem han var, har sett ham ved inngangen til Grand. Ingen av dem har kunnet tidfeste observasjonen, men opplysninger om varigheten av forestillingen på Chat Noir og om gangtid fra Chat Noir til Grand – noe som gjelder vitnene Tømmereek og Casadio – gjør at tidspunktet for observasjonen kan fikseres til tidligst 2245, antakelig noe senere. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.2.2. Vitnet Wiik har ikke kunnet bidra med mer enn at observasjonstidspunktet var mellom 2230 og 2300, og vitnet Johnsen har ikke kunnet bidra med mer enn at han har sittet i bilen utenfor Grand et kvarters tid sammen med Wiik en gang mellom 2230 og 2300. Han har ikke sett eller hørt noe av interesse. Wiik har sett ham på vei østover Karl Johans gate. Dette stemmer overens med hans egen forklaring om at han har gått til Stortorvet. Observasjonene gir ingen holdepunkter for at han har gått mot Østbanen. Og Tømmereek og Casadio har ikke sett i hvilken retning han har gått. Det vises til gjennomgangen nedenfor under 6.2.2.

Av Arbeiderbladet for 13. juni 1958 fremgår videre:

Overskrift:

”Torgersen kunne ikke nådd ned til byen igjen.”

Underoverskrift:

”Hadde ikke tid til å bli arrestert.”

Brødtekst:

””Men la oss allikevel høre på familien”, sa Dorenfeldt. ”Etter forklaringene kan han ikke ha forlatt hjemmet før 00.35, tidligst! Søsteren hadde fulgt mannen sin på en buss som gikk 00.29 (det er sjekket opp) og da hun igjen kom hjem var Fredrik i huset. Hun hørte ham gå sammen med en annen. Men gikk han på det tidspunktet, var det ikke tid for ham til å bli arrestert i nærheten av Østbanen klokka 00.58. Det er umulig, ærede lagrett. De har sett den bitte lille sykkel og den stovokste piken, hvordan skulle han på 23 minutter klare å kjøre fra Tøyen til Grønland og deretter spasere med henne fra Grønland, over Brugata, til Sentrum kino, ned Akersgata, til Prinsensgate – skilles fra henne der, og selv bevege seg ned til Østbanen for å bli arrestert! Tre politifolk tok tida for arrestasjonsøyeblikket – det eksisterer ingen tvil.””

I uttalelsen av 17. desember 1958 heter det tilsvarende:

”Politiet har kontrollert tidsangivelsen og det fremgår av politiets undersøkelser at det fra Torgersens bopel i Tore Hunds vei 24 til Grønland vil medgå ca. 5 min. når man sykler. Går man så fra Grønland den rute som Torgersen selv har opplyst, til arrestasjonsstedet., medgår 25 min. Den minste tid som kan benyttes på strekningen, er 30 min. Da Torgersen forlot sitt hjem vel kl 00.30 ville han ikke kunne rekke å bli arrestert kl 00.58 hvis han hadde forholdt seg sånn som nevnt. Påtalemyndigheten kom derfor til på grunnlag av denne tidsberegning at Torgersen ikke hadde forklart sannheten.”

At Torgersen ikke kunne ”rekke å bli arrestert” hvis det forholdt seg som han hadde forklart, er positivt galt. Det vises til den detaljerte redegjørelsen nedenfor under 6.5.2.2.2.

5.6 Hva har lagretten vektlagt?

Kjæremålsutvalget uttalte generelt om dette spørsmålet i 2001 (Rt-2001-1521 side 1539):

”Av betydning er det også om den avgjørelse som søkes gjenopptatt, er begrunnet eller ikke. I saker med lagrette, der avgjørelsen av skyldspørsmålet ikke er begrunnet, lar det seg normalt vanskelig gjøre å si noe sikkert om hvorledes de enkelte bevis i sin tid ble vurdert av lagretten. Lagretten må forutsettes å ha bygget på en samlet vurdering av det bevismateriale som ble presentert. Og det vil i sin alminnelighet kunne antas at enkelte bevis har spilt en mer fremtredende rolle enn andre. Men utover dette må den domstol som tar stilling til gjenopptakesspørsmålet, vise tilbakeholdenhet med å forutsette hvorledes lagretten har vektlagt enkelte bevis i forhold til andre.”

En rekke av de vitnene lagretten hørte i saken var perifere, i den forstand at de ikke kunne koble Torgersen til Rigmor Johnsen eller til drapshandlingen. Hans mor og søster ga ham alibi, i den forstand at de bekreftet forklaringen om damebesøk på rommet. Noen mulighet til å koordinere denne forklaringen med Torgersen har de ikke hatt. På den annen side har Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen forklart at de så Torgersen i byen, på tidspunkter som er uforenlige med hans egen og andre vitners forklaring. At lagretten i denne situasjonen har sett forklaringene fra de sentrale sakkyndige, i særlig grad forklaringene fra Strøm og Wærhaug, som i praksis ikke åpner for noen som helst tvil om at bittet stammet fra Torgersen, som helt sentrale og antakelig avgjørende bevismidler, kan det ikke være tvil om. Jeg har selv administrert lagrettesaker i over 20 år, og har på denne bakgrunn tilegnet meg den oppfatning at lagrettemedlemmer flest er utstyrt med godt vett, er i stand til å tenke logisk og fornuftig og til å skille det vesentlige fra det mindre vesentlige.

Noe grunnlag for kritisk og selvstendig vurdering av de sakkyndige erklæringene og redegjørelsene, har lagrettemedlemmene på den annen side ikke hatt i denne saken. At lagrettens kjennelse ikke er begrunnet, og at det ikke foreligger noe referat fra forhandlingene, kan ikke gi grunnlag for tvil om at de sakkyndige konklusjonene på grunnlag av de tekniske bevisene har hatt en vesentlig betydning for lagrettens svar på skyldspørsmålet.

Dette er også lagt til grunn av kjæremålsutvalget i Rt-2001-1521, hvor det uttales på side 1540:

”Sentralt under den sakkyndige del av bevisførselen sto tannbittbeviset, barnålbeviset og avføringsbeviset. ... Vesentlige må også de nevnte sakkyndige forklaringer antas å ha vært. Hvorledes de enkelte bevis har vært vektlagt, er det for øvrig ikke mulig å si noe sikkert om.”

Dette står i en viss motstrid til de lite overbevisende uttalelsene på side 1541:

”Også de sakkyndiges forklaringer må i hovedsak antas å være i overensstemmelse med innholdet i de skriftlige erklæringer som ble avgitt til forhørsretten. De skriftlige nedtegnelser som foreligger, gir imidlertid på ingen måte et fullstendig bilde av det som fremkom under hovedforhandlingen. Både tiltalte, vitner og sakkyndige må antas å ha vært gjenstand for til dels inngående eksaminasjon fra rettens, aktors og forsvarerens side. Dette har på vanlig måte ført til utdypninger, nyanseringer, oppklaring av uklarheter mv. Det er således ikke grunnlag for å trekke vidtgående slutninger fra det skriftlige materialet til hva som har kommet frem under hovedforhandlingen.”

Dette er en ren antakelse fra kjæremålsutvalgets side om eksaminasjon – jf. ”må antas” – og – som det fremgår av gjennomgangen foran – noe holdepunkt for at konklusjonene fra de sakkyndige er blitt avdempet gjennom eksaminasjon under hovedforhandlingen er det vanskelig å finne.

I boken ”Torgersensaken” gjengir Michael Grundt Spang denne delen av prosedyren slik på side 95:

”Om sakens viktigste bevismidler, de ”tause vitner”, må juryen ha vært enig med statsadvokat Dorenfeldt, som i sin prosedyre formulerte det hele slik, i et nøtteskall:
”I denne saken har gjerningsmannen satt sitt stempel på offeret ved å bite henne i brystet. Og åstedet bidrog sitt ved å forsyne ham med barnåler, ekskrementer og blod.””

I tillegg kan vanskelig lagretten ha unnlatt å la seg påvirke av statsadvokatens feilaktige prosedyremoment om at Torgersen ”ikke kunne ha rukket å bli arrestert”, av den feilaktige oppsummeringen av forklaringene fra vitnene som hadde sett Torgersen ved Grand, og av det selektive utvalget av observerte momenter fra de vitnene som hadde sett Rigmor Johnsen sammen med en mann. De momentene i disse forklaringene som utelukker Torgersen, har åpenbart ikke vært trukket frem.

I tilknytning til de sakkyndiges forklaringer og lagrettens vektlegging av dem er det grunn til å sitere en uttalelse fra J. B. Hjort i boken ”Justismord” (Gyldendal 1952) side 180 i omtalen av den i sin tid meget omtalte Hetlesaken:

”Det er fristende her å skyte inn, at leger ofte er farlige sakkyndige. Legene har, helt opp til våre, såkalte opplyste dager, klart å bevare noe av den mystikk som de omga seg med da de ennå bare var stammens medisinmenn. Den alminnelige mann tror dels at legene rår over innsikt og krefter av irrasjonell art, og dels at legekunsten kan utforske det menneskelige legemes mysterier like meget som en urmaker kan utforske et urverk. At kanskje det meste ennå er uutforsket, gjør publikum og mange leger seg ikke klart. Den skråsikkerhet og pondus, som leger opptrer med overfor oss, av dem ofte foraktede legmenn, noe som kanskje kan være nødvendig ved behandlingen av pasienter, hører ikke hjemme i en rettsal, når tvilsmomentet spiller en så stor rolle som i en straffesak. At det var grunnlag for tvil i Hetlesakens medisinske del, er nokså klart.”

Hetlesaken endte som kjent med at drapsdommen, som var basert på uholdbare rettsmedisinske konklusjoner, ble tillatt gjenopptatt etter 35 år, og deretter henlagt av påtalemyndigheten.

Respekten for leger og annen sakkyndighet var nok ikke lavere i 1958 enn i 1952.

6 Nærmere om vitneforklaringene i 1958

6.1 Rigmor Johnsens bevegelser

Det er på det rene at Rigmor Johnsen fulgte sin venn Svein Erik Johnsen til Oppsaltrikken med avgang fra Jernbanetorget kl 2240. Trikketraséen gikk da foran inngangen til Oslo Ø – i dag Østbanehallen.

Når det gjelder trikkens faktiske avgangstid, forklarte Svein Erik Johansen i avhør 7. desember 1957¹:

”De gikk så begge fra restauranten ned til jernbanetorget. Vitnet så på uret på stasjonsbygningen og det viste 22.30 da de kom ned og de ble stående og vente på trikken til ca. kl. 22.40. Da kom trikken og mist. gikk på den, og han så da at Rigmor gikk bortover i retning mot Fred. Olsensgt.”

I den rettslige forundersøkelsen² forklarte han:

”...straks etter at at de var kommet til holdeplassen utenfor Østbanen kom trikken. Akkurat idet trikken kom, så han på det elektriske uret på Østbanen og det viste 22.40. Han gikk på trikken og Rigmor gikk bak trikken, og da han var kommet på trikken så han henne gå over torget i retning av Karl Johansgt. Hun gikk alminnelig, men han så henne ikke da hun var kommet bort til holdeplassen i Fred. Olsensgt.”

I rapport av 13. januar 1958³ er det opplyst:

A/S Bærumsbanen, Jar St., opplyser på telefonhenvendelse herfra at det ikke er avmerket noen forsinkelse for trikken som passerte holdeplassen ved Oslo Ø. kl 22.40 den 6/12-1957.

Vitnet Mary Strandum forklarte imidlertid 8. desember 1957⁴:

...at hun skulle ha en trikk som gikk fra holdeplassen kl. 22.40. Vitnet var sent ute og hun skyndtet seg bort på holdeplassen. Her ble hun imidlertid stående litt, idet trikken var forsinket. Vitnet mener at trikken kom kl 22.43.”

Strandum er imidlertid ikke avhørt som vitne under hovedforhandlingen.

I sin uttalelse av 17. desember 1958 har statsadvokat Dorenfeldt blant annet uttalt:

Så å si nøyaktig på dette tidspunkt, nemlig kl. 22.40, tok Rigmor Johnsen avskjed med sin venn Svein Erik Johansen ved trikkeholdeplassen på Oslo Ø,...

Dette samsvarer med Arbeiderbladets gjengivelse 13. juni 19568 av hans prosedyre på dette punktet. og kan ikke forstås på annen måte enn at påtalemyndigheten har sett bort fra Mary Strandums forklaring og akseptert opplysningen frs A/S Bærumsbanen om at trikken passerte Oslo Ø kl 2240. Samtidig synes det som om Rigmor Johnsen har forlatt trikkeholdeplassen noe før trikken gikk. Dette følger av Johansens opplysning om at han så henne gå over torget allerede da han var kommet på trikken.

¹ Dok. 6 s. 4.

² Dok. 45 s. 19.

³ Dok. 22 s. 25.

⁴ Dok. 22 s. 33.

Strekningen Oslo Ø – Dronningens gate er ikke prøvegått. Hvis vi legger til grunn en ganghastighet på 4,5 km/t, har Rigmor Johnsen brukt ca. 2 ½ minutt frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate (ca. 200 meter). Med mindre det skulle ha skjedd noe helt ekstraordinært på denne distansen – noe det ikke foreligger noen holdepunkter for – må det legges til grunn at hun har ankommet dette krysset ca. 2242-2243. Umiddelbart etterpå har hun handlet i Esther Olssons kiosk i Dronningens gate 25 ca. 30 meter syd for Karl Johans gate – jf. nedenfor under punkt 6.3.2 – og beklaget seg over at det var en mann som forfulgte henne.

Politibetjentene K. Johansen og A. Amundsen, som også har prøvegått strekningen Grand Hotell – Karl Johans gate – Dronningens gate, oppgir gangtiden til henholdsvis 7 minutter (Johansen) og 5 minutter (Amundsen)⁵. Strekningen er på ca. 500 meter. Med en ganghastighet på 6 km/t betinger dette en gangtid på ca. 5 minutter.

Ved gangturens ende har Sigrud Fjellberg observert Rigmor sammen med en gutt – som det åpenbart må legges til grunn har vært drapsmannen – i ferd med å låse seg inn i Skippergaten 6b.⁶ Observasjonen er tidfestet til 2252-2253 på grunn av koblingen til et etterfølgende radioprogram. Det er åpenbart ikke grunn til å trekke tidfestingen i tvil.

Strekningen Karl Johans gate – Dronningens gate – Rådhusgaten – Skippergaten 6b er ikke prøvegått av politiet. Utmålt på kartet er den 450 meter. Med en ganghastighet på 4,5 km/t gir dette en gangtid på 6 minutter. I tillegg har handlingen og samtalen med Esther Olsson nødvendigvis tatt noe tid. Dette underbygger ytterligere at Rigmor Johnsen må ha passert krysset Karl Johans gate/Dronningens gate noe før 2245.

Ingen av vitnene Olsson, Thoresen, Syversen eller Fonbæk har sagt noe om Rigmors ganghastighet⁷. Dette trekker i retning av at den har vært normal. Fjellberg har imidlertid i avhør 10. desember 1957 beskrevet ”en av Johnsens døtre som kom gående temmelig fort i retning fra Rådhus gt. og på skrå over gaten til Skipper gt. 6 B.”⁸

Som et tankeeksperiment kan vi da forutsette at Rigmor har gått med en hastighet på 4,5 km/t frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate og deretter økt hastigheten til 6 km/t på grunn av forfølgeren. Hun har i så fall hatt en gangtid på ca. 2 ½ minutt frem til krysset, og nådd dette mellom 2242 og 2243. På de resterende 450 meter har hun under samme forutsetning brukt 4 ½ minutt. Om vi legger til ca. 1 minutt for samtalen med og handelen hos Esther Olsson har hun i så fall kommet til Skippergaten 6b ca. kl 2248. Men dette stemmer ikke så godt med Sigrud Fjellbergs forklaring. Antakelig har hastigheten vært lavere den første delen av strekningen ned Dronningens gate, og økt når hun nærmet seg hjemstedet. Hvis vi legger inn en gjennomsnittlig ganghastighet på 5 – 5 ½ km/t på denne strekningen har den tatt 5 – 5 ½ minutt, og det passer bedre med Fjellbergs forklaring. Men uansett hva som legges til grunn når det gjelder hastigheten for den siste delen av strekningen, er det ingen holdepunkter

⁵ Dok. 22 s. 52

⁶ Dok. 18 s. 44

⁷ Jf. nedenfor s. 48-51.

⁸ Dok. 18 s. 44.

for at hun har gått langsommere enn 4,5 km/t de første 200 meterne, slik at hun må ha passert krysset Karl Johans gate/Dronningens gate nokså nøyaktig 2242 –2243.

Hvis Torgersen skal ha rukket frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate til slik tid at han kan ha vært den mannen som Rigmor Johnsen beklaget seg over, må han følgelig ha passert Grand senest ca. 2237, og ikke i noe fall senere enn 2238.

6.2 Vitner som har sett Torgersen i sentrum

6.2.1 Vitnene på Kafé Hjerterum

Ca. kl 2230 – antakelig noe før – har Torgersen forlatt Kafé Hjerterum i Pilestredet 31. Det er noe forskjellige opplysninger om tidspunktet. Torgersen hadde selv ikke klokke.

Anne Grete Knutsen i politiavhør 13. desember 1957⁹:

”Siktede og Odd satt så og pratet til kl 22.20, da siktede reiste seg opp og forlot kaféen. Vitnet forklarer at hun er sikker på tiden idet hun like før hadde sett på klokken sin (og det hang også en klokke på veggen), og vitnet forklarer at begge klokkene da viste 22.15, og dette var bare noen få min. før vedkommende gikk.”

Odd Starås i avhør 10. desember 1957¹⁰:

”Vitnet satt så sammen med Torgersen til ca. kl. 22.25-22.30. Da reiste Torgersen seg og forlot restauranten alene.”

Ved den rettslige forundersøkelsen¹¹ forklarte han at Torgersen gikk 2230.

Karoline Mathilde Hagen i avhør 12. desember 1957¹²:

”Han satt bare lite grann nå og gikk så ut alene. Like før han gikk, så v. på klokken på veggen over disken og så at den var 2220. Hun skal derfor anta at klokken var 2230 ca. da Torgersen gikk.”

Marthe Amalie Kubberud i avhør 17. januar 1958¹³:

”Hun kan ikke si noe bestemt tid når han kom dit, men hun har hatt det på at han kom ved 21-tiden. Ludvigsen (restauratøren) har ment at mannen gikk derfra ved 2230-tiden. V. mener at han ikke satt der så lenge som 1 ½ time.”

Ranveig Lorentzen i avhør 10. desember 1957¹⁴:

”Når mannen forlot restauranten, så hun ikke, men da hun gikk rundt ved 2230-tiden, var plassen han hadde sittet på, tom.”

Torgersen er neste gang observert ved inngangen til Grand, altså noe lenger øst enn Grandhjørnet.

⁹ Dok. 18 s. 26.

¹⁰ Dok. 18 s. 22.

¹¹ Dok. 45 s. 15.

¹² Dok. 18 s. 24.

¹³ Dok. 22 s. 6.

¹⁴ Dok. 18 s. 19.

Etter å ha forlatt Hjerterum har Torgersen møtt Arne Torstensen og Tor Gulbrandsen¹⁵, og hatt en samtale – antakelig helt kort – med dem. Han har også forklart at han var en runde inne på Grand Kafé for å se etter kjente. Han mener selv at han har vært der i 4-5 minutter.

Gangtid fra Hjerterom til Grandhjørnet er oppgitt av politiet til ca. 8 minutter. Strekningen er ca. 710-720 meter. Dette samsvarer med en ganghastighet i underkant av 6 km/t.

Disse tidsangivelsene er usikre, men de trekker – isolert sett – i retning av at Torgersen har kommet ut fra Grand i løpet av tidsintervallet 2240-2250.

6.2.2 Astrid Tømmereek og Mario Casadio

Første sikre observasjon i denne fasen er gjort av Astrid Tømmereek, som har sett Torgersen komme ut av inngangen til Grand Kafé, jf. foran under 6.2.1¹⁶.

Tømmereek og forloveden Mario Casadio hadde vært på Chat Noir. Chat Noir har i brev av 1. mars 1958 til politiet opplyst at forestillingen der sluttet kl. 2225.

I telefonavhør 18. desember 1957¹⁷ forklarte Tømmereek:

”På spørsmål forklarer vitnet at det tok litt tid fra de gikk ut av teatersalen og til de fikk tøyet og kom ut på gaten. På spørsmål forklarer vitnet at hun vil anslå tiden dette tok til ca. 10 min. a ett kvarter. Tømmereek anslår at de var ute ca. 10 minutter etter at de forlot teatersalen.

Under den rettslige forundersøkelsen forklarte hun seg tilsvarende¹⁸:

”Hun regner med at den sluttet ca. kl. 21.15, og at det kan ha tatt ca. 10 minutters tid etter at forestillingen var slutt før de var ute på gaten.”

Casadio har forklart i avhør 24. februar 1958¹⁹:

”Fra teatersalen gikk de så rett til garderoben, og vitnet forklarer at de måtte vente en stund her på grunn av at det var så mye folk der. Vitnet vil anslå at det tok ca. 10 minutter a ett kvarter fra de forlot teatersalen og til de kom utenfor, etter at de først hadde vært i garderoben og hentet tøyet sitt.”

Noe senere justerer han:

”Etter at forklaringen er lest opp, forklarer vitnet at han nå har tenkt over hvor lenge det kunne ta fra de gikk fra teatersalen og til de kom utenfor, etter først å ha hentet tøyet i garderoben, og vitnet forklarer at han nå sikker på at dette ikke tok mer enn 10 minutter.”

Et tidsintervall på 10 minutter fra de to forlot teatersalen til de var ute på gaten synes også å være akseptert av påtalemyndigheten, jf. statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958, hvor han blant annet skrev:

¹⁵ Dok. 118 s. 3.

¹⁶ Dok. 18 s. 30.

¹⁷ Dok. 18 s. 33.

¹⁸ Dok. 45 s. 17.

¹⁹ Dok. 40 s. 4.

”Et par av vitnene hadde vært på Chat Noir, som avsluttet forestillingen ved ca. 22.20/22.25-tiden og man kan derfor regne ut tidspunktet temmelig nøyaktig til ca. kl. 22.35/22.40, se således vitnet Astrid Tømmereeks forklaring...”

Dette kan bare forstås slik at Dorenfeldt har akseptert et tidsintervall på 10 minutter fra de to forlot teatersalen til de var ute på gaten, og deretter har lagt til grunn en gangtid på 5 minutter fra Chat Noir til inngangen til Grand Hotell.

En annen sak er at han ikke har dekning for den omtrentlige tidsangivelsen ”ved ca. 22.20/22.25-tiden”. I notat antakelig skrevet 18. desember 1957²⁰ er det gitt følgende opplysning på side 34:

”Ved telefonhenvendelse til Chat Noir, kontoret, v/ sekretær Johnsen, opplyser denne på spørsmål at forestillingen slutter kl 22.25, men det kan variere 3-4 minutter til hver kant.”

Av sammenhengen synes å fremgå at notatet er skrevet av politibetjent K. Johansen.

I brev fra ”Book’ns Revy i Chat Noir av 1. mars 1958²¹ er det imidlertid opplyst:

”Som svar på deres brev 13. ds. kan vi, Bookn’s Revy i Chat Noir, meddele at vi fredag 6/12-57 kun holdt en forestilling som sluttet kl. 22,25.”

Brevet har påtegning om at det er fremlagt under hovedforhandlingen 3. juni 1958.

En side ved dette er at statsadvokat Dorenfeldt åpenbart har benyttet seg at det opprinnelige tidsanslaget, som ble gitt pr. telefon, og som senere har vært korrigert, og strukket dette i Torgersens disfavør. ”3-4 minutter til hver kant” fra kl 22.25 kan ikke i noe fall bli ”ved ca. 22.20/22.25-tiden”. En annen side er at slutt-tidspunktet er reservasjonsløst oppgitt til kl. 22.25 i brevet av 1. mars 1958, og da er det ikke grunnlag i saken for å bygge på noe annet.

I uttalelsen av 17. desember 1958 uttaler Dorenfeldt seg like upresist om dette spørsmålet i tiknytning til Casadios vitneforklaring. Her uttales det:

”Casadio var bare ett av mange vitner som forklarte seg om det tidspunkt da domfelte befant seg ved Grand Hotel. Jeg minner lagmannsretten om at dette tidspunkt kunne tidfestes til ca. kl. 22.35/22.40.”

Dette er galt på to sentrale punkter. Det var bare to vitner som forklarte seg om det aktuelle tidspunktet, nemlig Tømmereek og Casadio. Og ingen av dem kunne tidfeste annet enn tidspunktet da de var ute på gaten etter besøket på Chat Noir. Det er mulig statsadvokat Dorenfeldt tenker på vitnene fra Hjerterum, men ingen av dem har forklart seg om annet enn tidspunktet da Torgersen gikk derfra. Når han befant seg utenfor Grand, er nødvendigvis et annet spørsmål. Og igjen strekker han de tidsangivelsene han hadde, i Torgersens disfavør. Når han først har akseptert tidsintervallet på 10 minutter fra de to forlot teatersalen til de var ute på gaten, og også har lagt til grunn en gangtid på fem minutter, har han ikke hatt dekning for annen tidsangivelse enn ”ca. kl 22.40”.

²⁰ Dok. 18 s. 34.

²¹ Dok. 43.

Her oppstår også et spørsmål som ikke synes vurdert tidligere. Chat Noir har åpenbart oppgitt det tidspunktet da selve forestillingen sluttet. Tømmereek har tatt utgangspunkt i det tidspunktet da hun og forloveden forlot teatersalen. Dette tidspunktet må imidlertid ha vært noe senere enn forestillingens slutt. Det tidsintervallet som går med til applaus, teppefall/teppeheving og fremkallinger av skuespillerne kommer alltid i tillegg til selve forestillingen. Dette intervallet må legges til den anslåtte perioden på 10 minutter fra de forlot teatersalen til de var ute på gaten. Vi kan forsiktig anslå intervallet til 3 minutter. Antakelig har det vært lenger.

Gangtiden fra Chat Noir til Grandhjørnet er i saken oppgitt til ca. 5 minutter. Denne opplysningen stammer fra en rapport av 30. januar 1958 fra politibetjentene K. Johansen og A. Amundsen – begge etterforskere i saken – som har gått opp og tatt tiden på en del strekninger. Som ”rute 6” er angitt: ”Chat Noir – Klingenberggt. – Universitetsgt. Karl Johansgt. – Grand Hotell”.²² Begge har oppgitt gangtiden til 5 minutter. Det er ikke opplyst om de har tatt tiden frem til Grandhjørnet, noe Grundt Spang synes å legge til grunn, eller om de har gått helt frem til inngangen der hvor Tømmereek så Torgersen komme ut.

Det hefter to feil ved den oppgitte gangtiden.

For det første har Johansen og Amundsen gått gal strekning. Fra Chat Noir har de gått Klingenberggaten til Stortingsgaten, mens Tømmereek og Casadio i stedet har gått rundt Continentalkvartalet, altså en lengre strekning enn polititjenestemennene tok tiden på. Tømmereek har beskrevet ruten ved den rettslige forundersøkelsen, hvor hun har forklart²³:

”De gikk fra Chat Noir, Roald Amundsensgt., Stortingsgt. skrådde over foran Nationaltheateret, gikk over Karl Johansgt. og nedover venstre fortau uten å stoppe og se i vinduene.”

Roald Amundsens gate i 1958 er nåværende Olav V's gate.

For det andre kan estimatet på fem minutters gangtid – delvis fordi de har gått feil strekning – ikke være riktig. Det er ingen holdepunkter for at Tømmereek og Casadio har gått særlig fort – tvert imot. Casadio har således forklart²⁴:

”Fra teatret gikk de så forbi Nasjonalteatret og opp til Karl Johansgt., og vitnet forklarer på spørsmål at de gikk med alminnelig fart. De regnet nemlig med at de hadde god tid til 23-bussen fra holdeplassen ved Centrum kino.”

Sammen med min partner Kirsten Fjellanger prøvegikk jeg strekningen de to faktisk hadde gått, lørdag 29. mars 2014 om ettermiddagen. Vi gikk i vanlig ganghastighet. Det var mange mennesker ute, men allikevel ikke vanskelig å holde farten oppe. Anvendt tid på strekningen var 7 minutter og 15 sekunder. Det er vanskelig å forestille seg at ikke et ungt par som kommer fra revy og ikke har det særskilt travelt, vil bruke noe lengre tid, i det minste 8 minutter.

²² Dok. 22 s. 52.

²³ Dok. 45 s. 17.

²⁴ Dok. 40 s. 4.

Den gale strekningen har vært prøvegått av to polititjenestemenn som har vært tungt inne i saken som etterforskere. Det er ikke opplyst noe om ganghastigheten, og det er neppe noen grunn til å anta at de har forsøkt å tilpasse denne til hastigheten til et ungt par som har vært på revy og ikke har liten tid. Det er vanskelig å forstå at man ikke har sørget for å verifisere gangtiden på denne kritiske etappen ved å be Tømmereek og Casadio selv gå den strekningen de gikk i sitt eget tempo fra den aktuelle kvelden, og ta tiden på denne gangturen.

Ved et Google-søk på ”ganghastighet” kommer det frem opplysninger av interesse. Wikipedia opplyser:

”In the absence of significant external factors, humans tend to walk at about 1,4 m/s (5,0 km/h, 3,1 mph). “

Et annet sted er det opplyst at normal ganghastighet er 1,2 m/sek, hvilket tilsvarer 4,3 km/t, dog slik at for aldersgruppen 20-29 år er ganghastigheten oppgitt til 1,4 m/sek., hvilket tilsvarer 5 km/t.

Vi finner også følgende tabell:

3-4 km/t	Rolig gange
4-6 km/t	Moderat tempo
6-7 km/t	Rask gange
8 km/t og over	Jogging

Tømmereek og Casadio skulle med en buss som gikk fra Sentrum kino (Daværende Olaf Bulls plass – nå Arbeidersamfunnets plass) kl 2300.

Strekningen som polititjenestemennene prøvegikk er målt på kartet til 460 meter. De har da hatt en hastighet på 5,5 km/t. Den strekningen Tømmereek og Casadio faktisk gikk fra Chat Noir til Grand, er tilsvarende målt til 530 meter. Strekningen fra Grand til Arbeidersamfunnets plass er tilsvarende målt til 880 meter.

Med en ganghastighet på 4,5 km/t tar det 7 minutter å gå 530 meter. Dette samsvarer godt med prøvegåingen 29. mars 2014, hvor vi gikk strekningen på 7 minutter og 15 sekunder. Med samme hastighet – 4,5 km/t – tar det 11 minutter og 45 sekunder å gå fra Grand til bussholdeplassen ved Sentrum kino, og 18 minutter og 45 sekunder å gå den samlede lengden på 1430 meter fra Chat Noir til Arbeidersamfunnets plass. Med denne ganghastigheten kan altså Casadio og Tømmereek ha vært ute på gaten utenfor Chat Noir så sent som 2240, og allikevel ha rukket bussen kl. 2300 uten problemer.

Casadio har ytterligere forklart:

”På spørsmål forklarer vitnet at det foresvever ham at bussen sto på holdeplassen da de kom til Centrum kino, men noe sikkert om dette kan han ikke si.”

Selv om denne opplysningen er forbeholden, trekker den i retning av å bekrefte antakelsene om ganghastigheten.

Det er ingen opplysninger i saken som strider mot opplysningene fra Chat Noir og det som er forklart av Tømmereek og Casidio. Når disse opplysningene legges til grunn, kan vi sette opp følgende tidsskjema:

Slutt forestilling		kl 2225
Teppefall, fremkallinger	3 minutter	” 2228
Garderobe m.v.	10 ”	” 2238
Spasertur til Grand	7 ”	” 2245

Etter dette kan tidspunktet da Tømmereek så Torgersen komme ut fra Grand, ikke ha vært tidligere enn 2245. Antakelig er det noe senere.

Else Randi Wiik, som hadde sittet i en bil utenfor Grand, forklarte i den rettslige forundersøkelsen²⁵:

”En gang mellom kl. 22.30 og kl 23.00, antagelig kl 22.45 så hun Torgersen, som hun kjenner av utseende. Hun fikk se ham utenfor Grand gå i retning mot Østbanen.”

I den grad det skal legges noe vekt på denne forklaringen, trekker den også i retning av at Torgersen har passert Grand ca. kl 2245.

2245 er fem minutter senere enn tidspunktet da Rigmor Johnsen gikk fra trikkeholdeplassen på Jernbanetorget. Dette er samtidig det tidligste tidspunktet Torgersen kan ha passert Grand. Gangtid fra Grand til krysset Karl Johansgate/Dronningensgate, som er målt ut på kartet til 500 meter, er oppgitt av Johansen og Amundsen til 5-7 minutter. En gangtid på 5 minutter på denne strekningen gir en ganghastighet på 6 km/t. Torgersen kan ikke ha vært to steder samtidig. Dette har som konsekvens at den mannen som noe senere er observert sammen med Rigmor Johnsen, ikke kan være Torgersen.

6.2.3 Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre og uttalelse 17. desember 1958

Diskrepansen ved tidsangivelsene er i det hele tatt ikke kommentert av statsadvokat Dorenfeldt i uttalelsen av 17. desember 1958, til tross for at han må ha vært klar over den. Han nøyer seg med følgende:

”Forestillingen på Chat Noir sluttet imidlertid 5 a 10 minutter senere enn hun antok i sin forklaring for forhørsretten, slik at passeringen av Grand da hun iakttok Torgersen, må ha vært omkring kl 22.35/22.40. Det var også det nøyaktigste tidspunkt man kunne komme fram til på grunnlag av de øvrige vitneprov fra kafé Hjerterum og fra de andre vitnene som så Torgersen passere Grand på vei nedover mot Østbanen. Så å si nøyaktig på dette tidspunkt, nemlig kl. 22.40, tok Rigmor Johnsen avskjed med sin venn Svein Erik Johansen ved trikkeholdeplassen på Oslo Ø,…”

En side ved dette er at han ikke har hatt dekning for tidsangivelsen til ”omkring kl 22.35/22.40.” Selv ut fra de tidsangivelsene han selv har hatt grunnlag for i den delvis feilaktige bevisførselen om dette spørsmålet, kunne Torgersen ikke ha passert Grand før 2240. Men slik dette har vært presentert, åpner han selvfølgelig for at møtet utenfor Grand har vært så tidlig at Torgersen kan ha rukket å møte Rigmor Johnsen.

²⁵ Dok. 45 s. 16.

I Arbeiderbladet 13. juni 1958 er han imidlertid referert slik:

”Fire vitner hjelper oss med opplysninger om at han rundet Grand-hjørnet nærmere kl. 22.40, ned Karl Johan, mot Østbanen”.

Dette er bemerkelsesverdig upresist i Torgersens disfavør. Det er ingen vitner som har sett ham runde Grandhjørnet, men tre vitner, hvorav to som visste hvem han var, har sett ham utenfor inngangen til Grand. Ingen av disse har kunnet oppgi noe klokkeslett for observasjonen, men på grunn av opplysningene fra Chat Noir og gangtiden derfra til Grand kan vi slutte oss nokså nøyaktig til at observasjonen har skjedd senere enn Dorenfeldt hevder her. Og selv med hans utgangspunkt ”nærmere kl 22.40” kan Torgersen vanskelig ha rukket å møte Rigmor Johnsen kl 2242-2243.

En annen feil i uttalelsen er selvfølgelig at ingen har sett Torgersen på vei ”nedover mot Østbanen”. Dette er retorikk uten belegg i bevisførselen. Else Randi Wiik har sett ham gå østover i Karl Johansgate. Dette betyr ikke at han har vært på vei til Østbanen. Han kan like gjerne ha vært på vei mot Stortorvet og Sentrum kino, slik han selv har forklart.

Astrid Tømmereek forklarte 13. desember 1957²⁶:

”Han stoppet utenfor inngangen og han sto vendt halvveis mot Stortinget. Vitnet så ikke hvor han gikk, og hun så ham ikke senere på kvelden.”

Hun forklarte seg tilsvarende ved den rettslige forundersøkelsen²⁷:

”Han ble stående et øyeblikk mens vitnet passerte, og hun så ikke hvor det ble av ham etter på.”

Mario Casadio forklarte 24. februar 1958²⁸:

”Vitnet forklarer at han husker at frk. Tømmereek hilste på en mann utenfor Grand, og han husker også at han spurte henne om hvem det var. Frk. Tømmereek fortalte da at det var en som bodde ved siden av henne. Vitnet så ikke mer på mannen, og han kan således ikke forklare noe mer om dette.”

Statsadvokat Dorenfeldts omtale av ”de andre vitnene som så Torgersen passere Grand på vei nedover mot Østbanen” er således ikke i samsvar med bevisførselen. Ett vitne – Else Randi Wiik – har sett ham passere Grand på vei østover, det er det hele. De to andre som har sett ham – Astri Tømmereek og Mario Casadio – har ikke sett ham etter at Tømmereek hilste på ham, og har følgelig heller ikke sett hvor han har gått. Det er heller ikke opplyst hvilken rute Tømmereek og Casadio har fulgt etter å ha passert Grand. Uansett må de ha gått Karl Johans gate frem til Stortings plass. Dersom Torgersen umiddelbart hadde gått østover og passert dem på denne strekningen, ville Tømmereek nødvendigvis ha lagt merke til det. Når han ikke har passert dem på denne riktig nok korte strekningen, er det i seg selv et moment som taler mot at han har hatt det travelt ved anledningen.

²⁶ Dok. 18 s. 33.

²⁷ Dok. 45 s. 18.

²⁸ Dok. 40 s. 4.

Samme feil som statsadvokat Dorenfeldt har begått her, er gjentatt av Høyesteretts kjæremålsutvalg i Rt-2001-1521. På side 1540 sies det således:

”De mest sentrale vitnene med direkte observasjoner var for det første vitner som kjente A, og som hadde sett ham ved Grand Hotel på vei østover i Karl Johans gate på et tidspunkt da han ville rekke å møte B før hun gikk inn i Dronningens gate.”

Som presisert foran var det bare ett vitne – nemlig Else Randi Wiik – som hadde sett Torgersen på vei ”østover i Karl Johans gate” ved Grand, og hun har ikke kunnet si noe om tidspunktet. En korrekt analyse av det foreliggende bevismaterialet viser som det fremgår ovenfor, at han passerte Grand på et slikt tidspunkt at han ikke kan ha rukket et slikt møte som kjæremålsutvalget legger til grunn.

Kjæremålsutvalgets kjennelse inneholder heller ingen redegjørelse for hvorfor utvalget mener Torgersen ville rukket å møte Rigmor Johnsen. Utsagnet fremstår som et rent postulat.

6.2.4 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

Kommisjonen uttaler seg helt generelt og delvis feilaktig om disse spørsmålene.

Det sies på sidene 496-497 i 2006-avgjørelsen (Jeg har nummerert de enkelte elementene i begrunnelsen):

”Kommisjonen finner det tilstrekkelig å vise til uttalelser i Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse, jf. kap. 8.12.4 ovenfor, som kommisjonen slutter seg til (1). Under hovedforhandlingen ble det ført en rekke vitner som hadde observert Torgersen og Rigmor Johnsen (2), og de mest sentrale vitnene visste hvem Torgersen og Rigmor Johnsen var (3). Det må legges til grunn at lagretten gjennom vitneførselen har kunnet danne seg et bilde av vitnenes pålitelighet og troverdighet (4).

Etter kommisjonens vurdering baserer domfelt seg på flere usikre faktorer når han anfører at det ikke var tidsmessig mulig for ham å treffe Rigmor Johnsen i krysset Karl Johans gate/Dronningens gate. Dette knytter seg både til tidspunktet han forlot Kafé Hjerterum (5), tidspunktet han ble observert utenfor Grand Hotell (6) og for så vidt også med hvilken hastighet han gikk (7). Tidspunktet for når Rigmor forlot trikkeholdeplassen kan ikke fastslås med absolutt sikkerhet (8), og heller ikke med hvilken hastighet hun gikk (9). Når det tas hensyn til at det er tale om små marginer, kan det ikke legges avgjørende vekt på helt nøyaktige tidsberegninger slik domfelte synes å gjøre (10), og konklusjonen om at han rent tidsmessig ikke har hatt mulighet til å møte Rigmor Johnsen er det ikke grunnlag for (11).

Kommisjonen vil dessuten legge til at det ble foretatt avstands- og tidsberegninger under etterforskingen (12). Vitnene som observert domfelte og Rigmor Johnsen (13) fikk forklare seg for retten og politiet innhentet forklaringer for å verifisere vitnenes tidsangivelser (14). Det synes å være på det rene at spørsmålet om hvorvidt Torgersen kunne ha møtt Rigmor Johnsen var et sentralt spørsmål under bevisførselen (15).”

Dette gir grunnlag for følgende merknader:

(1) Kommisjonen tiltrer altså – uten selvstendig vurdering – Høyesteretts kjæremålsutvalgs feilaktige utsagn om at flere vitner hadde sett Torgersen utenfor Grand ”på et tidspunkt da han ville rekke å møte B før hun gikk inn i Dronningens gate.”

- (2) Ingen vitner har observert Torgersen og Rigmor Johnsen sammen, slik formuleringen gir et inntrykk av.
- (3) Det er ikke opplyst hvem kommisjonen mener ”de mest sentrale vitnene” var. Uansett er utsagnet galt. Av de ”mest sentrale vitnene” er det bare Astri Tømmereek som visste hvem Torgersen var.
- (4) Ja, med den konsekvens at det ikke har vært noen grunn til ikke å bygge på forklaringene fra Astri Tømmereek og Mario Casadio. Forklaringene fra de vitnene som har sett Rigmor Johnsen sammen med en mann, kommenteres nedenfor.
- (5) Nøyaktig tidspunkt da Torgersen forlot Hjerterum, er av mindre betydning. Det sentrale tidspunktet er da han ble observert utenfor Grand.
- (6) Gjennomgangen foran viser at det er utelukket at Torgersen kan ha vært foran Grand til slik tid at han kan ha møtt Rigmor Johnsen. Jeg viser igjen til at teatret uten forbehold har opplyst at forestillingen tok slutt 2225. Samtidig har statsadvokat Dorenfeldt åpenbart akseptert et intervall på 10 minutter fra Tømmereek og Casadio forlot teatersalen til de var ute på gaten, og også akseptert fem minutters gangtid derfra til Grand. I tillegg kommer tidsintervallet fra forestillingens slutt til de var ute av salen, og mertiden på grunn av at de som har prøvegått strekningen, har gått feil rute. Også kommisjonen plikter å forholde seg til det bevismateriale som faktisk foreligger, og ikke fremsette spekulasjoner det ikke er grunnlag for, eller strekke tidsangivelser i Torgersens disfavør.
- (7) Det er ingen holdepunkter for at Torgersen har gått med annet enn normal gangfart. Astrid Tømmereek har forklart at han stoppet opp utenfor Grand. Verken hun eller Else Randi Wiik har bemerket noe om farten. Og hvilken begrunnelse skulle han ha for plutselig å begi seg med høy fart i retning av Østbanen? Strekningen Grand – Droningens gate er uansett nokså nøyaktig 500 meter. Med en ganghastighet på 6 km/t ville han ha brukt 5 minutter på denne strekningen.
- (8) Om tidspunktet for Oppsaltrikkens avgang fra Jernbanetorget foreligger følgende opplysninger:

Svein Erik Johansen forklarte i avhør 7. desember 1957²⁹:

”De gikk så begge fra restauranten ned til jernbanetorget. Vitnet så på uret på stasjonsbygningen og det viste 22.30 da de kom ned og de ble stående og vente på trikken til ca. kl 22.40. Da kom trikken og mist. gikk på den, og han så da at Rigmor gikk bortover i retning mot Fred. Olsensgt.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han³⁰:

”...straks etter at de var kommet til holdeplassen utenfor Østbanen kom trikken. Akkurat idet trikken kom, så han på det elektriske uret på Østbanen og det viste 22.40. Han gikk på trikken og Rigmor gikk bak trikken, og da han var kommet på trikken så han henne gå over torget i

²⁹ Dok. 6 s. 4.

³⁰ Dok. 45 s. 21.

retning av Karl Johansgt. Hun gikk alminnelig, men han så henne ikke da hun var kommet bort til holdeplassen i Fred. Olsensgt.”

I en kort udatert rapport³¹ kalt ”Kontrollundersøkelser angående Opsaltrikkens passering ved holdeplassen Oslo Ø. den 6/12-57 kl. 22.40...” uttaler politibetjent K. Johansen:

”A/S Bærumsbanen, Jar st., opplyser på telefonhenvendelse herfra at det ikke er avmerket noen forsinkelse for trikken som passerte holdeplassen ved Oslo Ø. kl 22.40 den 6/12-1957.”

Det som muligens kunne reise tvil om avgangstidspunktet, er vitneforklaringen fra en Mary Strandum, som forklarte til politiet 8. desember 1957³²:

”...at hun skulle ha en trikk som gikk fra holdeplassen kl. 22.40. Vitnet var sent ute og hun skyndtet seg bort på holdeplassen. Her ble hun imidlertid stående litt, idet trikken var forsinket. Vitnet mener at trikken kom kl 22.43.”

Strandum er ikke avhørt som vitne under den rettslige forundersøkelsen eller under hovedforhandlingen. Årsaken er åpenbart at påtalemyndigheten har akseptert at trikken gikk 2240 presis.

I uttalelsen av 17. desember 1958 skrev således statsadvokat Dorenfeldt:

”Så å si nøyaktig på dette tidspunkt, nemlig kl 22.40, tok Rigmor Johnsen avskjed med sin venn Svein Erik Johansen ved trikkeholdeplassen på Oslo Ø, se dok. 45 s. 21 og vitneforklaring fra dette vitne (17. vitne)...”

Dok. 45 side 21 er Svein Erik Johansens forklaring under den rettslige forundersøkelsen, som er gjengitt ovenfor.

Det ene foreliggende avisreferatet som omtaler dette punktet i statsadvokatens prosedyre bekrefter at tidspunktet 2240 ikke er trukket i tvil. Arbeiderbladet 13. juni 1958 gjengir ham slik:

Vi har hørt her i retten at hun fulgte sin gode venn til Oppsaltrikken på Østbanen kl. 22.40.”

De øvrige avisene kommenterer ikke dette punktet i prosedyren.

Det må etter dette legges til grunn at det i 1958 har vært lagt til grunn som et uomtvistet faktisk forhold at trikken gikk fra Østbanen nokså presis 2240. Det er da i dag ikke grunnlag for å trekke dette utgangspunktet i tvil.

(9) Det følger av merknad under (8) at Rigmor Johnsen ”gikk alminnelig”. Det er ingen holdepunkter for at hun skal ha gått særskilt langsomt ved anledningen.

(10) Tidsberegningene slik de foreligger nå, inneholder atskillige marginer i Torgersens disfavør.

³¹ Dok. 22 side 25

³² Dok. 2 s. 33.

- (11) Her konstruerer kommisjonen usikkerhet og ser bort fra det bevismateriale som faktisk foreligger og som det ikke hefter noen usikkerhet ved.
- (12) Det vises til klargjøringen foran av at de polititjenestemenn som har prøvegått de enkelte strekningene, har tatt feil rute på strekningen Chat Noir – Grand, og av at tidsestimatet på 5 minutter – først og fremst derfor – er for lavt.
- (13) Der er ingen vitner som har observert ”domfelte og Rigmor Johnsen”.
- (14) Det er uklart hva som menes med dette utsagnet. Jeg har ikke funnet noen forklaringer som er innhentet ”for å verifisere vitnenes tidsangivelser”.
- (15) Spørsmålet om tidspunktet for Astrid Tømmereeks observasjon har åpenbart vært tema under eksaminasjonen av henne ifølge Aftenpostens referat i morgenummeret 4. juni 1958. Men noen fokusering på hvorvidt Torgersen kunne ha truffet Rigmor Johnsen, etterlater ikke referatet noe spor av. Det samme gjelder referatene fra aktors og forsvarers prosedyrer. Og dersom dette har vært noe egentlig tema, er det påfallende at det ikke er nevnt i statsadvokat Dorenfeldts redegjørelse av 17. desember 1958.

6.2.5 Oppsummering punkt 6.2

Dersom Torgersen allikevel skulle ha kommet til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate samtidig med Rigmor Johnsen, må ett eller flere av følgende vilkår være oppfylt:

- (1) Trikkeavgangen kl 2240 har vært betydelig forsinket.
- (2) Forestillingen på Chat Noir har sluttet betydelig tidligere enn 2225.
- (3) Tømmereek og Casadio har forlatt teatersalen umiddelbart i stedet for å vente til siste teppefall.
- (4) Tømmereek og Casadio har brukt betydelig kortere tid enn 10 minutter fra de forlot teatersalen til de var ute på gaten.
- (5) Tømmereek og Casadio har brukt betydelig kortere tid enn syv-åtte minutter på strekningen Chat Noir – Grand.

Problemet er at det ikke er noe i bevisførselen som indikerer at noen av disse vilkårene foreligger. Man kan ikke uten videre strekke enkeltbevis for å få dem til å passe med en forhåndsoppstilt hypotese.

Opplysningene om observasjoner av Torgersen, sammenholdt med de opplysninger som foreligger om relevante tidspunkter, bekrefter således at Torgersen ikke kan ha rukket frem til Dronningens gate til slik tid at han har truffet på Rigmor Johnsen. Han kan derfor ikke ha vært den mannen som fulgte etter henne, og som hun beklaget seg over til Esther Olsson.

Det hører også med i totalvurderingen at samtlige vitner som observert Torgersen på Hjerterum, har merket seg de stripete buksene.

6.3 Vitner som har sett Rigmor Johnsen på veien fra Jernbanetorget til Skippergaten 6b

I rekkefølge har følgende vitner observert Rigmor Johnsen på veien fra Jernbanetorget til Skippergt. 6:

6.3.1 Lasse Etting

Lasse Etting har forklart³³ at han kom fra Lillestrømlokalstasjonen på Østbanestasjonens nordside med et tog som ankom ca. 2230, og så Rigmor på trikkeholdeplassen på Jernbanetorget. Hun fulgte etter ham oppover Karl Johansgate og Dronningensgate. Han så at hun gikk bort til Esther Olssons pølsebod. Deretter nådde hun ham igjen ved krysset Dronningensgate/Tollbugaten, hvor de hilste på hverandre. Hun gikk deretter foran ham, og han så at hun tok til venstre i Rådhusgaten og deretter til høyre ”ved Fred Olsensgt”. (Avhør 11. juni 1958).

Han har ikke sett noen mann i nærheten av Rigmor ved pølseboden, og har heller ikke sett noen mann som har fulgt etter henne på resten av veien.

6.3.2 Esther Olsson

Esther Olsson var innehaver av pølseboden i Dronningensgt. 25. Rigmor kjøpte to epler av henne i kiosken, og beklaget seg over at det ”er en kar som forfølger meg”. Mannen stoppet ved siden av Rigmor, og ”tullet og fleipet med henne”.

Olsson beskriver mannen slik i avhør 7. desember 1957³⁴:

”Ca. 30-35 år, i hvert fall etter det inntrykk v. fikk. Det var i hvert fall en voksen kar. Høyde ca. 175-180 cm. Han var i hvert fall adskillig høyere enn Rigmor. Vedkommende hadde blek ansiktsfarge, lyse blå øyne, virket bred over kinnbena, kan ikke si om han hadde hodeplagg. Håret kan v. ikke uttale seg om. Han var kledd i mørkt yttertøy og virket bred over skuldrene. Vedkommende snakket litt, men v. mener bestemt at han ikke snakket typisk Oslo-dialekt.”

Hun hadde sett mannen tidligere. Hun kan ikke tidfeste episoden nærmere enn ”en god stund før pølsebua stengte og bua stenges kl. 2330.”

Ved konfrontasjonsparaden 9. desember 1957 kjente hun ikke Torgersen igjen, til tross for at hun hadde sett mannen som plaget Rigmor tidligere. Hun forklarte³⁵:

”Ved den oppstillingen hun nå hadde sett, kunne hun ikke kjenne igjen noen av de oppstilte, som den hun tidligere har opplyst om. Den eneste av de oppstilte hun kunne tenke seg som ”type” – som kunne ligne – var nr.1, idet denne hadde lys blå øyne og lys ansiktsfarge. Hun kunne ikke ta ut denne – nr. 1 – som bestemt den hun så ved anledningen.”

Etter andre gangs oppstilling uttalte hun at hun

”mener at den ”typen” hun så ved nevnte anledning var noe høyere enn nr. 1. ved første oppstilling.”

³³ Dok. 91.

³⁴ Dok. 10 s. 12.

³⁵ Dok. 16 s. 5.

Ved fotokonfrontasjonen i januar 1958 plukket hun ut en annen som den som lignet mest. Torgersen hadde i mellomtiden vært avbildet i alle Osloavisene 10. desember 1957.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun³⁶:

”Hun så mannen i ansiktet, og han var lys, hadde blå øyne og var kraftig. Det eneste vitnet kan si om hans påkledning er at hun tror han hadde mørk frakk. Han var noe høyere enn Rigmor Johnsen og har antagelig vært ca. 175 cm. høy.

Når hun i retten ser siktede, sier hun at den som fulgte etter Rigmor Johnsen er lik siktede, men hun ikke bestemt si at det er siktede.”

Under hovedforhandlingen anslo hun mannens høyde til ca. 175. For øvrig var det ikke endringer av betydning i hennes forklaring.

6.3.3 Arne Thoresen

Thoresen hadde vært på Postkafeen, som lå i Dronningens gate mellom Karl Johans gate og Prinsens gate, og forklarer at han gikk derfra nøyaktig kl 2255 (protokoll fra rettslig forundersøkelse – vitne 13). Han så på klokken i kafeen da han gikk. Når det gjelder tidspunktet, har han selv opplyst at klokken var stilt for fort for å få gjestene ut til stengetid, slik at han antakelig har gått ut noe før 2255.

Idet han kom ut, hilste han på Rigmor, som kom forbi på samme fortau i retning mot Prinsens gate. Han så i det samme en mann som kom etter Rigmor, og tok henne igjen ”nesten mot hjørnet ved Prinsens gate” hvor han snakket til henne, og fortsatte sammen med henne bortover Dronningens gate.

Thoresen så mannen fra siden idet han passerte, og har selvfølgelig også sett ham bakfra mens han gikk videre nedover Dronningens gate.

I avhør 9. desember 1957³⁷ ga han følgende beskrivelse:

”Vedk. var en mann i 24-25 års alderen. Hadde blondt hår, uten krøller. Tilbakekjemmet ved sidene og glinset ved tinningen idet han gikk forbi (Vannkjemmet). V. er selv 182 cm høy og han mener at vedk. var minst like høy, selv om han tar hensyn til at ble stående litt lavere enn vedk. da denne passerte. Vedk. var barhodet, hadde smale benklær og beige eller mellomgrå frakk eller kappe. Denne hadde muligens belte, idet vedk. var ualmindelig kraftig og markert over skuldrene. Han gikk på en spenstig måte og hadde en egen rulling på skuldrene, som v. mener han vil kjenne igjen om han får se vedk. pånytt under liknende forhold.”

13. desember 1957 fortsatte han³⁸:

”Vitnet har nå i løpet av ca. 1 times tid sett gjennom fotografier over personer i den alder, høyde m.v. som han tidligere har forklart å ha sett sammen med den drepte i Dronningensgt. den 6. ds.

Vitnet stoppet opp ved bildet av den mistenkte i saken, etter å ha sett over en rekke bilder, og mener at det for så vidt er nytteløst for ham å se over flere bilder. Vitnet så nemlig ikke

³⁶ Dok. 45 s. 30.

³⁷ Dok. 18 s. 37.

³⁸ Dok. 18 s. 38.

mannen i Dronningensgate rett i ansiktet, men halvt fra siden og bakfra. Det vil derfor ikke være mulig for ham å ta ut vedkommende på foto. (sikt.s foto har han sett i avisen)...Måten vedkommende mann gikk på og bekledningen har avgjørende betydning for gjenkjennelsen. Videre må vitnet anføre at mannen han så følge etter den drepte må ha gått med sko uten gummiheler da det klampet i gaten eller fortauet.

Videre vil vitnet bemerke at hodefasonen på mannen var helt rund, som en "fotball" og at han ved tinningene hadde skinnende hår som ved bruk av Bryllkrem eller lignende Dette siste er ting som vitnet p.g.a. sitt yrke (frisør) legger merke til og som han har bedre forutsetninger enn andre til å kunne feste seg ved."

Det bemerkes at Torgersen var avbildet i dagspressen 10. desember 1957.

I den rettslige forundersøkelsen ga han følgende beskrivelse³⁹:

"Vedkommende mann var ca. 23 – 24 år gammel og han hadde blondt, glatt hår, som var nyklippet og glinsende ved tinningene, som om det var innsatt med Bryll eller noe lignende. Han var omtrent like høy som vitnet, d.v.s. vel så høy som vitnet, som selv er 181 cm. Vitnet stod noe lavere enn vedkommende da han passerte, fordi han selv sto i rennestenen. Vedkommende hadde en brun eller beige frakk. Han hadde litt skrå skuldre, og søm i frakken (ikke kappefasong). Han hadde lange temmelig trange bukser. Vitnet er ikke helt sikker på fargen på disse, men mener at de ikke var mørke eller lyse, men tror at de var i brunt eller lignende. Han tror at de var ensfarget og ikke stripet. Det var noe mørkt på stedet, men dommeren foreholder vitnet at han har lagt merke til at buksene var trange og skoene brune, og spør pm han ikke ville ha lagt merke til om buksene hadde vært utfordrende stripete, og vitnet mener at det ville han ganske sikkert ha gjort.

Om hodet sier han at det virket lite og rundt, med litt kraftig nakke og hadde skill på venstre siden. Vedkommende ga i det hele tatt inntrykk av å være veldig kraftig. Han la merke til at han hadde kraftig skulderparti, men ikke utpreget rette skuldre, men litt skrå, men ikke utpreget. Han hadde ikke rett figurfrakk. Når han gikk, gikk han kraftig og spenstig, og rullet noe med skuldrene. Av de bestemte trinn mener han at skoene var uten gummiheler."

I retten ville Thoresen se Torgersens nakke, og uttalte om den at det var en påfallende likhet. Etter å ha sett Torgersen gå, slik at Thoresen så ham bakfra, uttalte han at "Det eneste jeg kan si er at han ligner jævli".

6.3.4 Georg Syversen

Syversen, som også var herrefrisør, var sammen med Thoresen på Postkafeen. Han forklarte 9. desember 1957 etter å ha bekreftet å ha påhørt Thoresens forklaring⁴⁰:

"Han bekreftet tiden, men ble først merksam på vedk. da denne var passert og etter at han hadde spurt Thoresen hvem han hilste på. Thoresen fortalte ham hvem piken var. Han la også merke til vedk. kraftige skulderparti og den rullende bevegelsen han hadde i overkroppen.

Under hovedforhandlingen anslo Syversen mannens høyde til "om lag 1.80 eller kanskje litt mer" (Dagbladet 4. juni 1958), også utlagt som "1.80 – 1.83 m" (Aftenposten aften 4. juni 1958). Han beskrev videre "et pent klipt bakhode" og uttalte videre: "Jeg mener han hadde svært smale bukseben".

³⁹ Dok. 45 s. 26.

⁴⁰ Dok. 18 s. 37.

Under hovedforhandlingen forklarte han videre at han bare hadde sett mannen bakfra, ba om å få se Torgersen bakfra, og uttalte: "Det er mange som ser slik ut" (Verdens Gang 4. juni 1958).

6.3.5 Per Fonbæk

Fonbæk hadde vært på jobb på Hotell Viking, gått derfra kl. 2240 og gått nedover Skippergaten. Fra krysset Skippergaten/Rådhusgaten så han et par komme fra Rådhusgaten og svinge ned Skippergaten. Han passerte dem idet den kvinnelige parten, som åpenbart har vært Rigmor, låste seg inn i portdøren.

Han gir følgende beskrivelse av mannen i avhør 11. desember 1957⁴¹:

"Mannen var ung, ca. 1,80, iført frakk og dress og var barhodet. Mannen var like høy som v., som er 1,80 m.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁴²:

"Han så ikke noe nøye på paret. Han mener at det var en ung mann, omtrent like høy som vitnet (som er 180 cm). Om påkledningen kan han bare si at han hadde frakk og var barhodet. Om frakken sier han at den var mørkegrå, men vitnet føyer til at han er fargeblind. På nærmere eksaminasjon sier vitnet det slik at frakken har ikke vært blå, men grå."

I retten kjente Fonbæk ikke igjen Torgersen.

6.3.6 Sigrid Fjellberg

Fjellberg, som bodde i Skippergaten 9, var på vei inn i sin egen port da hun så Rigmor og en gutt komme rundt hjørnet fra Rådhusgaten. Det så ut som om Rigmor lette etter nøkkel for å låse seg inn mens gutten sto ved siden av henne på trappen. Fjellberg så ikke om de gikk inn gjennom porten i Skippergaten 6b. Hun er sikker på at observasjonen ble gjort kl 2252-2253 på grunn av koblingen til et etterfølgende radioprogram.

Hun gir følgende beskrivelse av "gutten" i avhør 10. desember 1957⁴³:

"Tror ikke han var over 25 år, middels høy og virket kraftig og spenstig, lignet en sjøgutt. Han var kledd i mørk frakk som rakk ham ned mot knærne, kan ikke bestemme fargen nærmere. Han var barhodet og håret mener v. var blondt, men kan ikke uttale seg om hårfasongen. V. kan ikke uttale seg om han hadde skjerf. Skjorte, benklær og sko la hun ikke merke til..." V. tror neppe at hun kan kjenne vedkommende gutt igjen, men typen tror hun at hun skal ta ut."

I forbindelse med fotoforevisning 10. desember 1957 er det protokollert⁴⁴:

"Vitnet fikk seg forelagt 11 forskjellige fotos, men kunne ikke ta ut noe med sikkerhet. Som type tok hun imidlertid ut vedheftede foto av Tor Rishaug, f. 30/10-34, men anførte at den mann hun hadde sett drapskvelden ikke hadde kløft i haken."

Det bemerkes at dagspressen samme dag hadde vist bilder av Torgersen.

⁴¹ Dok. 18 s. 49.

⁴² Dok. 45 s. 24.

⁴³ Dok. 18 s. 44.

⁴⁴ Dok. 29 s. 3.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun⁴⁵:

”Den gutten hun så sammen med avdøde var ikke over 25 år. Alminnelig høyde, han virket kraftig og spenstig, han hadde på en mørk frakk, men hun kan ikke si noe bestemt om fargen. Han var barhodet og nærmest blond – klærne for øvrig har hun ikke lagt merke til... Vitnet har ikke vært konfrontert med siktede før, men vil når hun nu ser ham, hverken si at det var ham eller at det ikke var ham.”

I retten kunne hun verken si at det var ham eller at det ikke var ham. Hårfargen ble beskrevet som ”lys blond (Arbeiderbladet 5. juni 1958).

6.3.7 Olga Eriksen

Olga Eriksen, som selv bodde i Skippergaten 6b, gikk ut ”ca. 2300 eller helst litt før denne tid” for å gå på arbeid. Hun så Rigmor og en ukjent gutt ”nederst i trappen”. Hun er avhørt flere ganger.

Natt til 7. desember 1957 ga hun følgende beskrivelse⁴⁶:

”Signalementet på gutten var: ca. 20 år gammel, kraftig bygget, under middels høy, blondt ansikt, litt bred over kinnbenene, lyst stritt oppstående hår, iført mørk frakk eller kappe, mørkt yttertøy.”

I nytt avhør 7. desember 1957 ga hun følgende beskrivelse⁴⁷:

”Den ukjente gutten var kledd i mørk frakk eller kappe, han virket bred over skuldrene, var barhodet, mener at han hadde blondt hår som hun mener var stritt, men kan ikke si dette med sikkerhet. Det var ihvertfall ikke ”yankesveis”. Gutten sa ikke noe, han så bare rett fram. Alder kan ikke v. si noe om, men gutten var ihvertfall eldre enn Rigmor. Han var under middels høy og han virket lys i ansiktet. V. kan ikke beskrive den ukjente nærmere da hun bare gikk rett forbi ham og Rigmor.”

”Yankesveis” eller populært ”jenki-sveis” husker jeg selv godt fra slutten av 1950-tallet. Det dreide seg om helt kortklipt hår som helst skulle stå rett opp.

Ved konfrontasjonsparaden 9. desember 1957 plukket Eriksen ut Torgersen, som sto som nr. 1, ved første oppstilling. Etter andre oppstilling, hvor de fem hadde byttet plass, forklarte hun at⁴⁸

”hun også nå tok ut nr. 1. Hun så nærmere på profilen og mener det kan være nr. 1. V. synes at nr. 1 nå passet bedre enn nr. 1 første gangen. Det er ansiktsprofilen hun mener passet. Hodeformen passet bedre på nr. 1 nå. Av de oppstilte er det to hun var sikker på at det ikke var. Det er tre som har samme hårfarve som mannen i oppgangen. Utenom nr. 1 ved begge oppstillingene har hun ikke festet seg ved nummeret på den tredje som har samme hårfarge. De oppstilte hadde nå skiftet plass. Det er særlig nr. 1 ved begge oppstillingene hun har festet seg ved.”

10. desember 1957 var Torgersen avbildet i Oslo-avisene.

⁴⁵ Dok. 45 s. 28.

⁴⁶ Dok. 4 s. 1.

⁴⁷ Dok. 10 s. 9.

⁴⁸ Dok. 16 s. 4.

14. desember 1957 så Olga Eriksen gjennom "fotoregisteret av tidligere straffede personer".

Det er protokollert⁴⁹:

"Etter å ha sett gjennom fotoregisteret i dag, så fant vitnet først ett foto – registernummer 31775/55. Om dette forklarer at hun ikke har funnet noe annet som kan likne på mannen som hun så i oppgangen i Skippergt. 6 B fredag kveld den 6. ds. Håret villeder henne hva fotoet angår. Mannen som vitnet så i oppgangen, hadde ikke den hårfasongen som fotoet viser. Kinnbenene på fotoet passer på mannen fra oppgangen, og det samme er tilfellet med nesene, som hun har festet seg ved er bred nederst ved neseborene.

Som foto nr. 2 har vitnet festet seg ved foto med registreringsnummer 35396/57. Vitnet så mannen i oppgangen fra hans høire side. Hårfasongen på dette fotoet har den stussen foran som vitnet så på mannen i oppgangen. På fotoet er håret på høire side kjemmet nedover. Hun mener at det var kjemmet bakover som venstre side på fotoet viser, men dette er hun ikke helt sikker på. Det er særlig stussen foran hun har festet seg ved. Hva dette fotoet angår for øvrig, vil hun si at mannen må ha gjort noe med haken på første bilde."

De omtalte bildene er av Torgersen. Det dreier seg om tre bilder fra 1955 og tre bilder fra 1957. Av de tre siste bildene er to gjengitt i Aftenpostens aftennummer 10. desember 1957 og ett i Verdens Gang samme dag.

Ved den rettslige forundersøkelsen uttalte hun⁵⁰:

"Ved konfrontasjonen var hun sikker ved første oppstilling, men ved annen oppstilling kom hun i tvil fordi hårfasongen på siktede var en annen enn den hun hadde lagt merke til hos han som sto der. Han som sto i gangen hadde rett tilbakestrøket hår, men med noe fremfallende hår ved høyre tinning. Hun kan nå ikke forklare hvorfor hun ved konfrontasjonen annen gang tok ut en annen. Hun er helt sikker på at det ikke var ham.

Vitnet blir spurt om hun i retten gjenkjenner siktede, og svarer til dette at det kan ikke være to som er så like."

Utsagnet om likhet ble gjentatt under hovedforhandlingen, og begrunnet slik (Arbeiderbladet 5. juni 1958):

"Den gangen var han glattkjemmet på håret, og det var nok det som forvirret meg. Men nå har han den samme luggen som for meg virket så karakteristisk."

På spørsmål om hun hadde festet seg ved "noe spesielt ved mannen, hodeformen for eksempel?" svarte hun imidlertid (Morgenbladet 5. juni 1958):

"Nei, jeg så ikke så godt fordi to lyspærer i oppgangen var slukket."

6.3.8 Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958:

I tilknytning til vitnene som er omtalt under punkt 6.3 uttalte statsadvokat Dorenfeldt følgende:

"De har alle gitt en beskrivelse av den ukjente mann som fulgte etter Rigmor bortover Dronningensgt. til hun kom til Skippergt. 6 B og som det 23. vitne, Olga Eriksen, iakttok inne

⁴⁹ Dok. 18 s. 53.

⁵⁰ Dok. 45 s. 32.

i trappeoppgangen sammen med Rigmor ca. kl 23.00. Om disse vitner kan det sammenfattende sies at de til tross for at de ikke kjente den som var sammen med Rigmor, har vært forbausen de dyktige til å observere, idet de alle har beskrevet en person som har en forbausende likhet med Torgersen. Fra hovedforhandlingen bør det spesielt nevnes at 30. vitne, Thoresen, uttalte te at vedkommende ukjente var ”jævli lik” Torgersen.”

Til dette bemerkes bare at det ikke er riktig at ”alle har beskrevet en person som har en forbausende likhet med Torgersen.”. Det vises til den detaljerte gjennomgangen nedenfor under punkt 6.4.

6.3.9 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

Kommisjonen gir på sidene 497-498 følgende – nokså springende – begrunnelse i tilknytning til disse vitnene (Jeg har nummerert de enkelte elementene i begrunnelsen):

”Når det gjelder vitneobservasjonene av mannen som var sammen med Rigmor Johnsen i Dronningens gate og Skippergata, er kommisjonen enig med kjæremålsutvalget i at deres forklaringer samlet sett gir uttrykk for at mannen hadde atskillig likhet med Torgersen (1). Det vises blant annet til forklaringen til Olga Eriksen under den rettslige forundersøkelsen, om at ”det kan ikke være to som er så like”(2). I Morgenbladet 5. juni 1958, skal hun under hovedforhandlingen på spørsmål fra Dorenfeldt om hun kjente igjen tiltalte, ha svart:

”Det kan vel vanskelig finnes to så like mennesker som Torgersen og vedkommende (3).

Ifølge Dorenfeldt skal vitnet Arne Thoresen ha uttalt at domfelte var ”*jævli lik*” den mannen som var sammen med Rigmor (4). I Aftenposten 6. juni 1958 står det om Thoresens forklaring:

Frisørmesteren som sammen med sin venn hadde vært på Postkaféen i Dronningens gate og så mannen, som fulgte etter Rigmor nedover mot Skippergaten, var neste vidne. Han uttalte seg nokså bestemt om at mannen var Torgersen, og tiltalte måtte ta på seg den blå frakken han var iført den kvelden og demonstrere sin spenstige gang i rettssalen, og vidnet følte seg enda sikrere.”(5)

Domfelte viser i begjæringen til avhøret av Georg Syversen, som sto sammen med Thoresen utenfor Postkaféen. Domfelte opplyser videre at Syversen ikke avga forklaring under den rettslige forundersøkelsen.(6)

Kommisjonen finner grunn til å nevne at Syversen avga vitneforklaring under hovedforhandlingen 4. juni 1958. I følge artikkel i Verdens Gang 4. juni 1958 ble han av forsvareren spurt om det var noe iøynefallende ved mannens påkledning. Syversen svarte blant annet:

”Nei, men det klippet i skoene hans. Det tydet på at han ikke hadde gummi på hælene.”(7)

Det står videre i avisartikkelen:

”Deretter tar statsadvokaten fram et par utslitte, brune sko med hæljern som han viser lagretten. – Skoene ble vekselvis brukt av min bror og jeg. Jeg pleide å bruke dem på dans hver lørdag, sier tiltalte.”(8)

Det fremgår av rettsboken at Dorenfeldt, etter Syversens vitneprov, foreviste to par sko som var funnet i tiltaltes hjem. (9) I Kriminallaboratoriets rapport 20. februar 1958 beskrives de semskede skoene, og det står blant annet:

”Det er opplyst at skoene tilhørte siktede. Under ransaking i siktetes bopel natten til 7/12-57 var skoene satt i vann da de angivelig var for små og skulle blokkes. Skoene er laget av grått lær og blått semsket skinn. De har lærsåle og lærhæler. Den ene sålen er gjennomslitt og hælen er sterkt nedslitt. Hælen på den andre skoen har rester av jernbeslag baktil.(10).

Det var på disse skoene det ble påvist reaksjon ”som synes å kunne skyldes blod” ved dusjing av en oppløsning av vannstoffperoksyd foran på overlæret. Her fremkom det også ”raskt reaksjon på binzidinreagens”. Kommisjonen har merket seg dette forholdet (11), og at domfelte har uttalt at han ikke brukte disse skoene.(12)

Ut fra forklaringene som det vises til ovenfor (13) og øvrige vitneforklaringer (14), er det kommisjonens vurdering at domfelte ikke har grunnlag for å slutte at ingen av vitneforklaringene gir støtte for at det var Torgersen som ble sett sammen med Rigmor Johnsen. (15)”

Dette gir grunnlag for følgende merknader:

- (1) I den utstrekning de enkelte forklaringene inneholder beskrivelselementer som utelukker Torgersen, er det uten betydning om de også inneholder elementer som ikke utelukker ham. Man kan ikke plukke ut noen ikke-ekskluderende elementer fra de enkelte forklaringene og sette disse sammen til noe som ”samlet sett” beskriver ”adskillig likhet”. Og utsagnet om ”adskillig likhet” er i et hvert fall uten verdi så lenge det ikke klargjøres i hvilken utstrekning det dreier seg om en ekskluderende likhet. Så lenge den angivelige likheten dreier seg om trekk som deles av en flerhet av menn, er generelle utsagn som dette intetsigende.
- (2) Her er det tilstrekkelig å vise til gjennomgangen nedenfor under punkt 6.4.1.7. Det er egnet til forundring at kommisjonen nøyer seg med å vise til dette enkeltstående subjektive utsagnet fra Olga Eriksen uten å kommentere den serie av feilkilder som hefter ved hennes forklaring og uten å ta i betraktning at de mer begivenhetsnære forklaringene – her hennes to forklaringer 7. desember 1957 – i realiteten utelukker Torgersen.
- (3) Kommentarene er de samme som under (2).
- (4) På samme måte som for Olga Eriksens vedkommende er det egnet til forundring at kommisjonen fester seg ved et enkeltstående subjektivt utsagn og helt unnlater å kommentere de elementene ved Thoresens beskrivelse som utelukker Torgersen.
- (5) Kommentarene er de samme som under (4). Og det hører med at utsagnet om ”jævli lik” er knyttet til og begrenset til angivelig karakteristiske trekk ved Torgersens ganglag, sett bakfra. Heller ikke dette er kommentert av kommisjonen.
- (6) Syversens forløsende utsagn om at ”det er mange som ser slik ut”, jf. den generelle merknaden foran under (1), er ikke nevnt.
- (7) Syversens beskrivelse av skoene stemmer ikke med de skoene Torgersen hadde på seg. I rapport av 20. februar 1958 fra Kriminalpolitisen⁵¹ er disse beskrevet slik:

”Lærsko, brune tykke sko med lærsåle og gummiflikk (VIKING).”

⁵¹ Dok 26, underbilag 8, s. 2.

Gummiflikk innebærer at hælene er påsatt gummi som følge av slitasje. Dette strider mot Syversens utsagn om at mannen ikke hadde gummi på hælene.

Om skoene som Torgersen hadde på seg, foreligger følgende opplysninger:

Moren Dagmar Torgersen uttalte i avhør 7. desember 1957⁵² blant annet:

”Da Fredrik gikk på boksestevnet i kveld hadde han på seg blå dress og brune sko, og antagelig sort skjorte.”

At han hadde blå dress, er ikke riktig. Men dette forhindrer ikke riktigheten av opplysningen om skoene.

Det er videre opplyst i samme avhørsrapport:

”...Under ransakingen ble det et par brune sko funnet på loftet. Som forklaring på at skoene sto på loftet opplyste fru Torgersen at mist. og hans brødre pleide å bokse der oppe, og at det var mulig at han hadde satt dem igjen der i ettermiddag. Skoene var imidlertid våte under, en ting som tyder på at de må være satt opp der i natt.

...

Under ransakingen i kjelleren ble det funnet et par sorte og hvite sko som sto i en beholder med vann. På forespørsel ble det opplyst at disse skoene tilhørte en av mist.s brødre. Skoene var for små til ham, og han hadde satt dem i vann i den hensikt å blokke dem ut. Rapp.skr. fant ikke grunn til å beslaglegge disse skoene.”

I forhørsretten 9. desember 1957⁵³ uttalte Torgersen selv:

”Siktede forklarte videre at da han kom hjem sammen med Gerd og skulle sykle henne ned til byen igjen, skiftet klær og tok av brun dress og frakk og brune sko og tok på turnsko blå gabardinbukse og brun jakke.”

20. desember 1957 forklarte Dagmar Torgersen⁵⁴:

”På spørsmål forklarer vitnet at siktede har et par brune sko, men vitnet forklarer her at siktede og Lorang bruker skotøyet om hverandre. Således har Lorang lånt et par sko av siktede, og de var disse som sto bløt i kjelleren. Lorang skulle nemlig blokke dem da han har skadet det ene benet, og grunn til at han lånte dem, var at de var myke....Fredag den 6. ds. kom Lorang hjem kl 21.45, og han var så i kjelleren og hugg ved, og vitnet mener at det var da at Lorang satte i bløt de grå skoene.”

Samme dag forklarte Lorang Torgersen⁵⁵:

”...fredag den 6. ds. gikk han til sengs ved 2215-tiden. Han var selv på boksestevnet og tok buss til Lille Tøyen kl 2140. Etter han kom hjem, var han i kjelleren og hugg ved i ca. 5 minutter....Selv tror han at han hadde de grå skoene, men det husker han ikke sikkert. Han satte dem i vann da han var nede i kjelleren og hugg ved.”

Etter dette må det anses som klarlagt at Torgersen hadde på seg de brune skoene med hælflikk da han var i byen, og at det ikke kan ha vært hans sko Syversen har hørt. Thoresen har også ment at mannens sko ikke hadde gummihæler – ett av flere momenter i hans forklaring 13.

⁵² Dok 7 s. 1.

⁵³ Dok. 13 s. 2.

⁵⁴ Dok. 18 s. 76.

⁵⁵ Dok. 18 s. 81.

desember 1957 som ekskluderer Torgersen – men dette elementet er ikke nevnt av kommisjonen.

(8) Journalisten må ha forvekslet de aktuelle skoene. Det var de blå og grå skoene som Torgersen og broren hadde brukt om hverandre, som hadde lærhæler og rester av ett hæljern, og som befant seg i en bøtte i kjelleren. Hensikten med å vise frem disse skoene må åpenbart ha vært å så tvil om hvilke sko Torgersen hadde på seg, til tross for at det er udiskutabelt at dette var de brune skoene med gummiflikk. Kommisjonen har ikke sagt noe om hvilken betydning dette momentet har for dens vurdering av de vitneforklaringene som er omtalt i dette avsnittet.

(9) Det er ikke opplyst hvilken betydning kommisjonen mener denne forevisningen skal ha hatt. Utsagnet henger i luften.

(10) Som merknad (9). Det er ikke opplyst noe om hvilken betydning dette sitatet i Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958 skal ha for vurderingen av forklaringene fra vitnene som har sett Rigmor Johnsen sammen med en mann. De semskede skoene er uten betydning.

(11) Men hvilken betydning ”dette forholdet” skal ha, er det ikke sagt noe om. Det er vanskelig å forstå det som sies her, annerledes enn at kommisjonen holder det åpent om Torgersen allikevel hadde på seg de semskede skoene. Det kan synes som om kommisjonen ikke har skjønt de opplysningene som foreligger om de to skoparene.

(12) Kommisjonen uttaler altså uttrykkelig at den ”har merket seg” Torgersens opplysning om skobruken! Det er lett å bli sarkastisk nå. Det skulle bare mangle at den ikke har merket seg dette utsagnet, på samme måte som alle de andre relevante utsagn som er avgitt i sakens anledning. Men dette er verdiløst så lenge det ikke også sies noe om hvorvidt Torgersens uttalelse aksepteres eller ikke.

(13) De ”forklaringene som det vises til ovenfor” er forklaringene fra Arne Thoresen og Olga Eriksen, hvor kommisjonen har fokusert på de subjektive utsagnene om likhet, og fullstendig sett bort fra de objektive beskrivelseselementene i begge forklaringer som utelukker Torgersen.

(14) Hvilke ”øvrige vitneforklaringer” det siktes til, er ikke oppgitt. Det må siktes til forklaringene fra Esther Olsson, Georg Syversen, Per Fonbæk og Sigrid Fjellberg.

(15) Her tar kommisjonen alvorlig feil i oppsummeringen. Beskrivelsen fra samtlige av de aktuelle vitnene – Sigrid Fjellberg unntatt – inneholder elementer som ikke passer på Torgersen, og som for de sentrale vitnenes vedkommende utelukker ham. Det vises til gjennomgangen foran under 6.3.1 – 6.3.7 og nedenfor under 6.4. Men de elementene som i og for seg stemmer med Torgersen, er så generelle at de – for å benytte kommisjonens eget uttrykk – ikke ”gir støtte for at det var Torgersen som ble sett sammen med Rigmor Johnsen”. Da må kommisjonen anse det som tilstrekkelig, positiv støtte at det er beskrevet en kraftig ung mann av gjennomsnittshøyde og med mørk frakk. Urimeligheten i dette er innlysende.

6.4 Vitnepsykologiske problemstillinger i tilknytning til vitneforklaringene under avsnitt 6.3

6.4.1 Faktiske likheter og avvik

6.4.1.1 Lasse Etting

Ettings forklaring er interessant i den forstand at han ikke har sett noen mann sammen med Rigmor. Hans forklaring lar seg ikke forene med forklaringene fra Esther Olsson, Arne Thoresen og Georg Syversen. Det er ingen grunn til å tro at Etting lyver bevisst. Forklaringen er antakelig at han har tatt feil av tidspunktet, og har blandet sammen med en annen anledning da han har sett Rigmor. Dette sannsynliggjøres av at forklaringen er avgitt så sent som 11. juni 1958. Slik sett er forklaringen et eksempel på hvor lett vitner kan huske feil.

6.4.1.2 Esther Olsson

Olsson beskriver en mann i 30-35-årsalderen. Torgersen var 23. Høyden oppgis først til 1,75-1,80, deretter – i forbindelse med identifikasjonsparaden – sies det at mannen var høyere enn Torgersen. Ved hovedforhandlingen ble høyden anslått til ca. 1,75. Torgersen var 1,745, som omtrent tilsvarte gjennomsnittshøyden for norske menn i 1957. Gjennomsnittshøyden for norske rekrutter av Torgersens årgang var 1,76 i 1954. 10 år tidligere var den 1,75. For eldre årganger har gjennomsnittshøyden vært lavere.

Olsson beskriver videre en mørk frakk. Dette stemmer med Torgersens mørkeblå frakk. Men vi kan trygt gå ut fra at flertallet av menn som har vært ute i Oslo denne fredagskvelden i desember har hatt på seg frakk, og at en dominerende farge for ytterfrakker da som nå har vært mørkeblå. Hun mener bestemt at han ikke snakket typisk Oslo-dialekt. Torgersen snakket og snakker i høy grad typisk Oslo-dialekt, da som nå. Hun beskriver mannen som bred over skuldrene. Dette elementet i beskrivelsen er lite signifikant så lenge vi ikke vet hvor stor del andel av den mannlige befolkningen dette beskrivelselementet passet på. Og vi vet heller ikke hvilken betydning eventuelle skulderputer i frakken kan ha hatt for inntrykket av bredskuldrethet.

Olssons utsagn om alder, høyde og – først og fremst – dialekt beskriver en annen mann enn Torgersen. Utsagnene om mørk frakk og brede skuldre kan i og for seg stemme, men er av mindre interesse så lenge vi må legge til grunn at dette er elementer som ville passet på flertallet av menn som var ute i Oslo denne kvelden.

Og endelig hører det med at hun plukket ut en annen ved fotokonfrontasjonen og ikke kjente Torgersen igjen ved den tidligere konfrontasjonsparaden, til tross for at hun hadde sett mannen før, at hun mente hun skulle kunne kjenne ham igjen, og at hun bare hadde fem å velge mellom ved paraden. Utsagnet om at han var den eneste av de oppstilte hun kunne tenke seg som ”type”, som følge av lys blå øyne og lys ansiktsfarge, identifiserer ikke Torgersen.

Feilkildene ved bruk av identifikasjonsparader blir drøftet nedenfor under punkt 6.4.2.

6.4.1.3 Arne Thoresen

Thoresens beskrivelse passer når det gjelder aldersanslaget. Det han sier om håret, er også elementer det er naturlig at Thoresen, som var herrefrisørmester, har observert.

Thoresen beskriver videre en mann som var vel så høy som ham selv. Thoresen var 1,81. mens Torgersen som kjent er 1,745. Beskrivelsen av kulerundt hode stemmer ikke med Torgersen. Når det gjelder håret, forteller Torgersen at han ikke hadde skill i håret, men strøk det bakover, og at han ikke brukte Brylcreem. Håret var vannkjemmet. Thoresen beskriver blondt hår. Torgersen var mørk eller mørk blond. Thoresen beskriver en brun eller beige frakk. Torgersens frakk var mørkeblå. Thoresen beskriver "lange temmelig trange bukser". Torgersens bukser var alt annet enn trange. Thoresen tror buksene var ensfarvet og ikke stripet. Torgersens bukser var brune og hadde kraftige lyse striper, noe som en rekke vitner som hadde sett ham tidligere på kvelden hadde lagt merke til. Thoresen er "ganske sikker" på at han ville ha lagt mer til det om buksene hadde vært "utfordrende stripete". Thoresen hadde hørt kraftige trinn, og mente derfor at vedkommendes sko var uten gummihæler.

I rapport av 11. januar 1958⁵⁶ fra Kriminalpolitisen er skoene som Torgersen hadde på seg, beskrevet slik:

"Lærsko, brune tykke sko med lærsåle og gummiflikk (VIKING)."

Dette strider mot Thoresens utsagn om at mannen som fulgte etter Rigmor måtte ha hatt sko uten gummihæler. Gummiflikk innebærer at hælene er påsatt gummi som følge av slitasje.

I avhøret 13. desember 1957⁵⁷ har Thoresen konkludert:

"Måten vedkommende mann gikk på og bekledningen har avgjørende betydning for gjenkjennelsen."

Her har det altså vært fokusert på det ene av de to elementene Thoresen har sett som avgjørende – måten vedkommende mann gikk på – og sett bort fra at det andre av Thoresens avgjørende elementer – påkløddingen – ekskluderer Torgersen.

Selve detaljene i Thoresens forklaring kan systematisk inndeles i objektive elementer – beskrivelsen av høyde, hodeform, hår, bukser og fottrinn – og subjektive elementer – utsagnet om likhet. Samtlige objektive elementer utelukker at Torgersen var mannen.

De subjektive elementene, utsagnene om lik nakke – "litt kraftig nakke" i følge forklaringen i den rettslige forundersøkelsen – og om at Torgersen "ligner jævli" kan ikke overstyre de objektive elementene. Utsagnet om nakken er avgitt lang tid etter observasjonen, og kan antakelig passe på et flertall av kraftige menn. Utsagnet om å likne "jævli" er nødvendigvis begrenset til å gjelde en sammenlikning av Torgersens gang i rettssalen sett bakfra med erindringsbildet av ganglaget til den personen han hadde sett. Heller ikke her vet vi hvor karakteristisk Torgersens gang var, sammenliknet med andre menn med tilsvarende kroppsbygning. Og et halvt år gammelt erindringsbilde av denne arten er det all grunn til å

⁵⁶ Dok. 26, underbilag 8, s. 2.

⁵⁷ Dok. 18 s. 38.

stille spørsmålstegn ved. Det mest relevante utsagnet er avgitt av Georg Syversen, som også så mannen bakfra: ”Det er mange som ser slik ut”. Og de objektive elementene i Thoresens observasjoner utelukker at det er Torgersen han har observert.

I uttalelsen av 17. desember 1958 gjengir statsadvokat Dorenfeldt Thoresen slik:

”Fra hovedforhandlingen bør det spesielt nevnes at 30. vitne, Thoresen, uttalte at vedkommende ukjente var ”jævli lik” Torgersen.”

Han unnlater altså å kommentere hva som var det begrensede grunnlaget for Thoresens utsagn, og unnlater også å nevne avvikene.

6.4.1.4 Georg Syversen

Syversen har ikke hatt noe å bidra med når det gjelder beskrivelsen av mannen som var sammen med Rigmor, med unntak av utsagnet om høyden, som ikke stemmer med Torgersen, og utsagnet vedrørende beskrivelsen bakfra: ”Det er mange som ser slik ut”.

6.4.1.5 Per Fonbæk

Fonbæk beskriver en mann på ca. 1,80, og begrunner det med at mannen var like høy som ham selv. Ellers kan han ikke si mer enn at mannen var iført frakk og dress. Dress må være en antakelse; han kunne neppe se hva som var under frakken oventil. Den eneste eksakte opplysningen fra Fonbæk er høyden. Den stemmer ikke med Torgersens høyde på 1,745. Opplysningene om påkledning er verdiløse som identifikasjonselement.

6.4.1.6 Sigrid Fjellberg

Fjellberg beskriver en frakk siom rakk ”ned mot knærne”. I kommisjonens 2006-avgjørelse er det på side 499 lagt til grunn at Torgersen denne kvelden hadde på seg en frakk som rakk ”omtrent til knærne”. Bortsett fra denne detaljen er Fjellbergs beskrivelse helt generell. Det er ikke noe i den som står i direkte motstrid til det vi vet om Torgersens utseende den aktuelle kvelden. Men en beskrivelse av en kraftig ung mann av middels høyde med mørk frakk vil nødvendigvis passe på et stort antall unge menn som var ute samme kveld. Opplysningene om høyde stemmer heller ikke overens med forklaringene fra Esther Olsson, Arne Thoresen og Georg Syversen.

6.4.1.7 Olga Eriksen

Olga Eriksens opprinnelige beskrivelse samsvarer med Sigrid Fjellbergs. Det er grunn til å anta at de beskriver samme person. Men som nevnt er det en beskrivelse som nødvendigvis passer på et stort antall unge menn som var ute denne kvelden.

I forklaringen natt til 7. desember 1957 beskriver hun ”lyst, stritt oppstående hår” I forklaringen senere samme dag beskriver hun ”blondt hår som hun mener var stritt, men kan ikke si dette med sikkerhet”. Disse beskrivelsene er uforenlige med Torgersen, som var mørk blond, og hadde tilbakestrøket vannkjemmet hår.

Ved den rettslige forundersøkelsen i februar 1958 og ved hovedforhandlingen i juni 1958 erklærte hun så at ”det kan ikke være to som er så like”, til tross for at hun tok ut en annen person enn Torgersen ved andre oppstilling. Dette forklarer hun med at han ved paraden hadde håret glattkjemmet, uten en lugg ”som for meg virket så karakteristisk”.

Hvis luggen har vært det hun først og fremst la merke til, er det påfallende at den ikke ble nevnt i noen av de to forklaringene fra 7. desember 1957. Tvert imot ga hun begge gangene en annen beskrivelse av håret, men tok andre gang reservasjonen: ”men kan ikke si dette med sikkerhet”. Og hun presiserte da at hun ikke kunne beskrive ham nærmere. Noen reservasjon ble ikke tatt ved den første forklaringen.

Utsagnet i den rettslige forundersøkelsen om sikkerhet ved første oppstilling har ingen dekning i protokollen fra konfrontasjonen 9. desember 1957. Det er i det hele tatt ikke sagt noe om hvorfor hun da tok ut nr. 1. Heller ikke utsagnet om at hun ikke kan forklare hvorfor hun tok ut en annen person ved andre gangs oppstilling, har dekning i protokollen. Forklaringen på denne endringen fremgår av protokollen selv, som er gjengitt foran under punkt 6.3.7. I denne forklaringen er lugg og hårfasong for øvrig ikke nevnt.

Ved fotokonfrontasjonen 14. desember 1957 har hun først ikke funnet ”noe annet som kan likne på” mannen hun så. Det dreier seg altså ikke om noen positiv identifikasjon, men om en eksklusjon av de øvrige bildene hun så gjennom. Hvor mange bilder dette var, er ikke opplyst. Og observasjonen er av nokså begrenset verdi så lenge vi ikke vet hvor store avvik det var mellom bildene av Torgersen og bildene av de øvrige. At hun i neste omgang plukket ut bilder som var identiske med navngitte bilder hun hadde sett i avisen fire dager i forveien, er ikke egnet til å overraske. Og hun mener altså, uten å være helt sikker, at håret på høyre side var strøket bakover.

Ved den rettslige forundersøkelsen beskriver hun tilbakestrøket hår, ”men med noe fremfallende hår ved høyre tinning”. Tvilen fra 14. desember 1957 er nå blitt borte. Under hovedforhandlingen blir det derimot luggen ”som var så karakteristisk”. Og ingen av disse innbyrdes avvikende beskrivelsene stemmer med det hun sa til politiet 7. desember 1957. Derimot stemmer de med bildene av Torgersen som var gjengitt i dagspressen 10. desember 1957, og som hun så igjen hos politiet 14. desember 1957, hvor man både ser en lugg og ”fremfallende hår ved høyre tinning”.

Olga Eriksens forklaring er et skoleeksempel på en opprinnelig kortvarig og perifer observasjon – ”Hun gikk bare rett forbi ham og Rigmor” – hvor etterfølgende faktorer har spilt inn og påvirket erindringsbildet. Det er karakteristisk for en slik prosess at beskrivelsene etter hvert stemmer bedre med avisbilder av Torgersen enn med hennes egne opprinnelige observasjoner, slik de er gjengitt i første avhør. En skal under slike omstendigheter ikke sitte inne med omfattende vitnepsykologiske kunnskaper for å se at slike nye beskrivelseselementer som Olga Eriksen har kommet med lang tid etter den opprinnelige kortvarige observasjonen – og som til overmål ikke stemmer med hennes egen opprinnelige forklaring – ikke kan tillegges vekt av betydning. Til overmål har hun selv bekreftet at hun ikke så så godt fordi to lamper i oppgangen var slukket. Dette har som konsekvens at Olga Eriksens forklaring i den rettslige forundersøkelsen og under hovedforhandlingen er tilnærmet

verdiløs. Subjektive utsagn om likhet endrer ikke dette. Jeg viser til gjennomgangen nedenfor under punkt 6.4.3.

6.4.2 Feilkilder

I en rekke avgjørelser av Høyesterett er betydningen av begivenhetsnære bevis understreket. Det kan blant andre vises til Rt-1998-1565, Rt-1999-74, 1999-1473 og Rt-2006-1585. Dette kan også uttrykkes slik at det er en presumsjon for at det et uavhengig vitne til en hendelse har forklart kort tid etter hendelsen, stemmer bedre overens med det faktiske hendelsesforløpet enn en forklaring som en tid senere blir hentet frem fra langtidshukommelsen og i mellomtiden kan ha blitt utsatt for generell glemsel og for andre påvirkningsfaktorer. For samtlige vitner som har forklart seg flere ganger innebærer dette at det er de opprinnelige beskrivelsene av observasjonene som er de sikreste.

Alle som arbeider med straffesaker er også fortrolig med situasjonen hvor et vitne forklarer seg annerledes enn det som opprinnelig ble forklart for politiet, og – etter å ha blitt foreholdt politiforklaringen – sier seg enig i at det er den som er den riktige. Så lenge vitnene i utgangspunktet er nøytrale, er det – i et hvert fall etter min erfaring – dette som vil være normalsituasjonen ved avvik. I den foreliggende situasjon innebærer dette en presumsjon for at det er de opprinnelige politiforklaringene fra de aktuelle vitnene som ligger nærmest opp til det de faktisk har observert.

I forbindelse med vitneforklaringene – i første rekke forklaringene fra Arne Thoresen og Olga Eriksen – er det nærliggende å minne om artikkelen ”The Coming Paradigm Shift in Forensic Identification Science”, omtalt av kommisjonen side 57 flg. Jeg er enig med kommisjonen i at overføringsverdien av synspunktene i denne artikkelen til norsk rettsmedisinsk virkelighet er relativt beskjedent. Det viktige i denne sammenhengen er imidlertid påpekingen av at feilidentifikasjon fra øyenvitner er årsak til feilaktige dommer i 71 % av de 86 sakene som har vært trukket frem. Kommisjonen peker også på at

” forskning tyder på at gal identifikasjon i første rekke er et problem når øyenvitner skal beskrive/peke ut personer som de aldri tidligere har sett.”

Dette er åpenbart informasjon fra kommisjonsmedlem Svein Magnussen. Det er beklagelig at det ikke er gitt referanser, slik at de aktuelle forskningsresultatene kunne kontrolleres.

Svein Magnussen skriver selv i ”Vitnepsykologi” (Abstrakt Forlag 2004) på side 76:

”De mange justismord som skyldes at vitner har pekt ut en uskyldig person, antyder at vi ikke bør feste altfor stor lit til vitners evne til å huske ansikter, og den tilgjengelige forskningen bekrefter dette.”

På side 84 uttaler Magnussen videre:

”Det er ikke helt uvanlig at vitner påberoper seg bedre og mer detaljert hukommelse over tid, og vitner kan ofte være meget sikre på sine observasjoner selv om de ligger langt tilbake i tiden. Men påstander om bedret hukommelse med tiden må ses på med stor skepsis. Tiden som en dempende faktor for hukommelsens pålitelighet og subjektive klarhet er muligens den

mest etablerte lovmessighet i psykologien, og vi kjenner ikke gode eksempler på at episodiske minner i langtidshukommelsen blir klarere og mer pålitelige over tid.”

I forordet til ”Eyewitness Testimony (Harvard University Press 2000) uttrykker Elizabeth Loftus det samme:

”Eyewitness testimony is among the most damning of all evidence that can be used in a court of law. When an eyewitness points a finger at a defendant and says, “He did it! I saw him. I was so shocked I’ll never forget that face!” the case is as good as over.

We have no clear method for estimating the frequency of wrongful accusations based on faulty eyewitness testimony. Even if percentagewise the frequency is low, the absolute number of known cases of wrongful convictions are sizable. More than one thousand people are known to have been wrongfully convicted prior to 1986, and some of them were, tragically, executed.

Misinformation typically becomes available when people who experience the same event talk to one another, overhear each other talk, or gain access to new information from the media, interrogators or other sources. After more than a decade investigating the power of misinformation, researchers now know the conditions that make people receptive to its damaging influence. Individuals are particularly susceptible to having their memories modified when the passage of time allows the original memory to fade. In its weakened condition, memory, like a disease-ridden body, becomes especially vulnerable to repeated assaults. We are the most susceptible if we can be induced to utter the “lie,” to repeat the misinformation as fact.”

Positiv identifikasjon ved identifikasjonsparader må også ses på med skepsis. Det vil alltid være et press til stede for å peke ut en av deltakerne. Ved fem deltakere, som i dette tilfelle vil det ved blind gjetting være 20 % sjanse for å peke ut den som allerede er siktet. I et hvert fall gjelder det når man ikke kan kjenne igjen noen av deltakerne, slik som i dette tilfellet, og derfor blir bedt om å se etter en som likner ”som type”.

Jeg husker selv fra egen advokattid i slutten av 1970-årene en dramatisk konfrontasjonsparade etter et bankran i Mossregionen. Kassereren kjente igjen min klient som var siktet i saken, og beskrev enkeltelementer ved utseendet – nærmere bestemt hårlinjen bak det ene øret – som gjorde at hun var helt sikker på at han var en av de to som hadde begått ranet. Saken ble henlagt etter bevisets stilling etter at de to siktede hadde tilbrakt atskillig tid i varetekt, og ranet ble senere tilstått av en annen.

6.4.3 Betydningen av subjektiv sikkerhet

Arne Thoresen og Olga Eriksen har begge – i noe forskjellige ordelag – gitt uttrykk for høy grad av subjektiv sikkerhet for at det var Torgersen de så. Det samme gjelder vitnet Johanne Olsen (nedenfor under punkt 7.4), som kjente Torgersen fra før.

Vitnepsykologisk forskning gir imidlertid uttrykk for svært varierende konklusjoner med hensyn til korrelasjonen subjektiv sikkerhet – objektiv troverdighet, og gir uttrykk for at høy grad av sikkerhet ikke er noen absolutt garanti for noe.

Elizabeth Loftus uttaler som en oppsummering av sine drøftelser av dette spørsmålet (Eyewitness Testimony side 101):

”To reiterate, although there are many studies showing that the more confident a person is in a response, the greater the likelihood that the response is accurate, some studies have shown no relationship at all between confidence and accuracy. In fact, there are even conditions under which the opposite relation exists between confidence and accuracy, namely, people can be more confident about their wrong answers than their right ones. To be cautious, one should not take high confidence as any absolute guarantee of anything.”

En annen høyt merittet amerikansk psykolog og forfatter - Daniel L. Schacter (Chair of the Department of Psychology at Harvard University) uttaler tilsvarende i “The seven Sins of Memory” (Houghton Mifflin Company 2001) side 116:

“When confronted with a highly confident eyewitness, juries tend to focus more on that person’s believability than on the original witnessing conditions that may have made it difficult for the witness to perceive or identify the perpetrator. Even though juries believe confident witnesses more than uncertain ones, eyewitness confidence bears at best a tenuous link to eyewitness accuracy: witnesses who are highly confident are frequently no more accurate than witnesses who express less confidence.”

I ”Vitnepsykologi” uttaler professor Svein Magnussen likeledes på side 91-93:

”Det finnes forskning som gir støtte til dagliglivets antakelse om at subjektiv sikkerhet er et tegn på faktisk pålitelighet. Korrelasjoner på .85 er rapportert i enkelte undersøkelser, men slike samsvar er ikke det typiske i vitnepsykologisk forskning....Det er således slett ikke sikkert at et vitnes subjektive sikkerhet sier så mye om hva som faktisk har skjedd. En meta-analyse av 30 publiserte studier over personidentifisering viser stor variasjon (Sporer et al. 1995) med en gjennomsnittlig korrelasjon på 0,37 mellom subjektiv visshet og faktisk treff sikkerhet – hvilket tilsier at mindre enn 15 % av forskjellene mellom vitner i nøyaktighet kan tilskrives forskjeller i subjektiv sikkerhet. En norsk undersøkelse viste ikke noe samsvar mellom vitnenes egen sikkerhet på hvorvidt detaljene de rapporterte var korrekte, og den faktiske påliteligheten i tilsvarende analyser av hukommelsen for iscenesatte realistiske ran – vitner som var sikre, var like upålitelige eller upålitelige som usikre vitner (Ihlebak et al. 2003).”

Etter dette må det legges til grunn at graden av subjektiv sikkerhet som et vitne gir uttrykk for, ikke kan tas til inntekt for høyere pålitelighet av den observasjonen som vitnet beskriver. I særlig grad gjelder dette når de observasjonene som de aktuelle vitnene for øvrig har beskrevet, gir grunnlag for det motsatte av sikkerhet, slik situasjonen er for Arne Thorsen og Olga Eriksen.

6.4.4 Oppsummering

Vitneobservasjonene som er analysert under punkt 6.4, kan etter dette sammenfattes slik:

I den utstrekning det ikke er samsvar mellom vitnenes politiforklaringer og det som ble forklart under hovedforhandlingen i lagmannsretten, må det legges til grunn at det er politiforklaringene, som for samtlige er avgitt kort tid etter observasjonen, som er korrekt.

Den mannen som er observert sammen med Rigmor av Olsson, Thoresen og Syversen og beskrevet av disse, kan ikke være Torgersen. Det er for mange konkrete elementer i beskrivelsene av denne mannen som ikke stemmer overens med Torgersen. I særlig grad gjelder dette Thoresens presise observasjoner.

Fonbæks beskrivelse kan – med unntak for beskrivelsen av høyden – i og for seg passe på Torgersen, på samme måte som den kan passe på et stort antall andre unge menn som har vært ute denne kvelden.

Fjellbergs og Eriksens generelle beskrivelser utelukker ikke Torgersen, på samme måte som de ikke utelukker et stort antall andre unge menn som har vært ute i Oslo sentrum samme kveld. Eriksens utsagn om likhet på grunn av forhold ved gjerningsmannens hår stemmer derimot ikke innbyrdes, stemmer ikke med hennes egen politiforklaring, står i strid med hennes egen opptreden under konfrontasjonsparaden og stemmer heller ikke med andre opplysninger om forfølgerens og Torgersens eget utseende, og er generelt beheftet med for store feilkilder til å kunne tillegges vekt.

En mulig slutning ut fra disse observasjonene er at den mannen som er observert av Fonbæk, Fjellberg og Eriksen er en annen enn mannen som er observert av Olsson, Eriksen og Syversen. I så fall må det være den førstnevnte som er drapsmannen. Dette forutsetter at den første av disse to har forsvunnet – uvisst hvor – hvoretter nestemann har dukket opp i området rundt Rådhusgaten. Denne muligheten fremstår som usannsynlig. I et hvert fall utelukker den Torgersen.

Ingen av disse vitnene har observert stripete bukser, i motsetning til vitnene som har observert Torgersen tidligere på kvelden. Vitnet Thoresen beskriver helt andre bukser.

Sammenfatningsvis beskriver disse vitnene en ung, kraftig mann i mørk frakk, i overkant av 1,80 høy, som har blondt hår og ikke snakker Oslodialekt. Høyde, hår og dialekt utelukker Torgersen. At det er andre karakteristika som ikke utelukker ham, er da uten betydning.

6.5 Torgersens alibi

6.5.1 Generelt

Torgersens forklaringer er kjent. Han traff Gerd utenfor Sentrum kino. Hun ble med ham hjem. Her spilte de plater, hvoretter han lånte nevøens sykkel, syklet til Grønland med Gerd på bagasjebrettet, gikk herfra til Stortingsgaten hvor han forlot Gerd. Deretter gikk han hjemover og ble pågrepet med sykkelen syd for Østbanestasjonen.

6.5.1.1 Høyesteretts kjæremålsutvalgs og Gjenopptakelseskommisjonens vurderinger

I Rt-2001-1521 er det uttalt på side 1565:

”Historien om Gerd, som A første gang fortalte politiet kort etter pågripelsen, har for lagretten fremstått som oppdiktet med sikte på å skaffe A et alibi. Historien var i seg selv lite troverdig, kanskje først og fremst ved at Gerd, som A skulle ha truffet på dansefester, og som tidligere skulle ha vært med ham hjem, ikke lot seg identifisere.”

Kommisjonens vurderinger er først og fremst knyttet opp mot Gerd Berg og Gerd Kristiansen

6.5.1.2 Torgersens forklaringer

7. desember 1957 kl. 0250⁵⁸ forklarte han:

”Mist. var i går kveld på boksestevnet på Sentrum kino, og etter at dette var slutt, ca. kl 23.00, traff han en jente ved navn Gerd utenfor. Mist. vet ikke hennes etternavn. Han kom i snakk med Gerd, idet han kjenner henne fra dansefester han har vært på, og da mist. spurte om hun ville bli med hjem til ham, sa hun seg villig til det.

...

Han vet ikke hvor hun bor, men går ut fra at det er i nærheten av der hvor han skiltes fra henne. Mist. vet ikke hva Gerd arbeider med eller hvor hun arbeider. Han avtalte å treffe henne i Teatersalen i morgen kveld. Gerd er ca. 20 år, ca. 165 – 170, mørk blond hår, mulig med krøller, hun er fra Oslo og snakker Oslodialekt.”

I den rettslige forundersøkelsen⁵⁹ forklarte han seg helt i samsvar med dette:

”Her traff han en pike som heter Gerd og som han kjente fra dans hvor han hadde vært. Han mener at han har truffet henne på dansesalen i Nordahl Bruunsgt. Han vet ikke noe om henne, hvor hun bor eller hva hun der eller hva hun heter mer enn Gerd. Og han kan ikke nevne noen som har sett dem sammen. Hun er mørk blond, ca. 20 år, 165-170 cm. høy, halvlangt hår, som i hvertfall ikke var glatt, men småkrøllet eller bølget. Hun hadde pene jevne tenner.”

I forbindelse med morens forklaring tilføyde han⁶⁰:

”Siktede bekrefter at han har hatt denne samme Gerd med seg hjem tidligere.”

6.5.1.3 Familiens forklaringer

Forklaringen om Gerd er bekreftet av følgende familiemedlemmer:

6.5.1.3.1 Dagmar Torgersen (Torgersens mor)

Natt til 7. desember 1957 forklarte hun⁶¹:

Fredrik kom hjem om lag kl. 2330 og hadde da med seg en pike, men v. så ikke piken og kan ikke si om hun kjente henne. De var hjemme om lag 1 time.

20. desember 1957 forklarte hun at ble vekket av Torgersen, som fortalte at han hadde en pike på rommet i 2. etasje. Hun hadde ikke hørt at han kom hjem. Forklaringen fortsetter⁶²:

”Vitnet forklarer at hun ble sittende på kjøkkenet og en gang mellom kl. 24-00.30 kom siktede inn på kjøkkenet og spurte om han kunne få låne syklen til Rolf. Nå var datteren kommet inn igjen og hun hørte også dette. Vitnet forklarer at hun helt tydelig hørte skritt eller lyden av heler etter et menneske i trappen og ved siden av dette hørte vitnet at det knirket i trappen, og dette siste mener vitnet helt sikkert ikke var etter siktede, idet siktede hadde turnsko på seg. Hun mener at lyden av skritt eller etter heler var etter piken. Vitnet forklarer her at hun ikke visste at siktede hadde turnsko på seg da politiet kom om natten. Vitnet forklarer at da siktede

⁵⁸ Dok. 6 s. 1.

⁵⁹ Dok. 45 s. 3.

⁶⁰ Dok. 45 s. 6.

⁶¹ Dok. 7 s. 1.

⁶² Dok. 18 s. 77.

kom inn til henne og hennes datter på kjøkkenet, hørte vitnet at utgangsdøren mot Tore Hunds vei ble lukket.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun tilsvarende⁶³:

”Da Fredrik kom ned, hørte vitnet at det gikk en i trappen med høye heler, og da Fredrik kom fra døren mellom entreen og stuen, og gikk mot kjøkkenet, hørte hun døren bli lukket fra entreen og ut, og hun så håndtaket på innsiden av døren bevege seg.”

Umiddelbart før dette har hun også navngitt piken:

”Før hun (Dagmar Halvorsen) gikk ut snakket hun med Fredrik. Det ble da bl.a. nevnt denne piken som var oppe, og datteren nevnte i den forbindelse at Fredrik hadde hatt denne Gerd med seg hjem tidligere.”

6.5.1.3.2 Dagmar Halvorsen (Torgersens søster)

Torgersens søster Dagmar Halvorsen forklarte i avhør 11. desember 1957⁶⁴:

”-- Selv gikk jeg direkte hjem, hvor Fr. og mor framdeles satt nede i stuen. Jeg satte meg også. Like etter hørte de alle at noen kom ned trappen, og Fr. sa at det var en jente han skulle følge hjem. Fredrik reiste seg ikke med det samme, men ble sittende litt, før han spurte mor om å få låne sin nevøs guttesyssel. Like etter drog han ut.....Selv så jeg ingen pike og godtok Fredriks forklaring på at han skulle følge en pike hjem, som en naturlig forklaring på skrittene i trappen.”

I nytt avhør 20. desember 1957 forklarte hun tilsvarende⁶⁵:

”... Vitnet ble sittende på kjøkkenet, og en liten stund etter hørte vitnet det kom 2 stykker ned trappen. Vitnet forklarer at hun hørte lyden av høie heler og ellers hørte hun skritt etter to stykker. Siktete kom inn på kjøkkenet, men før han kom inn, hørte vitnet at døren ut på stue siden ble åpnet.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte hun tilsvarende⁶⁶:

”...Derfra gikk hun rett hjem. Moren satt alene i kjøkkenet, og like etter hørte hun at det kom to ned trappen, og Fredrik kom inn stuen. Hun tror at moren da satt i kjøkkenet og så mot kjøkkeninngangen, men et sted hvor hun også kunne se til entredøren.”

6.5.1.3.3 Johan Torgersen (Torgersens bror)

Torgersens bror Johan, som er avhørt 20. desember 1957, hadde også rom i 2. etasje. Han hadde sovnet på rommet den aktuelle kvelden. Han forklarer⁶⁷:

”V. sovnet og våknet ved at noen gikk ned trappen. Han hørte at det var to som gikk. På spørsmål om han hørte de pratet, forklarte han at det bet han seg ikke merke i.”

⁶³ Dok. 45 s. 6.

⁶⁴ Dok. 18 s. 75.

⁶⁵ Dok. 18 s. 79.

⁶⁶ Dok. 45 s. 8.

⁶⁷ Dok. 18 s. 82.

Under hovedforhandlingen for lagmannsretten fikk Johan Torgersen et illebefinnende i vitneboksen. I rettsboken fra hovedforhandlingen for 6. juni 1958 er det protokollert om dette:

”Det viste seg under avhøringen at vitnet var syk. Forklaringen ble avbrutt og vitnet inntil videre dimittert.”

I rettsboken fra 11. juni 1958 er det ytterligere protokollert:

”Statsadvokaten opplyste at vitne nr. 39 Johan Martinius Torgersen var syk og ikke kunne avhøres. Dette bekreftet den sakkyndige overlege Johannessen. Statsadvokaten frafalt deretter vitnet med samtykke av forsvareren og tiltalte.”

Johan Torgersens forklaring underbygger ytterligere at det hans mor og søster hadde forklart, er korrekt. Strpl. 1887 § 332 fjerde ledd ga adgang til å lese opp avgitte politiforklaringer såfremt ”muntlig Afhørelse eller Edfæstelse er uiverksettelig”. Slik ble det forholdt med flere andre vitner, herunder Torstein Berg (”i Gøteborg”) og Alf Brandsdal (”i varetekt i Århus”) 9. juni 1958, med Svein Toralf Espeland (”må anses å ha gyldig forfall” uten at dette er nærmere forklart) 11. juni 1958, og med Eva Karin Larsen (ingen begrunnelse gitt) 12. juni 1958. At vilkårene for opplesning av Johan Torgersens forklaring var oppfylt, kan ikke være tvilsomt. Det er vanskelig å se det annerledes enn at statsadvokat Dorenfeldt sviktet sin objektivitetsplikt ved å frafalle dette vitnet, som jo var et klart forsvarsvitne, og det er vanskelig å forstå at forsvareren samtykket i at vitnet ble frafalt. Her har han sviktet sin plikt overfor Torgersen. Torgersen selv har ikke hatt noe alternativ. Aktørene skulle ha sørget for at forklaringen ble opplest. Aktors og forsvarerens forsømmelse, som retten ikke har korrigeret, representerer en saksbehandlingsfeil, nemlig et brudd på rettens plikt til å sørge for sakens fullstendige opplysning, jf. strpl. § 1887 § 331 femte ledd, som samsvarer med strpl. 1981 § 294.

6.5.1.3.4 Foreløpig oppsummering

Det er noen avvik mellom forklaringene fra disse tre vitnene. Dette viser at forklaringene ikke er koordinert dem imellom. Forklaringene samsvarer med Torgersens egne opplysninger. Han har sittet varetektsfengslet med brev- og besøksforbud, og de har heller ikke hatt mulighet til å tilpasse sine forklaringer til hans. Den viktige opplysningen, som de er enige om, er at de bekrefter at det har vært en til stede sammen med ham.

6.5.1.4 Statsadvokat Dorenfeldt om familien

I Aftenpostens morgenummer 13. juni 1958 er statsadvokatens prosedyre gjengitt slik, etter overskriften ”Løgn og dikt” og ”Politiet ville ikke ha rukket å arrestere ham hvis det var slik som hans familie forklarer”:

”For familien Torgersens skyld er det å håpe at den ikke med vitende og vilje har vært med på å lage et falsk alibi. Det er også en annen mulighet. Tiltalte kan ha innbilt sin mor og sine søsken at han hadde en pike hos seg, og denne innbildning har festet seg slik hos dem under inntrykket av det de senere fikk vite, at de kan ha vært i god tro.”

Arbeiderbladet er mer detaljert 13. juni 1958:

”Av hensyn til familien håper jeg likevel på en annen mulighet, sa statsadvokaten. Han kan ha sagt: - Husk å si at jeg hadde jente på rommet når politiet kommer, men han kan også ha innbilt dem at han hadde det, og at dette har festnet seg hos familien, slik at det er psykologisk forklarlig når de mener å ha hørt fottrinn fra en kvinne i trappen.”

I uttalelsen av 17. desember 1958 har statsadvokat Dorenfeldtsagt:

”Torgersens familie, således bl.a. hans mor og søster, har til en viss grad støttet Torgersens forklaring om at han hadde med seg en pike denne natten. Ingen av dem hadde imidlertid sett henne.”

I prosedyren har han altså presentert tre alternative hypoteser. Når det gjelder den første, er det allerede klarlagt at familien ikke har hatt kontakt med Torgersen før de ble avhørt, og ikke har hatt noen mulighet til å tilpasse sine forklaringer til hans. Riktig nok har hans forklaring om Gerd vært gjengitt i korte trekk i dagspressen 10. desember 1957. Oppslag om dette finnes både i Aftenposten, Arbeiderbladet og Dagbladet for denne dagen. Detaljene i de samsvarende forklaringene om eierforholdet til sykkelen og samtalen med moren om sykkellånet, har imidlertid ikke vært omtalt i noen av avisene. Noen mulighet til å koordinere disse elementene i forklaringene har de ikke hatt, og at de på egen hånd skal ha funnet på en forklaring som stemmer overens med Torgersens egen for disse punktenes vedkommende, kan det ses bort fra.

Den andre hypotesen forutsetter altså at Torgersen da han var hjemme, har fortalt at han hadde en pike på rommet, og at familiemedlemmene deretter har fylt ut denne historien med elementer de feilaktig mener å ha hørt eller opplevd ”under inntrykket av det de senere fikk vite”. Realiteten her er vel at de ikke har fått vite noe som helst som kunne ha påvirket erindringsbildet i perioden frem til de ble avhørt. Denne hypotesen kan det også ses bort fra. Den fremstår som om mulig enda mer spekulativ enn den første. Og til overmål er det lansert en alternativ hypotese om at politiet ville komme på leting etter ham mens han var borte – hvorfor de nå skulle det? – og at familien da har akseptert dette og sagt seg villig til å fremsette en løgnaktig historie.

6.5.2 Returen med Gerd

6.5.2.1 Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre

Aftenposten gjengir dette punktet av statsadvokatens prosedyre slik:

”Lagretten behøver ikke å overveie om de bevisst eller ubevisst har forklart seg uriktig. Det er nok å feste oppmerksomheten ved et par klokkeslett. Tiltaltes søster sier at tiltalte var hjemme, da hun fulgte sin mann til bussen, som gikk klokken 0.29. Selv om tiltalte hadde syklet med ”Gerd” umiddelbart etter, ned til Grønland torv, derefter spasert med henne til Stortinget og videre alene ned over Prinsens gate til Palétomten hvor han ble arrestert kl 0.58, så vile han simpelthen ikke ha rukket å bli arrestert. Ved politiets prøver er det konstatert at den korteste tiden som trenges for å tilbakelegge denne ruten, med sykkel og til fots, er en halv time.”

Av referatet synes å fremgå at dette har vært et sentralt poeng i statsadvokatens prosedyre. Hovedoverskriften i morgenummeret 13. juni 1958 lyder:

”Løgn og dikt, sa statsadvokaten om Torgersens alibi”

Undertittelen lyder tilsvarende:

”Politiet ville ikke ha rukket å arrestere ham hvis det var slik som hans familie forklarer.”

I Arbeiderbladet er prosedyren gjengitt slik (gjengitt etter kommisjonens 2006-avgjørelse side 448-449:

”Etter forklaringene kan han ikke ha forlatt hjemmet før 00.35, tidligst! Søsteren hadde fulgt mannen sin på en buss som gikk 00.29 (det er sjekket opp) og da hun igjen kom hjem var Fredrik i huset. Hun hørte ham gå sammen med en annen.

Men gikk han på det tidspunktet, var det ikke tid for ham til å bli arrestert i nærheten av Østbanen kl. 00.58. Det er umulig, ærede lagrett. De har sett den bitte lille sykkelen og den storvokste piken, hvordan skulle han på 23 minutter klare å kjøre henne fra Tøyen til Grønland og deretter spasere med henne fra Grønland, opp Brugata, til til Sentrum kino, ned Akersgata, til Prinsens gate – skilles fra henne der, og selv bevege seg ned til Østbanen for å bli arrestert. Tre politifolk tok tida for arrestasjonsøyeblikket – det er ingen tvil”

Dersom dette er en korrekt gjengivelse av prosedyren, er feilene atskillige. Han har ikke hatt holdepunkter for å plassere avgangstidspunktet til” 00.35 – tidligst”. Som det vil fremgå av gjennomgangen nedenfor under 6.5.3.2.1 kan dette ha vært noen minutter tidligere.

Henvisningen til ”den storvokste piken” gjelder åpenbart Gerd Berg, men hun var ikke den Gerd som var med Torgersen. Det har statsadvokat Dorenfeldt vært klar over. Og det er oversett at hele sykkelturen har funnet sted i nedoverbakke, jf. rapport av 16. april 1958 fra politibetjent E. Plau⁶⁸, hvor det er uttalt:

”Terrenget fra Tore Hundsvei og til Grønlands torg er hele veien fallende og til dels sterkt.”

Dette passer med Torgersens forklaring. De har trillet på sykkelen så lenge det gikk nedover, og gått av den når de kom til flatmark.

I uttalelsen av 17. desember 1958 sies det videre:

”Politiet har kontrollert tidsangivelsen og det fremgår av politiets undersøkelser at det fra Torgersens bopel i Tore Hunds vei 24 til Grønland vil medgå ca. 5 min., når man sykler. Går man så fra Grønland den rute som Torgersen selv har opplyst, til arrestasjonsstedet, medgår 25 min. Den minste tid som kan benyttes på distansen, er 30 min. Da Torgersen forlot sitt hjem vel kl. 0030 ville han ikke kunne rekke å bli arrestert kl. 00.58 hvis han hadde forholdt seg nevnt. Påtalemyndigheten kom derfor til på grunnlag av denne tidsberegning at Torgersen ikke hadde forklart sannheten.”

6.5.2.2 Nærmere om tidsberegningen.

6.5.2.2.1 Avgangstidspunktet

Dagmar Halvorsen, som hadde fulgt sin mann Robert Halvorsen til bussholdeplassen på Dronning Ingrid's plass, forklarte 11. desember 1957⁶⁹:

”Jeg forlot Robert på Dr. Ingrid's pl., hvor han tok bussen, sannsynligvis den siste. Kl. kunne vel da være ca. 0030.”

⁶⁸ Dok. 48.

⁶⁹ Dok. 18 s. 75.

Fortsettelsen av denne forklaringen er gjengitt i punkt 6.5.2 ovenfor. Avstanden fra bussholdeplassen til Tore Hunds vei 24 er ca. 100 meter.

Robert Halvorsen forklarte samme dag⁷⁰:

”Vitnet var hjemme kl. 0035 og han antar derfor at han skiltes fra hustru på Lille Tøyen kl. ca. 0020...Etter at dette kom på, har v.s hustru fortalt ham at Fredrik var hjemme da hun kom inn kl. 0020, men at Fredrik da sto på farten for å dra ut.”

Dagmar Halvorsen forklarte ytterligere 20. desember 1957⁷¹:

”Vitnet kan ikke si hvilken buss mannen fikk, men han tok i hvertfall en buss som gikk over kl 24.-. Vitnet ventet til mannen hennes gikk på bussen, og hun så således at han ble med denne.”

Robert Halvorsen forklarte ytterligere 8. januar 1958⁷²:

”Han...forklarer videre på spørsmål at han kom hjem til sin sin bopel i Tøyengt. Kl. 0035. Dette tidspunktet er han sikker på. Han må da ha tatt bussen fra holdeplassen på Lille Tøyen ca. kl 00.30.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁷³:

”Hun fulgte ham til siste buss, som går kl 12.29 og stod på holdeplassen til han gikk på bussen.”

Det er på det rene at det gikk en buss kl 0029. Det må være denne bussen Robert Halvorsen har tatt.

Neste spørsmål blir da hvor lang tid som har gått fra Dagmar Halvorsen gikk fra bussholdeplassen og til Torgersen og Gerd forlot Tore Hunds vei 24. Etter hennes egen forklaring må det legges til grunn at hun ikke ventet til bussavgang. Fra bussholdeplassen til Tore Hunds vei 24 er det i overkant av 100 meter. Da må det videre legges til grunn at hun har vært tilbake ca. kl 0030 eller kanskje umiddelbart før.

I avhør 11. desember 1957 forklarte Dagmar Halvorsen⁷⁴:

”Selv gikk jeg direkte hjem, hvor Fr. og mor fremdeles satt nede i stuen. Jeg satte meg også. Like etter hørte de alle at noen kom ned trappen, og Fr. sa at det var en jente han skulle følge hjem. Fredrik reiste seg ikke med det samme, men ble sittende litt, før han spurte mor om å få låne sin nevøs guttesykkel. Like etter dro han ut.”

Dagmar Torgersen forklarte 20. desember 1957⁷⁵:

”Vitnet forklarer at hun ble sittende på kjøkkenet og en gang mellom kl. 24-00.30 kom siktede inn på kjøkkenet og spurte om han kunne få låne sykkelen til Rolf. Nå var datteren kommet inn igjen og hun hørte også dette.”

⁷⁰ Dok. 18 s. 74.

⁷¹ Dok. 18 s. 79.

⁷² Dok. 22 s. 23.

⁷³ Dok. 45 s. 10.

⁷⁴ Dok. 18 s. 75.

⁷⁵ Dok. 18 s. 77.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte Dagmar Halvorsen⁷⁶:

”...Derfra gikk hun rett hjem. Moren satt alene i kjøkkenet, og like etter hørte hun at det kom to ned trappen og Fredrik kom inn i stuen....Fredrik sa at han skulle følge en pike til byen, og ba om å få låne en sykkel,...”

Dagmar Torgersen forklarte⁷⁷:

”Da datteren kom inn igjen, kom Fredrik ned igjen og sa at han skulle følge piken til byen og spurte om å få låne sykkelen til den lille nevøen....Fredrik kom gjennom kjøkkenet og gikk ut kjøkkendøren og tok sykkelen som sto i kjøkkengangen. (Siktete bemerket at det var der han skiftet, slik at det gikk et par minutter før han gikk ut gjennom kjøkkendøren...) Vitnet bekrefter at det foregikk slik,...Hun mener at da han reiste av gårde med sykkelen var klokken ca. 00.30.”

Det er enkelte uoverensstemmelser av mindre betydning her, først og fremst mellom Dagmar Halvorsens to forklaringer.

I den rettslige forundersøkelsen har Torgersen forklart⁷⁸:

”På foranledning av dommeren forklarer siktete at det kan ha gått 3-4 minutter fra han og Gerd forlot hans værelse og til de satt på sykkelen”.

Det må da legges til grunn at Torgersen og Gerd har forlatt Tore Hunds vei 24 kort tid etter kl 0030. Det kan ha vært så tidlig som 0032. Nærmere lar det seg ikke gjøre å fastslå tidspunktet.

6.5.2.2 Turen frem til pågripelsen

Om sykkelruten forklarte Torgersen i første avhør 7. desember 1957⁷⁹:

”De syklet ned Økernvn. og nesten til Grønland. Der gitt de av og mist. trillet sykkelen resten av vegen, idet det ikke var lys på den.”

Han forteller videre at hensikten var å sykle Gerd til nærmeste drosjeholdeplass. Da det ikke var biler inne, fortsatte de sykkelturen.

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁸⁰:

”Han syklet ned til byen med Gerd på bagasjebrettet, og fulgte samme ruten som han var kommet oppover, bortsett fra at han gikk ned Motzfeldtsgt. mens han var gått opp Tøyengt.”

Senere tilføyde han:

”De syklet med en fart som ikke var vesentlig forskjellig fra den han sykler med alene. Det er mulig at den har vært litt langsommere enn vanlig fart p.g.a mørket og fordi han hadde en på. Han mener at de gikk ganske fort det stykket som ble gått fra hjørnet av Grønland og Motzfeldtsgt., og han antar at han sto høyden 1 – 2 minutter og pratet med Gerd før de skiltes.”

⁷⁶ Dok. 45 s. 8.

⁷⁷ Dok. 45 s. 6.

⁷⁸ Dok. 45 s. 11.

⁷⁹ Dok. 6 s. 2.

⁸⁰ Dok. 45 s. 3.

I rapport av 20. mars 1958⁸¹ fra avdelingssjef K. Laugerud er det uttalt:

”Syklet strekningen Tore Hunds vei 24. (start i Økernvegen, ved trappen) – Økernv. – Havegt. – Tøyengt.– Jens Bjelkesgt. – Motzfeldtsgt x Grønland...

Søndag 13.4.-58 kl. 19.10 ved avd.sjef K. Laugerud

T. Hunds veg – 24 – Grønland, anvendt tid 5.30 min.

Tirsd. 15.4.-58 kl. 2000 ved politibetjent E. Plau

Tore Hunds veg 24 – Grønland ” ” 5 min.

Torsdag 17.4.-58 kl 14.45 ved politibetj. A. Heltnor

Tore Hunds veg 24 – Grønland ” ” 6 minutter

...

Politibetj. Heltnor syklet strekningen i trafikktiden og ble en del heftet av det.

...

Avd. sjef K. Laugerud og politibetj. Heltnor brukte sykkel av vanlig turisttype. Politibetj. E. Plau brukte den sykkelen som siktede var i besiddelse av ved anholdelsen.”

Selv om Torgersen ikke har gitt noen nøyaktig beskrivelse av sykkelruten, må det etter dette legges til grunn at sykkelturen har tatt ca. 5 minutter. Dette er åpenbart også akseptert av statsadvokat Dorenfeldt, jf. nedenfor.

En detalj her: Hvis Torgersen hadde snakket usant om sykkelturen, er det vanskelig å se noen grunn til at han skulle finne på at de syklet Motzfeldts gate i stedet for Tøyengaten på vei til sentrum.

Videre rute fra Grønland til krysset Akersgaten/Prinsens gate er beskrevet slik i avhøret 7. desember 1957⁸²:

”De gikk så bort til Sentrum kino, videre under broen ved Møllergt. og over rundkjøringen ved Arne Garborgs plass og svingte så nedover mot byens sentrum.”

I den rettslige forundersøkelsen heter det tilsvarende⁸³:

”De syklet til de kom ned til Grønland. Der gikk de av og trillet sykkelen opp Brogt. til Olaf Bulls plass, forbi Brannstasjonen og Akersgt., over Karl Johansgt. og til neste hjørne, hvor det er en gullsmedforretning.”

Ruten fra Grønlands Torg til pågripelsesstedet har vært prøvegått av tre polititjenestemenn med instruks om vanlig gangfart i april 1958. De brukte henholdsvis 25, 26 og 24 ½ minutt. Hastigheten varierer således fra 4,8 km/t til 5,2 km/t.

Det er også all grunn til å tro at Torgersen gikk raskere enn vanlig gangfart når han skulle hjem etter å ha forlatt Gerd.

I brev av 3. mai 1998 til Oslo statsadvokatembeter skrev advokat Erling Moss:

”(b) Det er ikke opplyst hvor lang tid politiet brukte for å gå strekningen fra Grønland der Motzfeldtsgate munner ut og til krysset Prinsens gate/Akersgata ved Stortinget. Men jeg har selv gått strekningen slik den er oppgitt. Tidsforbruket var 17 min 20 sekunder på

⁸¹ Dok. 47 s. 2.

⁸² Dok. 6 s. 2.

⁸³ Dok. 45 s. 3.

stoppeklokke, ca 18 minutter på min egen klokke som ”inneholder” et opphold i lyskrysset ved Sentrum kino.

Tirsdag 8. april 2014 kl 1340 prøvegikk jeg selv i normal gangfart ruten fra krysset Motzfeltsgate/Grønland til krysset Akersgaten/Prinsens gate. Utmålt på kart utgjør denne strekningen ca. 1600 meter. Anvendt tid, tatt med stoppeklokke, var 16 minutter og 2 sekunder. Etter fratrekk av 32 sekunder (opptalt) for venting på grønt lys i tre kryss, utgjorde netto gangtid 15 minutter og 30 sekunder. Dette tilsvarer en gjennomsnittshastighet på like over 6 km/t. Det er ingen grunn til å tro at Torgersen og Gerd har brukt lengre tid, jf. hans forklaring om at de gikk ”ganske fort”.

Hvis vi etter dette legger til grunn at han og Gerd gikk 0032, at sykkelturen tok 5 minutter, gangturen 16 minutter og at de i tillegg har snakket sammen i ett minutt før de skilte lag, har klokken vært ca. 0054 da de skilte lag.

Når det gjelder ruten fra han forlot Gerd til pågripelsen, forklarte Torgersen i første avhør 7. desember 1957⁸⁴:

”Etter at mist. skiltes fra Gerd syklet mist. nedover den første parallellgaten til Karl Johansgt. på høyre side herfra nemlig Prinsensgt. Han trillet først sykkelen og da han kom til Oslo Ø. satte han seg på og syklet, og før han kom til rundkjøringen syklet han inn i parken der hvor frilufsrestauranten pleier være for å unngå politiet idet han ikke hadde lys på sykkelen. Han fikk se politiet og gikk av sykkelen, men ble pågrepet likevel.”

I den rettslige forundersøkelsen forklarte han⁸⁵:

”...Her gikk Gerd fra ham, og han fulgte den gaten han sto i, som er første parallellgate til Karl Johansgt. ned til Palehaven. Her satte han seg på sykkelen og syklet gjennom parken, det var hans mening å komme ut Bispegt. for å kjøre hjem den veien. Da han fikk se politiet, gikk han av sykkelen, og ble arrestert.”

De gjengitte avhørene ikke helt klare. Men en naturlig forståelse er at han satte seg på sykkelen og syklet ned Prinsens gate, i et hvert fall så langt han kunne trille på grunn av hellingen. Fotgjengere og annen trafikk har det ikke vært. Han bekrefter selv at han syklet. Uansett om han skulle ha forlatt Gerd så sent som 0054, har det vært god tid til å sykle ned Prinsens gate og gjennom Paléhaven til det stedet hvor han ble observert umiddelbart før pågripelsen.

Dersom det allikevel skulle legges til grunn at han har gått deler av strekningen, blir situasjonen denne:

Strekningen fra krysset Akersgaten/Prinsensgate til Havnegata ved inngangen til Paléhaven er nøyaktig 500 meter. Ved gangfart på 6 km/t tar det 5 minutter å tilbakelegge denne strekningen. På det aktuelle tidspunktet har det ikke vært trafikklys eller andre hindringer.

Tirsdag 8. april 2014 kl. 1300 prøvegikk jeg selv i normal gangfart strekningen fra krysset Akersgata – Prinsens gate til Strandgaten ved inngangen til Paléhaven. Anvendt tid, tatt med

⁸⁴ Dok. 6 s. 2.

⁸⁵ Dok. 45 s. 4.

stoppeklokke, var 5 minutter og 30 sekunder. Etter fratrekk av 20 sekunder (opptalt) for venting på grønt lys i to av kryssene, utgjorde netto gangtid 5 minutter og 10 sekunder.

Samlet gangtid for hele strekningen – under forutsetning av at han har gått hele veien fra han forlot Gerd og til han ble pågrepet – kan etter dette meget vel ha vært på ca. 20 ½ - 21 minutter. Hvis vi legger til ”ca. 5 minutter” for sykkelturen fra Tøyen til Grønland, ett minutt samtale før de to forlot hverandre og ca. 1/2 minutt for sykkelturen gjennom Paléhaven, har samlet anvendt tid frem til han ble observert i utgangen fra Paléhaven vært ca. 27-28 minutter, og tilsvarende kortere i den utstrekning han har syklet i Prinsens gate.

Det er i det hele tatt påfallende hvorledes påtalemyndigheten for denne delen av saken har lagt vesentlig vekt på detaljerte og eksakte tidsangivelser, mens man distanserer seg fra de enda mer eksakte tidsangivelsene i tilknytning til tidspunktet for observasjonen av Torgersen utenfor Grand.

6.5.2.2.3 Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre og uttalelse av 17. desember 1958

I statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 er det sagt om dette:

”Politiet har kontrollert tidsangivelsen og det fremgår av politiets undersøkelser at det fra Torgersens bopel i Tore Hunds vei 24 til Grønland vil medgå ca. 5 min., når man sykler. Går man så fra Grønland den rute som Torgersen selv har opplyst, til arrestasjonsstedet, medgår 25 min. Den minste tid som kan benyttes på distansen, er 30 min. Da Torgersen forlot sitt hjem vel kl. 00.30 ville han ikke rekke å bli arrestert kl. 00.58 hvis han hadde forholdt seg sånn som nevnt. Påtalemyndigheten kom derfor til på grunnlag av denne tidsberegning at Torgersen ikke hadde fortalt sannheten.”

Gjennomgangen foran under punkt 6.5.2.2.2 viser at statsadvokat Dorenfeldt har grepet feil når det gjelder det sentrale spørsmålet om tidsforbruket på strekningen fra Tore Hunds vei 24 til pågripelsesstedet, et spørsmål han selv har lagt betydelig vekt på i prosedyren. Tidsforbruket utelukker ikke riktigheten av Torgersens og familiens forklaringer, slik han har gått ut fra. Unøyaktigheten med hensyn til pågripelsestidspunktet, noe som gir ytterligere utslag i Torgersens favør, er kommentert nedenfor under 6.5.3.2.3.

6.5.2.2.4 Pågripelsestidspunktet

Om pågripelsestidspunktet foreligger følgende opplysninger:

I egenrapport av 7. desember 1957 skriver politioverkonstabel Kåre Thomassen og politikonstabel Arne Rustad⁸⁶:

”Under patruljetjeneste i Havnegata lørdag den 7. des. kl. 0058 ble overkonstabel Thomassen, politikonstabel 199 Engebretsen og politikonstabel 366 Rustad oppmerksom på anholdt som kom trillende på en sykkel gjennom Palæhaven og ut i Havnegata i retning mot gamlebyen.”

I avhør 18. desember 1957 har politioverkonstabel Kåre Thomassen utdypet dette. Av avhøret fremgår blant annet⁸⁷:

⁸⁶ Dok. 5 s. 1.

”Mens v. står på dette sted får han plutselig se siktede i saken komme trillende med en sykkel i ”tranga” i Palehaven og ut i Havnegt. like ved kiosken. Akkurat i dette øyeblikk så v. på sitt armbåndsur som viste 0058, men det er mulig at hans klokke gikk 1 eller 2 minutter for sakte. V. kan ikke med sikkerhet si om han kontrollerte sitt ur med klokken på Østbanen, men dette foresvever ham og klokken på Østbanen viste det samme....Sikt. gikk ut i gaten og rundt politifolkene, hvoretter han gikk opp på fortauet og gikk i retning mot Bispebrua....Pol.konst. 366 Rustad gikk med en gang etter sikt. og stoppet sikt. ca. 5-6 meter bortenfor der hvor konstablene sto, altså i retning mot Bispebrua.”

Tidspunktet 0058 er altså ikke pågripelsestidspunktet, men det tidspunkt da Thomassen så på klokken da han først fikk øye på Torgersen, antakelig ca. 100 meter borte. Ingen av de øvrige polititjenestemennene som deltok i pågripelsen, og som er avhørt samme dag, har sagt noe om tidspunktet, bortsett fra at de har fått opplept Thomassens forklaring og godtatt den som sin egen. Dette kan naturlig nok ikke gjelde det Thomassen har sagt om at han så på sin egen klokke. Det foreligger ingen opplysninger om at pågripelsestidspunktet er loggført eller notert eller registrert på annen måte.

Det foreligger heller ikke opplysninger om at andre politifolk enn Thomassen så på klokken, og det var heller ikke arrestasjonsøyeblikket, men det noe tidligere tidspunktet da Thomassen fikk øye på Torgersen, som ble tidfestet.

Dette indikerer følgende feilkilder i tilknytning til pågripelsestidspunktet:

- 1) Det er oversett at Thomassens tidsangivelse gjelder et tidspunkt forut for pågripelsen og gjaldt en observasjon på et annet sted enn pågripelsesstedet.
- 2) Det kan ikke ses bort fra at Thomassens klokke kan ha gått ett eller to minutter for sakte.

Det kan etter dette ikke ses bort fra at selve pågripelsestidspunktet ikke har vært 0058, men et par minutter senere.

6.5.2.2.5 Oppsummering punkt 6.5.2

Opplysningene om tidspunktet da Torgersen og Gerd forlot Tore Hunds vei 24, sammenholdt med sannsynlig tidsforløp for sykkel- og gåturen, med at Torgersen har syklet og ikke gått en del av den siste strekningen, og med at selve pågripelsestidspunktet må ha vært noe senere enn kl 0058, viser at Torgersens og familiens forklaringer fremstår som riktige, og at pågripelsestidspunktet i stedet for å vise at han ”ikke har forklart sannheten”, slik statsadvokat Dorenfeldt hevdet, i stedet samsvarer med hans egen forklaring.

6.5.3 Gerd Berg

Foranledningen til at Gerd Berg ble trukket inn i saken synes å være følgende, jf. Grundt Spang side 81:

”Onsdag 4. juni , på straffesakens tredje dag, fikk høyesterettsadvokat Knut Blom i en av rettspausene besøk av en mann som mente at hans fraskilte kone, Gerd Berg, kunne være den

⁸⁷ Dok. 18 s. 83.

Gerd som Torgersen snakket om...Blom ba mannen melde seg for politiet øyeblikkelig og avgi forklaring.”

Gerd Berg ble avhørt av politiet 4. og 5. juni 1958. Hun benektet et hvert kjennskap til Torgersen. Dette fastholdt hun da hun møtte i retten lørdag 7. juni.

Statsadvokat Dorenfeldt uttalte om dette 17. desember 1958:

”Før hun avga forklaring, fikk Torgersen anledning til å uttale seg om det var dette vitne han angivelig skulle ha vært sammen med på det kritiske tidspunkt. ”Det er henne”, sa Torgersen. Gerd Berg benektet kategorisk riktigheten av dette utsagn og hun ble etter avhøringen edfestet...Her er det grunn til å feste oppmerksomheten på følgende: Det var ganske åpenbart for alle og enhver at Torgersen her forklarte seg usant. Han hadde tidligere gitt en beskrivelse av denne Gerd,...Høyden var således bl.a. oppgitt til 1,65 – 1,70 cm., og hun hadde pene, jevne tenner. Da Gerd Berg kom i retten, viste det seg at hun var en ganske høy dame, 1,74 cm. og da hun ble spurt om å vise fram sine tenner, ga hun uttrykk for at hun måtte få slippe dette, for hun hadde ikke hatt råd til å stelle dem på 5 år,...Dertil kom at hun bodde på et helt annet sted enn det sted i Akersgt. hvor Torgersen hadde satt henne av om natten. I og med at Torgersen også på dette punkt forklarte seg uriktig, avslørte han selv sitt falske alibi.”

Grundt Spang gir en noe annen redegjørelse for sekvensen i dette. Han skrev på side 83:

”Gerd Y. ble ført i retten lørdag 7. juni. Da hun tok plass i vitneboksen, ble hun stilt spørsmålet om hun noensinne hadde sett mannen i tiltaleboksen. I følge Arbeiderbladet (mandag 9. juni) svarte Gerd: ”Nei, jeg har aldri truffet ham før.” ”Helt sikker?” Ja, det kan jeg avlegge ed på.” Statsadvokaten ser spørrende på Torgersen, som sier: ”Det var den Gerd som var på rommet mitt den kvelden,” sier han mens vitnet ser høyst forvirret ut. ”Jeg kjenner henne dessuten fra før,” tilføyer Torgersen. ”Hun har også vært med meg hjem ved en tidligere anledning”.

For statsadvokat Dorenfeldt og politiet må det ha vært klart allerede før avhøret i retten at Gerd Berg ikke stemte overens med Torgersens beskrivelse av Gerd, og at hun ikke hadde noe i saken å gjøre. Riktig nok er ikke høyden hennes oppgitt i noen av avhørene av henne eller hennes tidligere mann Finn Berg. Boligadressen fremgår imidlertid av avhørene, og Finn Berg har i avhør 5. juni 1958 gitt følgende opplysninger om tennene hennes⁸⁸:

”Vitnet forklarer at det signalementet som er oppgitt på Gerd i avisene, stemmer med hans tidligere hustru med unntagelse av beskrivelsen av tennene. Vitnet forklarer at hans tidligere hustru har mindre pene tenner, mens det i avisene var oppgitt at Gerd skulle ha pene tenner.”

Det fremstår som uklart hvorfor Gerd Berg ble innstevnet som vitne. Hennes politiforklaringer var kjent, og det var ingen grunn til å tro at hun ville forklare seg annerledes i retten. Såfremt Torgersen da ville forklare seg som det var grunn til å forvente – nemlig at han ikke kjente henne – hadde man bare oppnådd å kaste bort rettens tid. Dersom Torgersen imidlertid og mot formodning ville hevde at hun var rett person – hvilket var det som faktisk skjedde – ville man ha oppnådd å svekke Torgersens alibi. Det er nærliggende å tenke at slike taktiske overveielser kan ha ligget bak fremstillingen av Gerd Berg, idet det ellers ikke kan ha vært noen rasjonell grunn til å avhøre henne. Men i så fall er man utenfor de grunnleggende etiske krav til påtalemyndigheten.

⁸⁸ Dok. 79 s. 2.

Etter de avvikende redegjørelsene for sekvensen i dette avhøret kan det ikke ses bort fra at Torgersen sa at Gerd Berg var rett Gerd først etter at hun hadde benektet ethvert kjennskap til ham. Uansett dreier det seg om en reaksjon som fremstår som fullstendig irrasjonell fra hans side. Om han hadde tenkt seg om, hadde han forstått at han aldri ville nå frem med et slikt utsagn. Reaksjonen kan like gjerne forstås som et desperat, ikke gjennomtenkt og meningsløst forsøk på å bli trodd. Den har ikke i noe fall de konsekvenser som statsadvokat Dorenfeldt angir i uttalelsen av 7. desember 1958: At Torgersen selv ved den avslørte "sitt falske alibi".

6.5.4 Gerd Kristiansen

6.5.4.1 Foreliggende forklaringer

Det er på det rene at Ruth Klausen og Ragna Noreng oppsøkte politiet antakelig 11. juni 1958, at de er avhørt 12. juni 1958, og at Ruth Klausen da forklarte at Gerd Kristiansen hadde fortalt henne at "det var hun som hadde sittet på sykkelen til Torgersen"⁸⁹. Klausen forklarte også at "Det meste av det v. her har fortalt, fortalte Gerd Kristiansen til flere i Skotøyutsalget."

I avhør samme dag har Gerd Kristiansen benektet dette. Hun har blant annet forklart⁹⁰:

"V. fortalte at hun kjente Torgersen til en dame ved navn Grimstad, og flere fikk etter hvert rede på det. V. har nok sikkert snakket med fru Klausen om at hun kjente Torgersen, men hun har aldri sagt at hun hadde falt av noen sykkel. Hun har aldri sagt at hun har sittet på sykkel med Torgersen. Det er heller ikke riktig at v. har gjort det.

...

Hun er foreholdt fru Klausens forklaring og forklarte at den ikke endrer hennes forklaring."

Forklaringen ble gitt i nærvær av ektefellen Kjell Kristiansen, som støttet hennes forklaring. De hadde reist sammen hjem med Holmenkollbanen i 2200-2230-tiden.

Det ble åpenbart ikke tatt flere avhør i sakens anledning, og ingen av de omtalte ble ført som vitner i lagmannsretten.

At statsadvokat Dorenfeldt har blitt kjent med disse forklaringene i løpet av 12. juni 1958, må være på det rene. At retten ikke – og dermed heller ikke lagretten – er gjort kjent med de samme forklaringene, synes også å være på det rene. Jeg ser imidlertid ingen grunn til å ta opp diskusjonen om hvorvidt forsvareren, som åpenbart er gjort kjent med Gerd Kristiansens forklaring, også er blitt kjent med forklaringene fra Ruth Klausen og Ragna Noreng, og heller ikke spekulasjonene om hvorvidt dokumentlisten har vært forfalsket.

Om sitt kjennskap til Torgersen forklarte Gerd Kristiansen⁹¹:

"V. har bodd i Oslo iden hun var 7 år gammel, og bodde hele tiden i Økernveien 49...V. bodde i Økernvn. 49 inntil for et år siden....Hun kjenner Fredrik Torgersen fra gaten. Som barn var de sammen på Lørenhallen på kino."

⁸⁹ Dok. 92 s. 3.

⁹⁰ Dok. 92 s. 6.

⁹¹ Dok. 92 s. 6.

6.5.4.2 Gjenopptakelseskomisjonens begrunnelse

I vurderingen etter straffeprosessloven § 391 nr. 1 i tilknytning til spørsmålet om hvorvidt forklaringene fra Klausen og Noreng er holdt unna forsvareren, uttaler kommisjonen på side 79:

”Kommisjonen slutter seg også til vurderingen om at det må anses som utelukket at en eventuell bevisførsel om dette forholdet under hovedforhandlingen kunne hatt betydning for skyldspørsmålet.”

Den vurdering det er vist til er åpenbart følgende uttalelse fra Borgarting lagmannsrett, som er gjengitt like foran:

”Lagmannsretten kan uansett ikke se at innholdet i politiforklaringene vedrørende Gerd Evelyn Kristiansen er av en slik karakter at det ville hatt noen betydning for skyldspørsmålet om det hadde blitt bevisførsel om forholdet under hovedforhandlingen.”

Dette er ikke en riktig innfallsvinkel til vurderingen av dette spørsmålet. Det er ikke opp til den instans som vurderer gjenåpningsspørsmålet å realitetsvurdere dette forholdet. Poenget er at manglende underretning til retten om et forhold som kan være av betydning, representerer en saksbehandlingsfeil i forhold til straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd, eller nå straffeprosessloven § 294, jf. nedenfor under punkt 6.5.4.4.

Under behandlingen av straffeprosessloven § 391 nr. 3 gjengir kommisjonen på side 444 følgende uttalelse fra Rt-2001-1521:

”Utvalget slutter seg også til lagmannsrettens oppfatning om at det ikke er holdepunkter for å anta at statsadvokat Dorenfeldt holdt dokumentene vedrørende Gerd Kristiansen unna forsvareren, og at det for øvrig må anses utelukket at en eventuell bevisførsel om forholdet under hovedforhandlingen kunne hatt betydning for skyldspørsmålet. Utvalget bemerker at lagmannsretten har pekt på at Torgersen under hovedforhandlingen ikke bare hadde utpekt Gerd Berg som den ukjente Gerd han hadde forklart seg om til politiet og retten, men at Torgersen og Gerd Kristiansen kjente hverandre fra oppveksten, og at hun da vanskelig kunne tenkes å være den ukjente Gerd. I kjæremålserklæringen pekes det på at Torgersen av denne grunn selv mener at Gerd Kristiansen ikke kan være den ette Gerd, men at dette ikke kan vær avgjørende. Forsvareren viser i denne forbindelse til at Torgersen ikke kjente henne igjen på Kafé Hjerterum om kvelden den 6. desember 1957. Hvorvidt han kjente henne igjen, er etter utvalgets oppfatning uvisst, hun kjente i hvert fall ham igjen. Utvalget finner det under enhver omstendighet utelukket at Torgersen skulle ha møtt Gerd Kristiansen i byen, tatt henne med hjem og tilbrakt en times tid sammen med henne hjemme og derpå fulgt henne tilbake til sentrum, uten å bli klar over hvem hun var. Det er også grunn til å peke på at Torgersen under den rettslige forundersøkelsen bekreftet at den ukjente Gerd hadde vært med ham hjem tidligere. I politiavhør i mars 2000 forklarte Torgersen at hun hadde vært med ham hjem en gang før.”

Kommisjonen uttaler på side 465 at den

”...slutter seg til dette. I kjæremålserklæringen opplyser Torgersen at Gerd Kristiansen var oppvokst i nabolaget og at han derfor burde ha kjent henne igjen. Det fremgår av avhøret av Gerd at hun visste hvem Torgersen var, og at hun hadde kommentert ham overfor ektemannen da de var på Kafé Hjerterum.

...

På grunnlag av det som er kommet frem i saken om Gerd Kristiansen, finner kommisjonen det usannsynlig at det var henne Torgersen hadde vært sammen med. Etter hans forklaring

hadde de tatt følge sammen fra sentrum til Tore Hunds vei, oppholdt seg der en times tid før de reiste tilbake til sentrum. Det er lite trolig at Torgersen underveis ikke skulle kjent henne igjen. Kommisjonen har for øvrig merket seg at Torgersen, i kjæremålet til Høyesterett, selv mener at det ikke var Gerd Kristiansen han var sammen med, mens det overfor kommisjonen anføres at det var nettopp henne. Det er således en uoverensstemmelse mellom det han ga uttrykk for i kjæremålet og det han hevder i dag.”

6.5.4.3 Vurdering av kommisjonens begrunnelse

Både Høyesteretts kjæremålsutvalg og kommisjonen anser det usannsynlig at Torgersen ikke kjente igjen Gerd Kristiansen, dersom det var henne han hadde vært sammen med.

I denne forbindelsen overser utvalget og kommisjonen følgende:

Det er fem års aldersforskjell mellom de to. De kan ikke ha hatt noe sosialt med hverandre å gjøre i oppveksten. Gutter i oppveksten og tenårene holder ikke sammen med fem år yngre piker. Hun bekrefter også bare at hun kjenner ham ”fra gaten”. Det er ikke det samme som han kjenner henne. Han har åpenbart vært en bemerket person. At de var sammen på kino på Lørenhallen, betyr ikke annet enn at de var der samtidig, og at hun har sett ham der.

Torgersen kan ikke i noe fall sett henne siden 11. august 1955, da han ble pågrepet i forbindelse med forrige dom. Også forut for dette har han vært på sjøen i lengre perioder. Selv flyttet hun fra området sommeren 1956, så de kan ikke ha sett hverandre i perioden mellom løslatelsen i oktober 1957 og pågripelsen 7. desember 1957.

At det i kjæremålet i 2000 ble gitt uttrykk for at hun ikke var den rette Gerd, var begrunnet med at han burde ha gjenkjent henne, siden hun var oppvokst i nabolaget. Det er naturlig å tenke slik, men synspunktet utelukker imidlertid ikke det faktiske forhold at han ikke har gjenkjent henne. Det er ikke noe motsetningsforhold her, slik kommisjonen synes å legge til grunn. Og spørsmålet ville ha blitt avklart hvis Gerd Kristiansen hadde møtt i retten.

Og det er ikke noe ekstraordinært ved at man i ungdomsmiljøer på denne tiden kjente hverandre bare ved fornavn – ofte også bare ved oppnavn – og ikke var interessert i andre opplysninger av personlig art. Det kunne være mange årsaker til det. Selv husker jeg i et hvert fall sporadiske pikebekjentskaper fra den søkende perioden i ungdommen som jeg også etter avtale traff igjen, men som jeg aldri utvekslet mer enn fornavn med.

6.5.4.4 Saksbehandlingsfeil

Det sentrale i forbindelse med forklaringene om og fra Gerd Kristiansen synes å være følgende:

Dersom lagretten etter en vanlig bevisvurdering ikke hadde kunnet se bort fra muligheten av at det forholdt seg slik som Gerd Kristiansen hadde fortalt til Ruth Klausen – at det var hun som hadde vært med Torgersen og sittet på sykkelen hans – hadde de ikke hadde hatt noe alternativ til å svare nei på skyldspørsmålet. I denne forbindelsen ville selvfølgelig forklaringen fra disse to – og også fra Kjell Kristiansen og eventuelle andre på arbeidsplassen som Gerd Kristiansen måtte ha betrodd seg til – stå sentralt. Det er intet til hinder for at

lagretten ville ha lagt avgjørende vekt på Gerd Kristiansens opplysninger til Ruth Klausen, selv om Gerd Kristiansen hadde benektet disse. I denne sammenhengen ville selvfølgelig de enkeltes troverdighet – basert på umiddelbar bevisførsel – ha stått sentralt.

Det er vanskelig å se det annerledes enn at det her er begått en saksbehandlingsfeil ved at statsadvokaten ikke har opplyst om avhørene av Klausen og Noreng til retten, slik at retten kunne avgjøre om disse og ektefellene Kristiansen skulle avhøres, og om nødvendig utsette forhandlingene slik at det kunne iverksettes avhør av flere av de ansatte i Skotøyutvalget for å bringe på det rene hva Gerd Kristiansen måtte ha fortalt til dem. At flere av de ansatte ville kunne bekrefte at Gerd Kristiansen hadde fortalt til flere det samme som hun hadde fortalt til Ruth Klausen synes også å fremgå av følgende uttalelse på side 454 i kommisjonens begrunnelse:

”I referat fra samtalen som Ståle Eskeland og advokat Erling Moss hadde med Gerd Kristiansen 16. september 1999 heter det blant annet:

Gerd forteller nå at hun fikk sparken fra jobben som følge av FFThistorien. Hun ble innkalt til disponent Svendsen som sa at hun måtte slutte fordi forretningen ikke kunne bli innblandet i Skippergatesaken.”

Denne unnlattelsen representerer et brudd på rettens plikt til å sørge for sakens fullstendige opplysning etter straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd, som uten realitetsendringer er avløst av strpl. 1981 § 294. Denne plikten består uavhengig av hva forsvarer måtte ha ment om spørsmålet, jf. Rt-1968-959 og Bjerke m.fl.: Straffeprosessloven med kommentarer, side 1067, og den gjelder først og fremst til tiltaltes gunst, jf. Bjerke m.fl. l. c. og de øvrige avgjørelsene det er vist til der.

At feilen er begått av påtalemyndigheten og ikke av retten, er uten betydning, jf. Rt-2008-27, avsnitt 36, hvor det er uttalt:

”Etter sikker rettspraksis er det ved bruk av rettsmidler ikke bare feil fra rettens side som blir ansett som saksbehandlingsfeil, men også feil fra påtalemyndigheten, se for eksempel Rt-2002-1245 og Rt-2001-127. Det er ikke noe vilkår at noen kan bebreides for feilen. Det avgjørende er om retten eller noen som på det offentliges vegne har ansvar for å tilrettelegge saken for retten, objektivt har begått en feil, jf. Rt-2006-1055 og Rt-2005-321.”

Det kan også vises til den helt ferske avgjørelsen i HR-2014-654-U. Her hadde aktor i en sak om skatteunndragelse og trygdebedrageri unnlatt å opplyse om at en skatterevisor som var et sentralt vitne, hadde oppsøkt politiet vedrørende episoder hun satte i forbindelse med tiltalte. Om dette sa ankeutvalget:

”Uansett om aktors beveggrunn for å la være å opplyse om forholdet var å beskytte tiltalte, førte unnlattelsen til at retten ikke fikk del i denne informasjonen. Om forholdet skulle vektlegges, og i tilfelle i hvilken retning, var det opp til retten å vurdere. Også feil fra påtalemyndigheten kan anses som saksbehandlingsfeil, se Rt-008-27 avsnitt 36 med videre henvisninger. ”

I denne avgjørelsen er det videre uttalt:

”Dersom det ikke er tale om en saksbehandlingsfeil som omfattes av oppregningen i straffeprosessloven § 343 andre ledd, er det et vilkår for at feilen skal gi grunnlag for å

oppeve den avgjørelse som er truffet, at «det antas at feilen kan ha innvirket på dommens innhold», se § 343 første ledd. I Rt-2005-907 avsnitt 44 er det lagt til grunn at det ved avgjørelsen av hvor stor grad av sannsynlighet som må kreves for at feilen kan ha virket inn, må skilles mellom frifinnende og fellende dommer. For at en fellende dom skal kunne oppheves, er det tilstrekkelig at det en rimelig mulighet for at feilen har hatt betydning.

Denne lavere terskelen for opphevelse på grunn av saksbehandlingsfeil som går inn under straffeprosessloven § 343 første ledd, er også et moment som må vektlegges når det dreier seg om feilens betydning som element i en vurdering etter straffeprosessloven § 392 andre ledd.

Det er i det hele tatt påfallende at man har valgt å innkalle og avhøre Gerd Berg, som påtalemyndigheten må ha visst ikke kunne ha noe med saken å gjøre, men ikke innkalle Gerd Kristiansen, som i det minste hadde enkelte tilknytningspunkter til Torgersen og til saken i følge hennes egen politiforklaring.

Det er også påfallende at det ikke er opplyst noe om Gerd Kristiansens utseende. Uansett hadde det vært uproblematisk for den tjenestemann som avhørte henne å ta med noen opplysninger om utseendet, herunder om høyde, hår og tenner. Da hadde det vært enkelt å sjekke henne ut av saken hvis disse opplysningene ikke stemte overens med Torgersens opplysninger om Gerd.

6.5.5 Johanne Olsen

Johanne Olsen, som kjente Torgersen fra Tøyen, har forklart at han passerte henne i Torggaten på vei til drosjeholdeplassen på Youngstorget 7. desember ca. kl. 2350.

Kommisjonen oppsummerer omtalen av hennes forklaring slik: (side 317):

”Kommisjonen finner ikke konkrete holdepunkter for å anta at Olsen lyver eller tar feil. Hennes forklaring er beheftet med den samme risiko for feil som enhver vitneforklaring, og hennes observasjon har samme usikkerhet som enhver observasjon under tilsvarende forhold. Som et utgangspunkt kan det derfor ikke fastslås at hennes observasjon er en sikker identifikasjon av Torgersen. Det samme gjelder i forhold til opplysningen i hennes andre politiforklaring om at vedkommende hadde på seg stripete bukser. Forklaringen må derfor vurderes i lys av andre momenter og vitneforklaringer i saken, jf. nedenfor, og inngå i den helhetlige bevisbedømmelsen.”

Det er uklart i hvilken utstrekning Johanne Olsen har vært krysseksaminert av forsvareren. En opplysning i Aftenpostens aftennummer 5. juni 1958 tyder på at noen krysseksaminasjon av betydning ikke har funnet sted. Her heter det:

”Den første damen (altså Johanne Olsen) var meget nervøs og nær et sammenbrudd under statsadvokatens eksaminasjon. Da forsvareren vil begynne å eksaminere henne sier hun at hun ikke orker mer. Torgersen reiser seg og sier: - Det er mitt liv og min fremtid dette gjelder, og vi må ha på det rene om ikke vitnet gjør seg skyldig i en forveksling.

Det blir imidlertid fastslått både av det annet vitne og av sjåføren fra vaskeriet at det var om morgenen den 7. desember første vitne fortalt sin venninne om at hun hadde sett Torgersen i Torvgaten, og da kunne ingen av dem vite noe om drapet i Skippergaten.”

Dette står i en viss motstrid til opplysningene i Dagbladet for samme dag, hvor det heter:

Forsvareren: "Var det rett utenfor Eldorado De så Torgersen?"

"Det har jeg alt sagt! Og nå orker jeg ikke mer!" (Hun brister i gråt).

Statsadv.: "Når jeg alt har spurt vitnet, finner jeg det meningsløst at forsvareren skal spørre om igjen!"

Lagmannen: "Vi bør jo helst plage vitnet minst mulig . . ."

Tiltalte (bittert): "Det er min fremtid og mitt liv som står på spill, og så skulle ikke forsvareren få spørre!"

Etter en del bemerkninger fram og tilbake får – naturligvis – forsvareren høve til å fortsette.

Advokat Blom sier med et smil: "Jeg finner det jo rimelig at jeg får spørre i fem minutter – når statsadvokaten har hatt fruene til behandling i en halv time!"

Imidlertid kommer det ingen ting ut av krysseksaminasjonen.

Uansett om forsvareren har fått anledning til å stille spørsmål til Johanne Olsen, har mulighetene for en effektiv og fullstendig krysseksaminasjon av henne neppe vært til stede.

Om feilkildene ved en forklaring som denne, og om betydningen av at det gis uttrykk for subjektiv sikkerhet, vises til gjennomgangen under punkt 6.4.2 og 6.4.3 foran.

Og at feilaktig identifikasjon også av personer man kjenner, har ført til domfellelser, har vi også – dessverre – atskillige eksempler på. Magnussen nevner selv (Vitnep psykologi, Abstrakt Forlag 2004, side 126) den kjente amerikanske saken mot Clarence Von Williams. Saken er mer detaljert omtalt i Elizabeth Loftus og Katherine Ketcham: *Witness for the Defense* (St. Martin's Press, 1991), side 185 flg.

Jeg tror alle har opplevd flere ganger i livet å tro at vi ser kjente personer – til og med nære venner eller slektninger – for så å oppdage at det ikke var vedkommende allikevel.

Jeg kan på dette grunnlag ikke forstå annet enn at det er store betenkeligheter ved uten videre å akseptere Johanne Olsens utsagn om at det var Torgersen hun så. Iakttakelsesvilkårene har vært beskjedne, i og med at hun nødvendigvis bare kan ha sett ham bakfra idet han passerte. Men vi har ingen indikasjoner på at forsvarer har tatt nærmere tak i hvilke elementer ved det hun så, som gjorde at hun mente at det dreide seg om Torgersen.

En nærliggende tanke er at hun spontant har tenkt at dette kunne være Torgersen, eventuelt at hun har trodd at det var ham, og at usikkerheten er blitt overstyrt av indignasjonen over at han tok drosje, "han som ikke arbeidet." Samtidig har Johanne Olsen vært redd for Torgersen, slik det har kommet til uttrykk i kommunens tilsvarende i Dagmar Torgersens tilsvarende i husleiesaken mot kommunen fra 1955. Det kan også vises til Olsens eget utsagn under den rettslige forundersøkelsen (gjengitt av kommisjonen side 317) om at hun var "glad for at han ikke tok bussen". At man spontant tenker at den man har sett, kan være en man er redd for, blir fort transformert til at man faktisk har sett vedkommende. Og Johanne Olsens indignasjon og redsel har åpenbart vært tema i samtalen dagen etter med Solveig Gundersen, hvor hun ifølge Grundt Spang side 41 har sagt noe slikt som: "Kan du begripe hvor han får penger til dette, han som ikke arbeider?" Utsagnet om at "Han har ikke gjort meg noe" er for så vidt også illustrerende.

Det er også påfallende at de stripete buksene ikke har vært nevnt i de første avhørene, verken av henne eller av Solveig Gundersen. Hun må nødvendigvis ha blitt bedt om å beskrive så

nøyaktig som mulig hva han hadde på seg. Påstander om å huske bedre etter hvert bør som hovedregel bli møtt med skepsis, jf. foran under punkt 6.4.2.

Og mange faktorer kan her ha påvirket erindringsbildet. Har hun lest i avisen om stripete bukser? Har det vært flere samtaler om temaet mellom henne og Solveig Gundersen? Har tjenestemannen som avhørte henne andre gang, kommet i skade for å uttrykke seg mer ledende enn han burde? Heller ikke disse temaene kan ha vært tatt opp i en krysseksaminasjonskontekst.

Kommisjonen uttaler at forklaringen ”må vurderes i lys av andre momenter og vitneforklaringer i saken, jf. nedenfor”. Dette er en ny unøyaktighet fra kommisjonen. Det er bare en vitneforklaring det vises til – forklaringen fra drosjesjåfør Otto Strand. Strand, som på et passende tidspunkt hadde kjørt en mann fra Youngstorget til Lille Tøyen, forklarte for politiet 13. desember 1957 at han ”synes å huske at mannen kom fra Aksel Jensen-hjørnet”⁹² – altså fra en helt annen retning enn Torggata – og at han ”muligens var iført mørk frakk og hatt”. Under den rettslige forundersøkelsen forklarte han at han ”synes å huske at han kom østfra, fra Aksel Jensen-hjørnet, men er ikke særlig sikker på dette” og at han ikke kan ”si noe om hvorledes han så ut eller hva han hadde på”. Kommisjonen fortsetter:

”Ut fra denne forbeholdne forklaringen kan det ikke slutes noe sikkert om hvilken retning vedkommende kom fra og hvordan vedkommende var kledd.”

Stikk i strid med elementær vitnepsykologisk kunnskap – en kunnskap som jo var representert i kommisjonen i 2006 – legger altså kommisjonen større vekt på forklaringen under den rettslige forundersøkelsen – to og en halv måned etter observasjonen – enn på den forklaringen som ble gitt få dager etter hendelsen, og som utelukker Torgersen. En isolert vurdering av Strands forklaring gir ingen holdepunkter for at passasjeren var Torgersen – tvert imot.

Og så gjør kommisjonen en logisk feil. Kommisjonen mener åpenbart å gi uttrykk for at Johanne Olsens identifikasjon av Torgersen styrkes av Strands forklaring. Dette må nødvendigvis forutsette at det er identitet mellom den person Johanne Olsen observerte, og den personen som satte seg inn i drosjen, selv om Strands forklaring trekker i motsatt retning. Men uansett om man skulle legge kommisjonens resonnement til grunn, gjør ikke Strands forklaring det mer sannsynlig at Johanne Olsens forklaring er riktig. Hvis vi først åpner for at hun kan ha tatt feil, underbygger ikke hennes forklaring annet enn at det er identitet mellom den personen som passerte henne og den som satte seg inn i Strands drosje. I seg selv styrkes ikke hennes påstand om Torgersen av forklaringen fra Strand. Disse forklaringene må ses uavhengig av hverandre. At denne passasjeren skulle til Lille Tøyen, er i seg selv uten betydning for dette spørsmålet.

Så avslutter kommisjonen:

”Kommisjonen kan ikke se at det foreligger særlige forhold knyttet til vitneforklaringen fra Johanne Olsen, som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

⁹² Dok. 18 s. 71.

Dette er et nytt eksempel på gjengangerfeilen. Også denne forklaringen – med de feilkilder den er beheftet med – må ses i kontekst med hele bevisbildet slik det fremstår nå. Som anført tidligere: Det dreier seg her om en ny og fullstendig analyse av hele beviskjeden. Denne analysen har kommisjonen fullstendig unnlatt å foreta.

Det er ingen grunn til å tro at Johanne Olsen har løyet bevisst. Hun har – i ethvert fall etter hvert – ment at det var Torgersen hun så. Men feilkildene her er så store at det ikke kan ha vært noen grunn til å legge vekt av betydning på denne forklaringen. Men manglende krysseksaminasjon og – ikke minst – manglende vitnepsykologisk kompetanse hos aktørene i 1958 har nok bidratt til at hennes positive identifikasjon er blitt tillagt større vekt enn den fortjente.

For hennes vedkommende kommer i tillegg at hennes påståtte observasjon av Torgersen i Torggaten ikke i seg selv er noe bevis for at Torgersen har begått handlingene. Men den bidrar selvfølgelig til å svekke forklaringene fra Torgersen selv og alibivitnene

Det kan selvfølgelig hevdes at det her ikke foreligger noe nytt bevis. Men dette utelukker ikke at svakhetene ved Olsens forklaring må inn i bildet ved en samlet vurdering etter § 392 andre ledd.

6.5.5 Ørnulf Bergersen

6.5.5.1 Kommisjonens vurderinger

Kommisjonen uttaler side 299:

”Kommisjonen har forståelse for at det kan stilles spørsmål ved Bergersens forklaring om at han gikk tur-retur Oslo-Gjersjøen hver dag, at han kikket på armbåndsuret sitt etter at domfelte hadde passert, at han registrerte og husket hvilket nummer det var ved portrommet og plasseringen av nummerskiltet, og at han såpass lang tid etterpå husket detaljer omkring armbåndsuret som var ødelagt og gikk for sakte.

Kommisjonen viser om dette til Høyesteretts kjæremålsutvalg, som i sin kjennelse i 20011, uttalte blant annet:

Hvilken vekt som er tillagt Ørnulf Bergersens vitneprov, er et vanskeligere å si noe om. Hans historie, som av Torgersen fremstilles som utrolig og oppdiktet, inneholder også elementer som etter utvalgets mening ikke så lett kan tenkes å være diktet opp. Under enhver omstendighet har bevisumiddelbarhet vært av betydning for vurderingen av dens troverdighet.

Kommisjonen viser til Høyesteretts kjæremålsutvalgs uttalelse, og finner etter dette ikke grunn til å kommentere domfeltes enkelte anførsler nærmere.”

Kommisjonen fortsetter:

”Etter kommisjonens vurdering er det vanskelig å ha noen formening om hvilken vekt Bergersens forklaring isolert ble tillagt av lagretten, og om den i det hele tatt ble tillagt noen vekt. Hans forklaring har inngått i det samlede bevisbildet, og det er ut fra denne lagretten har truffet sin kjennelse.”

At Bergersens forklaring er tillagt vekt, kan ikke være tvilsomt. Han har plassert Torgersen på gjerningsstedet på gjerningstiden. Aktor kalte i prosedyren hans forklaring for ”nøkkelen til gåtens løsning”. At det kan være uvisst hvilken relativ vekt lagretten har lagt på forklaringen, i forhold til de sakkyndiges forklaringer, endrer ikke på dette.

Det er en vesentlig svakhet ved kjæremålsutvalgets kjennelse i 2001 at det ikke er angitt hvilke elementer ”som ikke så lett kan tenkes å være diktet opp”. En slik formulering unndrar seg enhver form for kontroll. Og det er en tilsvarende svakhet ved kommisjonens avgjørelse at den bare viser til kjæremålsutvalget på en måte som trekker i retning av at kommisjonen selv ikke har vurdert spørsmålet, til tross for at det er pekt på en rekke momenter ved Bergersens forklaring som hver for seg fremstår som usannsynlige.

Ved en nærmere analyse fremstår også kjæremålsutvalgets utsagn som meningsløst. Det er åpenbart presentert som et argument til støtte for at forklaringen er riktig. Men hvis det må legges til grunn at forklaringen nødvendigvis må være gal fordi andre elementer viser dette, er det irrelevant om ett enkelt element etter sitt innhold og isolert sett ”ikke så lett kan tenkes å være diktet opp”.

Kommisjonen fortsetter på side 300:

”...Det ligger implisitt i dette at påtalemyndigheten ikke har vurdert hans vitneforklaring som avgjørende for skyldspørsmålet, og at den anså at det var tilstrekkelige bevis uten hans forklaring. Dorenfeldt uttalte i sin redegjørelse i november 1958 at ”påtalemyndigheten understreket at vitnet i og for seg ikke hadde noen avgjørende betydning, men at han bekreftet påtalemyndighetens versjon om hvordan Torgersen hadde vendt tilbake til åstedet for å sette ild på og skjule alle spor”.

Dette stemmer ikke godt med følgende opplysning hos Grundt Spang side 91:

”I sin prosedyre kalte Dorenfeldt Bergersens forklaring for ”nøkkelen til gåtens løsning”.

At tiltalen mot Torgersen var tatt ut før Bergersen dukket opp, noe kommisjonen har vektlagt på side 300, er ved en nærmere vurdering betydningsløst. For det første kunne det tenkes at bevisene uten Bergersen ikke hadde holdt, slik at resultatet da hadde blitt frifinnelse. Og selv om det skulle dreie seg om overskuddsbevis, kan vi ikke allikevel ikke vite hvorledes de enkelte bevis har vært vektlagt i forhold til hverandre.

Og igjen møter vi følgende oppsummering hos kommisjonen:

”Kommisjonen kan ikke se at de ut fra domfeltes begjæring eller sakens dokumenter foreligger slike særlige forhold knyttet til Bergersens forklaring som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

Dette er et nytt eksempel på isolert vurdering av et enkelt bevis i stedet for å se hele bevisbildet i en samlet kontekst.

Det som er sagt under punkt 6.4 og punkt 6.5.5 om manglende vitnepsykologisk kompetanse og manglende mulighet til effektiv krysseksaminasjon, har åpenbart tilsvarende gyldighet når det gjelder Ørnulf Bergersen. Etter opptrinnet lørdag 7. desember har forsvareren neppe funnet grunn til å prøve.

6.5.5.2 Nærmere om Bergersens forklaring

Bergersens forklaring skriker etter kontroll. Usannsynlighetene er påpekt tidligere. Han kan ikke ha gått frem og tilbake til Gjersjøen på den tiden han selv har forklart. Hvorfor i all verden gikk han som rømling gjennom sentrum frem og tilbake til Gjersjøen, med risiko for å bli gjenkjent av møtende polititjenestemenn, når han kunne ha holdt seg innendørs på en adresse politiet ikke kjente? Han hadde jo til hensikt å melde seg over jul. Og når han først skulle til et vann: Hvorfor gikk han ikke vestover til Bogstadvannet eller Østervannet? Da hadde han unngått sentrum og passert områder hvor politihyppigheten var langt lavere. Og hva i all verden foretok han seg ved Gjersjøen? Selv om det angivelig var 5-6 varmegrader den aktuelle dagen, har det vært mørkt den siste tiden han var der. Har han stått rett opp og ned? Brent bål? Sittet ned? Og hvorfor har han med det ødelagte kneet kreket seg rundt Vippetangen og bryggene i stedet for å fortsette gjennom Prinsensgate og Stortingsgaten hjem til Munkedamsveien? Og om han absolutt skulle langs bryggene – hvorfor har han gått Prinsensgate og Skippergata i stedet for å ta den korteste veien over Christian Frederiks plass? Han har visst at oppgangen i Munkedamsveien var låst og at han ikke hadde nøkkel. Hvorfor har han ikke resignert og funnet nattlosjiet i godsvoggen på et tidligere tidspunkt? Hvordan kunne det ha seg at armbåndsuret ble skadet da han falt? Normalt vil man jo da ta seg for med begge hender, og da kommer ikke et armbåndsur i kontakt med noe som kan skade det.

Et avgjørende spørsmål er imidlertid følgende:

Hvordan kan det ha seg at han ikke er observert av noen av det betydelige antall polititjenestemenn som befant seg på det stedet hvor Torgersen ble pågrepet, og hvor Bergersen måtte ha passert få minutter tidligere?

I egenrapport av 7. desember 1957⁹³ har overkonstabel Kåre Thomassen og konstabel Arne Rustad uttalt:

”Under patruljetjeneste i Havnegata lørdag den 7. des. 1957 kl 0058, ble overkonstabel Thomassen, politikonstabel 199 Engebretsen og politikonstabel 366 Rustad oppmerksom på anholdt som kom trillende på en sykkel gjennom Palæhaven og ut i Havnegata i retning mot Gamlebyen. (Politikonstablene 332 Wiker og 163 Brandsnes var også i øyeblikket på samme sted, da alle nettopp var blitt inspisert.)”

I avhør 18. desember 1957⁹⁴ har overkonstabel Kåre Thomassen utdypet dette slik:

”At han lørdag den 7.12.1957 kl. 0000 var begynt på tjenestesettet. Sammen med konstabel 366 Rustad og 199 Engebretsen gikk v. ut i patrulje i Havnegt. og bryggene omkring Havnegt. V. var divisjonsformann og gikk ut med sine 2 kolleger. V. og hans kolleger gikk på venstre fortau i retning mot Jernbanetorget på tilbaketuren fra bryggene. Like ved kiosken ved Palehaven fikk patruljen inspeksjon av innspeksjonsavdeling v/ betj. Gundersen. Dobbelpatruljen som gikk utenfor Østbanen – konst. 332 Wiker og 163 Brandsnes kom også over til kiosken og meldte seg for inspeksjon. Etter inspeksjonen reiste ble samtlige stående og snakke sammen en liten stund.”

⁹³ Dok. 5 s. 1.

⁹⁴ Dok. 18 s. 83.

Bergersen har forklart at han etter å kommet til byen gikk ”Bispegt. – Øslo Ø. – Prinsensgt. – Skippergt.”. Han må da nødvendigvis ha krysset Bispebrua og fortsatt gjennom Havnegaten frem til Christian Frederiks plass og Prinsens gate. I 1957 var det bare Havnegaten mellom jernbaneområdet og sjøen, som da gikk betraktelig lengre inn enn den gjør i dag. Dette fremgår blant annet av bykartet fra 1958, som ligger tilgjengelig på nettet. Noen mulighet for omvei har det ikke vært.

Dette innebærer at her har fem uniformerte politikonstabler – kanskje en betjent i tillegg – stått midt i Bergersens angivelige rute på samme tidspunkt som han i følge sin egen forklaring nødvendigvis må ha passert dette stedet. Forut for samtalen ved kiosken har i et hvert fall tre av dem gått vestover Havnegaten mot Østbanen, en rute som like nødvendigvis må ha samsvart med Bergersens samtidige rute. Slik forholdene var på stedet, er det utelukket at de ikke har observert ham og at han ville ha vakt deres oppmerksomhet ved en slik passering, både fordi han var ettersøkt, og fordi han må ha fremstått som en som var skadet og trengte hjelp. I tillegg kommer at Bergersen, som var ettersøkt og etter eget utsagn anstrengte seg svært for å unngå politiet, allikevel skal ha passert like forbi denne gruppen av polititjenestemenn i stedet for å trekke seg tilbake og vente når han først ble oppmerksom på dem.

Denne klargjøringen av hvor polititjenestemennene befant seg på det aktuelle tidspunktet underbygger ytterligere svakhetene ved Bergersens forklaring.

Og aller rarest: Her skal altså armbåndsuret ha saktet 70 minutter i løpet av turen fra Gjersjøen til Skippergaten, og så en gang i løpet av denne perioden ha begynt å gå riktig igjen. Hvis viserne har hengt seg op i hverandre, skulle man jo tro at de ble sittende fast. Og det er underlig at det ikke har vært fremsatt noen kritiske merknader til grunnlaget for at han skal ha sett Torgersen akkurat kl 0055. Hvorfor så han på klokken akkurat da Torgersen angivelig passerte? Og hvorfor sjekket han adressen? Hvordan kunne det ha seg at han oppinnelig mente at Torgersen kom ut av 6b, mens dette senere ble endret til nr. 9? Og hvordan kunne det ha seg at han husket dette så godt – et halvt år etterpå?

I tillegg kommer at politiet åpenbart ikke har gjort noen forsøk på å verifisere Bergersens forklaring. Bergersens ektefelle er åpenbart ikke forsøkt avhørt. Og er det riktig at klokken på Vestbanestasjonen kunne ses fra stuevinduet?

Det er også overraskende uoverensstemmelser mellom Bergersens politiforklaring 3. juni 1958 og det han sa i retten. Til politiet har han sagt⁹⁵:

”Da vitnet denne kvelden kom gående Skippergt., og var kommet omtrent (sic) til hjørnet av Rådhusgt. fikk han se en mannsperson som kom ut av en port på høire side av gaten (sett i den retning som vitnet gikk) og satte seg på en sykkel, svingte over gaten (venstre side av gaten sett i vitnets gangretning) og kom syklende mot vitnet.”

Noe senere heter det⁹⁶:

⁹⁵ Dok. 66 s. 2.

⁹⁶ Dok. 66 s. 3.

”Tiltalte passerte vitnet uten videre, og vitnet forklarer at det slo ham med en gang at tiltalte bare hadde fulgt en dame hjem...Han hadde bare en tanke, nemlig å forsøke ikke å bli gjenkjendt. Vitnet fortsatte bare videre hjem...”

Avslutningsvis er det protokollert⁹⁷:

”På spørsmål forklarer vitnet at han ikke så eller hørte noe annet enn hva forklart foran.”

Allikevel har han altså i tillegg forklart i retten – tre dager senere – at han så på oppgangen Torgersen hadde kommet ut fra, og så at det sto 6b over porten. I tillegg til at dette utsagnet er objektivt galt – skiltene til både 6b og 9 sto på høyre side av porten – er det i høy grad påfallende at disse utsagnene først kom frem i retten og ikke i politiforklaringen få dager tidligere.

At Torgersen ble pågrepet kl 0058 hadde stått i Vi Menn 28. mai 1958 og i Verdens Gang 2. juni 1958. I sine interne forklaringer til Dokmo og Leikvam har Bergersen åpenbart sagt at observasjonen skjedde ca. kl 2400. I innledningen til rapporten med avhøret 3. juni 1958 er det således uttalt⁹⁸:

”Foranledningen til avhøret av vitnet var at direktør Juell v/ Botsfengslet i dag hadde oppsøkt statsadvokat Dorenfeldt og meddelt at en fange ved Botsfengslet, vitnet Ørnulf Emil Bergersen, hadde opplyst at han hadde sett at siktede/tiltalte Torgersen hadde kommet ut fra en port i Skippergt. den 6/12-1957 kl. ca. 24.-.”

Jeg vet ikke hva Leikvam og Dokmo har forklart i retten om hva Bergersen hadde forklart til dem om tidspunkt. Utsagnet i politirapporten om ”kl. ca. 24.-” må imidlertid stamme fra en av dem – sannsynligvis Dokmo via Juell. Forklaringen på armbåndsurhistorien er antakelig så enkel som at Bergersen har skjönt at pågrepstidspunktet ikke stemte med det tidspunktet han allerede hadde oppgitt, og at han måtte finne på noe for å forklare denne uoverensstemmelsen.

Bergersens begrunnelse for å avgi denne forklaringen er det vanskelig å ha noen formening om. Ikke desto mindre er det så mange påfallende elementer i forklaringen at også sannhetsverdien av de deler av den som omhandler identifiseringen av Torgersen, må være svært lav. At det har vært grunn til å trekke hans generelle pålitelighet i tvil, synes – ut fra de opplysninger som foreligger om hans kriminelle karriere og personlighet for øvrig – å være på det rene.

De sidene ved Bergersens forklaring som er gjennomgått her, innebærer nødvendigvis at forklaringen må ses bort fra og ikke kan tillegges vekt som beviselement i Torgersens disfavør ved den totalvurderingen som må gjøres etter straffeprosessloven § 392 andre ledd.

⁹⁷ Dok. 66 s.4.

⁹⁸ Dok. 66 s.1.

6.5.5.3 Saksbehandlingsfeil i 1958

6.5.5.3.1 Manglende etterlevelse av straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd

Straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd lød:

”Retten vaager paa Embeds Vegne over Sagens fuldstændige Oplysning og kan til Opnaaelse heraf beslutte at indhente nye bevis og at udsætte behandlingen.

Bestemmelsen er gjentatt uten realitetsendringer i § 294 i gjeldende lov.”

Så vidt oppsiktsvekkende som Bergersens forklaring etter hvert må ha fremstått som, må det ha vist seg for retten et åpenbart behov for andre bevis som eventuelt kunne bekrefte eller avkrefte Bergersens forklaring. På dette tidspunktet hadde retten allerede hørt politioverkonstabel Kåre Thomassen og politikonstablene Arne Johan Rustad og Alf Dagfinn Engebretsen, som alle avga forklaring 6. juni 1958. Retten har følgelig vært klar over at disse polititjenestemennene hadde befunnet seg midt i Bergersens rute i det øyeblikket da han passerte det stedet hvor de sto. Det må da ha fremstått som nærliggende å innkalle en eller flere av disse tre på ny for å få klarlagt om noen av dem hadde observert Bergersen mens de sto der, eventuelt om han hadde hatt noen mulighet til å passere stedet uten at de hadde lagt merke til ham. Dette hadde retten kunnet gjøre uten kostnader eller ekstra tidsforbruk. Om spørsmålene hadde blitt besvart benektende, hadde dette vært en klar indikator på at Bergersen løy.

Det er vanskelig å se det annerledes enn at denne unnlåtelsen fra rettens side representerer en klar tilsidesettelse av plikten etter straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd til å sørge for sakens fullstendige opplysning. Vi står overfor en saksbehandlingsfeil som nødvendigvis må tillegges vekt ved dagens vurdering etter straffeprosessloven § 392 andre ledd. Saksbehandlingsfeilen har ikke vært påpekt tidligere,

6.5.5.3.2 Fengselsoverlege Leikvam som sakkyndig

Under hovedforhandlingen har fengselsoverlege Jon Leikvam avgitt forklaring som sakkyndig 11. juni 1958. Rettsboken gir ingen opplysninger om oppnevning eller mandat.

Dagbladet 11. juni 1958 gjengir følgende utveksling:

Lagmannen vil, som en ren selvfølge oppnevne overlegen som sakkyndig, men statsadvokaten bemerker:

”Egentlig møter han bare som vitne. Men – forresten – hvorfor ikke oppnevne ham! Hans prov vil grense inn på sakkunnskap. Men, - det er naturligvis et økonomisk spørsmål.”
Lagmannen (med et sukk): ”En sakkyndig mer eller mindre blir likevel bare en dråpe i havet.””

Det fremgår av samme oppslag i Dagbladet at Leikvam har uttalt seg om Bergersens troverdighet. En side ved dette er at Leikvam var psykiater og ikke kan ha hatt den vitnepsykologiske kompetanse som er nødvendig for å vurdere troverdigheten av avgitte forklaringer.

Mer vesentlig er at det må legges til grunn at det etter dagens rettstilstand ikke er adgang til å åpne for sakkyndige, konkrete troverdighetsvurderinger som ledd i bevisførselen.

I Orderudsaken hadde forsvarerne begjært oppnevning av sakkyndig for å vurdere de siktedes personligheter. Det ble anført at en slik vurdering "vil gi retten et bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten av deres forklaringer." Til dette uttalte Eidsivating lagmannsrett i beslutning 9. november 2001:

"I en utredning om rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker, NOU 2001:12, står følgende på side 77 under kapitlet: "Troverdighetsvurdering og bevisvurderinger":
"Tradisjonelt har rettspsykiatrisk sakkyndige vært meget tilbakeholdne med å uttale seg om bevisvurderinger og personers troverdighet, da dette anses å være en oppgave for retten, og som de sakkyndige ikke har spesiell kompetanse i."

Lagmannsretten deler de rettspsykiatriske sakkyndiges syn. Videre finner lagmannsretten at en sakkyndig vurdering, med et mandat som foreslått, vil gripe direkte inn i lagrettens bevisvurdering av sentrale bevistemaer, noe som anses som prinsipielt uheldig."

Til dette uttalte Høyesteretts kjæremålsutvalg i Rt-2001-1465:

"Utvalget har ikke innvendinger mot lagmannsrettens uttalelse om at "...en sakkyndig vurdering, med et mandat som foreslått, vil gripe direkte inn i lagrettens bevisvurdering av sentrale bevistemaer, noe som anses som prinsipielt uheldig."

I Rt-2003-383, hvor lagmannsretten hadde avslått en begjæring om oppnevning av sakkyndig for å vurdere forklaringen fra fornærmede i en sedelighetssak, er det tilsvarende uttalt:

"Som lagmannsretten påpeker er det rettens oppgave å vurdere et vitnes troverdighet. Det betyr likevel ikke at det ikke i enkelte saker kan være behov for å oppnevne sakkyndige for bistå retten ved dens vurdering. Den foreliggende saken synes imidlertid ikke å aktualisere spørsmål som gjør vurderingen av fornærmedes troverdighet mer komplisert enn normalt i saker av denne art.

En tilsvarende problemstilling kom opp for Eidsivating lagmannsrett i den såkalte Øygardsaken. Lagmannsretten uttalte om dette spørsmålet (LE-2013-10608-1):

"Utgangspunktet må tas i det grunnleggende straffeprosessuelle prinsipp at det er lagretten – juryen – som foretar bevisvurderingen i denne straffesaken. Det er ikke anledning til bevisføring om hvordan de konkrete bevis skal vurderes.

...

Det er ikke lovens ordning at lagrettsmedlemmer trenger opplæring i bevisvurdering. Det legges til grunn at slik kunnskap er noe de fleste borgere over 21 år har lært seg gjennom livet. Det er heller ikke normalordningen i straffesaker at det gis en generell innføring i bevisvurdering, annet enn det som eventuelt tas med i en rettsbelæring.

Samtidig er det åpenbart at det ikke er noen grunn for retten til å si nei til de bidrag fra relevante fag som kan gjøre bevisvurderingen sikrere, når det er mulig. Lagmannsretten har derfor kommet til at det sakkyndige vitnet Wessel skal høres, men med klare begrensninger.

Hun gis anledning til å gi en generell redegjørelse for faget vitnepsykologi og hva man innen faget – med større eller mindre sikkerhet – vet om de faktorer som kan påvirke en vitneforklaring. Hun gis ikke anledning til å benytte eksempler fra vår sak, og det hun måtte si

spesielt om unge menneskers forklaringer i sedelighetssaker må balanseres med eventuell kunnskap om andre befolkningsgruppers forklaringer i samme type sak.”

Ut fra dagens rettstilstand må det følgelig legges til grunn at Leikvams forklaring om Bergersens konkrete troverdighet ville ha blitt avskåret. Selv om det ikke ville ha blitt oppfattet som saksbehandlingsfeil i 1958, ut fra den manglende kunnskapen om vitnepsykologiske spørsmål på denne tiden, dreier det seg allikevel om et forhold som i dag må ses som en saksbehandlingsfeil, og som derfor må trekkes inn ved vurderingen etter strpl. § 392 andre ledd.

6.5.5.3 Manglende utsettelsesbegjæring

Det har vært reist spørsmål om når påtalemyndigheten ble kjent med Bergersens forklaring. Av større betydning er etter mitt skjønn når forsvareren ble kjent med den. Bergersen forklarte seg for politiet 3. juni kl 1850, etter at saken var begynt. Det er ikke opplyst når avhøret ble avsluttet. Forsvareren har da mottatt kopi av erklæringen tidligst samme kveld, antakelig ikke før neste dag. Det kan reises spørsmål om hvilke muligheter han da hadde, med henblikk på å kontrollere holdbarheten av de til dels oppsiktsvekkende opplysningene i Bergersens forklaring som grunnlag for en effektiv krysseksaminasjon. Det kan være grunn til å undre seg over hvorfor forsvareren ikke begjærte en kortere utsettelse med dette som begrunnelse. At Bergersens forklaring verken har medført beslutning om eller begjæring om utsettelse for å kunne kontrollere holdbarheten av hans forklaring representerer også en saksbehandlingsfeil i Torgersens disfavør.

6.6 Oppsummering av vitnebevisene

Vitneforklaringene som er gjennomgått under 6.2, viser at det ikke kan legges til grunn at Torgersen har rukket frem til krysset Karl Johansgate/Dronningens gate til slik tid at han har møtt Rigmor Johnsen. I tillegg bekrefter de observerbarheten av de stripete buksene.

De sentrale vitneforklaringene under 6.3 beskriver en mann som ikke kan være Torgersen. De beskrevne trekk som passer på Torgersen, er ikke mer spesifikke enn at de passer på en betydelig del av den norske mannlige befolkning. De subjektive utsagnene om likhet fra Arne Thoresen og Olga Eriksen kan ikke vektlegges. De stripete buksene er ikke observert.

Av vitnene under 6.5 er Johan Torgersen ikke avhørt av lagmannsretten. Hans forklaring og forklaringene fra Dagmar Torgersen mor og datter stemmer overens med Torgersens egen forklaring, men kan ikke være koordinert med ham. Disse forklaringene motsies ikke av foreliggende opplysninger i tilknytning til tidsforbruk og pågripelsestidspunkt, slik påtalemyndigheten har lagt til grunn. Johanne Olsens forklaring er beheftet med betydelige feilkilder. Ørnulf Bergersens forklaring kan det av en rekke årsaker ikke festes lit til.

Etter dette kan det konstateres at vitnebevisene isolert sett ikke gir tilstrekkelig grunnlag til å felle Torgersen. Dette underbygger ytterligere at lagretten i denne situasjonen – med vitneforklaringer som for de sentrale spørsmålene ikke stemmer overens – har lagt avgjørende vekt på forklaringene fra de sakkyndige. Disse, de tilhørende tekniske bevisene og

gjenopptakelseskommisjonens behandling av disse spørsmålene vil bli gjennomgått enkeltvis i det følgende.

7 Avføringsbeviset

7.1 Generelt

Jeg ser ingen grunn til å trekke i tvil at selve åstedet var i trapperommet i Skippergt. 6B der hvor det ble funnet blod og avføring, og at den aktuelle avføringen stammet fra Rigmor Johnsen. Det er fremsatt andre hypoteser, men jeg går ikke inn på dem.

Jeg ser heller ingen rimelig grunn til å trekke i tvil at avføringen på åstedet og på Rigmor Johnsens lår, underskjørt og strømpestrøpp stammet fra henne.

Videre er det min oppfatning at man må ha atskillig mer håndfaste holdepunkter enn i denne saken for å kunne fastslå, slik det har vært gjort gjeldende, at politiet har manipulert avføringsprøvene som stammet fra Torgersens sko og bukse og fra fyrstikkesken.

Endelig synes jeg det er vanskelig å trekke i tvil konstateringen av tilstedeværelsen av palisadeceller fra erter (ertesuppe, ertestuing eller lignende) i samtlige prøver. For Rigmor Johnsens vedkommende fremgår det ikke klart om dette bare gjelder prøvene fra åstedet, eller om tilsvarende analyse har vært gjort av det som ble funnet på henne og hennes klær, men det spiller mindre rolle.

Tilstedeværelsen av de aktuelle cellene i samtlige prøver er i seg selv ikke nok til å felle Torgersen. Det springende spørsmålet er hvor stor sannsynlighet det er for at avføringsprøvene stammer fra samme kilde, eller – mer presist – hvor stor sannsynlighet det er for at avføringen som er funnet på Torgersen, stammer fra Rigmor Johnsen,

7.2 De sakkyndiges konklusjoner

Aaser begrenser seg til å anse det som sannsynlig at prøven fra Torgersens turnsko stammer fra menneske⁹⁹. Arbo Høeg konstaterer nærvær av celler fra erter og hvete i samtlige prøver, og begrenser seg deretter til en negativ konklusjon: Han har ikke funnet noe som tyder på at prøvene ikke er fra samme person¹⁰⁰. Først omtaler ”meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig pallisadeceller av erter eller bønner)¹⁰¹”, mens Printz’ to rapporter av 17. januar og 4. februar 1958 ikke kan leses på annen måte enn at han ikke er i tvil om at prøvene fra Torgersen stammer fra Rigmor Johnsen.

Riktignok har statsadvokaten i følge Aftenpostens aftennummer 13. juni sagt i prosedyren at det ”ikke helt kunne utelukkes at han kan ha fått ekskrementene på skoene et annet sted, men det er overveiende sannsynlig at de skriver seg fra åstedet”. Noen prosedyre av betydning om dette spørsmålet fra forsvareren synes det ikke å ha vært.

⁹⁹ Dok. 27, underbilag 4, s. 1.

¹⁰⁰ Dok. 27, underbilag 15, s. 3.

¹⁰¹ Dok. 27, underbilag 2, s. 7.

7.3 Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken i 2000/2001

Lagmannsretten innskrenker seg til å vise til at avføringsbeviset var et sentralt spørsmål under gjenopptakelsessaken i 1975, og gjengir på side 54 følgende uttalelse fra Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976 side 13:

”Utvalget er enig med lagmannsretten når det legger til grunn at det under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken.”

Det uttales deretter i tilknytning til rapportene fra Laane og Høiland:

”Når det gjelder innvendingene mot de tidligere sakkyndiges rapporter viser retten bl a til at erklæringene er avgitt til påtalemyndigheten i forbindelse med etterforskningen, og at det under hovedforhandlingen i juni 1958 har skjedd en utfylling og presisering fra de sakkyndige i forhold til det som fremgikk av tidligere rapporter.”

Her uttales det altså som et faktum at det under hovedforhandlingen fant sted en ”utfylling og presisering” av de sakkyndiges skriftlige rapporter. Dette vet vi imidlertid ingen ting om. Avisreferatene viser det motsatte.

I Rt-2001-1521 er det uttalt på side 1551:

”Under hovedforhandlingen i 1958 var det et sentralt spørsmål i forbindelse med avføringsbeviset hvorledes avføringen var kommet på Torgersens sko, i hans lomme og på fyrstikkesken.”

Konklusjonen er slik:

”Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende. Utvalget kan heller ikke se at det er anført noe som svekker verdien av avføringsbeviset.”

Dette stemmer ikke godt med uttalelsene på side 1538 i samme avgjørelse, hvor det uttales:

”Også nye sakkyndige vurderinger som bare har karakter av evalueringer av tidligere sakkyndiges uttalelser, vil kunne anses som nye bevis, i hvert fall hvis evalueringene er basert på ny innsikt som har alminnelig faglig tilslutning.”

Det er vanskelig å finne noe belegg for utsagnet om at det ”under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken.” Det dreier seg om en tilnærmet ordrett gjengivelse av følgende utsagn på side 151 i lagmannsrettens beslutning av 27. juni 1975:

”Spørsmålet om hvor og hvordan Torgersen har fått avføring på turnskoen, i lommen og på fyrstikkesken, har vært gjenstand for bevisførsel og prosedyre under hovedforhandlingen, og må således antas å ha vært vurdert av lagretten,. Det er ikke anført noe nytt.”

Det er ikke sagt noe om hva lagmannsretten bygger dette utsagnet på. Det er nærliggende å anta en sammenheng med at dommer Jens Fagereng var en av rettens medlemmer både i 1958 og i 1975. Noen bevisførsel om dette spørsmål kan det av gode grunner ikke ha vært, men det

kan selvfølgelig ikke ses bort fra at det har vært problematisert i prosedyren. Avisreferatene viser imidlertid ikke noe slikt. Kjæremålsutvalgets utsagn om at dette var et sentralt spørsmål i 1958, er en ren antakelse.

Lagmannsrettens utsagn om "utfylling og presisering" fremstår også som en ren antakelse. Det er i ethvert fall ingen spor etter noen avsvemming eller nyansering under hovedforhandlingen av de sakkyndiges konklusjoner vedrørende avføringsbeviset.

7.4 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

7.4.1 Strpl. § 391 nr. 3

I forhold til strpl. § 391 nr. 3 oppsummerer kommisjonen på side 214-215 med en henvisning til følgende uttalelse fra kjæremålsutvalget:

"Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende."

Kommisjonen fortsetter:

"Kommisjonen slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse, og kan heller ikke se at det er fremkommet noe nytt etter 2001 som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter at kjæremålsutvalget avsa sin kjennelse. De nye rapportene som foreligger ved domfeltes begjæring i 2005, herunder uttalelsen fra DRK og uttalelsen fra professor Brandtzæg, representerer kun en vurdering og evaluering av arbeidet og erklæringene til de sakkyndige i 1958, som ikke under noen omstendigheter synes å være egnet til å føre til frifinnelse."

Rent språklig – for så vidt illustrerende for kommisjonens presisjonsnivå i denne avgjørelsen – går den siste relative bisetningen tilbake på de sakkyndiges arbeid i 1958, men det er åpenbart ikke det som er meningen.

Igjen utelates presiseringen av at det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet. Den formulering som er benyttet – "slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse" – , etterlater også tvil om hvorvidt det er foretatt en samlet vurdering av alt materiale som er brakt frem i tilknytning til avføringsbeviset. Og presisjonssvikten fortsetter. Kommisjonen uttaler i første punktum at det ikke er fremkommet noe som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, mens realitetsvurderingen i andre punktum nødvendigvis må forutsette at det aktuelle materialet har vært akseptert som nye bevis allikevel. Noen nærmere analyse av hvorvidt det omtalte materialet kan anses som nye omstendigheter eller bevis, er ikke i noe fall gjort.

7.4.2 Strpl. § 392 andre ledd

I drøftelsen av § 392 andre ledd gir kommisjonen på side 215 uttrykk for at de sakkyndige konstaterer i ulik grad at det var likhet mellom de aktuelle prøvene. Printz' rapport av 4.

februar 1958¹⁰², hvor han gir uttrykk for ”absolutt sikkerhet” og ”full overensstemmelse” er imidlertid ikke nevnt. På side 216 uttales det

”Kommissjonen bemerker i denne sammenheng at det av avisreferater fra hovedforhandlingen fremgår at de sakkyndige avga forklaring og svarte på spørsmål under hovedforhandlingen. Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Av Aftenpostens referater fremgår ikke noe om at andre sakkyndige enn Strøm og Mork har fått spørsmål under hovedforhandlingen. Noen opplysninger som kan vise at konklusjonene til de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset er blitt svekket eller nyansert under hovedforhandlingen, kan som nevnt ikke sees.

Og den sarkastiske antakelsen om hva de sakkyndige måtte antas å være kjent med, er ikke vellykket. Det er ikke spørsmål om de sakkyndiges generelle viten, men om hvordan deres mandat har vært formulert, hvordan de har anvendt den generelle kunnskap de faktisk hadde, opp mot mandatet, og – først og fremst – hva som har vært formidlet til lagretten. At de omtalte kunnskapene om hår i avføring fra dyr har vært formidlet til lagretten, er det ingen grunn til å anta.

Kommissjonens uttalelse må også forstås slik at den er enig i både at pelsdyr som slikker pelsen, får hår i avføringen, at hunder ble foret med middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet. Men hvilken betydning denne kunnskapen skal tillegges, er det ikke reflektert over.

I tilknytning til § 392 andre ledd oppsummerer kommissjonen slik på side 217-218 (jeg har nummerert de enkelte elementene i oppsummeringen):

”Kommissjonen vil igjen understreke at det trolig (1) er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende for lagretten, ...Hvorvidt, og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset er det ingen opplysninger om. (2)

For så vidt gjelder bevisbildet omkring avføringsbeviset, vil kommissjonen kort nevne at Rigmor Johnsen ble drept ved kvelning. (3) Det ble funnet avføring på avdødes høyre lår, underskjørt og strømpestrøpp. (4) Avføringen på trappeavsatsen synes å ha vært tråkket utover. (5) Domfelte ble pågrepet i rimelig nærhet av drapsstedet en halv time før brannvesenet fikk melding om brannen i Skippergata 6b. (6) Det ble funnet spor på domfeltes turnsko som viste seg å være avføring. Det ble også funnet avføring i bukselommen til domfelte og det ble funnet avføring på en fyrstikkeske han hadde i lommen. De sakkyndige bruker blant annet betegnelser som ”likhet” og ”full overensstemmelse” om funnene. (7) I tillegg bemerkes at domfelte ikke røykte og at liket var forsøkt påtent. På brannstedet ble det funnet 11 avrevne fyrstikker, og i fyrstikkesken med avføring oppgir Printz at det manglet 15-20 fyrstikker. (8) Under den rettslige forundersøkelsen forklarte politioverkonstabel Kurland at domfelte, da han ble innbrakt til Møllergaten 19, skyllet ansiktet og hendene med vann i drikkefontene før han ble inkvirert. Politikonstabel Haugstad forklarte at domfelte, etter inkvireringen gikk direkte bort til en utslagsvask og vasket hendene og ansiktet. Han syntes vaskingen varte lenge og ble til slutt utålmodig. Kurland og Haugstad forklarte seg som vitner under hovedforhandlingen. (9) ...

¹⁰² Dok. 27, underbilag 9.

Det er dette bevisbildet omkring avføringsbeviset, som har vært en del av det samlede bevisbildet, som har ligget til grunn for lagrettens avgjørelse av skyldspørsmålet. (10) Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av avføringsbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på beviselementer som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Oppsummeringen foranlediger følgende kommentarer:

(1) Det er uklart hva kommisjonen mener med forbeholdet ”trolig”. Hvis lagretten har gjort jobben sin, har de selvfølgelig vurdert det samlede bevisbildet og i den forbindelse tillagt hvert enkelt beviselement den vekt som presentasjonen av beviset har gitt grunnlag for. Hvis kommisjonen skulle mene at det ikke kan ses bort fra at lagretten ikke har vurdert det samlede bevisbildet – noe som er en språklig konsekvens av den uttrykksmåte som er valgt – skulle jo dette umiddelbart har ført til gjenopptakelse etter strpl. §392 andre ledd.

(2) Dette kan vanskelig ses som annet enn en ny undervurdering av lagretten. Selvfølgelig har den lagt stor vekt på avføringsbeviset, på samme måte som på de sakkyndige uttalelsene om de øvrige tekniske bevis. På samme måte som for moment (4) under tannbittbeviset er dette utsagnet verdiløst så lenge det ikke klargjøres hvilke beviselementer kommisjonen mener lagretten kan ha lagt vekt på. Det er vanskelig å se hvorledes de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning var at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen. Printz var den tydeligste. At også de sakkyndige uttalelser vedrørende dette beviset er blitt tillagt vekt i Torgersens disfavør kan ikke være tvilsomt. At skråsikkerheten hos disse sakkyndige har vært noe mindre enn hos Strøm og Wærhaug, kan ikke gi grunnlag for noen annen vurdering.

(3), (4) og (5) Dette er uomtvistede opplysninger. Men kommisjonen kan umulig mene at det her dreier seg om beviselementer som har vært tillagt vekt i Torgersens disfavør.

(6) Torgersen ble pågrepet ca. 400 meter i luftlinje fra åstedet. Dette gjør det ikke mer sannsynlig at han var drapsmannen enn en hvilken som helst annen person innen samme avstand fra åstedet, dvs. på et samlet område på i overkant av en halv kvadratkilometer.

(7) Her motsier kommisjonen seg selv. Ovenfor har den uttalt at det er uvisst hvorvidt og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset. Men allikevel argumenteres det med de sakkyndiges konklusjoner om ”likhet” og ”fulloverensstemmelse” som en del av det samlede bevisbildet, og da må kommisjonen nødvendigvis mene at det er lagt vekt på avføringsbeviset allikevel.

(8) Det er uklart hva fyrstikkene har med avføringsbeviset å gjøre. Og det er ikke riktig at det ble funnet 11 avrevne fyrstikker. Printz opplyser i sin rapport av 24. februar 1958¹⁰³ at ”av disse var 4 ikke antent men mesteparten av satshodet var løst opp unntatt en hvor satsen var brent bort uten at fyrstikken var blitt antent”.

¹⁰³ Dok. 27, underbilag11, s. 2.

De fire omtalte fyrstikkene må jo da ha ligget i det fuktige miljøet i kjelleren så lenge at satsen er blitt oppløst. Det er lite sannsynlig at de har hatt noe med påtenningen av bålet å gjøre.

Printz skriver videre:

”Videre fantes i denne prøve 3 fyrstikker hvorav det var brennt bort henved 1 cm. Og endelig 4 ganske korte som var brent helt ned til stumper på 1 ½ - 2 cms lengde; disse er med andre ord brent så langt ned som det er mulig å holde i en brennende fyrstikk og det ligger nær å tenke at de har vært brukt til å lyse opp med.”

Kommisjonen har ikke reflektert over hvorledes disse fyrstikkene kan ha vært benyttet, under forutsetning av at Torgersen var drapsmannen. Det var ikke fyrstikker i Torgersens brunstripete dress. Andre lyskilder har han ikke hatt. Om Printz' hypotese om at de nedbrente fyrstikkene har vært benyttet til å lyse med, skulle være riktig, må fyrstikkene med andre ord ha vært benyttet som lyskilde når han i følge politiets teori kom tilbake for å tenne på. Men dette forutsetter igjen at plasseringen av liket og oppstablingen av bålet har skjedd i stummende mørke. Dette er i seg selv aldeles usannsynlig. Og – dersom gjerningsmannen har klart det – hvilket behov kan han da ha hatt for å lyse opp ved bruk av fyrstikker når han kom tilbake?

Dette er åpenbare svakheter ved politiets teori i tilknytning til fyrstikkene. Det hadde vært grunn til å vente at kommisjonen kommenterte betydningen av dem nærmere når den først nevnte dem som en del av det bevisbildet i tilknytning til avføringsbeviset som ble presentert for lagretten, og som kommisjonen åpenbart mener at lagretten har lagt vekt på. Egentlig er dette et beviselement i Torgersens favør.

(9) Det er ikke en gang antydning hvilken betydning dette forholdet skal ha som beviselement. Det som ligger under, er selvfølgelig en teori om behovet for å forvise seg om at det ikke var spor av blod eller avføring på hendene. Da burde det vært sagt i klartekst. Og hvorfor vasker han da ansiktet? Han måtte jo vite at det ikke i noe fall var blod eller avføring der. Og det er jo rimelig å anta at han hadde vasket hendene mens han var hjemme, hvis det hadde vært behov for det? Likeledes kan det være mange grunner til at en prøveløslatt som blir innbrakt for et sykkeltyveri han ikke har begått, har behov for å vaske seg. Svette på hendene og i ansiktet er en mest nærliggende forklaring.

(10) Kommisjonen kommenterer bare deler av ”bevisbildet omkring avføringsbeviset”. Momenter i Torgersens favør er konsekvent utelatt. Jeg nevner

- (a) Aasers luktprøve, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.3. Svakheterne ved denne er ikke nevnt eller kommentert.
- (b) Hårene i avføringsprøvene, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens eneste uttalelse om dette problemet på side 210 om at ”det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.” Kommisjonen har altså uten videre akseptert Aasers konklusjon på basis av den tvilsomme luktprøven, uten å problematisere betydningen av disse hårene. At Rigmors arbeidsgiver har servert henne ertesuppe med hår i,

kan det ses bort fra. Det viseres til merknadene nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens antagelse er verdiløs. Og det avgjørende er som nevnt foran, ikke hva Aaser har vært klar over, men hva som har vært formidlet til lagretten, og hvilken betydning dette forholdet har i dag.

- (c) Betydningen av erter som del av kostholdet.
Heller ikke dette er problematisert eller drøftet av kommisjonen. Det sies bare side 216 at ”det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”
Merknadene her er de samme som under (b). Det avgjørende er ikke hva de sakkyndige var kjent med, men hva som har vært formidlet til lagretten.
- (d) Manglende forklaring på hvordan avføring fra avdøde kan ha kommet på fyrstikkesken og i/ved Torgersens lomme.

Og igjen må det legges til grunn at kommisjonens henvisning til et samlet bevisbilde bygger på en forutsetning om at samtlige av de øvrige bevis står like sterkt som de ble oppfattet som i 1958.

Kommisjonen uttaler side 211:

”Det sentrale spørsmålet er om avføringen på domfelte og avføringen på åsted/offer stammet fra samme kilde, ikke om den stammet fra menneske eller dyr, eller for så vidt fra avdøde.”

Dette er greit nok, selv om det er vanskelig å forstå hvorfor kommisjonen åpner for muligheten av at alle avføringsprøvene kan stamme fra dyr.

I det følgende avsnitt 8.3.8.4, kalt ”Stammet prøvene fra siktede og åstedet/avdøde fra samme kilde” tar kommisjonen ikke standpunkt til spørsmålet, men gjengir bare uttalelsene fra de sakkyndige i 1958 og fra DRK. Uttalelsen fra DRK vurderes ikke i realiteten.

Kommisjonens stillingtagen er altså at den uten motforestillinger bygger på de sakkyndiges vurderinger fra 1958 og ikke drøfter eller vurderer de vektige innvendinger som har kommet mot disse erklæringene. Det er ikke tatt hensyn til lovforarbeidenes åpning for gjenopptakelse på grunnlag av en ny vurdering av beviskjeden. Begrunnelsen lider av store svakheter.

7.5 Nærmere om avføringsbeviset

Dette reiser to sentrale spørsmål.

For det første: Hvordan kan Torgersen som hypotetisk drapsmann ha fått avføringen på seg?

For det andre: Er det identitet mellom avføringen på Torgersen og avføringen på liket, i den forstand at det kan legges til grunn at avføringen på Torgersen stammer fra Rigmor Johnsen?

Spørsmålene henger nær sammen, og reiser adskillige underspørsmål.

7.5.1 Hvordan kan Torgersen ha fått avføringen på seg?

Når det gjelder dette spørsmålet, tar jeg ikke opp manipulasjonsteorien som har vært lansert fra Torgersens side. Jeg tar heller ikke opp den teorien som åpenbart ble lansert i 1975, nemlig at han har fått avføringen på seg via polititjenestemenn som hadde vært på stedet natten til 7. desember 1957.

Påtalemyndigheten må nødvendigvis ha hatt en oppfatning om dette spørsmålet. Det er imidlertid ingen spor av hva som måtte ha vært sagt om dette under hovedforhandlingen. Det er også mulig at spørsmålet har vært drøftet under gjenopptakelsessaken i 1975-76, som jeg som nevnt ikke har hatt tilgang til.

Under forutsetning av identitet må Torgersen nødvendigvis ha fått avføringen på seg på åstedet – enten på selve drapsstedet eller i kjelleren.

Avføringen på skoen kan under samme forutsetning selvfølgelig tenkes å stamme fra et tråkk i avføringen på drapsstedet, som drapsmannen nødvendigvis må ha passert på vei tilbake for å tenne på. At avføringen befant seg på siden av skoen og ikke bare under sålen, tyder på at han har tråkket i en klump av relativt fast konsistens. Vi vet vel ikke noe om konsistensen av den avføringen som ble funnet på åstedet, og den har nok også vært tråkket utover av brannfolkene da de kom til stedet. Det kan antakelig ikke legges noen vekt på dette forholdet.

Det er muligens hevdet at han har fått avføring på hendene under transporten av liket fra drapsstedet til kjelleren, og at det er denne avføringen som har smittet av til bukselommen og fyrstikkesken. Dette er imidlertid en hypotese som kan utelukkes. I så fall hadde det blitt funnet avføringsspor på den dressen han tok av seg, og flere spor enn fragmentet i eller ved bukselommen på de klærne han skiftet til.

Politiets teori må altså nødvendigvis forutsette at også avføringen i bukselommen og på fyrstikkesken har kommet dit etter at Torgersen vendte tilbake for å tenne på, etter å ha klargjort bålet før han dro hjem for å hente fyrstikker. Avføringen i bukselommen må nødvendigvis ha kommet dit via en bærer. Noen fysisk kontakt med avføringen på drapsstedet, bortsett fra at han kan ha tråkket i den, kan han ikke ha hatt. Avføringen i bukselommen og på fyrstikkesken må da med andre ord stamme fra liket. Da må teorien nødvendigvis forutsette at han har fått avføring på hånden ved å ta på sin egen sko der hvor avføringen befant seg, eventuelt på liket eller hennes klær, også i dette tilfellet nettopp der hvor avføringen befant seg, og deretter ha stukket hånden i lommen. På samme måte må avføringen på hånden ha smittet av på fyrstikkesken – alternativt må denne ha vært i direkte kontakt med avføringen på liket i forbindelse med påtenningen. Fyrstikkesken lå også i en jakkelomme, så avføringen i bukselommen kan ikke ha kommet dit via fyrstikkesken, og vice versa.

Direkte sannsynlig virker dette ikke.

En hypotese som ble lansert under hovedforhandlingen, var at avføringen kunne stamme fra bleiene til et bleiebarn i familien som har vært matet med ertepuré. Jeg følger ikke opp denne hypotesen nærmere.

En mer nærliggende forklaring er at avføringen på skoen skyldes at Torgersen ved en tidligere anledning da han hadde turnskoene på seg – på et eller annet tidspunkt forut for kvelden 6. desember – har tråkket i en hundelort, at skoen ikke har vært rengjort, at lorten følgelig har smittet over på Torgersens hender – ikke unaturlig i forbindelse med snøring av skoene – og derfra funnet veien til bukselommen og fyrstikkesken.

Torgersen forteller selv at han brukte turnskoene når han drev løpetrening med fotball på friområdet Ola Narr like i nærheten av boligen. Denne virksomheten hadde han gjenopptatt etter at han ble løslatt høsten 1957. Løpetreningen er det opplyst om i avhør 15. januar 1958, hvor det blant annet er uttalt¹⁰⁴:

Siktede...forklarte at avføringen kan stamme fra guttongen til hans søster, eller siktede kan ha fått avføringen på turnskoene når han har vært ute og trenet. Siktede opplyser at han har løpt på Ola Narr.

På Ola Narr ble det selvfølgelig også luftet hunder, og her har det vært hundelort. Det var ingen som fjernet hundelort i 1957. Sannsynligheten for at han har tråkket i en hundelort under løpetrening på Ola Narr, er høy. Dette alternativet ser ikke ut til å ha blitt fulgt opp under den fortsatte etterforskningen, og heller ikke under hovedforhandlingen.

En annen mulighet er at fragmentene i/ved lommen og på fyrstikkesken stammer fra Torgersen selv. Det kreves imidlertid ytterligere opplysninger for å kunne vurdere dette nærmere. Opplysningene om Torgersens klær synes å vise at kravene til personlig hygiene og renslighet – i ethvert fall på dette tidspunktet – ikke synes å ha vært all verden. Hvordan var vanene med hensyn til håndvask etter toalettbesøk? Hvis man slurver med tørking, får man lett avføringsfragmenter på hånden, og ved sviktende hygiene kan dette lett havne i lommen. Og det samme spørsmålet kan jo stilles vedrørende broren, når det gjelder fyrstikkesken i lommen på jakken som de to brukte om hverandre. Sigarettstumpene i lommen bekrefter jo at jakken har vært brukt av broren.

Jeg finner ikke spor av at noen av disse alternative forklaringene har vært presentert for lagretten. Aasers konklusjon, som utelukker hundeavføring, synes uten videre å være akseptert. At avføringen kan stamme fra Torgersen selv eller, for fyrstikkeskens vedkommende, fra hans bror, har åpenbart heller ikke vært presentert som en mulighet.

7.5.2 Identitet?

Neste spørsmål gjelder identitet. Jeg ser ingen grunn til å ta opp spørsmålet om metode. Jeg tar utgangspunkt i at Printz, Fürst, Arbo Høeg og Aaser var kompetente, at det faktisk ble funnet palisadeceller fra erter, delvis også spor av hvete, i begge grupper av prøver, og at analysene som konstaterte dette, ble gjort på forsvarlig måte.

¹⁰⁴ Dok. 22 s. 49.

7.5.2.1 Uttalelser fra de sakkyndige i 1958

Først uttalte 11. desember 1957¹⁰⁵:

”Det er sikre holdepunkter for at det avskrapede fra siktedes venstre turnsko er avføring. Det er påvist rikelige mengder av en karakteristisk dannelse (pallisadeceller) både i prøven fra åstedet og i prøven fra skjørtet. I siste prøve var det en ujevn mengdefordeling av dem. I prøven fra strømpestroppen var det sparsomt og i prøven fra låret meget sparsomt med disse palisadeceller.

Går man ut fra at prøvene på låret, stroppen og skjørtet skriver seg fra avdøde, viser dette at disse palisadeceller er meget ujevnt fordelt i de forskjellige deler av avføringen.

I den sist avskrapede prøve fra siktedes venstre turnsko finnes det partikler som inneholder betydelige mengder palisadeceller – rikeligere enn jeg noen gang har sett i avføringsprøver fra pasienter.

Konklusjon: De mikroskopiske bilder av enkelte korn fra siktedes sko og fra avføringsprøvene oppsamlet på åstedet og på avdødes underskjørt viser meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig palisadeceller fra erter eller bønner.”

Denne konklusjonen er uklar. Det er uklart hva han mener med likhet med hensyn til ”anordning” av vedkommende celler, og uttalelsen om ”meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold” stemmer dårlig med det han selv sier om ujevn mengdefordeling i prøvene fra låret, stroppen og underskjørtet, sammenholdet med utsagnet om ”betydelige mengder palisadeceller – rikeligere enn jeg noen sinne har sett i avføringsprøver fra pasienter” i prøven fra skoen. Noen konklusjon ut over dette trekker han ikke.

Inkonsistensen er også påpekt av DRK (2006-avgjørelsen side 213):

”De sakkyndige synes også å ha vært slått av en likhet i det relative mengdeforholdet for de karakteristiske planterestene. Det kan være grunn til å minne om at noen av prøvene viste betydelig ulikhet i denne sammenheng. Den beskrevne likhet må således ses i relasjon til at den har de sakkyndige åpenbart lett spesielt etter. Dette vil måtte svekke den statistiske vekten man kan tillegge likheten.”

Aaser har ikke uttalt seg om spørsmålet om identitet. Hans mandat gikk ut på å vurdere om prøven fra turnskoen var fra menneske eller dyr, jf. hans uttalelse av 22. desember 1957, hvor han sier innledningsvis¹⁰⁶:

”Kriminallaboratoriet har i skrivelse av 10/12 d.å. opplyst at det ønsket om mulig å få fastslått om den avføringsprøve som fantes på siktedes turnsko stammet fra menneske eller dyr.”

Arbo Høeg har konstatert likhet og konkludert negativ¹⁰⁷:

”Jeg har ikke funnet noe som tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendeler ikke stammer fra samme person.”

Han har altså ikke uttalt seg i retning av positiv identifikasjon, men har heller ikke utelukket Torgersen.

¹⁰⁵ Dok. 27, underbilag 2, s. 6.

¹⁰⁶ Dok. 27, underbilag 4, s. 1.

¹⁰⁷ Dok. 27, underbilag 15, s. 3.

Printz uttaler 17. januar 1958¹⁰⁸:

”Ved den videre mikroskopiske undersøkelse av de andre foranstående fæces-prøver viser det seg at de samme palisadeceller fra erteskiller forekommer i samtlige, til dels i relativt store mengder og som sammenhengende flak, således også i prøven fra siktedes turnsko.

Da det for foreliggende sak i første rekke er av interesse å sammenligne fæces, som sikkert stammer fra den myrdede med fæcespartikler fra siktede turnsko har jeg konsentrert den videre undersøkelse nettopp om dette punkt og særlig m.h.t. mulige forekomster av andre karakteristiske felles celle-elementer, altså en sammenligning mellom prøve I på den ene side og prøvene 16, 17 og 18 på den annen.

Herunder har det vist seg at det i samtlige nettopp nevnte prøver også finnes noen lange, lett kjendelige sabelformede celler med et meget trangt lumen. Dette er hårdannelser som skriver seg fra overflaten av hvete-korn og som takket være sin innpregning med kiseltsyre, kan passere tarmkanalen inntakt. Videre sees også større og mindre sammenhengende parenkymatiske vævselementer fylt med stivelsekorn; disse gir – i alle fall til dels – ennu stivelsesreaksjon og har trods oppsvelling beholdt sin karakteristiske struktur og form slik at de lar seg be Etter dette kan det med full sikkerhet sies at de stammer dels fra hvete dels fra erter....

Som en konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtlige fæces-prøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farge og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Uttalelsen om at celleelementene overalt er ”tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold” stemmer dårlig overens med Fürsts konstatering av ujevn mengdefordeling. Printz har også vist til ”andre egenskaper som farge og konsistens”. Da er vi vel på siden av Printz’s fagområde. Her dreier det seg mer om subjektiv synsing, jf. foran under punkt 4.1. Noen empiri når det gjaldt forskjeller mellom farge på og konsistens av avføring kan jeg vanskelig tro at han hadde å basere seg på. Og det kan vel reises spørsmål ved holdbarheten av disse sammenlikningene, basert på så små kvanta som det her har dreiet seg om.

I neste uttalelse av 4. februar 1958, som først og fremst gjaldt barnålene, konkluderte Printz slik¹⁰⁹:

”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet:

1. Fæces, karakterisert ved rester av erter og grovmalt hvitemel på samme måte som fra den myrdede.
2. Barnåler fra gran av samme morfologiske type og eller si full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren.”

...”

¹⁰⁸ Dok. 27, underbilag 5 s. 2.

¹⁰⁹ Dok. 27, underbilag 9, s. 13.

Printz konstaterer altså ”full overensstemmelse”. Men her viser han igjen bare tilbake til tilstedeværelsen av celler fra erter og grovmalt hvetemel.

Det som kan utledes av de sakkyndige uttalelsene fra Fürst, Printz og Arbo Høeg vedrørende avføringsbeviset, er at det er likhet mellom de forskjellige prøvene, idet alle inneholder celler fra erter og hvete. Men man kan ikke uten videre slutte derfra til at prøvene kommer fra samme kilde, slik kjæremålsutvalget synes å ha gjort. I Rt-2001-1521 uttales det således på side 1552 i tilknytning til en alternativ hypotese at

”(k)jæremålsutvalget tilføyer at det under enhver omstendighet er vanskelig å se at dette har interesse så lenge det kan konstateres likhet mellom prøvene fra åsted og offer og fra A.”

Her griper utvalget feil. Likhet er i seg selv ikke tilstrekkelig til å konstatere identisk kilde. I så fall må man også ha empirisk belegg for å kunne utelukke alternativene. For å ta et eksempel: Tilstrekkelig empiri vil være til stede ved bevismidler som DNA eller fingeravtrykk med et tilstrekkelig antall karakteristika. På den annen side vil slikt som blodtypeidentitet ikke være tilstrekkelig. Tilstedeværelse av celler fra erter og hvete er i seg selv ingen ekskluderende likhet.

7.5.2.2 Alternative kilder

Spørsmålet blir derfor om tilstedeværelsen av celler fra erter og hvete er tilstrekkelig til å utelukke alternative kilder til avføringen på Torgersens sko, i bukselommen og på fyrstikkesken.

Eskeland viser side 217 til en uttalelse fra dr. agric. Ola M. Heide. Denne uttalelsen er ikke gjengitt i Rt-2001-1521 eller i kommisjonens 2006-avgjørelse. Eskeland antar at den allikevel kan ha blitt vektlagt av utvalget.

I uttalelse av 23. februar 2000 skriver Heide:

”Sannsynligheten for at en person ved ren tilfeldighet kommer i skade for å trække i eller på annen måte å få på seg menneskeavføring i et urbant miljø som Oslo sentrum, anser jeg for liten (såfremt vedkommende person ikke er renovasjonsarbeider). Sannsynligheten for at tiltalte rent tilfeldig skulle ha vært utsatt for et slikt uhell natten til 7. desember 1957, er svært liten, etter min vurdering langt under 1 % sannsynlig. Jeg går imidlertid ut fra at tiltaltes turnsko ikke var helt nye, men trolig hadde vært brukt tidligere. Man kan derfor ikke utelukke at tiltalte ved en tidligere anledning tilfeldig kan ha fått menneskeavføring på skoene, uten at han selv har merket det. Men selv under en slik forutsetning (med en tidsperiode på 5-6 måneder) anser jeg sannsynligheten for rent tilfeldig å trække på menneskeavføring i Oslo sentrum i året 1957 som mindre enn 10 %.

Videre vurderer jeg sannsynligheten for at en tilfeldig prøve av menneskeavføring inneholder erteskill i store mengder som liten, etter min vurdering mindre enn 10 %. At avføringen samtidig skulle inneholde både rester av erteskill og grovmalt hvete i store mengder og i et bestemt blandingsforhold, vurderer jeg som mindre enn 1 %. Ut fra dette blir min vurdering at sannsynligheten for tilfeldig å trække i menneskeavføring i Oslo sentrum, og at denne avføringen samtidig skulle inneholde rester av både erteskill og hvetekorn i store mengder og i et bestemt blandingsforhold, som mindre enn $1/10 \times 1/100 = 1/1000$, dvs. mindre enn 1 promille.”

En side ved dette resonnementet er at alternativet avføring fra hund – noe som åpenbart har vært og er et atskillig mer praktisk alternativ enn avføring fra menneske – ikke er nevnt.

Det kan være mye å si om matematikken i dette og om de forutsetninger som åpenbart begrunner regnestykket. Jeg nøyer meg med at matematikken minner om resonnementet i førsteinstansdommen i den mye omtalte Collins-saken fra California ((People v. Collins, 68 Cal. 2d 319).

Vitner hadde sett et par som ranet en kvinne. Mannen var farget og hadde skjegg og bart. Kvinnen var hvit og hadde blond hestehale. De forsvant i en delvis gul bil. Et par som tilfredsstilte disse kriteriene ble funnet. Med bistand av en matematikkprofessor multipliserte aktor den antatte frekvensen av samtlige av disse karakteristika, og kom til at sjansen for at et annet par som tilfredsstilte alle karakteristika var de skyldige, var på 1 til 12 millioner. Paret ble dømt. Dommen ble opphevet av Supreme Court of California med en flengende kritikk av resonnementet.

Ankedomstolen uttalte blant annet:

“As we shall explain, the prosecutor’s introduction and use of mathematical probability statistics injected two fundamental prejudicial errors into the case: (1) The testimony itself lacked an adequate foundation both in evidence and in statistical theory; and (2) the testimony and the manner in which the prosecution used it distracted the jury from its proper and requisite function of weighing the evidence on the issue of guilt, encouraged the jurors to rely upon an engaging but logically irrelevant expert demonstration, foreclosed the possibility of an effective defense by an attorney apparently unschooled in mathematical refinements, and placed the jurors and defense counsel at a disadvantage in sifting relevant fact from inapplicable theory.

We initially consider the defects in the testimony itself. As we have indicated, the specific technique presented through the mathematician’s testimony and advanced by the prosecutor to measure the probabilities in question suffered from two basic and pervasive defects – an inadequate evidentiary foundation and an inadequate proof of statistical evidence. First, as to the foundational requirement, we find the record devoid of any evidence relating to any of the six individual probability factors used by the prosecutor and ascribed by him to the six characteristics as we have set them out in footnote 10, ante. To put it another way, the prosecution produced no evidence whatsoever showing, or from which it could be in any way inferred, that only one out of every ten cars which might have been at the scene of the robbery was partly yellow, that only one out of every four men who might have been there wore a moustache, that only one out of every ten girls who might have been there wore a ponytail, or that any of the other individual probability factors listed were even roughly accurate.”

Disse resonnementene har allmenn gyldighet, og viser klart hvilke risiki som er forbundet med å multiplisere anslått sannsynlighet av innbyrdes uavhengige bevisementer. Når det gjelder dette spørsmålet, er det lett å slutte seg til Ragnar Byes kritikk (Eskeland side 217-218).

Heide uttalte også i 2000 (gjengitt side 55 i lagmannsrettens kjennelse) at han

”finner at det med stor sikkerhet er fastslått at avføringsprøvene er fæces av menneske og ikke av hund.”

Dette begrunnes imidlertid slik:

”Dette underbygges i høy grad av det store innhold av vegetabiliske matrester (planteceller) i fæces-prøvene.”

Han utelukker altså alternativet hund utelukkende ved å vise til forekomsten av angjeldende celler. Dette er en slutning og en begrunnelse som ikke en gang noen av de opprinnelige sakkyndige har kommet med. Det er vanskelig å se noen verdi i dette.

Det blir altså både et spørsmål om muligheten av at avføringen kan være fra hund, noe som er det eneste praktiske alternativet for turnskoprøvens vedkommende, og om tilstedeværelsen av erter og hvete utelukker at denne avføringen og avføringen i lommen og på fyrstikkesken kan stamme fra andre enn Rigmor Johnsen.

7.5.2.3 Den sakkyndige Aaser og luktprøven

I forbindelse med spørsmålet om avføringen stammet fra menneske eller hund viser kommisjonen på side 216 til følgende uttalelse i lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, som kjæremålsutvalget sluttet seg til i Rt-2001-1521:

”De tidligere sakkyndiges arbeid var ikke ment som vitenskapelige verk, men som et arbeid utført av fagpersoner under etterforskning og primært med henblikk på påtalemyndighetens avgjørelse av tiltalespørsmålet. Oppgaven i forhold til politietterforskningen var først og fremst å gjennomgå beslaglagt materiale samt å gjøre sammenligninger mellom ulike funn på stedet og funn knyttet opp mot siktede. Under den senere behandling for retten, herunder under de sakkyndiges muntlige redegjørelser under hovedforhandlingen, vil det normalt bli utdypninger, korreksjoner m.v. i forhold til det som er skrevet under etterforskningen. Dette skjedde også i denne saken. Konklusjoner om bevisverdien av funnene i forhold til den totale bevisføring lå naturligvis utenfor de sakkyndiges mandat.”

Det er nærliggende å holde disse uttalelsene opp mot det DRK uttaler om de sakkyndiges arbeid med avføringsprøvene (Eskeland side 215):

”... felles for alle er antakelig at aldri har hatt lignende oppdrag. Ingen hadde erfaring med å ”artsbestemme” avføring, ingen hadde antakelig erfaring engang med å identifisere et spor som avføring. Det er tvilsomt om noen av dem noen gang hadde sammenlignet avføringsprøver i den hensikt å avgjøre om de kunne stamme fra samme eller ulik kilde. Det var neppe tilgjengelig noen skikkelig metodebeskrivelse for slike sammenligninger engang i rettsmedisinske lærebøker (det er det knapt i dag heller). Og det verken fantes eller finnes gode kilder med informasjon til hvilken grad av individuell variasjon det er mellom ulike avførings”prøver”. I dag ville man hatt en viss sjanse til ved hjelp av DNA-markører å identifisere ”kilden”, men alt i alt ville oppdraget også nå ha bydd på betydelige utfordringer.”

Denne uttalelsen er verken referert eller omtalt under kommisjonens merknader til avføringsbeviset (side 205 flg.).

På side 216 fortsetter kommisjonen:

”Kommisjonen bemerker i denne sammenheng at det av avisreferater fra hovedforhandlingen fremgår at de sakkyndige avga forklaring og svarte på spørsmål under hovedforhandlingen.”

Aasers forklaring er ikke omtalt i noen av referatene fra Aftenposten. Det må legges til grunn at han har forklart seg overensstemmende med sin skriftlige redegjørelse, og at det ikke har vært gjort noe forsøk på å utdype eller avsvække effekten av denne.

I uttalelsen av 22. desember 1957 har Aaser gitt følgende beskrivelse av sin fremgangsmåte¹¹⁰:

”Fellningsreaksjonen av prøvene: nr. 126, 17, 8 og 19 med hundeavføring som kontroll var helt negative. Etter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoen. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jf. K.L. prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann. Det fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske. Til sammenligning ble 3 prøver av hundeavføring (av forskjellig alder og mengde) opp slemmet i vann. Fra disse fremkom en lukt som etter mitt skjønn avvek fra lukten av den prøve som er funnet på siktedes turnsko. Etter dette anser jeg det som sannsynlig at prøven som er funnet på siktedes turnsko stammer fra menneske.”

I tilknytning til dette har Fürst uttalt 11. desember 1957¹¹¹:

”Jeg var til stede da prøve nr. 1 ble oppslemmet i vann og er enig i at lukten svarer til den man kjenner fra menneskeavføring. Jeg har ingen erfaring med dyrefæces.”

Hvordan man kan konstatere lukt av menneskeavføring fra en enkelt prøve uten å ha hundeavføring som sammenlikningsgrunnlag er ikke lett å forstå.

Aaser har bare undersøkt en av prøvene fra turnskoen. Hans konklusjoner er følgelig uten relevans for de to andre prøvene.

Det fremgår av beskrivelsen at Aasers forsøk med fellingsreaksjoner med antimenneskeserum kontrollert opp mot hundeavføring ikke ga resultat. Han har så slemmet opp og luktet på turnskoprøven, og det ”fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske”. Han har åpenbart visst at påtalemyndighetens syn var at prøven var av avføring fra menneske. Hvilke karakteristika ved lukten som ga ham grunnlag for å mene at prøven var fra menneske, er det ikke sagt noe om. Dette var også den første prøven han luktet på, slik at han på dette tidspunkt ikke kan ha sammenlignet med lukten fra den hundeavføringen som han hadde til stede. Det er også sagt helt uten reserverasjoner at lukten var av avføring fra menneske. Han har deretter slemmet opp tre prøver av hundeavføring og luktet på dem. Tidsintervallet mellom de forskjellige lukteoperasjonene er ikke opplyst. Det er heller ikke opplyst om han på ny luktet på turnskoprøven etter å ha luktet på hundep prøvene. Men nå tok han i ethvert fall en reserverasjon; det fremkom en lukt som ”etter mitt skjønn” avvek fra lukten av turnskoprøven.

Det er vanskelig å se det annerledes enn at denne prøven er uten verdi. Andre kjennetegn enn lukten er ikke omtalt. Noen mennesker har bedre utviklet luktesans og evne til å beskrive lukter enn andre – vinskjønnere og parfymører er typiske eksempler – men kvaliteten av Aasers luktesans foreligger det ingen opplysninger om – verken fra ham selv eller andre. Vi vet heller ingen ting om hvilken erfaring han hadde med sammenligning av luktprøver av avføring fra menneske og hund. Antakelig var denne erfaringen ikke-eksisterende. Det er ikke

¹¹⁰ Dok. 27, underbilag 4, s. 1.

¹¹¹ Dok. 27, underbilag 2, s. 4.

opplyst noe om hvilke karakteristika ved de respektive luktene som etter hans syn adskilte seg fra hverandre. Det er heller ikke tatt med i betraktningen at avføring fra mennesker kan lukte høyst forskjellig fra gang til gang, åpenbart avhengig av hva man har spist og drukket og hvordan fordøyelsen har fungert ved anledningen. Her har vel enhver gjort sine egne erfaringer. Tilsvarende må de samme årsaker kunne føre til at hundeavføring kan lukte forskjellig fra gang til gang. Og det kan vel også reises spørsmål om betydningen av den relative størrelsen på de fragmentene som har vært slemmet opp – det lukter vel mer av en større mengde enn av en mindre? – og om den relative alderen av de aktuelle prøvene. Lukten blir antakelig mindre påtagelig etter hvert.

En blindtest av flere forskjellige prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund hadde kanskje kunnet bidra til å etablere en viss empiri med hensyn til på generelt grunnlag å kunne skille lukt fra menneskeavføring fra lukt av hundeavføring. Da hadde det vært nødvendig å lukte på et betydelig antall prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund. Noen slik test er ikke foretatt.

Aaser har med andre ord ikke kunnet basere seg på empiri av noe slag – det være seg av generell art eller basert på egne forsøk – som underbygger hans oppfatning om at avføringen stammet fra menneske. Det vises til de generelle betraktningene foran under punkt 4.1. Luktprøven er verdiløs.

7.5.2.4 Hår i avføringen

Et forhold som synes å ha blitt viet liten oppmerksomhet i forhold til betydningen, er at det ble funnet hår i avføringen på turnskoen.

Amanuensis Anton Skulberg ved Veterinærhøyskolen uttaler i erklæring av 20. desember 1957¹¹²:

”Fra prøve 1 er det foretatt mikroskopiske undersøkelser med henblikk på hår. Korte hår kunne påvises i denne prøve.”

Prøve 1 var prøven av materiale fra Torgersens turnsko.

Aaser uttalte tilsvarende i erklæring av 22. desember 1957¹¹³:

”I prøven fra turnskoen kunne det ikke med bestemthet påvises planterester. Det fantes noen få fibre av ubestemmelig art og dessuten noen få små hår som jeg ikke har kunnet identifisere.”

Aaser har altså – i motsetning til de øvrige sakkyndige – ikke funnet planterester i prøven fra skoene. Funnene av hår er ikke omstridt.

Kommisjonen uttaler side 210:

”Det bemerkes likevel at Aasers oppdrag gikk ut på å avklare om avføringen på skoene stammet fra dyr eller menneske, han påviste at det i prøven var ”noen få små hår” som han i

¹¹² Dok. 27, underbilag 3.

¹¹³ Dok. 27, underbilag 4, side 2.

ikke kunne identifisere, og det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.”

Det er ingen grunn til å betvile at Aaser har hatt slik kunnskap som kommisjonen peker på. Men det avgjørende er ikke hvilken kunnskap han har hatt eller ikke har hatt. Spørsmålet om hvor hårene har kommet fra, har vel også ligget utenfor Aasers mandat. Avgjørende er hva som har vært formidlet til lagretten. Hvis det har vært kommunisert synspunkter på betydningen av hårene i avføringen, holdt opp mot fremgangsmåten ved og betydningen av den subjektive lukteprøven, har lagretten fått mulighet til å kunne vurdere dette spørsmålet på en ordentlig måte. Men hvis han har nøydt seg med konklusjonen på grunnlag av lukteprøven, har lagretten blitt forhindret fra å foreta en avveining som de skulle hatt mulighet til å foreta.

Betydningen av hårene i turnskoprøven er ikke kommentert i noen av de avgjørelsene jeg har gått gjennom, til tross for at spørsmålet har vært tatt opp av Brandtzæg under høringen (kommisjonen side 201). Det springende spørsmålet, som jeg ikke kan se klart formulert noe sted, er hvor hårene kommer fra, hvis de ikke kommer fra et dyr? Om det er identitet mellom avføringsprøvene, må hårene nødvendigvis stamme fra Rigmor Johnsens avføring. Da må hun nødvendigvis også ha spist disse hårene. Og da må det stilles spørsmål om sannsynligheten ved at hun har spist mat som har hatt disse hårene i seg. Den sannsynligheten er liten. I ertesuppen som hun har fått servert hos arbeidsgiveren, og som åpenbart er tilberedt på hotellkjøkkenet, kan de åpenbart ikke ha vært.

Jeg kan vanskelig se dette annerledes enn at hårene i turnskoprøven taler med styrke for at avføringen stammer fra hund, og at Aasers verdiløse lukteprøve ikke gir grunnlag for å konkludere på annen måte.

7.5.2.5 Betydningen av celler fra erter og hvete

Det avsluttende spørsmålet blir da i hvilken grad det taler mot alternativet avføring fra hund at det var celler fra erter og hvete i prøvene.

DRK sier om dette:

”Kommisjonen mener at en vekt de ”felles” planterester i seg selv kan sies å tale for at prøvene har samme kilde, vil være en funksjon av den hyppigheten slike planterester forekommer med i avføring fra kilder det kan være relevant å sammenligne med. Rent umiddelbart vil man anta at erter ikke var noe uvanlig innslag i kosten og at den identifiserende vekt av funnet ikke kan bli stor.”

Spørsmålet er ikke kommentert av kjæremålsutvalget i 2001. Det er heller ikke vurdert av kommisjonen i 2006, med unntak av følgende uttalelse side 216:

”Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Her gjør kommisjonen samme feil som ved uttalelsen foran om Aasers kunnskap. Disse sakkyndige (Printz, Fürst og Arbo Høeg) har hatt til oppgave å vurdere hvorvidt det var likhet mellom prøvene. Å vurdere alternative kilder til avføringen i turnskoprøven har antakelig ligget utenfor deres mandat. Den omtalte kunnskapen har de sikkert hatt. Men dette har ikke

gitt dem noen foranledning til å vurdere alternative kilder. Og det må på samme måte som ved luktprøven åpenbart legges til grunn at alternativet avføring fra hund – herunder sannsynligheten for at avføring fra hund inneholdt celler fra erter og hvete – ikke har vært forelagt som problemstilling for lagretten.

For eget vedkommende har jeg et klart bilde av hyppig inntak av erter under oppveksten i 1950-årene. Ertesuppe og pannekaker var vanlig lørdagsmiddag. Søndagskjøttkakene var ledsaget av ertestuing, og også ellers i uken var ertene den aktuelle grønnsaken. Og brød, med hvete som hovedingrediens var selvfølgelig da som nå en vesentlig bestanddel av kostholdet. Samtidig har jeg et rimelig sikkert bilde av at nåtidens spesialiserte hundemat ikke var salgsvare i butikkene. Dette innebar at hundene ble foret med det som måtte være for hånden, middagsrester eller annet. Og selvfølgelig ble hunder også foret med brød og brødrester, antakelig atskillig hyppigere enn med middagsrester som inneholdt erter. Dette er åpenbart akseptert av kommisjonen – jf. uttalelsen foran fra avgjørelsen side 216 – uten at det har vært trukket noen konsekvenser av det. Hvetecellene i prøvene gjør det i ethvert fall ikke mindre sannsynlig at de stammer fra hund. Og forekomsten av erter utelukker heller ikke at det foreligger rimelig tvil om hvorvidt prøvene stammer fra menneske eller hund.

Hvilken vekt avføringsbeviset skal tillegges i dag, kommenterer kommisjonen ikke, ut over følgende utsagn side 218:

”Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

Som det også fremgår av gjennomgangen foran, er det ikke er mye igjen av det ”bevisbildet omkring avføringsbeviset” som kommisjonen går gjennom på side 217-218, når selve avføringsbeviset tillegges den høyst beskjedne vekt det skal ha.

Sammenfatningsvis er det min klare oppfatning at det ikke kan legges vekt på avføringsbeviset, og at det er vanskelig å se hvilket belegg kjæremålsutvalget kan ha for sin uttalelse på side 1564 om at dette beviset ikke er svekket.

8 Barnålbeviset

8.1 Innledning

Dette var vært vurdert av professorene Printz og Mork.

Det som har vært sammenliknet, er de fem nålene som ble funnet i Torgersens brunstripete dress – tre i høyre bukseoppbrett, en i venstre bukseoppbrett og en i høyre innerlomme – og prøver fra åstedet.

Eskeland side 219 beskriver innsamlingen av nåler fra kjellergulvet slik:

”Trappeavsatsen, kjellertrappen og kjellergulvet der Rigmor Johnsen ble funnet, ble delt inn i felter (figur 25). Fra hvert av disse feltene samlet politiet rusk og rask, som ble lagt i en eller annen form for beholder, betegnet som prøve og gitt et eget nummer. Eksempelvis er prøve 10 rusk og rask fra gulvfelt 10. De sakkyndige fikk oversendt prøvene.”

Jeg regner med at denne beskrivelsen stammer fra en åstedsrapport fra vedkommende polititjenestemann.

I brev til Kriminallaboratoriet 4. februar 1958 ga Printz følgende beskrivelse av det materialet han hadde fått oversendt¹¹⁴:

”Med skrivelse av 21. januar 1958 har jeg fått oversendt 17 prøver av forskjellig materiale funnet på siktedes klær samt 21 prøver fra drapsstedet og fra kjelleren hvori liket blev funnet. Det ønskes undersøkt om noe av det materiale som er sikret fra siktedes klær stemmer med noe av materialet fra åstedet, eventuelt om det kan antas å stamme derfra.”

Når det gjaldt barnålene beskrev han først funnet av fem nåler i Torgersens dress.

Barnålprøvene fra åstedet ble deretter beskrevet slik:

”Prøve fra felt 5.
Tynne grener av gran, temmelig mange barnåler
Prøve fra felt 8.
Barnåler av gran som i prøve 22b og i prøven fra felt 5.
Prøve fra felt 9 i kjelleren.
Grankvist med påsittende nåler og hvite bomullsdotter
Prøve fra felt 10 i kjelleren.
Kvister av gran med delvis påsittende barnåler
Mange løse barnåler
Prøve fra felt 11 i kjelleren.
Grankvister og grannåler
Prøve fra felt 12 i kjelleren.
Grankvister og temmelig meget med grannåler
Prøve fra felt 13 i kjelleren
Grankvister og grannåler.”

¹¹⁴ Dok. 27, underbilag 9, side 1.

8.2 Printz' habilitet som sakkyndig

Ved Oslo forhørsretts beslutning av 30. desember 1957 ble Printz oppnevnt

”til som sakkyndig å uttale seg om neglavskrap fra sikt. og avdøde, fundne fyrstikker på åstedet og på sikt., eventuelt plantemateriale i støv osv.”

Noen oppnevneelse ut over dette har jeg ikke kunnet finne. Noe mandat ut over denne beslutningen kan heller ikke sees å være fastsatt. 1887-loven hadde heller ikke bestemmelser om mandat for sakkyndige.

Printz har avgitt flere skriftlige uttalelser.

Den første er avgitt 17. januar 1958 til Kriminallaboratoriet, ”på anmodning av ingeniør Sim. Wolff”. Denne uttalelsen gjelder avføringsprøvene. Printz konkluderer¹¹⁵:

”Som konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtlige fæces-prøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Den faglige holdbarheten av denne uttalelsen er behandlet under avsnitt 7 om avføringsbeviset. Poenget i denne sammenhengen er å vise at Printz har visst hva saken gjelder. Ved å konstatere som sin oppfatning at alle prøvene stammer fra samme kilde, nagler han Torgersen til åstedet, og dette har han vært klar over. Ved å uttrykke seg som han gjør, har han således også indirekte gitt uttrykk for en klar oppfatning om skyldspørsmålet.

Ikke desto mindre får Printz et nytt sakkyndigoppdrag etter at han i tilknytning til avføringsbeviset har tilkjennegitt sin oppfatning om skyldspørsmålet. Hans neste uttalelse av 4. februar 1958 – også denne stilet til Kriminallaboratoriet – gjaldt først og fremst barnålbeviset, og hadde som allerede gjengitt følgende konklusjon¹¹⁶:

”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet.

1. Fæces, karakterisert ved rester av erter og grovmalt hvetemel på samme måte som fra den myrdede.
2. Barnåler fra gran av samme morfologiske type og ellers i full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren.”

¹¹⁵ Dok. 27, underbilag 5, side 3.

¹¹⁶ Dok. 27, underbilag 9, side 13.

Spørsmålet blir da hvilke konsekvenser hans standpunkt til skyldspørsmålet, som allerede hadde kommet klart til uttrykk i tilknytning til avføringsbeviset – skulle ha fått for hans habilitet som sakkyndig i tilknytning til barnålbeviset.

Straffeprosessloven av 1887 hadde følgende habilitetsbestemmelse for sakkyndige i § 193 første ledd:

”Forsaavidt det kan undgaaes, bør ingen benyttes som sakkyndig, når han efter lov om domstolene § 106 eller § 108 vilde være utelukket fra at gjøre tjeneste som medlem av retten.”

Bestemmelsen er identisk med gjeldende lov § 142 første ledd:

”Når det kan unngås, bør det som sakkyndig ikke oppnevnes noen som etter domstolloven § 106 eller § 108 ville være ugild som dommer.”

Når det gjelder dommere, foreligger en rekke avgjørelser hvor forutgående indikasjon om stillingtagen til skyldspørsmålet har medført inhabilitet.

Av senere tids rettspraksis kan vises til Rt-2008-1466, Rt-2009-225 og Rt-2012-871. Det er på det rene at kravene til habilitet er skjerpet siden 1958. Ved en vurdering av gjenåpningsspørsmålet etter § 392 andre ledd må imidlertid dette spørsmålet vurderes etter dagens standard.

Jeg går ut fra at det i 1958 uten vanskeligheter hadde latt seg gjøre å finne en annen sakkyndig enn Printz til å vurdere barnålene. Reservasjonen ”forsaavidt det kan undgaaes” i habilitetsbestemmelsen for sakkyndige kommer følgelig ikke til anvendelse.

Ellers er et naturlig utgangspunkt for vurderingen uttalelsene i Bjerke m.fl. side 538:

”Den som har anmeldt forholdet, kan ikke oppnevnes som sakkyndig i saken (når et kan unngås). Det bør gjelde selv om vedkommende har foretatt anmeldelsen i egenskap av offentlig kontrollorgan, jf. Rt. 971 s. 247 og 1981 s. 1030. Det bør også utvises forsiktighet med å oppnevne som sakkyndig personer som er ansatt i eller har annen direkte tilknytning til det organ eller den institusjon som er anmelder eller som tidligere har uttalt seg i saken,…”

I tillegg til de avgjørelsene det er vist til her, kan det vises til de eldre avgjørelsene i Rt-1925-119 og Rt-1929-285, samt Rt-1981-1253 og Rt-1989-712.

Jeg kan på dette grunnlag vanskelig se det annerledes enn at Printz har vært inhabil til å vurdere barnålbeviset og ikke skulle ha vært benyttet som sakkyndig.

Nå kan det selvfølgelig innvendes at inhabilitet på grunn av forutgående stillingtagen i saken ikke hadde forhindret at Printz hadde kunnet møte som sakkyndig vitne og gi den samme forklaringen. Da hadde imidlertid inhabiliteten i forhold til et verv som sakkyndig kommet frem i åpen rett, slik at lagretten hadde kunnet ta dette momentet i betraktning ved vurderingen av Printz’ forklaring. Uansett hører det med i denne vurderingen at det i realiteten har vært politiet og ikke retten som har vært Printz’ – og for så vidt også de andre sakkyndiges oppdragsgiver – slik det fremgår av gjennomgangen foran.

At det synes å måtte legges til grunn at Printz i realiteten har vært inhabil som sakkyndig, er ytterligere et moment som må vektlegges ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 andre ledd. At habilitetsspørsmålet ikke ble tatt opp under hovedforhandlingen i 1958, endrer ikke dette.

8.3 De sakkyndiges konklusjoner

Printz skriver i erklæring av 4. februar 1958¹¹⁷:

”Hva videre angår nålene av gran så finnes tørre og brunlige barnåler meget almindelig i kjelleren hvor liket ble funnet, både som løse nåler, sammen med alskens annet detritusagtig avfall, og fastsittende på grener og kvister hvor de i sin tørre tilstand lett spretter av ved den minste berøring. Fra siktedes klær er det påvist tørre og brunlige barnåler av gran i følgende prøver: 21d (1 nål), 22a (3 nåler), og 22b (1 nål), i alt 5 stykker, samtlige fra siktedes brunstripete dress.

I denne forbindelse kan det ha sin interesse å være oppmerksom på at vår almindelige norske gran er et meget polymorft tre så å si i enhver henseende. For foreliggende sak er det bare nålene som har interesse, disse kan variere i lengde, tykkelse, tilspissing, form, farve, stilling o.s.v. Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av samme type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”

Aftenposten gjengir Printz’ oppsummering i retten slik:

”Professoren hevdet at nålene utvilsomt var av samme type som nålene på juletreet. De har en ytterst sjelden og eiendommelig form, usedvanlig korte, fra 5 til 8 mm, vanlig lengde på nålene av norsk gran er 12 til 18 mm. Dessuten var de spissere og mer ovale enn vanlige barnåler. Professoren hadde aldri sett maken, og han hadde til og med vært inne på den tanken at juletreet kunne skrive seg fra Kaukasus.”

Mork uttaler i rapport av 11. mars 1958¹¹⁸:

”Som konklusjon av denne undersøkelse kan jeg si med absolutt sikkerhet:

1. Det er full overensstemmelse både i form og størrelse mellom de barnåler som stammer fra kjelleren og de barnåler som er samlet på siktedes klær. Da barnålenes lengde i vesentlig grad er avhengig av vekstbetingelsene, mens formen mer er en arvelig egenskap, er det meget stor sannsynlighet for at så like barnåler, - både i lengde og form – er av samme mortre.”

Aftenposten gjengir Morks oppsummering i retten slik:

”Professor Elias Mork ved Norges skogforskningsvesen var ved sine undersøkelser av barnålene kommet til samme resultat. Minst 95 prosent av nålene på den norske gran er lengre og av en annen form enn de undersøkte, og hvis Torgersen ikke hadde fått de fem nålene på seg av juletreet i kjelleren, ville det vært høyst eiendommelig om ikke iallfall en av dem hadde vært av den vanlige typen.”

¹¹⁷ Dok. 27, underbilag 9, s. 11.

¹¹⁸ Dok. 27, underbilag 13, s. 3.

På spørsmål fra statsadvokaten om Mork ville betegne det som sikkert at Torgersen ikke kunne ha fått disse barnålene på seg noe annet sted er Morks svar gjengitt slik:

”Så sterkt vil jeg ikke uttrykke meg, men på grunnlag av den fullstendige overensstemmelse både i størrelse og form vil jeg si at det er meget stor sannsynlighet for at han har fått dem på seg av juletreet på åstedet.”

8.4 Begrunnelsene i gjenopptakelsessaken 2000/2001

Lagmannsretten synes å summere opp de sakkyndige slik at de fant full overensstemmelse mellom dressnålene og kjellernålene, og at det var meget stor sannsynlighet for at de kom fra samme tre (side 51), samtidig som treet kan ha fått slike nåler som følge av at det har grodd på skrinn jord og i skygge. Teorien om at nålene skal stamme fra Støleggens skogstur i Sverige i 1954 avvises under henvisning til behandlingen av dette spørsmålet i 1976. Det samme gjelder barnålfunnet i innerlommen i Torgersens dressjakke. Det uttales avslutningsvis at sluttrapporten fra Høiland og Laane, hvor det blant annet uttales at dressnålene kunne skrive seg fra et hvilket som helst undertrykt grantre, ikke stiller gjenopptakelsesspørsmålet i et annet lys.

Kjæremålsutvalget uttaler side 1550:

”Kjæremålsutvalget finner ikke at Høiland og Laanes rapport av 6. april 2000 er et nytt bevis som er egnet til å føre til frifinnelse eller som i vesentlig grad svekker verdien av de observasjoner som er gjort av Printz og Mork. Etter utvalgets syn er det klart mest sannsynlig at nålene på Torgersens klær kom fra treet på åstedet. Utvalget viser til at de slutninger som Høiland og Laane trekker på grunnlag av av en sammenligning med sitt innsamlede materiale, ikke synes å kunne gi den samme sikkerhet som en undersøkelse av nålene fra dressen må antas å kunne ha gitt. Utvalget viser ellers til uttalelsen fra skogforskerne og vil for sin del fremheve det usannsynlige i at Støleggen under sitt opphold i skogen i Sverige skulle få – og bare få – nåler i begge bukseoppbrettene og i jakkeinnerlommen som var helt identisk med de nålene som skrev seg fra (jule)treet på åstedet.”

Det synes altså som om utvalget mener at det nye materialet svekker verdien av Printz’ og Morks observasjoner, om ikke i vesentlig grad. Hvis de hadde ment at materialet ikke svekket verdien i det hele tatt, burde de jo ha uttrykt seg slik.

8.5 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

8.5.1 Strpl. § 391 nr. 3

Kommisjonen uttaler på side 254:

”De nye rapportene som er utarbeidet etter 1958, herunder rapporten fra professor Økland, representerer, etter kommisjonens vurdering, bare en vurdering og evaluering av arbeidet og erklæringene til de sakkyndige i 1958. Etter kommisjonens vurdering er disse rapportene ikke å anse som nye bevis som er egnet til å føre til frifinnelse av Torgersen. Kjæremålsutvalget uttalte i 2001 at rapporten til Høiland og Laane ikke i vesentlig grad svekker verdien av de observasjoner som ble gjort av Printz og Mork. Kommisjonen slutter seg til dette, og kan heller ikke se at Øklands rapport bidrar til å svekke observasjonene til Printz og Mork.”

Igjen uttrykker kommisjonen seg uklart. Det fremgår ikke hvorvidt de omtalte rapportene ikke anses som nye bevis, eller om de aksepteres som sådanne, men allikevel ikke anses egnet til å føre til frifinnelse. Og samme feil som tidligere gjentas. Kommisjonen foretar en isolert vurdering av disse rapportene, i stedet for å foreta en samlet vurdering, hvor vekten av samtlige nye bevis blir satt inn som elementer i det samlede bevisbildet, og hvor hvert enkelt beviselement da blir tillagt den vekt det skal ha.

8.5.2 Strpl. § 392 andre ledd

I drøftelsen i tilknytning til strpl. § 392 andre ledd viser kommisjonen til rapporten "Et eksempel på variasjon i nålelengder hos gran" avgitt av Kåre Venn. Det uttales på side 251:

"Innsamlingen ble gjennomført på to steder i Ås på flere trær, ved at plastposer ble lagt under utvalgte greiner og disse ble beveget slik at nåler drysset ned. I alt 431 nåler ble innsamlet, og fordelingen av lengde fremgår av nedenstående figur, hentet fra rapporten. Det fremgår av figuren at nålelengder på mindre enn 7,5 mm utgjør under 5 % av materialet.

Kåre Venn redegjorde avslutningsvis for en interessant observasjon han hadde gjort under innsamlingen av nålene gjennom sin undersøkelse. Noen nåler hadde festet seg også i hans tøy. Han tror at det var i den unge, tette skogen at han fikk flest nåler på seg. Disse nålene er samlet og målt separat. De var i gjennomsnitt 9,8 millimeter lange, fra 6,5 millimeter til 16,5 millimeter. I dette utvalget var det altså en stor variasjon, fra ganske korte til nokså lange nåler. Flest grønne nåler ble funnet, men også noen brune. Det var 19 nåler i alt. Dette eksemplet demonstrerer at spørsmålet om hva som egentlig er vanlig nålelengde og hva som er uvanlig eller sjeldent ikke har noen enkel forklaring, men det må vurderes ut fra omstendighetene. Eksemplet illustrerer i tillegg at nålelengen på det man får på seg i tøyet kan variere mye, avhengig av hvilke nålelengder som forekommer hyppigst der man ferdes, enten det er skog eller andre steder der nåler finnes. Den erkjennelsen må ha en relevans til utvalget av nåler som ble funnet i kjelleren med det undertrykte lille treet, uttalte Venn avslutningsvis."

Kommisjonen uttaler side 257 med henvisning til Venns rapport:

"I utgangspunktet synes derfor sjansen for å få én barnål av samme lengde som nålene i kjelleren på klærne ved opphold i skogen å være liten, - å få flere barnåler av samme lengde, og ingen andre, er tilsvarende mindre."

I forhold til strpl. § 392 andre ledd oppsummerer kommisjonen slik på side 259-260 (jeg har også her nummerert de enkelte elementene i begrunnelsen):

"Etter kommisjonens vurdering er det ikke grunn til å anta at barnålbeviset alene var tilstrekkelig til å felle Torgersen, men også her må det foretas en samlet bevisvurdering. Det er uvisst hvorvidt, og i så fall i hvilken grad, lagretten la vekt på barnålbeviset i 1958. (1) For lagretten må det antas å ha vært sentralt for bevisvurderingen at domfelte ble pågrepet ved Østbanen, nokså nær åstedet, en halv time før brannen i Skippergata b ble oppdaget. (2) I kjelleren der liket ble forsøkt påtent, ble det funnet et gammelt juletre. (3) Det ble antatt at domfelte hadde vært hjemme og skiftet klær etter at drapet ble begått. (4) I dressen som ble beslaglagt hjemme hos ham ble det funnet barnåler i bukseoppbrettene og i jakkens innerlomme. De sakkyndige konkluderte ikke med at dressnålene stammet fra kjelleren, men uttalte blant annet at det var full overensstemmelse mellom dressnålene og kjellernålene. (5) Dersom det er slik at barnålene i dressen stammer fra et annet sted enn kjelleren i Skippergata 6b, finner kommisjonen det påfallende at nålene har en slik likhet at to sakkyndige ikke greier å påvise noen forskjell mellom dem. Enten barnålene stammer fra Støleggens flukt i Sverige,

fra Tore Hunds vei eller fra et tilfeldig opphold i skogen, ville det ha vært grunn til å anta at man hadde funnet noen påviselige ulikheter ved en eller flere av nålene. (6)

Uansett hvordan og på hvilket tidspunkt nålene er kommet i dressen, finner kommisjonen det usannsynlig at det bare skulle komme fem like barnåler (7), og ingen andre, på forskjellige steder i dressen, som i tillegg var like barnålene fra juletreet i kjelleren i Skippergata, jf. tidligere uttalelser om dette. (8)

Sett i lys av undersøkelsen til Kåre Venn (9), og den variasjon av nåler, både i lengde og farge, som han fikk i sine klær etter å ha oppholdt seg i skogen, er det kommisjonens vurdering at man vanskelig kan finne en annen rimelig forklaring enn at dressnålene stammet fra kjelleren. (10)

Etter kommisjonens vurdering er barnålbeviset i alle fall ikke svekket. (11)”

Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av barnålbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på bevisementer som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Oppsummeringen foranlediger følgende kommentarer:

(1) Kommentarene her er langt på vei de samme som under (1) vedrørende avføringsbeviset (avsnitt 7.4.2 foran). Henvisningen til ”en samlet bevisvurdering” må nødvendigvis settes i sammenheng med det følgende uttrykket ”For lagretten må det antas å ha vært sentralt for bevisvurderingen ...”. Det kommisjonen gjør, er altså først å si at det er uvisst hvorvidt, og i tilfelle i hvilken utstrekning, lagretten har lagt vekt på barnålbeviset, for i neste omgang å trekke frem en rekke momenter i tilknytning til dette beviset som antas å ha vært ”sentralt for bevisvurderingen”. Dette henger ikke godt sammen. Hensett til den sikkerhet de sakkyndige – først og fremst Printz – har gitt uttrykk for med hensyn til identitet, kan det ikke være tvilsomt at barnålbeviset er blitt tillagt vesentlig vekt i Torgersens disfavør. Printz synes i følge avisreferatene å ha uttalt seg med like stor sikkerhet som Strøm og Wærhaug, også om dette spørsmålet.

(2) Se punkt (5) vedrørende avføringsbeviset. Torgersen ble pågrepet ca. 400 meter i luftlinje fra åstedet. Dette gjør det ikke mer sannsynlig at han var drapsmannen enn en hvilken som helst annen person innen samme avstand fra åstedet, dvs. på et samlet område på i overkant av en halv kvadratkilometer. Hvis lagretten har ansett dette som et sentralt bevis mot Torgersen, har de ikke gjort jobben sin.

(3) Dette er uomtvistet og intet bevis mot Torgersen.

(4) Det er på det rene at Torgersen var hjemme en periode om kvelden/natten, og at han skiftet klær. Dette er ikke noe bevis som taler mot ham i drapssaken.

(5) Gjengivelsen er ufullstendig, jf. foran under 8.3. Printz anså det som hevet over tvil at dressnålene stammet fra kjellertreet, og Mork anså sannsynligheten som meget stor. Overensstemmelse eller som det sies ”full overensstemmelse” er i seg selv ikke noe bevis. Det blir den bare hvis overensstemmelsen gjelder karakteristiske og sjeldne trekk som innebærer at alternativene kan utelukkes. Printz og Mork trakk frem to felles trekk ved nålene: Lengden og fasongen. Særlig fasongen ble trukket som argument for ekskluderende identitet. Nå er det

klarlagt at det ikke var noe særskilt ved nålenes fasong, og at korte nåler heller ikke er sjeldne. Dette innebærer at det avgjørende spørsmålet for vurderingen av sannsynligheten for at dressnålene stammer fra kjellertreet, er betydningen av at alle dressnålene var korte. Overensstemmelsen i seg selv er dermed eliminert, eller i et hvert fall vesentlig svekket, som bevis som taler mot Torgersen.

(6) Dette henger nært sammen med (5). Likhet i seg selv er uten betydning så lenge den ikke er ekskluderende. Kommisjonen unnlater å vurdere de konkrete mulighetene som er trukket frem for å sannsynliggjøre at dressnålene har et annet opphav. Og den unnlater helt å nevne det problematiske ved nålen i innerlommen i dressen.

(7) Dressnålene var ikke like. I sin opprinnelige rapport av 4. februar 1958 omtalte Printz ikke lengden på nålene. Dette gjør han imidlertid i en ny rapport av 6. juni 1958, hvor det blant annet er uttalt:

”Til sammenligning måler nålene fra siktedes klær i mm henholdsvis 6, 7, 7, 7,5, 8, gjennomsnittlig 7,1 mm.”

Dette samsvarer med Morks opplysning på side 2 i rapporten av 11. mars 1958:

”Barnålene som professor Printz hadde fra siktedes klær var fra 6-8 mm. lange.”

Den lengste nålen hadde altså en lengde på 133 % av den korteste.

(8) Det var ingen annen likhet enn at nålene var korte. Men innenfor kortheten var det ikke ubetydelig variasjonsbredde. Dressnålene varierte som nevnt mellom 6 og 8 millimeter, mens de kjellernålene som ble målt, varierte mellom 5 og 9 millimeter. I den nevnte rapporten av 6. juni 1958¹¹⁹ sier Printz om dressnålene:

”Lengden av nålene fra juletreet ligger i middel mellom 6,8 og 8 mm med en gjennomsnittlig lengde på 7,2 mm.”

Det er uklart hva Printz her har målt og når han har målt. I rapporten av 4. februar 1958 omtaler han ikke lengden på kjellernålene. Hans tall i rapporten av 6. juni 1958 avviker også fra Morks tall for kjellernålene i rapporten av 11. mars 1958, hvor det er presisert at de nålene Mork målte fra feltene 9, 10 og 11, varierte mellom 5 og 8 mm, med en gjennomsnittslengde på henholdsvis 6,8, 7,5 og 7,4 mm, mens nålene fra felt 12 varierte mellom 6 og 9 mm, med en gjennomsnittslengde på 8,0mm.

(9) Venn har bare redegjort for at innsamlingen ble ”gjennomført på to steder i Ås på flere trær, ved at plastposer ble lagt under utvalgte greiner og disse ble beveget slik at nåler drysset ned”. Trærnes alder og størrelse er ikke opplyst. Det samme gjelder bonitet, lysforhold og vekstforhold forøvrig, og – ikke minst – om trærne var frittstående eller hemmet av annen vegetasjon. Det er ikke noe i Venns konklusjoner som motsier at gjennomsnittslengden hadde vært en annen og langt kortere hvis undersøkelsen hadde vært konsentrert om unge, veksthemmede trær. Og dette viser igjen at Venns konklusjoner er irrelevante dersom det ikke kan ses bort fra at dressnålene stammer fra et slikt tre.

¹¹⁹ Dok. 74 s. 2.

(10) Dette dreier seg ikke om noen del av en undersøkelse, men om en etterfølgende, tilfeldig observasjon. Og han har ikke ”oppholdt seg” i skogen, men har gått i skogen og fått nåler på seg – altså nåler som har festet seg i klærne hans – naturlig nok når han har gått i ung, tett skog (kommisjonen side 251). Nålene har altså blitt hengende i klærne hans på grunn av friksjonen mot trær han har passert. Da er det naturlig med variasjon. Men det er ikke på denne måten – ved friksjon mot trær man passerer – at man får barnåler i bukseoppbretter og i innerlommen. Da hadde nålene blitt hengende i dressen og eventuelt falt av etter hvert. Og nålen i innerlommen er fortsatt ikke forklart.

Det interessante ved Venns observasjon er ikke variasjonene, men det er de nålene som er registrert som ”brun, yngre”, og som har en gjennomsnittslengde på 9,5 mm. Venn bekrefter med andre ord at brune, yngre nåler også er korte. Mork målte som nevnt de kjellernålene han undersøkte, og fant at lengden varierte mellom 5 og 9 mm, mens dressnålene var 6-8 mm. Den større variasjonsbredden for kjellernålene samsvarer med at det var et større antall nåler herfra som ble målt. Disse målene samsvarer også rimelig greit med Venns observasjoner.

En ting med dette er at lengdevariasjonene for de målte nålene samsvarer dårlig med påstanden om identitet. Men viktigst er at Venns undersøkelse nettopp understreker at dressnålene kan stamme fra et hvilket som helst tre med tørre, korte nåler som Torgersen eller annen bruker av dressen måtte ha kommet i kontakt med, det være seg under Støleggens flukt i Sverige, annet opphold i skogen, eller for den saks skyld kontakt med et hvilket som helst juletre.

11) Kommisjonen uttrykker seg på en måte som indikerer at egentlig anser man barnålbeviset for å stå sterkere nå enn tidligere. Dette er ikke mulig å forstå. En ting er at kommisjonen ikke angir her hva det er sammenliknet med. Er det situasjonen i 1958, eller er det situasjonen etter forrige gjenopptakelsesrunde i 2001? Men uansett er det 1958 det skal sammenliknes med. Og da kan det ikke trekkes i tvil om at den sikkerhet de sakkyndige den gang ga uttrykk for med hensyn til ekskluderende identitet, ikke holder. Barnålenes form er ikke mer sjelden enn lengden, og den er ikke tilstrekkelig sjelden til å utelukke andre realistiske alternativer.

8.6 Nærmere om barnålbeviset

Her er det atskillige uklare punkter.

8.6.1 Representativitet

Her oppstår for det første et spørsmål om representativitet. Hva er det de sakkyndige egentlig har undersøkt? Ut fra Printz' eget skriv av 4. februar 1958 vet vi at han har fått overlevert alt politiet har samlet opp fra de angitte feltene på kjellergulvet, både nåler og løse grener, slik han har beskrevet. Det dreier seg altså om mange tusen nåler. I rapporten opplyser han ikke noe om hva han har vurdert og hvordan det er vurdert. Han nøyer seg med følgende beskrivelse¹²⁰:

¹²⁰ Dok. 27, underbilag 9, s. 11.

”Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av denne samme type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”

Betegnelsen ”forholdsvis korte nåler” er i seg selv påfallende. Mork opplyser at gjennomsnittslengden på de kjellernålene han har målt, var 7,5 millimeter, mens vanlig lengde på barnåler av ”alm. gran” er ca. 15,0 millimeter. Printz oppga i retten at vanlig lengde var 12 til 15 mm (Aftenposten 10. juni 1958). Bruken av uttrykket ”forholdsvis korte” kan rent språklig tyde på at kjellernålene har vært noe lenger enn halvparten av vanlig lengde. Men vi vet som sagt ingen ting om hva Printz har målt, bortsett fra dressnålene, eller hva han ellers måtte ha foretatt seg med nålene. Vi vet heller ingen ting om han i det hele tatt har målt noen nåler som grunnlag for utsagnet om ”forholdsvis korte nåler”, eller om utsagnet er basert på en uformell visuell inspeksjon. Om han har målt, vet vi ikke noe om hvor mange nåler han har målt, og om hvor representativt utvalget har vært. Printz sier heller ikke noe om statistisk hyppighet av forekomsten av så korte nåler, om tilsvarende hyppighet av forekomsten av nåler med den beskrevne formen, og om han mener at det er noen sammenheng eller ikke mellom lengde og form for øvrig.

Kommisjonen uttaler på side 258:

”Hvorvidt Printz har målt nålenes lengde før han ga denne uttalelsen er ikke opplyst, men kommisjonen oppfatter at han gjør en sammenligning også med hensyn til lengden som indikerer at en måling er foretatt.”

Det er spekulasjon fra kommisjonens side. Det er ikke noe i Printz’egen rapport eller i Morks rapport som indikerer at Printz har målt kjellernålene.

Det er heller ikke noe i Morks rapport som tyder på at han selv har målt dressnålene ved besøket hos Printz.

Mork opplyser at han har målt ”10 nåler tilfeldig tatt ut av prøvene 9, 10, 11 og 12”, til sammen 40 nåler, altså et forsvinnende mindretall av det store antall nåler som var overlevert til Printz, som hadde mottatt ”5 prøver av forskjellig materiale fra den kjeller liket ble funnet”. På dette tidspunktet hadde Mork altså ikke tilgang til dressnålene.

Om dressnålene uttaler Mork innledningsvis¹²¹:

”Lørdag 8. mars var jeg på professor Printz’ laboratorium for å sammenligne med de preparater han hadde laget av barnåler og vedstykker funnet på siktedes klær.”

Lenger nede sier han:

”Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrykte, jevnt avsmalende mot toppen og uttrykket til en skarp spiss.”

¹²¹ Dok. 27, underbilag 11, s. 2.

Sammenhengen i Morks rapport viser altså at han her bare uttaler seg om kjellernålene. Denne beskrivelsen omtaler altså ikke dressnålene.

Så fortsetter han:

”Ved å sammenlikne snitt av barnål-materiale fra kjelleren med snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær, viste det seg å være full overensstemmelse også m.h.t. nålenes form.”

Dette må forstås slik at det Mork har sammenliknet, har vært snittpreparater og ikke selve dressnålene. Kommisjonen har på side 258 lagt til grunn at det dreier seg om tverrsnittpreparater. Det er jeg enig i. Det følger imidlertid ikke av Morks rapport, slik kommisjonen samme sted legger til grunn, at ”de sakkyndige uttaler at de studerte tverrsnittpreparater”. Printz har ikke uttalt noe slik. Men det er vel ikke så urimelig at de har sett på preparatene sammen.

Mork studerer altså ”snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær”. Uttrykket ”de barnåler” tyder på at Printz hadde laget preparater av samtlige fem barnåler.

Morks utsagn om sammenlikning av snittpreparater og om nålenes form kan etter dette ikke forstås annerledes enn at det bare er tverrsnittene som er sammenliknet. Det fremgår ikke av hans rapport at han også har sammenliknet øvrig utseende. Hvis alle nålene allerede har vært anvendt til å lage preparater, vil det vel også ha vært vanskelig å foreta en tilfredsstillende sammenlikning.

Morks utsagn om nålenes form i retten, slik disse er gjengitt i pressen, er også forenlige med at det bare er tverrsnittet han har undersøkt.

I rettsboken fra hovedforhandlingen er det protokollert i tilknytning til Printz’ forklaring:

”Han foreviste barnåler fra kjelleren i Skippergt. 6B og fra tiltaltes brunstripede dress...”

Det er ikke sagt noe om hvor mange barnåler som har vært fremvist, hvordan de har vært utvalgt eller om hva som har vært uttalt i tilknytning til dem. Utsagnet om fremvisning av barnåler ”fra tiltaltes brunstripede dress” står også i motsetning til det som er den naturlige konsekvens av Morks utsagn, nemlig at det har vært laget preparater av samtlige fem dressnåler.

Disse usikkerhetene med hensyn til representativitet og med hensyn til hva som faktisk er undersøkt, og også med hensyn til hva som faktisk har vært forevist for lagretten, må nødvendigvis bidra til å svekke den sikkerhet som i første rekke Printz, men også Mork, uttalte seg med i 1958.

8.6.2 Nålenes form og lengde

Printz beskriver at nålene ”utmerker seg” ved beskrevet lengde og form. Forekomstfrekvens av disse to faktorene er ikke omtalt.

Under hovedforhandlingen har Printz' skriftlige utsagn åpenbart vært atskillig forsterket. I følge Aftenpostens referat omtalte han "en ytterst sjelden og eiendommelig form, usedvanlig korte, fra 5 til 8 mm" og at de var spissere og mer ovale enn vanlige barnåler. Her har han altså benyttet korteste kjellernål og lengste dressnål som ytterpunkter, og på den måten etablert et inntrykk av at nålene var enda kortere enn de faktisk var.

Etter å ha kommentert lengden – og uttalt at "(t)rær med så korte barnåler er ikke alminnelige" uttaler Mork om formen på nålene¹²²:

"Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrykte, jevnt avsmalende mot toppen og uttrukket til en skarp spiss."

Igjen er forholdet at denne uttalelsen bare henviser til kjellernålene. Den har ingen overføringsverdi til dressnålene. Det må som nevnt under punkt 8.6.1 også legges til grunn at Morks uttalelser om form bare har relevans for tverrsnittet av nålene.

Jeg har ikke forutsetninger for å kunne mene noe selvstendig om betydningen av formen på nålene. Økland uttaler (Eskeland side 254) at grannåler som er korte, også er avflatet og tilspisset. Kommisjonen uttaler på side 250:

"Laane og Høiland konkluderte med at grannåler av slik størrelse og form ikke er uvanlige i skogen. NISK har gitt dem rett i at de kan finnes og ikke er uvanlige, men vil påpeke at så lenge det ikke finnes dokumenterte studier over dette spørsmålet, består mye av uenigheten i vesentlig grad i hva man legger i uttrykk som "sjelden", "uvanlig", "ikke uvanlig", "vanlig", "alminnelig", "normal" og så videre."

Til dette har Venn uttalt:

"Kåre Venn ga uttrykk for at han ikke kunne se at Høiland og Laane hadde dokumentert sin påstand om at lengde og form er koblede egenskaper."

Dette står i en viss motstrid til den uttalelsen Venn selv har vært med på, og som kommisjonen har gjengitt på samme side, hvoretter NISK har gitt Høiland og Laane rett i at "grannåler av slik størrelse og form" "kan finnes og er ikke uvanlige".

Oppsummert kan dette vanskelig forstås annerledes enn at kjellernålenes og dressnålenes fasong ikke er sjeldnere enn lengden, og at Printz' og Morks utsagn om sjelden form, ikke kan legges til grunn.

Avgjørende faktor er med andre ord lengden på nålene. Mork har målt kjellernålene, og han fant som nevnt at lengden varierte mellom 5 og 9 mm. Printz hadde målt dressnålene, som varierte mellom 6 og 8 mm, med gjennomsnittslengde på 7,1 mm. De 40 kjellernålene som Mork hadde målt, varierte mellom 5 og 9 mm, med en gjennomsnittslengde på 7,5 mm.

Kommisjonen uttaler videre på side 250:

"Printz og Mork skrev i sine rapporter at nålene fra siktedes klær og fra åstedet var uvanlig korte."

¹²² Dok. 27, underbilag 13, s. 2.

Dette er sitatfeil. Printz omtaler ”forholdsvis korte nåler”, mens Mork sier at ”(t)rær med så korte barnåler er ikke alminnelige”.

I retten har Mork åpenbart også gitt uttrykk for at 95 % av alle barnåler er ”lenger enn barnålene fra Skippergaten”. Det er ikke opplyst hvilket empirisk belegg han har for dette utsagnet.

Når det gjelder forekomsten av korte nåler, gjengir kommisjonen på side 250 følgende uttalelse fra NISK:

”Nåler av den aktuelle størrelsen er i et hvert fall ikke den vanligst forekommende i norsk skog, men finnes jevnt over på sine steder; på grener av spesielle trær eller på trær på særlige voksesteder. Derfor blir det nokså avgjørende hvilket sted man tar prøver fra i skog eller andre steder for å studere frekvens av forekomsten av slike nåler.”

Dette utsagnet, som åpenbart er riktig, men som allikevel ikke synes å ha blitt tillagt den oppmerksomhet det fortjener, gir grunnlag for to konklusjoner:

- 1) Venns undersøkelse, som beskriver at nålelengder på mindre enn 7,5 mm utgjorde mindre enn 5 % av innsamlet materiale, er verdiløs, fordi det ikke beskrives hvorledes materialet er innsamlet (jf. foran under 8.5.2(9), og det heller ikke sies noe om lengdefrekvenser for nåler fra unge, veksthemmede trær.
- 2) Jo større sannsynlighet som kan tilveiebringes for at dressens innehaver har vært i kontakt med et ungt, veksthemmet tre, med tilsvarende forekomst av korte nåler, jo mindre vekt er det grunn til å legge på barnålbeviset.

8.6.3 Alternative kilder for dressnålene

Samsvaret med hensyn til lengde er selvfølgelig godt forenlig med at dressnålene stammer fra kjelleren. Det sentrale spørsmålet er derfor hvor nålene har kommet fra, hvis de ikke stammer fra treet i kjelleren.

Mulighetene for at nålene kan stamme fra nærkontakt med et annet grantre med korte nåler eller fra en eller flere undertrykte grener, i stedet for fra kontakt med granskog i sin alminnelighet, synes det å ha blitt lite fokusert på.

Det er opplyst og ikke bestridt at Torgersen kjøpte dressen av Eilif Støleggen på nyåret 1956 mens de begge var inne til soning. Støleggen skal selv ha kjøpt dressen brukt i en marsjandiseforretning i Göteborg i 1954. Beskrivelsene av dressen tyder også på at den ikke har vært rensert eller rengjort på lang tid. At nålene er funnet i dressen, utelukker derfor i seg selv ikke at de kan ha befunnet seg der i atskillige år.

Jeg har tidligere gitt uttrykk for liten tro på at nålene kan stamme fra Støleggens flukt fra politiet i svenske skoger i 1954. Tilgangen til mer omfattende materiale har nå medført at jeg har endret oppfatning vedrørende dette spørsmålet.

I protokollen fra avhøret av Støleggen foretatt av svensk politi etter pågripelsen 14. oktober 1954 fortsetter han etter å ha fortalt om trafikkuhellet i den stjalne bilen:

”Omedelbart efter olycken hade de lämnat bilen och springande begivit sig upp i en norr om vägen befintlig skog och gömde sig. De kröpo in under en gran och gjorde upp eld av torra kvistar och vad de kunde anskaffa för spillved.”

At fem korte nåler kan ha havnet i Støleggens dress ved denne anledningen – enten fra en av de tørre kvistene som har blitt brent eller fra en undertrykt gren nederst på grantreet – fremstår absolutt ikke som usannsynlig.

Kommisjonen skriver på side 255:

”Kommisjonen vil bemerke at det i journalen fra Mölndals polisdistrikt fremgår det at Støleggen ved pågripelsen 14. oktober 1954 var i besittelse av ”kavaj, kamm, livrem o halsduk, portmonnä inneh. 5,44 kr.” For ørige innbrakte som er anmerket i samme journal, beskrives klærne som ”kavaj”, ”kostym” eller ”gångkläder”. Det kan således stilles spørsmål ved hvorfor svensk politi beskrev dressen som ”kavaj”, som trolig må sidestilles med jakke, i stedet for ”kostym”, som trolig vil være rett betegnelse på en dress.”

Her begår kommisjonen samme feil som påtalemyndigheten. Den aktuelle rapporten gjelder ikke Støleggens antrekk ved pågripelsen, men hva som ble tatt fra ham ved inkvireringen. Her er beskrevet: ”Innehade: kavaj, kamm, livrem o halsduk, portmonnä inneh. 5,44 kr.” Som antydnet av kommisjonen – det er ingen grunn til forbeholdet ”trolig” – betyr ”kavaj” jakke, mens dress heter ”kostym” på svensk. Politiet har selvfølgelig ikke tatt buksene fra Støleggen, og har da nøydt seg med å omtale det faktiske beslaget av jakken, altså Støleggens ”kavaj”.

Alternativt synes det ikke å være bestridt at små, undertrykte grantrær – altså trær med korte nåler – i stor utstrekning ble brukt som juletrær på 1950-tallet, altså før juletreplantasjenes tid. Hva med Støleggens julefeiring og nærkontakt med juletre i den tiden han hadde dressen? Og hva med tidligere svenske eiere? Det er etter mitt skjønn uheldig at dette sporet åpenbart ikke har vært forfulgt i 1958, og at det i den anledning ikke har vært sørget for å få Støleggen inn som vitne.

Jeg er også overrasket over at spørsmålet om hvorledes en barnål skal ha funnet veien inn i innerlommen på dressen, er blitt avfeid så lett.

8.6.4 Oppsummering

Det er så vidt mange usikre faktorer i forbindelse med barnålbeviset at det ikke fremstår som usannsynlig at nålene stammer fra et annet sted enn fra juletreet i kjelleren. Det er ikke grunn til å tillegge dette beviset vekt av betydning.

9 Tannbittbeviset

9.1 De sakkyndiges konklusjoner

Den sakkyndige Ferdinand Strøm konkluderte slik i erklæring av 28. april 1958¹²³:

”Ved tennene hos mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen foreligger det en rekke særlige karakteristika som alle uten undtakelse gjenfinnes i bittsporene hos den drepte. Ut fra et vitenskapelig syn er det etter min oppfatning overveiende sannsynlig at bitemerket i brystet til Rigmor Johnsen skriver seg fra mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Ut fra min personlige erfaring, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identisk med Fredrik Ludvik Fasting Torgersens tenner.”

Den sakkyndige Jens Wærhaug konkluderte slik i erklæring av 14. mai 1958¹²⁴:

”Bittsporene i drepte Rigmor Johnsens bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betraktning.”

Om Wærhaugs kompetanse viser til punkt 4.2 foran. Han var etter det opplyste spesialist i tannkjøtt sykdommer. Whittaker og Macdonald hadde neppe akseptert ham som innehaver av rettsodontologisk kompetanse, dersom de hadde vært klar over hans manglende rettsodontologiske erfaring.

9.2 Begrunnelsen i gjenopptakelsessaken 2000/2001

Kjæremålsutvalget uttaler side 1564 med at vekten av tannbittbeviset må reduseres i forhold til det som ble lagt til grunn i 1958, og konkluderer slik:

”Utvalget finner at tannbittbeviset fremdeles trekker i retning av at Torgersen er biteren, men at dette ikke er vesentlig mer sannsynlig enn at han ikke har avsatt bittmerket.”

DRK uttaler (kommisjonen side 106):

”Hvis en særegenhet ved et bittmerke adskiller seg fra det man skulle forvente dersom det var forårsaket av et gitt tannsett, kan det tilsynelatende neglisjeres (gis en ”naturlig forklaring”) av noen sakkyndige, mens andre bruker det som grunnlag for å utelukke. Alt i alt er det blitt demonstrert at dagens ”state-of-the-art” innen dette området av rettsodontologien er slik at det ikke gir grunnlag or noen sterk konklusjon om at det aktuelle bittmerket ble påført av Torgersen, og heller ikke om at det ikke ble det.”

9.3 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse i 2006

Kommisjonen sonderer i sin oppsummering (side 155-158) ikke mellom vurderingene etter strpl. § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.

Kommisjonen uttaler side 157:

¹²³ Dok. 52 s. 5.

¹²⁴ Dok. 60 s. 2.

”Overfor Gjenopptakelseskommisjonen har de oppnevnte sakkyndige i det alt vesentlige fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner, slik det er redegjort for ovenfor, særlig under 8.2.7.”

Dette er uforståelig. Det omtalte punkt 8.2.7 er referatet fra den muntlige høringen kommisjonen gjennomførte. Med ”de oppnevnte sakkyndige” må det siktes til Macdonald og Whittaker. Den siste forklarte seg for kommisjonen. Macdonald var da avgått ved døden. I 2000 uttalte disse sakkyndige at det var ”very likely” at Torgersen var biteren. At Whittaker har ”fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner” er positivt galt. Det er egentlig ubegripelig hvordan kommisjonen kan gi uttrykk for noe slikt. Whittaker, som i 2000 sammen med Macdonald hadde gitt uttrykk for at det var ”very likely” at Torgersen var biteren, endret under høringen denne konklusjonen til ”between possible and likely” og anbefalte kommisjonen å se bort fra tannbittbeviset. Kommisjonen gjengir Whittakers utsagn som ”likely”, men både Tore Sandberg og Ståle Eskeland, som begge var til stede under høringen, bekrefter at uttrykket som ble brukt, var ”between possible and likely”. Whittaker ville ”sette streken litt over midtlinjen” (kommisjonen side 149). Og han uttalte avslutningsvis (kommisjonen side 150):

”Når så mange er uenige, kan det eneste juridiske standpunktet være at man ser bort fra tannbittbeviset. Høyesteretts kjæremålsutvalg så nesten bort fra beviset, men ikke helt. Whittaker anbefalte kommisjonen å se bort fra tannbittbeviset, og beklaget at sakkyndigheten ikke strekker til slik at alle kan være enige.”

Dette oppsummeres slik av kommisjonen på side 157-158 (jeg har også her nummerert de enkelte elementene i oppsummeringen):

”Gjenopptakelseskommisjonen kan ikke se at det er tilstrekkelig grunnlag for å anse de foreliggende vurderinger og konklusjoner som nye bevis eller omstendigheter som utelukker Torgersen som gjerningsmann. (1)

Kommisjonen anser at de mange fagpersoners delvis motstridende fortolkninger av tannbittbeviset og konklusjoner mht. identifikasjon og utelukkelse av Torgersen, er egnet til å skape usikkerhet mht. i hvilken grad beviset knytter Torgersen til handlingen. Som nevnt ovenfor er dette ikke en ny omstendighet i forhold til de tidligere rettslige behandlinger av gjenopptakelsesbegjæringer fra Torgersen. (2) For så vidt gjelder dette spørsmål står saken ikke særlig annerledes enn ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs behandling i 2001.(3)

Domfellelsen i 1958 var basert på kjennelse av en jury, som ikke begrunner sin avgjørelse. Gjenopptakelseskommisjonen legger til grunn at domfellelsen skjedde på grunnlag av et bredt bevisbilde der mange forhold samlet pekte mot Torgersen som gjerningsmann. (4) Det er derfor ikke grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesiell stor vekt.(5)

Dette må ses i sammenheng med det element av usikkerhet som knytter seg til de forskjellige sakkyndiges vurderinger. Gjenopptakelseskommisjonen anser ikke Senn’s og de øvriges konklusjon om at tannbittbeviset utelukker Torgersen, som nye bevis eller omstendigheter som, sett i forhold til den øvrige samlede bevisførsel, synes egnet til å føre til frifinnelse.(6)

På samme grunnlag er det Gjenopptakelseskommisjonens oppfatning at de sakkyndiges vurderinger og konklusjoner ikke er et forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.(7)”

Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av tannbittbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på beviser som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Jeg har følgende kommentarer:

(1) Formuleringen lar det, på samme måte som ved avføringsbeviset og barnålbeviset, stå åpent om ”foreliggende vurderinger og konklusjoner” ikke aksepteres som nye bevis, eller om de aksepteres som sådanne, men allikevel ikke utelukker Torgersen.

Det er delte oppfatninger om hvorvidt tannbittbeviset utelukker Torgersen. Det er også uklart hvilken vekt kommisjonen her har lagt på Strøms og Wærhaugs opprinnelige konklusjoner. Jeg understreker i den forbindelse at når spørsmålet er om deres konklusjoner er korrekte, kan de selvfølgelig ikke trekkes inn i vurderingene som støtte for sine egne standpunkter. Det er heller ikke spørsmål – og dette er den gjennomgående feilen i kommisjonens avgjørelse – om hvorvidt tannbittbeviset alene utelukker Torgersen, slik det fremstilles her, men om betydningen av en rett vurdering av tannbittbeviset som element i et samlet bevisbilde.

Vurderingstemaet i forhold til strpl. § 391 nr. 3 er beskrevet slik hos Bjerke/Keiserud/Sæther side 1329:

”Ved avgjørelsen av om gjenåpning skal tillates, vil vurderingstemaet være betydningen av de nye omstendighetene eller bevisene dersom disse hadde foreligget for retten da saken ble pådømt sett i sammenheng med de øvrige omstendigheter og bevis som forelå for den dømmende rett...”

Denne gjennomgående unnlattelsen av å foreta en samlet vurdering av hele bevisbildet slik det ville ha fremstått hvis bevisbildet i 1958 hadde blitt supplert med alt etterfølgende materiale, er den alvorligste feilen ved kommisjonens avgjørelse.

(2) Kommisjonen viser til ”de tidligere rettslige behandlinger av gjenopptakelsesbegjæringer fra Torgersen”. Det er uklart hva ”dette” peker tilbake på. Det må formodentlig dreie seg om usikkerheten. En side ved dette er at usikkerheten var større i 2006 enn i 2000/2001. Men det helt vesentlige her er at det ikke skal sammenliknes med forrige gjenopptakelsesbegjæring, men med situasjonen slik den var i 1958. Og da er det ikke tvilsomt at usikkerheten er en ny omstendighet.

(3) Dette utsagnet må ses i sammenheng med følgende uttalelse på side 157:

”Overfor Gjenopptakelseskommisjonen har de oppnevnte sakkyndige i det alt vesentlige fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner, slik det er redegjort for ovenfor, særlig under 8.2.7.”

8.2.7 er kommisjonens referat fra egen høring.

”De oppnevnte sakkyndige” kan bare sikte til Whittaker og Macdonald. Av disse forklarte Whittaker seg for kommisjonen. At han har ”fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner” er positivt galt. Jeg viser til merknadene foran om dette spørsmålet.

Hvordan man, med denne grunnleggende endringen av vurderingen fra den gjenværende rettsoppnevnte sakkyndige, kan hevde at saken for så vidt gjelder dette spørsmålet ikke står "særlig annerledes" enn i 2001, er ikke lett å forstå. I 2001 uttalte tross alt kjæremålsutvalget at tannbittbeviset fremdeles trakk i retning av at Torgersen var biteren, og at dette var vesentlig mer sannsynlig enn at han ikke hadde avsatt bittmerket.

Forbeholdet om at saken ikke står "særlig" annerledes enn i 2001 endrer ikke på dette.

(4) Dette utsagnet er verdiløst så lenge det ikke sies noe om hvilke "mange forhold" som kommisjonen mener "samlet" pekte mot Torgersen som gjerningsmann. Det er mulig at det mer generelt siktes til de gjentatte opplysningene om omfattende bevisførsel under hovedforhandlingen, med 71 vitner, 19 sakkyndige og dokumentasjon og forevisning av "en rekke dokumenter, fotografier og gjenstander". Men kommisjonen unnlater fullstendig å kommentere hvilke deler av denne bevisførselen som skal ha hatt relevans for vurderingen av skyldspørsmålet. Det aller meste av bevisførselen har gjeldt opplysninger som egentlig er uomtvistet, og som ikke knytter Torgersen til drapet. Det vises til gjennomgangen foran under avsnitt 6.

(5) På bakgrunn av de opplysningene vi har om Strøms og Wærhaugs forklaringer i retten og den sikkerhet de ga uttrykk for, samt det vi ellers vet om bevisbildet, er det utelukket at ikke de sakkyndiges redegjørelser for tannbittbeviset ble det sentrale beviselementet som felte Torgersen. Det hører med i totalvurderingen at Wærhaug i sin skriftlige uttalelse var av en annen oppfatning enn Strøm med hensyn til hvilken tann hos Torgersen som hadde avsatt det ene merket, men dette kom aldri frem i retten. Wærhaug hadde "glemte" det og latt seg overbevise av Strøm, som forklarte seg før ham.

(6) Som under (1) er det uklart om kommisjonen mener at utelukkelseskonklusjonene ikke dreier seg om nytt bevis eller ny omstendighet, eller om de aksepteres som sådanne, men allikevel ikke synes egnet til å føre til frifinnelse. Referansen til "den øvrige samlede bevisførsel" er verdiløs. Men når kommisjonen med dette utsagnet åpenbart mener at det er nok bevis igjen selv om det ses helt bort fra tannbittbeviset, burde det være et minstekrav at det angis hvilke beviselementer som da må ha vært utslagsgivende. Som påpekt under (1) må det ved en slik vurdering foretas en samlet vurdering hvor det legges rett vekt på hvert enkelt påberopt bevismiddel, ikke som her fortsette at samtlige øvrige bevismidler står i samme stilling som de gjorde i 1958. Og jeg savner her en presisering av at det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet for frifinnelse ved en samlet vurdering av bevisbildet slik det ser ut i dag.

(7) Dette, som er det eneste som sies om § 392 andre ledd, er bare en gjengivelse av lovens ordlyd uten selvstendig verdi. Lovforarbeidenes åpning for gjenåpning på grunnlag av ny analyse av bevisskjeden – en åpning som går rett til kjernen av Torgersensaken – er ikke vurdert.

9.4 Nærmere om tannbittbeviset

Dette beviset har vært gjenstand for omfattende utredninger og vurderinger i forbindelse med behandlingene i 2000-2001 og 2006. Jeg går derfor ikke nærmere inn på dette beviset bortsett fra noen enkeltheter.

Jeg har notert at Strøm uttalte i retten at "et bitt i en kvinnes bryst er like godt som i en plastmasse". (Aftenpostens aftennummer 10. juni). I Dagbladet for samme dag er han sitert slik: "Et kvinnebryst er plastisk, et bitt her vil gi meget tydelige avtrykk".

Dette synes vanskelig å forene med følgende uttalelser på side 156 hos kommisjonen:

"Whittaker ga under høringen uttrykk for at bittspor i hud ikke kan underkastes nøyaktige målinger, og at man ikke har tilstrekkelig kunnskap om bitt i menneskevev. Gjenopptakelseskommisjonen har ikke oppfattet de øvrige sakkyndige slik at de ser dette annerledes.

Flere av de sakkyndige har vært inne på at et kvinnebryst består av forskjellige typer vev, løsere og fastere, og at huden er av forskjellig tykkelse. Hvordan offer og gjerningsmann forholdt seg i bittøyeblikket kan spille inn, for eksempel vil armens stilling kunne ha betydning."

Dette trekker så vidt jeg kan forstå i retning av at en grunnleggende forutsetning hos Strøm med hensyn til lesbarheten av bittmerkene ikke holder stikk.

Aftenposten skriver videre i samme nummer:

"Det mest karakteristiske merke var etter en brukket fortann. Allerede ved et flyktig blick på Torgersens tenner, før han gikk med på å ta avstøpningen, hadde den sakkyndige lagt merke til at han hadde en brukket fortann. På avstøpningen viste det seg at den brukne fortann stemte nøyaktig med det tilsvarende merke i bittet."

Dette kan nok trekke i retning av at Strøm hadde gjort seg opp en oppfatning før det arbeidet han utførte som sakkyndig ga grunnlag for det.

Når det gjelder Strøms kompetanse har jeg ellers merket meg følgende uttalelse fra forsvarerens prosedyre (Arbeiderbladet 14. juni 1958):

"Strøm har foretatt 25 undersøkelser av bitt i fast materiale, men dette er første gang han foretar undersøkelser i levende vev."

I tillegg er det så vidt jeg forstår, på det rene at den andre sakkyndige Jens Wærhaug ikke hadde noen rettsodontologisk erfaring. Han var spesialist i tannkjøttsykdommer.

Allikevel har Eidsivating lagmannsrett uttalt i kjennelsen av 12. juni 1958, hvor Torgersens begjæring om en tredje sakkyndig utenfor Norden ble avslått:

"Retten har ingen grunn til å tvile på at så vel tannlege Strøms som professor Wærhaugs arbeide med og vurdering av bittmerkene er så betryggende som et er mulig. De er begge fremstående og anerkjente vitenskapsmenn på dette felt."

Dette er fulgt opp av Høyesterett i dommen av 1. november 1958, som forkastet Torgersens anke:

”Jeg kan heller ikke se at det er grunn til å reise tvil om at begge de sakkyndige hadde tilstrekkelig innsikt og kyndighet.”

Ellers er det påfallende å registrere uenigheten mellom de sakkyndige om hvilke tenner som har avsatt hvilke merker, både mellom Strøm/Wærhaug og Whittaker/MacDonald, og - opprinnelig – mellom Strøm og Wærhaug innbyrdes.

Ellers har jeg registrert uenigheten omkring tann 42. Selv om det i og for seg ikke er utelukket at denne tannen ikke har satt noe tydelig spor, slik MacDonald og Whittaker har gitt uttrykk for, fremstår det allikevel som den mest sannsynlige forklaringen at denne tannen har vært borte hos biteren eller i et hvert fall ikke har stemt overens med Torgersens tannsett.

Ellers ser jeg ikke noen grunn til å gå nærmere inn på enkelthetene i tilknytning til tannbittbeviset.

Det synes å være enighet om at Whittakers anbefaling fra høringen – å se bort fra hele tannbittbeviset – er det eneste rette.

10 Åstedet og annet bevismateriale

Kommisjonens drøftelser vedrørende en rekke av disse spørsmålene kan kort oppsummeres slik:

Man nøyer seg med å konstatere at de enkeltelementene som drøftes, ikke er uforenlige med at Torgersen er drapsmannen. Med andre ord: De utelukker ham ikke. Det er i og for seg riktig. Men det er bekymringsfullt at man da unnlater å trekke inn i vurderingene at det dreier seg om momenter som i det minste gjør det mindre sannsynlig at Torgersen er drapsmannen. Jeg sikter til slikt som fraværet av slam på skoene og på sykkelen, fraværet av spor på dressen, oppbyggingen av bålet i mørke og forholdene omkring bålet forøvrig, manglende funn av Rigmors gatedørnøkkel etc.

På samme måte er det påfallende at Torgersens alibivitner ikke er omtalt og ikke er trukket inn som elementer i vurderingen

At momenter som disse ikke nevnes, samtidig som pågripelsesstedet faktisk anføres som et beviselement mot Torgersen, gir grunnlag for mistanke om manglende objektivitet hos kommisjonen.

11 Kommisjonens oppsummering

Kommisjonen oppsummerer slik vedrørende strpl. § 391 nr. 3 (side 521):

”Selv om nye vitneforklaringer, nye sakkyndige uttalelser og annen ny informasjon som er fremkommet etter hovedforhandlingen i 1958 kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, synes de etter kommisjonens vurdering ikke å være egnet til frifinnelse eller til anvendelse av en mildere strafferegulering eller en vesentlig mildere rettsfølge. Kommisjonen har vurdert de nye bevisene og omstendighetene i sammenheng med øvrige bevis og omstendigheter som forelå for lagretten i 1958.”

Denne oppsummeringen fremstår som sjablonpreget og innebærer ingen selvstendig garanti for at elementene i saken virkelig er vurdert. Parallellen til opphevede sjablonpregede begrunnelser for avslag etter strpl. § 321 andre ledd – sist Rt-2013-1022 – er nærliggende. Formuleringene her tyder på at nytt materiale er akseptert som nye bevis eller omstendigheter, men det henger dårlig sammen med utsagnene under gjennomgangen av de enkelte bevisenelementene. At det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet, er ikke nevnt.

Oppsummeringen vedrørende § 392 andre ledd er slik:

”For kommisjonen synes det som at domfelte først og fremst reiser teoretisk tvil om vitneforklaringer og sakkyndige uttalelser som går ham i mot for å få bevisbildet til å passe med sitt alternative hendelsesforløp. Kommisjonen har merket seg at denne oppkonstruerte tvilen ikke er begrenset til å gjelde ett, eller et fåtall, av bevisene i saken, men det er et gjennomgående trekk i begjæringen.

Under henvisning til kap. 5 ovenfor vil kommisjonen påpeke at det under hovedforhandlingen ble ført 71 vitner og det var 19 sakkyndige som avga forklaring. Det ble dokumentert og forevist en rekke dokumenter, fotografier og gjenstander. Det må legges til grunn at eventuelle spørsmål og uklarheter som måtte ha oppstått i etterkant av politiforklaringene og forklaringene avgitt under den rettslige forundersøkelsen, ble søkt avklart gjennom vitneavhørene. På samme måte har de sakkyndige fått anledning til å utdype sine skriftlige sakkyndigrapporter og svare på spørsmål fra partene og retten.

Lagretten har således truffet sin kjennelse på grunnlag av den umiddelbare bevisførselen under hovedforhandlingen, og på en samlet vurdering av bevisene.

For kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold ved bevisene i saken, slik de forelå i 1958, som gjør det ”*meget tvilsomt*” om dommen er riktig. Kommisjonen kan ikke se at dette, med tillegg av opplysninger som er kommet til saken etter 1958, kan bedømmes annerledes i dag.”

Det innledende utsagnet gir grunn til tvil om hvorvidt Torgersens anførsler er vurdert seriøst. Det som sies, er i realiteten at oppkonstruert tvil er et gjennomgående trekk ved begjæringen. Da måtte man i det minste forvente at det blir angitt hvilke elementer i begjæringen som omfattes av denne ordbruken. Og de anførselene som er fremkommet, skal uansett vurderes enkeltvis etter sitt eget innhold og ikke trekkes i tvil på grunnlag av en overordnet oppfatning om at oppkonstruert tvil er et gjennomgående trekk ved begjæringen. At påviste svakheter ved sakkyndigbevisene og de to sentrale vitnenes forklaringer kan avfeies som ”oppkonstruert tvil”, er det i ethvert fall ikke grunnlag for å hevde.

Den generelle oppramsingen i andre siterte avsnitt er like verdiløs. Det som er anført her, rokker ikke ved den etterfølgende påvisningen av svakheten i de sentrale bevisene.

12 Oppsummering og avslutning

Forhandlingene og bevisbildet i 1958 kan i det alt vesentlige klarlegges ved hjelp av erklæringene fra de sakkyndige, politiforklaringer, protokollen fra den rettslige forundersøkelsen og ikke minst meget utførlige avisreferater fra hele hovedstadspressen.

Gjennomgangen av bevisbildet i 1958 på dette grunnlaget etterlater ikke tvil om hva som har vært ansett som vesentlig for lagretten. Det dreier seg først og fremst om uttalelsene fra de sakkyndige. Forklaringene fra Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen må også ha vært vektlagt. Det samme gjelder antakelig de subjektive utsagnene om likhet fra Arne Thoresen og Olga Eriksen, jf. den vekt statsadvokat Dorenfeldt har lagt på disse i sin uttalelse av 17. desember 1958. Men motstriden mellom disse forklaringene på den ene side og alibivitnene på den annen side må åpenbart ha ført til at utsagnene fra de sakkyndige – først og fremst Strøm og Wærhaug – har vært sett som avgjørende. Statsadvokat Dorenfeldts feilaktige prosedyrepoeng – at Torgersens alibi faller fordi han ikke hadde rukket å bli pågrepet dersom forklaringen hans hadde vært riktig – må åpenbart også ha gjort inntrykk.

Ved en nærmere analyse av bevisbildet kan dette summeres opp slik:

Ingen av de såkalte tekniske bevisene – dvs. de sakkyndiges uttalelser i tilknytning til tannbittbeviset, avføringsbeviset og barnålbeviset – feller Torgersen. At de heller ikke utelukker ham, er ikke tilstrekkelig, heller ikke når de ses i sammenheng. Egentlig er alle de tre tekniske bevisene uten nevneverdig verdi.

En riktig analyse av vitneforklaringene frem til observasjonen av Torgersen utenfor Grand og øvrige bevisелеmenter i tilknytning til dette tidsforløpet bekrefter at han ikke kan ha rukket frem til krysset Karl Johans gate/Dronningens gate til slik tid at han kan ha truffet Rigmor Johnsen der. I tillegg til det som i denne forbindelsen er anført tidligere, vises det særlig til at tidsintervallet fra forestillingsslutt på Chat Noir og til publikum har forlatt teatersalen ikke har vært hensyntatt, og til at tidsestimatet for gangturen fra Chat Noir til Grand har vært alt for kort, først og fremst fordi de tjenestemennene som har kontrollgått distansen har gått en annen og kortere rute enn den som Tømmereek og Casadio gikk.

En riktig analyse av forklaringene fra de vitnene som har sett Rigmor Johnsen sammen med en mann på hjemveien, utelukker at denne mannen kan være Torgersen. Det kan ikke trekkes annen syntese ut av disse forklaringene enn at mannen har vært ung, kraftig, antakelig noe høyere enn Torgersen, og med mørk frakk. De subjektive utsagnene om likhet fra vitnene Thoresen og Eriksen gjelder bare en begrenset del av observasjonen for Thoresens vedkommende, og kommer i konflikt med de objektive beskrivelselementene som de selv har presentert. For Eriksens vedkommende viser i tillegg utviklingen i hennes forklaringer at det avsluttende utsagnet om likhet er verdiløst.

En riktig analyse av bevismaterialet i tilknytning til Torgersens og Gerds tur til byen og hans retur hjem, viser at statsadvokat Dorenfeldts sentrale prosedyrepoeng – at Torgersen ikke kunne ha rukket å bli arrestert dersom det forholdt seg som han sa – ikke er riktig. Det vises særlig til tidsmålingene som avviker fra de tidsmålinger som polititjenestemennene gjorde i

1958, til at Torgersen syklet den siste strekningen før pågripelsen, til at politioverkonstabel Thomassens tidsangivelse ikke gjaldt pågripelsestidspunktet, men det tidligere tidspunkt da han fikk øye på Torgersen, og til Thomassens klokke etter hans eget utsagn kan ha gått 1-2 minutter for sent.

Vitneforklaringen fra Ørnulf Bergersen lider av iøynefallende svakheter som innebærer at den ikke kan være sann. I tillegg til det som er anført tidligere kan vises til uoverensstemmelsene mellom hans politiforklaring og det som ble forklart i retten, og til at det er på det rene at fem polititjenestemenn har befunnet seg midt i Bergersens rute i det øyeblikket da han må ha passert dette stedet, åpenbart uten at de har registrert ham eller at han har registrert dem. Dette er utelukket.

Vitneforklaringen fra Johanne Olsen lider også av iøynefallende svakheter.

Etter dette er det ikke tilstrekkelig bevis igjen i saken til å felle Torgersen.

Usannheten om gjenkjennelse av den Gerd som møtte i retten, og angrepet på Bergersen i retten er like forenlige med uskyld som med skyld. Noe bevis som knytter ham til drapet, er disse forholdene ikke.

Ut fra definisjonen av strpl. § 391 nr. 3 – jf. foran under 1 – kan det selvfølgelig diskuteres om nye sakkyndige vurderinger av tidligere sakkyndig arbeid i denne saken er nye bevis i lovens forstand, hensett til reservasjonen om at det må forutsettes at det dreier seg om ny innsikt som har fått alminnelig faglig tilslutning. Jeg synes nok dette kriteriet er oppfylt både når det gjelder vanskelighetene med å identifisere bittmerker i et kvinnebryst og når det gjelder hyppigheten av forekomst av slike granbarnåler som Printz og Mork har undersøkt. En totalvurdering, slik den må foretas, viser med all ønskelig tydelighet at det er en rimelig mulighet for at lagretten hadde svart nei på skyldspørsmålet dersom bevisbildet den gangen hadde blitt supplert med det ytterligere bevismateriale – først og fremst i form av nye sakkyndige vurderinger – som foreligger i dag. Da skal saken gjenopptas.

Uansett er det min klare oppfatning at riktigheten av avgjørelsen i 1958 og av avgjørelsene i de etterfølgende gjenopptakelses- og gjenåpningssakene er så tvilsom at grunnlaget for gjenåpning etter strpl. § 392 andre ledd i et hvert fall er til stede i dag. Det er vanskelig å se det annerledes enn at hovedkriteriet for gjenåpning er oppfylt:

at ”saken alt i alt stiller seg slik at det etter rettens oppfatning bør skje en ny prøvelse av saken for at man skal føle seg overbevist om at ingen urett har skjedd”.

Ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 andre ledd må det ytterligere legges vekt på de saksbehandlingsfeil ved hovedforhandlingen som det er pekt på foran. Disse kan stikkordvis summeres opp som følger:

- 1) Forsvareren er i praksis blitt avskåret fra å krysseksaminere vitnene Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen.

- 2) Retten har ikke oppfylt sin plikt til å sørge for sakens rette opplysning ved å unnlate å avhøre Johan Torgersen. Det skulle ha vært gitt en utsettelse til han hadde kommet seg godt nok til å avgi forklaring.
- 3) Retten har unnlatt å sørge for sakens rette opplysning ved å unnlate å innkalle vitnene Gerd Kristiansen og Ruth Klausen, og om nødvendig utsette forhandlingene slik at eventuelle andre som Gerd Kristiansen hadde snakket med på arbeidsplassen, også kunne blitt avhørt. Det skulle ha vært overlatt til lagretten å vurdere disse troverdighet og hvilken betydning disse forklaringene hadde hatt for den tilsvarende vurderingen av Torgersens og alibivitnenes troverdighet.
- 4) Retten har unnlatt å sørge for sakens rette opplysning ved å unnlate å gjeninnkalle politioverkonstabel Thomassen, eventuelt andre av polititjenestemennene som var på stedet, for å få klarlagt troverdigheten av Ørnulf Bergersens forklaring.
- 5) Retten har oversett at professor Printz ved sitt standpunkt til avføringsbeviset hadde inhabilisert seg som sakkyndig i tilknytning til barnålbeviset.
- 6) Retten har latt fengselslege Leikvam forklare seg som sakkyndig vitne angående Ørnulf Bergersens troverdighet.

Når det gjelder kommisjonens avgjørelse fra 2006 er den store svakheten ved den at den for hvert enkelt av de bevisene som er gjennomgått, bortsett fra barnålbeviset, uttaler at det er uvisst hvilken vekt lagretten har lagt på det, og fortsetter med at det er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende.

For å summere opp:

Om tannbittbeviset uttales det:

Gjenopptakelseskommisjonen legger til grunn at domfellelsen skjedde på grunnlag av et bredt bevisbilde der mange forhold samlet pekte mot Torgersen som gjerningsmann. Det er derfor ikke grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesielt stor vekt.

Avføringsbeviset:

Hvorvidt, og i hvilken grad, lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset er det ingen opplysninger om.

Johanne Olsen:

Som et utgangspunkt kan det derfor ikke fastslås at hennes observasjon er en sikker identifikasjon av Torgersen. Forklaringen må derfor vurderes i lys av andre momenter og vitneforklaringer i saken, jf. nedenfor, og inngå i den helhetlige bevisbedømmelsen.

Ørnulf Bergersen:

Etter kommisjonens vurdering er det vanskelig å ha noen formening om hvilken vekt Bergersens forklaring isolert sett ble tillagt av lagretten, og om den i det hele tatt ble tillagt noen vekt.

Når disse utsagnene ses under ett, åpner altså kommisjonen for at lagretten kan ha sett helt bort fra både avføringsbeviset og forklaringene fra Johanne Olsen og Ørnulf Bergersen og ikke tillagt tannbittbeviset spesielt stor vekt. Da er det ikke tilstrekkelig bevis igjen til å felle Torgersen. Hvis lagretten har avgjort skyldspørsmålet på grunnlag av de bevisfragmentene som da gjenstår, har de i et hvert fall ikke utført den jobben de er satt til å gjøre, på forsvarlig vis. Dette er egentlig tilstrekkelig til å gjenoppta saken.

Kommisjonens resonnement forutsetter videre for hvert enkelt bevismiddel som er gjennomgått, at det øvrige bevisbildet er uendret i forhold til slik det ble oppfattet i 1958. Men dette blir et sirkelresonnement. Det må foretas en samlet vurdering, hvor det under ett må legges rett vekt på hvert enkelt av de sentrale bevismidlene i 1958 – først og fremst de sakkyndige redegjørelsene for de tekniske bevisene – holdt opp mot de bevismidler og den øvrige kunnskap som foreligger i dag. Da blir det samlede bevisbildet et helt annet enn det må ha fremstått som i 1958, og det må være avgjørende. Det er denne samlede vurderingen som gjenopptakelseskommisjonen ikke har foretatt, og som er hovedfeilen ved avgjørelsen fra 2006.

I tillegg kommer at den analyse av kommisjonens avgjørelse som er gjort foran, viser at det er vanskelig å se noen egentlig substans i begrunnelsene.

Jeg har som sagt foran, gått ut fra at lagretten i Torgersensaken har vært utstyrt med like godt vett og like mye sunn fornuft som lagretter flest. Lagrettens oppgave er ikke å tro eller mene ut fra en bred og rimelighetspreget helhetsvurdering uten å gå inn i bevismaterialet, men å vurdere holdbarheten og vekten av hvert enkelt beviselement, og deretter sette dem inn i en sammenheng. Under forutsetning av at lagretten har gjort sin plikt – og det må vi nødvendigvis forutsette – har den forholdt seg slik i denne saken. Ut fra de opplysningene som foreligger om selve bevismaterialet og om gjennomføringen av hovedforhandlingen, er det da fullstendig utelukket at det ikke har vært lagt vesentlig – sannsynligvis avgjørende – vekt på forklaringene fra de sakkyndige, men også på forklaringene fra Olsen og Bergersen, samt deler av forklaringene fra Thoresen og Eriksen. Når de sakkyndige redegjørelsene faller, og det legges rett vekt på de øvrige forklaringene, var bevismaterialet som ble presentert i 1958 ikke tilstrekkelig til domfellelse. I tillegg kommer at statsadvokat Dorenfeldts forutsetninger på sentrale punkter har vist seg å være uriktige. En kan ikke gjøre slik kommisjonen gjør – å hypotetisere over at en ikke vet hva lagretten har vektlagt i 1958. Selvfølgelig vet vi det. Og ved en samlet vurdering av alle opplysninger som foreligger i dag, fremstår det ikke som tvilsomt at vilkårene for gjenåpning etter straffeprosessloven § 392 andre ledd er oppfylt.

Det mest iøynefallende er imidlertid dette:

Hvis politiets teori legges til grunn, har Torgersen dratt fra åstedet og kommet seg velberget hjem. Han har visst at det ikke var noen omstendighet av noe slag som kunne sette ham i sammenheng med drapet. Det fremstår da som absurd at han allikevel skulle finne frem fyrstikker, begi seg tilbake til Skippergaten, syklende på en guttesykkle uten lys, på slump lete seg frem til den ulåste inngangen til Skippergaten 9 og parkere sykkelen der, på ny ta seg inn i Skippergaten 6B, tenne på bålet, begi seg tilbake til Skippergaten 9, hente sykkelen og begi

seg hjemover uten lys på sykkelen, med den risiko for å bli oppdaget som dette innebar! Og selv om man skulle tro at det hastet, skal han altså ha først ha gått til Youngstorvet for å ta drosje, og deretter i ro og mak drukket te sammen med moren før han skiftet klær og syklet tilbake til Skippergaten. På godt norsk: Dette henger ikke på greip.

At saken er blitt gammel, slik at mulighetene for å retteføre den på ny åpenbart er svært begrenset, og at en gjenåpning vil innebære et betydelig prestisjetap for påtalemyndigheten og utløse en betydelig erstatning til Torgersen, er forhold som ikke kan trekkes inn ved en ny vurdering av gjenåpningsspørsmålet. Det vises til uttalelsene fra Høyesteretts kjæremålsutvalg i Lilandsaken foran under punkt 2.2.4.

Nesodden, 27. november 2014

Nils Erik Lie

NEL 04.06.2015

Torgersensaken - tannbittbeviset

Innholdsfortegnelse

1	Innledning	Side	5
2	Bevismaterialet		
2.1	Bittmerkene	”	5
2.2	Torgersens tenner – nomenklatur	”	6
3	Oppnevning av sakkyndige	”	7
4	De sakkyndiges skriftlige rapporter	”	9
4.1	Strøm	”	9
4.2	Wærhaug	”	12
4.3	Analyse av de sakkyndiges skriftlige erklæringer	”	13
4.3.1	Uoverensstemmelser i og mellom erklæringene	”	13
4.3.2	Likhet mellom bittsporene og Torgersens tenner	”	14
4.3.3	Ikke omtalte forhold som taler mot at Torgersen er biteren	”	15
4.3.3.1	Manglende spor etter tann 42	”	15
4.3.3.2	Avstanden mellom bittsporene 4 og 5	”	16
4.3.3.3	Tannstillingen for Torgersens tann 31 og tann 41	”	16
4.3.3.4	Tannstillingen for Torgersens tann 11 og tann 21	”	16
4.3.3.5	Avstanden mellom bittsporene 2 og 3	”	17
4.3.3.6	Bittspor 3	”	17
4.3.3.7	Bittspor 4	”	17
4.3.2.8	Representativiteten av slitasjen i biterens tenner	”	16
4.4	Oppsummering	”	18
5	Hovedforhandlingen i 1958	”	18
5.1	De sakkyndiges forklaringer under hovedforhandlingen i 1958. Avisreferatene fra forklaringene	”	18
5.1.1	Aftenpostens aftennummer 10. juni 1958	”	18
5.1.2	Aftenpostens morgennummer 11. juni 1958	”	19
5.1.3	Arbeiderbladet 11. juni 1958	”	20
5.1.4	Morgenbladet 11. juni 1958	”	21
5.1.5	Morgenposten 11. juni 1958	”	21
5.1.6	Dagbladet 10. juni 1958	”	21
5.1.7	Verdens Gang 10. juni 1958	”	22
5.2	Merknader til de sakkyndiges utsagn i retten	”	22
5.3	Oppsummering av de sakkyndiges utsagn i retten	”	25
5.4	Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre		
	Avisreferatene	”	26
5.4.1	Aftenpostens aftennummer 13. juni 1958	”	26
5.4.2	Dagbladet 13. juni 1958	”	26
5.3.3	Verdens Gang 13. juni 1958	”	26
5.4.4	Vårt Land 13. juni 1958	”	26
5.4.5	Arbeiderbladet 13. juni 1958	”	26
5.4	Forsvarerens prosedyre	”	27
5.5	Lagmannens rettsbelæring	”	27
5.6	Oppsummering av tannbittbeviset under hovedforhandlingen	”	27
6	Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958	”	28
7	Lagmann Lundes utkast til kjennelse av 5. juli 1959	”	29
8	Tannbittbeviset i gjenopptakelsessaken 1973-1976	”	29
8.1	Nye sakkyndige erklæringer	”	29

8.1.1	Tannlege Fredrik Neumann og professor Arne Hagen	”	29
8.1.2	Dosent Gisle Bang	”	30
8.1.3	Analyse av Bangs erklæring	”	32
8.2	Eidsivating lagmannsretts beslutning 27. juni 1975	”	35
8.3	Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 31. mai 1976	”	35
9	Tannbittbeviset i gjenopptakelsessaken 1997-2001	”	36
9.1	Nye sakkyndige erklæringer	”	36
9.1.1	Tannlege Kjell Johannessen, første uttalelse	”	36
9.1.2	Professor D. Gordon MacDonald og dr. David K. Whittaker, første uttalelse	”	37
9.1.3	Analyse av erklæringen fra MacDonald og Whittaker	”	40
9.1.4	Tannlege Kjell Johannessen, andre uttalelse	”	43
9.1.5	Professor dr. med. Per Holck	”	43
9.1.6	Seniorforsker dr. med. Per R. Flood	“	44
9.1.7	Forsker dr. scient Jon Ingulf Medbø	”	47
9.1.8	Professor dr. odont. Tore Solheim	”	47
9.1.9	Den rettsmedisinske kommisjon	”	48
9.1.10	MacDonald og Whittaker, andre uttalelse	”	49
9.1.10.1	Tannslitasje i befolkningen	”	50
9.1.10.2	Bittspor 1	”	51
9.1.10.3	Graden av sikkerhet	”	51
9.1.10.4	Manglende spor etter høyre nedre sidefortann (tann 42)	”	52
9.1.10.5	Bittspor 5 og 6	”	53
9.1.10.6	Øvrige – ikke kommenterte – forhold som taler mot Torgersen som gjerningsmann	”	53
9.2	Borgarting lagmannsretts kjennelse 18. august 2000	”	54
9.3	Nye sakkyndige erklæringer for Høyesteretts kjæremålsutvalg	”	55
9.3.1	Professor David Senn	”	55
9.3.2	Den rettsmedisinske kommisjon	”	57
9.3.3	Seniorforsker dr. med. Per Flood	”	58
9.3.3.1	Forhold som vanskeliggjør tolkingen av bittmerker i hud	”	59
9.3.3.2	Forekomsten av tannslitasje i befolkningen	”	60
9.4	Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 28. november 2001 (Rt-2001-1521)	”	60
9.5	Ny sakkyndig uttalelse fra David Senn	”	63
9.5.1	Bittmerkene 5 og 6	”	63
9.5.2	Manglende spor etter tann 42	”	64
9.5.3	Oppsummering etter behandlingen i 1997-2001	”	65
10	Gjenåpningssaken i 2004-2006	”	65
10.1	Nye sakkyndige utredninger	”	65
10.2	Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 8. desember 2006	”	67
10.3	Oppsummering etter behandlingen i 2004-2006	”	69
11	Tannbittbeviset i gjenåpningssaken 2008-2010	”	70
12	Ny sakkyndighet. Forsker dr. scient. Jon Ingulf Medbø	”	70
12.1	Innledning	”	70
12.2	Hudens biomekaniske egenskaper	”	71
12.3	Tannslitasje	”	71
12.4	Tolking av overkjevesporet	”	72

12.5	Bittmerkene 5 og 6	”	73
12.6	Manglende spor etter tann 42	”	74
12.7	Bittforsøk	”	75
13	Vurderinger	”	77
13.1	Generelt	”	77
13.1.1	Generelt om påliteligheten av bittmerker i hud som bevis. Nyere litteratur	”	77
13.1.2	Betydningen av flerfaglige vurderinger	”	80
13.1.3	Forhold som vanskeliggjør tolkingen av bittmerker i hud	”	81
13.1.4	Tannslitasje i befolkningen	”	84
13.2	Konkrete vurderinger	”	86
13.2.1	Utgangspunkt	”	86
13.2.2	Entydig oppfatning hos flertallet av de sakkyndige	”	87
13.2.3	Likhetstrekk	”	88
13.2.3.1	Furer i fortennene	”	88
13.2.3.2	Overlegninger	”	88
13.2.3.3	Andre likhetstrekk?	”	88
13.2.4	Forskjeller	”	88
13.2.4.1	Uenighet om tenner i overkjeven	”	88
13.2.4.2	Manglende spor etter høyre nedre sidefortann (tann 42)	”	91
13.2.4.3	Avstanden mellom bittsporene 4 og 5	”	98
13.2.4.4	Tannstillingen for Torgersens tann 31 og tann 41	”	99
13.4.3.5	Bittsporene 3 og 4	”	101
13.2.4.6	Avstanden mellom bittsporene 2 og 3	”	101
13.2.4.7	Avstanden mellom bittsporene 1 og 2	”	102
14	Konklusjon	”	102

1 Innledning

I forbindelse med Fredrik Fasting Torgersens begjæring om gjenåpning av Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958 har jeg påtatt meg å gjøre en utredning av de såkalte tekniske bevis i saken.

Med dette presenteres utredningen av det såkalte tannbittbeviset.

Utredningen er bygget opp slik:

I fortsettelsen av del 1 redegjøres for bevismaterialet. Avsnitt 2 redegjør for oppnevningen av sakkyndige i 1958. Avsnitt 3 inneholder en omfattende gjennomgang og vurdering av de sakkyndige erklæringene som ble presentert vedrørende tannbittbeviset i 1958. Avsnitt 4 inneholder en tilsvarende gjennomgang av de sakkyndiges forklaringer og aktors og forsvarers prosedyre under hovedforhandlingen. Avsnittene 5 og 6 redegjør for statsadvokat Dorenfeldts etterfølgende uttalelse om bevismaterialet og lagmann Lundes utkast til kjennelse. Avsnittene 7, 8, 9 og 10 redegjør for og vurderer behandlingen av tannbitbeviset – herunder nye sakkyndige utredninger – ved behandlingen av tidligere begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning. Det går særlig inn på Gjenopptakelseskomisjonens avgjørelse av 8. desember 2006. Avsnitt 11 inneholder en redegjørelse for en ny sakkyndig erklæring, og avsnitt 12 en avsluttende vurdering og oppsummering av tannbittbeviset.

Det konkluderes med at de trekk i tannbittbeviset som samsvarer med Torgersens tenner, ikke inneholder slike særtrekk som kunne ha indikert at han var gjerningsmannen. Samtidig foreligger flere trekk som ikke samsvarer med Torgersens tenner, men som ikke eller bare i liten grad har vært vurdert av de sakkyndige som har vært oppnevnt ved tidligere behandlinger av saken. Tannbittbeviset trekker klart i retning av at Torgersen ikke var gjerningsmannen.

2 Bevismaterialet

2.1 Bittmerkene

I den drepte Rigmor Johnsens venstre bryst var det et tydelig bittmerke etter seks tenner – tre fra biterens overkjeve over brystvorten og tre fra biterens underkjeve under brystvorten. Fem av bittene hadde trengt gjennom huden. Ingen av bittmerkene var blodunderløpne.

Tannlege Ferdinand Strøm, som på dette tidspunkt var fast rettsmedisinsk sakkyndig i odontologiske spørsmål, ble tilkalt til Rettsmedisinsk Institutt om morgenen 7. desember 1957. Han foretok der en visuell inspeksjon av brystet og fotograferte det.

Det ble deretter tatt avtrykk av brystet i avtrykksgips, og avtrykkene ble også fotografert. Brystet ble deretter skåret av. Det har siden vært oppbevart i en konserverende væske. Strøm nummererte bittmerkene som nr. 1-6, med merkene 1-3 over brystvorten og merkene 4-6 under brystvorten, alt i uretningen. Denne nummereringen av merkene har siden vært fulgt.

Et bilde av brystet med bittmerkene og Strøms nummerering av dem er vist nedenfor.

2.2 Torgersens tenner - nomenklatur

Spørsmål oppsto umiddelbart om gjerningsmannen kunne identifiseres ved bittsporundersøkelser, nærmere bestemt ved sammenlikning av bittsporene og mulige gjerningsmenns tenner. For dette formål tok tannlege Strøm avtrykk av Torgersens tenner 14. april 1958, og laget avstøpninger av tennene.

Et bilde av en kopi av en avstøpning av Torgersens tenner er vist på neste side.

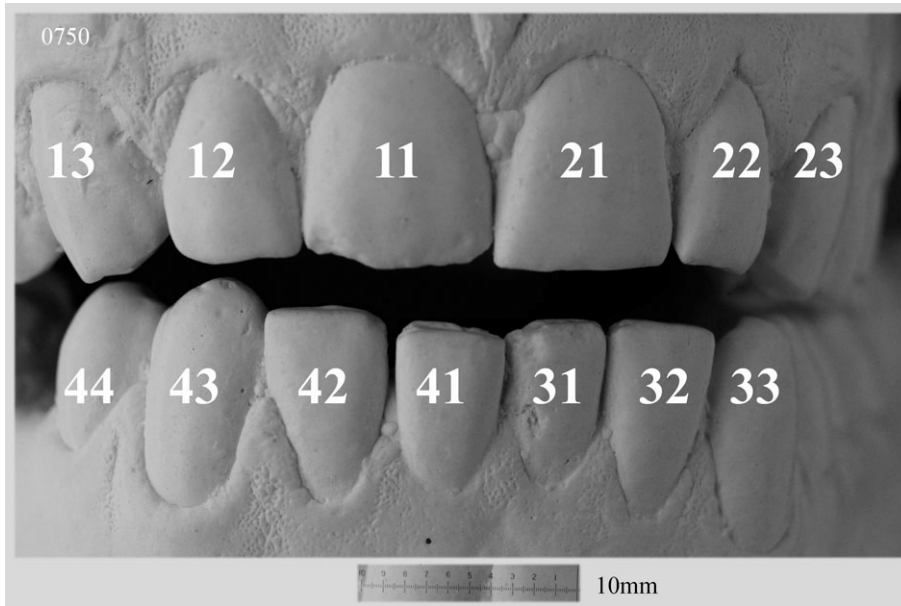
Bildet viser også den nomenklatur som til vanlig benyttes for å identifisere de enkelte tenner, og som vil bli anvendt i det følgende:

Overkjeve:

Høyre midtre fortann	tann 11
Høyre sidefortann	tann 12
Høyre hjørnetann	tann 13
Venstre midtre fortann	tann 21
Venstre sidefortann	tann 22
Venstre hjørnetann	tann 23

Underkjeve

Høyre midtre fortann	tann 41
Høyre sidefortann	tann 42
Høyre hjørnetann	tann 43
Venstre midtre fortann	tann 31
Venstre sidefortann	tann 32
Venstre hjørnetann	tann 33

3 Oppnevning av sakkyndige

Strøm ble oppnevnt av forhørsretten som sakkyndig 30. desember 1957, ”for å avgi erklæring om et bitt i avdødes venstre bryst”. Han hadde som nevnt allerede utført arbeid på oppdrag fra politiet. Strøm tok avstøpning av Torgersens tenner 14. april 1958, og avga skriftlig rapport 28. april 1958.

Professor dr. philos. Jens Wærhaug ble oppnevnt som sakkyndig 7. mai 1958, etter at Strøms skriftlige rapport forelå. Torgersens anmodning om at sakkyndig nr. 2 skulle oppnevnes utenfor Norden ble ikke tatt til følge. Det ble imidlertid satt som vilkår at Wærhaug ikke skulle gjøres kjent med Strøms konklusjoner før han hadde avgitt sin uttalelse.

Under hovedforhandlingen ble det fremsatt anmodning om oppnevning av en tredje sakkyndig til å vurdere tannbittbeviset. Begjæringen ble avslått av lagmannsretten ved kjennelse av 12. juni 1958. I kjennelsen er det blant annet uttalt:

”Retten har ingen grunn til å tvile på at så vel tannlege Strøms som professor Wærhaugs arbeide med og vurdering av bittmerkene er så betryggende som mulig. De er begge fremstående og anerkjendte vitenskapsmenn på dette felt.”

Til dette bemerkes at Wærhaug, som i motsetning til Strøm var vitenskapsmann, var uten erfaring i bittsporsaker. Han var spesialist i tannløsningssykdommen periodontitt,

hvor han hadde gjort omfattende forskning. Både doktoravhandlingen fra 1953 og alle øvrige arbeider han har publisert, dreide seg om dette temaet.¹

Om sitt eget erfaringsgrunnlag som rettsodontolog uttalte han til Dagbladet 27. februar 1973:

”Jeg fikk mellom 50 og 100 pasienter til å bite seg i armen., så jeg kunne sammenligne tennene deres og bittene.”

Dette, som altså har skjedd i dagene mellom 7. mai 1958, da Wærhaug fikk oppdraget, og 14. mai 1958, da han avga sin skriftlige erklæring, var altså det rettsodontologiske erfaringsgrunnlag Wærhaug kunne falle tilbake på da han opptrådte som rettsodontologisk sakkyndig i en meget alvorlig drapssak.

Wærhaugs manglende rettsodontologiske kompetanse er bekreftet av professor Gisle Bang, som var oppnevnt som sakkyndig under behandlingen av gjenopptakelsesbegjæringen av 22. mars 1973.² I et brev av 12. oktober 1998 til statsadvokat Lars Frønsdal, skrevet i forbindelse med gjenopptakelsessaken i 1997-2001, uttalte Bang:

”Riktignok har ikke professor J. Wærhaug noen spesiell rettsodontologisk bakgrunn, men han var en internasjonalt anerkjent vitenskapsmann med forskerens evne til stringente analyser og kritiske slutninger.”

Strøm var som nevnt ikke vitenskapsmann, selv om han hadde en omfattende klinisk erfaring. Heller ikke han hadde tidligere erfaring med bittspor i menneskelig vev. For begge var det første gang de ble stilt overfor oppgaven å svare på om et bittmerke var avsatt av en bestemt person.

At det ikke ble oppnevnt en tredje sakkyndig, ble gjort til ankegrunn over dommen av 16. juni 1958. Om dette uttalte Høyesterett i dom av 1. november 1958:

”På samme måte som lagmannsretten må jeg gå ut fra at det materiale som de sakkyndige bygget på, var tilstrekkelig, og at materialet var skaffet til veie på en fullt betryggende måte. Professor Wærhaug har foretatt en helt selvstendig vurdering på grunnlag av det materiale som forelå. Jeg kan heller ikke se at det er noen grunn til å reise tvil om at begge de sakkyndige hadde tilstrekkelig innsikt og kyndighet på området.”

Her foreligger en grunnleggende faktisk feil både i lagmannsrettens kjennelse av 12. juni 1958 og i Høyesteretts dom av 1. november 1958. Wærhaug var ingen *”fremstående og anerkjent vitenskapsmann på dette felt”*. Den odontologiske kompetanse han var i besittelse av innen sitt eget fagfelt, kan ikke erstatte den manglende kompetansen innen et så spesialisert fagfelt som rettsodontologien. Og da

¹ Kilde: Wikipedia/Norsk biografisk leksikon

² Jf. nedenfor under punkt 7.1.1.2.

kan han heller ikke ha hatt ”tilstrekkelig innsikt og kyndighet på området”, slik Høyesterett la til grunn.

4 De sakkyndiges skriftlige rapporter

4.1 Strøm

I rapport av 28. april 1958 uttalte Strøm, etter først å ha redegjort for det materiale som var sikret, og omtalt at han allerede 7. desember 1957 hadde merket seg at Torgersens høyre fortann hadde et avslått hjørne:

”Av modellene Fig. 11 fremgår det at mistenkte har et såkalt kant i kant bitt, det vil si at fortennene ved sambitt møtes i skjærekanten. Dette er en avvikelse fra den vanlige norm hvor overkjevens fortenner ved sambitt dekker mer eller mindre underkjevens fortenner. På grunn av den særlige tannstilling er det i skjærekanten slitt karakteristiske furer, så vel i overkjevens midtre fortenner som i underkjevens fortenner, særlig uttalt på de midtre fortenner. Hjørnet av midtre høyre overkjevettann – det hjørne som står nærmest sidefortannen – er brukket av, og hjørnene av de midtre underkjevettann er også på grunn av slitasje og splintring lite markante.”³

Det innledende utsagnet om at Torgersen hadde et såkalt «kant i kant bitt» er galt. Dosent Gisle Bang, som ble oppnevnt som sakkyndig ved gjenopptakelsessaken i 1973-76, gir følgende korrekte beskrivelse:

”delvis kant i kant bitt på høyre øvre og nedre midtre fortann og venstre øvre og nedre hjørnetann, for øvrig rager overkjevens fronttenner så vidt litt lengre frem enn underkjevens, men ikke nevneverdig ned foran disse.”⁴

Det delvise kant i kant-bittet for de høyre nedre midtfortennene (tann 21 og tann 41) henger åpenbart sammen med at høyre nedre midtfortann (tann 41) står ca. 1 mm ut i tannbuen.⁵ Dette hadde Strøm kunnet forvise seg om ved å se på Torgersens tenner i stedet for å ta utgangspunkt i en modell. Det samme ville han også ha sett om han hadde montert de to delene av tannmodellen sammen i et vanlig bitt, hvilket han åpenbart ikke hadde gjort.

Strøm beskriver deretter ”karakteristiske furer, så vel i overkjevens midtre fortenner som i underkjevens fortenner, særlig uttalt på de midtre fortenner.” Han sier med andre ord at han har konstatert furer i begge øvre midtre fortenner og i alle fire nedre fortenner, men mindre tydelig i sidefortennene enn i midtfortennene.

³ Dok. 52, s. 3.

⁴ Jf. nedenfor under punkt 8.1.2.

⁵ Jf. nedenfor under punkt 4.3.3.3.

Allerede i neste avsnitt gir han imidlertid en annen beskrivelse. Han sier nå:

”Mistenkte har gode regelmessig stillede tenner, men på grunn av den særlige tannstilling, kant i kant bitt, har han som nevnt slitt karakteristiske furer i fortennene, foruten at høyre midtre fortann har et defekt hjørne synlig fra forsiden. Det samme er også tilfelle med venstre midtre fortann i underkjeven hvor hjørnet nærmest midtlinjen er defekt, også synlig fra forsiden, det blir således et mellomrom i midtlinjen i skjærekanten her. Et tannsett som mistenktes med en opphopning av karakteristika skulle således være særlig egnet for identifisering”.⁶

Her viser han til det foregående utsagnet om furer i seks fortenner. Det som omtales som *”en opphopning av karakteristika”* består altså nærmere bestemt av en omtale av furer i seks fortenner, et defekt hjørne i høyre øvre midtfortann oppe (tann 11) og tilsvarende i venstre nedre midtfortann nede (tann 31).

Strøm fortsetter slik:

”Det bitt som er forøvet er ikke gjort for å bite av et stykke, men er et såkalt lystbitt, kombinert med suging omkring brystvorten. På grunn av brystets halvkuleform og plastisitet vil de bittmerker som settes ikke kunne sammenlignes på samme måte som hvis det dreier seg om bittmerker i et eple. Vi kjenner ikke til hvordan selve brystpartiet som omfatter bittmerkene lå i forhold til tannrekkene under selve bittet.

En annen ting er at det har liten hensikt å måle bittmerkene lengde når det dreier seg om bitt i huden, da de elastiske fibrene i huden vil trekke merkene sammen når bittet er opphørt, samtidig som brystets hvelvede form vil vanskeliggjøre en måling som kan gi brukbar sammenligning med en mistenks tenner. Det blir derfor ved disse bitt å søke om de karakteristika som mistenktes tenner viser, kan gjenfinnes i bittmerkene i brystet.”

Utsagnet om at bittmerket var *«et såkalt lystbitt»*, som ble gjentatt under hovedforhandlingen, har vært grunnløs spekulasjon fra Strøms side. Noen slik slutning kunne selvfølgelig ikke trekkes fra bittmerket. Det er også galt, og bekrefter Strøms manglende kunnskaper om effekten av skader og ytre påvirkninger på menneskelig vev, at *”de elastiske fibre i huden vil trekke merkene sammen når bittet er opphørt.”* Bittmerkene vil tvert imot utvide seg. Dette er medisinsk basalkunnskap.

Strøm fortsetter:

”Mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersens tenner har som nevnt en rekke karakteristika av så vel overkjevens som underkjevens midtre fortenner i skjærekanten.

⁶ Dok. 52, s. 4.

Disse karakteristika gjenfinnes også i bittmerkene.

Bittmerke nr. 1 gjengir furen i skjærekanten av venstre midtre fortann i overkjeven.

Bittmerke nr. 2 gjengir 2/3parter av høyre midtre fortann (den del som vender mot midtlinjen), og viser tydelig den hakkede fremre skjærekant. Den fra midtlinjen vendende halvpart av tannen er på grunn av det ødelagte hjørne ikke bitt inn i huden.

Bittmerke nr. 3 må skrive seg fra høyre sidefortann, men er som tannen uten karakteristika og er bare delvis tilkjennegitt.

Bittmerke nr. 4 må skrive seg fra høyre hjørnetann i underkjeven, men er uten karakteristika, som også tannen er.

Bittmerke nr. 5 er fra høyre midtre fortann og er gjengitt med alle karakteristika. Spesielt fremheves den kolbeformede utvidelse i furen.

Bittmerke nr. 6 er fra venstre midtre fortann og gjengir alle tannens karakteristika, spesielt fremheves den rette fure.

Mellomrommet mellom de to midtre fortenner i underkjevens skjærekant av Torgersens tenner (tidligere nevnt), kommer også tydelig frem i bittmerket.”⁷

Med dette har Strøm forlatt det tidligere utsagnet om furer i seks fortenner. Nå beskriver han overensstemmelse når det gjelder furer i venstre øvre midtfortann (tann 21) og merke 1, i høyre nedre midtfortann (tann 41) og merke 5, og i venstre nedre midtfortann (tann 31) og merke 6, hakkete fremre skjærekant på høyre øvre midtfortann (tann 11) og merke 2, og mellomrommet mellom de nedre midtfortennene (tann 31 og tann 41) og merkene 5 og 6. Noen fure i høyre øvre midtfortann (tann 11) omtales ikke. Det samme gjelder de nedre sidefortennene. De opprinnelige seks tenner med furer er nå begrenset til tre. Han må også forstås slik at ”den hakkede fremre skjærekant” i tann 11 gjelder den del av skjærekanten han mener har satt spor, og altså ikke det skadete hjørnet av tannen, som etter hans vurdering ikke har satt spor.

I konklusjonen formulerer Strøm først følgende forbehold:

”En odontologisk undersøkelse av bittspor sammenlignet med mistenktes tenner vil, hvis der ikke foreligger overensstemmelse, være absolutt frikjennende for mistenkte. Annerledes når det foreligger overensstemmelse. Her blir det alltid et skjønn og det bør vises forsiktighet, såfremt det ikke foreligger detaljer som må sies å være særlig karakteristiske.”⁸

Han fortsetter:

”Ved tennene hos mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen foreligger det som nevnt en rekke særlige karakteristika som alle uten undtagelse gjenfinnes i bittsporene hos den drepte. Ut fra et vitenskapelig syn er det etter min oppfatning overveiende sannsynlig at bitemerket i brystet til Rigmor Johnsen skriver seg fra mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersen.

⁷ Dok. 52, s. 5.

⁸ Dok. 52, s. 5.

Ut fra min personlige erfaring, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identiske med mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersens tenner.”

4.2 Wærhaug

I rapport av 14. mai 1958 beskriver Wærhaug først bittsporene slik:

”Bittmerkene i Rigmor Johnsens bryst kan med stor sikkerhet sies å være fremkalt av fortenner og/eller hjørnetenner. To av merkene under brystvorten viste at de tenner som hadde etterlatt disse merker, måtte ha hatt en fordypning i skjærekanten. En antydning til en slik fordypning i skjærekanten kunne man også iakttå i et av bittmerkene over brystvorten, og i merket til høyre for den.”⁹

Det er en svakhet at Wærhaug ikke presiserer hvilke bittmerker han beskriver. Beskrivelsen samsvarer riktig nok med Strøms beskrivelse når det gjelder furene i bittmerkene 5 og 6 – merkene under brystvorten, og det er åpenbart disse merkene han sikter til. Bittmerkene 2 og 4 nevner Wærhaug ikke.

Torgersens tenner beskrives slik:

”Modellene av Fasting Torgersens tenner viste at han hadde meget dype og karakteristiske relieffer i fortennenes skjærekanter, samtidig som flere hjørner var slått av. En sammenlikning mellom hans fortenner og bittmerkene i i Rigmor Johnsens bryst viser flere påfallende likheter. Særlig er likheten iøyenfallende mellom de to dypeste bittmerkene under brystvorten og Fasting Torgersens to midtre fortenner. Den samme fordypning i skjærekanten som kan iakttås i bittmerkene, gjenfinnes også i disse tenner. Det er også en tydelig likhet i stillingen av tennene og bittmerkene. Mellom det dypeste punktet i de to bittmerker er det en viss avstand; på tilsvarende sted i hans tenner finner man at et hjørne er slått av.

Også når det gjelder bittmerkene over brystvorten finner man mange likheter med Fasting Torgersens to midtre fortenner. I bittsporet kan man se at den ene av tennene har stått litt innenfor den andre, og i hans tannsett finner man at høyre, midtre fortann ligger litt innenfor den venstre. I ett av bittmerkene aner man at det må ha vært en fordypning i skjærekanten: det samme finnes på venstre fortann hos Torgersen. I det annet merke ser man at skjærekanten på den ene tannen har vært ujevn; på tilsvarende sted ser man at det ene hjørne på hans høyre fortann er slått av.

Også bredden av de to tennene svarer til bittmerket. I merket rett til høyre for brystvorten aner man også at det kan ha vært en fordypning i skjærekanten. På Fasting Torgersens høyre øvre hjørnetann finner man en liknende fordypning. Også avstanden til sporene etter de midtre fortenner stemmer ganske godt. Et studium av hans tenner i sambitt viser at side-fortannen bare berører

⁹ Dok. 61, s. 1.

underkjevens antagonist i et lite område. Dette kan forklare at det ikke er etterlatt noe merke mellom høyre hjørnetann og midtre fortann.”¹⁰

For øvrig beskriver Wærhaug de samme funn som Strøm: Fordypning i skjærekanten på Torgersens nedre midtfortenner (tann 41 og tann 31), og tilsvarende spor etter slike fordypninger i bittmerkene 5 og 6.

Wærhaug har åpenbart sett at avstanden mellom bittmerkene 2 og 3 krever en forklaring, all den stund han mener at det er hjørnetannen som har avsatt merke 3. Det er da påfallende at han ikke har sett at den tilsvarende avstanden mellom bittmerkene 4 og 5 også nødvendiggjør en forklaring. Men han har ikke en gang nevnt denne avstanden. Han har heller ikke nevnt bittspor 4.

Wærhaug konkluderer slik:

”Bittsporene i drepte Rigmor Johnsens bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvik Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre han ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betraktning.”

4.3 Analyse av de sakkyndiges skriftlige erklæringer

4.3.1 Uoverensstemmelser i og mellom erklæringene

Der hvor Strøm beskriver en karakteristisk fure i bittmerke 1, som begge de sakkyndige allokere til Torgersens venstre øvre midtfortann (tann 21), ser Wærhaug bare en *”antydning til en slik fordypning”* i *”et av bittmerkene over brystvorten”*, noe som må være merke 1. Det samme merket omtales senere slik: *”I ett av bittmerkene aner man at det må ha vært en fordypning i skjærekanten;...”* Her er Wærhaug atskillig mer forbeholden enn Strøm, jf. uttrykkene *”en antydning”* og *”aner man...”*.

Det er uenighet mellom de to om tolkingen av bittmerke 2, som begge mener stammer fra Torgersens høyre øvre midtfortann (tann 11). Strøm ser det som et karakteristisk trekk at *”(d)en fra midtlinjen vendende halvpart av tannen er på grunn av det ødelagte hjørne ikke bitt inn i huden,...”*. Wærhaugs utsagn om ujevn skjærekant *”på tilsvarende sted”* som det ene hjørnet var slått av, kan derimot ikke forstås annerledes enn at han i motsetning til Strøm mener at også den skadete delen av denne tannen gjenfinnes i bittmerket. En slik tolking har åpenbart vært nødvendig for Wærhaug som en sentral del av begrunnelsen for hans opprinnelige standpunkt om at det er høyre øvre hjørnetann (tann 13) som har avsatt bittmerke 3.

¹⁰ Dok. 61, s. 2.

En kan ellers merke seg at Strøm anser at merke 2 er etter 2/3 av høyre øvre midtfortann (tann 11), samtidig som han uttaler at 1/2 av tannen ikke har satt merke. En av disse størrelsene må nødvendigvis reduseres.

Strøm beskriver bittmerke 3, som han tilskriver Torgersens høyre øvre sidefortann (tann 12), som *"uten karakteristika"*, mens Wærhaug *"aner"* at det *"kan ha vært"* en fordypning i skjærekanten som har avsatt dette merket. Wærhaug beskriver også *"en liknende fordypning"* i Torgersens høyre øvre hjørnetann (tann 13), som han i motsetning til Strøm mener har avsatt dette merket. Denne tannen har Strøm ikke omtalt.

Mellomrommet mellom tennene 31 og 41 – de nedre midtfortennene – som Strøm har omtalt særskilt, er ikke nevnt av Wærhaug.

Wærhaug uttaler om bittsporene 31 og 41 at *"Det er også en tydelig likhet i stillingen av tennene og bittmerkene"*. Dette er positivt galt, jf. nedenfor under 3.3.2.5. Forholdet er ikke omtalt av Strøm.

Wærhaug trekker frem at bredden av Torgersens tenner 11 og 21 svarer til bittmerket, samtidig som Strøm uttaler at det har *"liten hensikt å måle bittmerkene lengde når det dreier seg om bitt i huden"*.

Wærhaug uttaler også at man i bittsporet kan se *"at den ene av tennene har stått litt innenfor den andre"* og at det angivelig er samsvar mellom dette forholdet og Torgersens tannstilling for *tennene 11 og 21 – "høyre, midtre fortann ligger litt innenfor den venstre"*. Dette er ikke nevnt av Strøm. Uansett er Wærhaugs utsagn galt. Beskrivelsen av dette elementet i Torgersens tenner er rett, men beskrivelsen av bittsporet er ikke riktig. Bittsporene 1 og 2 står på rett linje.

4.3.2 Likhet mellom bittsporene og Torgersens tenner

Sammenfallet mellom erklæringene fra Strøm og Wærhaug er etter dette begrenset til å konstatere spor etter furer i tennene til biteren i bittmerkene 1, 5 og 6, og furer i Torgersens tenner 21, 31 og 41, dog således at de gir forskjellige beskrivelser av furen i bittmerke 1.

Både Strøm og Wærhaug ga uttrykk for ekskluderende identitet både i sine skriftlige erklæringer og under hovedforhandlingen. De mente at bittene bare kunne stamme fra Torgersen. Dette var først og fremst basert på de funnene som de også innbyrdes var enige om – det angivelige sammenfallet mellom sporene etter furer i bittmerkene og furer i Torgersens fortenner, først og fremst sammenfall mellom Torgersens nedre midtfortenner (tennene 31 og 41) og bittmerkene 5 og 6.

Å konstatere ekskluderende identitet bare på grunnlag av disse furene forutsetter nødvendigvis at muligheten for at andre kan ha tenner med tilsvarende furer er så liten

at man i praksis kan se bort fra den. Jo større muligheten er for å finne tilsvarende fortenner i befolkningen for øvrig, desto mindre grunnlag vil man ha for å kunne konstatere ekskluderende identitet på grunnlag av dette trekket. Om dette spørsmålet vises til punkt 13.1.4 nedenfor.

Man skulle derfor forvente at de sakkyndige også i de skriftlige erklæringene hadde uttalt seg om frekvensen av tannsett med slike furer som Torgersens tenner hadde, Men dette spørsmålet er ikke berørt i de skriftlige erklæringene, bortsett fra Strøms feilaktige utsagn om kant i kant-bitt hos Torgersen, noe som beskrives som ”*en avvikelse fra den vanlige norm*”. I retten¹¹ ga han også uttrykk for at bare 1-2 % av befolkningen har slik tannstilling, noe som må ha formidlet en oppfatning om at denne prosentandelen også gjaldt andelen av befolkningen med slik tannslitasje som bittmelkene synes å vise.

Furer i fortennene skyldes hovedsakelig tannslitasje. Forekomsten av tannslitasje i befolkningen er behandlet nedenfor under punktene 9.1.10.1, 9.3.3.2 og 13.1.4. Som det vil fremgå av gjennomgangen under disse punktene, må det legges til grunn at den slitasje som bittmerkene bærer preg av, og som også finnes igjen hos Torgersen, var så vidt vanlig forekommende blant voksne menn i Oslo i 1957, også blant yngre menn, at dette sammenfallet ikke er noe moment som kan tillegges vekt av betydning i Torgersens disfavør.

4.3.3 Ikke omtalte forhold som taler mot at Torgersen er biteren.

I tillegg til furene foreligger en rekke trekk ved Torgersens tenner som både enkeltvis og ikke minst samlet sannsynliggjør at han ikke er biteren, og som ikke er behandlet av Strøm og Wærhaug. Det er påfallende, og en vesentlig svakhet ved det arbeidet som Strøm og Wærhaug har utført, at det er så ufullstendig. De synes å ha konsentrert seg om de momenter som de mener samsvarer med Torgersen som gjerningsmann, og helt utelukket de momenter som trekker i motsatt retning. Den helhetsvurdering de pliktet å foreta som sakkyndige, mangler.

De momentene av betydning som ikke er vurdert av Strøm og Wærhaug, vil bli gjennomgått i det følgende.

4.3.3.1 Manglende spor etter tann 42

Torgersens høyre nedre sidefortann (tann 42) er høyere enn høyre nedre midtfortann (tann 41). Deler av tannen vil komme høyere enn en rett linje mellom de høyeste punktene på tann 41 og høyre nedre hjørnetann (tann 43). En skulle da forvente at tann 42 hadde satt et merke mellom tann 41 og tann 43, og at et slikt merke hadde vært like tydelig som merkene etter disse to tennene. Det må legges til grunn at dette mellomrommet har vært undersøkt av de to, og at det ville ha blitt bemerket hvis de

¹¹ Jf. punkt. 5.1.4 nedenfor

hadde registrert noe som kunne være et merke. Den etterfølgende diskusjonen om hvorvidt det allikevel finnes et svakt merke etter denne tannen, vil bli behandlet senere, jf. punkt 9.4.3.1 nedenfor. Poenget i denne forbindelsen er at verken Strøm eller Wærhaug har kommentert eller bemerket dette forholdet.

Det manglende bittsporet etter tann 42 er et forhold som taler sterkt imot at Torgersen kan være biteren.

4.3.3.2 Avstanden mellom bittsporene 4 og 5

Om dette forholdet viser i første rekke til fremstillingen nedenfor under punkt 13.2.4.3.

Både Strøm og Wærhaug forutsetter at bittspor 4 er avsatt av Torgersens høyre nedre hjørnetann (tann 43) og bittspor 5 av hans høyre nedre midtfortann (tann 41). Avstanden mellom de to bittmerkene er målt til ca. 4,4 mm. Avstanden fra den ytre kanten av skjærekanten på Torgersens tann 41 til den indre delen av spissen på tann 43 er målt til ca. 8,7 mm. Det er ikke plass til Torgersens tann 42 mellom bittmerke 4 og bittmerke 5. I så fall må huden mellom disse bittmerkene ha blitt strukket til ca. det dobbelte av sin naturlige lengde, for så å trekke seg sammen igjen. Dette lar seg ikke gjøre. Dette er ytterligere et forhold som taler sterkt imot at Torgersen kan være biteren. Men heller ikke dette forholdet er nevnt eller omtalt av Strøm og/eller Wærhaug.

4.3.3.3 Tannstillingen for Torgersens tann 31 og tann 41

Det vises til gjennomgangen nedenfor under punkt 13.2.4.4.

Torgersens høyre nedre midtfortann (tann 41) stikker 1 mm ut i tannbuen. Bittspor 5 viser at denne tannen hos biteren lå litt innenfor venstre nedre midtfortann. Dette gjør det vanskelig å forene dette bittsporet med Torgersens tenner. Når Wærhaug uttaler om disse tennene at det er *”også en tydelig likhet i stillingen av tennene og bittmerkene”* uttaler han igjen noe som er positivt galt. Forholdet er ikke omtalt av Strøm.

Denne manglende overensstemmelsen er ytterligere et forhold som taler sterkt imot at Torgersen kan være biteren.

4.3.3.4 Tannstillingen for Torgersens tann 11 og tann 21

Torgersens tann 21 står litt lenger ut i tannbuen enn tann 11. Dette trekket stemmer ikke overens med bittmerkene 1 og 2, som står på linje. Wærhaug uttaler at man i

bittsporet kan se *”at den ene av tennene har stått litt innenfor den andre”*. Dette er positivt galt. Noe slikt kan ikke ses i bittsporet. Forholdet er ikke omtalt av Strøm.

4.3.3.5 Avstanden mellom bittsporene 2 og 3

Avstanden mellom merke 2 og 3 er 4 mm. Avstanden fra den ytre delen av Torgersens høyre øvre midtfortann (tann 11) til den indre delen av høyre øvre hjørnetann (tann 13) er 8 mm. Til spissen av tann 13 er avstanden 11 mm. Hvis tann 13 skal ha avsatt bittspor 3, må huden mellom disse merkene ha blitt strukket til mer enn det dobbelte av sin naturlige lengde, for så å trekke seg sammen igjen. Dette lar seg ikke gjøre. Dette forholdet taler i seg selv sterkt imot at bittspor 3 er avsatt av tann 13, slik Wærhaug opprinnelig gjorde gjeldende.

På den annen side er det ingen avstand mellom Torgersens høyre øvre midtfortann (tann 11) og høyre øvre sidefortann (tann 12). Det avslåtte hjørnet på tann 11 er ikke gjennomgående, men dekker bare utsiden av tannen. Da skulle man forvente at innsiden av denne tannen har satt spor. Dette er også overensstemmende med Wærhaugs opprinnelige tolking av dette sporet. Men han må til gjengjeld henføre spor 3 til tann 13 for å forklare avstanden mellom bittsporene 2 og 3. Avstanden på 4 mm mellom bittsporene 2 og 3 taler på samme måte sterkt imot at det er Torgersens høyre øvre sidefortann (tann 12) som har avsatt bittspor 3.

En skulle forvente at denne avstanden mellom bittsporene 2 og 3 hadde blitt kommentert av Strøm og Wærhaug, og at de hadde gitt en forklaring på hvorfor de anså den forenlig med Torgersen som biter. Den er imidlertid ikke nevnt av noen av dem.

4.3.3.6 Bittspor 3

Bittspor 3 er lite, nokså dypt og nærmest punktformet. Det kan antakelig sies at det er typisk for merket etter en spiss hjørnetann. Torgersens høyre øvre sidefortann (tann 12) er en vanlig sidefortann med rett skjærekant på ca. 5 mm. Det er vanskelig å forene denne tannen med bittspor 3. Torgersens høyre øvre hjørnetann er relativt butt til å være en hjørnetann. Også denne tannen er det vanskelig å forene med bittspor 3, slik Wærhaug opprinnelig mente, selv om den passer bedre enn tann 12. Men Wærhaug har valgt å fragå sin opprinnelige tolking, som får betydelige problemer med avstanden mellom bittsporene 2 og 3, jf. foran under punkt 4.2. Verken Strøm eller Wærhaug har kommentert misforholdet mellom bittmerke 3 og de aktuelle tennene hos Torgersen.

4.3.3.7 Bittspor 4

I likhet med bittspor 3 er bittspor 4, lite, nokså dypt og nærmest punktformet. Det er enighet om at dette merket stammer fra biterens høyre nedre hjørnetann (tann 43). Også dette bittsporet samsvarer best med at det stammer fra en spiss hjørnetann. Torgersens tann 43 er avrundet og butt til å være hjørnetann. Det er vanskelig å forene denne tannen med bittspor 4. Men heller ikke dette misforholdet er kommentert eller nevnt av Strøm eller Wærhaug.

4.4 Oppsummering

Det kan konstateres at Strøm og Wærhaug har truffet sine konklusjoner på et ufullstendig grunnlag. De har bare trukket frem en del av de trekkene som skulle ha vært analysert i sammenligningen mellom bittsporene og Torgersens tenner. Det er vanskelig å se bort fra at de kan ha hatt en forhåndsoppfatning om at Torgersen var skyldig, og derfor har konsentrert seg om de elementene i bittsporene som de har funnet kan passe med Torgersens tenner. Hvis de hadde foretatt en fullstendig analyse, og herunder vurdert frekvensspørsmålet som er omtalt foran under punkt 4.3.2, samt de enkeltelementene som det er redegjort for under punkt 4.3.3, kunne de vanskelig konkludert annerledes enn at det forelå så mange momenter som vanskelig kunne forenes med Torgersen som biter, at det ikke var sannsynlig at han var gjerningsmann.

5 Hovedforhandlingen i 1958

5.1 De sakkyndiges forklaringer under hovedforhandlingen i 1958 Avisreferatene fra forklaringene.

Strøm og Wærhaug avga forklaringer under hovedforhandlingen 10. juni 1958.

I sine forklaringer opprettholdt og – hvis mulig – forsterket de konklusjonene i de skriftlige rapportene, slik det fremgår av avisreferatene fra hovedforhandlingen. Tannbittbeviset er åpenbart det beviset som var gjenstand for størst mediainteresse under hovedforhandlingen, og avisreferatene fra denne sekvensen er svært grundige og detaljerte.

5.1.1 Aftenpostens aftennummer 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Torgersens tannavtrykk kan bli farlig for ham.”

Underoverskrift:

”Den sakkyndige, tannlege Ferdinand Strøm, har funnet at det foreligger full overensstemmelse med bittet i den drepte pikens bryst”.

Strøms oppsummering gjengis slik:

”I dette tilfelle var det konstatert syv meget karakteristiske overensstemmelser, og den sakkyndige kunne da si med den største grad av sannsynlighet at det var Torgersen som hadde tilføyet den drepte bittet.... Han hadde festet seg ved de tydelige tannmerker, og han hadde straks tatt et gipsavtrykk av bittet. Et bitt i en kvinnes bryst er like godt som i en plastmasse, og avstøpningen viste alle detaljer. Det var merker etter tre overtenner og fire undertenner, som stemte fullstendig overens med den avstøpning som senere ble tatt av Torgersens tenner etter at han i lengre tid hadde vegret seg for å avgi sitt tannavtrykk. Det mest karakteristiske merke var efter en brukket fortann. Allerede ved et flyktig blick på Torgersens tenner, før han gikk med på å ta avstøpningen, hadde den sakkyndige lagt merke til at han hadde en brukket fortann. På avstøpningen viste det seg at den brukne fortann stemte nøyaktig med det tilsvarende merket i bittet.”

På statsadvokatens sterkt ledende spørsmål med følgende ordlyd: ”Torgersen er altså mannen?” svarte Strøm ifølge referatet:

”Jeg er klar over mitt ansvar, og når jeg har formet min konklusjon slik at det er overveiende sannsynlig at han har tilføyet den drepte bittet, så betyr det, at fra min praktiske erfaring er jeg ikke i tvil. Men fra et videnskapelig synspunkt kan det diskuteres.”

5.1.2 Aftenpostens morgengnummer 11. juni 1958:

Fet overskrift:

”Sakkyndig overbevist om at bittet skyldes Torgersen.”

Underoverskrift:

”Tannidentifisering for første gang som bevis i en drapssak i Norge.”

Den sakkyndige som gjengis her, er Jens Wærhaug.

Oppsummeringen fra Wærhaug er gjengitt slik:

”Professor Wærhaug forklarte at han av retten bare hadde fått utlevert en kort orientering sammen med materialet, og han kjente absolutt ikke til tannlege Strøms konklusjon, men han var helt selvstendig kommet til samme resultat. Hans konklusjon gikk ut på at bittmerkene i den dreptes bryst med en til visshet grensende sannsynlighet var efterlatt av Torgersens tenner. Det kunne ikke utelukkes at de var efterlatt av en annen person, men denne mulighet var så liten at den neppe kunne tas i betraktning.”

Statsadvokaten stilte deretter følgende spørsmål:

”Vil det si at denne andre personens tenner eventuelt må ha vært nøyaktig lik Torgersens?”

Wærhaugs svar er gjengitt slik:

”Ja. Min konklusjon er at jeg personlig er helt overbevist om at bittet i den dreptes bryst er tilføyet henne av Torgersen.”

5.1.3 Arbeiderbladet 11. juni 1958:

Fet overskrift:

”Særegenheter ved tiltaltes tenner fjerner enhver tvil”

Brødtekst:

”En prøve av bitemerker sammenholdt med tennene, kan bety den absolutte frikjennelse for en mann som sitter tiltalt for drap, sa tannlege Ferdinand Strøm i lagmannsretten i går. – Men i dette tilfellet er det så mange særegenheter ved tennene at jeg uten å nøle kan si at bitemerkene i avdøde Rigmor Johnsens bryst skriver seg fra Fredrik Ludvig Fasting Torgersen....Men her finner man en rekke kjennetegn som uten unntagelser finnes både i den dreptes bryst og i tennene til tiltalte. Bitt-merkene er identisk med Torgersens tenner!”

Arbeiderbladet gjengir deretter Wærhaug slik:

”Han snakket om påfallende likhetstegn og konkluderte med at bitesporene ”til en visshet grensende sannsynlighet” stammet fra Torgersens tenner. – Men jeg skylder å gjøre oppmerksom på at dette er en vitenskapelig formulering, sa han. – Jeg har i grunnen bare sagt det med andre ord – det er ingen dissens mellom tannlege Strøm og meg: personlig er jeg overbevist om at merkene i avdødes bryst stammet fra avdødes tenner.”

Strøm gjengis deretter slik:

”Tannlege Strøm begynner deretter å legge fram en rekke detaljer for lagretten og påpeker at man i dette tilfellet finner en ren opphopning av karakteristika. Dette bittet var ikke på samme måte som når et menneske biter i f. eks. et eple. Sporene i den 16 år gamle Rigmor Johnsens bryst stammet fra et lystbitt kombinert med suging. Av 7 merker var 4 helt tydelige og karakteristiske. Tannlegen trekker fram et plastbryst og demonstrerer det hele. – Det finnes jo slike i handelen, sier han. Under trykkende taushet blir den virkelige avstøpningen av Rigmor Johnsens bryst sendt rundt til dommere og lagrettemedlemmer – deretter følger en kopi av Torgersens tenner, og tannlegen gir en nøyaktig beskrivelse av samtlige bitt og tenner, gruppert fra 1-7 fordelt i under- og overkjeve.”

I rettsboken for 10. juni 1958 er Strøms demonstrasjon omtalt slik:

”Han foreviste herunder en rekke avstøpninger av tiltaltes tenner og bittmerkene i avdødes bryst.”

5.1.4 Morgenbladet 11. juni 1958:

Fet overskrift:

*”Professor i Torgersen-saken:
Jeg er overbevist om at dette er Torgersens bitt.”*

Brødteksten er i det alt vesentlige overensstemmende med Aftenpostens.

Morgenbladet skriver videre:

”Værhaug gjorde oppmerksom på at den tilsynelatende reservasjon han har tatt, skyldes det faktum at han aldri tidligere i sin vitenskapelige praksis har vært i stand til å trekke en så kategorisk konklusjon.”

Morgenbladet gjengir også følgende utveksling mellom lagmannen og Strøm:

*Lagmannen: Jeg forstår Dem slik at De er overbevist om identiteten.
Strøm: Det er identitet, hr. lagmann. Vi arbeider efter den grunnsetning at det ikke finnes to mennesker med like tenner. Torgersens tannstilling og merkene ellers er så karakteristisk at jeg kan trekke denne konklusjon. Bare en eller to prosent av landets yngre befolkning har ”kant i kant-bitt” slik som Torgersen.”*

5.1.5 Morgenposten 11. juni 1958:

Fet overskrift:

*”Full identitet mellom tennene og bittsporene.
To tannspesialister er overbeviste.”*

Strøm gjengis blant annet slik:

”Jeg er overbevist om at det er full identitet mellom Torgersens tenner og bittmerkene i den dreptes bryst.”

5.1.6 Dagbladet 10. juni 1958:

Fet overskrift:

”Tennene feller Torgersen.”

Underoverskrift:

”Tannlege Ferdinand Strøm gir drepende vitenskapelig uttalelse.

”Bittet i pikens bryst identisk med Torgersens tenner.”»

Dagbladet gjengir videre følgende utveksling mellom Strøm og statsadvokaten:

”Jeg tror nok jeg har hatt ca. 25 bittspor-saker for politiet. Jeg må si at jeg hadde ikke trodd jeg skulle oppleve saker der jeg rent positivt kunne fastslå identitet. Det er et meget farlig og vanskelig område og det skal uhyre meget til. En må være meget varsom og føle et veldig ansvar. I bare to saker har jeg gitt helt positive uttalelser.”

Statsadvokaten: ”Denne gangen har De kunnet gjøre det?”

”Ja. Jeg sier uttrykkelig at jeg anser at her er det identitet.”

”Med andre ord. Det er han og ingen annen!”

Det siste utsagnet i denne utvekslingen er avgitt av statsadvokaten.

Dagbladet gjengir også følgende utveksling mellom forsvareren og Strøm:

”Er det lettere å identifisere et bitt i et eple eller i et stykke brød, - enn i et bryst?”

”Det er første gang vi har et tilfelle som dette. Men det er forbausende hvor fullkommen tydelig avtrykket er.”

5.1.7 Verdens Gang 10. juni 1958:

Fete overskrifter:

”Tannlege Strøm med kategorisk vitneprov:

Det var Torgersens bitt”

«Ingen tvil til stede – det kan bare være Torgersens bitt»

Avisen gjengir videre følgende utveksling:

”Statsadv.: ”De er sikkert ekstra varsom med å gi en konklusjon, og når De likevel er kommet med en så kraftig konklusjon skulle vel det tyde på at De var helt sikker?”

Vitnet: – ”Ja, jeg har jo brukt uttrykket ”overveiende sannsynlig”, men for å gradere det sier jeg at det etter min personlige mening ikke er noen tvil.”

Lagmann Lunde: ”Det betyr at De personlig er helt sikker?”

”Ja, absolutt. Det er HAM!”

Aktor, statsadv.: ”De sier altså at det er HAM og ingen annen?”

”Ja, ingen sakkyndige kan røkke ved min konklusjon. Vitenskapelig kan det muligens diskuteres litt om antallet detaljer som foreligger, men det er det hele.””

5.2 Merknader til de sakkyndiges utsagn i retten

De detaljerte avisreferatene kan ikke forstås annerledes enn at Strøm og Wærhaug har forklart seg i retten med om mulig enda større grad av sikkerhet som i sine skriftlige erklæringer. Strøm har gått så langt som til å uttrykke ”full identitet”.

Forøvrig gir referatene sett under ett et pålitelig grunnlag for å kunne fastslå hva disse to sakkyndige har sagt i retten. Dette gir grunnlag for følgende merknader:

Det er bekreftet at dette er første drapssak i Norge hvor spor etter tannbitt har vært av betydning som bevis.

I følge Morgenbladets referat har Strøm uttalt at

”(v)i arbeider efter den grunnsetning at det ikke finnes to mennesker med like tenner. Torgersens tannstilling og merkene ellers er så karakteristisk at jeg kan trekke denne konklusjon. Bare en eller to prosent av landets yngre befolkning har ”kant i kant-bitt” slik som Torgersen”.

En side ved dette er som nevnt foran under punkt 4.1, at det generelle utsagnet om kant i kant-bitt er galt. Torgersen hadde delvis kant i kant-bitt for de høyre midtfortennene (tann 11 og 41). For de venstre midtfortennene har han ikke hatt kant i kant-bitt. For det andre er det ikke avgjørende om biteren har hatt kant i kant-bitt. Det avgjørende er om han har hatt slike furer i tennene som går igjen i bittsporene. Slike furer kan ha hatt andre årsaker enn kant i kant-bitt. Men dette har ingen av de sakkyndige reflektert over. Og noe empirisk belegg for utsagnet om at bare *”en eller to prosent av landets yngre befolkning har ”kant i kant-bitt”* har Strøm ikke presentert. Det er også uklart hvorfor han begrenser utsagnet til å gjelde *”landets yngre befolkning”*. Har man først kant i kant-bitt, forsvinner vel ikke dette selv om man blir eldre? Utsagnet synes bare å ha tjent til å bekrefte Strøms oppfatning om at Torgersen er biteren.

Borgarting lagmannsrett uttaler om dette spørsmålet i kjennelsen av 18. august 2000:

”Lagmannsretten kan ikke se at den uenighet som har vært m h t kant i kant-bitt er av betydning for saken. Ferdinand Strøms poeng med å vise til at bittet var kant i kant, var å forklare årsaken til karakteristiske furer i fortennene. Hvilken årsak de aktuelle furene har, er imidlertid ikke et moment av betydning for om bittmerkene er avsatt av den aktuelle person, og lagmannsretten kan for øvrig ikke se at det er dekning for å hevde at den omstendighet at det skulle være kant i kant-bitt i seg selv ble benyttet som begrunnelse i 1958 for at Torgersen skulle være gjerningsmannen.”

Her har lagmannsretten misforstått. Som det fremgår av Morgenbladets referat ovenfor, har Strøm, som fortsatt mente at det var kant i kant-bitt hos Torgersen som hadde forårsaket slik tannslitasje som også forekom i bittsporene, nettopp påberopt den angivelig sjeldne forekomsten av kant til kant-bitt som støtte for konklusjonen om at Torgersen var biteren.

I tillegg kommer at Strøm begrenser sitt eget sammenlikningsgrunnlag til *”landets yngre befolkning”*. Han forutsetter altså at biteren har vært ung, slik som Torgersen. Men dette har han ikke kunnet lese ut av bittmerkene, og da blir dette et bevisspørsmål

som Strøm ikke har hatt foranledning eller forutsetning til å mene noe om. I stedet lanserer han i realiteten Torgersens ungdom som et argument for at Torgersen var biteren.

Strøms grunnsetning – at ingen mennesker har like tenner – kan muligens være riktig når det gjelder fullstendige tannsett på 32 tenner. Slike tannsett har Strøm kunnet forholde seg til når han som rettsodontolog har bistått med identifikasjon av avdøde. Allikevel er det en klar svakhet at utsagnet fremstår som et rent postulat uten empirisk grunnlag. Og å overføre en slik angivelig erfaringssetning til at det bare er ett eneste tannsett – nemlig Torgersens – som kan ha forårsaket de seks bittsporene denne saken gjelder, er uten mening.

Det er en klar svakhet ved presentasjonen av tannbittbeviset at det ikke er brakt frem generelle opplysninger om forekomst av tannslitasje som kan ha medført furer i fortennene – ikke bare hos unge mennesker, slik Strøm har lagt til grunn – men i hele den mannlige befolkning, slik at man på empirisk grunnlag hadde kunnet etablere en oppfatning om muligheten eller sannsynligheten for at bittmerkene kunne stamme fra en annen enn Torgersen.

Strøm har i retten omtalt syv ”*meget karakteristiske overensstemmelser*”, til tross for at han i sin skriftlige erklæring har beskrevet seks bittmerker og ett ”*muligens avtrykk*”. Nå blir dette i følge Aftenpostens referat til ”*merker etter tre overtenner og fire undertenner, som stemte fullstendig overens med den avstøpning som senere ble tatt av Torgersens tenner...*”. Han forteller altså lagretten at det var syv bittmerker, som alle stemte ”*fullstendig overens*” med Torgersens tenner, til tross for at det fremgår av hans skriftlige erklæring at det bare var de fire fortennene hvor han mente at det var overensstemmelse, tre av dem på grunn av furer og en på grunn av hakkete skjæreflate.

I følge Aftenpostens referat har Strøm lagt vesentlig vekt på en brukket fortann, altså ikke på furene. Det dreier seg åpenbart om høyre øvre midtfortann (tann 11), som riktig nok ikke var brukket, men som hadde et avslått hjørne. Det fremgår av hans skriftlige erklæring at han allerede 7. desember 1957 ”*la merke til at hans høyre fortann hadde et avslått hjørne*”. Det følgende utsagnet – ”*at den brukne fortann stemte nøyaktig med det tilsvarende merket i bittet*” er imidlertid vanskelig å forene med at Strøm i sin skriftlige erklæring gir uttrykk for at den skadete delen av tannen ikke hadde satt noe spor.

Strøm uttaler videre i følge Aftenpostens referat at ”*Et bitt i en kvinnes bryst er like godt som i en plastmasse, og avstøpningen viste alle detaljer*”. I følge Dagbladets referat har han også gitt uttrykk for forbauselse over et tydelig avtrykk. Dette kan vanskelig forstås annerledes enn at Strøm har ment at et bittmerke i menneskelig vev – herunder også i et kvinnebryst – i alle detaljer vil samsvare med de tenner som har avsatt bittet. Men at avtrykket fremstår som tydelig, er selvfølgelig ikke det samme som at det fullstendig gjenspeiler de aktuelle tennene hos biteren. Ved dette utsagnet

bekrefter han manglende kunnskap om og forståelse for de fysiologiske sidene ved ytre påkjenninger på menneskelig vev, i særlig grad på de sammensatte og kompliserte vevsstrukturene i et kvinnebryst.¹²

Uoverensstemmelsene i de to skriftlige erklæringene med hensyn til hvilken tann som hadde avsatt merke 3, kom ikke frem i retten. Dette fremgår også direkte av Arbeiderbladets referat av Wærhaugs forklaring, jf. foran under punkt 5.1.3.

I brev av 21. november 1972 til statsadvokat Wiker ga Wærhaug følgende forklaring:

”Jeg hadde ingen vanskelighet med å finne påfallende korrelasjon mellom bittmerkene og Fasting Torgersens sentrale fortenner i over- og underkjeve, det som i advokat Getz’s diagrammer er betegnet 1,2 og 5,6. Det som voldte meg vanskeligheter var de øvrige bittmerker som var svært utydelige. Jeg noterte ned 3+, men det ble klart for meg allerede før jeg opptrådte i retten som vitne at dette ikke var riktig. Jeg kan også huske at jeg under vitneavhøret hadde bestemt meg for å si fra om dette, men under eksaminasjonen ble det glemt.”

Tann 3+ er høyre øvre hjørnetann, eller tann 13 etter den nomenklatur som i det vesentlige benyttes i dag, jf foran under 2.2.

At Wærhaug i retten 10. juni 1958 hadde glemt hva han selv hadde skrevet 14. mai samme år, er vanskelig å forstå. Hva som fikk ham til å mene at bittspor 3 allikevel ikke var avsatt av en hjørnetann, er heller ikke forklart. Det samme gjelder konsekvensene av standpunktendringen for hans tolking av bittsporene 1 og 2, som han vanskelig kunne opprettholde. Hvis dette var noe han kom frem til før hovedforhandlingen, kunne man ha forventet en supplerende skriftlig erklæring fra hans side. Noe slikt foreligger ikke. Det kan ikke utelukkes at han – etter å ha hørt Strøm i retten og med sin egen manglende rettsodontologiske kompetanse – ikke har villet gi uttrykk for noen oppfatning som avvek fra Strøms. I så fall er dette en omstendighet som ytterligere svekker vekten av Wærhaugs forklaring.

Og Wærhaugs utsagn i følge Morgenbladet 11. juni 1958 – at han *”aldri tidligere i sin vitenskapelige praksis har vært i stand til å trekke en så kategorisk konklusjon”* – står i et påfallende motsetningsforhold til den usikkerhet som åpenbart må ha vært til stede hos ham.

At forsvareren ikke har tatt tak i denne uoverensstemmelsen mellom Wærhaugs skriftlige erklæring og det han sa i retten, er også vanskelig å forstå. Forklaringen ligger antakelig i at han ikke har hatt faglig støtte av noe slag, og ikke har hatt mulighet til å sette seg ordentlig inn i tannbittbeviset i løpet av tiden fra Strøms erklæring forelå – 28. april 1958 – og til hovedforhandlingen begynte 3. juni 1958.

¹² Jf. fremstillingen under punkt 13.1.3 nedenfor.

5.3 Oppsummering av de sakkyndiges utsagn i retten

Oppsummeringsvis kan det konstateres at Strøms og Wærhaugs redegjørelser i retten lider av de samme svakheter som de skriftlige erklæringene fra de sakkyndige. De har konsentrert seg om de detaljene som de mener feller Torgersen, mens de trekkene som med tyngde taler i motsatt retning, og som er gjennomgått foran under punkt 4.3, er helt utelatt.

5.4 Statsadvokat Dorenfeldts prosedyre Avisreferatene

5.4.1 Aftenpostens aftennummer 13. juni 1958

Her gjengis Dorenfeldt slik:

”Hva tannavtrykket angår, så har de sakkyndige uttalt seg så sterkt som at hvis det ikke var tiltalte som tilføyet Rigmor Johnsen bittet i brystet, så må det ha vært en person med nøyaktig samme slags tenner som han. Og man går i praksis ut fra at det ikke finnes to mennesker med nøyaktig like tenner.”

5.4.2 Dagbladet 13. juni 1958:

”Om bittet i brystet erklærer statsadvokaten i sterke ord at det er helt overbevisende, helt fellende.”

5.4.3 Verdens Gang 13. juni 1958:

”Statsadvokaten finner fram tannlege Strøms rapport, som kanskje er det fellende bevis.

– Bittet må ha blitt foretatt av en person som har samme tenner som Torgersen. Dette er utelukket. Det er full identitet.”

5.4.4 Vårt Land 13. juni 1958

”Avgjørende bevis i denne saken er avføringen fra den drepte på tiltaltes sko, barnålene fra drapsstedet som ble funnet på tiltalte, og i særlig grad bittsporene fra hans tenner i den dreptes bryst.”

5.4.5 Arbeiderbladet 13. juni 1958:

”Lagretten må bedømme helheten i saken. De sakkyndiges prov er ikke avgjørende, kun veiledende, men det skal allikevel utrolig mye til før vi legfolk kan hevde noe annet enn våre aller fremste vitenskapsmenn på områdene, sa statsadvokaten.”

Det er vanskelig å forstå disse referatene – i første rekke referatene fra Aftenposten og Verdens Gang - annerledes enn at Dorenfeldt – for så vidt på samme måte som Strøm selv – har ansett utsagnet om at det ikke er to tannsett som er like, for å ha samme

gyldighet også når sammenlikningsgrunnlaget er begrenset til seks tenner. Denne feilen har lagretten ikke hatt noen mulighet til å avdekke.

5.5 Forsvarerens prosedyre

Forsvarerens prosedyre på dette punktet gjengis slik i Aftenpostens morgennytt nummer 14. juni 1958:

”Jeg tviler ikke på at tannlege Ferd. Strøm har utført sine undersøkelser med den aller største grundighet, så forsvareren....Når man husker hvilke betenkeligheter rettsvesenet i sin tid hadde med å godta fingeravtrykk som bevis, så er det all grunn til å stille seg reservert overfor de resultater rettsodontologien hittil har hatt å oppvise. Jeg kan være med på at tannlege Strøms resultat gir sannsynlighet for at bittet i Rigmørs bryst er tilføyet henne av Torgersen. Men det er ikke utslagsgivende. Professor Wærhaug er kommet til sitt resultat utelukkende på grunnlag av Strøms materiale. Derfor hadde tiltalte ingen interesse av å få professor Wærhaug som sakkyndig. Når tiltalte er blitt nektet å få en annen, utenlandsk sakkyndig, som kunne undersøke sitt eget, selvstendige materiale, så er følgen den at vi ikke vet med sikkerhet hvilke merker tennene ville avsette i levende vev. For til de 25 prøvene tannlege Strøm har utført med tannstøpninger er det brukt fast materiale, og det svekker hans konklusjon.”

For øvrig har avisene ikke referert noe fra forsvarerens prosedyre om tannbittbeviset. Han har altså nøydt seg med å stille spørsmål på generelt grunnlag om rettsodontologien som vitenskap, og nevnt – uten empirisk belegg – vanskelighetene med tolking av bittmerker i levende vev.

Forsvareren har altså ikke tatt tak i noen av svakhetene og manglene ved presentasjonen av tannbittbeviset fra de sakkyndige. Dette har han vel heller ikke hatt noen mulighet til. Han har vært uten odontologisk bistand, og tiden fra Strøms erklæring forelå 28. april 1958 til hovedforhandlingen begynte 3. juni 1958 har også vært for knapp til at han kan ha rukket å sette seg ordentlig inn i dette spørsmålet – i tillegg til alt annet som måtte forberedes før hovedforhandlingen.

5.6 Lagmannens rettsbelæring

Lagmann Lundes rettsbelæring er ikke protokollert, men ifølge referatet i Aftenpostens aftennummer 14. juni sa han bl.a. følgende:

”Lagretten er ikke bundet av de sakkyndiges erklæringer, de er bare veiledende, men på den annen side er det vanskelig å tilsidesette resultater, som er grunnet på stor fagkunnskap og erfaring.”

Dette er i realiteten en anbefaling til lagretten om å legge de sakkyndiges konklusjoner til grunn.

5.6 Oppsummering av tannbittbeviset under hovedforhandlingen

Presentasjonen av tannbittbeviset under hovedforhandlingen kan etter dette oppsummeres slik:

- (1) Lagretten har fått opplyst at det bare var 1-2 % av befolkningen som hadde tenner med slik slitasje som Torgersens tenner hadde, og som samsvarte med bittmerkene.¹³
- (2) De to sakkyndige har konstatert med absolutt sikkerhet at bittmerket var avsatt av Torgersens tenner.
- (3) Lagretten har ikke fått vite noe om
 - (a) Den generelle usikkerheten med hensyn til identifikasjon av bittmerker i vev.
 - (b) Wærhaugs manglende rettsodontologiske kompetanse
 - (c) Wærhaugs opprinnelige avvikende oppfatning vedrørende bittmerke 3
 - (d) Wærhaugs feilaktige utsagn om samsvar mellom Torgersens tann 41 og plasseringen av bittmerke 5 i forhold til merke 6.
 - (d) De enkelte øvrige innbyrdes uoverensstemmelser mellom de to skriftlige erklæringene
 - (e) De detaljer i bittsporene som ikke stemte overens med Torgersens tenner og som viste at det allikevel ikke var identitet.
- (4) Statsadvokaten har ansett tannbittbeviset som et "i særlig grad" avgjørende bevis.
- (5) Forsvareren har ikke tatt tak i substansen i tannbittbeviset, men nøyd seg med å hevde – i og for seg riktig nok – at en annen sakkyndig som kunne arbeide på selvstendig grunnlag, kunne tenkes å ha kommet til et annet resultat.
- (6) Lagretten må nødvendigvis ha ansett tannbittbeviset som et tungtveiende bevis – antakelig det tyngste – mot Torgersen.

6 Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958

I sin uttalelse av 17. desember 1958 skrev Dorenfeldt blant annet følgende:

"Det som det er grunn til å presisere, er at der ble tatt særlige forholdsregler i Torgersens favør, da man oppnevnte professor, dr. philos. Jens Wærhaug som den annen sakkyndige. Han fikk ikke anledning til å kjenne tannlege Strøms konklusjoner, men skulle bare arbeide på grunnlag av det foreliggende materiale. Meg bekjent, har det aldri forekommet at man på den måten har lekt blindbukk med de sakkyndige for å imøtekomme en siktets ønske om særbehandling. Professor Wærhaugs konklusjon ble imidlertid følgende:

¹³ Jf. punkt 4.1.4 foran.

”Bitesporene i drepte Rigmor Johnsen’s bryst kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Fasting Torgersen. Det kan ikke utelukkes at andre kan ha gjort det, men denne mulighet er så liten at den neppe kan tas i betraktning.” Her vil jeg minne lagmannsretten om at da professor Wærhaug ble spurt under hovedforhandlingen om denne konklusjonen kunne sies å avvike fra tannlege Ferdinand Strøms, så svarte han at det gjorde den ikke, i det han var enig med Strøm: «Det er Torgersens tenner som har avsatt bittet. Jeg er overbevist.»

Denne uttalelsen stemmer på alle punkter overens med gjengivelsene i pressen av Dorenfeldts prosedyre.

7 Lagmann Kristian Lundes utkast til kjennelse av 5. juli 1959

Før Torgersens første begjæring om gjenopptakelse ble trukket tilbake, hadde lagmann Kristian Lunde skrevet ferdig og undertegnet et utkast til kjennelse, datert 5. juli 1959.

I dette utkastet skriver Lunde blant annet slik:

”Lagmannsretten vil uttale at den brede faktiske fremstilling av saken og dens bevisligheter som statsadvokaten har gitt i sin redegjørelse av 17. desember 1957 (dok. 115) på alle vesentlige punkter gir et korrekt og objektivt bilde av saken, slik den ble rullet opp under hovedforhandlingen i lagmannsretten.”

Lagmann Lunde går med dette god for fremstillingen i Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958. Han slutter seg med andre ord til det som er sagt der om betydningen av tannbittbeviset. Selv om det ikke er protokollert noe fra rettsbelæringen, vil det være overraskende om ikke hans oppfatning av betydningen av dette beviset har kommet til uttrykk også der.

8 Tannbittbeviset i gjenopptakelsesaken 1973 - 1976

8.1 Nye sakkyndige erklæringer

8.1.1 Tannlege Fredrik Neumann og professor Arne Hagen

Tannlege Fredrik Neumann avga på begjæring fra Torgersens daværende forsvarer en erklæring 4. februar 1973. Erklæringen var basert på en gjennomgang av de skriftlige erklæringene fra Strøm og Wærhaug.

Neumann gikk innledningsvis gjennom de to erklæringene, og påviste en rekke av de uoverensstemmelsene som det er pekt på foran.

Han pekte blant annet på den opprinnelige uoverensstemmelsen med hensyn til hvilken tann som hadde avsatt bittmerke 3 og det manglende bittmerket etter tann 42.

Torgersens forsvarer fremla også en erklæring datert juni 1973 fra professor odont. dr. Arne R. Hagen. I likhet med Neumann konkluderte han med at det ikke var faglig grunnlag for Strøm og Wærhaugs konklusjon om at bittmerket med sikkerhet var avsatt av Torgersen.

Påtalemyndigheten forela professor Hagens erklæring for de opprinnelige sakkyndige.

Strøm uttalte 11. november 1973:

”Jeg finner intet i professor A. Hagens uttalelse som foranlediger meg til å endre noe i min erklæring om konklusjon av 28. april 1958.”

Wærhaug uttalte likeledes 12. november 1973:

”Jeg har gått gjennom skrivet og notert meg dets innhold, og jeg kan ikke finne at det bragt synspunkter for dagen som skulle kunne endre min oppfatning av denne saken. Den konklusjon som jeg kom med i min sakkyndige uttalelse fra 1958 er således fremdeles i overensstemmelse med min beste overbevisning.”

Her er det i beste fall uklart om den konklusjon Wærhaug viser til, er konklusjonen i hans skriftlige erklæring, eller det han ga uttrykk for i retten. Ingen av de to har gått inn i og kommentert Hagens vurderinger. De har heller ikke blitt bedt om å kommentere Neumanns uttalelse og de uoverensstemmelsene han påviste, og har da heller ikke gjort dette.

8.1.2 Dosent Gisle Bang

8. mars 1974 oppnevnte lagmannsretten dosent dr. med., cand. odont. Gisle Bang som odontologisk sakkyndig.

I en uttalelse av 17. oktober 1974 beskrev Bang bittmerkene og Torgersens tenner. Han presiserte at beskrivelsen av bittmerkene refererer seg til gipsavtrykk av merkene i brystet.

Bittmerkene 1 og 2 beskrives som relativt brede fra side til side, og avflatet, med en tydelig fure i merke 1 og en tynn fure i merke 2. I motsetning til Strøm fant Bang altså også en fure i bittmerke 2. Bittmerkene 3 og 4 beskrives begge som *”en liten ukarakteristisk topp”*. Om disse sier han også: *De resterende to merkene er mer ukarakteristiske og lar seg ikke umiddelbart henføre til noen bestemt tanngruppe.”*

Om mellomrommet mellom bittmerkene 4 og 5 sier han:

”Mellom bittmerke nr. 4 og 5 virker det som det ikke er avsatt noe merke, men i et lite område nærmest merke nr. 5 sees en liten avflatet forhøyning.”

I begge merkene 5 og 6 finner han en svak fure. Han presiserer også at
”bredderetningene for merkene 5 og 6 danner en svak åpen vinkel mot brystvorten.”

Gipsavtrykk av Torgersens tenner beskrives innledningsvis slik:

”Ved sammenbitt sees at der er delvis kant i kant bitt på høyre øvre og nedre midtre fortann og venstre øvre og nedre hjørnetann, for øvrig rager overkjevens fronttenner så vidt litt lengre frem enn underkjevens, men ikke nevneverdig ned foran disse. Skjærekantene på de 6 forreste tenner i over- og underkjeven (dvs. fra hjørnetann til hjørnetann) er relativt sterkt avslitt slik at de virker avflatet.”

Bang tiltrer med andre ord ikke Strøms utsagn om kant i kant-bitt for alle fortennene.

Etter beskrivelsen av gipsavtrykket av Torgersens tenner foretar han følgende sammenlikning:

”Det finnes mange særtrekk ved bittmerkene nr. 1, 2, 5, 6, og ved F. L. F. Torgersens to midtre fortenner i over- og underkjevene (sic). En sammenlikning av de gitte beskrivelsene viser at bittmerke nr. 1 og venstre øvre midtre fortann, bittmerke nr. 2 og høyre øvre midtre fortann, bittmerke nr. 5 og høyre nedre midtre fortann, bittmerke nr. 6 og venstre nedre midtre fortann svarer til hverandre i alle detaljer.

Bittmerke nr. 3 passer best med at det er avsatt av overkjevens høyre sidefortann. Den relativt store distanse mellom merkene 2 og 3 kan forklares ved at det hjørnet på høyre midtre fortann som vender mot sidefortannen er brukket av og dessuten ligger høyeste punkt på sidefortannens skjærekant nærmest hjørnetannen. Den fotogrammetriske undersøkelse, se nedenfor, tyder også på at bittmerke nr. 3 er avsatt av overkjevens høyre sidefortann.

Bittmerke nr. 4 passer best med at det er avsatt av underkjevens høyre hjørnetann.

Mellom bittmerke nr. 4 og 5 skulle en ha ventet å finne merke, avsatt av underkjevens høyre sidefortann, men et fullstendig og tydelig merke kan en ikke sikkert påvise her. Imidlertid kan den lille avflatete forhøyning som beskrevet nærmest merke nr. 5 svare til høyeste punkt på skjærekanten av sidefortannen. At resten av skjærekanten ikke har avsatt merke kan skyldes at den ikke rager så høyt som hjørnetannens høyeste punkt og at tannen dessuten står noe vridd i forhold til tannbuen. Derved kan kontakten med huden ha vært for svak til å avsette merke.

Stereoskopiske bilder av gipsavtrykk av bittmerkene og gipsavtrykk av F. L. F. Torgersens tenner viser spesielt for bittmerkene nr. 5 og 6 og underkjevens to midtre fortenner overbevisende god korrelasjon mellom detaljer i bittmerkene og på tennenes skjærekanter.”

Bang konkluderte slik:

”Jeg finner det overveiende sannsynlig at bittmerkene i Rigmor Johnsen bryst er avsatt av Fredrik Ludvig Fasting Torgersens tenner.”

Etter gjennomføring av en fotogrammetrisk undersøkelse av avtrykkene ved Kungl. Tekniska Högskolan i Stockholm forsterket han denne konklusjonen i brev av 14. november 1974:

”Den fotogrammetriske undersøkelsen støtter således fullt ut min rapport av 17. oktober 1974.”

I et brev av 1. juli 1978 forsterket han konklusjonen ytterligere:

” ... jeg vil presisere at jeg ikke er i tvil om at bittmerket i R. Johnsens bryst er avsatt av F.L.F. Torgersens tenner.”

8.1.3 Analyse av Bangs erklæring

Bang uttaler innledningsvis at *”de gitte beskrivelsene”* viser at bittmerkene 1, 2, 5 og 6 og Torgersens fortenner oppe og nede *”svarer til hverandre i alle detaljer”*. De eneste samsvarende detaljer som lar seg identifisere i de beskrivelsene han har gitt, er imidlertid konstateringen av furer i Torgersens fire fortenner, og av spor etter furer i bittmerkene 1, 2, 5 og 6.

Det er uklart hva Bang mener med at bittmerke 3 *”passer best”* med at det er avsatt av Torgersens høyre øvre sidefortann. Forklaringen ligger antakelig i at han har tatt utgangspunkt i at de fire fortennene samsvarer med bittsporene 1, 2, 5 og 6, som han jo mener samsvarer *”i alle detaljer”*. Da har det vært nødvendig å allokere bittspor 3 til enten sidefortannen eller hjørnetannen, og da har han valgt sidefortannen som den som *”passer best”*. Dette kan selvfølgelig henge sammen med at bittspor 3 ikke samsvarer med Torgersens hjørnetann, og at Bang på samme måte som Wærhaug har forstått at avstanden til hjørnetannen ikke kan stemme, jf. foran under 4.2. Avstanden er forsøkt forklart med det manglende hjørnet på høyre midtre fortann – Bang tar altså i likhet med Strøm, men i motsetning til Wærhaug, utgangspunkt i at denne delen av tannen ikke har avsatt spor – og med at høyeste punkt på sidefortannens skjærekant ligger nærmest hjørnetannen. Noen sammenlikning mellom bittspor 3 og Torgersens høyre øvre sidefortann (tann 12) har Bang ikke foretatt. Denne tannen har en avlang skjærekant, i motsetning til bittspor 3, som viser spor etter en spiss tann. Men heller ikke denne uoverensstemmelsen har Bang kommentert.

Formuleringen *”passer best”* trekker klart i retning av at Bang har sett trekkene i midtfortennene som tilstrekkelige for å konstatere overensstemmelse, og derfor har måttet tolke øvrige spor for å få dem til å passe med den konklusjonen han allerede

hadde truffet, i stedet for å gå frem på korrekt måte: å foreta en selvstendig vurdering også av de deler av bittsporene som ikke stemte overens med Torgersens tenner, for deretter å konkludere på grunnlag av en samlet vurdering av alle elementer i bittsporene.

At Torgersens tann 21 står litt lenger ut i tannbuen enn tann 11 – jf foran under 4.3.3.4 – og at dette trekket ikke stemmer overens med bittmerkene 1 og 2, som står på linje, er ikke kommentert eller nevnt.

At Torgersens tann 43 er avrundet og butt til å være hjørnetann, og at det derfor er vanskelig å forene denne tannen med bittspor 4 – jf. foran under 4.3.3.7 – er heller ikke kommentert eller nevnt av Bang.

I likhet med Strøm og Wærhaug har Bang allokert bittspor 5 til Torgersens tann 41 – høyre nedre midtfortann. Som påvist foran under punkt 4.3.3.3 er det vanskelig å forene dette bittsporet med Torgersens tenner, idet denne tannen hos Torgersen stikker 1 mm ut i tannbuen, mens bittsporet tyder på at tann 41 hos biteren i stedet lå noe innenfor venstre nedre midtfortann. I likhet med Strøm og Wærhaug har Bang heller ikke kommentert dette forholdet.

Avstanden mellom bittsporene 4 og 5 sammenholdt med avstanden mellom Torgersens nedre høyre midtfortann og nedre høyre hjørnetann – ytterligere et forhold som taler sterkt mot at Torgersen er biteren – er omtalt foran under punkt 4.3.3.2. Men heller ikke dette forholdet er kommentert eller nevnt av Bang. Dette fremstår som særlig påfallende, idet Bang åpenbart har vært opptatt av den tilsvarende avstanden mellom høyre øvre midtfortann (tann 12) og høyre øvre hjørnetann (tann 13).

Bang forklarer endelig fraværet av spor etter nedre høyre sidefortann – noe som var påpekt av Neumann og Hagen – med *”en liten avflatet forhøyning”* som er beskrevet *”i et lite område nærmest merke nr. 5”* og som *”kan...svare til høyeste punkt på skjærekanten av sidefortannen.”* Manglende spor etter resten av tannen forklares med at skjærekanten *”ikke rager så høyt som hjørnetannens høyeste punkt og at tannen står noe vridd i forhold til tannbuen.”* Da kan – uttaler han – *”kontakten med huden ha vært for svak til å avsette merke.”*

Bang har altså sett en liten forhøyning i en avstøpning av brystet. Han har ikke uttalt noe om det naturlige alternativet – at det dreier seg om en naturlig fordypning i det ytre vevet i denne delen av brystet, nær brystvorten. Dette har han heller ikke hatt forutsetninger for å mene noe om, all den stund det er en avstøpning han har studert. Han har oversett at Torgersens høyre sidefortann rager høyere enn høyre midtfortann, og at det ikke finnes noen naturlig forklaring på at denne tannen ikke har satt et minst like kraftig spor som midtfortannen. Uansett om det angivelige funnet skulle stamme fra en tann, er det ikke samsvar mellom dette sporet og og Torgersens høyre midtfortann. Og Bang har ikke foretatt artikulatorkontroll eller andre empiriske forsøk

for å bringe på det rene om hypotesen om årsaken til at denne tannen ikke har satt forventet spor, er holdbar.

På samme måte som Strøm og Wærhaug har Bang heller ikke foretatt noen vurdering av frekvensen av tannslitasje i befolkningen, og dermed heller ikke av muligheten for at andre enn Torgersen kan ha avsatt bittsporene.

Sammenfatningsvis lider Bangs undersøkelser av de samme svakhetene som undersøkelsene til Strøm og Wærhaug. Han har konsentrert seg om den enkeltvise likheten mellom fire enkelttenner og fire av bittsporene. Han mener også å ha funnet en forklaring på det manglende sporet etter tann 42. For øvrig har han oversett alle elementer som taler mot Torgersen som biter.

Avslutningsvis kan det reises spørsmål om hvorvidt Bang har hatt nødvendig distanse til Ferdinand Strøm for å kunne foreta de nødvendige vurderingene av tannbittbeviset uavhengig av Strøms konklusjoner fra 1958. I et brev av 12. oktober 1998 til statsadvokat Lars Frønsdal har han således tatt til gjenmæle mot kritikk som var rettet mot Strøm og hans arbeid, og blant annet beskrevet den da avdøde Strøm slik:

”Kort sagt en ener innen norsk odontologi, et æresmedlem av den norske tannlegestand.

...

For ytterligere å karakterisere Ferdinand Strøm gjengir jeg noen stikkord fra det som ble fremhevet ved hans bortgang: ”Ferdinand var utrolig ordentlig i alt han gjorde og utrolig ærlig. Han kunne nok til tider være ubehagelig ærlig, men til gjengjeld kunne vi alltid stole på det han sa. Hans ordentlighet viste seg ikke minst i hans arbeid. Han la således stor vekt på den håndverksmessige siden av sitt fag.”

Med andre ord: Når F. Strøm avslutter sin konklusjon angående bittsporet med: ”Ut fra min personlige oppfatning, vel vitende om mitt ansvar, anser jeg bitemerket i brystet til den drepte å være identiske med Fredrik Ludvig Fasting Torgersens tenner”, er dette bygget på hans solide kunnskap innen odontologi, hans ekspertise i rettsodontologi og hans ordentlighet og ærlighet.”

Avslutningsvis i det samme brevet uttaler Bang:

”Til slutt kan nevnes at Strøm og jeg i henholdsvis London og Zürich, presenterte den odontologiske delen av Torgersen-saken på internasjonale kongresser der de fleste av verdens ledende rettsodontologer var til stede. Dokumentasjonen vakte stor interesse og det ble stillet mange spørsmål, men det fremkom ingen kritikk av de metoder, eller konklusjoner som forelå i saken.”

Det hører med at Bang overfor nåværende redaktør av Den norske tannlegeforenings Tidende, Ellen Beate Dyvi, for ca. 10 år siden sa til henne at han «hatet» Torgersen (lederen «Har jeg gjort nok?», september 2014). Lederen legges ved som bilag.

Det kan etter dette stilles spørsmål om hvorvidt Bang har hatt den nødvendige distanse til Strøm til å kunne foreta den kritiske etterprøving av Strøms arbeid som oppnevningen som sakkyndig i en etterfølgende gjenopptakelsessak nødvendigvis måtte forutsette. I et hvert fall er dette et forhold som det ikke kan ses bort fra ved vurderingen av Bangs rolle som en blant flere innen den samlede rettsodontologiske kompetansen som har uttalt seg i saken.

8.2 Eidsivating lagmannsretts beslutning 27. juni 1975

Lagmannsretten gjengir innledningsvis erklæringene fra de opprinnelige sakkyndige, Neumann, Hagen og Bang. Etter en samlet gjengivelse av konklusjonene fra de tre rettsoppnevnte sakkyndige uttales det:

”Uttrykksmåten er noe forskjellig, men i realiteten må Bang anses å være kommet til samme resultat som de to tidligere oppnevnte sakkyndige. At professor Hagen er fremkommet med kritikk mot de tre sakkyndiges fremgangsmåte og konklusjoner, gir ikke grunnlag for å fravike erklæringene fra de oppnevnte sakkyndige. Retten har ikke funnet grunn til å oppnevne ytterligere nye sakkyndige. Lagmannsretten legger derfor til grunn at det heller ikke under denne post er fremkommet noen ny kjensgjerning eller noe nytt bevis som kan begrunne gjenopptakelse.”

Noen selvstendig vurdering av innholdet i tannbittbeviset ut over henvisningen til de sakkyndige har lagmannsretten ikke foretatt. De seks trekkene ved bittsporene som ikke samsvarer med Torgersens tenner, er ikke berørt. At erklæringene fra Bang, Neumann og Hagen måtte anses som nye bevis etter den da gjeldende § 414 nr. 2 i straffeprosessloven 1887 er oversett.

8.3 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 31. mai 1976

Kjæremålsutvalget viser innledningsvis til Høyesteretts uttalelse i Rt-1958-1101 om at Strøm og Wærhaug hadde tilstrekkelig innsikt og kunnskap. Det vises deretter til at Bang ikke har kritisert Strøm og Wærhaug, og til at det ikke var

”påvist at det fra noe hold innen rettsodontologien er reist tvil om eller rettet kritikk mot de metoder som ligger til grunn for tannlege Strøms og professor Wærhaugs arbeider som er internasjonalt kjente.”

Om utvalget mente at det var metodene eller Strøm og Wærhaug som var internasjonalt kjente, er uklart, slik dette er formulert. Hensett til denne henvisningen fant utvalget ikke å kunne legge utslagsgivende vekt på Hagens kritikk av Strøms og

Wærhaugs arbeide. Utvalget viser deretter til at Strøms og Wærhaugs resultat er bestyrket ved Bangs undersøkelser, og til at han har hatt full tilgang til alt materiale i saken og til de opprinnelige sakkyndiges erklæringer.

Utvalget avslutter:

”Utvalget finner da ikke å kunne legge avgjørende vekt på de innvendinger mot de opprinnelige sakkyndiges resultat som er fremkommet fra tannlege Neumann og ikke minst fra professor Hagen. De uoverensstemmelser som måtte foreligge mellom de oppnevnte sakkyndige om noen detaljer, og som det synes naturlig forekommer ved en bedømmelse som til en viss grad er skjønnsmessig preget, kan etter utvalgets oppfatning ikke gi grunnlag for å se bort fra deres konklusjon. Man peker i denne forbindelse på at verken tannlege Neumann eller professor Hagen har hatt primærmaterialet til bedømmelse. Det må også tillegges vekt at tannlege Strøm og professor Wærhaug har fastholdt sin konklusjon etter at de er blitt gjort kjent med professor Hagens kritikk. Hans innvendinger synes heller ikke å være tillagt betydning av dosent Bang.

Utvalget finner således at det heller ikke her foreligger noen gjenopptakelsesgrunn.”

Sammenfatningsvis kan dette vanskelig leses annerledes enn at utvalget nøyer seg med å konstatere hvem som har uttalt seg i anledning av gjenopptakelsesbegjæringen, inklusive de to opprinnelige sakkyndige. Strøm og Wærhaug tas altså nå selv til inntekt for at den oppfatning de to ga uttrykk for i 1958, var holdbar. Noen materiell vurdering av de kritiske spørsmål som hadde vært reist, etterlater kjennelsen ikke spor av. Heller ikke Høyesteretts kjæremålsutvalg omtaler de seks trekkene ved bittsporene som ikke samsvarer med Torgersens tenner.

9 Tannbittbeviset i gjenopptakelsessaken 1997 - 2001

9.1 Nye sakkyndige erklæringer

9.1.1 Tannlege Kjell Johannessen, første uttalelse

Tannlege Kjell Johannessen, som var Torgersens tannlege, avga en uttalelse 8. september 1997. Erklæringen er fremlagt som bilag til gjenopptakelsesbegjæringen av 17. september 1997.

Johannessen omtaler innledningsvis ”et varmt vennskap og tillitsforhold” mellom seg og Torgersen. Han retter kritikk mot Strøms utsagn allerede 7. desember 1957 om at gjerningsmannen måtte ha sterkt nedslitte tenner, og det senere utsagnet om kant i kant-bitt. Han kritiserer også Strøms oppførsel overfor Torgersen ved den innledende kontakten for å få tatt avtrykk av Torgersens tenner, og andre trekk ved Strøms

metodebruk, herunder at han ikke har benyttet seg av artikulator. Det er åpenbart denne kritikken som har foranlediget Bangs positive uttalelser om Strøm, jf. foran under 8.1.3.

Johannessen viser deretter til det manglende samsvaret mellom avstanden mellom bittmerkene 2 og 3, og det forhold at det ikke er noen korresponderende avstand mellom Torgersens høyre øvre midtfortann og sidefortann, som Strøm og Bang mener har avsatt disse bittmerkene. Han trekker også frem det manglende bittmerket etter gjerningsmannens høyre nedre sidefortann (tann 42) og påviser at dette ikke samsvarer med Torgersens tenner.

Johannessen beskriver endelig manglende likhetstrekk i mikroskopbilder av konturene av bittmerket og konturene av Torgersens tann.

Han konkluderer slik:

”Det er ingen reell mulighet for at det skal være Torgersens tenner som har avsatt tannavtrykkene i den dreptes bryst!”

9.1.2 Professor D. Gordon MacDonald og dr. David K. Whittaker, første uttalelse

McDonald og Whittaker ble oppnevnt som sakkyndige av Borgarting lagmannsrett henholdsvis 21. august og 25. september 1998, etter at lagmannsrettens opprinnelige beslutning om bare å oppnevne en sakkyndig ble omgjort ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 10. september 1998.

Etter å ha undersøkt eksisterende bevismateriale og det tilsendte skriftlige materialet, avga MacDonald og Whittaker felles skriftlig rapport til lagmannsretten 28. juli/3 august 1999.

Tennene i Torgersens underkjeve er beskrevet slik i norsk oversettelse:

”Underkjevens fortenner, vist i figur 5b, 6b og 7b, ligger i en svak bue med små uregelmessigheter i tannstillingen. Underkjevens høyre hjørnetann er en spiss tann hvor den spisseste siden vender mot forreste delen av munnen. Skjærekanten raker over de tilstøtende tenner. Underkjevens høyre sidefortann er av normal form, størrelse og stilling. Skjærekanten synes å være slitt, men er i hovedsaken flat og glatt med kun en meget svak fure som løper langs kanten nærmest tungesiden. Mellom denne tannen og den tilstøtende midtre fortann er det et lite mellomrom. Underkjevens høyre midtre fortann er litt forskjøvet mot leppen. Skjærekanten viser betydelig slitasje med en fure som løper langs hele kanten. Slitasjen er ujevn og har frembrakt en tydeligere smal opphøyd rand i skjærekanten mot tungen. Underkjevens venstre midtre fortann har en noenlunde normal stilling. Skjærekanten viser betydelig slitasje med en fure i midtre del av kanten. Det synes å være slått av noe av skjærekanten mot

midtlinjen idet den manglende substans er mest markert på leppesiden. Størrelse og stilling av underkjevens venstre sidefortann er normal. Skjærekanten viser moderat slitasje med en flat fure i en del av kanten.”

McDonald og Whittaker foretar deretter følgende sammenlikning av bittmerket og avstøpningen av Torgersens tenner (norsk oversettelse):

”Merke 4, 5 og 6 i bittet kan anses å være avsatt av As høyre hjørnetann og to midtre fortenner i underkjeven. De karakteristiske trekkene ved bittmerket og de karakteristiske trekkene ved tannen som er beskrevet viser nær korrespondanse. Tennene ligger i en flat bue. Underkjevens høyre hjørnetann er en spiss tann som korresponderer med merke 4. Furene i skjærekantene av de midtre fortenner som omtrentlig står på linje i enden mot midtlinjen og som ligger i en flat vinkel i forhold til hverandre er tilnærmet like de karakteristika som er funnet i bittet og i As tenner. Lokaliseringen av furene, den fremtredende delen av skjærekanten mot leppen av venstre midtre fortann og den mer fremtredende siden av skjærekanten mot tungen av høyre midtre fortann er ytterligere korresponderende karakteristika. Ved å legge transparente avtrykk av As tenner over fotografiet av bittet (figur 8 og 9) og over avtrykk tatt av de originale fotografier av avtrykket av bittmerket i Johnsens bryst (figur 10b), ser man tydelig det nære samsvar når det gjelder form, størrelse, stilling og regelmessighet mellom As tenner og bittmerket.”

MacDonald og Whittaker gir deretter følgende beskrivelser av tennene i Torgersens overkjeve (norsk oversettelse):

”Overkjevens fortenner, vist i figur 5a, 6a og 7a, ligger i en relativt regelmessig og relativt bred bue. Overkjevens høyre hjørnetann viser betydelig slitasje i skjærekanten, og den mest fremtredende delen av kanten er mot leppesiden. Overkjevens høyre sidefortann har i det vesentligste normal form, størrelse og stilling med noe slitasje på skjærekanten. Slitasjen er tydeligere på den delen av tannen som er nærmere midtlinjen og vender mot ganen. Dette har medført at den mest fremtredende parten av skjærekanten utgjør ca 2/3 av skjærekanten mot hjørnetannen. Den delen av skjærekanten som ligger nærmest hjørnetannen er tydelig avrundet hvilket medfører et tydelig mellomrom mellom tennene i skjærekantplanet. Overkjevens høyre midtre fortann har normal størrelse og stilling. Det har vært betydelig slitasje på skjærekanten fra kontakt med skjærekantene til de motsvarende fortenner i underkjeven. En tydelig fure løper i nesten hele skjærekantens lengde. Slitasjen på skjærekanten er ujevn idet siden av kanten mot leppen er tydeligere enn mot ganesiden. Skjærekanten blir smalere mot den tilstøtende sidefortann på grunn av at en del av tannen er slått av mot leppesiden. Skjærekanten går lett nedover hvor side- og midtfortennene støter opp mot hverandre, men høyden er den samme på det punktet hvor de to tenner møtes. Overkjevens venstre midtre fortann er av normal størrelse. Den er lett forskjøvet mot leppen. Det er tydelig og sterk slitasje på skjærekanten som har frambragt en fure som løper langs nesten hele skjærekanten, men som er mest fremtredende på den delen som er lengst fra midtlinjen. Slitasjen i skjærekanten er mer utpreget på ganesiden, hvilket medfører at leppesiden blir mer fremtredende. Slitasjen på skjærekanten er litt mindre enn på høyre midtre fortann slik at det er en liten forskjell på nivået av skjærekantene mellom disse to tenner.”

I motsetning til Strøm, Wærhaug og Bang mener MacDonald og Whittaker at bittmerkene 1, 2 og 3 er avsatt av Torgersens øvre høyre midtfortann og sidefortann og øvre høyre hjørnetann. De formulerer dette slik (norsk oversettelse):

”Første alternativ er at merke 3, som tyder på en spiss tann, ble avsatt av overkjevens høyre hjørnetann. En del av fortannsmerkene (merke 1 og 2) ville da være avsatt av overkjevens høyre sidefortann. Denne tannen er for liten til å kunne være ansvarlig for hele merket og en del av skjærekanten av overkjevens høyre midtre fortann ville således også måtte være involvert. Formen på skjærekanten på høyre sidefortann med den mest fremtredende delen mer til siden og den smalere del av midtlinjen vil kunne forklare hvorfor formen på bittet er bredere på enden mot hjørnetannen. Mellomrommet mellom merke 2 og 3 tilsvarer avstanden mellom den mest fremtredende delen av skjærekanten på høyre sidefortann og hjørnetannen. Skjærekanten på høyre sidefortann er slitt, men viser ingen furer, og dette korresponderer med de karakteristiske trekkene i merke 2. Høyre midtre fortann ligger i noenlunde kontinuerlig bue med sidefortannen, spesielt leppesiden av skjærekantene. En liten forskjell i skjærekantenes plan hvor side- og midtfortennene møtes kan forklare det tilsynelatende lille mellomrommet i bittmerket. Furen i skjærekanten på høyre midtre fortann tilsvarer den furen som man ser i bittmerket. Den ujevne slitassen på skjærekanten på høyre midtre fortann med den mer fremtredende siden mot leppen tilsvarer det samme trekket i bittmerket. En overlegging av transparenter av Torgersens fortenner i overkjeven og bittmerket i samme forstørrelse er vist i figur 8, 9 og 10a. Disse viser nær korrespondanse mellom form, størrelse og tannstilling på tennene og bittmerket.

I forbindelse med omtalen av bruken av artikulatur skriver de:

”In the superimposition of the upper and lower dental casts upon the bite shown in Figure 8, the displacement of the midline of the lower teeth is to the right relative to the upper teeth. This indicates that the whole lower jaw has been displaced a small amount to the right relative to the upper jaw while the bite was being made.”

For å forklare at det er Torgersens tenner 11, 12 og 13 som har avsatt merkene 1, 2 og 3 må de altså forutsette at underkjeven har vært forskjøvet mot høyre da bittet ble gjort. Det måtte i tilfelle dreie seg om en forskyvning på minst en centimeter¹⁴, og ikke om *”a small amount”*, som er det uttrykket de to har benyttet.

MacDonald og Whittaker viser deretter til Strøms løsning, som har fått tilslutning av Bang, og uttaler at: *”we do not find this to be a fully satisfactory explanation of the way the bite was made for a number of reasons”*. De viser blant annet til at bittmerke 3 vanskelig lar seg forene med at det er avsatt av sidefortannen, og at avstanden mellom bittmerkene 2 og 3 ikke samsvarer med avstanden mellom høyre midtfortann og høyre sidefortann. Denne uoverensstemmelsen er nærmere analysert under punkt 13.2.4.1 nedenfor.

MacDonald og Whittaker konkluderte slik (norsk oversettelse):

¹⁴ Jf. nedenfor under punkt 12.4.

1. *Merkene i Rigmor Johnsen's venstre bryst kan positivt identifiseres som et bitt foretatt av et menneskes tenner.*
2. *Bittet i Rigmor Johnsen's bryst viser merker fra tre fortenner i overkjeven og minst tre fortenner i underkjeven. Disse tenner viser tydelige karakteristiske trekk når det gjelder form, størrelse og stilling. Spesielt er det usedvanlige karakteristika i form av tannslitasje.*
3. *Bittet i Rigmor Johnsen's bryst kan ikke ha vært avsatt av tennene til John Roger Langbraaten eller av tennene til Erik Johansen.*
4. *Fredrik Fasting Torgersen har naturlige tenner med tydelige karakteristiske trekk, og hans tannsystem kan forklare alle de karakteristika som man finner i bittet i Rigmor Johnsen's bryst.*
5. *Etter vår mening er det ikke mulig å utelukke Fredrik Fasting Torgersen som biteren.*
6. *Etter vår mening er det meget sannsynlig (very likely) at merkene i Rigmor Johnsen's bryst ble avsatt av tennene til Fredrik Fasting Torgersen.*

9.1.3 Analyse av erklæringen fra MacDonald og Whittaker

Denne erklæringen er av sentral betydning i saken. Det er derfor nødvendig å gjennomgå den relativt detaljert i det følgende.

Et sentralt spørsmål i saken er hvorvidt det er et spor etter biterens nedre høyre sidefortann mellom bittmerkene 4 og 5. MacDonald og Whittaker skriver:

”There appears to be an undamaged area of skin between marks 4 and 5, although a small indentation appears to extend from the edge of mark 5 towards mark 4 and this may indicate part of the biting edge of a tooth.”

De opplyser ikke hvor i materialet de har sett dette. Og forbeholdene er klare: En fordypning *”appears to extend...”* og den *”may indicate...”*.

Noe senere, under kommentarene til Bangs uttalelse, heter det:

“In the space between marks 4 and 5, underneath the nipple Bang describes a small plateau-like elevation which he believes could correspond to the highest point of the biting edge of the lateral incisor. This has been a point of contention and in our own examination we also felt that there was some indication of tooth impact in this area.”

Noe senere skriver de:

“In our own examination of the breast and impressions, we were able to describe a very weak imprint corresponding to this tooth...”

Torgersen's høyre nedre sidefortann er beskrevet slik:

”The lower right lateral incisor is of normal shape, size and position.”

Alle tilgjengelige bilder av tannen viser at den står høyere i tannbuen enn midtfortannen ved siden av. Det fremstår som sannsynlig at den ville ha satt spor som ville ha vært minst like tydelige som sporene etter midtfortannen og hjørnetannen. Denne tannen er imidlertid ikke omtalt eller nevnt under sammenlikningen mellom bittsporene og Torgersens tenner.

Som omtalt foran under punkt 4.3.3.2 er det heller ikke samsvar mellom avstanden mellom bittsporene 4 og 5 og avstanden mellom Torgersens høyre nedre midtfortann og høyre nedre hjørnetann, idet den første av disse avstandene bare er halvparten av den andre. Dette er også et forhold som taler mot at Torgersen er biteren, men det er ikke kommentert av MacDonald og Whittaker.

Misforholdet mellom den avvikende tannstillingen for Torgersens midtre nedre fortenner og bittsporene 5 og 6 – ytterligere et forhold som taler mot at Torgersen er biteren – jf. foran under 4.3.3.3 – er ikke omtalt i denne erklæringen fra MacDonald og Whittaker.

MacDonald og Whittaker bekrefter at Torgersens venstre øvre midtfortann står ut i tannbuen¹⁵: *”The upper left central incisor is of normal size. It is slightly displaced towards the lip.”* De bekrefter altså et trekk som ikke lar seg forene med Torgersens bitt, under forutsetning av at bittmerkene 1 og 2 blir tilskrevet biterens midtre øvre fortenner. Og dette bekrefter de også under sin drøftelse av Strøms og Bangs løsning:

”The good alignment of marks 1 and 2 is a variance with the displacement of the upper left central incisor towards the lip. This could be explained if the bite mark were a record of the part of the biting edge of the left central incisor towards the lip. Inspection of the oblique patterns of wear of these biting edges suggests that this is unlikely to have occurred.”

Siden de selv mener at bittmerkene 1 og 2 stammer fra Torgersens høyre øvre midtfortann og sidefortann (tann 11 og tann 12), har de ikke hatt noen foranledning til å gå nærmere inn i denne uoverensstemmelsen.

Avstanden mellom bittmerkene 2 og 3 er ca. 4 mm. MacDonald og Whittaker skriver om denne avstanden: *”The gap between marks 2 and 3 corresponds to the distance between the most prominent part of the biting edge of the right lateral incisor and the canine.”* Dette er det vanskelig å forstå. Det er ingen slik avstand mellom disse to tennene hos Torgersen. Og det MacDonald og Whittaker sier her, stemmer ikke godt med det de selv har sagt like i forveien, hvor den høyre sidefortannen – *”right lateral incisor”* – er beskrevet *”with the most prominent part more laterally...”*.

Bittmerke 3 beskrives som *”a slightly elongated oval shape consistent with a pointed tooth”* og henholdsvis *”indicative of a pointed tooth...”*. Torgersens høyre øvre hjørnetann, som ikke har vært beskrevet eller omtalt av Strøm og Bang, er heller ikke

¹⁵ Jf. punkt 4.3.3.4 foran.

nærmere beskrevet, bortsett fra omtale av *"substantial wear of the biting edge"*, noe som har resultert i *"a small pit in the biting edge"*. Tannen er relativt butt til å være en hjørnetann, og det er vanskelig å forene den med et bittmerke som avsatt av en tann som *"pointed"* eller spiss. Denne manglende overensstemmelsen mellom bittmerke og tann er ikke kommentert av MacDonald og Whittaker.

Bittmerke 4, som Strøm beskriver som *"uten karakteristika"*, omtales som *"a small oval mark of the type we associate with a pointed tooth."* Torgersens høyre nedre hjørnetann beskrives som *"a pointed tooth with the most pointed aspect towards the front of the mouth"* og *"a pointed tooth corresponding to mark 4"*. Det er vanskelig å forstå hvordan denne tannen kan beskrives som *"pointed"* eller spiss. Bilder av tannen viser en avrundet, butt tann. Denne tannen kan ikke ha avsatt et merke som de sakkynndige har forbundet med en spiss tann.

Når det for øvrig gjelder bittmerkene etter tenner fra biterens overkjeve, har MacDonald og Whittaker tatt utgangspunkt i at bittmerke 3 må stamme fra en hjørnetann. Ut fra dette har de sluttet seg til at bittmerke 2 må stamme fra sidefortannen. Deretter fortsetter de:

"This tooth is too small to account for the whole mark and so part of the biting edge of the upper right central incisor would also require to have been involved."

Hvorfor bare en del av midtfortannen og ikke hele tannen skal ha vært involvert, og hvor stor del av tannen det i tilfelle dreier seg om, er ikke forklart.

Når det gjelder bittmerke 1, som Strøm og Bang henfører til Torgersens tann 21 og MacDonald og Whittaker til Torgersens tann 11, uttaler Strøm at merket *"gjengir furen i skjærekanten av venstre midtre fortann i overkjeven."* MacDonald og Whittaker er på samme måte som Wærhaug, som bare har sett en antydning til en fure, mer forbeholdne. De omtaler *"evidence of a groove running along the biting edge."*

MacDonald og Whittaker omtaler at *"there appears to be a small gap between these two teeth marks* (bittmerkene 1 og 2). Senere omtales dette mellomrommet som *"apparent"*. At dette angivelig samsvarer med Torgersens tenner forklares slik: *"A small variation in the levels of the biting edges where the lateral and central incisors meet can account for the apparent small gap in the bite mark."* Utsagnet står i en viss motstrid til det som er sagt litt tidligere i erklæringen:

"The level of the biting edge shows a slight dip where the lateral and central incisors abut, but the level is the same at the point where the two teeth contact."

Et slikt *"apparent small gap"* som er beskrevet her, er vanskelig å forene med den manglende avstand mellom Torgersens høyre øvre fortenner (tann 11 og tann 12 (MacDonald og Whittaker)) og også med den manglende avstanden mellom de midtre øvre fortennene (tann 21 og tann 11 (Strøm og Bang)).

Strøm har vist til at bittmerke 2 gjengir ”2/3parter av høyre midtre fortann (den del som vender mot midtlinjen), og viser tydelig den hakkede fremre skjærekant.” Dette stemmer ikke godt overens med MacDonald og Whittakers beskrivelse av dette merket. De omtaler ”a fairly straight biting edge which does not exhibit a groove.”

I motsetning til Bang, men i likhet med Strøm, har MacDonald og Whittaker ikke sett noe spor etter en fure i bittmerke 2: ”We are unable in the material available to us to see any furrow (groove) in mark 2”.

Graden av sannsynlighet eller mulighet for at andre personer kan ha tenner med de samme karakteristika som MacDonald og Whittaker har ansett som avgjørende, jf. foran under punkt 4.3.2 og nedenfor under punkt 13.1.4, er ikke omtalt eller kommentert av de to i denne erklæringen.

Sammenfatningsvis lider denne erklæringen fra MacDonald og Whittaker av de samme svakheterne som erklæringene fra Strøm og Wærhaug. De fokuserer på elementer som de mener samsvarer med Torgersen som biter, og unnlater i denne erklæringen å påpeke frem og kommentere de trekkene ved bittsporene som det er vanskelig å forene med Torgersen som gjerningsmannen.

9.1.4 Tannlege Kjell Johannessen, andre uttalelse

I en etterfølgende udatert uttalelse har Johannessen beskrevet et forsøk med avsetning av bitemerker med et svertet eksemplar av Torgersens tannmodell i et levende kvinnebryst.

Han konstaterte ”bemerkelsesverdig samsvar mellom tenner og avsatte svertemerker” – altså at også høyre nedre sidefortann avsatte merker – i alle posisjoner som ble forsøkt, og at merkene fra tennene ble stående der hvor de først fikk kontakt med huden.

9.1.5 Professor dr. med. Per Holck

I uttalelse av 28. oktober 1999 presiserer Holck innledningsvis at han er professor i humananatomi, med identifikasjon som spesialist. Han representerer med andre ord et annet fagfelt enn odontologene. Til dette bemerkes at kompetanse til å vurdere hva slags gjenstand som har forårsaket et sår eller annet spor i et menneskelig legeme, først og fremst bør søkes innen det anatomiske og patologiske fagfeltet. Det er ikke kniveksperten som kan fortelle hva slags kniv som kan ha avsatt et bestemt knivstikk, men heller eksperten på det medium som knivstikket er avsatt i. I særlig grad gjelder nok dette når skaden er avsatt i et så vist komplekst materiale som et kvinnebryst er. Og dette stiller seg ikke annerledes for tannbitt enn for knivstikk. Vurderingene fra anatomene kan ikke tillegges mindre vekt enn vurderingene fra odontologene.

Etter gjennomgang av de sakkyndige erklæringene som da forelå, oppsummerte Holck slik:

”Det foreligger efter min oppfatning intet som beviser at det er samsvar mellom Torgersens tenner og bittmerkene, fordi:

- a) Identifiseringen av det enkelte bittmerke er beheftet med altfor stor usikkerhet.*
- b) Det er til dels feil oppfatning av hudens anatomi og fysiologi ved tolkningen av bittsporene.*
- c) Det er ikke tatt hensyn til tiden som er gått mellom bitingen og undersøkelsen av brystet.*
- d) Torgersens tenner fremviser ingen særtrekk som gir positiv identitet i bittsporene.*
- e) De eneste særtrekk – tannvinklene mellom 21 og 22, samt 31 og 41 – stemmer ikke med vinklene mellom de enkelte bittspor i fotogrammene.*
- f) Hverken de enkelte tannmålene eller tannrekkenes form i fotogrammene stemmer med Torgersens tannrekker.*
- g) Det er ukjent i hvilken grad forskyvninger i huden har innvirket på bittformen.*
- h) Da det dessuten er ukjent hvor mange andre i normalpopulasjonen enn Torgersen som kunne ha avsatt et tilsvarende bittmønster, er merkene i brystet uten bevisverdi og de sakkyndiges påstand meningsløs.”*

Holck konkluderte slik:

”Efter min mening er det ingen spesifikke trekk ved Torgersens tenner som er forenlige med bittsporene. Det foreligger derimot en rekke uoverensstemmelser av en så avgjørende grad at det må være nærliggende å konkludere med at Torgersen utelukkes som bittsporenes opphavsmann.

9.1.6 Seniorforsker dr. med. Per R. Flood

Flood, som i dag er seniorforsker, var i årene 1966-1991 dosent og professor i ultrastrukturforskning ved Anatomisk institutt ved Universitetet i Bergen 1992-997 var han professor i zoologi samme sted. Flood representerer med andre ord samme fagfelt som Holck. Han har i flere skriftlige uttalelser gitt uttrykk for at tannbittbeviset ikke gir holdepunkter for at Torgersen er biteren.

I et brev av 2. oktober 1998 til Bang uttalte han blant annet:

”My conclusion will therefore be that the bitemarks could be made by the teeth mounted next to them. However, from here to state with any degree of certainty that the bitemarks were made by those particular teeth, is a serious step to make, especially if this is a crucial aspect of conviction in a homicide case.”

Flood har uttalt seg mer detaljert i en uttalelse av 12. mars 2001, avgitt til Høyesteretts kjæremålsutvalg. Innledningsvis redegjør han for sine egne kvalifikasjoner og uttaler blant annet:

”Likeledes mener jeg meg vel kvalifisert til å etterlyse objektive observasjoner og nøytrale sannsynlige statistiske sannsynlighetsberegninger der subjektivt skjønn hittil synes å ha rådd grunnen alene. Endelig mener undertegnede seg bedre kvalifisert enn rettsodontologer flest til å utale seg om kvinnebrystets anatomiske bygning og den betydning dette kan ha for avsetningen av og fortolkningen av bittmerker omkring brystvorten.”

I et påfølgende avsnitt kalt *”Generelt og spesielt om kvinnebrystets bygning”* konkluderes det slik:

”Kvinnebrystets bygning gjør det lite sannsynlig at et bitt over brystvorten og dens omkringliggende vev vil gi bittspor som er like dype og tydelige for samtlige tenner.”

Flood redegjør deretter for en måling han har gjennomført av hudfoldtykkelse i ulike brystavsnitt. Denne konkluderes slik:

”Målingene styrker antagelsen om at tenner som biter over en brystvorte og dens nære omgivelser vil møte vev av forskjellig tykkelse og fleksibilitet. Den kraft den enkelte tann utøver mot huden vil da variere, med derav følgende variasjon i bittsporenes dybde og tydelighet. Sporene bør bli dypest og tydeligst på diametralt motsatte sider av brystvorten fordi kjertelens utførsels ganger her vil komme i klemme. Tenner som i samme bitt klemmer en hudfold til siden for brystvorten må forventes å gi svakere bitespor fordi huden her understøttes av mindre og løsere vev.”

I et avsnitt om særtrekk ved bittmerkene gir Flood sin tilslutning til oppfatningen til MacDonald og Whittaker om hvilke tenner i biterens overkjeve som hadde avsatt bittsporene 1, 2 og 3. Han konkluderer dette avsnittet slik:

”Bitt-geometrien i aktuelle sak er vanskelig å fortolke ut fra de begrensede bittspor som finnes og etterlater stor tvil om utformingen av det tannsett som har forårsaket bittet; både med hensyn til tannbuenes størrelse og presise utforming, høyden og vinklingen på den enkelte tann i forhold til lukkeplanet, og tilstedeværelse eller mangel av enkelte tenner. Stor tvil er også avdekket når det gjelder hvilke tenner fra overkjeven som har avsatt tre av sporene i offerets bryst. Lokaliseringen av de enkelte bittspor gir i beste fall noe informasjon om et fåtall nabotenners avstand, aksiale rotasjon og lingual/labial forskyvning i forhold til hverandre.”

Flood redegjør deretter for tolkingsproblemene for bittmerker i hud, viser særlig til de problemer som oppstår på grunn av tidsforløpet mellom bittet og de aktuelle målingene, og konkluderer slik:

”Et 12 timer gammelt bittmerke, der kun spor av 6 tenner inngår, må være utført av et særdeles særpreget tannsett om man med rimelig grad av sikkerhet skal kunne fastslå tilhørighet mellom de to. Sannsynligheten for sikkert å kunne identifisere et tannsett som har forårsaket et slikt bitt må kunne antas å ligge på 1 % nivå heller enn 10 % nivå.”

En gjennomgang av de enkelte bittsporene sammenholdt med Torgersens tannsett sammenfattes slik:

Likheter som styrker antagelsen om Torgersen som gjerningsmann:

Store tanndefekter gjenspeiler seg delvis i bittsporene.

Vinkelen mellom de to tenner og bittspor er den samme.

Tann og bittspor viser dobbel kontur pga slitasje ned til tannbeinet.

Ulikheter som svekker antagelsen om Torgersen som gjerningsmann:

Stor del av linguale og labiale emalje-rand mangler i bittsporet.

Bittmerket gjenspeiler ikke de to emalje-rendene som er framtreddende på tannen.

Bittspor 6 er labialt forskjøvet i forhold til bittspor 5 mens det motsatte synes å være tilfelle for tann 31 og 41.

Tann 42 synes ikke å ha gitt noe bittspor til tross for at tannen promoterer like mye mot okklusjonsplanet som tann 41.

Flood peker altså avslutningsvis på de forholdene som er omtalt under punktene 4.3.3.1 og 4.3.3.3 foran.

Et avsnitt om tannslitasje tar utgangspunkt i en svensk undersøkelse, og konkluderer slik :

”Den grad av tannslitasje som avdekkes i enkelte av bitt-sporene i aktuelle sak kan ikke betegnes som sjelden (rare) ved at omtrent hver femte svensk mann mellom 20 og 60 år i 1983 ville framvise en slik grad av tannslitasje. Det er heller ikke faglig dekning for å hevde at forholdene i Sverige i 1983 var vesentlig verre med hensyn til tannslitasje enn forholdene i Norge i 1957.”

Floods sluttkommentarer gjengis i sin helhet:

”På grunnlag av ovennevnte beskrivelser og vurderinger mener jeg det er hevet over enhver tvil at det er mange og til dels markerte forskjeller og uoverensstemmelser mellom de bittmerker offeret framviser og Torgersens tenner. Spørsmålet er om disse ulikhetene helt og holdent skal tilskrives hudens og kvinnebrystets dårlige egenskaper som avtrykksmateriale, eller om de også skal svekke antagelsen om at Torgersen må være rette gjerningsmann. Rimeligvis vil de likhetstrekk man finner mellom bittmerker og tenner, bidra til at man subjektivt godtar flere ulikheter. Dette har imidlertid lite med objektiv bevisvurdering å gjøre.

Dersom man vil hevde at hudens dårlige egenskaper som avtrykksmateriale fører til at tilsynelatende forskjeller mellom tenner og bittspor som man med rette kan bortforklare, så må man også akseptere at hudens dårlige egenskaper som avtrykksmateriale kan føre til tilsynelatende likheter som man med like stor rett skal stille seg kritisk til. Hudens dårlige egenskaper som avtrykksmateriale fører med andre ord til en usedvanlig høy grad av usikkerhet for enhver evaluering av bittmerker i bevismessig sammenheng.

Her påpeker Flood et vesentlig forhold: risikoen for at man konsenterer oppmerksomheten om elementer som samsvarer og dermed overser eller legger for liten vekt på elementer som trekker i motsatt retning.

Han konkluderer deretter slik:

”Jeg er, ut fra min vitenskapelige erfaring og vurderingsevne, av den klare oppfatning at ”tann-beviset” som ovenfor behandlet i detalj, ikke er i nærheten av sikkert å kunne utpeke Torgersen som forbrytelsens gjerningsmann, like lite som det er grunn til å frikjenne ham for enhver misstanke i så henseende. Grundig dokumenterte arbeider fra odontologisk forskning gir ikke dekning for å ilegge bitt-merkene i aktuelle sak annet enn svært begrenset beviskraft.”

De anatomene som har vurdert tannbittsporet, er således begge av den oppfatning at tannbittbeviset ikke kan tillegges vekt i Torgersens disfavør, og at det heller taler mot at han er biteren.

9.1.7 Forsker, dr. scient. Jon Ingulf Medbø

I punkt 12.7 nedenfor er det redegjort for et artikulatortforsøk som Jon Ingulf Medbøe i samarbeid med ingeniør Ole Synnes gjorde med bitt i jur. Medbø er nå professor. Han har hovedfag og doktorgrad i fysiologi og god bakgrunn i biomekanikk. Han representerer således en tredje form for sakkyndighet. Medbøs og Synnes' forsøk viste blant annet at tann 42 alltid avsatte merke.

En rapport fra disse forsøkene ble fremlagt for Gjenopptakelseskommissjonen, som nevner den, uten å foreta noen vurdering av rapporten og dens innhold.

For øvrig vises til gjennomgangen under punkt 12.7.

9.1.8 Professor dr. odont. Tore Solheim

I brev av 21. desember 1999 til statsadvokat Lars Frønsdal uttaler professor Solheim, som var bedt om en uttalelse om hvorfor tann 42 ikke vistes i bittet:

”Ved omhyggelig undersøkelse av modellene med spor i brystet finner vi at det er en svak impresjon i huden mellom sporene etter tann 43 (merke 4) og 41 (merke 5) der tann 4 burde være. Tanna har ikke gitt noe distinkt merke med skade av epitelet og man finner derfor ingen detaljer.

...

Man kan da gå over til å diskutere hvorfor dette merket er svakere enn sporene etter hjørnetanna (43) og den midtre fortanna (41). En mulig årsak kunne være at tanna sto lavere med sin skjærekant enn de andre tennene. Dette er kun tilfelle i forhold til hjørnetanna (43). Dersom man imidlertid studerer relasjonen ved bitt med underkjeven skjøvet litt framover, slik vi antar bittet har blitt forøvet, vil man se en større åpning mellom 42 og 12/11 enn mellom de andre tennene. Tann 4 fikk derfor sannsynligvis ikke slik kraft mot huden ved sambitt som de andre tennene og har ikke på samme måte penetrert inn i

epitelet. Det forhold at det nok har vært mindre vev mellom disse tennene enn mellom de midtre fortenner kan også bidra til å forklare dette funnet.”

Denne hypotesen fra Solheim er tilbakevist som uholdbar av Medbø, jf. nedenfor under punkt 12.6.

Det hører med i denne forbindelsen at Solheim også av påtalemyndigheten har vært ansett som inhabil som sakkyndig. Dette følger av følgende utsagn i statsadvokat Frønsdals brev 20. desember 1999 til Solheim:

”Det har hittil ikke vært min mening å trekke Dem inn som sakkyndig direkte på tannbittbeviset, idet jeg er klar over Deres forhold til tannlege Strøm og professor Bang.”

Solheim har også avgitt flere uttalelser. En av dem kommenteres nedenfor under punkt 13.3.1. For øvrig kommenteres de ikke nærmere.

9.1.9 Den rettsmedisinske kommisjon

10. desember 1999 utalte kommisjonen blant annet følgende:

”De sakkyndige anser det som «meget sannsynlig (very likely) at merkene i Rigmor Johnsens bryst ble avsatt av Torgersens tenner.» Basis for denne konklusjonen er beskrivelser og dokumentasjon som de sakkyndige mener «tydelig (viser) det nære samsvar når det gjelder form, størrelse og regelmessighet mellom Torgersens tenner og bittmerket.» I rapporten fastslår de sakkyndige: «Fortolkninger av bittmerker og mulige mistenktes tenner er kjent som et meget vanskelig område innen rettsodontologi som krever betydelig erfaring og sakkunnskap. Vurderinger av sannsynligheten for at et bestemt tannsystem har vært årsaken til et individuelt bittmerke er subjektive. Det er ikke mulig å avgjøre sannsynligheten vitenskapelig på samme måte som man kan gjøre med andre identifiseringsmidler.» I samsvar med dette har de sakkyndige ikke gitt noen statistisk evaluering av hvor karakteristisk bittmerket er, eller av signifikansen av det «nære samsvar» mellom bittmerket og Torgersens tenner.

Kommisjonen finner at de sakkyndiges vurderinger i denne sammenheng må kunne sies å være lege artis. Resultatet er imidlertid at Kommisjonen ikke får noe grunnlag for å vurdere holdbarheten av deres konklusjon om at «Etter vår mening er det meget sannsynlig (very likely) at merkene i Rigmor Johnsens bryst ble avsatt av Torgersens tenner.» Kommisjonen vil legge til at det ville være i tråd med tradisjonen innen rettsodontologisk tannidentifisering å bruke uttrykket «sannsynlig» (som i «identitet sannsynlig») i en situasjon der mange sammenfallende detaljer er påvist, men der det fortsatt er antatt mulig at en annen mistenkt med de nødvendige tannkarakteristika kan finnes.

....

Derneft: man bør være klar over at når professor MacDonald og Dr. Whittaker baserer sin endelige konklusjon meget sannsynlig (very likely) på sammenligninger mellom bittmerket og Torgersens tannsett, så sammenligner

de med et delvis forskjellig sett av tenner fra det som tannlege Ferdinand Strøm og professor Bang gjør når de foretar sine sammenligninger og konkluderer med at de finner at bittmerket med all sannsynlighet stammer fra Torgersen. Det faktum at to ulike sett av Torgersens overtenner finnes å kunne passe med den øvre del av bittmerket kunne indikere at denne del av bittmerket ikke er svært karakteristisk for den som har avsatt bittet.”

I en avsluttende uttalelse 7. august 2000 har kommisjonen blant annet uttalt:

”Som slått fast ovenfor har ikke Kommisjonen funnet det riktig å fremme noen egne detaljerte synspunkter. Etter å ha gjennomgått alle sakkyndiguttalelsene i saken, finner Kommisjonen det imidlertid riktig å bibringe Domstolen sin generelle vurdering vedrørende to antatt sentrale forhold.

For det første ønsker Kommisjonen å minne Domstolen om at identifisering av «biterne» basert på en sammenligning mellom bittmerker og mulige mistenktes tannsett, hverken har vært eller er noen «eksakt vitenskap». Dette innbyr til varsomhet og alternative sakkyndige skjønn. Domstolen har nå adgang til mange sakkyndigvurderinger. Bare de britiske sakkyndige kan sies å ha omfattende personlig erfaring innenfor dette spesielle feltet av rettsodontologien. Dette betyr imidlertid ikke at de øvrige sakkyndige ikke er kvalifisert for undersøkelser og vurderinger i den aktuelle saken. Rettsodontologene som har bidratt i saken er klart det. Kommisjonen har videre den oppfatning at rettsodontologi er en tverrfaglig del av rettsmedisinsk vitenskap (Forensic science), og mener at den sakkyndige rettsantropologen har gitt verdifulle bidrag i denne saken.

For det andre: Man bør være klar over at når professor MacDonald og Dr. Whittaker baserer sin endelige konklusjon «meget sannsynlig» (very likely) på sammenligninger mellom bittmerket og As tenner, så sammenligner de med et delvis annet sett av tenner enn det tannlege Ferdinand Strøm og professor Gisle Bang gjør når de foretar sine sammenligninger og kommer fram til at bittmerket med all sannsynlighet stammer fra Torgersen (MacDonald og Whittaker: overtennene nr 11, 12 og 13 (høyre midtre fortann, høyre sidefortann og høyre hjørnetann), Strøm og Bang: overtenner nr 21, 11 og 12 (venstre midtre fortann, høyre midtre fortann og høyre sidefortann)). Det faktum at to forskjellige sett (utvalg) av Torgersens overtenner er funnet å passe med den øvre del av bittmerket, kan tyde på at denne delen av bittmerket ikke er svært karakteristisk for «biteren». Kommisjonen er av den bestemte mening at sammenligningen mellom bittmerket og Torgersens tannsett, som dokumentert i de forskjellige undersøkelsene, ikke kan underbygge en absolutt konklusjon verken om at Torgersen har avsatt bittmerket, eller at han ikke har det. Det bør utvises forsiktighet, og Domstolen bør ikke tillegge bittmerket for stor bevisbyrde”.

Det bemerkes at kommisjonen ved behandlingen av denne saken besto av formannen, professor Bjørnar Olaisen, og den tyske høyt kvalifiserte rettsodontologen dr. dr. Klaus Röttscher. Det er også grunn til å merke seg utsagnene om rettsodontologi som en tverrfaglig del av rettsmedisinsk vitenskap, og om at ”den sakkyndige rettsantropologen” har gitt verdifulle bidrag. Med den siste henvisningen siktes det åpenbart til Holck. Flood er ikke nevnt.

9.1.10 MacDonalld og Whittaker, andre uttalelse

I en etterfølgende uttalelse datert 24/26. mai 2000 har MacDonalld og Whittaker utdypet enkelte av uttalelsene i den foregående uttalelsen, og også gått inn på enkelte forhold som de ikke hadde kommentert tidligere. Denne uttalelsen er åpenbart foranlediget av behovet for kommentarer til de forholdene som ikke var omtalt i den første uttalelsen, og som nå var påpekt av Holck og Flood.

MacDonalld og Whittaker kommenterer nå seks forskjellige forhold som er behandlet av Holck og Flood. De elementer som ga grunnlag for konklusjonene i deres første erklæring, er egentlig ikke omtalt ytterligere.

Av elementer som kan bidra til å underbygge deres konklusjon om likhet, omtaler de tannslitasjen i befolkningen (nedenfor under 9.1.10.1), bittspor 1 (nedenfor under 9.1.10.2) og sin egen grad av sikkerhet (nedenfor under 9.1.10.3).

Av elementer som er trukket frem som taler mot at Torgersen er biteren, begrenser de seg til å omtale det manglende sporet etter sann 42 (nedenfor under 9.1.10.4) og forholdet mellom bittspor 5 og 6 og Torgersens tenner 31 og 41 (nedenfor under 9.1.10.5).

9.1.10.1 Tannslitasje i befolkningen

Her uttaler MacDonalld og Whittaker (norsk oversettelse)

”Dette er et svært vanskelig spørsmål. Visse mennesker som gir råd til forsvareren hevder tilsynelatende at inntil halvparten av alle voksne i Norge i 1958 ville ha slitte eller skadete skjærekantene. De har imidlertid ikke lagt fram noe støtte for dette synet. Vår gjennomgang av litteraturen tilsier at det ikke finnes data som støtter dette synet til forsvarerens rådgivere. Vårt beste estimat er basert på studier som det som er gjort av Hugeson m.fl., Acta Odontol. Scand. 1988. Dette refererer til svensker. Problemet er at vi tror at «slitasjen» på Torgersen's fortenner ikke bare skyldes slitasje tann mot tann. Mønsteret indikerer både slitasje og opptøring - som frembringer de uthulete furene på noen av skjærekantene. Det finnes svært lite data om slitasje og opptøring og man må huske at svært mye av den kjemiske slitasjen hos unge mennesker i dag skyldes store mengder drikke av typen «Coca Cola» - som ikke var tilgjengelig i samme grad i 1958. De nærmeste tallene vi kan stille opp er: Slitasje på skjærekantene på fortenner i underkjeven til klasse 2 grad (dvs mer enn synlige opptøringsgroper) ville være mindre enn 10 % av tennene hos 30-åringer, ca 3 % hos 20-åringer og ca 25 % hos 60-åringer. Når man i tillegg tar hensyn til opptøring som et kompliserende element samt det faktum at vi forsøker å ekstrapolere fra mer moderne data, må vi konkludere med at tilstanden som ses hos Torgersen ikke kunne forventes å være annet enn sjelden. En større undersøkelse om tannslitasje ble gjennomført i Storbritannia av Smith og Robb (1966). I aldersgruppen 15-26 år fikk slitasjen på fortennene i underkjeven et gjennomsnittlig referansetall på 1,25. I aldersgruppen 56-65 år var gjennomsnittet 2,25.

Hvis man benytter Smith og Robbs referansem metode, vil graden av tap av tannvev i Torgersens fortenner i underkjeven bli gitt den nest høyeste eller mest alvorlige kategori (3) beskrevet av dem. Denne graden av skade i skjærekanten hos et ungt menneske er meget uvanlig.”

Det er grunn til å bemerke at fokuseringen på graden av skader i skjærekanten ”*hos et ungt menneske*” forutsetter at biteren er et ungt menneske, noe som de sakkyndige ikke har forutsetninger for å mene noe om. Men dette henger selvfølgelig sammen med at de allerede har ansett det som ”*very likely*” at det er Torgersen som er biteren. De skulle ha nøyd seg med å mene noe om forekomsten generelt i befolkningen på 1950-tallet av slike tannskader. Og det er selvfølgelig heller ikke mulig å se av bittsporene som viser furer hos biteren, om disse furene skyldes slitasje eller opptæring.

De prosentsatsene som angis, er åpenbart basert på mer eller mindre kvalifisert gjetting, noe de i og for seg innrømmer selv. Men ikke desto mindre gir beskrivelsen holdepunkter for at de anser tannslitasje for å være så vidt vanlig i den voksne del av befolkningen at sammenfallet mellom Torgersens tenner og slitasjesporene i bittmerkene ikke i seg selv kan være noe bevisement av betydning i Torgersens disfavør.

9.1.10.2 Bittspor 1

I sin opprinnelige erklæring anga MacDonald og Whittaker at bittspor 1 måtte være avsatt av ”*part of the biting edge of the upper right central incisor*” uten at det var angitt hvilken del av denne tannen og hvor mye av den som i tilfelle var involvert.

Nå presiserer de:

”If on the other hand the tip of the canine is fitted into mark 3, then the incisal edges of the lateral incisor and the distal third of the central incisor show a remarkable “fit” to the impact zones seen on the cast.”

De presiserer med andre ord at det må være den tredjedel av høyre øvre midtfortann som ligger nærmest sidefortannen, som må ha avsatt bittspor 1. Det er vanskelig å forstå dette annerledes enn at underkjeven da må ha vært forskjøvet så langt til høyre at fugen mellom Torgersens venstre nedre midtfortann og sidefortann da må ha fluktet med et punkt på høyre øvre midtfortann som har befunnet seg ca. 1/3 fra høyre sidefortann.

Medbø har påvist at en slik sidelengs forskyvning ikke lar seg gjøre, jf. nedenfor under punkt 12.6.

9.1.10.3 Gradens sikkerhet

Som svar på kritikk fra seniorforsker dr. philos. Per Flood angående benyttelsen av uttrykket ”*very likely*”, skrev MacDonald og Whittaker i en senere uttalelse, datert 23. juli 2001:

”He accuses us of lack of precision. He is absolutely correct in this because in our view it is impossible to place numerical figures against the probability of a bite injury being caused by a certain person. ... We are ... somewhere to the left of 95 % and somewhere to the right of the halfway point.”

De presiserer altså her at de har uttalt seg med en grad av sikkerhet som målt i prosent kan være så lav som 51 % - altså alminnelig sannsynlighetsovervekt. Men de gir ingen begrunnelse for, og kan heller ikke begrunne, at sannsynligheten for at Torgersen er biteren ligger i dette intervallet. De kunne like gjerne ha sagt at sannsynligheten kunne være lavere eller høyere. De hadde med andre ord ikke belegg for konklusjonen ”very likely”.

9.1.10.4 Manglende spor etter høyre nedre sidefortann (tann 42)

Om det manglende bittsporet etter høyre nedre sidefortann sies det et sted:

”We do not agree that absence of a mark is an acquitting feature. In any case we do not agree that there is absence of an impact image between marks 4 and 5.”

Et annet sted sies det:

”We have clearly explained this “gap”. It is not a gap but a zone of less obvious impact. It is certainly not “negative or acquitting.””

Et tredje sted blir de mer forbeholdne :

”We believe there is evidence of a faint or partial impact mark from the lower right lateral incisor (tooth 42). This was noted by us on the fixed breast, and can be seen on the impressions of the breast injury.”

Deretter blir de på ny sikre:

”In our opinion the upper mark was made by 3 teeth and the lower mark by 4 teeth...”

Og endelig kommenterer de:

“One of us (DKW) in his contemporaneous notes at the time said ”There appears to be evidence of an impact area between marks 4 and 5 (that is where lower right lateral would expect to impact). This detail is also evident on the colour slides of the injury... We believe there is evidence of a faint or partial impact from the lower lateralright incisor (tooth 42). This was noted by us on the fixed breast, and can be seen on the impressions of the breast injury...”

Det er vanskelig å trekke noen sikre konklusjoner med hensyn til hva MacDonald og Whittaker egentlig mener om dette spørsmålet, hensett til de mange forbeholdene som har kommet til uttrykk. De tar ikke opp muligheten for at de mener å være ”evidence of an impact area” kan være en naturlig ujevnhet i huden. Og – hvilket er det viktigste – de overser at selv om de skulle være slik at det angivelige merket er et merke etter en tann, stemmer et slikt merke tilnærmet like dårlig med Torgersens tann 42 som om det i det hele tatt ikke var noe merke.

9.1.10.5 Bittspor 5 og 6

MacDonald og Whittaker uttaler nå:

”The size and orientation of marks 5 and 6 are entirely compatible with the width and arrangement of the two lower central teeth when it is considered that different parts of each tooth (lingual and labial raised enamel edges) have imprinted the tissue.”

De viser til følgende beskrivelse av disse tannmerkene i sin opprinnelige erklæring:

”The biting edge of the lower left central incisor (mark 6) shows a narrow groove running the width of the biting edge. In Figure 3b this groove is evident as the parallell light and dark linear areas. The light part towards the tongue is the side of the groove towards the tongue aspect. The part of the biting edge towards the tongue has not left an obvious mark. The dark area towards the lip aspect of the tooth is the other side of the groove. This is in continuity with a clear aspect of the lip aspect of the biting edge....The biting edge of the lower right central incisor shows a similar pattern of wear with a groove, although the groove is shallower and less marked. The grooves in the central incisors lie at a shallow angle to each other and are approximately in alignment.”

Forklaringen på det manglende samsvar mellom bittmerkene 5 og 6 på den ene siden og plasseringen av Torgersens midtre nedre fortenner på den andre siden er med andre ord at merkene flukter fordi det er den indre delen av høyre nedre fortann (tann 41) og den ytre delen av venstre nedre fortann (tann 41) som har satt merkene. Det er imidlertid ikke enkelt å lese dette ut av det som er sitert fra den opprinnelige erklæringen.

Denne forklaringen er også ugjendrivelig tilbakevist i de senere erklæringene fra de sakkyndige Senn¹⁶ og Medbø.¹⁷

Det hører med at hvis en fure i en tann skal gjengis i et bittmerke, må både den indre (labiale) og ytre (linguale) del av tannen gjengis i merket. I motsatt fall vises ingen fure. Denne forklaringen fra MacDonald og Whittaker går i realiteten ut på at man ikke kan konstatere noen klar fure i disse bittmerkene. Men med den forklaringen de gir nå, bortforklarer de i realiteten det som var avgjørende for Strøm og Wærhaug i 1958 og for Bang i 1974, og som nettopp var eksistensen av disse furene. Mangelen på konsistens mellom de forskjellige sakkyndige erklæringene er påfallende.

9.1.10.6 Øvrige – ikke kommenterte - forhold som taler mot Torgersen som biter

De øvrige påviste forholdene som taler mot Torgersen som gjerningsmann, herunder avstanden mellom bittspor 4 og bittspor 5, som er et vesentlig moment, manglende samsvar mellom bittmerkene 3 og 4 og de korresponderende hjørnetennene hos Torgersen, og avstanden mellom bittmerkene 2 og 3, er heller ikke i denne uttalelsen kommentert av MacDonald og Whittaker.

¹⁶ Jf. nedenfor under punkt 9.5.1.

¹⁷ Jf. nedenfor under punkt 12.5.

9.2 Borgarting lagmannsretts kjennelse 18. august 2000

Lagmannsretten behandler tannbittbeviset bare i tilknytning til straffeprosessloven § 391 nr. 3. Det vesentlige av det som skrives om tannbittbeviset (12 av 21 sider) blir anvendt til å gjengi de forskjellige sakkyndige uttalelser som foreligger, og kommentarene fra MacDonald og Whittaker til de øvrige sakkyndige uttalelsene.

Det uttales på generelt grunnlag at en rekke av de innvendinger som er fremsatt mot arbeidet til Strøm og Wærhaug bygger på manglende innsikt i rettsodontologi. Dette bemerkes spesifikt når det gjelder Flood og Holck, til tross for Den rettsmedisinske kommisjons utsagn om verdifulle innspill fra Holck.

Det vesentlige av de følgende sider benyttes til imøtegåelse av forskjellige anførsler fra forsvareren. Om generell tannslitasje konkluderes det slik:

”Retten bemerker videre at det ikke er dekning for å hevde at tannslitasjen man finner hos Torgersen var vanlig hos den mannlige delen av befolkningen. Lagmannsretten bemerker ellers at selv om det også eksisterte andre personer enn Torgersen med sterk tannslitasje, er det ikke dermed grunnlag for å anta at disse personer hadde tannsett med nettopp alle de samme karakteristika som Torgersens tannsett hadde, og som de rettsoppnevnte sakkyndige bygger sine konklusjoner på.”

Når det gjelder avstanden mellom bittmerkene 4 og 5 og problemene rundt den manglende tann 42, uttaler lagmannsretten:

”Når det gjelder det tilsynelatende mellomrom mellom bittmerke 4 og 5, viser lagmannsretten til at MacDonald og Whittaker har konstatert et svakt eller delvis treffmerke etter underkjevens høyre sidefortann (tann 42). Dette er observert av de britiske sakkyndige både på det avskårne brystet og på fargelysbildene av skadene. Lagmannsretten viser for øvrig til de rettsoppnevnte sakkyndiges bemerkninger i rapporten av 28 juli/3 august 1999, samt kommentarene i tilleggsrapporten av mai 2000, om at man ikke kan bruke nøyaktige målinger ved sammenligning mellom en mistenks tenner og bittmerker, jf den kompliserte blandingen av mekanismer når det gjelder årsak til bittmerker og forskyvningsproblematikken som det er nærmere redegjort for i de sakkyndiges hovedrapport. Lagmannsretten viser også til de britiske sakkyndiges bemerkninger om at de har erfaring for at tilstedeværende tenner ikke alltid produserer et skadeområde som tilsvarende det som er produsert av tilstøtende tenner, selv når de ser ut til å være på omtrent samme nivå i tannbuen.”

Det uttales avslutningsvis:

”Selv om andre sakkyndige til dels har kommet med verdifulle bidrag, er det ut fra det som foreligger ikke grunnlag for å hevde at de rettsoppnevnte sakkyndige, med sin kompetanse og brede erfaring på området, mangler dekning for sine konklusjoner.”

Lagmannsretten konkluderer slik:

”Lagmannsretten må konkludere med at ingen av uttalelsene som er avgitt om tannbeviset i gjenopptakelsessaken, og heller ikke av det materialet som

forsvareren ellers har vist til, er gjenopptakelsesgrunn etter strpl. § 391 nr. 3 eller etter noen annen bestemmelse.”

De øvrige momenter som er trukket frem foran, og som det også er vanskelig å forene med at det er Torgersen som er biteren, eller ikke drøftet eller omtalt av lagmannsretten.

Kjennelsen bærer i det hele preg av at lagmannsretten ikke har foretatt noen analyse av alle relevante momenter i saken og heller ikke foretatt noen kritisk og selvstendig vurdering av uttalelsene fra de oppnevnte sakkyndige, men relativt kritikkløst akseptert deres vurderinger – herunder deres nokså overflatiske avfeiinger av alle sakkyndige som har gitt uttrykk for avviklende oppfatninger – og da også akseptert disse sakkyndiges konklusjoner.

9.3 Nye sakkyndige uttalelser for Høyesteretts kjæremålsutvalg

9.3.1 Professor David Senn

Ved behandlingen i Høyesteretts kjæremålsutvalg forelå en ny rettsodontologisk uttalelse, datert 11. mars 2001, fra den amerikanske rettsodontologen professor David Senn, DDS, University of Texas, som også hadde vært i Oslo og studert det foreliggende materialet.

For første gang opptrer nå en høyt kvalifisert rettsodontolog som gir en samlet oversikt og vurdering av de trekkene ved Torgersens tenner som ikke lar seg forene med bittsporene.

Etter en innledende beskrivelse av metode, bittmerker og Torgersens tenner beskriver Senn bittforsøk med en kopi av Torgersens tenner som var montert i en enkel artikulatur, i ”*wet cowhide that had been shaped over the breast models to create a similar shape*”.

Forsøkene oppsummeres slik:

”The resulting biting tests showed the arrangement of Torgersen’s teeth very well. Reducing the biting pressure reduced the indentation into the leather. Even in the most faint marks every subject tooth marked on every test. Tooth 41 marked the least in the lesser force marks. In no case was it possible to make 41 and 43 mark without 42 marking. The dentin grooves in teeth 31 and 41 were clearly reproduced.”

Sammenlikningene av bittspor og tenner oppsummeres deretter slik:

“The injuries to the left breast of the victim Rigmor Johnsen are the result of a human bitemark with class and individual characteristics. There are individual marks from six teeth. The limited number of teeth involved in the bite compromises the evidentiary value of the bitemark. The small number (1) of left teeth involved in the bite makes metric analysis impossible, thus further limiting the evidentiary value.”

Senn beskriver deretter følgende “different features:

1. *Neither the incisal edge of Torgersen’s tooth 12 nor the incisal edge of any of his teeth shows the distinctive features seen in mark 2 (...).*
2. *Torgersen’s tooth 42 is present, in alignment, and more vertically prominent than his tooth 41 contrary to the expected situation determined from the victim’s injuries (...).*
3. *Torgersen’s teeth 31 and 41 both have distinct dentin grooves. Mark 5 does not show this feature and mark 6 does.*
4. *Torgersen’s tooth 41 is labially displaced in relation to tooth 31 and 42, the opposite of the expected alignment determined from the injury pattern.*
5. *The midline alignment of Torgersen’s teeth is opposite the expected alignment. (...) This is considered of limited value, as the bite could have been made with the mandibular teeth in lateral excursion. However the relative position of marks 3 and 4 considered to be made by teeth 13 and 43 respectively are in a relationship that is consistent with teeth biting in a non excursive position. The cusp tip of the maxillary canine is normally lateral to the cusp tip of the mandibular canine when the teeth are in centric occlusion. This is the case in the bite mark.”*

Han fortsetter:

“The hollow volume overlay comparison of the Torgersen’s teeth and the photographs of the bitemark injury demonstrate the following:

Similar features:

1. *The general arrangement of Torgersen’s maxillary right anterior teeth is similar to the arrangement in the injury. However this arrangement is regular with no distinctive features. Many people would show the same arrangement.*

Different features:

1. *Torgersen’s tooth 11 has a distal-facial fracture that would not be expected to make the continuous and consistent feature seen in mark 1(...).*
2. *The general arrangement of Torgersen’s mandibular right anterior teeth is different from the arrangement of the marks in the bitemark injury(...).*
3. *Torgersen’s tooth 41 is more labial than mark 5 (...).*
4. *Torgersen’s tooth 42 would be expected to mark as distinctly as 41 and 43. (...). There was no mark in this position seen in the photographs or models from 1957 or in the breast of Rigmor Johnsen in 2001 (...). Test bites in leather and wax with models of Torgersen’s teeth could not mark 41 and 43 and not 42 (...).*
5. *The angle formed by marks 5 and 6 is different from the angle formed by the biting surface of Torgersen’s teeth 31 and 41. (...)*

Senn påpeker endelig følgende mikroskopiske likheter og forskjeller:

”Similar Features:

1. *A dentinal groove in mark 6 and in Torgersen’s tooth 31.*

Different Features:

1. *Mark 2 contains distinctive features created by individual characteristics of the offending tooth. These individual characteristics are not seen in Torgersen’s tooth 12 or in any of his incisors. None of Torgersen’s maxillary or mandibular incisors could be expected to make a mark with the individual characteristics seen in mark 2 (...).*
2. *Mark 5 does not show a distinctive feature seen in Torgersen’s tooth 41, the dentin groove. This is only considered significant since the same feature is seen in the adjacent tooth mark 6.*
3. *Mark 6 does show a distinctive feature, a ridge consistent with a dentin groove. Torgersen’s tooth 3 has this same feature but has an additional feature, a fractured mesial incisal angle that is not duplicated in mark 6 (...).”*

Etter dette konkluderer Senn slik:

”Based upon the materials examined and the tests and comparisons made, the teeth of Fredrik Fasting Torgersen as shown in the models provided could not have made the marks on the left breast of Rigmor Johnsen. As a result Fredrik Fasting Torgersen can be excluded as a possible biter in this case.”

Parentesene viser til bildemateriale som var vedlagt erklæringen.

Senn hadde også forelagt sitt materiale for tre andre høyt kvalifiserte amerikanske rettsodontologer, Marden E. Alder, C. Michael Bowers og Paul G. Stimson, som alle ga sin tilslutning til hans konklusjoner.

9.3.2 Den rettsmedisinske kommisjon

Den rettsmedisinske kommisjon avga en ny uttalelse 3. oktober 2001.

I Rt-2001-1521 har Høyesteretts kjæremålsutvalg gitt følgende sammendrag av deler av uttalelsen:

”Kommisjonen, som har avgitt uttalelse 3. oktober 2001, har ingen vesentlige innvendinger mot rapportene til MacDonald og Whittaker, Senn og Flood.

Til MacDonald og Whittakers rapport har kommisjonen den bemerkning at når de sier at sannsynligheten for at Torgersen er biteren ligger mellom 50 og 95 %, er det noe overraskende at de opprettholder ordvalget «meget sannsynlig», som vanligvis forventes å reflektere høyere grader av sannsynlighet. Til Senns rapport bemerker kommisjonen at konklusjonen i stor grad avhenger av tilliten til den sakkyndiges meninger om hvilke trekk de tenner må ha som har forårsaket bittmerket, og at disse forventede trekk - i alle fall delvis - blir presentert som ikke dokumenterte utsagn eller sakkyndige bedømmelser. Flood gir i sin rapport, ifølge kommisjonen, rimelige grunner for sin forsiktighet når det gjelder bittmerkets bevisverdi. Kommisjonen gir uttrykk for at den ikke har noen rimelig basis for å vurdere de kortfattede uttalelsene fra Alder og Stimson, og at Bowers absolutte konklusjon, som utelukker Torgersen, blir

presentert som «et ikke-dokumentert utsagn eller en sakkyndig bedømmelse som ikke er tilgjengelig for evaluering fra Kommisjonens side». Videre sier kommisjonen om Bowers rapport: «Den sakkyndige resonnerer slik at han finner at de rettsmedisinske bevis skaper tilstrekkelig tvil (reasonable doubt) om at Torgersen laget bittmerket, og at bevisene ikke tillater noen positiv identifikasjon. Så langt Kommisjonen er istand til å vurdere det, kan ikke disse argumentene legges til grunn for et absolutt utsagn om utelukkelse.»

Kjæremålsutvalget, som for øvrig viser til at de tre amerikanske sakkyndige bygget på Senns innsamlede materiale, er enig med kommisjonen og finner ikke grunn til å kommentere disse uttalelsene nærmere.”

Kommisjonen oppsummerte slik:

”Som nevnt ovenfor har ikke Kommisjonen funnet det riktig å fremme noen egne detaljerte synspunkter. Etter å ha gjennomgått alle sakkyndigrapporter og -kommentarer i denne saken, finner Kommisjonen det imidlertid riktig å bibringe Domstolen sin generelle vurdering:

«Bittmerkebeviset» i Torgersensaken er nå blitt vurdert av en rekke spesialister i rettsodontologi og beslektede fagområder, og blant dem flere fagfolk med godt internasjonalt vitenskapelig omdømme. De har samlet gitt uttrykk for et vidt spekter av ulike sakkyndige bedømmelser i forhold til hovedspørsmålet i denne sammenheng: Hva er sannsynligheten for at Torgersens tannsett kunne påføre Rigmor Johnsen et slikt bittmerke sammenlignet med sannsynligheten for at bittmerket kunne vært påført av tannsettet til noen annen? Det er demonstrert at de sakkyndige har ulike oppfatninger av i hvilken grad og hvordan særegenheter ved et tannsett vil føre til særegenheter i et bittmerke. Dette leder til ulike oppfatninger når det gjelder kriterier for «match» mellom et bittmerke og et tannsett. Det er ingen omforent kunnskap, ei heller en alminnelig oppfatning, om den vekt man kan tillegge «matchende» særegenheter, det finnes ingen veldefinerte kriterier for «ikke-matchende» særegenheter. Hvis en særegenhet ved et bittmerke atskiller seg fra det man skulle forvente dersom det var forårsaket av et gitt tannsett, kan det tilsynelatende neglisjeres (gis en «naturlig forklaring») av noen sakkyndige, mens andre bruker det som grunnlag for å utelukke. Alt i alt er det blitt demonstrert at dagens «state-of-the-art» innen dette området av rettsodontologien er slik at det ikke gir grunnlag for noen sterk konklusjon om at det aktuelle bittmerke ble påført av Torgersen, og heller ikke om at det ikke ble det.

Kommisjonen opprettholder og forsterker derfor den bedømmelse man ga overfor Borgarting lagmannsrett i rapport datert 7. august 2000: Det bør utvises forsiktighet, og Domstolen bør ikke tillegge bittmerket stor bevisbyrde.”

9.3.3 Seniorforsker dr. med. Per Flood

Forut for behandlingen i Høyesteretts kjæremålsutvalg avga Flood to uttalelser, henholdsvis 12. mars 2001 og 4. april 2001.

I disse uttalelsene kommenterer han blant annet forhold som vanskeliggjør tolkingen av bittmerker i hud, særlig knyttet til tidsforløpet mellom bittmerket og undersøkelsen av det. Han tar også på ny for seg spørsmål i tilknytning til forekomsten av

tannslitasje i befolkningen. Hans merknader vedrørende disse spørsmålene gjengis enkeltvis i det følgende.

9.3.3.1 Forhold som vanskeliggjør tolkingen av bittmerker i hud

Her kommenterer Flood særlig en undersøkelse som er utført av den oppnevnte sakkyndige Whittaker. Han skriver:

”Problematikken er velkjent og belyses godt i en artikkel av Whittaker (1975): Tannavstøpninger ble her tatt av 84 tilfeldige personer og benyttet til å lage bittmerker, først i dental voks og deretter i fersk hud med underhuds fettvev fra unge griser, spent ut over en gummisylinder for å etterligne menneskets overarm. Bittmerkene ble så avstøpt umiddelbart, etter 1 time og etter 24 timer fra det tidspunkt da bittet fant sted. Avstøpningene og fotografier av disse ble så forelagt to uavhengige eksperter med spørsmål om de kunne finne fram til hvilke tannsett som hadde forårsaket de forskjellige bittmerkene.

For bittmerkene i voks gikk det greit; nesten samtlige bittmerker (98,8%) kunne henføres til sitt rette tannsett (...). For grisehuden gikk det imidlertid langt dårligere, når sammenligningen ble gjort på avstøpninger av helt ferske bitt kunne ekspertene, selv med detaljerte målinger, kun henføre 72% av bittmerkene til sine rette tannsett. Når sammenligningen fant sted med avstøpninger av 1 time gamle bittmerker falt identifikasjonen til 35% og når sammenligningen skjedde med avstøpninger av 24 timer gamle bittspor til 16%. (...). Om man i stedet for nøyaktige målinger kun baserte seg på subjektiv visuell sammenligning var prosentandelen identifiserbare, ferske bitt 63,7%, mens kun 9% kunne identifiseres etter 24 timer (...). Det bør tilstrebes at man i denne undersøkelsen tilstrebet å få med samtlige tenner fra hjørnetann til hjørnetann i både over- og underkjeve, altså merker etter i alt 12 tenner.

For ”tann-beviset” i Torgersensaken må det legges til grunn at mordet fant sted før midnatt 7/12-1957 og at avstøpninger av bittmerkene på offerets bryst først ble foretatt neste formiddag. Med andre ord at bittmerkene trolig var ca. 12 timer gamle før den første avstøpningen fant sted. Videre må man ha i tankene at bittet fant sted omkring en brystvorte med sin særegne underliggende vevsoppbygning enn om de var avsatt i død hud utspent over en ensartet gummisylinder som i undersøkelsen referert ovenfor. Endelig består bittmerket i aktuelle sak av spor av kun 6 tenner, og ikke av 12 tenner som i nevnte undersøkelse.”

Ut fra dette trakk Flood følgende konklusjon:

”Et 12 timer gammelt bittmerke, der kun spor av 6 tenner inngår, må være utført av et særdeles særpreget tannsett om man med rimelig grad skal kunne fastslå tilhørighet mellom de to.”

9.3.3.2 Forekomsten av tannslitasje i befolkningen

I uttalelsen av 4. april 2001 kommenterte Flood blant annet MacDonald og Whittakers utsagn om tannslitasje i uttalelsen av 24/26. mai 2000, og viste blant annet til en undersøkelse som disse to ikke hadde omtalt.

Flood skriver:

”The assumption that Torgersen’s dental wear is “rare” was further weakened by another report, cited by Wittaker and co-workers in a paper from 1999 (...). In this paper, (Ainamo 1972, Moss’ excerpt p. 33), dental wear was examined among military recruits in Finland, between 19 and 22 years of age in 1969 or 1970 (...). This is so early that we probably are avoiding any influence that fluoride treatment might have to strengthen dental enamel against wear, as well as caries formation. The situation reported in this paper is probably as close as we may get to the situation in Norway in 1958 with respect to dental wear.”

Etter en nærmere redegjørelse for innholdet i undersøkelsen oppsummerer han slik:

”What knowledge relevant to the actual case may then be pulled from Ainamo’s report? To be precise, that the lower jaw (mandibular) front teeth (central incisors (...)) in 161 out of 308 recruits were affected by attrition (=wear) degree 2. This means that 52,3% of the examined recruits had a dental wear of their lower front teeth comparable to, but not necessarily identical to, that of Torgersen.

My conclusion must therefore be: The dental wear seen in Torgersen’s lower front teeth is nothing more than the normal wear seen in approximately half the adult male population, even at an age down to 20 years in 1970. The notion that the incisal wear seen in Torgersens lower front teeth is rare, appears to have no support in the scientific literature and should be considered as false.”

9.4 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 28. november 2001 (Rt-2001-1521)

Kjæremålsutvalget presiserer innledningsvis temaet som skal behandles, slik:

”For kjæremålsutvalget er spørsmålet om det gjennom uttalelsene fra Senn og Flood eller for øvrig er fremkommet noe som i vesentlig grad reduserer betydningen av tannbittbeviset i forhold til de konklusjoner som ble lagt til grunn av de sakkyndige under straffesaken i 1958. Slik saken nå står, vil imidlertid drøftelsen hovedsakelig skje i tilknytning til MacDonald og Whittakers rapporter, som på vesentlige punkter støtter Strøms og Wærhaugs oppfatninger.”

Utvalget tar deretter for seg ”de elementer ved tannbittbeviset som har stått sentralt i partenes prosedyre for kjæremålsutvalget”.

Innledningsvis behandles spørsmålet om hva som er ”beste bevis” og konkluderes med at dette er det fotomateriale som MacDonald og Whittaker benyttet seg av.

Til dette bemerkes bare at spørsmålet om hva som er ”beste bevis” neppe er av betydning for vurdering av andre forhold enn de mikroskopiske detaljene i enkelte av

bittsporene. For vurderingen av de forholdene som taler mot at bittsporene er avsatt av Torgersen, er spørsmålet om hva som er ”beste bevis” utren betydning.

Deretter kommenteres de mikroskopiske avvikene som Senn har beskrevet i bittmerke 2. Her gir utvalget sin tilslutning til den oppfatning McDonald og Whittaker har gitt uttrykk for, nemlig at avvikene skyldes etterfølgende forhold.

Utvalget uttaler videre i tiknytning til det manglende bittsporet etter høyre nedre sidefortann:

”MacDonald og Whittaker har gitt uttrykk for at bittmerke i hud ikke er et nøyaktig avtrykk av det tannsett som har avsatt merket, og at eksempelvis en tann som man ville vente avsatte merke, ikke alltid gjør det. De har vist til at dette kan forklares ved ulike teksturer eksempelvis i forskjellige deler av brystvevet, og i tennenes innbyrdes lengde og vinkling. I sin uttalelse av 23. juli 2001 søker de å gi en konkret, mulig forklaring på hvorfor Torgersens høyre sidefortann ikke har avsatt merke. I tilknytning til forsøk som er gjort av blant andre Senn, og som tar sikte på å vise at Torgersens høyre sidefortann alltid avsetter merke ved bitt i dyrehud, har de fremhevet at dynamikken ved bitt i levende menneskelig vev vanskelig lar seg reprodusere ved laboratorieforsøk. De britiske sakkyndige har, i likhet med de tidligere rettsoppnevnte sakkyndige, konkludert med at mangelen på tydelig bittmerke etter høyre sidefortann ikke kan utelukke Torgersen som biter. Kjæremålsutvalget finner ikke grunnlag for å trekke denne konklusjonen i tvil.”

Kjæremålsutvalget uttaler altså her at ”de tidligere rettsoppnevnte sakkyndige” har konkludert på samme måte som MacDonald og Whittaker når det gjelder betydningen av det manglende sporet etter tann 42. Dette er positivt galt. Denne sentrale problemstillingen er helt oversett og derfor ikke omtalt av Strøm og Wærhaug. Bang har bare uttalt at det ikke virker som om det ikke er avsatt noe merke mellom bittmerkene 4 og 5, ”men i et lite område nærmest merke nr. 5 sees en liten avflatet forhøyning.”¹⁸ Noen konsekvenser av denne observasjonen har Bang ikke trukket.

Den nærliggende egne vurderingen av sannsynligheten for at det som er observert, i det hele tatt er et bittmerke, og for at dette i så fall kan stamme fra Torgersens tann 42, har utvalget ikke foretatt.

Når det gjelder det manglende samsvaret mellom bittmerkene 5 og 6 og Torgersens midtre nedre fortenner, uttaler utvalget:

”Videre er det fra Torgersens side anført at mens bittmerke 5 ligger nærmere tungesiden enn bittmerke 6, er det den omvendte situasjonen for Torgersens to midtre fortenner i underkjeven. I sin uttalelse av 23. juli 2001 har de britiske sakkyndige gitt en supplerende og detaljert redegjørelse for hvordan forskyvningen kan forklares. De mener at det skyldes den forskjellige høyde/form/slitasje på skjærekantene på Torgersens to fortenner og på dynamikken i bittet i brystvevet. Dette har etter deres oppfatning ført til at det først og fremst er tungesiden på skjærekanten til høyre midtre fortann som har avsatt merke 5, mens leppesiden på venstre midtre fortann avtegnes i merke 6. Kjæremålsutvalget mener at de britiske sakkyndige har gitt en plausibel

¹⁸ Jf. foran under punkt 8.1.2.

forklaring på hvorledes forskyvningen kan ha oppstått, og kan ikke se at uoverensstemmelsen utelukker Torgersen som biter.”

Vedrørende disse to sentrale forholdene har utvalget altså nøydt seg med å vise til de sakkyndiges uttalelser, og å uttale at disse forholdene ikke kan utelukke Torgersen som biter. I tillegg kommer at forklaringen fra MacDonald og Whittaker på det siste forholdet som er kommentert, absolutt ikke er plausibel. Dette er påvist av Senn og Medbø.¹⁹

Andre ulikheter ikke omtalt.

Om tannslitasje uttales det deretter:

”Fra Torgersens side ble det for lagmannsretten anført at sterk tannslitasje, som hans tenner i 1957 var preget av, ikke var uvanlig i Oslo i 1950-årene. Dette er gjentatt og forsøkt ytterligere dokumentert for Høyesterett. Kjæremålsutvalget ser spørsmålet i det alt vesentlige på samme måte som lagmannsretten, og viser til lagmannsrettens drøftelse. Selv om det skulle legges til grunn at den type slitasje som ses i Torgersens tenner, ikke var uvanlig i Norge, er det ikke dermed grunnlag for å anta at mange andre personer har hatt de samme kjennetegn og den samme kombinasjon av slike tegn - størrelse, vinkler, furer og avskallinger mv. - som Torgersens tenner hadde, og som de rettsoppnevnte sakkyndige har bygget sine konklusjoner på.”

Det er vanskelig å se hvilke uttalelser hos de sakkyndige utvalget sikter til med henvisningen til *”størrelse, vinkler, furer og avskallinger mv.”* Det er først og fremst furene i tre av fortennene som har vært sett på som avgjørende. Og atr mange andre personer tilfredsstillere disse kriteriene, er heller ikke kommentert.

Utvalget oppsummerer slik:

”Kjæremålsutvalget er kommet til at det er vanskelig å opprettholde Strøms og Wærhaugs konklusjoner som, om ikke med samme, så med meget stor sikkerhet fastslo at Torgersen var biteren. Under atskillig tvil finner utvalget heller ikke å kunne slutte seg til MacDonald og Whittakers konklusjon om at dette er «meget sannsynlig», som for dem betyr en sannsynlighet mellom «mest sannsynlig» og «i realiteten sikkert». Ved sin vurdering har kjæremålsutvalget først og fremst lagt vekt på følgende:

Som det har fremgått, har de rettsoppnevnte sakkyndige i 1958 og under gjenopptakelses-sakene ikke vært enige om hvilke tenner i overmunnen som har avsatt bittmerkene 1, 2 og 3. Utvalget er enig med Den rettsmedisinske kommisjon som, i sin uttalelse til lagmannsretten, ga uttrykk for dette kunne tyde på at «denne del av bittmerket ikke er svært karakteristisk for den som har avsatt bittet».

Det synes å være alminnelig enighet om at bittmerkene 4, 5 og 6 har størst bevisverdi og har vært de mest tungtveiende for alle de rettsoppnevnte sakkyndiges vurdering. Også når det gjelder disse merkene, knytter det seg imidlertid usikkerhet til bedømmelsen. Dette gjelder dels at det bare er et utydelig merke etter høyre sidefortann i underkjeven, dels at merke 5 og 6 er

¹⁹ Jf. punktene 9.5.1 og 12.5 nedenfor.

forskjøvet i relasjon til hverandre omvendt av forholdet mellom As to midtre fortenner.

Etter utvalgets oppfatning har de britiske sakkyndige i og for seg gitt rimelige forklaringer på hvorledes disse uoverensstemmelser kan være oppstått. Når imidlertid usikkerheten på disse punkter ses i sammenheng med den uenighet som har hersket blant de sakkyndige om hvilke tenner som har avsatt bittmerkene over brystvorten, og med den usikkerhet som ifølge Den rettsmedisinske kommisjon generelt er knyttet til dette området av rettsodontologien, finner utvalget at vekten av tannbittbeviset må reduseres i forhold til det som ble lagt til grunn av de sakkyndige i 1958. Utvalget finner at tannbittbeviset fremdeles trekker i retning av at Torgersen er biteren, men at dette ikke er vesentlig mer sannsynlig enn at han ikke har avsatt bittmerket.”

Det er påfallende at utvalget nå uttaler at også bittmerke 4 er et av bittmerkene med ”størst bevisverdi”. Ingen av de sakkyndige har lagt vekt på dette merket.

De angivelige likhetene mellom bittsporene og Torgersens tenner er ikke kommentert av utvalget. Når det gjelder det manglende bittsporet etter tann 42, gir de sakkyndige, og dermed også utvalget, en uholdbar begrunnelse. De sakkyndiges og utvalgets begrunnelse når det gjelder uoverensstemmelsene mellom tann 31 og 41 og bittsporene 5 og 6 er som nevnt foran, tilbakevist som uholdbar av Senn og Medbø.

Høyesteretts kjæremålsutvalg reduserte altså bevisverdien av tannbittbeviset fra aldeles sikkert i 1958, til nå å gi en liten støtte for at Torgersen er biteren. I realiteten innebærer kjæremålsutvalgets konklusjon at tannbittbeviset ikke har noen verdi som bevis for at Torgersen er biteren.

9.5 Ny sakkyndig uttalelse fra David Senn

I en ny uttalelse av 22. november 2003, foranlediget av Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 28. november 2001, omtaler David Senn spørsmålet om hva som er beste bevis. Han tar deretter opp to konkrete forhold:

9.5.1 Bittmerkene 5 og 6

Senn viser innledningsvis til MacDonalds og Whittakers uttalelse om at

”det først og fremst er tungesiden på skjærekanten til høyre midtre fortann som har avsatt merke 5, mens leppesiden på venstre midtre fortann avtegnes i merke 6.”

Dette utsagnet kommenteres slik:

”This explanation is directly contrary to MacDonald and Whittakers own earlier description of marks 5 and 6:

Brief 3 page 2: “Mark 6, bite impression photograph (3d), prominent groove, groove appears towards lingual aspect.”

How can a groove appear toward the lingual aspect when, according to them, the bite record of 31 is the labial edge only? (...) How can you see a groove between edges if only one edge is recorded?

Original British report, page 8: "The grooves of the central incisors lie at a shallow angle to each other and are approximately in alignment. The part of the lower right central incisor towards the tongue has left a more prominent mark than the part towards a lip?"

Again, how can grooves be visible if only the labial or lingual aspect is visible? How can the lingual part ("towards the tongue") of tooth 41 be more prominent than the labial (towards the lip) if the labial is not visible?

Figure 8 below shows the photograph used by Professors MacDonald and Whittaker for marks 4, 5 and 6. Figure 9 shows a photograph of the breast taken by Senn in Oslo in 2001. Both appear to show the full labial and lingual contour of marks 4 and 5."

Det bemerkes at "marks 4 and 5" åpenbart er skrivefeil for "marks 5 and 6".

Senn avslutter behandlingen av dette spørsmålet med følgende "comment":

"The British experts' explanation for this pattern discrepancy accepted as "plausible" by the Supreme Court Committee directly contradicts the physical evidence, the description of injuries 4, 5 and 6 submitted by every forensic examiner in this case, and even the description of the injuries by MacDonald and Whittaker themselves in their original report".

Her viser altså Senn med all ønskelig tydelighet at Høyesteretts kjæremålsutvalg har tatt feil.

Inkonsistensen i uttalelsene fra MacDonald og Whittaker om forholdet mellom disse to bittmerkene og de aktuelle tennene hos Torgersen vises best ved dette enkle og samtidig avslørende spørsmålet fra Senn:

"How can you see a groove between edges if only one edge is recorded?"

9.5.2 Manglende spor etter tann 42

Senn skriver innledningsvis om dette spørsmålet:

"Professors MacDonald and Whittaker questioned and "explained" in Brief 3 page 4 and 5: "Why has tooth 42 not left a mark in the bite? Several possible variables to be considered, effect of swelling before death"

How can the effects of "swelling" and other "vital reactions" obliterate a mark for tooth 42 and yet not obliterate the marks for adjacent teeth 41 and 43? Why do "vital reactions" and "swelling before death" "explain" the features that indicate that Torgersen is not the biter and leave unaffected the features that seem to indicate Torgersen is the biter?

Etter å ha gjengitt de uttalelsene som omtaler mellomrommet mellom merkene 4 og 5 har han følgende "comment":

“All investigators from 1957 to today agree and so state in reports or letters that this important physical feature does not appear in any of the evidence in this case.

Selectively choosing to document and support physical features that agree with Torgersen as the biter and to “explain” features that disagree with Torgersen’s teeth using unscientific and non-demonstrable effects such as “swelling before death” and “several possible variables” is, at best, questionable methodology for bite mark analysis.

That the Court could accept this unusual methodology and state that “The Appeal Committee does not find any grounds for doubting this conclusion” is disturbing and difficult to understand.”

9.5.3 Oppsummering etter behandlingen i 1997 – 2001

Status etter avslutningen av gjenopptakelsessaken i 1997-2001 kan oppsummeres slik:

Det er ikke tilveiebrakt nye holdepunkter for at bittsporene stammer fra Torgersen.

Av de elementer av bittsporbeviset som taler i motsatt retning, er det ikke gitt noen tilfredsstillende forklaring på fraværet av spor etter tann 42. Det kan ikke legges til grunn at observasjonen som er beskrevet av enkelte sakkyndige, er et spor etter en tann. Uansett samsvarer en tann som kan ha satt et slikt spor, ikke med Torgersens tann 42. Det er påvist at den forklaringen MacDonald og Whittaker har gitt om påstått samsvar mellom Torgersens tenner 31 og 41 og bittmerkene 5 og 6 ikke stemmer med de faktiske forhold, og at det her tvert imot er manglende samsvar som taler sterkt imot at disse sporene stammer fra Torgersens tenner. Øvrige forhold som taler mot at Torgersen er biteren, herunder avstanden mellom bittmerkene 4 og 5 og mellom bittmerkene 2 og 3, samt manglende samsvar mellom bittmerkene 3 og 4 og Torgersens hjørnetenner, er ikke kommentert av de sakkyndige eller vurdert av domstolene. De har da heller ikke trukket noen konsekvenser av at disse elementene er uavhengige av hva som måtte være beste bevis, et forhold som Høyesteretts kjæremålsutvalg har lagt betydelig vekt på. Og Den rettsmedisinske kommisjon har uttalt at tannbittbeviset ikke gir grunnlag for noen sterk konklusjon i noen retning, og at domstolene ikke bør tillegge det ”stor bevisbyrde”. Med det siste menes det åpenbart ”stor bevisverdi”, altså nærmest en anbefaling om ikke å tillegge dette beviset verdi i noen retning.

10 Gjenåpningssaken i 2004-2006

10.1 Nye sakkyndige utredninger

Det foreligger ikke nye skriftlige utredninger i forbindelse med Gjenopptakelseskommisjonens behandling av gjenåpningsbegjæringen av 25. februar 2004.

Kommisjonen holdt imidlertid muntlig høring, bl.a. om tannbittbeviset i dagene 27. – 30. mars 2006. Ved denne avga professorene David Senn, David Whittaker og Tore Solheim og seniorforsker Per Flood forklaring for kommisjonen. Solheim var inkalt på begjæring fra påtalemyndigheten i egenskap av representant for ”norsk ekspertise”, til tross for at den samme påtalemyndighet i 1999 hadde unnlatt å begjære ham oppnevnt som sakkyndig på grunn av hans forhold til Strøm og Bang.

Kommisjonen refererer hovedtrekkene i forklaringene fra Senn og Whittaker på sidene 144-150. Senns forklaring gjengis i det vesentlige i samsvar med hans skriftlige erklæringer.

Whittaker har imidlertid endret oppfatning, og gir uttrykk for en helt annen usikkerhet enn i de skriftlige erklæringene fra gjenopptakelsessaken i 1997-2001.

Han peker innledningsvis på at vi ikke forstår virkninger av bittspor i menneskevev, og fortsetter:

”Et bitemerke er derfor ikke et godt merke eller bevis for å avgjøre et menneskes liv. Et bittspor er ikke et fingeravtrykk og langt fra et DNA-sammenlignbart bevis.”

Om sannsynlighetsgraden for at Torgersen var biteren, fortsetter han, etter å ha uttalt at han fortsatt ikke kan utelukke Torgersen:

”Han mente det er ”sannsynlig” (likely) at Torgersen er biteren, men han vil nå stryke ”meget” (very). Man kan trekke en skala fra ”sikker” til utelukkelse”, og spørsmålet blir hvor han vil sette streken på denne målestokken. I denne saken vil han sette streken litt over midtlinjen, mellom ”mulig” og ”sannsynlig”. Han ønsker ikke å uttrykke sin mening i prosenter.”

Deltakere i høringen har bekreftet at Whittaker benyttet uttrykket ”between possible and likely”.

Uansett er dette utsagnet fra Whittaker forvirrende. Allerede ved omtalen av sannsynlighetsgraden som ”very likely” har han og MacDonald åpnet for at sannsynligheten kan være så lav som 51 %. Når dette endres til ”between possible and likely” må nødvendigvis nedre grense for sannsynligheten ligge betraktelig lavere. Men allikevel, sier han, befinner han seg ”litt til høyre for midtlinjen”. Dette henger ikke godt sammen. Det er forståelig at han ikke ønsker å uttrykke sin mening i prosenter.

Og avslutningsvis siteres Whittaker slik:

”Etter Whittakers vurdering finnes det rimelige forklaringer på hvordan skaden i brystet til Rigmor Johnsen kan ha oppstått. Det er imidlertid rundt 28 personer som har vurdert denne saken, og alle har hatt sine meninger. Når så mange er

uenige, kan det eneste juridiske standpunktet være at man ser bort fra tannbittbeviset. Høyesteretts kjæremålsutvalg så nesten bort fra beviset, men ikke helt. Whittaker anbefalte kommisjonen å se bort fra tannbittbeviset, og beklaget at sakkyndigheten ikke strekker til slik at alle kan være enige.”

Her har altså den sentrale sakkyndige ved domstolsbehandlingen i 1997-2001 og ved kommisjonens egen behandling snudd helt, og anbefaler nå kommisjonen å se helt bort fra tannbittbeviset. Dette er en vesentlig ny omstendighet, som nødvendigvis må være av helt sentral betydning ved vurderingen av dette beviset.

Flood, som også forklarte seg under høringen, siteres avslutningsvis slik:

”Flood konkluderte med at tannbittbeviset ikke har beviskraft til å peke ut Torgersen som gjerningsmann. Tvert imot er det egnet til å utelukke ham som gjerningsmann. Som vitenskapsmann kan han ikke helt utelukke ham, men det er ikke langt unna.”

10.2 Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 8. desember 2006

Etter omfattende gjengivelser av tidligere avgjørelser, skriftlige innlegg fra partene og sakkyndige uttalelser innskrenker kommisjonens egne vurderinger seg til fire sider (side 155-158). Her unnlater kommisjonen helt å gå inn i bevisstoffet og vurdere de enkelte sakkyndige uttalelsene som foreligger. Innledningsvis redegjøres for den usikkerhet som hefter ved tannbittundersøkelser som bevis og avhengigheten av subjektivt skjønn. Dette oppsummeres slik:

”Gjenopptakelseskommisjonen legger til grunn at dagens status innen rettsodontologien er at det for bedømmelse av bittmerker i menneskelig vev fortsatt ikke finnes objektivt målbare undersøkelses- og bedømmelsesmetoder som har alminnelig faglig tilslutning, og som entydig kan fastslå identifikasjon eller utelukkelse.”

Dette er i beste fall upresist. Det er enighet om at man i mange tilfeller kan konstatere utelukkelse, mens det er delte oppfatninger om hvorvidt man i det hele tatt kan fastslå identifikasjon.

Kommisjonen fortsetter:

”Gjenopptakelseskommisjonen oppfatter at dette innebærer at samtlige sakkyndige som har undersøkt tannbittbeviset, i tillegg til de dels innbyrdes forskjellige tekniske undersøkelser de har foretatt, og som i de fleste tilfeller er etterprøvbare, alle har måttet anvende sitt faglige skjønn. Dette er et subjektivt element som det er vanskelig å etterprøve. Et stort antall fagpersoner og sakkyndige har nå undersøkt og bedømt tannbittbeviset i Torgersen-saken. I forhold til hva som var situasjonen ved Borgarting lagmannsretts behandling av Torgersens forrige gjenopptakelsesbegjæring i 2000 og Høyesteretts

kjæremålsutvalgs behandling av samme i 2001, foreligger det ikke egentlig nye sakkyndige vurderinger av tannbittbeviset. Overfor Gjenopptakelseskommissjonen har de oppnevnte sakkyndige i det alt vesentlige fastholdt og eventuelt forsterket sine konklusjoner, slik det er redegjort for ovenfor....”

Dette er det ikke mulig å forstå. ”De oppnevnte sakkyndige” må nødvendigvis sikte til de sakkyndige som var oppnevnt under den forrige behandling av saken. Kommisjonen har ikke hjemmel for å oppnevne sakkyndige, og har heller ikke gjort det. Men den ene av de to opprinnelige sakkyndige som har forklart seg, har som omtalt endret konklusjonen fra ”very likely” til ”between possible and likely” og anbefalt kommisjonen å se bort fra hele tannbittbeviset. Det er altså ”possible” eller ”mulig” - altså langt under 50 % – som nå er den nedre grense for Whittakers vurdering av sannsynligheten.

Det er mulig kommisjonen har tenkt på det avsluttende sitatet fra Solheims forklaring, hvor han skal ha gitt uttrykk for at ”tannbittbeviset står vesentlig sterkere i dag enn i 1958 på grunn av inngående nye studier og nye teknikker.” Men Solheim har etter hvert stått helt alene. Han har ikke vært oppnevnt, og han har ikke gitt noen nærmere redegjørelse for hvilke studier og teknikker han sikter til. Det er heller ikke samsvar mellom den forklaringen han ellers har gitt, som nærmest avsvækker tannbittbeviset, og denne konklusjonen, som ikke på noe vis er underbygget. Det hører som nevnt med at påtalemyndigheten allerede i 1999 ikke ønsket å begjære ham oppnevnt som sakkyndig på grunn av hans tilknytning til Strøm og Bang.

Kommisjonen uttaler videre:

” Kommisjonen anser at de mange fagpersoners delvis motstridende fortolkninger av tannbittbeviset og konklusjoner mht. identifikasjon og utelukkelse av Torgersen, er egnet til å skape usikkerhet mht. i hvilken grad beviset knytter Torgersen til handlingen.

...

For så vidt gjelder dette spørsmål/bevis står saken ikke særlig annerledes enn ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs behandling i 2001.”

Dette er det heller ikke mulig å forstå. En side av det er den endrete oppfatningen hos den gjenlevende av de to som ble oppnevnt som sakkyndige for kjæremålsutvalget i 2001, altså Whittaker. I tillegg kommer at det nå foreligger nye uttalelser fra høyst kvalifiserte rettsodontologer og andre sakkyndige, som utelukker Torgersen som biter. Og kommisjonen har oversett at den forklaringen kjæremålsutvalget anså som ”plausibel” når det gjaldt forholdet mellom Torgersens tenner og bittmerkene 5 og 6, har vært tilbakevist på ugjendrivelig måte av Senn.

Virkeligheten er at saken sto i en helt annen stilling ved Gjenopptakelseskommissjonens avsluttende behandling av den, enn den gjorde ved kjæremålsutvalgets behandling i 2001.

Kommisjonen avslutter:

”Domfellelsen i 1958 var basert på kjennelse av en jury, som ikke begrunner sin avgjørelse. Gjenopptakelseskommisjonen legger til grunn at domfellelsen skjedde på grunnlag av et bredt bevisbilde der mange forhold samlet pekte mot Torgersen som gjerningsmann. Det er derfor ikke grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesielt stor vekt.”

At tannbittbeviset ikke skal ha blitt tillagt spesielt stor vekt i 1958, strider mot alle opplysninger om hva som skjedde under hovedforhandlingen. Det er tilstrekkelig å vise til avisreferatene fra de sakkyndiges forklaringer under hovedforhandlingen i punkt 5.1 foran og fra Dorenfeldts prosedyre i punkt 5.4 foran, og til Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 under punkt 6 foran.

Formuleringen gir også uttrykk for en viss ansvarsfraskrivelse fra kommisjonens side. Det er vanskelig å se det annerledes enn at kommisjonen egentlig erkjenner at tannbittbeviset er uten verdi som bevis mot Torgersen, men styrer unna dette under henvisning til det andre bevismaterialet som foreligger. Dette er nok et eksempel på at kommisjonen unnlater å foreta en samlet og konkret vurdering av hele bevisbildet slik det fremstår på vurderingstidspunktet, men i stedet legger til grunn, uten at dette sies direkte, at samtlige andre bevismidler enn det ene som nå drøftes, skal tillegges samme vekt som de åpenbart ble tillagt i 1958.

10.3 Oppsummering etter behandlingen i 2004-2006

Den bevisførsel som fant sted for Gjenopptakelseskommisjonen, styrker de konklusjonene som bevisførselen under behandlingen i 1997-2001 ga grunnlag for, jf. foran under punkt 9.5.3.

Det er ikke tilveiebrakt nye beviselementer som kan tale for at Torgersen er biteren. Samtidig er vekten av de beviselementene som taler mot at bittsporene er avsatt av hans tenner, styrket.

Kommisjonens antakelse om at tannbittbeviset ikke ble tillagt spesielt stor vekt i 1958, er ikke riktig..

Utsagnet om at saken ikke står ”særlig annerledes” enn ved behandlingen i 2001, er direkte uriktig. Og det innebærer i tillegg at kommisjonen fortsatt anser at ”tannbittbeviset fremdeles trekker i retning av at Torgersen er biteren,” noe som det ikke var grunnlag etter den bevisførsel som hadde funnet sted, både i skriftlig form og direkte for kommisjonen.

En naturlig konsekvens av den bevisførsel som hadde funnet sted for kommisjonen og av kommisjonens egne vurderinger, ville ha vært at den konstaterte at en samlet vurdering av alle trekk ved tannbittbeviset gjorde det mindre sannsynlig at Torgersen var biteren, eller i et hvert fall – hensett til standpunktet til den ene oppnevnte sakkyndige – at det ikke var grunnlag for å vektlegge tannbittbeviset i noen retning.

11 Tannbittbeviset i gjenåpningssaken 2008 - 2010

I avgjørelsen av 30. september 2010 gjengir kommisjonen en vesentlig del av begrunnelsen for avslaget fra 2006.

Det uttales deretter:

”Sitatet ovenfor viser at domfeltes anførsler vedrørende tannbittbeviset ble grundig vurdert av kommisjonen ved forrige begjæring. Kommisjonen vurderte de forskjellige sakkyndige uttalelsene om tannbittet, og gjorde sine vurderinger på bakgrunn av et omfattende materiale, herunder en muntlig høring og uttalelse fra DRK. Kommisjonen er enig i og finner å kunne slutte seg til vurderingen fra 2006.”

Kommisjonen har med andre ord ikke en gang tatt inn over seg at bevisbildet vedrørende tannbittbeviset var et helt annet i 2006 enn i 2001, først og fremst fordi den oppnevnte sakkyndige hadde endret standpunkt, og heller ikke at det ikke var grunnlag for å hevde at saken ikke sto særlig annerledes enn i 2001²⁰. Dette er en overfladisk og lite tillitvekkende behandling.

12 Ny sakkyndighet. Forsker dr. scient. Jon Ingulf Medbø

12.1 Innledning

I et foreløpig upublisert bokmanuskript kalt *”Justismordet på Fredrik Fasting Torgersen”* har forsker – nå professor – Jon Ingulf Medbø, som har hovedfag og doktorgrad i fysiologi og god bakgrunn i biomekanikk, foretatt en inngående analyse av tannbittbeviset. Dette behandles i kapittel 4: *”Bakgrunnsstoff for bittsporbeviset”* og kapittel 5: *”Sammenlikninger av bittsporet med Torgersens tenner.”* Disse to kapitlene av manuskriptet vedlegges. De må anses som nye bevis, jf. straffeprosessloven § 391 nr. 3.

Deler av forskningsarbeidet som er omtalt i dette manuskriptet, har vært fremlagt for kommisjonen ved behandlingen i 2004-2006. Det er imidlertid ikke omtalt eller nevnt i kommisjonens avgjørelse.

I kapittel 4 går Medbø innledningsvis gjennom utviklingen av saken og de sakkyndige uttalelsene som er avgitt.

I kapittel 5 redegjør han for sine egne forsøk og vurderinger. Disse gjennomgås nærmere i det følgende, i samme rekkefølge som Medbø selv har benyttet.

²⁰ Jf. gjennomgangen under punkt 10.2 foran.

12.2 Hudens biomekaniske egenskaper

Medbø redegjør i likhet med Holck og Flood for hudens biomekaniske egenskaper, og viser at spor som kan se ut som om de kommer fra en tann med fure, kan stamme fra en plan flate. Han skriver blant annet:

”Trykker en ei plan flate på størrelse med skjærekanten til ei fortann i underkjeven ned i huden, vil huden under sidekantene av flata bli kraftig strukket, mens huden under midtpartiet bare blir klemmt mot vevet under. Når en så avlaster trykk-krafta og fjerner flata, vil en sitte igjen med et merke som om det en trykte inn i huden, ikke var ei plan flate, men en hul (konkav) gjenstand.”

Dette er vist i en illustrasjon, og senere også med et fotografi fra praktiske forsøk..

Medbø fortsetter:

”Dette konkave trykket på avtrykket er så markert at en av og til får det selv om den endeflata gjenstanden en trykker inn i huden, er konveks og ikke plan eller konkav. En får dette mønstret i huden enten en trykker gjenstanden ned med moderat handkraft og lager et merke som forsvinner etter noen minutter eller timer, trykker til med så stor kraft at ”tanna” går tvers gjennom huden og altså stanser ut et hull, eller bruker ei mellomliggende kraft som lager et merke som varer mer enn et døgn men uten å gå tvers gjennom huden. Det er her viktig å merke seg at skal en få dette mønstret, må begge sidekantene av flata en trykker ned, gjenfinnes i avtrykket. Det er så selvfølgelig at det burde være unødvendig å si, men Høyesterett hadde ikke skjønt det da den avsa kjennelsen i saka i 2001.”

12.3 Tannslitasje

Neste avsnitt gjelder tannslitasje. Dette er et område hvor de sakkyndige ikke har hatt empirisk grunnlag for å kunne uttale seg med sikkerhet, noe som også er bemerket av Den rettsmedisinske kommisjon. Medbø har imidlertid – i motsetning til de oppnevnte sakkyndige, men i likhet med Flood – funnet frem materiale om dette. Han skriver:

”Hva er så vanlig tannslitasje? Finnen Ainamo undersøkte til sammen 4316 fullt utvikla tenner hos 154 menn 19-22 år gamle soldater. For de to midtfortennene i underkjeven fant han at minst annenhver soldat hadde slitasjegrav 2 på skjærekantene slik Torgersen hadde det i 1957. For midtfortennene i overkjeven hadde hver fjerde soldat tilsvarende stor slitasje på skjærekanten. Hugoson og medarbeidere, som brukte nesten det samme skåringssystemet, fant at nesten annenhver midtfortann i underkjeven hos 20 år gamle kvinner og menn hadde slitt av iallfall deler av emaljen på skjærekanten. I overkjeven hadde hver tredje midtfortann så stor slitasje. Slitasjen økte med alderen, og etter femti års alder hadde to av tre midtfortenner i underkjeven slitt av emaljen på skjærekanten. Også Smith og Robb har gitt tilsvarende tall, men de har behandla fortenner under ett og ikke skilt mellom midtfortenner

som blir mest slitt, sidefortenner som blir mindre slitt, og hjørnetenner der graden av slitasje kan variere mer.”

Det fremgår av en fotnote at Ainamos undersøkelse ble publisert i 1972.

Dette bekrefter at slik slitasje som kunne konstateres i Torgersens fortenner i 1958 – i første rekke i de midtre fortennene i underkjeven, ikke var så sjeldent forekommende som de sakkyndige har gitt inntrykk av. I denne forbindelse må det igjen understrekes at sammenlikningsgrunnlaget ikke er slitasje hos menn på Torgersens daværende alder, men hele den mannlige befolkning i Osloområdet på slutten av 1950-tallet.

Dette bekrefter at de likhetstrekkene i form av furer i Torgersdens fortenner og tegn til slike furer i bittsporene, noe som ble tillagt vesentlig vekt i 1958, ikke er noe sterkt argument.

I det følgende behandler Medbø uoverensstemmelsene mellom bittsporene og Torgersens tenner.

12.4 Tolking av overkjevesporet

Medbø foretar deretter en sammenlikning mellom bittsporene og Torgersens tenner, på samme måte som samtlige av de øvrige sakkyndige som har uttalt seg. Etter å ha avvist Strøms forklaring på bittsporet fra overkjeven på samme grunnlag som det er redegjort for foran, og også Wærhaugs opprinnelige forklaring, fortsetter han:

”Også britenes fortolking av det antatte overkjevesporet halter. Det er som nevnt 4 mm avstand mellom merkene 2 og 3. Hos Torgersen er det ikke noen tilsvarende avstand mellom sidefortanna (tann 12) som de hevder har laga merke 2, og hjørnetanna (tann 13) som de hevder har laga merke 3. Skal dette ha vært mulig, må huden i dette stykket ha vært folda sammen under bittet uten å ha blitt merka for så å strekke seg ut igjen etterpå. Det er søkt og spekulativt. En veit imidlertid såpass lite om hvordan huden oppfører seg under bitt og tilsvarende mekaniske påkjenninger, at jeg ikke helt kan avvise muligheten.

Et annet misforhold ved britenes fortolking gjelder bittmekanismen. For å få til det påståtte bittet måtte Torgersen ha dratt underkjeven mer enn 1 cm til høyre under bittet. Det kan kanskje være mulig, avhengig av kjevefunksjonen til Torgersen, en funksjon som aldri har vært undersøkt. Det er uansett helt ufysiologisk. Det er for eksempel vanskelig å utøve stor kraft med kjeven vridd slik, og merkene (”bitt gjennom huden”) tyder på at det har vært bitt hardt. Britene har omgått dette problemet ved å vise til at de har montert modeller av Torgersens tanngard i en artikulatør (kunstig kjeve) og vist at deres foreslåtte bittfunksjon er mulig i den artikulatøren de har brukt. De har derimot unnlatt å diskutere om den artikulatøren de har brukt, gjengir egenskaper ved Fredrik Torgersens kjeve.

David Senn har påpekt et tredje misforhold ved britenes fortolking. Om Torgersen hadde dratt underkjeven ut til høyre slik de to britene har foreslått,

ville spissen på hjørnetanna i underkjeven (tann 43) ha komme utafør spissen på hjørnetanna i overkjeven (tann 13), se figur 5.1. Merkene 3 og 4 i brystet på drapsofferet tyder ifølge Senn på at spissen på hjørnetanna i underkjeven var innafor spissen til hjørnetanna i overkjeven slik det er for normale tanngarder i vanlige bitt. Et fjerde misforhold er at om Torgersen virkelig hadde dratt underkjeven ut til høyre, ville topper på jekslene i underkjeven møte topper på jekslene i overkjeven slik at bittet ville ha blitt blokkert før fortennene møtte hverandre, se figur 5.1. Det er derfor vanskelig å skjønne at disse fortennene da skulle ha laga djupe og tydelige merker.”

Her har altså Medbø påvist at ikke bare Strøms og Wærhaugs versjon, men også versjonen til MacDonald og Whittaker av bittsporene fra overkjeven, er vanskelig å forene med Torgersens tenner.

12.5 Bittmerkene 5 og 6

Det manglende samsvaret mellom tannmerkene 5 og 6 på den ene siden, og plasseringen av Torgersens tann 41 i tannbuen på den andre siden, er kommentert slik:

”Heller ikke britene eller Solheim har i utgangspunktet tatt opp dette misforholdet. Det har derimot blitt påpekt av alle de sakkyndige som har støtta Torgersen. Når påtalemaktas sakkyndige er blitt konfrontert med det fra år 2000 og seinere, har påtalemaktas sakkyndige sagt seg enige i at det er et avvik her, men de har bortforklart det med tilfeldigheter og med det påstått at avviket er uvesentlig. Britene har mer konkret hevda at i tannmerke 5 er det bare den indre delen av skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 41) som er gjengitt i huden. For tannmerke 6 mener de det er omvendt. Her hevder de at det bare er den ytre delen av skjærekanten som har merka huden. På den måten har de bortforklart misforholdet. Ser en nærmere på de enkelte tannmerkene, er det klart at i begge de to tannmerkene 5 og 6 har både den indre og den ytre delen av skjærekanten til biterens tenner merka huden. For tannmerke 6 er det så tydelig at det til og med kan ses av oversiktsbildet (figur 4.2 foran). Skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 41) kommer klart fram av figur 5.3 under. Ifølge britene har den massive fremre delen av skjærekanten ikke merka huden.”

Her har altså Medbø, på samme måter som Senn i uttalelsen av 22. november 2003, påvist at forklaringen til MacDonald og Whittakers på denne uoverensstemmelsen, som ble akseptert av Høyesteretts kjæremålsutvalg i 2001, ikke er riktig.

Medbø fortsetter:

”Solheim har prøvd å gi misforholdet ei mekanisk forklaring. Den venstre midtfortanna (tann 31) er ≈ 1 mm høyere enn den høyre (tann 41), og Solheim mener at den venstre tanna derfor ville ha truffet huden først. Om tanna traff huden skrått, kunne den så ha dratt med seg huden før den høyre tanna fikk tak. Da bittet opphørte, ville ifølge Solheim huden under den venstre

midtfortanna (tann 31) fjære mer tilbake og bli stående lenger ut. Denne fortolkinga halter av flere grunner, noe Solheim lett kunne ha sett ved å etterprøve forklaringa si i praksis, se figur 5.2. Selv om den høyre midtfortanna (tann 41) er litt lavere enn den venstre (tann 31), står den høyre midtfortanna ut i tannbuen. Om kjeven treffer huden skrått, vil derfor den høyre, utstående tanna treffe huden minst like tidlig som det den venstre gjør. I tillegg er det tale om et bitt med den høyre halvdel av kjevne. Det vil si at biteren må ha lagt det høyre kinnet ned mot brystet. Denne dreininga av hodet vil ha forsterka tendensen til at den høyre midtfortanna traff huden før den venstre gjorde det. Solheim ser ikke ut til å ha prøvd ut det som Synnes og jeg har gjort det i figur 5.2.”

Her er det påvist at heller ikke den alternative forklaringen som Solheim har presentert, kan føre frem.

Det er i det hele tatt tankevekkende at MacDonald, Whittaker og Solheim ikke synes å ha utført praktiske etterprøvinger for å undersøke om de teoretiske løsninger de har lansert, kan fungere i praksis.

12.6 Manglende spor etter tann 42

Om det manglende sporet etter tann 42 og de forklaringene som har vært gitt for å begrunne at tannen allikevel kan ha vært der, uttaler Medbø:

”Fraværet av et merke etter sidefortanna 42 har blitt et problem for påtalemaktas sakkyndige etter at Torgersens sakkyndige har påpekt fraværet. Britene har prøvd å forklare det med at denne tanna kan ha møtt ettergivende vev, mens de to nabotennene (midtfortanna 41 og hjørnetanna 43) møtte fast vev. Da kunne ifølge britene krafta fra sidefortanna 42 ha blitt for liten til å merke huden, mens krafta fra de to tennene ved sida kunne ha blitt stor nok til å gå gjennom huden. Den muligheten kunne ha vært etterprøvd ved å undersøke brystet, men det ser ikke ut til at retten har brydd seg om det.

Selv om kritisk etterprøving av britenes fortolking strengt tatt krever ei undersøkning av selve brystet, er det lett å belyse svakheter ved den foreslåtte forklaringa. Britene har som nevnt foran for å forklare overkjevesporet påstått at Torgersen dro underkjeven mer enn 1 cm til høyre under bittet. Det er vist i figur 5.1 foran. En ser av den foreslåtte bittfunksjonen at sidefortanna 42, som ikke har laga noe merke, da treffer hjørnetanna 13, mens de to midtfortennene 41 og 31 i underkjeven, som har laga tydelig merke, ikke møter noen fortann i overkjeven. Det aleine gjør for det første at jeg er svært kritisk til britenes foreslåtte forklaring på fraværet av et merke etter tann 42. Det gjør også at jeg stiller spørsmål til britenes faglighet på det som skulle være deres fremste fagfelt: bittmerkeundersøkinger.

Solheim har prøvd å forklare fraværet av et merke etter den høyre sidefortanna (tann 42) med at han mente at Torgersen kan ha skutt underkjeven litt fram under bittet, gitt at han er biteren. Mens det å etterprøve britenes hypotese fullt

ut krever tilgang til brystet, er det nok med en kopi av Torgersens tanngard for å etterprøve Solheims hypotese (se figur 5.4).

Etterprøvinga vår har vist at med framskutt underkjeve vil sidefortanna 42 treffe sidefortanna 12 i overkjeven. Det vil på den andre sida bli ei åpning særlig mellom den høyre midtfortanna 41 i underkjeven og midtfortanna 11 i overkjeven, men også mellom den venstre midtfortanna 31 i underkjeven og den venstre midtfortanna 21 i overkjeven. Likevel har biterens to midtfortenner i underkjeven laga tydelige merker i brystet mens sidefortanna 42 ikke laga noe merke.

Solheims fortolking har også en annen svakhet som ikke kommer fram i figur 5.4. Den høyre midtfortanna 41 i underkjeven stikker litt fram, mens den høyre midtfortanna 11 står litt bak de andre tennene i tannbuen. Det fører til at disse to tennene i et normalbitt skjærer mot hverandre som ei saks. Når underkjeven blir skutt fram, vil midtfortanna 41 i underkjeven i et bitt komme foran midtfortanna 11 i overkjeven. Det gjør at avtrykk etter den høyre midtfortanna 41 i underkjeven blir mindre tydelige. Dette er enda en grunn til å avvise Solheims foreslåtte fortolking.”

Her har Medbø påvist at de foreslåtte alternative forutsetningene for at tann 42 ikke har satt spor som MacDonald, Whittaker og Solheim har foreslått – nemlig at Torgersen ved bittet må ha dratt underkjeven ca. 1 cm til høyre – henholdsvis skutt den frem – ikke kan gi noen tilfredsstillende forklaring på fraværet av spor.

12.7 Bittforsøk

Medbø har deretter redegjort slik for de bittforsøkene han og hans medarbeider Ole Synnes har gjennomført:

”Vi har hos Kristiania kunst- og metallstøperi fått laga en modell av Torgersens tanngard i bronse. Vi har montert denne modellen i en artikulatør. Det er en slags kunstig kjeve som tannleger bruker til å montere modeller av tanngarder for å se på bittfunksjonen. Denne artikulatøren har vi så montert i et vektarmsystem der vi kan utøve stor kraft rett på kjeven. Vi har fått jur fra Fatland slakteri i Oslo.

Vi har deretter gjort mer enn 200 bitt med stor kraft i jur av svin, kvige og sau med denne bronsemodellen, og vi har så undersøkt de merkene som er laga. Grunnen til det valget av forsøksopplegg er at med en modell i bronse og med vev av nyslakta dyr har vi kunnet bruke stor kraft når vi ha laga bittmerker. I svinejur har vi noen ganger brukt mer enn 3 kN (”300 kg”) bittkraft, og det er langt mer enn noe menneske greier å utøve.”

De sentrale funnene – og de slutninger som er gjort fra funnene – er beskrevet slik:

<i>Funn</i>	<i>Slutning</i>
<i>Skjærekanten til tann 11 blei alltid gjengitt i sin fulle lengde.</i>	<i>Klart, entydig avvik fra Strøms påstrand og fortolkning</i>
<i>Merket etter tann 12 var alltid avlangt, ikke punktforma. Det var ikke noen markert avstand til merket etter tann 11.</i>	<i>Klart brudd med den forklaringa som Wærhaug, Strøm og Bang (og Solheim) har foreslått.</i>
<i>Merket etter tann 13 var bredt og gjenspeilte tannas nokså butte form.</i>	<i>Klart, entydig avvik fra merke 3 i brystet.</i>
<i>Avstanden mellom merkene etter 12 og 13 var ≈ 1 mm.</i>	<i>Klart, entydig avvik fra avstanden på ≈ 4 mm mellom merkene 2 og 3 i brystet.</i>
<i>Merket etter tann 43 var bredt og gjenspeilte tannas nokså butte form.</i>	<i>Klart, entydig avvik fra merke 4 i brystet.</i>
<i>Alltid et tydelig merke etter tann 42. Merket var lengre enn merkene etter de midtfortennene; gjenspeilte den lengre skjærekanten.</i>	<i>Klart, entydig avvik fra bittmerket i brystet.</i>
<i>Merkene etter tann 41 var som oftest tydelig utafor merket etter tann 31 og aldri innafor.</i>	<i>Klart, entydig avvik fra merket i brystet.</i>
<i>Alltid tydelig merke etter både den indre og den ytre skjærekanten til tann 41 og 31.</i>	<i>Ingen støtte for britenes fortolkning av denne delen av bittsporet.</i>

Medbø har deretter foretatt følgende oppsummering av registrerte avvik:

”Umulig avvik

*Avstanden mellom merkene 4 og 5 er altfor liten til at Torgersens høyre hjørnetann i underkjeven (tann 43) har laga merke 4, mens den høyre midtfortanna (tann 41) har laga merke 5. Dette er en umulighet, og det er et **absolutt frifinnende avvik.***

Uforklarlige avvik

De følgende avvika framstår som uforklarlige og derfor uforenlige med at Torgersen er biteren:

- *Det mangler et merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42).*
- *Merkene 5 og 6 har motsatt plassering av det Torgersens to midtfortenner i underkjeven (tann 41 og 31) har i leppe-tungeretninga.*
- *Detaljene i bønn av tannmerke 2 har ikke noe motsvarende trekk i noen av Torgersens tenner, og tennene hans lager da heller ikke slike merker i testbitt.*

- *Formen på tannmerkene 3 og 4 tyder på at biteren hadde spisse hjørnetenner på høyre side i munnen (tann 13 og 43), mens Torgersen hadde nokså butte hjørnetenner.*
- *Det er mange uforklarlige detaljer i overkjevesporet. Ei nærmere fortolkning av disse avvika avhenger av hvilken bittvariasjon en tar som utgangspunkt. En av dem er en umulighet på linje med den for avstanden mellom tannmerkene 4 og 5. De andre framstår som uforklarlige.”*

En veit i dag for lite om hvordan huden reagerer under et bitt til å kunne fastslå med sikkerhet at de påviste avvika er umulige med Torgersens tanngard. En kan derfor ikke gå lenger enn til å fastslå at hver av dem synes å være uforklarlige og derfor uforenlige med at Torgersen er biteren. Det at det er flere slike uforklarlige avvik, styrker selvsagt den styrken som hver av dem drar med i frifinnende retning.

Med unntak av Senn representerer Medbøs arbeid den eneste samlede gjennomgang av hele tannbittbeviset. Hans undersøkelser og vurderinger bekrefter ytterligere usannsynligheten av at bittsporene er avsatt av Torgersen.

13 Vurderinger

13.1 Generelt

13.1.1 Generelt om påliteligheten av bittmerker i hud som bevis. Nyere litteratur

Det er i dag allment anerkjent at bittmerker i hud som regel ikke kan gi grunnlag for positiv identifikasjon av biteren.

Det anerkjente engelske tidsskriftet "Nature" for februar 2014 inneholdt artikkelen "Faulty forensic science under fire".²¹ Artikkelen omtaler et føderalt initiativ for etablering av "forensic science standards".

Om situasjonen vedrørende bittmerkebevis sies følgende:

"Mary Bush, a forensic dentist at the State University of New York in Buffalo, says there is little evidence that bite marks left in skin can reliably identify perpetrators.

...

Gregory Golden, president of the American Board of Forensic Odontology argues that the method is useful for eliminating suspects or determining whether a bite mark is human.

²¹ <http://www.nature.com/news/faulty-forensic-science-under-fire-1.14664>.

According to the Innocence Project, however, at least 15 people whose convictions involved bite marks and who served time in prison have been exonerated through DNA evidence since 1993.”

Artikkelen vedlegges.

Artikkelen i ”Nature” viser videre til utredningen ”Strengthening forensic science in the United States” som en komité nedsatt av ”National Research Council of the National Academies” utarbeidet i 2009.²² Utredningen inneholder adskillige uttalelser av interesse om bruken og verdien av tannbitt i hud som bevis.

Innledningsvis uttales det (side 174):

”Unfortunately, bite marks on the skin will change over time and can be distorted by the elasticity of the skin, the unevenness of the surface bite, and swelling and healing. These features may severely limit the value of forensic odontology.”

Utredningen peker videre (side 174) på nødvendigheten av et sammenlikningsgrunnlag for å kunne foreta en positiv identifikasjon:

”No thorough study has been conducted of large populations to establish the uniqueness of bite marks; theoretical studies promoting the uniqueness theory include more teeth than are seen in most bite marks submitted for comparison. There is no central repository of bite marks and patterns. Most comparisons are made between the bite mark and dental casts of an individual or individuals of interest. Rarely are comparisons made between the bite mark and a number of models from other individuals in addition to those of the individual in question. If a bite mark is compared to a dental cast using the guidelines of the ABFO²³, and the suspect providing the dental cast cannot be eliminated as a person who could have made the bite, there is no established science indicating what percentage of the population or subgroup of the population could also have produced the bite. This follows from the basic problems inherent in bite mark analysis and interpretation.”

Om behov for fortsatt forskning på området uttales det (side 175):

“More research is needed to confirm the fundamental basis for the science of bite mark comparison. Although forensic odontologists understand the anatomy of teeth and the mechanics of biting and can retrieve sufficient information from bite marks on skin to assist in criminal investigations and provide testimony at criminal trials, the scientific basis is insufficient to conclude that bite mark comparisons can result in a conclusive match.”

Noen av de grunnleggende problemene ved analyse og tolking av bittmerker blir deretter beskrevet slik (side 175-176):

²² <http://images.nap.edu/openbook/12589/png/R1.png>

²³ Disse ”guidelines” er omtalt i kapittel 4 i Medbøs manuskript, jf. avsnitt 12 foran.

- ”(1) *The uniqueness of the human dentition has not been scientifically established.*
- (2) *The ability of the dentition, if unique, to transfer a unique pattern to human skin and the ability of the skin to maintain that uniqueness has not been scientifically established.*
 - i. *The ability to analyze and interpret the scope or extent of distortion of bite mark patterns on human skin has not been demonstrated.*
 - ii. *The effect of distortion on different comparison techniques is not fully understood and therefore has not been quantified.*
- (3) *A standard for the type, quality, and number of individual characteristics required to indicate that a bite mark has reached a threshold of evidentiary value has not been established.”*

Avslutningsvis uttales det:

“Despite the inherent weaknesses involved in bite mark comparison, it is reasonable to assume that the process can sometimes reliably exclude suspects.

...

Although the majority of forensic odontologists are satisfied that bite marks can demonstrate sufficient detail for positive identification, no scientific studies support this assessment, and no large population studies have been conducted. In numerous instances, experts diverge widely in their evaluations of the same bite mark evidence, which has led to the questioning of the value and scientific objectivity of such evidence.

Bite mark testimony has been criticized basically on the same grounds as testimony by questioned document examiners and microscopic hair examiners. The committee received no evidence of an existing scientific basis for identifying an individual to the exclusion of all others. That same finding was reported in a 2001 review, which “revealed a lack of valid evidence to support many of the assumptions made by forensic dentists during bite mark comparisons.” Some research is warranted in order to identify the circumstances within which the methods of forensic odontology can provide probative value.”

De relevante sidene av utredningen vedlegges.

I tredje utgave av ”*The National Academies*” “*Reference Manual on Scientific Evidence*”, utgitt i 2014²⁴, vises det i stor utstrekning til 2009-utredningen. I en redegjørelse for ”*methods of comparison*” uttales det blant annet (side 107):

“Although the experts’ conclusions are based on objective data, the ultimate opinion regarding individuation is essentially a subjective one. There is no accepted minimum number of points of identity required for a positive identification. The experts who have appeared in published bite mark cases have testified a wide range of points of similarity, from a low of eight points to a high of 53 points. Moreover, disagreements among experts in court appear

²⁴ http://www.nap.edu/catalog.php?record_id=13163

commonplace....Because of the subjectivity, some odontologists have argued that "bite mark evidence should only be used to exclude a suspect. This (argument) is supported by research which shows that the exclusion of non-biters within a population of suspects is extremely accurate; far more so than the positive identification of biters."

Det redegjøres deretter for saker hvor etterfølgende DNA-bevis har utelukket mistenkte som rettsodontologene har identifisert som biteren.

De relevante sidene av dokumentet vedlegges.

MacDonald og Whittaker har på generelt grunnlag gitt uttrykk for de samme vanskelighetene (i norsk oversettelse):

"Fortolkninger av bittmerker og mulige mistenktes tenner er kjent som et meget vanskelig område innen rettsodontologi som krever betydelig erfaring og sakkunnskap. Vurderinger av sannsynligheten for at et bestemt tannsystem har vært årsaken til et individuelt bittmerke er subjektive. Det er ikke mulig å avgjøre sannsynligheten vitenskapelig på samme måte som man kan gjøre med andre identifikasjonsmidler."

Utredningen fra 2009 ga uttrykk for nødvendigheten av et tilfredsstillende statistisk materiale som sammenlikningsgrunnlag. Denne mangelen er også påpekt av Den rettsmedisinske kommisjon. Betydningen av et pålitelig statistisk sammenlikningsgrunnlag kan også illustreres med en kommentar fra professor i samfunnsvitenskapelig metode ved Universitetet i Oslo, dr. philos. Ottar Hellevik, til konklusjonen fra MacDonald og Whittaker om at det var "meget sannsynlig" at bittsporet stammet fra Torgersens tenner. Helleviks fagområde er samfunnsvitenskapelig metode og statistikk. Han skrev bl.a. følgende i Aftenposten 18. juni 2000:

"Å konkludere på basis av odontologiske data at det er meget sannsynlig, det vil si mer enn 50 prosent sjanse for at Torgersen er biteren, er det samme som å påstå at det neppe fantes noen annen person med tenner som kunne laget slike bittmerker. Dette er en konklusjon som ikke lar seg trekke uten presis informasjon om tannsituasjonen for menn i Oslo-området i 1958. Når slike data mangler, noe de britiske sakkynndige selv erkjenner, kan man ut fra elementære prinsipper for vitenskapelig slutninger fastslå at konklusjonen ... ikke er holdbar."

13.1.2 Betydningen av flerfaglige vurderinger

MacDonald og Whittaker har avvist en rekke av de uttalelsene som forelå i forbindelse med behandlingen i 1997-2001, under henvisning til at de som hadde uttalt seg, ikke hadde rettsodontologisk bakgrunn. Dette ble langt på vei lagt til grunn også av Borgarting lagmannsrett i kjennelsen av 18. august 2000. Til dette er å bemerke at også slike uttalelser må vurderes etter sitt innhold, ikke etter formalkompetansen til avgiveren, slik

som også Den rettsmedisinske kommisjon har bemerket.²⁵ Standpunktet innebærer nødvendigvis at man da også må se bort fra uttalelsen til Wærhaug, som jo ikke hadde rettsodontologisk kompetanse.

Det hører med at bittsporgransking dreier seg om undersøkelser både av tenner og av menneskelig vev. Kompetansen når det gjelder ekstern påvirkning på menneskelig vev og årsakene til slik påvirkning finnes hos anatomene, ikke hos odontologene. Det er anatomene og ikke våpen- eller verktøyekspertene som kan uttale seg om hva slags gjenstand som har forårsaket en stikkskade, skuddskade eller knusningsskade. Dette stiller seg ikke annerledes når det gjelder skader som er forårsaket av tannbitt.

Betydningen av flerfaglighet er understreket av Den rettsmedisinske kommisjons medlem dr. dr. Klaus Rötzscher, som i et skriv av 12. januar 2000 blant annet uttalte:

”In my opinion Forensic Odontology is an international and interdisciplinary part of Forensic Sciences. It is very helpful to include in difficult and “heavy weight” expertise specialists from different faculties (i.e. anatomists, anthropologists, dentists, forensic dentists, forensic genetics, forensic pathologists, pathologists, radiologists), who are all well educated and trained in different fields of forensic sciences. They are (not only the dentists, forensic dentists) experts of equal value in expertise and in forming their own opinion before answering difficult and complicated cases of crime investigation.”

Dette innebærer at uttalelsene fra anatomene Holck og Flood, på samme måte som uttalelsene fra den uavhengige forskeren og fysiologen Jon Ingulf Medbø, må vurderes etter sitt innhold som deler av det totale bevisbildet, og at en formalstatus som rettsodontolog ikke i seg selv innebærer at slike uttalelser skal vektlegges tyngre enn andre.

13.1.3 Forhold som vanskeliggjør tolkingen av bittspor i hud

I utredningen ”*Strengthening forensic science in the United States*” som er sitert foran, uttales det innledningsvis på side 174:

”Unfortunately, bite marks on the skin will change over time and can be distorted by the elasticity of the skin, the unevenness of the surface bite, and swelling and healing. These features may severely limit the value of forensic odontology.”

De særlige problemer som oppstår i forbindelse med tolkingen som følge av kvinnebrystets kompleksitet, er utredet av Holck og Flood. Det vises til punktene 8.1.5 og 8.1.6 foran. De rettsodontologer som har uttalt seg, har på generelt grunnlag gitt uttrykk for disse problemene, men det er først og fremst disse to som har den nødvendige anatomiske kompetanse til å kunne klargjøre hvilke problemer man her egentlig står overfor.

²⁵ Jf. punkt 9.1.9 foran.

Forskyvning er et ytterligere problem.

MacDonald og Whittaker uttaler om dette (i norsk oversettelse):

”Forskyvning er en viktig faktor i bittmerker. Dette er som oftest en vanskelighet som forekommer på det stadiet hvor en mistenkte tenner sammenlignes med et bittmerke. Det er mye mindre sannsynlig at forskyvning vil utgjøre et problem på det stadiet hvor karakteristiske trekk ved et bittmerke skal identifiseres. Det er grunnen til at det legges så stor vekt på karakteristiske trekk.

Det forekommer forskjellige typer forskyvninger. Dynamisk forskyvning forekommer når vevet forskyves ved bitemekanismen. Posisjonsforskyvning kan forekomme hvor et mobilt vev undersøkes i en annerledes posisjon i forhold til hva det var da bittet ble foretatt. For eksempel vil en kvinnes bryst, som ble bitt i mens den tilsvarende armen var løftet kunne vise posisjonsforskyvning hvis man ser det med armen ned. En annen kilde til forskyvning kan introduseres på det stadiet hvor det tas fotografier av bitt hvis filmflaten ikke er parallell med bittmerkeflaten.”

Også Strøm var inne på noe av det samme:

”På grunn av brystets halvkuleform og plastisitet vil de bittmerker som settes ikke kunne sammenlignes på samme måte som hvis det dreier seg om bittmerker i et eple. Vi kjenner ikke til hvordan selve brystpartiet som omfatter bittmerkene lå i forhold til tannrekkene under selve bittet”

Disse forskyvningene ble klart dokumentert og begrunnet i en enkel undersøkelse som Holck gjorde i 2000 og som han redegjorde for i et brev til advokat Erling Moss 4. juli 2000. Brevet ble oversendt Borgarting lagmannsrett og har fulgt saken siden, men er ikke kommentert verken i lagmannsrettens avgjørelse i 2000, i Høyesteretts kjæremålsutvalgs avgjørelse 2001 eller i Gjenopptakelseskommissjonens avgjørelser i 2006 og 2010. Holcks undersøkelse gikk i korthet ut på følgende: Han satte et stempelmerke formet som et kryss på brystet til en av sine kvinnelige pasienter. Grenene på krysset var 20 mm og sto vinkelrett på hverandre. Han målte deretter endringer i stempelmerket som følge av at pasienten skiftet stilling, stående og liggende, og med armen i ulike stillinger. Han oppsummerer resultatene slik:

”Vi ser en lengdeøkning (strek) på opptil 20 %, men også en lengdereduksjon (elastisitet) på ca. 10 %, samt en vinkelforandring på hele 27 % i samme stilling, selv uten påvirkning av manuelle krefter”

Holck konkluderte:

”I denne saken er det ikke a. engang faglig enighet om hvilke tenner som har avsatt merke, b. ikke kjent hvordan offeret og morderen har stått eller ligget i forhold til hverandre da bittet ble avsatt, eller c. i hvilken grad brystets hud eventuelt er blitt manuelt strukket. Da Torgersen heller ikke har særtrekk ved sin tannstilling som man med sikkerhet ikke vil kunne gjenfinne hos noen annen

person, må bittmerkene i Rigmor Johnsens bryst ansees som uegnet til å bevise Fredrik Fasting Torgersens skyld."

De usikkerhetene som er påvist her, er av sentral betydning. Vi vet ikke om Rigmor Johnsen sto, satt eller lå da bittet ble påført henne, og vi vet heller ikke hvilken posisjon venstre arm hadde.

Tidsforløpet mellom bittet og prøvetakingen er et ytterligere forhold som kan medføre ytterligere usikkerhet. I brev av 28. oktober 1999 til advokat Erling Moss skriver Holck blant annet følgende:

"Jeg vil i den forbindelse minne om dr. Whittakers eget arbeide fra 1975 ("Some laboratory studies on the accuracy of bite mark comparison". Int.Dent.J. 25; 166-71) hvor han fremhever at muligheten for riktig identitet ved bitt (ved forsøk med griseskinn) sank fra 63% "when subjective comparisons were carried out" umiddelbart etter bittene, til bare 9% etter 24 timer. Selv i et kontrollert forsøk sank altså muligheten for en positiv identifikasjon drastisk etter kort tid, og viser at også tidsaspektet (som Strøm åpenbart ikke tok hensyn til) spiller en stor rolle."

Det er redegjort ytterligere for Whittakers forsøk under punkt 3.3.3..1 foran. Det er opplyst at Whittaker forklarte i den muntlige høringen for Høyesteretts kjæremålsutvalg at avstøpningene var gjort av tennene til tannlegestudenter, og at det måtte legges til grunn at mange av disse hadde hatt regulering på tennene, og at det da ville være vanskeligere å identifisere tannavtrykk fra slike tenner.

Uansett viser denne undersøkelsen klart at tidsfaktoren spiller en rolle, og at det blir vanskeligere å identifisere et bittspor jo lengre tid som går mellom bittet og undersøkelsen.

Strøm opplyser at han ankom Rettsmedisinsk institutt 7. desember 1957 kl 0930. Han tok antakelig sine prøver før obduksjonen fant sted. Allikevel har det gått minst ca. 10 timer fra bittet til avstøpningene ble gjort. Av obduksjonsrapporten fremgår at "(d)et er kraftig dødsstivhet til stede over alt." Det må legges til grunn at både tidsforløpet og dødsstivheten har innvirket på mulighetene for å kunne gjøre et sikkert avtrykk av bittsporene, men disse forholdene har ikke vurdert av noen av de oppnevnte sakkyndige.

I tillegg kommer de biomekaniske forhold som er påvist av Medbø²⁶, og som bekrefter at det som kan se ut som et spor etter en fure i biterens tenner, også kan ha andre årsaker.

Når Strøm i følge Aftenpostens referat 10. juni 1958 uttalte i retten at

²⁶ Jf. foran under punkt 11.2.

”(e)t bitt i en kvinnes bryst er like godt som i en plastmasse, og avstøpningen viste alle detaljer”

kan det nok tenkes at bittsporene fremsto som skarpe. Men utsagnet viser ikke desto mindre – til tross for hva han selv sa om plastisitet i den skriftlige erklæringen – at han ikke har hatt forståelse for de mange faktorer som kan ha virket inn og medført at det ikke nødvendigvis var samsvar mellom bittmerkene slik de fremsto om formiddagen 7. desember 1957 og de tenner som måtte ha avsatt dem den foregående natt.

13.1.4 Tannslitasje i befolkningen

Det vises innledningsvis til redegjørelsen under 4.3.2 foran.

Et helt sentralt spørsmål er selvfølgelig forekomsten av tannslitasje som kan forårsake slike furer som gjenfinnes i flere av bittsporene, og som heller ikke er uforenlige med Torgersens tenner. Jo mer vanlig slik slitasje var i 1957, jo mindre vekt kan legges på sammenfallet.

I 1958 ga Strøm et galt bilde av denne situasjonen, som følge av utsagnet om at bare 1-2 % av befolkningen hadde kant i kant-bitt, og som må ha blitt forstått som om bare en slik andel av befolkningen hadde slitasjefurer i tennene. Wærhaug og Bang har ikke uttalt seg om dette spørsmålet, som har vært tillagt betydelig vekt av Flood, og som også har vært reist av Den rettsmedisinske kommisjon.

MacDonald og Whittaker uttaler:

“This is a very difficult question. Certain people advising the defence appear to be saying that up to half of all adults in Norway in 1958 would have worn or damaged incisal edges. However, they have provided no support for this view. Our search of literature suggests that there are no data to support this view of the defence advisers. Our best estimate is based on studies such as that by Hugoson et al, Acta Odontol. Scand. 1988. This refers to Swedish people. The problem is that we believe the “wear on Torgersen’s front teeth not to be just due to wear of one tooth on another. The pattern is that of both wear and erosion – producing the hollowed out troughs on some of the incisal edges. Data on wear and erosion is extremely sparse and it must be remembered that much modern day erosion in young people is due to “Coca-Cola” type beverages in high quantities – not available to the same extent in 1958. The best figures we can suggest are: -Wear of incisal edges of lower incisors to class 2 degree (i.e. more than dentine pits exposed) would be less than 10 % in 30 year olds, about 3 % in 20 year olds and about 25 % in 60 year olds. Add to that, the complication feature of erosion and the fact that we are trying to extrapolate from more modern data and we must conclude that the condition seen in Torgersen could not be expected to be more than rare. In the United Kingdom a major survey of tooth wear was carried out by Smith and Robb (1996). In the 15-26 year old group the wear of front lower teeth averaged a score of 1.25. In the 56-65 year olds it averaged 2.25.

Using their scoring method the extent of tooth tissue loss in the lower front teeth of Torgersen would be awarded next to the highest or most severe category (3) described by Smith and Robb. This extent of damage in the biting edge in a young individual is very unusual."

Det kan være grunn til å merke seg den innledende åpenbart nedsettende betegnelsen "certain people advising the defence...".

MacDonald og Whittaker har altså ikke omtalt undersøkelsen til Ainamo, til tross for at denne er omtalt i en artikkel hvor Whittaker selv har vært medforfatter.²⁷ Artikkelen har vært trukket frem av Flood i forbindelse med Høyesterettsd kjæremålsutvalgs behandling av saken i 2001. Floods redegjørelse for undersøkelsen er omtalt foran under punkt 9.3.3.2.

Medbø gir følgende redegjørelse for undersøkelsen:

"Et system som blei innført for mer enn femti år sia av Ramfjord, er godt egna her, se tabell 4.1:

0. *Ingen slitasje*
1. *Slitasje bare i emaljen; ikke noe dentin (tannbein) er synlig*
2. *Slitasjen går gjennom emaljen i skjærekanten og inn i dentinet, men høyden på tanna er ikke vesentlig redusert (under en tredel av full høyde).*
3. *Ekstrem slitasje. Tyggeflata (på jeksler) er slitt plane, for fortenner er tanna er slitt ned med minst en tredel av den opprinnelige høyden.*

Hva er så vanlig tannslitasje? Finnen Ainamo undersøkte til sammen 4316 fullt utvikla tenner hos 154 menn 19–22 år gamle (soldater). For de to midtfortennene i underkjeven fant han at minst annenhver soldat hadde slitasjegrade 2 på skjærekanten slik Torgersen hadde det i 1957. For midtfortennene i overkjeven hadde hver fjerde soldat tilsvarende stor slitasje på skjærekanten. Hugoson og medarbeidere, som brukte nesten det samme skåringsystemet, fant at nesten annenhver midtfortann i underkjeven hos 20 år gamle kvinner og menn hadde slitt av iallfall deler av emaljen på skjærekanten. I overkjeven hadde hver tredje midtfortann så stor slitasje. Slitasjen økte med alderen, og etter femti års alder hadde to av tre midtfortenner i underkjeven slitt av emaljen på skjærekanten. Også Smith og Robb har gitt tilsvarende tall, men de har behandla fronttenner under ett og ikke skilt mellom midtfortenner som blir mest slitt, sidefortenner som blir mindre slitt, og hjørnetenner der graden av slitasje kan variere mer.

I nyere tid har Solheim i samband med arbeid med Torgersensaka også sett på slitasje i tenner. Han har fått 222 personer til å lage avtrykk av tennene sine ved å bite i voks. Senn har kritisert Solheim for valgt av avtrykksmateriale, men dén faglige diskusjonen går jeg ikke inn på her. Også Solheim fant at nesten annenhver undersøkt midtfortann i underkjeven (tann 41, den høyre, og

²⁷ Jf. foran under 9.3.3.2.

tann 31, den venstre) hadde slitasje som etter Solheims vurdering var forenlig med tannmerkene 5 og 6. Han hevdet rett nok at bare et mindretall (om lag hver tiende undersøkte tann) hadde tydelige furer i skjærekanten som var forenlige med detaljer i de to tannmerkene. Uansett har også Solheim funnet at de "enestående" mikroskopiske trekkene som påtalemyndighetens sakkyndige hele tida har ment biterens tenner må ha hatt ut fra hva de ser i tannmerkene 5 og 6, slett ikke er uvanlige blant voksne mennesker.

Disse resultatene viser at den slitasjen som Strøm i 1957–1958 så i fortennene til Torgersen og som han mente var enestående, er så vanlig at en må vente å finne den i omtrent annenhver fortann."

Det er uvisst hvilken alder den aktuelle biteren har hatt. Vitnet Esther Olsson har anslått alderen på den mannen som Rigmor Johnsen beklaget seg over, til 30-35 år. Andre vitner har ment at han var yngre.

Uansett må det etter de opplysninger som foreligger om den generelle forekomsten av tannslitasje, legges til grunn at den slitasje som bittmerkene bærer preg av, og som også finnes igjen hos Torgersen, var så vidt vanlig forekommende blant voksne menn i Oslo i 1957, også blant yngre menn, at dette sammenfallet ikke er noe moment som kan tillegges vekt av betydning i Torgersens disfavør.

13.2 Konkrete vurderinger

13.2.1 Utgangspunkt

Utgangspunktet ved vurderingen av tannbittbeviset må nødvendigvis være at alle særlige trekk i bittsporet må være forenlige med tilsvarende trekk ved Torgersens tenner for at man skal konkludere med at han er eller kan være biteren. Det understrekes at det må dreie seg om særlige trekk. Om en tann uten særlige karakteristika samsvarer med et bittspor etter en tann uten karakteristika, er et slikt sammenfall i seg selv uten vekt. I tillegg må det være et tilstrekkelig antall trekk som samsvarer. Hvis ett enkelt trekk i bittsporet ikke lar seg forene med Torgersens tenner, må det konkluderes med at han ikke er biteren, uansett om det måtte være andre trekk som isolert sett kan passe. Det kan selvfølgelig her som ellers konstrueres teorier om samsvar under helt bestemte forutsetninger. Men jo mer anstrengt slike teorier er, desto mindre grunn er det til å legge vekt på dem.

Utgangspunktet om fullstendig samsvar er selvsagt. I sin uttalelse av 22. november 2003 har Senn formulert det slik, med henvisning til de "guidelines" som er utarbeidet av The American Board of Forensic Odontology:

"(If there is even one incompatible inconsistency the suspect should be considered a candidate for exclusion."

For Torgersens vedkommende innebærer dette at han skal utelukkes dersom det bare er en enkelt uforklarlig uoverensstemmelse mellom bittsporene og hans tannsett og bittsporene. Jo flere slike uoverensstemmelser som kan påvises, desto sikrere blir utelukkelsen.

13.2.2 Entydig oppfatning hos flertallet av sakkyndige

Av de sakkyndige som har vært oppnevnt av domstolene – når en ser bort fra Strøm og Wærhaug, som i 1958 var sikre på at Torgersen var biteren – har Bang, hvis avhengighet av Strøm er kommentert foran under punkt 8.1.3, kommet til samme resultat som Strøm. De sakkyndige som ble oppnevnt av Borgarting lagmannsrett og Høyesteretts kjæremålsutvalg i 1999-2000 – MacDonald og Whittaker – har endt opp med at Whittaker har ansett sannsynligheten for at Torgersen er biteren, som *”between possible and likely”* – altså med en nedre grense langt under 50 % – og anbefalt domstolen å se bort fra tannbittbeviset.

Senn og Flood forklartger seg for kommisjonen. Senn konkluderte med at Torgersen kan utelukkes som biter. Flood konkluderte med at tannbittbeviset ikke har beviskraft til å peke ut Torgersen

Den eneste av disse som fortsatt holder fast ved at Torgersen er biteren, er Solheim, hvis objektivitet er høyst tvilsom på grunn av tilknytningen til Strøm og Bang.

Samtlige av de øvrige som har uttalt seg om tannbittbeviset, har konkludert med at Torgersen må utelukkes, eller i et hvert fall med at det er mer sannsynlig at han ikke er biteren enn at han er det. Det kan her vises til uttalelsene fra tannlege Fredrik Neumann, professor Arne R. Hagen, tannlege Kjell Johannesen, forsker dr. scient Jon Ingulf Medbø og professor dr. med. Per Holck.

Senn forela også sin rapport og utelukkelseskonklusjon for tre andre fremtredende amerikanske rettsodontologer, professor Marden E. Alder, professor Paul G. Stimson og professor Michael Bowers, som alle var enige med Senn.

Det hører med at de eneste som har gjennomgått og vurdert alle trekk ved tannbittbeviset – både de som kan tale i Torgersens disfavør og de som taler for å utelukke ham, er Senn, Flood, Holck og Medbø. Disse er samstemmige i sin konklusjon om at det er en rekke trekk ved tannbittbeviset som viser at Torgersen ikke kan være biteren.

I tillegg kommer uttalelsene fra Den rettsmedisinske kommisjon, som 3. oktober 2001 konkluderte slik:

”Alt i alt er det blitt demonstrert at dagens ”state-of-the-art innen dette området av rettsodontologien er slik at det ikke gir grunnlag for noen sterk konklusjon om at det aktuelle bittmerket ble påført av Torgersen, og heller ikke om at det ikke ble det.”²⁸

Dette kan vanskelig tolkes annerledes enn at Den rettsmedisinske kommisjon mener at bittmerkene ikke gir konkrete holdepunkter for at Torgersen er biteren, men at de heller ikke utelukker ham. Den rettsmedisinske kommisjon tar med andre ord klar avstand både fra den sikre konklusjonen til Strøm og Wærhaug i 1958, og også fra den opprinnelige konklusjonen til MacDonald og Whittaker.

13.2.3 Likhetstrekk

13.2.3.1 Furer i fortennene

Det er på det rene at bittsporene kan tolkes som om biteren hadde furer i et hvert fall i de tennene som forårsaket bittmerkene 1,5 og 6, og at dette er trekk som isolert sett kan stemme overens med Torgersens tenner.

13.2.3.2 Overlegninger

MacDonald og Whittaker har lagt betydelig vekt på såkalte overlegninger, hvor transparente bilder av tennene har vært lagt over bilder av bittmerkene, og hvor disse har passet godt sammen. Vi vet ikke imidlertid ikke hvilken posisjon bryst og venstre arm befant seg i da bittet ble gjort. Hensett til mulige utslag av eventuelle forskyvninger, jf. foran under punkt 12.2, er det vanskelig å se at slike overlegninger kan tillegges noen vesentlig vekt. I tillegg kommer at både Senn og Holck har foretatt tilsvarende overlegninger, som ikke samsvarer med Torgersens tannsett.

13.2.3.3 Andre likhetstrekk?

Det er vanskelig å se at det har vært påvist andre særlige likhetstrekk

13.2.4 Forskjeller

13.2.4.1 Uenighet om tenner i overkjeven

Som det fremgår av gjennomgangen foran, er det ikke enighet mellom de rettsoppnevnte sakkyndige om hvilke tenner hos biteren som har avsatt bittsporene 1, 2 og 3. Strøm og Wærhaug, med senere tilslutning av Bang, allokterer dem til biterens tenner 21, 11 og 12. Det ses da bort fra Wærhaugs opprinnelige allokering av bittspor 3 til tann 13. MacDonald og Whittaker allokterer dem til biterens tenner 11, 12 og 13 for henholdsvis bittspor 1, 2 og 3. Det er altså uenighet mellom disse to grupper av

²⁸ Jf. punkt 9.1.9 foran.

sakkyndige om hvilke tenner i overkjeven hos biteren som har avsatt samtlige av disse tre bittsporene. Allikevel får alle disse sakkyndige alle disse tre bittsporene til å passe med tennene i Torgersens overkjeve. Dette er i seg selv oppsiktsvekkende. Forholdet er også særskilt trukket frem som en svakhet ved tannbittbeviset av Den rettsmedisinske kommisjon.

Av vesentlig betydning er det også at MacDonald og Whittaker argumenterer med tyngde mot uttalelsene fra Strøm og Wærhaug på dette punktet, og også gir en god forklaring på hvorfor versjonen til Strøm og Wærhaug ikke kan legges til grunn. Deler av MacDonalds og Whittakers vurdering av løsningen til Strøm og Bang er gjengitt foran under 8.1.2. Her følger denne vurderingen i sin helhet:

”Although there are a number of possible features of correspondence of these teeth (tennene 21, 11 og 12) with the respective marks, we do not find this to be a fully satisfactory explanation of the way the bite was made for a number of reasons. The spacing between marks 2 and 3 does correspond to the spacing between the parts of the right central and lateral incisors said to have caused these marks. However, mark 3 is distinctly rounded in Figure 2a and oval in Figure 3a. It is difficult to accept that both the shape and orientation of this mark can be explained satisfactorily as being caused by the most prominent part of the biting edge of the upper right lateral incisor. The good alignment of marks 1 and 2 is at variance with the displacement of the upper left central incisor towards the lip. This could be explained if the bite mark were a record of the part of the biting edge of the left central incisor towards the palate and the part of the biting edge of the right central incisor towards the lip. Inspection of the oblique patterns of wear of these biting edges suggests that this is unlikely to have occurred. The furrow (groove) in the biting edge in mark 1, described by Dr Strøm and explained as due to the upper left central incisor, could equally well correspond to the groove described in our assessment of the upper right central incisor. Dr Strøm does not mention any furrow in the mark 2, but Dr Bang does note a thin furrow. We are unable in the material available to us to see any furrow (groove) in mark 2.”

Her påpeker altså MacDonald og Whittaker to grunnleggende forhold ved Torgersens tenner i overkjeven som ikke stemmer med Strøms og Bangs tolking: Manglende samsvar mellom tann 13 og bittmerke 3, og manglende samsvar mellom bittsporene 1 og 2 på den ene side og tannstillingen for Torgersens tenner 21 og 11 på den andre side.

Solheim, som er den eneste av de ikke oppnevnte sakkyndige som fortsatt mener at Torgersen er biteren og at Strøms og Bangs tolking er den riktige, kommenterer på samme måte MacDonald og Whittakers versjon i sitt brev 3. april 2001 til Høyesteretts kjæremålsutvalg, hvor han fremsetter ”*Iakttakelser, betraktninger og synspunkter etter Høyesteretts kjæremålsutvalgs høring om tannsporet, 22. mars 2001.*”

Her uttaler han blant annet:

”Om de (MacDonald og Whittaker) på det innledende stadium hadde benyttet denne interaktive metode samt vurdert mekanismen med hvilken Torgersen kunne ha satt bittet, kunne de muligens ha kommet til den samme konklusjon om orienteringen av hvilke overkjevetenner hos Torgersen som kunne ha satt spor om de tidligere norske sakkyndige kom til. Når en person tar bitt rundt brystvorten for å suge eller bite, er det, etter mitt skjønn, mest naturlig å gjøre dette med midten av munn. Det vil da naturlig at man biter til med de midtre fortenner, noe alle er enige om at gjerningsmannen her har gjort med underkjevefortennene sine. Da vil det være naturlig å skyve underkjeven litt framover for bedre å få tak til å suge, og underkjevens hjørnetann vil bite rett mot den distale del (lengst bort fra midtlinjen) av tann I2 (høyre sidefortann) i underkjeven. I en slik situasjon mener jeg det ville være unaturlig å vri underkjeven over mot høyre slik at hjørnetennene oppe og nede bet mot hverandre, slik de må ha gjort etter den orienteringen de sakkyndige nå var enige om. I en slik bittestilling vil suging være svært vanskelig, noe en hver kan prøve selv. Dette kan tale mot den nye orienteringen, men må jo understøttes av faktiske funn.”

Solheim fortsetter:

”Jeg regner med at kjæremålsutvalget er vel vitende om at de tidligere norske sakkyndige hevdet en annen orientering av overkjevebittet, og det neppe fordi de ikke hadde gjort en grundig analyse av sporet og Torgersens tenner.... For ikke å forvirre kjæremålsutvalget, går jeg her ikke nærmere inn på hvilke forhold som er lite forenlig med denne nye orienteringen. Det er egentlig ikke nødvendig å trekke overkjevesporet inn vurderingen mer enn at det kan være satt av Torgersen, og her er både de britiske og norske sakkyndige enige. Man kan godt trekke konklusjon kun ut fra underkjeven og anse overkjevesporet forenlig med Torgersen, men for øvrig se bort fra detaljer. De tidligere norske sakkyndige har gitt en beskrivelse av sin orientering som også viser ytterligere karakteristiske trekk i sporet etter overkjeven som passer med Torgersen. De har imidlertid ikke diskutert de detaljer som taler mot den britiske orienteringen. De må ha funnet dette unødvendig siden det til sist (1974) ikke var noen tvil om orienteringen.”

Her har altså Solheim i 2001 påvist en vesentlig svakhet ved MacDonalds og Whittakers versjon – forutsetningen om at underkjeven har vært trukket minst ca. 1 cm til høyre ved bittet, noe som har vært nødvendig for å forklare allokeringen av bittmerkene 3 og 4 til hjørnetennene. Men han unnlater å påpeke den nødvendige konsekvens som Medbø senere har påvist, nemlig at andre tenner da vil møtes før fortennene, og forhindre at de siste setter dype og tydelige merker. Medbø har på samme måte tilbakevist Solheims hypotese om bitt med fremskutt underkjeve.

Den Rettsmedisinske kommisjon uttaler 10. desember 1999 – svært forsiktig – om denne uoverensstemmelsen mellom de oppnevnte sakkyndige:

”Det faktum at to ulike sett av As overtenner finnes å kunne passe med den øvre del av bittmerket kunne indikere at denne del av bittmerket ikke er svært karakteristisk for den som har avsatt bittet.”²⁹

Her går DRK ikke langt nok. Situasjonen er at to sett av sakkyndige, som alle mener at Torgersen er biteren, har presentert hver sin innbyrdes uforenlige versjon av hvilke tenner i Torgersens overkjeve som skal ha avsatt bittmerkene 1, 2 og 3. Samtidig har de redegjort for hvorfor den andre versjonen ikke kan legges til grunn. Dette bør i seg selv være tilstrekkelig til å konstatere at Torgersen ikke kan være biter, idet ingen av disse motstående sett med sakkyndige har kunnet forklare på en tilfredsstillende måte – noe som også nødvendigvis gjør en tilfredsstillende forklaring på hvorfor den andre versjonen ikke kan legges til grunn – hvorledes Torgersens tenner i overkjeven kan ha avsatt disse bittmerkene.

Gjenopptakelseskommissjonens utsagn på side 158 om at

”(f)or så vidt gjelder dette spørsmål/bevis står saken ikke særlig annerledes enn ved Høyesteretts kjæremålsutvalgs behandling i 2001”

innebærer nødvendigvis at kommisjonen fortsatt anser tannbittbeviset for å trekke i retning av at Torgersen er biteren, slik kjæremålsutvalget uttalte i 2001. Svakheterne ved dette utsagnet er omtalt foran under punkt 9.2. Men da er det påfallende at kommisjonen ikke har foretatt noen nærmere vurdering av konsekvensene av uenigheten blant disse sakkyndige, og heller ikke har tatt noe standpunkt med hensyn til hvilken av de to innbyrdes motstridende versjonene som skal legges til grunn.

13.2.4.2 Manglende spor etter høyre nedre sidefortann (tann 42)

Det vises til gjennomgangen foran under punkt 4.3.3.1. Dette er et sentralt punkt, og vil derfor bli gjennomgått relativt detaljert i det følgende.

Verken Strøm eller Wærhaug beskrev noe merke etter høyre sidefortann i underkjeven (tann 42). De kommenterte heller ikke hvorfor merke etter tann 42 mangler. Etter at forholdet med det manglende merket etter denne tannen var påvist av Neumann, uttalte Bang at

”et fullstendig og tydelig merke kan en ikke sikkert påvise her”

Han ga følgende forklaring:

”Imidlertid kan den lille avflatete forhøyning som beskrevet nærmest merke nr. 5 svare til høyeste punkt på skjærekanten av sidefortannen.”

²⁹ Jf. punkt 9.1.9 foran.

Bang har ikke studert selve brystet, men en avstøpning av bittmerkene. Ut fra denne har han selvfølgelig ikke kunnet si noe om hvorvidt det dreier seg om en naturlig fordypning eller et bittmerke.

MacDonald og Whittaker uttaler:

”There appears to be an undamaged area of skin between marks 4 and 5, although a small indentation appears to extend from the edge of mark 5 towards mark 4 and this may indicate part of the biting edge of a tooth.”

De opplyser ikke hvor i materialet de har sett dette. Og forbeholdene er klare: En fordypning *”appears to extend...”* og den *”may indicate...”*³⁰. Og når det presiseres at det dreier seg om *”an undamaged area of skin”*, indikerer også dette at det dreier seg om en naturlig fordypning og ikke om et merke etter en tann.

Noe senere, under kommentarene til Bangs uttalelse, heter det:

“ ...in our own examination we also felt that there was some indication of tooth impact in this area.”

MacDonald og Whittaker mener altså å ha sett noe som kan være et tannmerke. At det kan dreie seg om en naturlig fordypning, er ikke vurdert. I likhet med Bang har de ikke studert selve brystet

Solheim skriver 21. desember 1999:

”Ved omhyggelig undersøkelse av modellene med spor i brystet finner vi at det er en svak impresjon i huden mellom sporene etter tann 43 (merke 4) og 41 (merke 5) der tann 42 burde være.”

Om denne *”impresjonen”* kan ha hatt naturlige årsaker, er heller ikke vurdert av Solheim, som heller ikke har studert selve brystet.

Senn og Holck, som har undersøkt brystet i mikroskop, har ikke registrert spor etter tann 42. I brystet slik det er bevart i dag, finnes det ikke noe merke etter tann 42. Huden mellom bittmerke 4 og 5 er helt regulær og ubeskadiget.

Det er karakteristisk for disse observasjonene at det bare er de sakkyndige som har ment og som holder fast ved at Torgersen var biteren, som mener å ha sett spor etter tann 42. At man ser det man venter – og kanskje også ønsker – å se, er en ikke ukjent vitnepsykologisk erfaring.³¹

³⁰ Jf. foran under punkt 9.1.10.4.

³¹ Jf. Nils Erik Lie: Parts- og vitneavhør (Oslo 2012), side 61-62.

Om disse sakkyndige i det hele tatt har sett noen fordypning i denne delen av brystet eller av avstøpningene av det – noe som i seg selv kan være tvilsomt nok – har de sett noe som like gjerne kan ha vært en naturlig fordypning i denne delen av areola som spor etter en tann. Under denne forutsetning er observasjonen uten verdi.

Men om det skulle være slik at denne angivelige fordypningen skulle være spor etter en tann, kan den allikevel ikke være spor etter Torgersens tann 42.

Torgersen hadde i 1957 normale tenner 43, 42 og 41. I horisontalplanet var tann 43 høyere enn tann 42, som igjen var høyere enn tann 41.

Bittmerkene etter tann 43 og tann 41 hadde trengt gjennom huden. Dette fremgår av Strøms rapport av 28. april 1958, der det uttrykkelig sies at bittmerkene nr. 1, 2, 3, 4 og 5 er ”Bitt gjennom huden”³². Det har altså vært et kraftig bitt. Under disse omstendigheter må det kreves en plausibel forklaring på at sporet etter tann 42 ikke har gått gjennom huden og bare er en antydning – i motsetning til de kraftige sporene etter tann 41 og tann 43, dersom det allikevel skal legges til grunn at det var Torgersen som hadde bitt. Senn formulerte problemstillingen slik i uttalelsen av 11. mars 2001:

”Torgersen’s tooth 42 would be expected to mark as distinctly as 41 and 43 (...). There was no mark in this position seen in the photographs or models from 1957 or in the breast of Rigmor Johnsen in 2001 (...).”

I tilleggssuttalelsen av 22. november 2003 uttaler han ytterligere:

*”Unexplainable physical feature
There was no mark for tooth 42. No one can give a reasonable explanation for a phenomenon that would allow Torgersen’s teeth 412 and 43 to mark and yet leave no mark for tooth 42.”*

Senn har også foretatt bittforsøk med en modell av Torgersens tenner montert i en kunstig kjeve, en såkalt artikulator. Det ble bitt både i vått lær og i voks. I begge tilfeller fant han at Torgersens tann 42 alltid avsatte merke.

Om forsøkene med bitt i lær skrev Senn i sin uttalelse av 11. mars 2001:

”Wet cowhide that had been shaped over the breast models to create a similar shape was “bitten” using this device varying the pressure, angle of attack, and duration. The test bites were made with the teeth in both centric occlusion and in an edge-to-edge protrusion. Left and right lateral excursive bite positions in both centric and protrusive were tested. These test bites are not intended to be comprehensive studies of the dynamics of Torgersen’s biting action but to determine if the teeth of this subject could make certain kinds of marks under

³² Jf. punkt 3.1 foran.

the conditions of the tests. The resulting biting tests showed the arrangement of Torgersen's teeth very well. Reducing the biting pressure reduced the indentation into the leather. Even in the most faint marks every subject tooth marked on every test. Tooth 41 marked the least in the lesser force marks. In no case was it possible to make 41 and 43 mark without 42 marking."

Om forsøkene med bitt i voks skrev han tilsvarende:

"Multiple test bites in wax with Torgersen's models generated similar results as the test bites in leather. Hand manipulation of the models is less objective and less physiologic than a system using an articulator. In no case were teeth marks for 41 and 43 possible without a mark for tooth 42."

Også tannlege Kjell Johannesen gjennomførte artikulatorforsøk med bitt av en modell av Torgersens tenner, påført sverte, i levende kvinnebryst. Ifølge hans forsøk kunne ikke Torgersens tenner 41 og 43 sette merker uten at også tann 42 satte merke. Johannesens konklusjon, formulert som kommentarer til bilder tatt under forsøket, var:

*"5. Bildet viser hvordan gipstenner med sverte føres mot et levende kvinnebryst og klemmes sammen til bitefunksjon.
6. Bildet viser klare, tydelige merker avsatt av Torgersens gipstenner.
7 ... samtlige tenner med sverte setter tydelige merker også i avtrykksmassen."*

Medbø har senere, i samarbeid med ingeniør Ole Synnes, foretatt tilsvarende artikulatorforsøk med modell av Torgersens tenner i jur av svin og sau. Forsøkene er nærmere beskrevet under avsnitt 12.7 foran. Medbø og Synnes fant, i likhet med Johannesen og Senn, at Torgersens tann 42 alltid setter et merke som er like tydelig som merkene fra de andre tennene i underkjeven. Dessuten fant de at mellomrommet mellom bittmerke 4 og 5 var for lite til at det var plass til Torgersens tann 42.

Medbø og Synnes redegjør også for bittforsøkene i artikkelen «Eksperimentell etterprøving av bittmerkebeviset» i boka *"Festskrift til Fredrik Fasting Torgersen (Oslo 2014)"*.

Undersøkelsen til Medbø og Synnes omfattet ikke bare betydningen av fravær av merke etter Torgersens tann 42, men også en rekke andre trekk ved Torgersens tannsett sammenholdt med bittmerket i den dreptes bryst. Deres sammenfallende konklusjon er:

*"Sammenfatning
Eksperimentell etterprøving av bitt med en modell av Torgersens tanngard har vist ei rekke avvik fra bittmerket i brystet til drapsofferet. Det er bare ei naturlig forklaring på disse avvika, og det er at Torgersen ikke er biteren. Påtalemaktas sakkyndige har prøvd å forklare påviste avvik mellom bittmerket*

i brystet og Torgersens tanngard med at Torgersen kan ha bitt med kjeven forskjøvet ut fra normalstillinga. Våre etterprøvinger viser at om Torgersen virkelig hadde bitt med kjeven forskjøvet ut fra normalstillinga, ville han ha etterlatt et bittmerke som var svært ulikt det i brystet på drapsofferet.”

Tre uavhengige artikulatortforsøk har altså vist at Torgersens tann 42 alltid setter merke sammen med tann 41 og 43. Dette underbygger på eksperimentelt grunnlag konklusjonen om at bittmerket i brystet er uforenlig med at Torgersen er biteren.

Spørsmålet blir så om det finnes noen plausibel forklaring på fraværet av et merke – eller et tydelig merke – fra tann 42, under forutsetning av at Torgersen var biteren.

MacDonald og Whittaker har uttalt:

”The fact that Torgersen’s teeth may leave a mark in artificial materials under laboratory conditions is irrelevant. The phenomenon of teeth which are present not leaving as clear a mark in living tissue as do adjacent teeth is well known and has been published previously.”³³

Å uttale at dette er irrelevant, er åpenbart å gå for langt. At de mener å ha en forklaring på hvorfor tann 42 ikke har satt noe merke, gir ikke grunnlag for en slik uttalelse. Et annet sted uttaler de:

”It is our experience that teeth present do not always produce an equivalent area of damage as do adjacent teeth, even when they appear to be at about the same level in the dental arch. This view has been previously published by one of us (DKW) (Whittaker, Dental Update, 1990)”³⁴

I kommisjonens høring i 2006 uttalte Whittaker:

”Når det gjaldt det manglende merke etter tann 42, opplyste Whittaker at han hadde sett flere slike tilfeller. En tann som er til stede vil ikke nødvendigvis påføre en skade på samme måte som nabotennene. Han viste også til eksempel på at det ved bitt fra en tann med en spiss, kan være at den flate nabotannen har gått lenger ned i huden enn tannen med spissen.”³⁵

MacDonald og Whittaker gir altså ingen annen forklaring enn at de – i et hvert fall Whittaker – har opplevd slike tilfeller tidligere. Men de begrenser seg til manglende identitet – jf. uttrykkene *”as clear a mark”* og *”equivalent area of damage”*. Et så vidt betydelig avvik som i dette tilfellet, krever en nærmere forklaring.

³³ Uttalelse av 24./26. mai 2000, side 16

³⁴ Uttalelse av 24./26. mai 2000, side 18

³⁵ Kommisjonens avgjørelse fra 2006 side 149-150.

I en ytterligere uttalelse av 23. juli 2001 har MacDonald og Whittaker igjen kommentert spørsmålet om den manglende tann 42. Deres kommentarer er igjen kommentert av Senn, som skriver 22. november 2003:

”Professors MacDonald and Whittaker questioned and explained in Brief 3 page 4 and 5: “Why has tooth 42 not left a mark in the bite? Several possible variables to be considered, effect of swelling before death”.

How can the effects of “swelling” and other “vital reactions” obliterate a mark for tooth 42 and yet not obliterate the marks for adjacent teeth 41 and 43? Why do “vital reactions” and “swelling before death” “explain” the features that indicate Torgersen is not the biter and leave unaffected the features that seem to indicate Torgersen is the biter?

...

Selectively choosing to document and support physical features that agree with Torgersen as the biter and to “explain” features that disagree with Torgersen’s teeth using unscientific and non-demonstrable effects such as “swelling before death” and several possible variables” is, at best, questionable methodology for bite mark analysis.

That the Court could accept the unusual methodology and state that “The Appeal Committee does not find grounds for doubting this conclusion” is disturbing and difficult to understand.”

Medbø skriver om det samme spørsmålet:

”Fraværet av et merke etter sidefortanna 42 har blitt et problem for påtalemyndighetens sakkyndige etter at Torgersens sakkyndige har påpekt fraværet. Britene har prøvd å forklare det med at denne tanna kan ha møtt ettergivende vev, mens de to nabo Tennene (midtfortanna 41 og hjørnetanna 43) møtte fast vev. Da kunne ifølge britene krafta fra sidefortanna 42 ha blitt for lita til å merke huden, mens krafta fra de to Tennene ved sida kunne ha blitt stor nok til å gå gjennom huden. Den muligheten kunne ha vært etterprøvd ved å undersøke brystet, men ingen domstol har etterlyst det.

Selv om kritisk etterprøving av britenes fortolkning strengt tatt krever ei undersøkning av selve brystet, er det lett å belyse svakheter ved den foreslåtte forklaringa. Britene har som nevnt foran for å forklare overkjevesporet påstått at Torgersen dro underkjeven mer enn 1 cm til høyre under bittet (figur 5.1). En ser av den foreslåtte bittfunksjonen at sidefortanna 42, som ikke har laga noe merke, da treffer hjørnetanna 13, mens de to midtfortennene 41 og 31 i underkjeven, som har laga tydelig merke, ikke møter noen fortann i overkjeven. Det aleine gjør for det første at jeg er svært kritisk til britenes foreslåtte forklaring på fraværet av et merke etter tann 42. Det gjør også at jeg stiller spørsmål til britenes faglighet på det som skulle være deres fremste fagfelt: bittmerkeundersøkinger.”³⁶

³⁶ Medbø side 134.

Solheim har fremsatt en annen hypotese enn MacDonald og Whittaker. I brev av 21. desember 1999 til statsadvokat Frønsdal skriver han blant annet:

”Dersom man imidlertid studerer relasjonen ved bitt med underkjeven skjøvet litt fremover, slik vi antar bittet har blitt forøvet, vil man se en større åpning enn mellom 42 og 12/11 enn mellom de andre tennene. Tann 42 fikk derfor sannsynligvis ikke slik kraft mot huden ved sambitt som de andre tennene og har ikke på samme måte penetrert inn i epitelet. Det forhold at det nok har vært mindre vev mellom disse tennene enn mellom de mindre fortennene kan også bidra til å forklare dette funnet.”

Til dette har Medbø uttalt:

”Solheim har prøvd å forklare fraværet av et merke etter den høyre sidefortanna (tann 42) med at han mente at Torgersen kan ha skutt underkjeven litt fram under bittet, gitt at han er biteren. Mens det å etterprøve britenes hypotese fullt ut krever tilgang til brystet, er det nok med en kopi av Torgersens tanngard for å etterprøve Solheims hypotese (se figur 5.4).

Etterprøvinga vår har vist at med framskutt underkjeve vil sidefortanna 42 treffe sidefortanna 12 i overkjeven. Det vil på den andre sida bli ei åpning både mellom den høyre midtfortanna 41 i underkjeven og midtfortanna 11 i overkjeven, og også mellom den venstre midtfortanna 31 i underkjeven og den venstre midtfortanna 21 i overkjeven. Likevel har biterens to midtfortenner i underkjeven laga tydelige merker i brystet mens sidefortanna 42 ikke har det.

Solheims fortolking har også en annen svakhet som ikke kommer fram i figur 5.4. Den høyre midtfortanna 41 i underkjeven stikker litt fram, mens den høyre midtfortanna 11 står litt bak de andre tennene i tannbuen. Det fører til at disse to tennene i et normalbitt skjærer mot hverandre som ei saks. Når underkjeven blir skutt fram, vil midtfortanna 41 i underkjeven i et bitt komme foran midtfortanna 11 i overkjeven. Det gjør at avtrykk etter den høyre midtfortanna 41 i underkjeven blir mindre tydelige. Dette er enda en grunn til å avvise Solheims foreslåtte fortolking.”³⁷

På et rent teoretisk grunnlag kan det neppe utelukkes at en eksisterende tann 42 ikke har satt spor eller bare et svakt spor. Dette fremstår imidlertid som aldeles usannsynlig, og krever en nærmere forklaring dersom det skal legges til grunn. At man bare opplyser å ha sett slike tilfeller tidligere, er ingen tilstrekkelig forklaring. Den mest nærliggende forklaringen på at sporet ikke eksisterer, er selvfølgelig at biteren har manglet tann 42. Dette må nødvendigvis være utgangspunktet for enhver vurdering av dette forholdet. Dette er også den naturlige forklaringen på avstanden mellom bittmerkene 4 og 5, hvor det ikke på langt nær ville ha vært plass til Torgersens tann 42. Hvis man allikevel skulle konkludere med at Torgersen er biteren, forutsetter dette nødvendigvis at det foreligger så klare og sterke holdepunkter i et tilstrekkelig antall i

³⁷ Medbø side 135.

andre elementer i tannbittbeviset, at de utelukker andre bitere enn ham. Dette er ikke er situasjonen. I praksis utelukker dette forholdet Torgersen som biter.

Som påvist av Medbø, er også situasjonen at det manglende sporet etter tann 42 er umulig å forene med MacDonalds og Whittakers oppfatning om at bittene over brystvorten stammer fra Torgersens tenner 11, 12 og 13.

13.2.4.3 Avstanden mellom bittsporene 4 og 5.

Det vises til gjennomgangen under punkt 4.3.3.2 foran.

Dette forholdet er ikke tatt opp av noen av de sakkyndige som har vært oppnevnt i saken, før problemstillingen ble reist av Medbø.

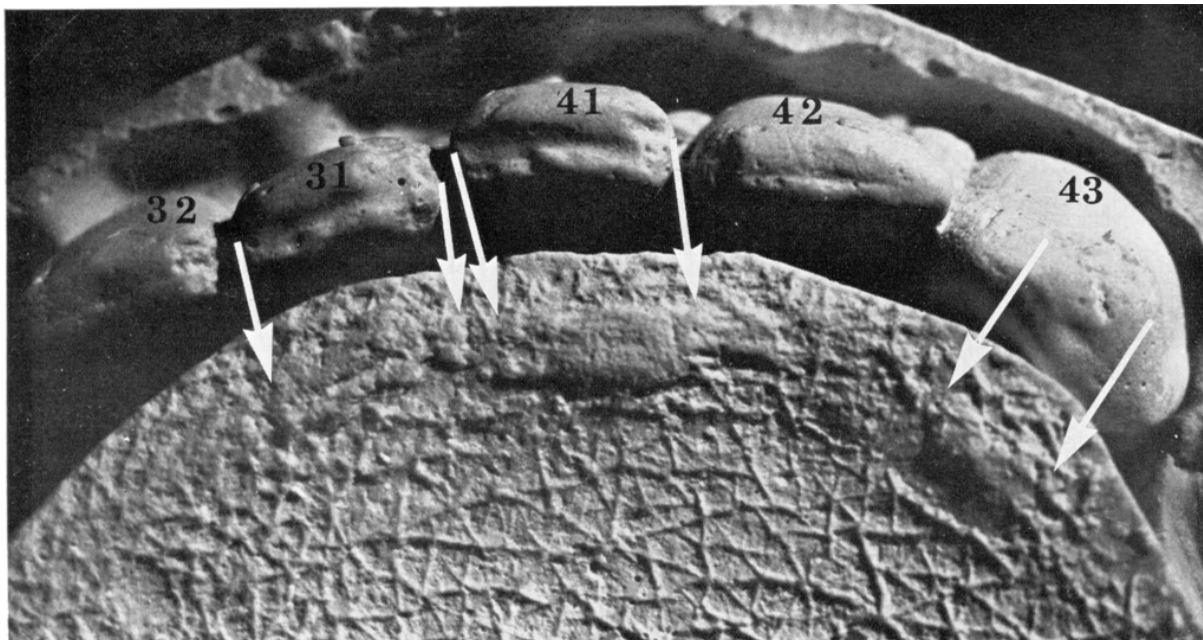
Medbø skriver:

”Det andre og for meg mest slående avviket i det antatte underkjevesporet, er avstanden mellom merkene 4 og 5. Et bilde av Bang (1976) viser det godt: for en matematiker er det et rop om et uforklarlig avvik og å vifte med et justismordflagg. I og med at de færreste leserne er matematikere, tar jeg det i mer detalj. I dette bildet har Bang montert Torgersens tenner i underkjeven sammen med det antatte underkjevesporet (figur 5.3). Han har for hvert merke trukket piler for å vise sammenhengen mellom tenner og merker slik han har fortolka det. Om en starter til venstre i bildet med tann 31 (den venstre midtfortanna) og merke 6, er det markert med to parallelle piler. De to pilspissene peker mot hver ende av merket, mens de to pilendene starter ved hver ende av skjærekanten til tann 31. Pilene er parallelle, og det vil si at avstanden mellom de to pilspissene og de to pilendene er den samme. Det vil igjen si at ifølge Bang er lengden av skjærekanten gjengitt i tannmerket i et entil-en-forhold. Det samme gjelder for tann 41 (den høyre midtfortanna) og merke 5, og for tann 43 (den høyre hjørnetanna) og merke 4 lengst til høyre på bildet.

Mellom de to midtfortennene (tann 31 og 41) er det et lite mellomrom, og mellom merkene 5 og 6 er det et lite mellomrom. Dette er markert med den andre og den tredje pila i bildet telt fra venstre. Også disse to pilene er nesten parallelle, noe som gjenspeiler at de to avstandene er nesten like. Mellom merke 4 og merke 5 er det et markert mellomrom, og mellom den laterale enden av skjærekanten til tann 41 (den høyre enden på bildet) og spissen på hjørnetanna er det en stor avstand. De pilene som markerer dette (nummer 4 og 5 i bildet telt fra venstre) er langt fra parallelle. Det er her et åpenbart misforhold. Om en går inn og målet nøyaktig på modeller av tanngarden til Torgersen og på bilder eller avstøpninger av bittmerket, ser en at misforholdet er ganske nær 100 %. Mer konkret er avstanden i bittmerket $\leq 4,4$ mm, mens avstanden fra den laterale enden av skjærekanten på tann 41 til den mesiale enden av spissen på tann 43 er 8,7 mm. Det vil si at for at Torgersens tenner i underkjeven skal kunne passe inn i denne delen av bittmerket, må huden ha vært strukket (nesten) 100 % for så å trekke seg

sammen igjen etterpå. Det er umulig, særlig langs de langerske linjene. Dette avviket aleine viser at Torgersen ikke kan være biteren.”

Det bildet Medbø viser til, er dette:

Med dette har Medbø påvist at det ikke er plass til Torgersens tann 42 mellom bittmerkene 4 og 5.

Dette er nok et forhold som i praksis ekskluderer Torgersen som biter.

13.2.4.4 Tannstillingen for Torgersens tann 31 og tann 41

Det er enighet om at bittmerkene 5 og 6 stammer fra biterens midtre nedre fortenner. Det er også enighet om at Torgersens nedre høyre midtfortann stikker 1 mm ut i tannbuen, mens det motsatte er situasjonen for bittmerkene 5 og 6.

Strøm og Bang har ikke kommentert dette forholdet, mens Wærhaug har uttalt seg positivt galt, jf. foran under 4.3.3.2.

I følge Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse i Rt-2001-1521 side 1560 har MacDonald og Whittaker gitt følgende redegjørelse (norsk oversettelse):

”Videre er det fra Torgersens side anført at mens bittmerke 5 ligger nærmere tungesiden enn bittmerke 6, er det omvendte situasjonen for Torgersens to midtre fortenner i underkjeven. I sin uttalelse av 23. juli 2001 har de britiske sakkyndige gitt en supplerende og detaljert redegjørelse for hvordan forskyvningen kan forklares. De mener at det skyldes den forskjellige høyde/form/slitasje på skjærekantene på Torgersens to fortenner og på

dynamikken i bittet i brystvevet. Dette har etter deres oppfatning ført til at det først og fremst er tungesiden på skjærekanten til høyre midtre fortann som har avsatt merke 5, mens leppesiden på venstre midtre fortann avtegnes i merke 6. Kjæremålsutvalget mener at de britiske sakkyndige har gitt en plausibel forklaring på hvorledes forskyvningen kan ha oppstått, og kan ikke se at uoverensstemmelsen utelukker A som biter.”

Senn har kommentert dette slik:

This explanation is directly contradictory to MacDonald and Whittaker’s own earlier descriptions of mark 5 and 6:

Brief 3 page 23: Mark 6, bite impression (3d), prominent groove, groove appears towards lingual aspect.

How can a groove appear toward the lingual aspect when, according to them, the bite record of 31 is the labial only (...)? How can you see a groove between edges if only one edge is recorded?

Original British report, page 8: “The grooves of the central incisors lie atr a shallow angle to each other and are approximately in alignment. The part of the lower right central incisor towards the tongue has left a more prominent mark than the part towards the lip.”

Again, how can grooves be visible if only the labial or lingual aspect is visible? How can the lingual part (“towards the tongue”) of tooth 41 be more prominent than the labial (towards the lip) if the labial is not visible?

Figure 8 below show the photograph used by Professors MacDonald and Whittaker for marks 4, 5 and 6. Figure 9 shows a photograph of the breast taken by Senn in Oslo in 2001. Both appear to show the full labial and lingual contour of marks 4 and 5”.

”Marks 4 and 5” I siste punktum er åpenbart skrivefeil for ”marks 5 and 6”.

Medbø har kommentert dette på samme måte som Senn:

*”Britene har mer konkret hevda at i tannmerke 5 er det bare den indre delen av skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 41) som er gjengitt i huden. For tannmerke 6 har de påstått at det bare er den ytre delen av skjærekanten som har merka huden. På den måten har de bortforklart misforholdet. Ser en nærmere på de enkelte tannmerkene, er det klart at i begge de to tannmerkene 5 og 6 har både den indre og den ytre delen av skjærekanten til biterens tenner merka huden. For tannmerke 6 er det så tydelig at det til og med kan ses av oversiktsbildet (figur 4.2 foran). Skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 41) kommer klart fram av figur 5.3 under. Ifølge britene har den massive fremre delen av skjærekanten ikke merka huden”.*³⁸

Medbø har også kommentert en teori som Solheim har fremsatt:

”Solheim har prøvd å gi misforholdet ei mekanisk forklaring. Den venstre midtfortanna (tann 31) er ≈ 1 mm høyere enn den høyre (tann 41), og Solheim har

³⁸ Medbø side 131.

påstått at den venstre tanna derfor ville ha truffet huden først. Om tanna traff huden skrått, kunne den så ha dratt med seg huden før den høyre tanna fikk tak. Da bittet opphørte, ville ifølge Solheim huden under den venstre midtfortanna (tann 31) har vært trukket mest og derfor også ha fjæra mer tilbake og med det blitt stående lenger ut. Denne fortolkinga halter av flere grunner, noe Solheim lett kunne ha sett ved å etterprøve forklaringa si i praksis, se figur 5.2. Selv om den høyre midtfortanna 41 er litt lavere enn den venstre midtfortanna 31, står den høyre midtfortanna ut i tannbuen. Om kjeven treffer huden skrått, vil derfor den høyre, utstående tanna treffe huden minst like tidlig som det den venstre gjør. I tillegg er det tale om et bitt med den høyre halvdelen av kjevne. Det vil si at biteren må ha lagt det høyre kinnet ned mot brystet. Denne dreininga av hodet vil ha forsterka tendensen til at den høyre midtfortanna vil treffe huden før den venstre gjør det.”

Det er ikke vanskelig ved selvsyn å konstatere ut fra det foreliggende bildemateriale at skjærekanten er i behold både på utsiden og innsiden av furen på bildene av bittsporene 5 og 6. Forklaringen fra MacDonald og Whittaker stemmer ikke med de faktiske forhold.

Bittmerkene 5 og 6 lar seg ikke forene med Torgersens tenner 31 og 41. Dette er ytterligere et forhold som sterkt taler mot at Torgersen er biteren.

13.2.4.5 Bittsporene 3 og 4

Det vises til gjennomgangen foran under 4.3.3.6 og 3.3.3.7.

Med unntak av Strøm og Bang er det enighet om at disse sporene stammer fra hjørnetenner.

Det er dårlig samsvar mellom formen på Torgersens høyre hjørnetenner og disse bittsporene slik de er beskrevet.

Dette forholdet taler også mot at Torgersen er biteren.

13.2.4.6 Avstanden mellom bittsporene 2 og 3

Det vises til gjennomgangen foran under 4.3.3.5.

Forholdet er ikke nevnt av Strøm eller Wærhaug.

Bang, som holdt fast ved Strøms versjon av bittmerkene fra overkjeven, forklarte avstanden med

” at det hjørnet på høyre midtre fortann som vender mot sidefortannen er brukket av”.

Her overseer Bang at det bare er utsiden av tannen som er slått av, slik at man skulle forvente at den indre delen hadde satt spor, slik også Wærhaug opprinnelig la til grunn.

MacDonald og Whittaker uttaler bare at:

”The gap between marks 2 and 3 corresponds to the distance between the most prominent part of the biting edge of the right lateral incisor and the canine.”

Det er ikke riktig. Det er ingen slik avstand mellom disse to tennene hos Torgersen. Som påvist ved Medbøs forsøk vil merker etter Torgersens tenner 12 og 13 ha en innbyrdes avstand rundt 1 mm, mens avstanden mellom bittmerkene 2 og 3 er på ca. 4 mm.

Avstanden mellom bittsporene 2 og 3 er derfor også vanskelig å forene med Torgersen som biter, uansett om Strøms og Bangs eller MacDonalds og Whittakers versjon legges til grunn.

13.2.4.7 Avstanden mellom bittsporene 1 og 2

MacDonald og Whittaker omtaler at *”there appears to be a small gap between these two teeth marks* (bittmerkene 1 og 2). Senere omtales dette mellomrommet som *“apparent”*. At dette angivelig samsvarer med Torgersens tenner (tann 11 og tann 12) forklares slik: *“A small variation in the levels of the biting edges where the lateral and central incisors meet can account for the apparent small gap in the bite mark.”* En side ved dette er at det vanskelig å se noe slikt *”gap”* i det foreliggende bildemateriale. Utsagnet står også i motstrid til det som er sagt litt tidligere i erklæringen:

“The level of the biting edge shows a slight dip where the lateral and central incisors abut, but the level is the same at the point where the two teeth contact.”

Et slikt *“small gap”* som er beskrevet her, er vanskelig å forene med den manglende avstand mellom Torgersens høyre øvre fortenner.

14 Konklusjon

Denne gjennomgangen av tannbittbeviset viser hvilke usikkerheter som hefter ved bittsporanalyser i hud – særlig i kvinnebryst – som bevis – i første rekke som fellende bevis – og at de oppnevnte sakkyndige i 1958 ikke kan ha hatt rett forståelse for disse usikkerhetene. Gjennomgangen viser videre at det er betydelige utelatelser og svakheter i arbeidet fra de sakkyndige som var oppnevnt i 1958, og også fra de sakkyndige som har vært oppnevnt i forbindelse med de senere fremsatte begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning.

Det foreligger også en grunnleggende uenighet mellom de oppnevnte sakkyndige om hvilke tenner hos biteren som har avsatt bittmerkene fra overkjeven – et moment som i seg selv må tillegges betydelig vekt ved vurderingen og vektleggingen av tannbittbeviset.

Samtidig har det vært påvist at det er en rekke momenter i bittsporene som det er vanskelig – til dels umulig eller svært vanskelig – å forene med Torgersens tenner. I særlig grad gjelder dette det manglende sporet etter tann 42, tannstillingen til tennene 31 og 41 sammenholdt med bittspor ene 5 og 6, og det manglende samsvaret mellom avstanden mellom bittsporene 4 og 5 og Torgersens tann 42. I tillegg kommer manglende samsvar mellom avstanden mellom bittsporene 1 og 2 og de tilsvarende mellomrommene mellom de aktuelle tennene til Torgersen, og manglende samsvar mellom bittsporene 3 og 4 og Torgersens hjørnetenner.

Når disse momentene ses under ett, kan det vanskelig konkluderes annerledes enn at bittsporbeviset utelukker Torgersen.

Selv om bittsporet skulle bli tolket slik at det ikke med sikkerhet utelukker Torgersen, er det i et hvert fall den mest sannsynlige tolking av det at han ikke er biteren.

Og ikke i noe fall kan det tolkes som annet enn et helt åpent bevis, som ikke gir noe som helst utslag i Torgersens disfavør.

Nesodden, 4. juni 2015

Nils Erik Lie

Vedlegg:

1. Ellen Beate Dyvi: Leder fra Tannlegebladet for september 2014.
2. Jon Ingulf Medbø: Justismordet på Fredrik Torgersen, kapittel 4 og 5.
3. Nature, februar 2014: "Faulty forensic science under fire."
4. Strengthening forensic science in the United States, sidene 1 og 173-176.
5. Reference Manual on Scientific Evidence, sidene 1 og 103-112.

Den norske
TANNLEGEFORENINGEN

TIDENDE

Forsidefoto: YAY Micro. Design: Mike Mills.

Ansvarlig redaktør:
Ellen Beate Dyvi

Vitenskapelige redaktører:
Nils Roar Gjerdet
Jørn Arne Fridrich-Aas

Redaksjonssjef:
Kristin Aksnes

Redaksjonsråd/Editorial Board:
Linda Z. Arvidsson, Ellen Berggreen, Morten Enersen, Jostein Grytten, Anne Christine Johannessen, Sigbjørn Løes, Nils Oscarson, Nina J. Wang, Marit Øilo, Ulf Örtengren

Redaksjonskomité:

Jon E. Dahl
Anders Godberg
Malin Jonsson

ABONNEMENT

Abonnementspris for ikke-medlemmer
og andre abonnenter kr 1700,-

ANNONSER

Henv. markedsansvarlig Eirik Andreassen,
Tlf. 22 54 74 30.

E-post:

eirik.andreassen@tannlegeforeningen.no

TELEFON OG ADRESSE

Haakon Vils gate 6,
postboks 2073, Vika, 0125 Oslo
Tlf. 22 54 74 00

E-post: tidende@tannlegeforeningen.no
www.tannlegetidende.no

UTGIVER

Den norske tannlegeforening

ISSN 0029-2303

Opplag: 6 350. 11 nummer per år

Parallellpublisering og trykk: 07 Media AS
Grafisk design: Mike Mills

Fagpressens redaktørplakat ligger til grunn for utgivelsen. Alt som publiseres representerer forfatterens synspunkter. Disse samsvarer ikke nødvendigvis med redaksjonens eller Den norske tannlegeforenings offisielle synspunkter med mindre dette kommer særskilt til uttrykk.

Fagpressen **F**
OPPLACSKONTROLLERT

LEDER

Har jeg gjort nok?

Jeg har nylig vært på et seminar om justismord. Det handlet mest om Torgersen-saken. Fredrik Fasting Torgersen ble dømt for drap i 1958, til fengsel på livstid og ti års sikring. Deretter sonet han i 16 år. To år i isolat.

Hele tiden har han hevdet sin uskyld og kjempet for å få saken, som bare er prøvet én gang, gjenopptatt. Nå gjøres et sjette forsøk på å få gjenåpnet straffesaken. Og for tredje gang forberedes en begjæring overfor Gjenopptakelseskommisjonen.

Ett av bevisene som felte Torgersen var et bittmerke i offerets venstre bryst. Sakkynndige tannleger i 1958 mente at det var Torgersen som hadde bitt. Det samme mente andre sakkynndige tannleger i forbindelse med de første gjenopptakelsesforsøkene. Senere er tannbittbeviset blitt svekket. Nå er oppfatningen at tannbittbeviset egner seg best som bevis for at det ikke var Torgersen som bet den drepte 16-åringen.

For cirka ti år siden møtte jeg en av tannlegene som har vært sakkynndig i denne saken. Ikke i 1958, men noen år senere, i forbindelse med et av de mange gjenopptakelsesforsøkene. Med stor kraft i stemmen fortalte han meg at han hatet Fredrik Fasting Torgersen. Jeg husker at jeg ble kald. Og redd. En som er så følelsesmessig engasjert skal vel ikke være sakkynndig, var min reaksjon. Ubehaget sitter fortsatt i. Siden den gang har Torgersen-saken interessert meg mer enn tidligere, men jeg kan ikke si at jeg er en av dem som har stått på.

I 2010 fikk jeg en henvendelse fra en som hadde forsket mer på tannbittbeviset. Han var ute etter å få sine undersøkelser publisert. Stoffet ble vurdert for publisering som vitenskapelig artikkel i Tidende. Vurderingen førte til at stoffet ble avvist. Som vitenskapelig artikkel holdt det ikke mål, og det passet ikke inn i noen annen stoffkategori i bladet. Mer skulle ikke til for at jeg avviste stoffet fra papirutgaven av Tidende. Jeg ville likevel gjøre det kjent,

og åpnet for en vri der forfatteren ble intervjuet i Tidendes papirutgave, mens forskningen han hadde utført ble publisert bare i nettutgaven.

Jeg følte meg feig, husker jeg. Jeg kunne vært rausere og modigere, og funnet en annen løsning. Jeg kunne lett funnet en måte å publisere den refuserte vitenskapelige artikkelen på, i papirutgaven. Løsningen jeg valgte signaliserte at stoffet ikke ble vurdert som fullverdig innhold.

Det var feighet som holdt meg tilbake. Tenk om Torgersen er skyldig. Da dummer jeg meg ut hvis jeg lar de som prøver å vise noe annet få slippe til, tenkte jeg. Jeg var redd for å bli tatt for å være på den ene siden. En som tror på uskyld.

Akkurat det vet jeg ikke noe om. Jeg er imidlertid blitt overbevist om at saken bør få en ny behandling i rettsapparatet. Bevisene som felte Torgersen holder åpenbart ikke mål, hverken tannbittbeviset, andre tekniske bevis eller vitneforklaringer og etterfølgende beregninger. Dette handler om å se på alt på nytt, for så å avsi en ny dom.

Hvis Fredrik Fasting Torgersen er uskyldig dømt har vi med et justismord å gjøre. Opprinnelig ble begrepet justismord brukt når noen ble dømt til døden, for noe de ikke hadde gjort. Nå brukes begrepet om mord på sannhet og rettferdighet, på fru Justitia altså – og som konsekvens; om noe som fører til fengsling og nedbryting av menneskeverdet.

Dette må vi tørre å åpne opp for å undersøke. Torgersen fyller 80 år i oktober og helsen er sviktende. Vi har ikke all verdens tid. Begjæringen til Gjenopptakelseskommisjonen som det arbeides med nå kan være den siste i Torgersens levetid. Jeg håper han får oppleve at saken blir prøvd på nytt.

Ellen Beate Dyvi

Kapittel 4. Bakgrunnsstoff for bittsporbeviset

Bittsporbeviset er det tredje teknisk-vitenskapelige beviset i saka, det var svært viktig i 1958, og det er det beviset som i ettertid har fått mest omtale. Jeg har foran vist at både avføringsbeviset og grannålbeviset er feiltolka, og de er uten beviskraft mot Torgersen. Det at bevisene er feiltolka, vil ikke si at disse to bevisene er egne til å frikjenne Torgersen. For bittsporbeviset er det annerledes. Også det har vært feiltolka, og for dette beviset er flere frifinnende trekk oversett.

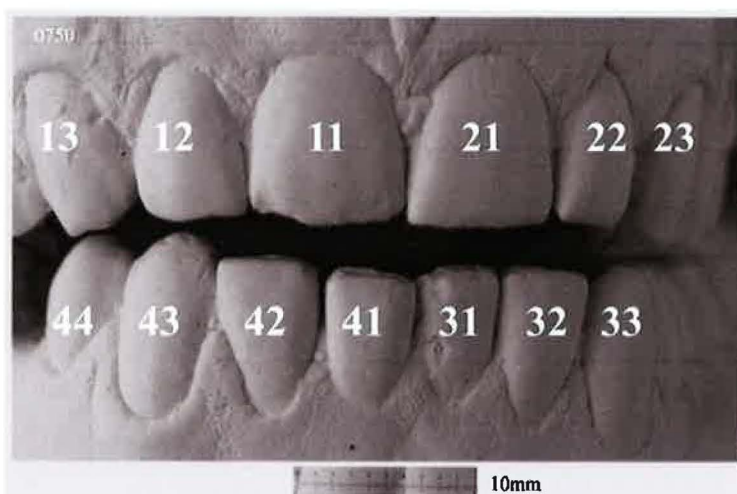
Det å analysere bittspor har blitt en del av faget rettsodontologi. Rettsodontologer er utdanna tannleger, og de aller fleste rettsodontologer har i dag i tillegg formell vitenskapelig skoleing. Bittsporangking hadde i 1958 ikke noe vitenskapelig grunnlag, og det har det knapt nok i dag. Når justismordet på Fredrik Torgersen fortsatt står ved lag, mer enn 56 år etter dommen mot ham, er det ikke minst en følge av at det er store faglige svakheter i faget rettsodontologi, svakheter som rettsodontologene selv knapt nok innser selv eller er villige til å ta opp. For å forstå bittsporbeviset i saka og de alvorlige feiltolkingene som har blitt gjort, er det derfor viktig å gi en del bakgrunnsstoff om hva rettsodontologi er og om utviklinga av gransking av bittspor. Det gjør at omtalen av bittsporbeviset har blitt mer omfattende, og jeg har derfor valgt å dele det hele i to kapitler. I dette kapitlet gir jeg en del av historikken, både i Torgersensaka og i (den manglende) utviklinga av det faglige grunnlaget for å vurdere bittspor. I det neste kapitlet gir jeg en nærmere omtale av bittmerket og sammenlikner det med Torgersens tanngard, altså vurderer bevisverdien i bittsporbeviset. Jeg viser der at det er umulig at en normal tanngard som den Fredrik Torgersen hadde i 1958, kan ha forårsaka bittsporet i denne saka. Det vil si at rett fortolka frikjenner bittsporbeviset Torgersen.

Klassifisering av tenner. Litt nomenklatur

Menneskets tanngard består fullt utvikla av 32 tenner, åtte tenner i hver kjevehalvdel. Odontologer har utvikla flere nummersystem for å omtale dem. Det som er mest brukt i dag, er FDI-systemet (av Fédération Dentaire International, den internasjonale tannlegeforening) som er et indeksystem. Det vil si at hver tann får et tosifra nummer, T_{ij} . Det første sifferet, i , viser til kjevehalvdelen: 1 for den øvre høyre kjevehalvdelen, 2 for den øvre venstre kjevehalvdelen, 3 for den nedre venstre kjevehalvdelen, og 4 for den nedre høyre kjevehalvdelen. I hver kjevehalvdel blir tennene nummerert med det andre sifferet, j , fra midtlinja og bakover med 1 til 8. Det vil si at 1 står for midtfortanna, 2 for sidefortanna, 3 for hjørnetanna, 4 og 5 for de to småjekslene, mens de store jekslene har fått numrene 6–8. Den kanskje viktigste tanna i Torgersensaka er sidefortanna i den høyre underkjeven, tann 42 (blir lest fire-to, ikke førtito, i og med at det er indeksnotasjon): 4 fordi det er den høyre underkjeven, og 2 fordi det er sidefortanna. Figur 4.1 viser et bilde av en modell av Torgersens tanngard der alle frontennene (fortenner og hjørnetenner) er nummerert.

Nomenklatur for innbyrdes plassering

En trenger ord for å beskrive den relative plasseringa til to gjenstander. I anatomien gjør en det blant annet ved i vise til midtlinja i kroppen, den som deler kroppen i en høyre og en venstre halvdel. Det gjør en også for munnen og tenner i munnen. **Mesialt** vil si inn mot midten eller midtlinja. Det mesiale hjørnet av ei tann er det hjørnet på tanna som er nærmest midtlinja. Et hjørne på den motsatte sida blir omtalt som **lateral** eller **distalt**. Labialt vil si ut mot leppa, mens lingualt vil si inn mot tunga. I denne boka omtaler jeg det heller som utsida og innsida av ei tann.

Figur 4.1. Bilde av Torgersens tanngard. Modellen er en kopi av avstøpningen fra 1958. Tenner i de høyre kjevehalvdelene er til venstre, mens tennene i de venstre halvdelene er til høyre på bildet. Tennene i overkjeven er fra venstre den høyre hjørnetanna (13), den høyre sidefortanna (12), den høyre midtfortanna (11), den venstre midtfortanna (21) den venstre sidefortanna (22) og den venstre hjørnetanna (23). I underkjeven er tennene fra venstre den første høyre småjekselen (44), den høyre hjørnetanna (43), den høyre sidefortanna (42), den høyre midtfortanna (41), den venstre midtfortanna (31), den venstre sidefortanna (32) og den venstre hjørnetanna (33). Bildet viser også at midtlinja i underkjeven, skillet mellom tann 41 og 31, er litt til venstre for midtlinja i overkjeven (skillet mellom tann 11 og 21). Hele skalaen nederst i bildet er 1 cm lang. Hver millimeter er markert med en lang loddrett strek, og en kan skimte fininndeling for hver tidels millimeter. Bildet er laga av seniorforsker Per Flood og gjengitt med tillatelse.

Bakgrunn. Kort om utviklinga i saka

I brystet på den drepte var det et bittmerke rundt brystvorten. Over brystvorten var det tydelige merker etter tre tenner, og under vorten var det tre tydelige merker etter tre andre tenner (se figur 4.2). Dette er i korthet bittmerket i denne saka. Bittsporbeviset var det tredje "vitenskapelige" beviset i retts-saka i 1958. Det er et "vitenskapelig" og ikke et vitenskapelig bevis, for gransking av bittmerker har selv i dag som nevnt knapt nok noe vitenskapelig grunnlag.

Bittmerket i brystet blei sikra: Tannlege Ferdinand Strøm undersøkte allerede dagen etter drapet brystet på offeret, han tok bilder av det og laga avstøpninger. Brystet blei deretter skåret av og oppbevart i en særskilt væske (Keiserlings løsning). Materialet har seinere vært undersøkt, først av Gisle Bang i 1974–1975 og igjen fra 1998.

Strøm tok i april 1958 en avstøpning av tanngarden til Torgersen og laga fra den en tannmodell for videre undersøkinger. Han hevda det var perfekt samsvar ("identitet") mellom tanngarden til Torgersen og bittsporet. Strøm mente at Torgersen hadde svært slitte tenner, og videre at karakteristiske trekk i Torgersens tenner var gjengitt i tannmerkene 5 og 6. Strøm var sikker på at Torgersen var biteren.¹⁴⁴

¹⁴⁴ Strøm. *Vedrørende bittsporundersøkelser i anledning den drepte Rigmor Johnsen, f. 23-6-1941. Rapport til Oslo forhørsrett 1958-04-28*. 6 sider.

Retten oppnevnte også en annen sakkyndig som skulle vurdere beviset, Jens Wærhaug, professor i tannsjukdommer ved Tannlegehøgskolen (nå Odontologisk fakultet ved Universitetet i Oslo). Wærhaug ga en tilsvarende uttalelse som den fra Strøm.¹⁴⁵ Wærhaug var minst 99,8 % sikker på at Torgersen var biteren.¹⁴⁶ Det som ikke kom fram i retten, var at de to sakkyndige ikke var enige om hvilke tenner eller deler av ei tann som hadde laga de ulike tannmerkene. Den uenigheten er helt vesentlig, for de ulike tennene og de ulike tannmerkene hadde alle sine ulike særtrekk. Det vil altså si at Strøm og Wærhaug mente at ulike særtrekk fra to forskjellige tenner eller deler av den samme tanna kunne gjenkjennes i det samme tannmerket. Det er meningslaust, men det fikk ikke retten vite i 1958. Videre er det minst to objektive feil i Wærhaugs beskrivelse av "samsvaret" mellom Torgersens tanngard og bittsporet. Dette bør få en våken leser til å reagere. Det har derimot ikke blitt tillagt vekt av noen norsk domstol, heller ikke av Gjenopptakskommisjonen, selv etter at denne uenigheten har kommet fram. Flere av Wærhaugs feil kan ikke forklares med "hendelige uhell" men må ha vært framsatt med viten og vilje.

Figur 4.2. Fotografi av brystet med de seks tydelige tannmerkene som er nummerert fra 1 til 6. Mellom merkene 2 og 3 har professor Holck i mikroskop sett et svakt avtrykk som han har kalt merke 2a. Mellom merkene 4

¹⁴⁵ Wærhaug. *Vedrørende bittsporundersøkelser i anledning den drepte Rigmor Johnsen, f. 23/6 1941*. Rapport til Oslo forhørsrett 1958-05-14. 2 sider.

¹⁴⁶ Han avslutta rapporten sin med: "Bittsporene i drepte Rigmor Johnsens bryst kan med en til visshet grensede sannsynlighet sies å være etterlatt av Fredrik Ludvig Fasting Torgersen." Denne formuleringa blei gjentatt i retten og er gjengitt i fire avisreferat fra saka i 1958. Endris. *Biß und Bißspur*. Kriminalistik Verlag, Heidelberg 1985. ISBN 3-7832-0784-3, s. 314, definerer "an Sicherheit grenzende Wahrscheinlichkeit" til (minst) 99,8 % sikkert.

og 5 mener flere av påtalemaktas sakkyndige at det kan være et svakt merke 4a nærmest merke 5. Strøm mente i 1957 at det kunne være et merke 7 til venstre for merke 6, og de britiske sakkyndige har antydning at det også kan være et merke 8 enda lenger til venstre. Disse (mulige) merkene kommer ikke fram av dette bildet. I merke 6 er det en langsgående rygg omgitt av nedtrykte render; det framkommer som en lysere midtstripe i dette tannmerket. Det har vært helt avgjørende for bittsporbeviset sett fra påtalemaktas sakkyndige fordi de mener det samsvarer med furer i skjærekanten til Torgersens midtfortenner i underkjeven. Bildet som er vist her, er bilde 24 tatt av Senn i 2001 og gjengitt med tillatelse. Et tilsvarende bilde er også publisert som figur 1 i Bang (1976).¹⁴⁷

Det er flere ulike tilnæringsmåter for å sammenlikne en mistenkt tanngard med et bittspor, og de blir gjennomgått nærmere lenger bak. Kort sammenfatta kan en for det første se på store trekk og størrelsen og helheten i hele bittsporet, gjerne ved såkalte overlegginger der en legger et (gjennom-siktig) bilde av biterens tanngard over (et bilde av) bittsporet. En kan for det andre se på mellomstore eller mindre trekk, for eksempel tenner og tannmerkens innbyrdes plassering og vinkler. Til sist kan en se på mikroskopiske trekk i det enkelte tannmerket og sammenlikne dem med detaljer i den mistenkte tenner. Det er den siste tilnærminga som i stor grad er blitt brukt av påtalemaktas sakkyndige i Torgersensaka, helt fra arbeidene til Strøm og Wærhaug i 1958. Det var også slike detaljer som felte Krone i den såkalte Kronesaka som er omtalt i innledningskapitlet, og som en i dag veit var et justismord.

Da Torgersen anka dommen høsten 1958, tok han som den første opp problemet med at det i bittsporet mangla et merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42). Den innvendinga, som er helt vesentlig, blei ikke tillagt vekt.

Dommen mot Torgersen bygde ikke minst på bittmerket og vurderingene til Strøm og Wærhaug. Torgersen, som visste at han var uskyldig dømt, at han aldri hadde møtt drapsofferet og da selvsagt ikke hadde bitt henne, ba politiet om å ta vel vare på modellen.¹⁴⁸ Politiet har da også svart at alt materiale var vel ivarettatt.¹⁴⁹ Torgersen var likevel redd for at påtalemakta skulle manipulere tannavstøpningen. Han fikk derfor i 1960 tannlege Stensland som da var fengselstannlege ved Botsfengslet og Oslo kretsfengsel, til å ta en ny avstøpning av tanngarden hans og videre ta vare på den fordi Torgersen av mangel på tillit til politiet og påtalemakta frykta at modellen fra 1958 kunne bli manipulert.

Anken i 1970-åra

Da Torgersen ba om å få tatt saka opp igjen i 1973, blei dosent Gisle Bang ved Universitetet i Bergen oppnevnt som ny sakkyndig for bittsporbeviset. Bang undersøkte brystet, avstøpninger, modeller og bilder som Strøm hadde sikra og lagra i 1957–1958, og han laga nye avstøpninger og tok nye bilder. Han fikk videre ved hjelp av den Tekniska Högskolan i Stockholm laga topografiske kart av både tennene til Torgersen og av bittmerket. Det vil altså si at han fikk laga tredimensjonale bilder av begge deler som så blei tegna av som høydekurver på papir. Dette svarer til et kart over terrenget, der terrenget i dette tilfelle utgjør skjærekanten til de enkelte fortennene til Torgersen og til fordjupningene i det enkelte tannmerket i brystet. Disse bildene er publisert,¹⁵⁰ og det gjør at enhver (forsker) kan få tak i dem og gjøre sine egne analyser. Professor Per Flood, som bisto Bang i arbeidet hans, har for

¹⁴⁷ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34(1): 1–11.

¹⁴⁸ Brev 1974-12-19 fra Fredrik Fasting Torgersen til Oslo kriminal-politi. På side 2 skriver han: "Jeg ber spesielt om at tannavstøpningen av mine tenner i 1958 må sikres forsvarlig slik at bevis nå ikke blir ødelakt."

¹⁴⁹ Se f. eks. brev fra Oslo politikammer ved H. Grøndahl til Fredrik F. Torgersen dagsatt 1975-01-27. Det heter i brevet "at nødvendig bevismateriale i saken av 1958 er i sikker forvaring ved dette politikammer".

¹⁵⁰ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34(1): 1–11.

eksempel påpekt at det "ikke trengs noen særskilt ekspertise i rettsodontologi for å se likheter og forskjeller i geometriske former som en ser i vanlige bilder, i stereoskopiske bildepar eller fra fotogrammetriske kurver".¹⁵¹ Også Bang tolka bildene som at Torgersen var biteren. Han hevdet at det var fullt samsvar selv på mikroskopisk nivå og ingen avvik selv om bildene hans viser noe helt annet. Bang stadfesta igjen i 1998 at han ikke var eller "er i tvil om at bittmerket" i brystet er avsatt av Torgersen.¹⁵²

Parallelt med at Bang jobba med ei ny vurdering av bittsporbeviset, fikk Torgersen faglig støtte av to odontologer. Ingen av dem fikk tilgang til selve materialet, men de hadde rapportene til Strøm og Wærhaug fra 1958 som utgangspunkt. Fredrik Neumann var praktiserende tannlege. Bare med utgangspunkt i de to rapportene påviste han flere uoverensstemmelser mellom de to sakkyndige fra 1958. Neumann påpekte for det første at de to ikke var enige om hvilken tann som hadde laga tannmerke 3 over brystvorten.¹⁵³ Strøm mente at det var den høyre sidefortanna (tann12), mens Wærhaug mente det var den hjørnetanna (tann 13). For å forklare avstanden på 4 mm mellom merkene 2 og 3 mente Strøm at den laterale tredelen av skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 11) ikke hadde merka huden fordi denne delen av skjærekanten var delvis avbrutt (se figur 4.1 foran). Wærhaug mente derimot at denne delen av skjærekanten var gjengitt i merket, og han mente videre at en i dette merket kunne se at denne delen av skjærekanten at den utøvende tanna var delvis avbrutt og ujamn. Bare med utgangspunkt i de to rapportene og uten tilgang til bilder, en modell av Torgersens tanngard eller annet primærmateriale etterlyste Neumann et merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42). Han hadde flere andre kritiske merknader til de to sakkyndige rapportene. Innvendigene hans blei ikke tatt alvorlig.

Professor Hagens vektige innvendinger

Også Arne R. Hagen, professor i odontologi ved Universitetet i Oslo, kom med ei lang utgreiing om svakheter i bittsporbeviset på grunnlag av de to sakkyndige rapportene fra 1958.¹⁵⁴ Utredninga hans gir et imponerende inntrykk. Det skjemmes rett nok av misbruk av statistikk. Det er god grunn til å mene at om Hagen hadde blitt tatt såpass på alvor i 1970-åra at han hadde fått tilgang til primærmaterialet i saka, ville det ha punktert saka, og dommen mot Torgersen ville ha vært oppheva omtrent da han blei lauslatt. Det er derfor viktig å gå gjennom Hagens vurderinger i mer detalj.

Hagen starta med å påpeke en grunnleggende feil med Strøms tilnæringsmåte. Han påpekte helt rett at Strøm tok utgangspunkt i Torgersens tanngard og prøvde å tolke trekk i den inn i tannmerkene. Hagen skreiv under punkt 5 på side 8: "Den vanlige vitenskapelige fremgangsmåte er motsatt rettet; man ville basere seg på bittmerkene – som representerer det kjente og gitte – og sammenlikne med den mistenktes tenner, som utgjør det ukjente og det variable." Dette kan kanskje oppfattes som ordkløyving, for om $A = B$, så er også $B = A$. Problemet er imidlertid at med den framgangsmåten som Strøm hadde brukt, så han om det, med de kriteriene han valgte, var mulig å få Torgersens tanngard til å passe til bittmerket. Han overså avvik, og han overså særtrekk i bittmerket som

¹⁵¹ Flood. Brev av 1999-12-16 om Torgersenssaka.

¹⁵² Bang. Sak 97-02567 M/01: Oslo statsadvokatembeter – Fredrik Ludvig Fasting Torgersen. Brev av 1998-10-12.

¹⁵³ Neumann. Brev av 1973-02-04 til høyesterettsadvokat Tor Erling Staff.

¹⁵⁴ Hagen. Sakkyndighets-erklæringene i rampelyset. Utredning, juni 1973. 19 sider nummerert som 7–24 med ei ekstra unummerert side med en figur.

tyda på at biterens tanngard hadde klare avvik fra det normale. Det er slike forhold som Hagen har reagert på.

Hagen etterlyste undersøkinger av Torgersens bittfunksjon, og han spurte hvorfor en ikke hadde sikra seg ei bittskinne som var blitt laga to dager før drapet for å gi bokseren Torgersen en tannbeskytter. Hagen var kritisk til Strøms manglende biomekaniske kunnskaper om huden (punkt 12–13). Hagen var enig i Neumanns kritikk av at Strøm og Wærhaug ikke gjorde målinger da de sammenlikna Torgersens tanngard med bittmerket (punkt 17–18).

Strøm og Wærhaug hadde lagt stor vekt på mikroskopiske detaljer i det enkelte tannmerket. Under punkt 16 tok Hagen opp spørsmålet om hva som er den minst størrelsen på en detalj for at den skulle kunne tillegges vekt, og han foreslo 1 mm som den nedre grensa. Han fulgte opp det spørsmålet under punkt 42 om detaljer i tannmerke 5 som er godt under 1 mm store. Han skreiv at det "kan reises tvil om bittmerkene overhodet kan avleses med den grad av nøyaktighet som Strøm har ment. Det minnes her om at registrerings- og målefeilene er store både ved de kvantitative funn ... og ved de kvalitative funn".

Strøm og Wærhaug hadde vært uenige om hvilken del av tann 11 som har avsatt merke 2. Wærhaug mente at det var den laterale tredelen. Den laterale delen av skjærekanten var som nevnt delvis brukket av og derfor lavere. Strøm mente derfor at den laterale delen av skjærekanten ikke hadde merka huden. I punkt 43 tok Hagen opp denne uenigheten. Han fortsatte med at "Når det er slik for tannmerke nr. 2 – som synes å fremby særlig tydelige kjennetegn – må det antas at uklarhetene er enda mer fremtredende for de andre bittmerker." (utheva av Hagen). Hagen skreiv videre at "Det er derfor vanskelig å akseptere at relieffene i bittmerkene kan gi definite informasjon om de tenner som har avsatt merkene". Han fulgte opp dette under punkt 52 med å hevde at om det som Strøm og Wærhaug har omtalt av uregelmessigheter i tannmerkene 2, 5 og 6, er pålitelig, kan biteren ha hatt hypoplasi, en tannsjukdom: "Det er mulig at utviklingsforstyrrelser i tennene (hypoplasier) har medført ujevnheter i bittmerkene relieffer." Professor David Senn har seinere og uavhengig av det Hagen tolka, ment det samme.

Både i overkjeven og i underkjeven står ikke Torgersens midtfortenner på linje. I overkjeven står den høyre midtfortanna (tann 11) litt inn i tannbuen, mens i underkjeven står den høyre midtfortanna (tann 41) 1 mm ut i tannbuen. Wærhaug hadde i uttalelsen sin feilaktig hevda at det var samsvar mellom den innbyrdes plasseringa av Torgersens midtfortenner og det en ser i bittsporet. I punkt 45 drøfta Hagen Wærhaugs påståtte samsvar: "Wærhaug's observasjoner av bittmerkene nr. 1 og nr. 2 stemmer altså ikke overens med Strøm's analyse av modellene." (utheva av Hagen). Han har i punkt 46 en tilsvarende kritikk av Wærhaug når gjelder plasseringa av tannmerkene 5 og 6. Han fortsatte med å påpeke at mens både Strøm og Wærhaug hadde påstått at det var "likhet" i den lille avstanden mellom tannmerkene 5 og 6, hadde de ingen omtale, langt mindre fortolkinger, av den 4 mm lange avstanden som skiller tannmerkene 3 og 4 fra de nærmeste merkene.

I punkt 56 etterlyste Hagen et merke etter sidefortanna 42 i underkjeven. Før Hagen avleverte redogjørelsen sin, var det klart at Wærhaug hadde endra syn når det gjelder hvilken tann som hadde laga tannmerke 3. Det fikk Hagen til å spørre om ikke Wærhaug med det egentlig frikjente Torgersen som biteren (punkt 58).

Under oppsummeringa skreiv Hagen at "De metodologiske fremgangsmåter er – ofte i betydelig grad – ikke i samsvar med det som anvendes i vitenskapelig arbeid." Det vil si at professor Hagen i 1973 påpekte den samme mangelen som Torgersens sakkyndige i nyere tid også har påpekt: En sakkyndig rapport for norske domstoler må tilfredsstillende de samme minstekravene som en stiller til en vitenskapelig artikkel. Hagen skreiv vidare: "Man sitter med et bestemt inntrykk av at de sakkyndiges interesse er konsentrert om Fasting Torgersen's tenner, mens den objektive, vitenskapelige interesse omtrent utelukkende er forankret til bittmerkene." Hagen viste deretter til at det ikke var noen omtale av tannmerke 4 og skriver at "En slik utelatelse av foreliggende materiale – uten begrunnelse – er betenkelig." Han fortsatte med at "Det er ikke foretatt vurderinger av de usikkerhets-faktorer som alltid og nødvendigvis er til stede ved undersøkelser av dette slag." Han fulgte lenger ned med å skrive at "De resultater man er kommet frem til, er ikke gjort til gjenstand for kritikk, tvil, diskusjon. Det er ikke gitt plass for relevante, alternative forklaringer og overveielser." Dette er den samme typen av mangler som Bye og Eskeland påpekte i de sakkyndige rapportene for avføringsbeviset. Hagen påpekte at han bare har hatt tilgang til de sakkyndiges rapporter og ikke til primærmaterialet. Han skreiv at "uten tilgang på primærmaterialet kan man ikke uttale seg konkret om bittmerkene i brystet til Rigmor Johnsen er avsatt av Fasting Torgersen's tenner. Imidlertid kan man fra de sakkyndiges erklæringer trekke slutninger som kaster et pålitelig lys over dette hovedspørsmål."

Hagen skreiv om fraværet av et merke etter tann 42 at "Fasting Torgersen's høyre sidefortann i underkjeven [tann 42] [må] oppvise avvikende forhold, dersom Fasting Torgersen's tenner skal tilfredsstillende Strøm's kriterier." Han slutta ut fra Wærhaugs målinger at "Torgersen ikke kan ha avsatt bittet". Hagen avslutta med å gjenta at han ikke hadde studert primærmaterialet, heller ikke Torgersens tenner, og at han derfor ikke kunne uttale seg om skyldspørsmålet: "Mitt poeng er at Strøm's og Wærhaug's bastante uttalelser i 1958 ikke er faglig/saklig/faktisk holdbare." (alle uthevingene i dette avsnittet er gjort av Hagen).

Det som er gjengitt over, er fra Hagens utredning fra 1973 da Hagen ikke hadde hatt tilgang til noe materiale ut over de skriftlige rapportene. Professor Hagen kom i 1976 med en ny uttalelse,¹⁵⁵ og det ser da ut til at han hadde hatt tilgang til noe mer materiale. Han påpekte på side 3 at det var påvist skilnader mellom bittsporet og Torgersens tanngard. Han skreiv vidare at det ikke forelå noen identitet; det må fastslås at retten i 1958 blei gitt misvisende – falske – opplysninger i 1958. Han påpekte spesielt at Torgersens tanngard etterlater merker uten mellomrom, mens i bittsporet er det 4 mm mellomrom fra merkene 2 til 3 og igjen fra merkene 4 til 5. Hagen påpekte at disse avvika er uforklarlige, og han slutta at "det er fysisk umulig at bittmerket i Rigmor Johnsens bryst kan være lagd av Torgersens tenner. Torgersen kan fortsatt være morderen, men det må være en annen som utførte det aktuelle bittet." (understrekingar av Hagen). Hagen oppfordra retten til å kreve at Strøm og Wærhaug redegjorde nærmere for det de har gjort.

Hagen var professor i odontologi, og han var opplagt en faglig tungveker. Hadde norske domstoler opptrådt rimelig og vettug, ville de ha fulgt opp problemet med å gi ham full tilgang til primærmaterialet og bedt ham komme med ei faglig vurdering på grunnlag av det. I stedet blei verken Hagens eller Neumanns viktige innvendinger tillagt vekt av retten. Høyesterett avviste dem med at de ikke hadde sett primærmaterialet, og det er jo saklig sett rett; Hagen selv hadde flere ganger påpekt den begrensninga. Det Høyesterett unnlot å uttale seg om, er om det ikke burde være rimelig at Torgersens

¹⁵⁵ Hagen. Rettferdighet fra et rettslig synspunkt. Uttalelse 1976. Fire sider nummerert som 163–166.

sakkyndige skulle få mulighet til å sette seg inn i saka ved å se bilder og kopier av Torgersens tanngard, altså få den samme muligheten som den påtalemyndigheten hadde fått.

En åpenbar grunn til at Hagen og Neumann ikke blei tatt på alvor, er norske domstolers manglende vilje til å innse og innrømme feil etter at det har foreligget en fellende dom. En annen grunn til at professor Hagens vektige innvendinger ikke blei tillagt vekt, kan være at Hagen, mens han jobba med Torgersens saka, var inne i en langvarig rettsstrid med Universitetet i Oslo. Bang uttrykte det slik da han i 1998 blei bedt om å vurdere sitt eget arbeid i 1970-åra og de innvendingene som Hagen hadde kommet med. På side 4 skreiv han:¹⁵⁶ "Jeg må i denne sammenheng gjøre oppmerksom på at A.R. Hagen i 70-årene var involvert i en av de lengste rettsaker (13. mnd.) i Norge som endte med at han ble fradømt sin stilling. Hagens uttalelser angående bittsporene **anser jeg derfor for irrelevant.**" (utheva av meg). Det at Hagen var i strid med universitetet som arbeidsgiver, er et usaklig argument for å vurdere Hagens sakkyndige uttalelser. En annen ting er at om Bang skal tas bokstavelig, vil det kunne tolkes som at om Hagen ikke hadde vært i strid med universitetet, eller om han kanskje hadde vunnet denne striden, ville Hagens uttalelser i Torgersens saka ha hatt betydning.

Etter anken i 1997

Torgersen søkte igjen høsten 1997 om å få saka gjenåpna. I 1998 blei to britiske rettsodontologer, professorene D. Gordon MacDonald og David K. Whittaker, oppnevnt som sakkyndige. De skreiv først en felles rapport¹⁵⁷ der de hevdet at det var stor sannsynlighet ("very likely") for at Torgersen var biteren.¹⁵⁸ Parallelt med dette fikk Torgersen nå støtte fra flere fagfolk. Det starta med tannlege Kjell Johannessen som kom inn i saka i egenskap av å være Torgersens tannlege. Johannessen og Torgersen hadde begge vært aktive idrettsutøvere og hadde drevet med styrkeløft og blitt kjent med hverandre gjennom det miljøet. Det var grunnen til at Torgersen blei pasient hos Johannessen. Johannessen har opp gjennom åra hatt flere av sine treningskamerater fra styrkeløftermiljøet som pasienter, og det har vært med på å gi ham innsikt og kunnskaper som er viktige for å forstå deler av bevismaterialet i saka.

I utgangspunktet var Johannessen skeptisk til Torgersens vegring mot dommen mot ham, for Johannessen var overbevist om at det forelå et solid faglig grunnlag for dommen, ikke minst gjennom bittsporbeviset. Torgersen fikk etter hvert overtalt Johannessen til å sette seg inn i saka og da særlig å se nærmere på bittsporbeviset. Mens alle påtalemyndigheten har lagt vekt på detaljer i det enkelte tannmerket, så Johannessen på helheten i hele bittsporet og på mellomstore trekk. Han fant så store og påfallende avviker at han konkluderte med at om Torgersen var biteren, måtte vel etablerte naturlover ha vært oppheva drapsnatta.¹⁵⁹ Han påpekte også et annet åpenbart misforhold som blant andre professor Flood har påpekt seinere: Det er ikke samsvar mellom bredden på Torgersens tannrekker i henholdsvis overkjeven og underkjeven og lengden på de tannmerkene disse tannrekkene skal ha laga (side 17 i rapporten). Det er et misforhold jeg følger opp seinere.

¹⁵⁶ Bangs. Sak 97-02567 M/01: Oslo statsadvokatembeter – Fredrik Ludvig Fasting Torgersen. Brev av 1998-10-12 til Oslo statsadvokatembeter ved statsadvokat Frønsdal. 6 sider.

¹⁵⁷ MacDonald og Whittaker. Forensic odontology report. Torgersen case. August 1998.

¹⁵⁸ De har seinere presisert på den ene sida at de mener det er mellom 51 og 95 % sikker på at Torgersen er biteren. De har på den andre sida også påpekt at rettsodontologi har for svakt faglig grunnlag til å tallfeste sannsynligheter.

¹⁵⁹ Johannesens. Tannlegerapport til bruk ved gjenopptagelse av F.L.F. Torgersens gamle straffesak. Rapport av 1997-09-08. Se bl. a. side 15.

Per Holck, professor i anatomi ved Det medisinske fakultetet ved Universitetet i Oslo, blei så trukket inn i saka. Også han så på større trekk i bittsporet heller enn mikroskopiske detaljer i det enkelte tannmerket. Også han fant flere påfallende avvik mellom Torgersens tanngard og bittsporet, og også Holck utelukka Torgersen som biteren.¹⁶⁰ I en ny rapport der han undersøkte detaljer i de enkelte tannmerkene, fant han så klare avvik på mikroskopisk nivå at han slutta at det ikke kunne "sees beviselig samsvar mellom Fredrik Fasting Torgersens tannsett og bittmerkene som er studert på brystpreparatet og på gipsavstøpningen".¹⁶¹

Per Flood, professor i anatomi ved Det medisinske fakultetet ved Universitetet i Bergen, hadde som nevnt hjulpet Bang tilbake i 1970-åra, blant annet med å få laga stereoskopiske bilder. Han henta fram gamle bilder og vurderte dem på nytt. Han så i første rekke på mellomstore og mikroskopiske trekk. Særlig når det gjelder mikroskopiske trekk påpekte han som den første etter Hagen at en ikke veit hvilke detaljer i ei tanns skjærekant som blir gjengitt i et tannmerke.¹⁶² Han påpekte at det var enkelte likhetstrekk, men langt flere avvik mellom bittsporet og Torgersens tanngard. På grunn av fagets manglende utvikling mente han at en ikke kunne utelukke Torgersen som biteren, men han påpekte at de mange avvika iallfall ikke var egna til å knytte Torgersen til bittmerket.

Professor David Senn fra Texas i USA blei trukket inn i saka på nyåret i 2001. Senn fant som Flood enkelte samsvar i vanlige trekk, men han fant flere uforklarlige avvik mellom bittsporet og Torgersens tanngard både for store trekk, mindre trekk og mikroskopiske trekk. Ifølge Senn var disse manglende samsvara så mange og så store at det ga ham grunnlag for å utelukke Torgersen som biteren.¹⁶³

I USA har en tatt følgen av at bittsporidentifisering ikke er et eksakt fag bygd på vitenskapelige prinsipper, men er fag bygd på skjønn og erfaring; jamfør for eksempel Krone-saka omtalt i innleiinga. Det har ført til at en har som praksis at det samme materialet blir vurdert uavhengig av minst to erfarne, formelt skolerte og autoriserte rettsodontologer. Uavhengig vil si at ingen av dem skal vite hva andre har slutta ut fra materialet før den sakkyndige har trukket egne slutninger. Senn fikk derfor tre amerikanske kollegaer til å vurdere det samme materialet, og alle tre frikjente Torgersen. Mens to av dem bare skreiv korte konklusjoner og svar på konkrete spørsmål, skreiv professor Michael Bowers en lang rapport.¹⁶⁴

Også påtalemyndighetens sakkyndige kom med flere rapporter og vurderinger i saka. Professor Tore Solheim var sikker på at Torgersen var biteren. Mens Whittaker sammen med MacDonald fram til Høyesteretts kjennelse i 2001 hadde sagt at han var nesten sikker på at Torgersen var biteren, hadde han endra syn da saka kom opp for Gjenopptakskommissjonen i 2006. Da endra Whittaker klassifisering om sannsynligheten for at Torgersen var biteren fra "very likely" (nesten helt sikkert) til "likely" (sannsynlig, men langt fra sikkert). Enda viktigere, under høringa for kommisjonen i mars 2006 råda Whittaker kommisjonen til helt å se bort fra bittsporbeviset. Mens bittsporbeviset i 1958 hadde vært et "rettsodontologisk bevis av første rang",¹⁶⁵ mente Whittaker, som av norske domstoler blei regna

¹⁶⁰ Holck. Kommentarer og anatomisk vurdering av bevismaterialet i Torgersen-saken. Brev av 1999-10-28.

¹⁶¹ Holck. Torgersen-saken. Vurdering av bittmerkene i brystpreparatet. Brev av 2000-03-11.

¹⁶² Flood. Brev av 1998-10-02 om stereomakrofotografering av tannmerker i drapsaker.

¹⁶³ Senn. Forensic Odontology Report. 2001-03-11. 20 sider.

¹⁶⁴ Bowers. Re. Torgerson. REPORT. 2001-03-13. 28 sider.

¹⁶⁵ Dorenfeldt. Seksualdrapet i Skippergaten i Oslo. Nordisk kriminalteknisk tidsskrift 1959, sidene 270–277. Se side 272, andre spalte.

som en fremragende rettsodontolog og som selv mente det samme om seg selv, at det var så mye usikkerhet om bittsporbeviset at han tvilte på bevisverdien.

Som nevnt i forordet kom jeg inn i saka ved at jeg i desember 1999 leste artikkelen til Bang som ifølge Rølla skulle overbevise enhver tviler om Torgersens skyld. Jeg har liten trening i bruk av mikroskopi, men jeg kan som professor Flood har påpekt, "se likheter og forskjeller i geometriske former som en ser i vanlige bilder, i stereoskopiske bildepar eller fra fotogrammetriske kurver". Jeg har blant annet lang erfaring i å bruke kart og lese terrengets topografi. Det materialet som Bang har offentliggjort, ga meg et svært godt grunnlag for å sammenlikne bittsporet med Torgersens tanngard. Jeg er ikke bare biolog men også matematiker med gode kunnskaper i mekanikk, og jeg har lest meg opp på hudens biomekanikk og fulgt den faglige utviklinga fra forsøk på lik på europeiske slagmarker rundt midten av 1800-tallet og fram til i dag. Enkelte av de bildene Bang publiserte i 1976, viser så påfallende avvik at det for meg som er matematiker, er som å vifte med et rødt justismordflagg.

Jeg er også eksperimentalforsker, og sammen med kollega Ole Synnes har vi fått utvikla utstyr der vi har gjort bittforsøk med en modell av Torgersens tanngard. Vi har altså gjort forsøk for å gjøre uavhengig etterprøving. Både analyser av bilder publisert av Bang og resultatene våre fra bittforsøk gjør at vi både har funnet avvik mellom Torgersens tanngard og bittsporet som gjør at vi kan si at det er umulig at han er biteren, og vi har funnet avvik som synes å være uforklarlige med at han er biteren, men som vi på grunn av utstrekkelig kunnskap om huden som avtrykksmateriale ikke kategorisk kan utelukke Torgersen. Fortolkingene våre av resultater fra bittforsøk krever innsikt i hudens biomekaniske egenskaper, kunnskaper som er ukjente for så vel rettsodontologer som for folk flest. Rettsodontologer og kanskje også folk flest mangler en del nødvendig kjennskap til noe grunnleggende matematikk som er viktig i denne saka. Det blir derfor gitt her.

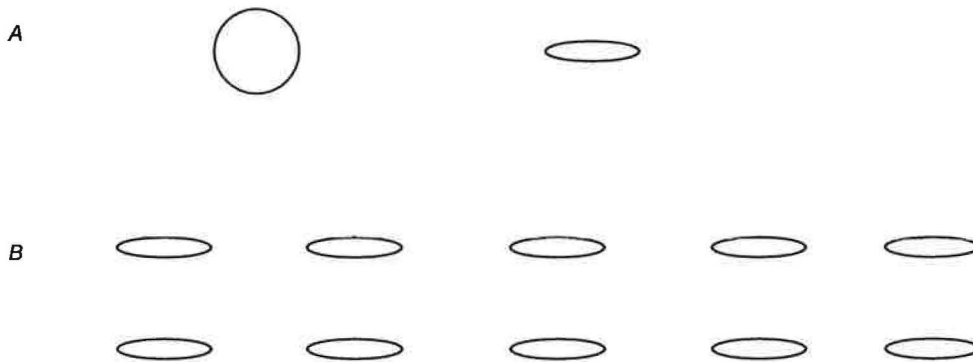
Hud. Biomekaniske egenskaper

Huden er det en i mekanikken kaller viskoelastisk. Den elastiske delen vil si at om huden for eksempel blir strukket, vil den trekke seg sammen igjen så snart den ytre påvirkninga opphører. Den viskøse (plastiske) delen vil si at huden kan forme seg plastisk for ei ytre påkjenning. Det vil for det første si at om huden strekkes for eksempel 10 % og blir holdt i denne forlenga tilstanden ei tid, må først strekkkrafta være stor. Etter hvert som huden tilpasser seg, trengs det mindre kraft for å opprettholde ei gitt forlenging. Når den ytre påkjenninga opphører, gjenopptar ikke huden sin opprinnelige tilstand med en gang. Det vil imidlertid gjerne skje etter ei viss tid, gjerne minutter til timer. Om de ytre kreftene overstiger ei viss grense, kan huden få "varige" endringer. Det vil for eksempel skje ved bitt gjennom huden, ved kutt med kniv eller tilsvarende. Når jeg kaller det "varige" og ikke varige, er det fordi kroppen har mekanismer som reparerer skader slik at sår gror, men det har ikke noe med biomekanikk å gjøre.

Flere viktige sider ved hudens biomekaniske egenskaper er rimelig godt kjent. Huden er for eksempel elastisk, ikke minst på grunn av elastiske fibrer i huden. Huden har også såkalte kollagene fibrer som ikke kan tøyes mye og som er med på å gi huden stor mekanisk styrke. De kollagene fibre er for eksempel med på å gi skinn og lærvarer gode bruksegenskaper.

Hudens mekaniske egenskaper varierer med retninga. Det har vært undersøkt iallfall siden midten av 1800-tallet, men det var først med et arbeid av Cox¹⁶⁶ som kopla sammen anatomisk (morfologisk) og biomekanisk kunnskap, og som med det forklarte hvorfor det er slik, se Figur 4.3.

Huden viser såkalte **langerske linjer** (Figur 4.3). De gjenspeiler den dominerende retninga for fibre i bindevevslaget i huden. Fordi bindevevsfibre stort sett ligger i éi retning og med få fibrer på tvers av denne retninga, kan ikke huden strekkes mye langs de langerske linjene, mens den kan tøyes omtrent dobbelt så mye vinkelrett på denne retninga. På bolen (selve kroppen) og på brystet går de langerske linjene og med det den dominerende fiberretninga i huden på tvers av bolens lengderetning. Huden kan derfor strekkes mer i bolens lengderetning (loddrett hos en stående person) enn på tvers (vannrett hos en stående person). Det er viktig for å forstå et for Torgersen frifinnende trekk i bittmerket. Det er tilsvarende dominerende fiberretninger også for huden på andre deler av kroppen, men det er ikke viktig i Torgersensaka. Denne grunnleggende kunnskapen om hudens anatomi er bare i liten grad kjent og forstått av rettsodontologer.

Figur 4.3. A, en fast, rund gjenstand med en diameter på 1 cm eller noe mindre blir trykt tvers gjennom huden (over til venstre). Når den blir trukket ut igjen, er såret i huden et avlangt hull med en klar lengdeakse (over til høyre). B, langerske linjer. Om en lager nye hull i det første hullets lengdeakse, oppstår et linjemønster i huden, de langerske linjer. Retninga på disse linjene avhenger av hvor på kroppen en er, og de er et resultat av og gjenspeiler den dominerende fiberretninga i huden.

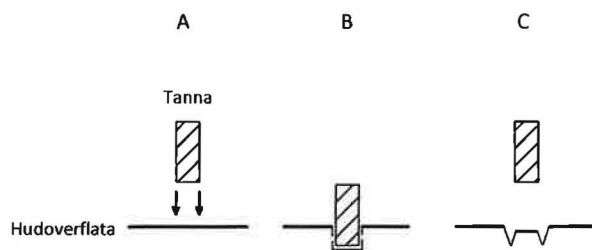
Et annet viktig mekanisk trekk som ser ut til å være helt ukjent i rettsodontologi, er hvordan merket etter ei plan flate trykt ned i huden blir. Dette er svært viktig for å forstå to av tannmerkene i bittsporet i Torgersensaka. I hvert av tannmerkene 5 og 6, de som en mener er laga av biterens midtfortenner i underkjeven (tann 41 og 31), er det en mer eller mindre tydelige langsgående rygg eller kam i avtrykket. Det vil igjen si at randa av merket går djupere inn i huden enn det midtpartiet gjør. Ei naiv fortolking at dette trekket, gjort at folk uten grunnleggende forståelse for mekanikk, er at biterens tenner hadde furer i skjærekanten i de to tennene. Det er ikke uvanlig, særlig ikke for midtfortennerne i underkjeven.¹⁶⁷ Det var blant annet det i Torgersens midtfortenner i 1958, og det var i første rekke det som gjorde at Strøm og Wærhaug i 1958 mente at Torgersen var biteren, og som påtale-maktas sakkyndige fortsatt mener nagler ham til bittsporet i saka.

¹⁶⁶ Cox. *Br. J. Surg.* 1941; 29: 234–240.

¹⁶⁷ Ainamo. *Scand. J. Dent. Res.* 1972; 80: 505–509.

Trykker en ei plan flate på størrelse med skjærekanten til ei fortann i underkjeven, ned i huden, vil huden under sidekantene av flata bli kraftig strukket, mens huden under midtpartiet bare blir klemmt mot vevet under. Når en så avlaster trykk-krafta og fjerner flata, vil en sitte igjen med et merke som om det en trykte inn i huden, ikke var ei plan flate men en hul (konkav) gjenstand. Det er forsøkt vist i figur 4.4.

Dette konkave preget på avtrykket er så markert at en til og med får det om den endeflata gjenstanden en trykker inn i huden, er konveks og ikke plan eller konkav. En får dette mønstret i huden enten en trykker gjenstanden ned med moderat handkraft og lager et merke som forsvinner etter noen minutter, trykker til med så stor kraft at "tanna" går tvers gjennom huden og altså stanser ut et hull, eller bruker ei mellomliggende kraft som lager et merke som varer mer enn et døgn men uten å gå tvers gjennom huden. Det er her viktig å merke seg at skal en få dette mønstret, må begge sidekantene av flata en trykker ned, gjenfinnes i avtrykket. Det er så selvfølgelig at det burde være unødvendig å si, men Høyesterett hadde ikke skjønt det da den avsa kjennelsen i saka i 2001.¹⁶⁸ Påtalemakta har visst å utnytte Høyesteretts uforstand, og Gjenopptakskommissjonen har gjentatt Høyesteretts feiltolkning.

Figur 4.4. Ei plan flate, for eksempel ei fortann med plan skjærekant, blir trykt ned i huden (A). I kanten av flata, ved hjørnene og sidekantene av flata, blir huden kraftig strukket (pilene i A, også markert som tynne stipla linjer i hudoverflata i B). Når tanna blir trukket ut igjen, sitter en igjen med et merke i huden som i C. Randa av merket er trykt ned, mens midtpartiet reiser seg opp mot hudoverflata utafør merket. Selv om flata som blei trykt ned, var plan, får merket en form som om flata var konkav. Dette kan enhver etterprøve selv ved å trykke for eksempel bakenden av en vanlig blyant ned i huden og se på merket som blir danna.

Det som er forklart foran om enkle biomekaniske egenskaper og prinsipper ved huden, synes å være ukjent for rettsodontologer. Kunnskapen om bittmekanikk er på et tilsvarende lavt nivå, og det er til tider underlig å lese om odontologers utlegninger om "kompliserte" mekaniske forhold. Faget rettsodontologi trenger innføring i mekanikk, og gjenoppfrisking av mekanikk-kunnskaper på ungdomsskolenivå kan være en natur start.

Hvor mye kan en så strekke eller tøy hud? Det har vært undersøkt i flere arbeid. Langs de langerske linjene kan en ikke tøy huden mer enn 10–20%.¹⁶⁹ Vinkelrett på de langerske linjene kan huden bli

¹⁶⁸ Høyesteretts kjæremålsutvalg – Kjennelse 2001-11-28. HR 2000-01148. Dommere: Lund, Coward, Aarbakke.

Se side 31 i en 36 siders utskrift.

¹⁶⁹ Gibson T, Stark H, Evans JH. Directional variation in extensibility of human skin *in vivo*. *J. Biomech.* 1969; 2: 201-204.

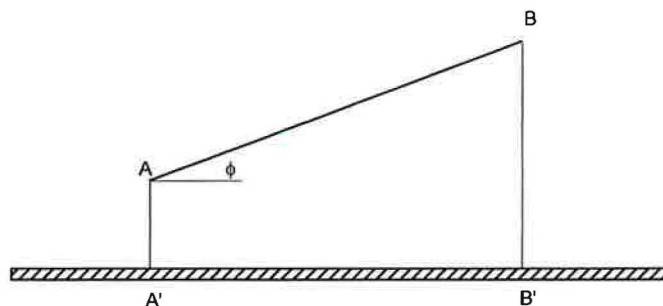
Schneider DC, Davidson TM, Nahum AM. In vitro biaxial stress-strain response of human skin. *Arch. Otolaryngol.* 1984; 110 (5): 329-333.

tøyd nesten dobbelt så mye. Med tanke på resultatet av målinger som jeg gir seinere, kan det være greit å merke seg at huden ikke kan strekkes noe i nærheten av 100 %.

Fotografering. Prosjeksjonsvinkel

Det å dokumentere bittspor er viktig for rettsodontologer, og en viktig del av dette arbeidet er fotografering. Mens hudens biomekanikk ikke blir omtalt i lærebøker i bittsporundersøkinger, har ei nyere lærebok flere kapitler på til sammen rundt hundre sider når det gjelder fotografering.¹⁷⁰

Amerikansk rettsodontologi legger stor vekt på å unngå fordreining av bilder som kan oppstå om en fotograferer fra skrå vinkel. Om slike fordreininger ikke kan unngås, må de dokumenteres. Om en detalj i et bittmerke ikke blir fotografert i rett vinkel, vil lengden på detaljen i fotografiet bli kortere enn i virkeligheten. Omtalen av slike problem viser en skremmende mangel på kjennskap til helt enkel, grunnleggende matematikk. Det er kjent fra matematikkpensum på videregående skole at lengde-endinga er en enkel trigonometrisk funksjon av projeksjonsvinkelen, se Figur 4.5. Dette ser ut til å være nesten helt fremmed i rettsodontologien. Det har for eksempel vært harde meningsutvekslinger i et ledende rettsvitenskapelig tidsskrift der framtrepende forskere har hogd laus på hverandre i en diskusjon av slike problemer uten at noen av dem greide å trekke fram begrepet **cosinus** til en vinkel, et begrep som gjerne hører hjemme matematikkpensum i andre klasse på videregående skole. Heller ikke i Dorions lærebok i rettsodontologi har så langt jeg har funnet ut, begrepet **cosinus** blitt brukt. Slike eksempler er nok en grunn til at jeg stiller spørsmål til det faglige grunnlaget til rettsodontologi. Cosinus til projeksjonsvinkelen er rett nok nevnt i den artikkelen som innførte en skala og et vinkelsystem til bruk ved avfotografering av bittspor, blant annet for å kunne avdekke projeksjonsfeil og fordreininger.¹⁷¹ Etter det synes begrepet å ha blitt glemt igjen.

Figur 4.5. Ei linje AB danner vinkelen ϕ med ei vannrett flate (skravert). Lengden av projeksjonen $A'B'$ ned på flata er kortere enn linja selv: $A'B' = AB \cos \phi$. Om en detalj i et bittspor ikke blir fotografert i rett vinkel på hudedoverflata, vil lengden på detaljen i fotografiet bli kortere enn i virkeligheten.

Tannslitasje

Tenner slites ved brukt, og i faglig sammenheng har en utvikla flere skåringssystemer for å klassifisere slitasjen. Et system som blei innført for mer enn femti år sia av Ramfjord, er godt egna her, se tabell 4.1.

¹⁷⁰ Dorion (red). *Bitemark Evidence*. Marcel Dekker, New York 2005. ISBN 0-8247-5414-X. 629 sider.

¹⁷¹ Hyzer og Krauss. *J. Forensic Sci.* 1988; **33**(2): 498–506.

Tabell 4.1. Ramfjords skåringssystem for tannslitasje¹⁷²

-
- 0. Ingen slitasje
 - 1. Slitasje bare i emaljen; ikke noe dentin (tannbein) er synlig
 - 2. Slitasjen går gjennom emaljen i skjærekanten og inn i dentinet, men høyden på tanna er ikke vesentlig redusert (under en tredel av full høyde).
 - 3. Ekstrem slitasje. Tyggeflata (på jeksler) er slitt plane, for fortenner er tanna er slitt ned med minst en tredel av den opprinnelige høyden.
-

Hva er så vanlig tannslitasje? Finnen Ainamo undersøkte til sammen 4316 fullt utvikla tenner hos 154 menn 19–22 år gamle (soldater).¹⁷³ For de to midtfortennene i underkjeven fant han at minst annenhver soldat hadde slitasjegrade 2 på skjærekanten slik Torgersen hadde det i 1957.¹⁷⁴ For midtfortennene i overkjeven hadde hver fjerde soldat tilsvarende stor slitasje på skjærekanten. Hugoson og medarbeidere, som brukte nesten det samme skåringssystemet, fant at nesten annenhver midtfortann i underkjeven hos 20 år gamle kvinner og menn hadde slitt av iallfall deler av emaljen på skjærekanten.¹⁷⁵ I overkjeven hadde hver tredje midtfortann så stor slitasje. Slitasjen økte med alderen, og etter femti års alder hadde to av tre midtfortenner i underkjeven slitt av emaljen på skjærekanten. Også Smith og Robb har gitt tilsvarende tall,¹⁷⁶ men de har behandla fronttenner under ett og ikke skilt mellom midtfortenner som blir mest slitt, sidefortenner som blir mindre slitt, og hjørnetenner der graden av slitasje kan variere mer.

I nyere tid har Solheim i samband med arbeid med Torgersensaka også sett på slitasje i tenner. Han har fått 222 personer til å lage avtrykk av tennene sine ved å bite i voks. Senn har kritisert Solheim for valgt av avtrykksmateriale, men dén faglige diskusjonen går jeg ikke inn på her. Også Solheim fant at nesten annenhver undersøkt midtfortann i underkjeven (tann 41, den høyre, og tann 31, den venstre) hadde slitasje som etter Solheims vurdering var forenlig med tannmerkene 5 og 6. Han hevdar rett nok at bare et mindretall (om lag hver tiende undersøkte tann) hadde tydelige furer i skjærekanten som var forenlige med detaljer i de to tannmerkene. Uansett har også Solheim funnet at de "enestående" mikroskopiske trekkene som påtalemyndighetens sakkyndige hele tida har ment biterens tenner må ha hatt ut fra hva de ser i tannmerkene 5 og 6, slett ikke er uvanlige blant voksne mennesker.

Disse resultatene viser at den slitasjen som Strøm i 1957–1958 så i fortennene til Torgersen og som han mente var enestående, er så vanlig at en må vente å finne den i omtrent annenhver fortann. Per Holck, professor i anatomi og som har vært leder av den antropologiske samlinga ved Det medisinske fakultet ved Universitetet i Oslo i mer enn to tiår, har uttrykt det enkelt og greit: Han har tilgang til om lag 7500 hodeskaller, og at han kan bare gå inn i et hvilket som helst skap og plukke ut et tilfeldig eksemplar med nettopp slik slitasje.¹⁷⁷ Trekker en så inn den biomekaniske kunnskapen jeg har vist til foran, at ei tann ikke trenger være (hul)slitt for å gi et avtrykk i huden som kunne tyde på at skjære-

¹⁷² Ramfjord. *J. Periodont.* 1959; **30**: 51–59.

¹⁷³ Ainamo. *Scand. J. Dent. Res.* 1972; **80**: 505–509.

¹⁷⁴ Torgersens tannslitasje er vurdert ut fra det en ser av modeller av tanngarden hans. Heller ikke Strøm som undersøkte Torgersens tanngard i april 1958, har skrevet noe om det han så da.

¹⁷⁵ Hugoson og medarb. *Acta Odont. Scand.* 1988; **46**: 255–265.

¹⁷⁶ Smith, Robb. *J. Oral Rehab.* 1996; **23**: 232–239. Se også Smith, Knight. *Br. Dent. J.* 1984; **156**: 435–438.

¹⁷⁷ Holck. Ad Whittaker & MacDonalds kommentarer. Brev av 2000-05-31.

kanten var konkav, skjønner en at disse detaljene i bittsporbeviset har liten beviskraft, iallfall saklig og faglig sett. Det har ennå ikke noen norsk domstol skjønt.

Hva er rettsodontologi?

Bittmerkegransking har utvikla seg til å bli en viktig del av faget rettsodontologi. Det er derfor nødvendig å fortelle litt om hva rettsodontologi egentlig er og videre å komme med kritiske vurderinger av det faglige ("vitenskapelige") grunnlaget for det å granske bittmerker. Et helt grunnleggende spørsmål som jeg aldri har sett har vært tatt opp av rettsodontologer, er hvorfor det er tannleger som gransker bittmerker for retten.

Navnet rettsodontologi sier at det er en grein eller underretning av tannlegefaget (odontologi). Faget har som oppgave å gi sakkyndige uttalelser for retten i odontologiske spørsmål.¹⁷⁸ Tannlege Kjell Johannessen har påpekt at rettsodontolog/rettsodontologi er en stillingsbetegnelse og ikke er fag.¹⁷⁹ Norsk rettsodontologisk forening har gitt enkle, greie opplysninger om faget på hjemmesidene sine.¹⁸⁰ Rettsodontologer virker som sakkyndige i tre eller fire typer av saker. Det kan for det første være klinisk vurdering for saker som skal opp for retten, for eksempel i samband med erstatningsaker etter mulig feilbehandling. Det er for det andre identifisering av personer, gjerne døde. Det er for det tredje gransking av bittspor. I tillegg nevner enkelte også det å prøve å bestemme alderen til en person ut fra undersøkinger av tenner og kjever, som ei fjerde retning. Et arbeid av Solheim kan brukes som eksempel på dette siste.¹⁸¹ Tannslitasjen økte selvsagt med alderen, og for en gitt alder varierte den mellom de ulike tennene som blei undersøkt. Selv for småjeksleene som var de tennene som var best egna til å skille mellom ulike aldere etter tannslitasjen, varierte alderen mellom 20 og 60–80 år for en gitt, moderat slitasje. Ifølge hjemmesidene til Norsk rettsodontologisk forening er identifisering (av døde) den klart viktigste oppgaven for en rettsodontolog. Der blir det også slått fast at det (i Norge) ikke gis noen formell utdanning i rettsodontologi.¹⁸²

Identifisering

Den andre og viktigste retninga innen rettsodontologi dreier seg om identifisering og da i første rekke av døde. Tennene er noe av det mest bestandige i menneskekroppen. Det vil si at i et skadd lik der mye kan være forandra, vil ofte tanngarden være lite endra. Om en kjenner tannstatusen til sakna personer fra tidligere, kan en sammenlikne tanngarden til avdøde med kjente tannregistreringer av mulige personer. På den måten kan en i mange tilfeller avgjøre identiteten til en avdød.

Norge og Norden har vært langt framme i utviklinga av rettsodontologi. Bakgrunnen for det er godt uttrykt i et minneord etter den danske rettsodontologen Søren Keiser-Nielsen som bygde opp faget i

¹⁷⁸ Ifølge et brev av Bang (Sak 97-02567 M/01: Oslo statsadvokatembeter – Fredrik Ludvig Fasting Torgersen. Brev av 1998-10-12) har Strøm definert rettsodontologi slik: "den gren av odontologien som beskjeftiger seg med behandling av de spørsmål som forekommer i så vel sivil- som strafferettslig praksis med innhold av den art at de krever odontologiske kunnskaper for å bli fyldestgjørende utredet og besvart".

¹⁷⁹ Johannesen. Tannlegerrapport til bruk ved gjenopptagelse av F.L.F. Torgersens gamle straffesak. Rapport av 1997-09-08. Se side 2.

¹⁸⁰ <http://www.rettodontologi.org/>

¹⁸¹ Solheim. *Gerodontics* 1988; 4: 299–304.

¹⁸² <http://www.rettodontologi.org/Default.aspx?PageID=20062012114522>: "Det er ingen formell utdanning i rettsodontologi i Norge. Man anbefales å følge kurs i Norge og utlandet, studere faglitteratur og generelt vise interesse ved å kontakte politi og avdeling for patologi ved nærmeste sykehus."

Danmark parallelt med at Strøm gjorde det i Norge. Keiser-Nielsen har framheva at i en rettsstat er det en grunnleggende menneskerett å kunne avslutte livet med å bli gravlagt med en sikker identitet. Han hadde fått sin start som rettsodontolog rett etter den andre verdenskrig da han var med på å identifisere danske fanger som var lagt i massegraver etter å ha omkommet i tyske konsentrasjonsleirer.

Strøm har påpekt hvor viktig det er å ha gode registreringer av tannstatus hos sakna personer, og at en derfor må ta vare på tannlegekortet for sakna personer.¹⁸³ Det har ikke minst vært viktig i Norge som lenge år har vært en stor nasjon innen skipsfart og fiske. Det hender at når skip og båter går ned, omkommer personer om bord. Seinere driver kanskje et lik i land. Etter lengre tid i sjøen var liket mer eller mindre nedbrutt og har vært vanskelig å identifisere. Tanngarden var ofte intakt, og ved å sammenlikne med registrert tannstatus hos sakna personer har en kunnet få formell registrering av dødsfall i tråd med formelle krav i en rettsstat. Slike granskinger har ikke bare vært brukt i samband med dødsfall til sjøs. Norge har hatt iallfall minst ett tilfelle som det amerikanerne opplevde i samband med 11. september 2001, da rett nok i langt mindre målestokk. Natt til 1938-11-06 brant det i Hegdehaugsveien 32, og 29 mennesker omkom. Ferdinand Strøm (og blant andre Georg Waaler) var med på å identifisere de omkomne. Det var med på å gi Strøm bakgrunn som rettsodontolog. Georg Waaler og Harboe har også trukket fram arbeidet etter den andre verdenskrig med å identifisere avretta fanger som var lagt i massegraver.¹⁸⁴

De av leserne som har gjennomført militær førstegangstjeneste, har trulig også vært innom militærtannlegen og fått registrert tannstatusen. Målet med det har vært det samme: om en skulle omkomme i tjenesten, ville militære myndigheter ha tannstatusen å sammenlikne med i tilfelle et ellers vanskelig identifiserbart lik skulle dukke opp.

Odontologisk identifisering er fortsatt viktig selv om DNA har gitt andre muligheter. Ifølge den amerikanske rettsodontologen David Senn blei mer enn 1000 personer (35–40 %) av de som omkom under terrorangrepet mot tvillingtårna i New York 2001-09-11, identifisert ved hjelp av rettsodontologiske undersøkinger.¹⁸⁵ Ifølge Michael Bowers, en annen ledende amerikansk rettsodontolog, greier en gjerne å identifisere 20–25 % av de omkomne etter ei typisk flyulykke ved hjelp av odontologiske metoder.¹⁸⁶ Rettsodontologiske sammenlikninger var en del av grunnlaget da om lag 300 000 omkomne etter flodbølgen etter jordskjelvet nær Sumatra i Indiahavet 2004-12-26 blei identifisert. En kan spørre hvorfor en fortsatt bruker en slik "simpl" og gammal måte å identifisere avdøde på når for eksempel DNA-teknikker er langt mer sikre og iallfall utad synes å være langt mer elegante og opplagt har mye større prestisje. En viktig grunn er at mens svaret fra ei DNA-undersøking gjerne først kommer etter flere dager, kanskje uker, kan ei rettsodontologisk undersøking være gjort på noen få minutter.

¹⁸³ Strøm. *Norsk Tannlægeforenings Tidsskrift* 1951; 61(10): 477–488.

¹⁸⁴ Redaksjonen ved M.H. Vi intervjuer: Georg Waaler. *Tidsskrift for den norske lægeforening* 1965-10-01 nr. 19, side 1485–1486.

Harboe. Innlegg i Dagsavisen 2014-02-07. Se også

http://www.dagsavisen.no/nyemeninger/alle_meninger/cat1003/subcat1018/thread295770/#post_295770

¹⁸⁵ Senn, personlig meddelelse.

¹⁸⁶ Bower. Identification from bitemarks. Kap. 38 i *Modern Scientific Evidence: The Law and Science of Expert Testimony*. Faigman, Kaye, Saks, Sanders (red.). Thomson-West, 4 Volumes 2005. Se side 5. Se side 17.

Granskinger av bittspor

Den tredje retninga innen rettsodontologi er gransking av bittmerker. Bittmerker er merker av tenner i det som er blitt bitt, og i de fleste tilfeller dreier det seg om merker i hud. Biting og bittmerker har lenge vært kjent i samband med kriminalsaker. Av en eller annen grunn har tannleger blitt bedt om å granske bittmerker, og det har gjort at gransking av bittmerker har blitt ei selvstendig retning innen rettsodontologien. Tannleger kan mye om tenner, og det er rimelig at det er tannleger som gransker og vurderer for eksempel mulig feilbehandling av tenner om slike saker skal opp i retten. Det er også naturlig at det er tannleger som identifiserer personer ut fra tannstatus. Det er derimot lite i utdanninga til tannleger som gjør dem særskilt eigna til å vurdere merker i hud enten merkene er laga av tenner eller andre gjenstander.

Når en leser rettodontologisk faglitteratur, blir det som nevnt foran klart at tannleger ikke har lært noe særlig om hud og da heller ikke kan noe om hudens biomekaniske egenskaper selv om det er helt vesentlig for å forstå bittmerker i huden. Tenner er harde og faste og blir ikke påvirka av eller endra av et bitt. Huden er svak og myk, og det er den som blir merka av tennene. Det er huden, ikke tennene, som er den store usikkerheten i gransking av bittmerker. Det er fullt mulig å lage bittspor-liknende merker i huden ved å presse vanlig verktøy inn i huden: Merker etter flate skrutrekkere kunne brukes til å etterlikne merker etter fortenner, mens en butt syl eller spiker kan brukes til å lage merker etter hjørnetenner. Om disse merkene blei satt ved sida av hverandre som etter tennene i en tannbue, kunne de minne om et bittspor, og da kunne en tannlege bli satt til å granske merket selv om det i dette tenkte tilfellet ikke hadde vært tenner med. I amerikansk rettsodontologi kjenner en til i hvert fall éi sak der en person var nær ved å bli feilaktig dømt fordi de sakkyndige ikke klarte å avgjøre om skadene i huden skyltes tenner eller redskap.¹⁸⁷ Det er god grunn til å spørre om granskinger av bittspor "krever odontologiske kunnskaper for å bli fyldestgjørende utredet og besvart" for å bruke Strøms ord. Denne typen av spørsmål er knapt nok blitt stilt av noen domstol, og særlig ikke i Torgersensaka. De blir heller ikke tatt opp i rettsodontologiske miljøer. Tidligere førstelagmann ved Borgarting lagmannsrett, Nils Erik Lie, har som svar på spørsmålet om også leger og andre kan være skikka til å granske bittspor i hud, sagt det slik: "Hvis jeg som dommer skulle oppnevne sakkyndig for å vurdere hva slags våpen som hadde forårsaket en knusningsskade eller et knivstikk, er det patologen [legen] og ikke våpeneksperten jeg ville ha foretrukket som sakkyndig."¹⁸⁸

Det er iallfall to tradisjoner i den historiske utviklinga av gransking av bittspor. I Tyskland har hatt en lang tradisjon, iallfall tilbake til tidlig på 1900-tallet. Mye av den litteraturen er på tysk. Ifølge ei lærebok av den tyske rettsodontologen Rolf Endris har en i denne tradisjonen til en viss grad skjønt at hudens egenskaper er en del av tolkinga av bittsporet.¹⁸⁹ Lite av den tyske tradisjonen er kjent i engelskspråklige land. Ifølge en artikkel av Yano hadde en Japan iallfall fram til begynnelsen av 1970-åra utvikla en sterk faglig tradisjon i gransking og tolking av bittmerker.¹⁹⁰ Etter Yanos artikkel i 1973 er det imidlertid ikke kommet mye nytt innen bittsporgranskinger fra Japan i vitenskapelige tidsskrift, iallfall ikke på engelsk.

¹⁸⁷ Sperry og Campbell. *J. Forensic Sci.* 1990; 35(5): 1226–1235.

¹⁸⁸ Lie. Torgersensaken – en analyse. 3. utgave. Nesodden 2014-05-08. Se side 22.

¹⁸⁹ Endris Rolf. *Biß und Bißspur*. Kriminalistik Verlag, Heidelberg 1985. ISBN 3-7832-0784-3.

¹⁹⁰ Yano. *Int. J. Forensic Dent.* 1973; 1: 13–15.

Den første saka i bittsporgransking som jeg kjenner til på engelsk utenom Torgersensaka, er den såkalte Biggarsaka i Storbritannia fra 1967–1968 og som jeg omtaler nærmere seinere. Det er rett nok omtale av tidligere saker, men da uten særlige forsøk på vitenskapelige tilnærminger. Flere av de tidlige sakene dreier seg i tillegg om bittmerker i matvarer som ost og sjokolade, ikke i hud. De første kjente tilfellene av bittsporgransking fra Canada og USA, er ifølge en historisk oversikt av Vale fra 1970-åra.¹⁹¹ Også Vale forteller rett nok om enkeltstående tidligere tilfeller med bittspor i drapssaker der en lokal tannlege stadfester at den mistenktes tanngard passa "perfekt" med bittsporet i den drepte. Disse sakene minner en del om rettssaker fra det Ville Vesten, saker som en amerikansk kollega en gang tørt omtalte slik: "They were given a 'fair' hanging after a short, 'fair' trial." I Vales historiske oversikt er Torgersensaka noe av det første som blir nevnt.¹⁹² Ifølge Bowers er den såkalte Doyle mot delstaten Texas i 1954 den første gangen en amerikansk rett vurderte om den skulle tillate sakkyndige å vitne om et bittmerke i retten.¹⁹³ Doyle var tiltalt for innbruddstjuveri, og spørsmålet var om et bittmerke i en ost passa med tanngarden hans. Da Strøm¹⁹⁴ i 1963 skreiv om bittsporgranskinger, viste han rett nok til et arbeid av Sørup fra 1924 som hadde brukt en enkel overleggingsmetode.¹⁹⁵ Det vil si at Sørup hadde lagt ei (gjennomsiktig) tegning eller et bilde av tanngarden til den mistenkte over bittmerket for å se om de to passa sammen eller om det var åpenbare avvik. Strøm la i artikkelen i 1963, fem år etter dommen mot Torgersen, likevel mest vekt på bitt i matvarer som ost og sjokolade.

Det vil altså si at da Strøm og andre skulle vurdere bittsporet i Torgersensaka i 1958, hadde de ikke noe å bygge på fra angloamerikansk forskning. I 1950 hadde Strøm sammenlikna et bittmerke i et eple med tanngarden til en mistenkt, Ørnulf, som under rettssaka i 1958 var påtalemaktas kronvitne mot Torgersen.¹⁹⁶ Strøm fant den gangen "identitet" mellom bittmerket og Ørnulfs tanngard, akkurat som han hevda det var det i Torgersensaka åtte år seinere. Strøm nevnte kort gransking av bittspor i en artikkel i 1954.¹⁹⁷ Under rettssaka i 1958 hevda Strøm at han hadde lang erfaring i å granske bittspor. Torgersens forsvarer Blom fikk imidlertid fram at denne erfaringa dreide seg om å granske 25 bittmerker i et godt avtrykksmateriale.¹⁹⁸ Strøm villeda retten ved å hevde at huden på et kvinnebryst var et svært godt avtrykksmateriale.¹⁹⁹

¹⁹¹ Jeg regner ikke med mer anekdotiske fortellinger sammenfatta av Vale, side 2 i Dorions bok (se den neste fotnoten). Vale forteller også om bittmerker i matvarer i samband med innbrudd og tjuveri. Den første saka Vale viser til med bittspor i hud i nyere rettshistorie, er fra 1972.

¹⁹² Vale. History of Bitemark evidence. Kapittel 1 i Dorion (red). *Bitemark Evidence*. Marcel Dekker, New York 2005. ISBN 0-8247-5414-X. Side 1–29.

¹⁹³ Bower. Identification from bitemarks. Kap. 38 i *Modern Scientific Evidence: The Law and Science of Expert Testimony*. Faigman, Kaye, Saks, Sanders (red.). Thomson-West, 4 Volumes 2005. Se side 5.

¹⁹⁴ Strøm. *J. Dent. Res.* 1963; 42: 312–316.

¹⁹⁵ Sørup. *Vierteiljahresschrift für Zahnheilkunde*. 1924; 4: 385.

Sørup. *Zeitschrift für der ges. Gerichtliche Medizin*. 1924; 4: 529

¹⁹⁶ Strøm. Ad: Tyverisak K.L. 855/48. Rapport til Kriminallaboratoriet, Oslo 1950-03-31. Fire sider.

¹⁹⁷ Strøm. *Int. Dent. J.* 1954; 4: 527–529.

¹⁹⁸ *Aftenposten morgen* 1958-06-14; *Arbeiderbladet* 1958-06-14. Se også Harboes innlegg i *Dagsavisen* 2014-02-07 med internettlenke vist til foran.

¹⁹⁹ *Aftenposten aften* 1958-06-10; *Dagbladet* 1958-06-10.

Først i 1975 blei ifølge Bowers spørsmålet om bittmerker i hud kan brukes til å avsløre biteren, tatt opp til formell vurdering i en amerikansk domstol.²⁰⁰ Det er derfor grunn til å si at Torgersensaka er den første saka i verden der det har blitt forsøkt brukt metoder med et angivelig vitenskapelig preg for å sammenlikne et bittmerke med tanngarden til en mistenkt. Det vil altså si at Strøm og Wærhaug ikke hadde noe faglig grunnlag fra andres arbeid å bygge på da de skulle avgjøre hva som var vesentlig og hva som kunne være tilfeldig, når de fant sammenfall (og avvik) mellom bittsporet og den mistenktes tanngard. De utarbeida heller ikke selv formelle kriterier med et bedre grunnlag enn skjønn og synsing.

Norge har som nevnt foran vært langt framme i utviklinga av rettsodontologi. I Biggarsaka i Skottland i 1968, som blir nærmere omtalt seinere, viste britiske rettsodontologer til de nordiske landa som foregangsland.²⁰¹ Det blei da påpekt at det gjaldt det å identifisere (døde) personer ut fra tanngard-en.

Spørsmålet er da om Strøm og Wærhaug i 1958 ikke hadde erfaringer fra andre som de kunne ha lært av. Arbeidet til Sørup fra 1924 er nevnt. Et annet viktig og mye nyere arbeid er det av Berg og Schaidt²⁰² som hadde gjort systematiske avtrykksforsøk i modellerleire. De fant at mens avtrykk etter hjørnetennene var ganske pålitelige og vel egna til å skille ulike tanngarder, var avtrykk etter fortennene, og da særlig midtfortennene, langt mindre egna. Da Strøm og Wærhaug i 1958 vurderte de ulike tannmerkene opp mot Torgersens tenner, gjorde de det motsatte, så bort fra klare ulikheter mellom Torgersens hjørnetenner og tannmerkene etter biterens hjørnetenner. De la i stedet stor vekt på angivelige likheter mellom Torgersens midtfortenner i underkjevene og de merkene som trulig var laga av biterens midtfortenner.

Jeg innleda dette delkapitlet med å spørre hvorfor tannleger har blitt bedt om å vurdere bittspor i hud. Et svar kan være at de første bittsporgranskningene blei gjort av bittmerker i matvarer som ost, sjokolade, epler og tilsvarende avtrykksmaterialer. Til slike vurderinger trenger en ikke særskilte kunnskaper om hudens biomekanikk. Så har en gått over fra å vurdere avtrykk i matvarer til avtrykk i hud uten å spørre om det endrer de faglige krava.

Tilnæringsmåter i rettsodontologiske undersøkinger av bittmerker

Ved gransking av bittmerker er det som nevnt tre ulike tilnæringer for visuell sammenlikning som har vært brukt for å prøve å fastslå sammenhenger mellom en mistenkts tanngard og et bittspor. I ulike fagtradisjoner og land har en lagt forskjellig vekt på de ulike tilnærmingene. De tre tilnærmingene går som nevnt foran kort og godt ut på å se på store, mindre og mikroskopiske trekk i bittmerket. Mikroskopiske trekk vil si detaljer i det enkelte tannmerket som en helst ser på gjennom lupe eller mikroskop, altså der det krevs en eller annen form for forstørrelse. Ei slik klassifisering, som kan synes helt enkelt og grunnleggende, har jeg bare sett omtalt en gang, og det er av professor David Senn.²⁰³ En grunn til at selv ikke andre erfarne rettsodontologer har gjort ei slik oppdeling av tilnær-

²⁰⁰ Bower. Identification from bitemarks. Kap. 38 i *Modern Scientific Evidence: The Law and Science of Expert Testimony*. Faigman, Kaye, Saks, Sanders (red.). Thomson-West, 4 Volumes 2005. Se side 6.

Vale. History of Bitemark evidence. Kapittel 1 i Dorion (red). *Bitemark Evidence*. Marcel Dekker, New York 2005. ISBN 0-8247-5414-X. Se side 9–12.

²⁰¹ Harvey og medarb. *J. Forensic Sci. Soc.* 1968; **8**(4): 157–219.

²⁰² Berg og Schaidt. *Kriminalwissenschaft* 1954; **1**: 128 (Beilage zu Kriminalistik 1954; **8**)

²⁰³ Senn. Forensic odontology report 2001-03-11 (20 sider)

mingene, kan være at en sjelden finner mikroskopiske trekk av verdi i et tannmerke. En annen grunn er trulig at fagets manglende utvikling gjenspeiles også i manglende systematikk og klassifisering.

Store trekk i bittsporet – overleggingsteknikken

I den tradisjonen som har råda i USA i mer enn 20 år, har en lagt vekt på de store trekkene i bittmerket, ikke minst ved såkalte overleggingsteknikker. Bittmerket har gjerne blitt fotografert. Tanngarden til den mistenkte eller avtrykk av den er blitt tegna av for eksempel på lysark. Lysarket har så blitt lagt oppå et fotografi av bittmerket, og en undersøker så i hvilken grad det er mulig å få samsvar mellom tanngarden og bittmerket. Tidligere blei mye av dette gjort manuelt ved handtegninger. I dag skjer det gjerne digitalt ved hjelp av digitale bilder og datamaskiner, men prinsippet er det samme. En svakhet ved denne tilnærminga er at den ikke tar hensyn til tøyninger i huden. Huden er som nevnt tøyelig, og det kan fordreie bittmerket. Huden kan for eksempel ha vært strukket under et bitt og så ha trukket seg sammen til vanlig form og lengde etterpå. Den kan i enkelte tilfeller ha vært klemt sammen under bittet og så ha utvida seg til vanlig tilstand etterpå. Et bittmerke i huden kan også fordreies ved bevegelser. Merker på kroppen nær skulderen, blant annet på brystet, vil for eksempel endre form om en flytter på armen. I slike tilfeller vil det være avvik mellom biterens tanngard og bittmerket når det blir avfotografert seinere. Det kan på den andre sida skape et tilsynelatende samsvar mellom tanngarden til en uskyldig og et bittmerke.

Spørsmål om hvor pålitelig resultatet av slike overleggingsteknikker er, har vært tatt opp og vurdert i lause vendinger i lengre tid. Strøm²⁰⁴ har for eksempel vist til undersøkinger av Fearnhead og Boyd som lot personer bite i ost eller sjokolade og etterlate bittmerker. Det blei laga modeller av tanngarden deres, og Fearnhead greide da å finne ut hvem som hadde bitt i de ulike prøvene. Antropologen Boyd gikk så til den samlinga av tannmodeller han hadde. Han greide da, som Holck har påpekt i et brev jeg har vist til foran, å finne modeller som passa minst like godt til merkene i osten eller sjokoladen som den til den virkelige biteren.

Det er likevel først i nyere tid at det er blitt undersøkt mer systematisk og vitenskapelig. Dette arbeidet har vært gjennomført av Mary Bush, den daværende lederen av den amerikanske rettsodontologiske forening (ABFO), og medarbeiderne hennes.²⁰⁵ De har laga avstøpning av en tanngard i et hardt materiale ("dental stone"). Det er så gjort bitt i huden på ulike steder på lik. Bittmerkene blei avfotografert og sammenlikna med både den faktiske tanngarden som beit og med andre tanngarder. Det blei påvist klare avvik mellom bittmerkene og den bitende tanngarden. For det første fant de at bittmerkene blei fordreid, og fordreininga avhang ikke minst av de langerske linjene i huden. Det var å vente, for disse linjene gjenspeiler den underliggende fiberstrukturen i huden. Bush og medarbeidere utvikla så matematiske kriterier for å tilpasse bittmerket til en mulig tanngard, kalt *affine transformasjoner*. Det vil si at de tillot å tøye (eller krympe) og fordreie huden, men da med klare føringer. Et krav er at om huden i ei retning (langs x-aksen) skulle strekkes 10 %, måtte den strekkes med 10 % hele veien, ikke bare for en mindre del. I y-retninga kunne huden tøyes med en annen verdi enn 10 %, men også da måtte det gjøres med den samme verdien hele veien. Bush og medarbeidere utarbeida så mål for best mulig samsvar mellom de undersøkte tanngardene og bittmerket. Selv med slike mulige tilpasninger fant de at det sjelden var mulig å få et godt samsvar mellom den bitende

²⁰⁴ Strøm. *J. Dent. Res.* 1963; 42: 312–316.

²⁰⁵ Bush og medarb. *J. Forensic Sci.* 2009; 54: 167–176. Bush og medarb. *J. Forensic Sci.* 2010; 55: 71–76. Bush og medarb. *J. Forensic Sci.* 2010; 55: 976–983. Bush og medarb. *Int. J. Legal Med.* 2011; 125: 779–784. Bush og medarb. *J. Forensic Sci.* 2011; 56: 118–123. Bush og medarb. *Forensic Sci. Int.* 2011; 211(1–3): 1–8.

tanngarden og bittmerket. Videre fant de at i en del tilfeller passa andre tanngarder bedre med bittmerket enn det biterens tanngard gjorde. Denne serien med undersøkinger, gjennomført etter år 2000, er den eneste kjente tilnærminga der en har prøvd systematisk å etterprøve hvor godt bittmerker passer med den bitende tanngarden. Disse forsøka blei starta opp mer enn 30 år etter at bittmerkegransking var blitt en del av faget rettsodontologi. Forsøksserien er en følge av påviste feil i tidligere rettsavgjørelser, blant annet i Kronesaka som jeg har omtalt i innleiingskapitlet.

Ei sak fra USA viser svakheten ved overleggingsteknikken.²⁰⁶ En 40 år gammel kvinne var funnet drept, og på det venstre brystet mangla brystvorten og noe av vevet rundt. En patolog hevda at vevet var bitt av. To lokale tannleger undersøkte saka nærmere og sa seg enige. Tanngarden til en mulig mistenkt blei undersøkt, og de to tannlegene hevda at det var "identitet" mellom den mistenktes tanngard og bittmerket. Dette var det eneste påtalemakta hadde å bygge på. Parallelt mens saka pågikk, blei brystet og såra undersøkt nærmere. Sårkantene var påfallende skarpe og reine, som om de var skåret av med en skarp gjenstand og ikke bitt og revet av med tenner som er alt annet enn skarpe. Skaden blei så etterprøvd under obduksjon av en annen død kvinne. De fant at skaden lett kunne etterliknes ved hjelp av en vanlig lommekniv. Tanngarden til den mistenkte og 15 andre tanngarder blei så sammenlikna med såret ("bittmerket"). Ved å prøve de ulike tanmodellene i ulike posisjoner var det i alle tilfeller mulig å få et godt ("perfekt") samsvar mellom tanngarden og bittmerket. Dette førte til at den tiltalte blei frikjent av juryen.

Mindre trekk i bittsporet

Den andre tilnærmingmåten går på å se på mindre men lett synlige trekk ved det enkelte tannmerket og også å se på forholdet mellom nærliggende tannmerker. Et arbeid av MacDonald og Laird²⁰⁷ kan stå som eksempel her. De viser til ei drapssak i Skottland 1973-05-16 der en kvinne var brutalt drept, og der det var flere bittspor i huden.

MacDonald og Laird forteller om et merke på buken at det tyda på at biteren hadde flere avvikende særtrekk i tanngarden sin. Merket etter den høyre midtfortanna i overkjeven (tann 11) tyda på at denne tanna var noe dreid. Merket etter den høyre sidefortanna i overkjeven (tann 12) tyda på at den sto bak de to nabotennene og altså innafor i tannbuen. Merket etter den høyre hjørnetanna i overkjeven var lite, noe som tyda på at denne tanna var forholdsvis spiss selv til å være ei hjørnetann. Merkene etter de tre fronttennene i den venstre overkjeven (midtfortanna 21, sidefortanna 22 og hjørnetanna 23) danna en naturlig bue og tyda på at disse tre tennene hadde ei regelmessig plassering i tannbuen. Merket etter den venstre hjørnetanna var større enn det etter den høyre hjørnetanna, og det tyda på at den venstre hjørnetanna i overkjeven var buttere enn den høyre hjørnetanna.

Merket etter tenner fra underkjeven danna en regelmessig bue. Merket etter den høyre hjørnetanna i underkjeven (tann 43) var lite, rødt område, og det blei tolka som at denne tanna var ei spiss hjørnetann. Merket etter den venstre midtfortanna (tann 31) var mindre markert enn de andre merkene. Merket etter den venstre hjørnetanna (tann 33) var større enn det etter den høyre hjørnetanna (tann 43), og dette merket hadde et bleikere område i midten. Det var vidare til sammen fem merker typisk for småjeksler, men omtalen av dem går jeg ikke nærmere inn på.

²⁰⁶ Sperry og Campbell. *J. Forensic Sci.* 1990; 35(5): 1226–1235.

²⁰⁷ MacDonald og Laird. *Int. J. Forensic Dent.* 1976; 10: 26–30.

En 17 år gammel mann blei arrestert kort tid etter, og tanngarden hans blei kartlagt to dager etter drapet. Resultatet av disse undersøkingene viste at for overkjeven var den høyre midtfortanna (tann 11) hans noe dreid utover lateralt. Den høyre sidefortanna (tann 12) sto bak de andre tennene i tannbuen. Den høyre hjørnetanna (tann 13) var spiss i motsetning til den venstre hjørnetanna (tann 23) som var avslitt i spissen, noe som ga den ei brei overflate. De venstre fortennene (tann 21 og 22) var vanlige uten spesielle særtrekk.

De to høyre fortennene i underkjeven (tann 41 og 42) hadde flate skjærekanten. Den høyre hjørnetanna (tann 43) hadde en markert spiss. Skjærekanten til den venstre midtfortanna (tann 31) var brukket, og denne tanna var derfor lavere enn de andre i tannbuen. Den venstre hjørnetanna (tann 33) hadde en flat spiss med ei grop i midten omgitt av ei ganske skarp rand rundt. Småjekslene var vanlige uten vesentlige avvik fra det typiske.

Sammenlikner en omtalen av bittmerket med omtalen av de enkelte tennene, er det mange sammenfall. Ifølge forfatterne var det ingen klare avvik. Der den mistenkte hadde vanlige tenner uten avvik fra det typiske, var de tilsvarende tannmerkene som fra vanlige tenner uten vesentlige avvik. Den mistente hadde to spisse hjørnetenner (tann 13 og 43), ei butt hjørnetann (tann 23) og ei hjørnetann der spissen var omdanna til en form som et lite krater (tann 33). Disse detaljene kunne en lese ut av de fire tilsvarende tannmerkene. Den venstre midtfortanna i underkjeven (tann 31) var lavere enn de andre tennene, og merket etter denne tanna var mindre markert.

Saka kom opp for retten, og det rettsodontologiske materialet som er sammenfatta foran, blei lagt fram. Det førte til at den tiltalte tilsto drapet. Denne saka er nesten enestående, for her har en først funnet ei rekke sammenfallende trekk mellom tannmerkene og den tiltaltes tanngard. Den tiltalte tilsto drapet, og med det har en fått en uavhengig kontroll av metoden, altså en form for referanse.

Denne saka tyder på at klare trekk i de enkelte tannmerkene og innbyrdes forhold mellom ett merke og tilstøtende merker kan gi grunnlag for å identifisere en mistenkt. Med tanke på Torgersensaka er det særlig interessant å merke seg at de fire merkene etter hjørnetennene gjenspeilte særtrekk ved disse tennene. Det er også i tråd med det Berg og Schaidt fant mer enn 40 år tidligere, da for avtrykk i leire. Det at den høyre midtfortanna (tann 11) var vridd ut lateralt, og det at den høyre sidefortanna i overkjeven (tann 12) sto bak eller innafor i tannbuen, var også gjengitt i bittsporet. Det siste er noe en også finner i Torgersensaka, da som et tydelig avvik. Det at den venstre midtfortanna i underkjeven (tann 31) var lavere enn de andre, kunne en også lese ut av bittmerket. MacDonald, en av forskerne bak denne rapporten, var også en av de to britene som var påtalemaktas sakkyndige da at saka kom opp igjen i 1997–1998. Sett i lys av det arbeidet han gjorde i samband med den saka jeg har gjengitt over, burde en kunne ha venta at MacDonald hadde lagt vekt på tilsvarende mulige sammenfall og avvik i Torgersens tilfelle. Det har han ikke gjort.

Mikroskopiske detaljer i det enkelte tannmerket

Den tredje tilnæringsmåten har vært å se etter samsvar i mikroskopiske detaljer i det enkelte tannmerket med tilsvarende detaljer i den utøvende tanna. Det var i første rekke det Strøm og Wærhaug brukte til å felle Torgersen i 1958, som fikk Bang til å støtte dem i 1970-åra, og det er det som påtalemaktas sakkyndige fortsatt hevder feller ham. Det var i første rekke mikroskopiske detaljer i de enkelte tannmerkene og i Krones tenner som Rawson brukte til å felle Krone. Også i Biggarsaka som blir omtalt under, var detaljer i skjærekanten i ei tann og tilsvarende trekk i et merke viktig for å felle den tiltalte. Jeg kjenner ikke til at noen har etterprøvd verdien av slike små detaljer i enkelte tann-

merker ut over det jeg har nevnt foran og presenterer av egne undersøkinger seinere. Så langt jeg veit, er det knapt nok noen ut over professor Per Flood (og Arne Hagen) som har stilt spørsmål til slike sammenlikninger. Det gjenspeiler en helt vesentlig svakhet ved faget rettsodontologi.

En grunn til at en ikke har undersøkt i hvilken grad mikroskopiske detaljer i ei tann blir gjengitt i et tannmerke, kan være at det ikke er vanlig å finne slike detaljer i et tannmerke. MacDonald og Whittaker hevder at de har vært sakkyndige i (minst) 400 bittmerkesaker.²⁰⁸ Til tross for det har de ikke kunnet vise til andre saker der de har kunnet dra slutninger fra mikroskopiske detaljer i ett eller flere tannmerker. De hevder derimot at Torgersensaka er ei sak som enhver rettsodontolog ville ønske å få granske, og grunnen er at slike saker er så sjeldne at de kan omtales som enestående.

I Kronesaka er det ved hjelp av undersøkinger av DNA bevist bortenfor enhver rimelig tvil at det var en annen som var skyldig, og at Krone var uskyldig. Jeg viser i denne boka ved hjelp av målinger og kunnskaper om hudens biomekanikk at Torgersen ikke kan være biteren. I Biggarsaka har Keiser-Nielsen, som påtalemaktas sakkyndige i den saka selv framheva som kanskje verdens aller fremste rettsodontolog på den tida, plukka fra hverandre bittmerkebeviset i saka.²⁰⁹

Biggar-saka

Den 15 år gamle Linda Karen Peacock blei funnet drept i august 1967 i Biggar, en liten landsby med 2000–3000 innbyggere i Skottland i Stor-Britannia. Landsbyen ligger 40 km sørvest for Edinburgh og 55 km sørøst for Glasgow. Det vil si at det bodde et par millioner mennesker ikke langt fra Biggar. Det eneste tekniske holdepunktet i drapssaka var et bittmerke på brystet til drapsofferet. Det blei tatt avstøpninger av tanngarden til 29 gutter/unge menn i nabolaget som mulige mistenkte. Alle avga avtrykk frivillig, også Gordon Hay som seinere blei dømt. Han gikk på en skole for "vanskelige" gutter fordi han hadde utvikla en noe avvikende atferd etter at faren hans hadde dødd et par år tidligere. Det blei tatt 15 bilder av bittmerket, men 14 av dem var ubrukelige for sammenlikninger med tanngarden til den mistenkte. Det blei heller ikke sikra annet materiale som spyttprøver eller avtrykk, og brystet blei heller ikke sikra og oppbevart. Det vil si at sammenlikningsgrunnlaget besto av ett bilde av bittmerket og modeller av tanngarden til 29 gutter. Påtalemakta fikk oppnevnt sakkyndige som knapt nok tidligere hadde vurdert bittsporsaker. De skreiv etter rettssaka en lang artikkel om den rettsodontologiske granskinga de hadde gjort.²¹⁰

Selve det angivelige bittsporet besto av fem enkeltmerker i en nesten perfekt sirkel. Dette med formen er viktig. Rett nok danner ofte sporet etter hver kjevehalvdel en tilnærma halvsirkel, men det er gjerne en avstand mellom de to halvdelene slik at de til sammen ikke danner en sirkel. Påtalemaktas sakkyndige ser ikke ut til å ha reagert på det. Alle de fem enkeltmerkene var tilnærma sirkelforma og ikke avlange eller strekforma som en ville vente av merker etter fortenner. To av de fem merkene hadde et lysere parti i midten, som om den utøvende gjenstanden eller tanna hadde vært hul. De to høyre hjørnetennene til Hay (tann 13 i overkjeven og tann 43 i underkjeven) hadde karakteristiske hull 1–2 mm i diameter og 0,2–0,3 mm djupe, kanskje som en følge av utviklingsfeil da tennene blei danna (sjukdom kunne ha ført til hypoplasie eller hypokalsifisering). Det blei aldri forklart hvordan merker fra disse tennene skulle skille seg fra tenner med "naturlige" hull, altså karies, som forfatter-

²⁰⁸ MacDonald, Whittaker. Response to Supreme court of Norway following hearing March 2001. Brev/rapport av 2001-07-23. Side 22.

²⁰⁹ Keiser-Nielsen. *Tandlægebladet* 1970; 74: 651–661.

²¹⁰ Harvey og medarb. *J. Forensic Sci. Soc.* 1968; 8(4): 157–219.

ne selv påpekte ikke var uvanlig. Forfatterne hevdet også at det var detaljer i skjærekanten til den venstre midtfortanna i overkjeven (tann 21) som var gjengitt i et av tannmerkene.

Manglende rettsodontologisk ekspertise er et spørsmål som går igjen i saka, særlig når det gjelder gransking av (mulige) bittspor. Forfatterne viser til ei sak i 1951 (Simpson) der et bittsporbevis var avgjørende for å felle en tiltalt. Ellers er Torgersensaka det eneste de hadde å bygge på. Et forhold som går igjen i artikkelen, er at britene innrømte at de sto tilbake for skandinaverne når det gjelder rettsodontologi, ikke minst på grunn av skandinavernes velutvikla kunnskaper med å identifisere døde funnet i sjøen. Forfatterne framhevet flere ganger den danske rettsodontologen Søren Keiser-Nielsen, de takket ham for hjelp og bistand i arbeidet sitt, og de skreiv mot slutten av artikkelen at de har prøvd å følge hans høye faglige standard hele veien. De viste også til oversettelser av tysk og japansk litteratur.

Forsvarerne hadde innkalt to tannleger som sakkyndige, og de to mente at Hay ikke var biteren. Selv om Harvey og medarbeider har påpekt sin egen manglende erfaring, har de gjengitt dommerens ironiserende latterliggjøring av den manglende erfaringa til forsvarers sakkyndige. Dommeren spurte blant annet om hva de som tannleger kunne om hud. En av påtalemaktas sakkyndige, Boyd, var antropolog og påberopte seg med det å inneha tilstrekkelig kunnskap om hud og hudens biomekanikk. Det er det eneste tilfellet jeg kjenner til i den rettsodontologiske litteraturen der det blir stilt spørsmål til tannlegers kunnskaper om hud og biomekanikk. Forfatterne avslører i artikkelen klart sine manglende kunnskaper om dette selv om dommeren tydeligvis ikke hadde skjønnet det.

Kriteriene som blei brukt til å felle Hay på bittsporet, er ikke klare. Det kommer likevel fram at det i første rekke er samsvar i detaljer i ett tannmerke og detaljer i skjærekanten i éi tann som har blitt tillagt stor vekt selv om det ikke har blitt sagt rett ut.

Den danske rettsodontologen Keiser-Nielsen hadde vært inne i saka, og han var helt uenig i fortolkninga til britene. I 1970 tok han bladet fra munnen.²¹¹ Han viste for det første til at han hadde blitt bedt om å bistå, og at han hadde undersøkt materialet i to dager og deretter avlagt rapport. Så reiste han hjem, og han hørte ikke noe mer. Han hørte spesielt ikke noe fra forsvarerne, noe en må regne med at han ville ha gjort om forsvaret hadde fått vite hva Keiser-Nielsen, på den tida kanskje verdens fremste rettsodontolog, hadde kommet til.

Den sirkelrunde formen på det mulige bittsporet gjorde at Keiser-Nielsen var usikker på om det i det hele tatt dreide seg om et bittmerke. Størrelsen passa rett nok med tannngarden til et menneske, og plasseringa, ved brystet, var typisk for bittspor ved seksualdrap. Den runde formen og fem merker plassert jamt fordelt rundt ringen var høyst påfallende for et bittmerke. Videre var som nevnt alle de fem mulige tannavtrykkene runde; fra fortenner ville en jo vente avlange merker. Særlig påfallende var ett av merkene (C) som skulle være et felles merke fra to av fortennene til Hay. Han hadde brutt av den laterale delen av skjærekanten til den venstre midtfortanna i overkjeven (tann 21) slik at det var et klart brudd og ikke noen sammenhengende skjærekant fra denne tanna og over til sidefortanna (tann 22). Skjærekanten til disse to tennene, som i tannngarden danna en tilnærma rett linje med et brudd nær midten, skulle til sammen ha danna et rundt, rødt merke i huden. Det røde skulle være tegn på blødning og altså på skade etter særlig stor påkjenning. Merket var rødest der det var brudd i skjærekanten til Hay, altså der en manglende skjærekant ikke burde ha ført til skade på huden. Den

²¹¹ Keiser-Nielsen. *Tandlægebladet* 1970; 74: 651–661.

mesiale delen av skjærekanten til midtfortanna (tann 21), som var intakt, hadde da i tilfelle ikke laga noe merke. Hull mesialt i sidefortanna (tann 22) skulle ha laga en liten krok i denne tanna. Det trekket hevda Harvey og medarbeidere at de kunne se igjen i merke C. Keiser-Nielsen stilte seg undrende til den fortolkinga.

Keiser-Nielsen påpekte flere feil i britenes artikkel. Selv om det var tatt (minst) 15 bilder, var bare ett av dem egna for undersøkinga. Dette hadde Harvey og medarbeidere underslått da de publiserte resultatene sine. Det var som nevnt ikke tatt spyttprøver fra brystet. Det kunne ha vært brukt til å knytte en mistenkt til bittet eller til å utelukke ham. Det var ikke tatt avtrykk av brystet, og brystet var som nevnt ikke oppbevart men hadde tvert i mot fulgt offeret i grava.

Keiser-Nielsen viste til hvite "tråder" i merket. Han antyda at det kunne være fra lik-kledet. Mer konkret hadde offeret vært pakka inn, frakta til likhuset og undersøkt der. Han etterlyste nærmere gransking av trådene, noe som åpenbart ikke var gjort.

Det var som nevnt fem tydelige merker i brystet. Harvey og medarbeidere hadde brukt tre av dem til å få tanngarden til Hay til å passe med bittmerket ved hjelp av en overleggingsteknikk. Keiser-Nielsen spurte hvorfor de siste to merkene ikke syntes å ha vært vurdert. Keiser-Nielsen påpekte at den dømt hadde andre velutvikla fortenner i munnen som burde ha satt andre merker om Hay virkelig var biteren.

Forsvarerne kjente åpenbart ikke til Keiser-Nielsens vurderinger. Søk på "Gordon Hay" på internett fører fort til et oppslag i *Murderpedia*. Der er saka omtalt. Hay omtales som dømt, og det står ikke noe om seinere frifinning. Ei forsiktig tolking av Keiser-Nielsens vurderinger er at Hay blei dømt på sviktende grunnlag. Ei mer nøktern fortolking er at Hay blei offer for justismord, og at han ser fortsatt ut til å være det. Helt sentral for dette er at påtalemakta har underslått Keiser-Nielsens rapport.

Kriterier for sammenlikning av tanngard og bittspor

Når en skal sammenlikne tanngarden til en mistent med et bittspor, må en ha kriterier for hva en skal se etter. Et helt enkelt grunnleggende vitenskapelig prinsipp er at de skal være etterprøvbare, og de skal være godt underbygde og dokumenterte. Det er imidlertid en gjennomgående mangel i rettsodontologi. Kort sagt veit en bare delvis hvilke trekk og detaljer i en tanngard som gjengis i et bittspor eller et enkelt tannmerke. Det problemet er bare delvis tatt opp i den rettsodontologiske litteraturen. Holdninga synes heller å være at det krevs lang trening og erfaring for å kunne avgjøre det, og bare de som er sertifiserte, kjenner stammekoden, er skikka til å foreta sammenlikninga. De som ikke kjenner stammespråket, må underkaste seg og bare godta de "sakkyndiges" dom.

Det er flere arbeid som har tatt opp og vist dette problemet. I samband med ei utprøving av ABFO-testen som jeg omtaler nærmere under, blei det først gjort en enkel test.²¹² En hund blei anestesert, og huden blei barbert. Deretter blei åtte tannmodeller med klare særtrekk brukt til å lage ferske bittspor i hundehuden. I hvert tilfelle blei bittet holdt i 1 min for å være sikker på at det blei et tydelig merke, og hvert bittspor blei deretter avfotografert. Merkene var klare og tydelige da bildene blei tatt. Så blei de åtte tannmodellene og bilder av bittmerkene sendt til sju rettsodontologer. De blei bedt om å samordne tanngarder med bittspor. En av de sju greide alle de åtte samordningene, men i gjennomsnitt greide de sju rettsodontologene rett samordning i bare to av tre tilfeller. Dette var ut-

²¹² Rawson og medarbeidere. *J. Forensic Sci.* 1986; 31(4): 1235–1260.

fallet av en idealsituasjon der hvert bittmerke var så klart og tydelig som en kunne ønske. Det er sjelden tilfelle i vanlige kriminalsaker.

Whittaker, som har vært en av påtalemaktas sakkyndige i Torgersensaka, har gjennomført to undersøkinger av hvor pålitelig sammenlikning av bittmerker med en mistenkts tanngard er. I den første undersøkinga gjorde 24 personer testbitt i grisehud.²¹³ Rett etter at bittene var gjort, greide to granskere å samordne bittmerke med biterens tanngard i om lag to av tre tilfeller. Etter en time var bittmerkene mindre tydelige, og granskerne greide da bare å samordne hvert tredje bittmerke med biterens tanngard. Etter ett døgn var bittmerkene såpass utydelige at de greide bare å samordne hver sjettede tanngard med rett bittmerke.

I den andre undersøkinga til Whittaker og medarbeidere blei erfarne rettsodontologer presentert for bilder fra femti bittmerkesaker, dels fra bitt av barn og dels fra bitt av voksne.²¹⁴ Oppgaven var kort og godt å avgjøre for hvert av de femti bittmerkene om biteren var et barn eller en voksen. Skåringa skulle gjøres på en sjudelt skala der de to endene var henholdsvis "helt sikkert voksen biter" og "helt sikkert bitt av et barn", og der de mellomliggende skåringene var for uttrykk av grader av sikkerhet på om biteren var en voksen eller et barn. Resultatene er presentert på en spesiell måte. På en skala der den forventade verdien av reint tilfeldig skåring var null og for fulltreff var en, skåra selv erfarne rettsodontologer $\leq 0,4$. Dette viser at selv erfarne rettsodontologer ofte ikke kan avgjøre om bittmerker fra virkelige saker er utført av barn eller voksne.

Denne typen av erfaringer har ført til at noen rettsodontologer har skjønt at det foreligger en alvorlig mangel på saklige, formelle kriterier for å kunne granske bittsporsaker for retten. Feiltolking kan for det første føre til at uskyldige blir dømt, noe som er uakseptabelt i en rettsstat. Det kan også føre til at skyldige går fri. Det har ført til at enkelte miljøer har innsett at det trengs andre, formelle kriterier for å vurdere og sammenlikne bittspor med tanngarder.

ABFO-testen

I den amerikanske rettsodontologiske foreninga (American Board of Forensic Odontology → ABFO) har en siden slutten av 1970-åra drøfta kriterier for å vurdere samsvar mellom et bittspor og en mistenkts tanngard. Foreninga satte i 1980 ned en komité som skulle utvikle en norm for å vurdere bittmerker. I februar 1984 vedtok foreninga så retningslinjer for å vurdere samsvar mellom bittmerker og en mistenkts tanngard, den såkalte ABFO-testen²¹⁵. Denne testen består av et sett med skåringar. Jeg gjengir her hovedtrekkene, men jeg har valgt å kutte ut enkelte detaljer. Først vurderer en hele formen på det mulige bittsporet, om det er forenlig med det å være forårsaka av et menneskes tanngard. Så undersøker om den mistenkte har alle de aktuelle tennene som trengs for å forklare bittmerket. Så ser en om formen og størrelsen på bittmerket passer med den mistenktes tanngard. Dette er altså undersøkingar av store trekk i merket.

Deretter tar en for seg tannmerkene ett for ett og sammenlikner dem med den mistenktes tanngard tann for tann. En ser etter både tannas plassering i tannbuen, for retninga på skjærekanten, og for mulige mellomrom mellom tennene. Dette er altså undersøkingar på mellomstort eller mindre nivå.

²¹³ Whittaker. *Int. Dental J.* 1975; **25**: 166–171.

²¹⁴ Whittaker og medarbeidere. *Forensic Sci. Int.* 1998; **92**(1): 11–20.

²¹⁵ *J. Am. Dental Assoc.* 1986; **112**: 383–386.

Så ser en på mulig samsvar mellom store detaljer i det enkelte tannmerket og den mistenktes tilsvarende tann. Det kan være lengden på skjærekanten og lengden på merket om det er tydelig. En ser om skjærekanten har en særskilt form, for eksempel at den er krum, og om det gjengis i det aktuelle tannmerket. En skårer også for samsvar mellom for eksempel tydelige avslåtte hjørner eller avbrutte deler av tanna og at det er gjengitt i tannmerket. Dette er fortsatt sammenlikninger på mindre nivå. Det er her viktig å merke seg at det ikke står noe om skåring for mikroskopiske detaljer i merket og i skjærekanten til den mistenktes tenner, altså for det som felte Torgersen i 1958 og som påtalemak-tas sakkyndige fortsatt mener knytter ham til bittsporet.

Sammenfall i vanlige trekk gir skåre 1, mens sammenfall i uvanlige trekk gir skåre 3. Vanlige trekk vil for eksempel si at tannmerket tyder på at biterens tann hadde vanlig plassering i tannbuen, og den mistenktes aktuelle tann har vanlig plass i tannbuen. Et uvanlig trekk vil si at tannmerket tyder på at biterens tann hadde ei avvikende plassering i tannbuen; den kunne stå for eksempel stå 2 mm utafor de andre tennene i buen. Om den mistentes tilsvarende tann hadde ei slik plassering, gir det skåre 3. Når alle enkeltskåringene er gjennomført, legges de sammen, og en får sluttresultatet.

Utprøvinger av ABFO-testen

Rawson og medarbeidere lot amerikanske rettsodontologer vurdere ulike bittspor med kjente tann-garder.²¹⁶ Oppgaven var å skåre for samsvar etter den nye normen, ikke å finne biteren. For gode, tydelige bittmerker var skåren fra 70 til over 100. For middels gode bittmerker var skåren 30–60, mens for dårligere bittmerker var skåren under 30. I alle tilfeller varierte skåringa mellom ulike retts-odontologer for det samme paret av bittmerker og utøvende tanngarder, og den typiske variasjonen var gjerne mer enn 10 poeng. Når den samme rettsodontologen gjennomførte skåringene av det samme materialet minst to ganger, var variasjonen i skåringa om lag 2 poeng.

I videre undersøkinger fotograferte Rawson og medarbeidere et tydelig bittmerke fra ulike vinkler.²¹⁷ Ved å endre vinkelen innførte de fordreininger av bildet på en kontrollert måte. Fotografert vinkel-rett på merket var ABFO-skåren 95–100 poeng, noe de omtalte som nærmest fullgodt samsvar. Om bittmerket blei fotografert fra skrå vinkel slik at størrelsen på bittmerke framkom som mindre på bildet enn det var i virkeligheten, ga det skårer på 60–80 poeng. Om det hadde vært utfallet av virke-lige undersøkinger der biteren var ukjent, ville en slik skåre fortsatt ha blitt omtalt som sannsynlig sammenfall, altså at biteren var avslørt med stor grad av sannsynlighet, skjønnsmessig vurdert.

Etter at ABFO-testen blei utvikla og etterprøvd i kontrollerte undersøkinger, er den knapt nok blitt brukt i virkelige saker. Et unntak er ei undersøking av Dhar og Tandon.²¹⁸ De sammenlikna et bitt-merke i ei overgrepssak med tanngarden til to mistenkte. For den første personen fant de en ABFO-skåre på 24 poeng, som de kalte lav. For den andre mistenkte var skåren 67 poeng, som de kalte høy. Det foreligger imidlertid ingen uavhengige opplysninger om at den andre mistenkte virkelig var skyldig, mens den første var uskyldig.

MacDonald og Laird har omtalt ei drapssak med ett tydelig bittmerke på drapsofferet,²¹⁹ og den er omtalt i mer detalj foran. Den detaljerte omtalen deres av den mistenktes tanngard og av bittmerket

²¹⁶ Rawson og medarbeidere. *J. Forensic Sci.* 1986; **31**(4): 1235–1260.

²¹⁷ Rawson og medarbeidere. *J. Forensic Sci.* 1986; **31**(4): 1261–1268.

²¹⁸ Dhar og Tandon. *J. Indian Soc. Pedo. Prev. Dent.* 1998; **16**(3): 96–102.

²¹⁹ MacDonald og Laird. *Int. J. Forensic Dent.* 1976; **10**: 26–30.

gjør det mulig å skåre etter ABFO-testen. Det gir en skåre på 74 poeng. I dette tilfellet har den tiltalte tilstått, og det har derfor gitt en uavhengig kontroll på vurderinga.

Kritikk av ABFO-testen

En kritisk leser vil umiddelbart se at dette skåringssystemet virker ufullstendig. Det er for det første ikke klare kriterier for hva som er vanlige (skåre 1 ved samsvar) og hva som er avvikende trekk (skåre 3 ved samsvar). For det andre fins det et heltall mellom 1 og 3 som gjerne kunne ha vært tatt i bruk. Ei tredje åpenbar og enda viktigere begrensning er at det selv ved tydelig påviselig avvik skal skåres 0; det er ikke gitt rom for negativ skåring.

Selv med disse begrensningene har denne testen flere viktige egenskaper. ABFO-testen gir en norm for å formidle resultatene. Den tvinger også brukeren til å undersøke hele bittmerket tannmerke for tannmerke og å rapportere resultatet, også avvik. Det er viktig, for både i Torgersensaka og i andre saker fra andre land har påtalemyndighetene sett klare avvik men latt være å melde fra om dem. I Torgersensaka er det for eksempel ikke noe merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42). Merkene 5 og 6 har hatt motsatt plassering av de to midtfortennene i underkjeven (tann 41 og 31). Påtalemyndighetene har ikke påpekt disse avvika.

En tredje svakhet ved ABFO-testen så vel som andre forsøk på forskning på bittmerker er at den ikke bygger på noen dokumentasjon av hvilke trekk i en tanngard en kan vente blir gjengitt i et bittmerke, og hva som kan bli fordreid. Uansett kan utfallet av en ABFO-test på bittsporbeviset i Torgersensaka gi et grunnlag for å sammenlikne dette beviset med resultatet av andre bittsporsaker og med det kanskje gi et varsel til en uavhengig dommer om hvordan de to partenes sakkyndige uttalelser bør vurderes.

Uavhengig eksperimentell etterprøving

Jeg er naturviter til fingerspissene, og jeg er eksperimentalforsker. Det gjør at jeg har ei helt anna holdning og tilnærming til bittsporgranskinger enn det som er gjengs praksis i rettsodontologien. Det er flere som har etterlyst eksperimentell etterprøving, blant annet Strøm.²²⁰ Med unntak av det Synnes og jeg har gjort, var lite gjort før Bush og medarbeidere starta forsøka sine for noen år sia.

Jeg etterlyster ei vitenskapelig tilnærming. Siden en ikke har tilstrekkelige teoretiske kunnskaper om hvordan huden blir merka av en tanngard, vil ei vitenskapelig tilnærming i praksis kreve eksperimentell etterprøving. Dette er helt i tråd med det Fung har skrevet i trebindsverket sitt om biomekanikk.²²¹ Han har påpekt at en i andre retninger av mekanikken har gode materiallikninger. Det gjør at en ved hjelp av disse likningene kan regne seg fram til mange svar. I biomekanikk mangler en ofte gode, meningsfulle materiallikninger om det vevet en undersøker. Uten slike likninger må en ty til forsøk og målinger for å finne ut hvordan vevet opptrer under ulike påkjenninger.

Det som felte Torgersen i 1958 når det gjelder bittsporet, og det som påtalemyndighetene fortsatt hevder knytter ham sterkt til bittsporet, er detaljer i tannmerkene, særlig i merkene 5 og 6 som en mener er forårsaka av biterens midtfortenner i underkjeven. Det vil altså si detaljer på mikroskopisk nivå. Jeg kommer inn på denne angivelige likheten i mer detalj seinere. Kort sammenfatta hadde

²²⁰ Strøm. *Int. Dent. J.* 1954; 4: 527–529.

²²¹ Fung. *Biomechanics*, Springer Verlag. Bind 1: *Mechanical Properties of Living Tissues* (ISBN 0-387-97947-6), bind 2 *Circulation* (ISBN 0-387-94384-6), og bind 3 *Motion, Flow, Stress, and Growth* (ISBN 0-387-97124-6).

Torgersens midtfortenner i underkjeven mer eller mindre tydelige furer i skjærekanten. De to tannmerkene (merke 5 og 6) hadde en mer eller mindre tydelig rygg i merket, som om biteren hadde furer i skjærekanten. Det er da to vesentlige spørsmål for å avgjøre om det kan knytte Torgersen til bittsporet, og i tilfelle om det er et sterkt holdepunkt for at det er han og ikke noen annen som er biteren.

For det første, er furer i skjærekanten i underkjevens midtfortenner uvanlig? Jeg har foran vist at slitte fortenner i underkjeven er vanlige. Det andre vesentlige spørsmålet er om furer i skjærekanten gjengis enentydig i tannmerket. Enentydig er et matematisk begrep som vil si at for hver X fins det en og bare en Y , og for hver Y fins det en og bare en X . Overført til dette tilfellet er spørsmålet for det første om furer i skjærekanten sikkert blir gjengitt som en rygg i et tannmerke, og for det andre om en langsgående rygg i tannmerket forutsetter at den utøvende tanna faktisk hadde en langsgående fure. Figur 4.4 foran gir ett svar på det spørsmålet: Selv ei plan flate kan gi avtrykk med en langsgående rygg. Ole Synnes og jeg har etterprøvd det mer systematisk.

Kort om forsøksopplegget

Vi har hos Kristiania kunst- og metallstøperi fått laga en modell av Torgersens tanngard i bronse. Vi har montert denne modellen i en artikulatur. Det er en slags kunstig kjeve som tannleger bruker til å montere modeller av tanngarder for å se på bittfunksjonen. Denne artikulaturen har vi så montert i et vektarmsystem der vi kan utøve stor kraft rett på kjeven. Vi har fått jur fra Fatland slakteri i Oslo.

Vi har deretter gjort mer enn 200 bitt med stor kraft i jur av svin, kvige og sau med denne bronsemodellen, og vi har så undersøkt de merkene som er laga. Grunnen til det valget av forsøksopplegg er at med en modell i bronse og med vev av nyslakta dyr har vi kunnet bruke stor kraft når vi ha laga bittmerker. I svinejur har vi noen ganger brukt mer enn 3 kN ("300 kg") bittkraft, og det er langt mer enn det noe menneske greier å bite med.

Jeg har foran forklart hvorfor selv ei plan flate vil gi avtrykk i huden som om flata var konkav (hulslipt, se figur 4.4 foran). Vi har derfor laga enkle "tenner" av aluminium som vi så har pressa ned i huden. Senn og Holck har påpekt uvanlige detaljer i tannmerke 2 i bittmerket i brystet. Det er blant annet en karakteristisk vorteliknende utvekst i dette merket. Vi har derfor i ei av aluminiumstennene bora et lite hull for å se om vi med denne tanna kunne få en tilsvarende utvekst i de merkene vi har laga i huden.

Hva er minste pålitelige størrelse på en detalj?

Det er større og mindre detaljer i de enkelte tannmerkene. Et spørsmål som ikke har vært drøfta av noen norsk domstol, kanskje heller ikke av noen domstol i andre land, er hvor stor en detalj i ei tann eller et tannmerke må være for at den skal kunne tillegges vekt ved sammenlikninger. Spørsmålet ser heller ikke ut til å ha vært drøfta i rettsodontologiske fagmiljøer, og det er nok et uttrykk for fagets manglende utvikling. I Torgersensaka har påtalemaktas sakkyndige hevda at det er samsvar i ørsmå detaljer og fått gjennomslag for at det er vesentlig. Når det fra Torgersens side har blitt påvist avvik for større detaljer, er det av påtalemaktas sakkyndige blitt bortforklart med at "små" avvik må en vente, og de kan derfor ikke tillegges vekt. Det argumentet har norske domstoler godtatt uten nærmere drøfting.

Jeg har som et utgangspunkt foreslått 1 mm som den minste størrelsen som kan tillegges vekt. Valget av akkurat den verdien er selvsagt at det er et rundt tall; en kunne selvsagt innvende at 0,7 mm eller

1,5 mm kunne være like rimelige grenser. Erfaringa mi tyder på at ei nedre grense på ≈ 1 mm er rimelig selv om jeg også kjenner til avvik fra den regelen; det er iallfall av rett størrelsesorden. Skal en velge andre grenser og spesielt godta mindre detaljer enn de av 1 mm størrelse, må det underbygges saklig. Fordi en ikke har tilstrekkelig teoretisk grunnlag for å kunne forutsi hvor små detaljer en kan vente blir gjengitt, vil det i praksis si at andre krav må være etterprøvd eksperimentelt. Også professor Hagen foreslo 1 mm som en rimelig minstepørrelse tilbake i 1973.²²²

²²² Hagen. Sakkyndighets-erklæringene i rampelyset. Utredning, juni 1973. Se punkt 16 på side 10, se også punkt 47 på side 17.

Kapittel 5. Sammenlikninger av bittsporet med Torgersens tanngard

Når en undersøker bittmerker og sammenlikner dem med mistenktes tenner, kan en se på store, mindre og mikroskopiske trekk. Jeg går først gjennom store og mindre trekk i bittsporet og sammenlikne dem med tanngarden til Torgersen. Deretter går jeg gjennom mikroskopiske detaljer i det enkelte tannmerket og sammenlikner dem med detaljer i Torgersens tenner. Disse framstillingene inneholder mange detaljer som er nødvendige for å kunne gå i dybden. De av leserne som ikke ønsker å gjøre det, kan hoppe over disse delkapitlene og gå videre til det neste delkapitlet som heter "Sammenlikninger av ..."

Store og små trekk i bittsporet

Merkene 1–3 over brystvorten

Merkene 1 og 2 er tilnærma rette og avlange og uten noe markert mellomrom. Det er den typen merker er ventet å finne etter fortenner hos mennesker. Det at det ikke er noe markert mellomrom mellom dem, tyder på at de er laga av to tenner som står tett inntil hverandre. Det at de to merkene ligger i rett forlengelse av hverandre, er det en ville vente om biterens to tenner lå på linje, uten noen forskyving ut mot leppa eller inn mot tunga. Merkene tyder også på at retninga på skjærekanten til biterens tenner er vanlig. Det vil si at merkene tyder på at tennene ikke var dreide.

Merke 3 er lite, djupt og nærmest punktforma. Professor Per Holck som er den som har undersøkt dette tannmerket i mest detalj, har omtalt det som traktforma med en nesten punktforma bønn.²²³ Denne formen er typisk for merket etter ei spiss hjørnetann. Avstanden mellom merkene 2 og 3 er ≈ 4 mm. For å vise til bildet i figur 4.2, er denne avstanden målt fra den høyre enden av merke 2 til den venstre sida av merke 3, altså tatt som den minste avstanden mellom dem, mellomrommet med uskadd hud.

Holck har også omtalt et svakt avtrykk mellom merkene 2 og 3 og som han har valgt å kalle merke 2a. Ingen av påtalemyndighetens sakkyndige har sett det. Wærhaug har på den andre sida påpekt at en kunne ha venta et merke der uten at han så det.

Merkene 4–6 under brystvorten

Under brystet er det tre tydelige merker. Merke 4 er som merke 3 et lite, djupt og nærmest punktforma merke, typisk for ei spiss hjørnetann. Merke 5 er avlangt, og formen er typisk for ei fortann i underkjeven. Merke 6 ligger nær merke 5. Også dette merket er avlangt som fra ei fortann i underkjeven. Merke 5 ligger mer enn 0,5 mm innafor merke 6. Om en holder seg til den gjengse fortolkninga at merke 5 er laga av biterens høyre midtfortann (tann 41), mens merke 6 er av den venstre midtfortanna i underkjeven (tann 31), tyder plasseringa av de to merkene på at biterens høyre midtfortann (tann 41) sto litt innafor den venstre midtfortanna (tann 31) i tannbuen.

Avstanden mellom merkene 4 og 5 er 4,4 mm. Det er helt vesentlig for å forstå og for å fortolke bittmerkebeviset. Også denne avstanden er målt som den minste avstanden mellom de to merkene, altså lengden på et område med uskadd hud. For å vise til figur 4.2, er det målt fra den høyre enden av merke 5 til den venstre delen av merke 4.

Til venstre for merke 6 antyda Strøm i 1958 at det kunne være et merke 7. Verken han eller Wærhaug sa noe om et mulig merke mellom merkene 4 og 5. Siden har imidlertid Bang, MacDonald og

²²³ Holck. Torgersen-saken. Vurdering av bittmerkene i brystpreparatet. Brev av 2000-03-11.

Merknad [J6]: Vis til Dyvis artikkel i Tannlegeforeningas tidsskrift et sted her. Gjenta det mot slutten, for eksempel i omtalen av bananrepublikken Norge.

Whittaker og også Bowers hevda at det er tegn til et svakt merke her. Dette mulige merket ligger nærmest tannmerke 5. De to britene hevder også at det ikke bare er tegn til et svakt merke 7 til venstre for merke 6, men også et svakt merke 8 enda lenger til venstre.

Strøm, som er den eneste som har undersøkt den døde og brystet før det blei skåret av, påpekte at alle merkene 1–5 var "Bitt gjennom huden", mens merke 6 var bare et avtrykk.²²⁴ Ingen av de seks merkene var ifølge Strøm blodunderløpne, det vil si viste tegn til blødning, noe en ville vente ved bitt "gjennom" eller inn i huden mens offeret var i live, altså mens hjertet slo, og det var trykk i karsystemet som fikk blodet til å sirkulere. Det vil altså si at ifølge Strøm blei offeret bitt først etter at hun var drept. Britene MacDonald og Whittaker som bare har vurdert skaden ut fra bilder tatt av Strøm, hevder på den andre sida at de har kunnet se tegn på "vitale reaksjoner" i tannmerkene. Om det er rett tolka, blei drapsofferet bitt mens hun fortsatt var i live. De to britiske sakkyndige har på den andre sida ikke forklart hvordan de mener å kunne lese av "tegn på liv" i et svart-hvitt bilde av en død person, selv med god forstørrelse.

Store og små trekk i Torgersens tenner

Jeg går her gjennom Torgersens tanngard slik den framkommer av kopier av avstøpningen fra 1958. Jeg avgrensner meg her til de tennene som er aktuelle i bittsporet, altså til fronttenner (fortenner og hjørnetenner). Jeg følger tannbuen og starter med overkjeven. Alle som har undersøkt Torgersens "tanngard", har gjort det på modeller i gips eller annet materiale av modeller av tanngarden hans. Når det er tale om slitasje og at emaljen er slitt bort, vil det si at det er noe en har tolka ut fra det en har sett på modellene. Et bilde av denne tanngarden er gjengitt foran (se figur 4.1).

Overkjeven

Venstre midtfortann i overkjeven (tann 21). Dette er ei vanlig, velutvikla fortann med ei svak krumning av skjærekanten som er 8,2 mm lang. Hjørnene er naturlig avrunda. Det vil i praksis si at hjørnet utgjør en kvart sirkelbue med radius $\approx 0,5$ mm.

Høyre midtfortann i overkjeven (tann 11). Dette er ei vanlig, velutvikla fortann med ei svak krumning i skjærekanten som er 8,4 mm lang. Denne tanna står $\approx 0,8$ mm inn i tannbuen sammenlikna med den venstre midtfortanna (tann 21), og det er ikke noe markert mellomrom mellom de to midtfortennene. Tanna er høyest på nær midten, om lag 5 mm fra midtlinja. Hjørnene på denne tanna er delvis avslåtte. Det hjørnet som vender mot midtlinja (det mesiale hjørnet), er pent avrunda i den siste millimeteren av skjærekanten. Den laterale tredelen av skjærekanten skrånar $\approx 0,8$ mm nedover fra toppen. På fotografiet i figur 4.1 ser en at denne delen av skjærekanten kan oppfattes om avslått.

Høyre sidefortann i overkjeven (tann 12). Dette er ei vanlig, velutvikla sidefortann. Skjærekanten er i underkant av 5 mm lang. Det er ikke noe tydelig mellomrom mellom denne tanna og den høyre midtfortanna (tann 11). Den høyeste delen av skjærekanten er nær den laterale enden, om lag 4 mm fra skillet til den høyre midtfortanna (tann 11). Høydeforskjellen fra det høyeste punktet til det laveste punktet 2 mm unna er $\approx 0,3$ mm. Den laterale enden av skjærekanten har ei naturlig avrunding.

Høyre hjørnetann i overkjeven (tann 13). Dette er ei vanlig, velutvikla hjørnetann som er ganske butt til å være ei hjørnetann. Det høyeste punktet på tanna er lateralt/baktil. Mesialt/framtil har tanna ei

²²⁴ Strøm. Vedrørende bittsporundersøkelser i anledning den drepte Rigmor Johnsen, f. 23-6-41. Rapport til Oslo forhørsrett 1958-04-28.

naturlig avrunding, og bak/lateralt for det høyeste punktet skråner skjærekanten ganske bratt ned. Lengden på skjærekanten som er langt fra plan, er ≈ 6 mm. Tannhalsen på denne hjørnetanna står nær inntil tannhalsen på sidefortanna (tann 12). Siden begge de to tennene har avrunda skjærekanten er mot hverandre, er det et mellomrom på ≈ 3 mm mellom de to tennene i høyde med skjærekanten.

Underkjeven

Høyre hjørnetann i underkjeven (tann 43). Dette er ei vanlig, velutvikla hjørnetann som er ganske butt til å være ei hjørnetann. Det høyeste punktet på tanna er mesialt/framtil, og der har tanna ei naturlig avrunding. Bak/ lateralt for det høyeste punktet skråner skjærekanten ned. Lengden på skjærekanten som er langt fra plan, er ≈ 6 mm. Tannhalsen på denne hjørnetanna står nær inntil tannhalsen på sidefortanna (tann 42). På grunn av den avrunda skjærekanten til hjørnetanna, er det i høyde med skjærekanten et mellomrom på $\approx 1,5$ mm til sidefortanna i underkjeven (tann 42).

Høyre sidefortann i underkjeven (tann 42). Dette er ei vanlig, velutvikla sidefortann. Det laterale hjørnet (mot hjørnetanna 43) er naturlig avrunda, mens hjørnet mesialt (mot midtfortanna 41) kan være avslått i en lengde av ≈ 1 mm. Den midtre delen av skjærekanten er nærmest helt rett og plan i en lengde av ≥ 4 mm. Skjærekanten er dreid 14° innover mesialt sammenlikna med en ideell tannbue.

Høyre midtfortann i underkjeven (tann 41). Dette er ei vanlig, velutvikla midtfortann. Det laterale hjørnet (mot sidefortanna 42) er slått av. Tanna har et lite mellomrom til sidefortanna 42, og i høyde med skjærekantene er mellomrommet ≈ 2 mm. Tann 41 er litt lavere (≤ 1 mm) enn sidefortanna 42 og den venstre midtfortanna (tann 31). Den stikker også $1,0$ mm **ut i tannbuen** sammenlikna med den venstre midtfortanna (tann 31). Mesialt har skjærekanten ei naturlig avrunding. Lengden på skjærekanten er ≈ 4 mm.

Venstre midtfortann i underkjeven (tann 31). Dette er ei vanlig, velutvikla midtfortann. Det mesiale hjørnet (inn mot den høyre midtfortanna 41) er slått av slik at lengden på den ubrutte skjærekanten er litt under 4 mm. Denne tanna har ikke noe tydelig mellomrom til den høyre midtfortanna (tann 41). Siden denne tanna er noe høyere enn den høyre sidefortanna og står tett inntil den, er det ikke noe markert mellomrom mellom de to tennenes skjærekanten selv om det mesiale hjørnet av den venstre midtfortanna er slått av.

Sammenlikning av store og mindre trekk mellom Torgersens tanngard og bittmerket

Da Strøm og Wærhaug undersøkte bittmerket i 1958, tok de det for gitt at de tre tannmerkene over brystvorten var fra biterens tenner i overkjeven, mens de tre merkene under vorten var fra tenner i underkjeven. Denne orienteringa er fortsatt den gjeldende. Både Holck og Bowers har imidlertid stilt spørsmål til om det kan være omvendt. Det er ytterligere ei innvending til det at det må være Torgersen og ikke noen annen som kan ha avsatt bittmerket. Jeg har tatt den gjengse fortolkinga som utgangspunkt og altså valgt å se bort fra innvendinga fra Holck og Bowers. Da er det slik at tannmerke 6 er gjort av biterens venstre midtfortann i underkjeven (tann 31), merke 5 av biterens høyre midtfortann (tann 41), mens merke 4 er av den høyre hjørnetanna i underkjeven (tann 43). Det vil si at det mangler et merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42).

Når det gjelder merkene 1–3 som det da er gjengs oppfatning av er laga av biterens tenner i overkjeven, er det ikke noen samla enighet om hvilke av biterens tenner som har laga de tre merkene. Påta-

lemaktas sakkyndige, som alle mener at Torgersen er biteren, har for eksempel gitt tre ulike fortolkninger.

Merkene over brystvorten og Torgersens tenner i overkjeven

Strøm mente i 1958 at tannmerke 1 var av biterens venstre midtfortann i overkjeven (tann 21), merke 2 av den høyre midtfortanna (tann 11), mens merke 3 var av biterens høyre sidefortann (tann 12). Wærhaug var enig med Strøm når det gjelder merkene 1 og 2, mens han mente at merke 3 var laga av biterens høyre hjørnetann (tann 13).²²⁵ Han etterlyste derfor et merke 2a mellom merkene 2 og 3 etter biterens høyre sidefortann uten å finne det. Som nevnt tidligere har Holck seinere påvist et slikt merke i brystet.

Da Bang undersøkte bittmerket i 1970-åra, var han enig med Strøms fortolkning.²²⁶ Britene har på sin side hevdet at merke 1 er av biterens høyre midtfortann (tann 11), merke 2 av den høyre sidefortanna (tann 12), mens merke 3 er av den høyre hjørnetanna (tann 13). Professor Solheim deler Strøms og Bangs fortolkning,²²⁷ og han har skrevet flere brev i saka der han har argumentert mot andres syn og for egne oppfatninger.²²⁸ Etter Høyesteretts høringer 2001-03-22 skreiv han til Høyesterett og argumenterte mot britenes fortolkning om at de tre merkene over brystvorten var laga av biterens tre fortenner i den høyre kjevehalvdelen (midtfortanna 11, sidefortanna 12 og hjørnetanna 13). Han påpekte helt rett at det ville være unaturlig å dreie underkjeven mer enn 1 cm til høyre under et bitt. Han har også argumentert mot fortolkninga til Strøm og Bang fordi den krever at den høyre sidefortanna (tann 12) må ha vært spiss for å lage et punktforma merke. Som et forsøk på å forklare dette åpenbare avviket foreslo Solheim at Torgersen skulle ha skutt underkjeven litt fram under bittet. Da skulle ifølge Solheim bare deler av skjærekanten til sidefortanna i overkjeven (tann 12) møte spissen av den høyre hjørnetanna i underkjeven (tann 43) og på den måten lage de to punktforma merkene 3 og 4. Solheim har unngått videre drøfting av problemet ved å si at det "egentlig ikke er nødvendig å trekke overkjevessporet inn [i] vurderingen mer enn at det kan være satt av Torgersen". Britenes og Solheims foreslåtte bittforslag har åpenbare, lett synlige mangler som blir fulgt opp med egne bilder lenger bak.

Selv om påtaleaktas sakkyndige har flere ulike fortolkninger av denne delen av bittmerket, er alle likevel sikre eller iallfall nesten sikre på at det er Torgersen som beit. Avhengig av hvilken fortolkning de har falt ned på, har de også funnet likhetstrekk mellom detaljer i det enkelte tannmerket og Torgersens tilsvarende tann i overkjeven selv om de ulike tennene hans har ulike særtrekk. Når det gjelder den høyre midtfortanna i overkjeven (tann 11), mente som nevnt Strøm at den laterale tredelen av skjærekanten, den som er delvis avslått og derfor skråner ned, ikke hadde merka huden i tannmerke 2, og det "forklarte" den 4 mm lange avstanden til tannmerke 3 som Strøm mente var laga av sidefortanna (tann 12).

Wærhaug mente derimot at den samme tredelen av skjærekanten til denne midtfortanna var gjengitt i det samme merket, og det "forklarte" avstanden til tannmerke 3 som Wærhaug mente var laga at hjørnetanna (tann 13).

²²⁵ Wærhaug. *Vedrørende bittsporundersøkelser i anledning den drepte Rigmor Johnsen, f. 23-6-41*. Rapport til Oslo forhørsrett 1958-05-14. O.J.P. nr. 192-58.

²²⁶ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34(1): 1–11.

²²⁷ Solheim. Torgersen-saken igjen. *Tannlegetidende* 2015; (1). **Under trykking.**

²²⁸ Solheim. Brev av 2001-04-03 til Høyesterett. Se særlig side 3–4.

Britene mener på den andre sida at det var bare den laterale tredelen av skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 11) som hadde laga tannmerke 1, og det forklarte den lille avstanden til tannmerke 2.

Alle de tre fortolkingene har klare svakheter. Når det gjelder fortolkinga til Strøm, Bang og Solheim, er det to klare svakheter. For det første er merke 3 punktforma eller traktforma, som det en ville vente av ei spiss hjørnetann, mens den høyre sidefortanna (tann 12) til Torgersen har en avlang skjærekant som fortenner flest. For det andre forklarer ikke fortolkinga deres at det er en avstand på 4 mm mellom merkene 2 og 3. Bang har prøvd å forklare begge misforholda med at skjærekanten til sidefortanna 12 ikke er helt plan. Den er litt høyere lateralt enn mesialt. Ifølge ham er det "forklaringa" på at bare den laterale delen av skjærekanten har laga merke i huden, og at merket er djupt og punktforma. Denne forklaringa har en åpenbar svakhet, for Bangs egne bilder viser at høydeforskjellen på skjærekanten til sidefortanna 12 er bare 0,3 mm. Det kommer jeg nærmere tilbake til seinere. Solheim har som nevnt utdjupa denne fortolkinga ved å hevde at med framskutt underkjeven vil den laterale enden av skjærekanten til sidefortanna (tann 12) møte spissen til hjørnetanna i underkjeven (tann 43). Jeg skal vise at også det er feil.

Fortolkinga til Wærhaug halter også. Avstanden mellom merkene 2 og 3 er 4 mm. Avstanden fra den laterale enden av tann 11 (den høyre midtfortanna) og til den mesiale delen av tann 13 (hjørnetanna) er 8 mm, og til spissen av hjørnetanna er avstanden hele 11 mm. Det vil si at ifølge Wærhaug må hudstykket mellom ha vært strukket fra sin vanlige lengde på 4 mm til 8–11 mm under bittet for så å trekke seg sammen til 4 mm etterpå. Det er umulig, for huden kan ikke strekkes mer enn høyst 20 % langs de langerske linjene, som oftest ikke så mye en gang. Dette aleine utelukker Torgersen som biteren etter Wærhaugs fortolking.

En annen svakhet ved Wærhaugs fortolking er at det ikke er noe tydelig merke etter den høyre sidefortanna i overkjeven (tann 12). Denne tanna er velutvikla hos Torgersen, og den burde ha laga et tydelig merke om de to tennene ved sida av (midtfortanna 11 og hjørnetanna 13) har gjort det. En tredje svakhet ved Wærhaugs fortolking er at ifølge ham har ikke den mesiale delen av den høyre midtfortanna 11 merka huden. Det er da et mellomrom på om lag 5 mm fra den venstre midtfortanna 21, som ifølge Wærhaug er opphavet til tannmerke 1, til den laterale tredelen av den høyre midtfortanna 11 som ifølge Wærhaug er opphav til merke 2. I bittsporet i brystet er det knapt nok noe påviselig mellomrom mellom de to tannmerkene. Dette er enda en umulighet som gir et godt grunnlag for å avvise Wærhaugs foreslåtte fortolking.

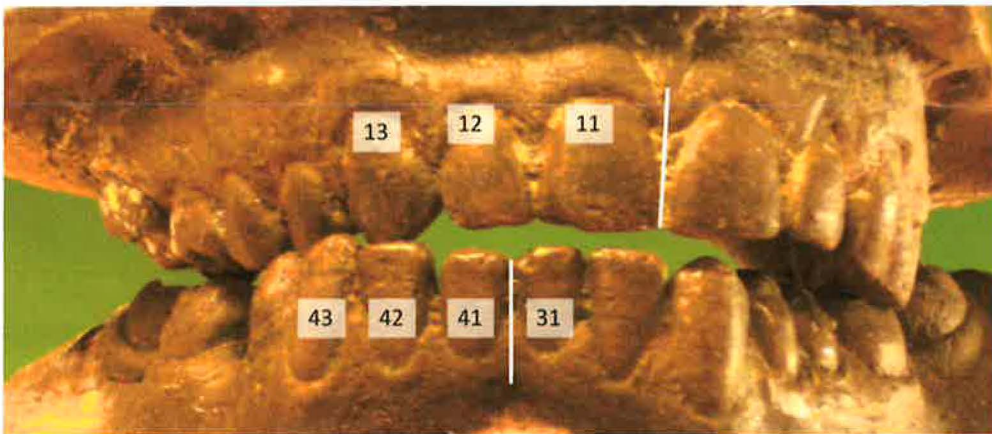
Den venstre midtfortanna i overkjeven (tann 21) står litt foran den høyre midtfortanna (tann 11) i Torgersens tanngard. Dette trekket er ikke gjengitt i bittmerket, for tannmerkene 1 og 2 står på rett linje. Dette er også et avvik som ingen av påtalemyndighetene har omtalt. Britene har rett nok påpekt at det ikke er noe problem ved deres fortolking fordi de hevder at den venstre midtfortanna (tann 21) ikke har deltatt i bittet. Wærhaug påsto derimot i 1958 at det var samsvar i dette trekket. På den måten villeda han retten uten at det blei avdekt. Misforholdet er imidlertid under 1 mm, og det er ikke åpenbart at det er et vesentlig avvik. Skjærekanten til begge de to midtfortennene i overkjeven (tann 11 og 21) har ei svak krumning. Den er ikke gjengitt i verken merkene 1 eller 2. En veit imidlertid ikke om krumninga er stor nok til at den burde ha vært gjengitt i tannmerker i hud.

Også britenes fortolking av det antatte overkjevosporet halter. Det er som nevnt 4 mm avstand mellom merkene 2 og 3. Hos Torgersen er det ikke noen tilsvarende avstand mellom sidefortanna

(tann 12) som britene hevder har laga merke 2, og hjørnetanna 13 som de hevder har laga merke 3. Skal dette ha vært mulig, må huden i dette stykket ha vært folda sammen under bittet uten å ha blitt merka for så å strekke seg ut igjen etterpå. Det er søkt og spekulativt. En veit imidlertid såpass lite om hvordan huden oppfører seg under bitt og tilsvarende mekaniske påkjenninger, at en ikke helt kan avvise den muligheten.

Et annet misforhold ved britenes fortolkning gjelder bittmekanismen. For å få til det påståtte bittet måtte Torgersen ha dratt underkjeven mer enn 1 cm til høyre under bittet, se figur 5.1. Det kan kanskje være mulig, avhengig av kjevefunksjonen til Torgersen, en funksjon som aldri har vært undersøkt. Det er uansett helt ufysiologisk. Det er for eksempel vanskelig å utøve stor kraft med kjeven vridd slik, og merkene ("bitt gjennom huden") tyder på at det har vært bitt hardt. Britene har omgått dette problemet ved å vise til at de har montert modeller av Torgersens tanngard i en artikulator (kunstig kjeve) og vist at deres foreslåtte bittfunksjon er mulig i den artikulatoren de har brukt. De har derimot unnlatt å drøfte om Torgersens kjeve har den samme bevegeligheten som den artikulatoren de har brukt, har.

David Senn har påpekt et tredje misforhold ved britenes fortolkning. Om Torgersen hadde dratt underkjeven ut til høyre slik de to britene har foreslått, ville spissen på hjørnetanna i underkjeven (tann 43) ha komme utafør spissen på hjørnetanna i overkjeven (tann 13), se figur 5.1. Merkene 3 og 4 i brystet på drapsofferet tyder ifølge Senn på at spissen på hjørnetanna i underkjeven var innafor spissen til hjørnetanna i overkjeven slik det er for normale tanngarder i vanlige bitt. Et fjerde misforhold er at om Torgersen virkelig hadde dratt underkjeven ut til høyre, ville topper på jekslene i underkjeven møte topper på jekslene i overkjeven slik at bittet ville ha blitt blokkert før fortennene møtte hverandre, se figur 5.1. Det er derfor vanskelig å skjønne at disse fortennene da skulle ha laga djupe og tydelige merker.

Figur 5.1. Forsøk på å gjengi britenes bittfortolkning med en bronsemodell av Torgersens tanngard. Den høyre underkjeven er dratt i overkant av 1 cm til høyre. De to loddrette hvite stripene markerer midtlinja i hver kjeve og vil i et normalt bitt stå (nesten) rett over hverandre. Med den høyredreide underkjeven butter topper på jekslene mot hverandre slik at bittet stopper opp før fortennene møter hverandre. Gapet er størst mellom de tennene som britene hevder har laga de tydeligste merkene. Sidefortanna 42 i underkjeven som ikke har laga noe merke, vil med et slikt påstått bitt treffe hjørnetanna 13 i overkjeven. Tann 11 er den høyre midtfortanna i overkjeven, tann 12 er den høyre sidefortanna, mens tann 13 er den høyre hjørnetanna i overkjeven. Tann 43 er den høyre hjørnetanna i underkjeven, tann 42 den høyre sidefortanna og tann 41 den høyre midtfortanna i underkjeven, mens tann 31 er den venstre midtfortanna i underkjeven. Mellomrommet mellom fortennene er

“viska ut” digitalt (i Paint) for å få fram kontrasten mellom tenner og åpninger. Bildet er tatt av Ole M. Synnes, og tannmodellen er satt opp slik vi har tolka britenes omtale av den foreslåtte bittfunksjonen.

Et femte misforhold er at formen på merke 3 er helt ulik den en ville vente fra Torgersens nokså butte hjørnetann. Også det misforholdet har MacDonald og Whittaker unnlatt å gå inn på selv om MacDonald som nevnt i 1976 brukte samsvar mellom formen på hjørnetanna og formen på merket til å felle en tiltalt.²²⁹

Professor Flood har påpekt et sjettede misforhold i britenes fortolking. Siden det ikke er noen avstand mellom tannmerkene 1 og 2, og fordi de mener at merke 1 er laga av deler av den høyre midtfortanna 11, mens merke 2 er laga av sidefortanna 12, må det være bare del laterale delen av midtfortanna 11 som har merka huden. Denne delen av skjærekanten er delvis brukket av, og denne delen av tanna er derfor lavere (se figur 4.1). Flood har etterlyst ei forklaring på hvorfor bare den laveste delen av tanna skulle merke huden, mens det ikke skulle være noe merke etter den uskadde delen av skjærekanten som var høyest.²³⁰ Flood har videre påpekt at britenes forslag til hvilken del av Torgersens tann 11 som har merka huden, er den motsatte av den Strøm og Bang har foreslått. Innvendinga hans er ikke blitt besvart.

Som sammenfatning kan en nå si at når påtalemaktas sakkyndige har prøvd å få Torgersens overkjeve til å passe med den delen av bittsporet som er over brystvorten, har Wærhaug tydd til ei umulig forklaring. Strøm, Bang og Solheim har tydd til ei helt usannsynlig forklaring som i tillegg lett kan etterprøves. De to britiske sakkyndige har foreslått en helt ufysiologisk bittmekanisme som skal ha gitt et lite rimelig bittmerke. Ingen av påtalemaktas sakkyndige har påpekt at formen på merke 3 avviker klart fra det en ville vente at Torgersens høyre hjørnetann (13) eller sidefortann (12) skulle lage.

Det er også likhetstrekk mellom Torgersens overtenner og de enkelte tannmerkene over brystvorten. Merke 1 er langt og smalt, og det er slik sett ikke noe i store trekk som taler mot at (deler av) en av Torgersens midtfortenner (tann 21 eller tann 11) kan ha laga det merket. Det samme gjelder for merke 2 når en ser bort fra mikroskopiske detaljer som blir omtalt seinere. Disse to merkene kan være laga av enhver person med vanlige fortenner i overkjeven, iberegna Fredrik Torgersen.

Merkene under brystvorten og Torgersens tenner i underkjeven

Om en ser bort fra de forbeholdene som Holck og Bowers har kommet med, er alle de sakkyndige enige om at merke 6 er laga av biterens venstre midtfortann i underkjeven (tann 31), merke 5 av biterens høyre midtfortann (tann 41), mens merke 4 er laga av biterens høyre hjørnetann (tann 43). Det er utgangspunktet for sammenlikninga med Torgersens tanngard. Om en ser bort fra mikroskopiske trekk eller forholdet mellom to eller flere tannmerker, er det ikke noe i veien for at Torgersens venstre midtfortann (tann 31) isolert sett kan ha laga merke 6 eller at den høyre midtfortanna (tann 41) isolert sett kan ha laga merke 5. Merke 4 tyder på at biterens hjørnetann (tann 43) var ganske spiss, mens Torgersens hjørnetann er butt til å være ei hjørnetann. Det avviket taler aleine mot at Torgersen er biteren. Når det gjelder forholdet mellom merkene, er det tre andre store, åpenbare avvik.

²²⁹ MacDonald og Laird. *Int. J. Forensic Dent.* 1976; **10**: 26–30.

²³⁰ Flood. Statement in relation to the “Dental-proof” in the case of Fredrik Fasting Torgersen. Rapport av 2001-03-12. Se s. 11.

Første store avvik: plasseringa til merkene 5 og 6

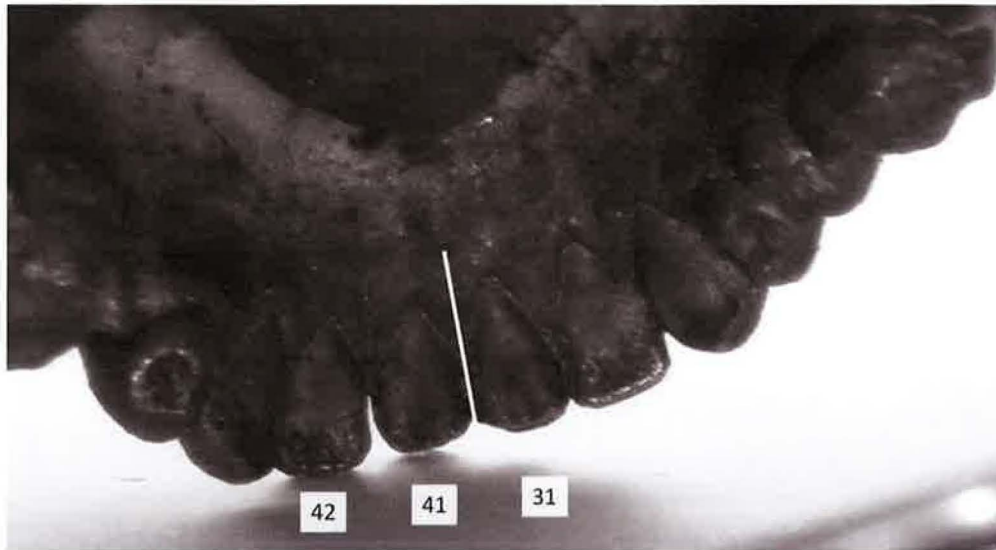
Torgersens høyre midtfortann (tann 41) stikker 1 mm ut i tannbuen. Merke 5 etter biterens høyre midtfortann tyder på at denne tanna lå litt **innafor** den venstre midtfortanna (tann 31) i tannbuen. Det samla misforholdet er mer enn 1,5 mm, og det er mye. Dette taler mot at Torgersen er biteren. Verken Strøm eller Bang har omtalt dette misforholdet selv om det er lett å se. Bang har i en figur der de to tannmerkene er montert sammen med de to midtfortennene i underkjeven (tann 41 og 31) til og med ramma inn de to merkene slik at misforholdet blir framheva. Han har likevel ikke kommentert det men tvert i mot i flere generelle vendinger hevda at det er likhet i mange detaljer og ingen avvik. Wærhaug påsto helt feil at det var samsvar i dette trekket. Også på dette punktet villeda han retten i 1958.

Heller ikke de to britiske sakkyndige eller Solheim har i utgangspunktet tatt opp dette misforholdet. Det har derimot blitt påpekt av alle de sakkyndige som har støtta Torgersen, da med unntak av tannlege Neumann og professor Hagen som ikke fikk tilgang til bilder av bittmerket eller Torgersens tanngard og derfor ikke kunne undersøke og uttale seg om det. Når påtalemaktas sakkyndige fra år 2000 og seinere er blitt konfrontert med dette åpenbare men underslåtte misforholdet, har de sagt seg enige i at det er et avvik her, men de har bortforklart det med tilfeldigheter og med å hevde at avviket er uvesentlig. Britene har mer konkret hevda at i tannmerke 5 er det bare den indre delen av skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 41) som er gjengitt i huden. For tannmerke 6 har de påstått at det bare er den ytre delen av skjærekanten som har merka huden. På den måten har de bortforklart misforholdet. Ser en nærmere på de enkelte tannmerkene, er det klart at i begge de to tannmerkene 5 og 6 har både den indre og den ytre delen av skjærekanten til biterens tenner merka huden. For tannmerke 6 er det så tydelig at det til og med kan ses av oversiktsbildet (figur 4.2 foran). Skjærekanten til den høyre midtfortanna (tann 41) kommer klart fram av figur 5.3 under. Ifølge britene har den massive fremre delen av skjærekanten ikke merka huden.

Solheim har prøvd å gi misforholdet ei mekanisk forklaring. Den venstre midtfortanna (tann 31) er ≈ 1 mm høyere enn den høyre (tann 41), og Solheim har påstått at den venstre tanna derfor ville ha truffet huden først. Om tanna traff huden skrått, kunne den så ha dratt med seg huden før den høyre tanna fikk tak. Da bittet opphørte, ville ifølge Solheim huden under den venstre midtfortanna (tann 31) har vært trukket mest og derfor også ha fjæra mer tilbake og med det blitt stående lenger ut.²³¹ Denne fortolkinga halter av flere grunner, noe Solheim lett kunne ha sett ved å etterprøve forklaringa si i praksis, se figur 5.2. Selv om den høyre midtfortanna 41 er litt lavere enn den venstre midtfortanna 31, står den høyre midtfortanna ut i tannbuen. Om kjeven treffer huden skrått, vil derfor den høyre, utstående tanna treffe huden minst like tidlig som det den venstre gjør. I tillegg er det tale om et bitt med den høyre halvdel av kjevene. Det vil si at biteren må ha lagt det høyre kinnnet ned mot brystet. Denne dreininga av hodet vil ha forsterka tendensen til at den høyre midtfortanna vil treffe huden før den venstre gjør det. Solheim ser ikke ut til å ha prøvd ut det som Synnes og jeg har gjort, se figur 5.2.

Merknad [J7]: Påpek her eller et annet sted at det at påtalemaktas sakkyndige ikke greier å komme opp med ei forklaring på avviket, til tross for at de påstår at Torgersen er biteren, er et indirekte argument for Torgersens uskyld.

²³¹ Solheim. Torgersensaken. lakttakelser, betraktninger og synspunkter etter Høyesteretts kjæremålsutvalgs høring om tannsporet, 22. mars 2001. Brev til Høyesterett av 2001-04-03, punkt 4 på side 8. Jeg har i Solheims omtale tatt utgangspunkt i at han seks ganger har blanda sammen den høyre og den venstre midtfortanna. Uten å rette opp de feilene blir framstillinga hans enda mer misvisende og uten enhver form for logikk.

Figur 5.2. Forsøk på å gjengi hvordan Torgersens underkjeve ville ha møtt huden slik Solheim har beskrevet det. Tann 41 og tann 42 treffer underlaget (eller huden) før tann 31 gjør det med den foreslåtte bevegelsen. Tann 42 er den høyre sidefortanna og tann 41 den høyre midtfortanna i underkjeven, mens tann 31 er den venstre midtfortanna i underkjeven. Den hvite streken markerer midtlinja i underkjeven. Bildet er tatt av Ole M. Synnes, og tannmodellen er satt opp slik vi har tolka Solheims omtale av den foreslåtte bittfunksjonen.

Andre store avvik: den lille, men markerte avstanden mellom tannmerkene 4 og 5

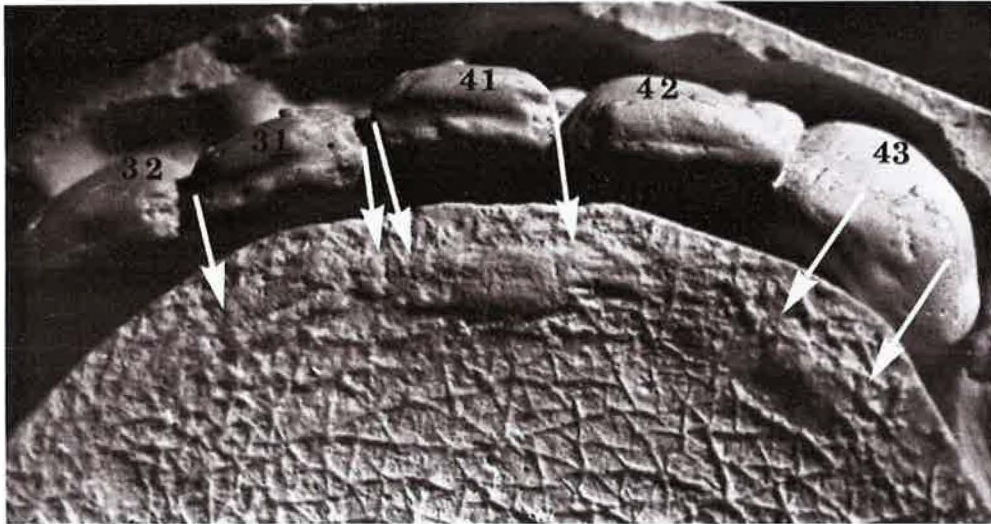
Det andre og for meg mest slående avviket i det antatte underkjevosporet, er avstanden mellom merkene 4 og 5. Et bilde av Bang (1976) viser det godt: for en matematiker er det et rop om et uforklarlig avvik og å vifte med et justismordflagg.²³² I og med at de færreste leserne er matematikere, tar jeg det i mer detalj. I dette bildet har Bang montert Torgersens tenner i underkjeven sammen med det antatte underkjevosporet (figur 5.3). Han har for hvert merke trukket piler for å vise sammenhengen mellom tenner og merke slik han har fortolka det. Om en starter til venstre i bildet med tann 31 (den venstre midtfortanna) og merke 6, er det markert med to parallelle piler. De to pilspissene peker mot hver ende av merket, mens de to pilendene starter ved hver ende av skjærekanten til tann 31. Pilene er parallelle, og det vil si at avstanden mellom de to pilspissene og de to pilendene er den samme. Det vil igjen si at ifølge Bang er lengden av skjærekanten gjengitt i tannmerket i et en-til-en-forhold. Det samme gjelder for tann 41 (den høyre midtfortanna) og merke 5, og for tann 43 (den høyre hjørnetanna) og merke 4 lengst til høyre på bildet.

Mellom de to midtfortennene (tann 31 og 41) er det et lite mellomrom, og mellom merkene 5 og 6 er det et lite mellomrom. Dette er markert med den andre og den tredje pila i bildet telt fra venstre. Også disse to pilene er nesten parallelle, noe som gjenspeiler at de to avstandene er nesten like.

Mellom merke 4 og merke 5 er det et markert mellomrom, og mellom den laterale enden av skjærekanten til tann 41 (den høyre enden på bildet) og spissen på hjørnetanna er det en stor avstand. De pilene som markerer dette (nummer 4 og 5 i bildet telt fra venstre) er langt fra parallelle. Det er her et åpenbart misforhold. Om en går inn og målet nøyaktig på modeller av tanngarden til Torgersen og på bilder eller avstøpninger av bittmerket, ser en at misforholdet er ganske nær 100 %. Mer konkret

²³² Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34: 1–11. Se figur 3 i artikkelen.

er avstanden i bittmerket $\leq 4,4$ mm, mens avstanden fra den laterale enden av skjærekanten på tann 41 til den mesiale enden av spissen på tann 43 er 8,7 mm. Det vil si at for at Torgersens tenner i underkjeven skal kunne passe inn i denne delen av bittmerket, må huden ha vært strukket (nesten) 100 % for så å trekke seg sammen igjen etterpå. Det er umulig, særlig langs de lengerske linjene. Dette avviket aleine viser at Torgersen ikke kan være biteren.

Figur 5.3. Bilde av bittmerket under brystvorten med tannmerkene 4–6 montert sammen med Torgersens tenner i underkjeven. Bildet er laga av Bang. Pilene viser hvordan Bang mener de ulike delene av Torgersens tenner har merka huden i brystet. Bang har nummerert merkene etter de tennene han mente hadde laga merkene. Pilene fra tann 43 peker til merke 4, pilene fra tann 41 peker til merke 5, mens pilene fra tann 31 peker til merke 6. Dette bildet viser også et annet misforhold. Det viser for det første at tann 41 står ut i tannbuen, og den massive fremre delen av skjærekanten er tydelig. Merke 5 som det blir påstått er gjort av biterens tann 41, framstår som et høyere område dit pilene fra tann 41 peker, og det er en mørk skygge bak. Dette merket står **innafor** merke 6, markert med pilene fra tann 31. Figuren er gjengitt fra Bang (*Acta Odont. Scand.* 1976; 34: 1–11, figur 3) med tillatelse fra forlaget (Informa Healthcare).

Tredje store avvik: manglende merke etter tann 42

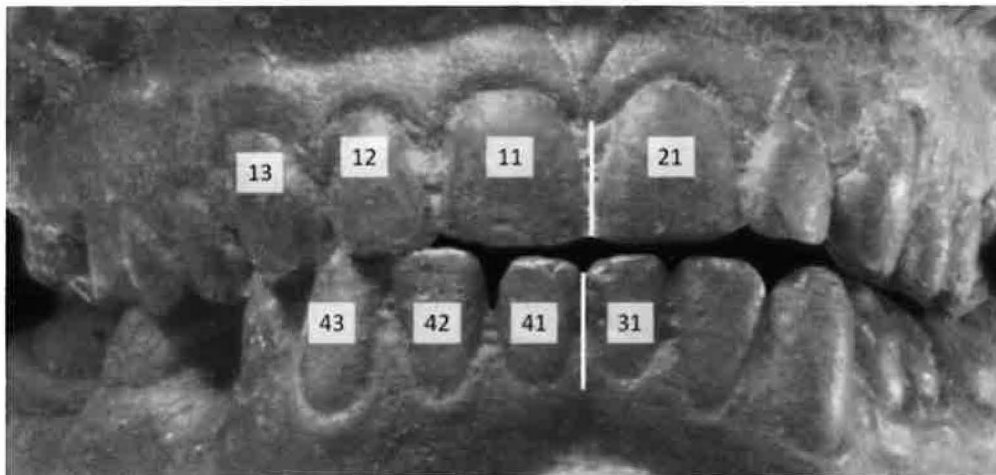
Det tredje store avviket er det som har fått mest omtale, og det er fraværet av et (tydelig) merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42). Dette er ei velutvikla tann, den er høyere enn den midtre fortanna (tann 41), og ved et vanlig bitt skjærer den inn bak begge de høyre fortennene i overkjeven (den laterale delen av midtfortanna 11 og den mesiale delen av skjærekanten til sidefortanna 12) i en vanlig saksefunksjon. Det er enighet om at det ikke er noe tydelig merke etter denne tanna. Verken Strøm eller Wærhaug nevnte noe om et merke etter denne tanna til tross for at det kommer fram av rapportene deres at de har sette etter andre tannavtrykk enn de seks tydelige. Bang, de to britene og Bowers mener å kunne se tegn til et merke 4a nær merke 5 på bilder tatt av Strøm. Bowers er den som har vært mest konkret. Han har påpekt at mens merkene 4 (fra hjørnetanna 43) og 5 (fra midtfortanna 41) er fra tenner som har gått gjennom den ytre delen av huden, er det ikke en gang antydning til avtrykk etter sidefortanna 42 i avstøpningen fra 1957. Bowers mener imidlertid han kan se antydning til "rødmerke"/skrubbsår/tegn til blødning på bilder fra 1957 i det aktuelle hudområdet.

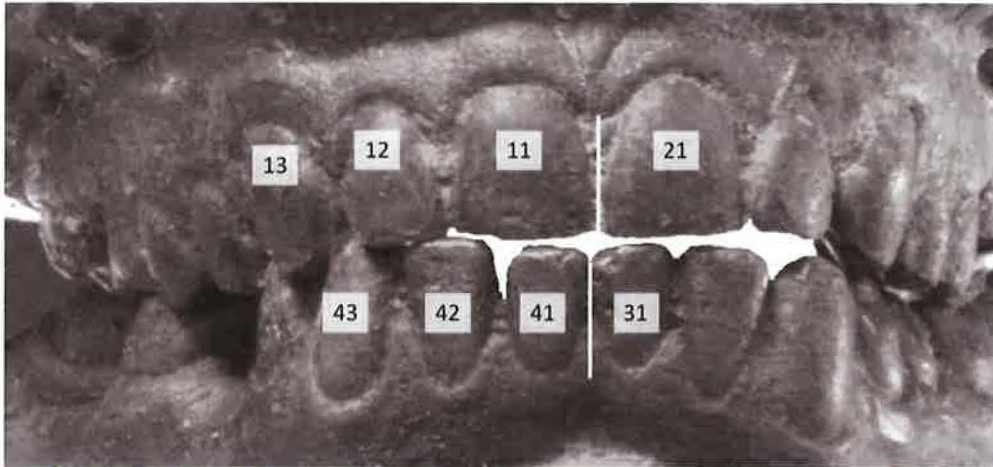
Senn, som er den eneste ved sida av Strøm som har undersøkt selve brystet i tillegg til egne og andres bilder, og Holck mener det ikke er noe merke 4a. Jeg tar som utgangspunkt i den videre diskusjonen at det mangler et tydelig merke etter denne tanna uten å gå inn på om det kanskje er tegn til et svakt merke. Det er uansett et slående avvik, for begge de to tennene ved sida av sidefortanna, midtfortanna 41 og hjørnetanna 43, har gått gjennom huden. Spørsmålet er derfor hvorfor sidefortanna ikke har laga noe klart merke. En åpenbar mulighet er at biteren mangla denne tanna, eller at denne tanna var underutvikla eller hadde ei avvikende plassering i tannbuen og derfor ikke møtte ei tann i overkjeven ved bittet.

Fraværet av et merke etter sidefortanna 42 har blitt et problem for påtalemaktas sakkyndige etter at Torgersens sakkyndige har påpekt fraværet. Britene har prøvd å forklare det med at denne tanna kan ha møtt ettergivende vev, mens de to nabotennene (midtfortanna 41 og hjørnetanna 43) møtte fast vev. Da kunne ifølge britene krafta fra sidefortanna 42 ha blitt for lita til å merke huden, mens krafta fra de to tennene ved sida kunne ha blitt stor nok til å gå gjennom huden. Den muligheten kunne ha vært etterprøvd ved å undersøke brystet, men ingen domstol har etterlyst det.

Selv om kritisk etterprøving av britenes fortolkning strengt tatt krever ei undersøkning av selve brystet, er det lett å belyse svakheter ved den foreslåtte forklaringa. Britene har som nevnt foran for å forklare overkjevesporet påstått at Torgersen dro underkjeven mer enn 1 cm til høyre under bittet (figur 5.1). En ser av den foreslåtte bittfunksjonen at sidefortanna 42, som ikke har laga noe merke, da treffer hjørnetanna 13, mens de to midtfortennene 41 og 31 i underkjeven, som har laga tydelig merke, ikke møter noen fortann i overkjeven. Det aleine gjør for det første at jeg er svært kritisk til britenes foreslåtte forklaring på fraværet av et merke etter tann 42. Det gjør også at jeg stiller spørsmål til britenes faglighet på det som skulle være deres fremste fagfelt: bittmerkeundersøkinger.

Solheim har prøvd å forklare fraværet av et merke etter den høyre sidefortanna (tann 42) med at han mente at Torgersen kan ha skutt underkjeven litt fram under bittet, gitt at han er biteren. Mens det å etterprøve britenes hypotese fullt ut krever tilgang til brystet, er det nok med en kopi av Torgersens tanngard for å etterprøve Solheims hypotese (se figur 5.4).

Figur 5.4. Forsøk på å gjengi Solheims bittfortolkning med en bronsemøll av Torgersens tanngard. Den høyre underkjeven er skutt "litt" fram. For høyre kjevehalvdel (til venstre på bildet) butter hjørnetennene og sidefortennene mot hverandre slik at det blir et gap mellom midtfortennene. De to lodrette hvite linjene markerer midtlinja i hver kjeve. Tann 21 er den venstre midtfortanna i overkjeven, tann 11 den høyre midtfortanna, tann 12 er den høyre sidefortanna, mens tann 13 er den høyre hjørnetanna i overkjeven. Tann 43 er den høyre hjørnetanna i underkjeven, tann 42 sidefortanna og tann 41 den høyre midtfortanna i underkjeven, mens tann 31 er den venstre midtfortanna i underkjeven. Mellomrommet mellom fortennene "viska ut" digitalt (i Paint) for å få fram kontrasten mellom tenner og åpninger. Forstyrrende reflekser på i overgangen mellom tann 44 og 13 og mellom tann 43 og 13 er fjerna med digital spray. Bildet er tatt av Ole M. Synnes, og tannmodellen er satt opp slik vi har tolka Solheims omtale av den foreslåtte bittfunksjonen.

Etterprøvinga vår har vist at med framskutt underkjeve vil sidefortanna 42 treffe sidefortanna 12 i overkjeven. Det vil på den andre sida bli ei åpning både mellom den høyre midtfortanna 41 i underkjeven og midtfortanna 11 i overkjeven, og også mellom den venstre midtfortanna 31 i underkjeven og den venstre midtfortanna 21 i overkjeven. Likevel har biterens to midtfortenner i underkjeven laga tydelige merker i brystet mens sidefortanna 42 ikke har det.

Solheims fortolkning har også en annen svakhet som ikke kommer fram i figur 5.4. Den høyre midtfortanna 41 i underkjeven stikker litt fram, mens den høyre midtfortanna 11 står litt bak de andre tennene i tannbuen. Det fører til at disse to tennene i et normalbitt skjærer mot hverandre som ei saks. Når underkjeven blir skutt fram, vil midtfortanna 41 i underkjeven i et bitt komme foran midtfortanna 11 i overkjeven. Det gjør at avtrykk etter den høyre midtfortanna 41 i underkjeven blir mindre tydelige. Dette er enda en grunn til å avvise Solheims foreslåtte fortolkning. Det er også enda en grunn til å stille spørsmål til professor Solheims faglighet. Han er regna som Norges fremste rettsodontolog for tida, og han har vært sakskyndig i bittsporsaker for norske domstoler siden 1971.

Ekspimentell etterprøving av store og mindre trekk

Bittmerkeundersøkinger i rettsodontologi er et fag bygd på erfaringer og tradisjon, og som nevnt tidligere er det så godt som helt fritt for uavhengig etterprøving. Ole Synnes og jeg har ved hjelp av bronsemøll av Torgersens tanngard utført mer enn 200 bitt med stor kraft i jur fra nyslakta svin, sau og kvige. Vi har så sett på hvordan trekk i Torgersens tanngard har blitt gjengitt i bittmerkene. Vi har mer konkret prøvd å belyse ti spørsmål, se tabell 5.1 der også resultatet av bittforsøka er sammenfatta.

Merknad [J8]: Vis også til forsøk av Kjell Johannessen og David Senn.

Tabell 5.1. Sammenfatning av resultater fra mer enn 200 bittforsøk i jur.

Nr.	Spørsmål	Funn	Slutning
1	Hvordan er forholdet mellom merkene etter de to midtfortennene i overkjeven? Gjengis det at den høyre tanna 11 står litt innafor den venstre 21 tydelig og systematisk i bittmerket?	Merket etter tann 21 var som oftest men ikke alltid tydelig foran/ utafor merket etter tann 11.	Som oftest men ikke alltid avvik fra bittmerket i brystet. Ikke et entydig avvik.
2	Gjengis skjærekanten til den høyre midtfortanna 11 i overkjeven tydelig i sin fulle lengde, eller er den laterale tredelen fraværende eller mindre tydelig slik blant andre Strøm hevda i 1958?	Skjærekanten til tann 11 blei alltid gjengitt tydelig i sin fulle lengde.	Klart, entydig avvik fra alle påtalemaktas sakkyndiges påstander og fortolkinger.
3	Hvordan er merket etter Torgersens høyre sidefortann 12 i overkjeven? Mangler det, er det punktforma som merke 3 i brystet, eller er det avlangt som en gjerne finner etter fortenner? Er det noen stor avstand mellom merket etter den tanna og det etter midtfortanna 11?	Merket etter tann 12 var alltid tydelig. Det var avlangt, ikke punktforma. Ikke noen markert avstand til merket etter tann 11.	Klart brudd med den forklaringa som Wæرهاug, Strøm, Bang og Solheim har foreslått.
4	Hvordan er merket etter Torgersens høyre hjørnetann 13 i overkjeven? Er det lite og traktforma som merke 3 i brystet?	Merket etter tann 13 var bredt og gjenspeilte tannas nokså butte form.	Klart, entydig avvik fra merke 3 i brystet.
5	Hvor stor er avstanden mellom merket etter den høyre sidefortanna 12 og etter hjørnetanna 13 i overkjeven? Blir det et mellomrom på ≈4 mm?	Avstanden mellom merkene etter tann 12 og tann 13 var ≈1 mm.	Klart, entydig avvik fra avstanden på ≈4 mm mellom merkene 2 og 3 i brystet.
6	Hvordan er merket etter Torgersens høyre hjørnetann 43 i underkjeven? Er det trangt og traktforma som merke 4 i brystet til drapsofferet?	Merket etter tann 43 var bredt og gjenspeilte tannas nokså butte form.	Klart, entydig avvik fra merke 4 i brystet.
7	Blir det alltid tydelig merke etter Torgersens høyre sidefortann 42 i underkjeven? Hvor langt er i tilfelle dette merket?	Alltid et tydelig merke etter tann 42. Lengre enn merkene etter de to midtfortennene; gjenspeilte den lengre skjærekanten.	Klart, entydig avvik fra bittmerket i brystet.
8	Skjærekanten på sidefortanna 42 danner en vinkel på 14° med tannbuen. Viser avtrykk av tanna at skjærekanten danner en slik vinkel?	Merket etter tann 42 danna som oftest en viss vinkel med tannbuen ⇒ merket var gjerne innafor merket etter tann 41.	Selv moderat fordreining av skjærekanten gjengis i et tannmerke, men med en variasjon.
9	Hvordan er plasseringa av merkene etter midtfortennene 41 og 31 i underkjeven? Gjengis forskyvinga i leppe-tungeretninga, eller kan den være omvendt slik som i bittsporet i brystet til drapsofferet?	Merkene etter tann 41 var som oftest tydelig utafor merket etter tann 31 og aldri innafor.	Klart, entydig avvik fra merket i brystet.
10	Er det tydelige merker etter både den indre og den ytre skjærekanten til de to midtfortennene 41 og 31 i underkjeven?	Alltid tydelig merke etter både den indre og den ytre skjærekanten til tann 41 og 31.	Ingen støtte for britenes fortolkning av denne delen av bittsporet.

Den framgangsmåten vi har valgt, er å gjøre mange bitt og deretter å undersøke hvert bitt visuelt og å se etter tydelige trekk. Denne sammenlikninga viste fem klare avvik fra bittmerket i brystet på drapsofferet, se punktene 4–7 og 9 i tabell 5.1. Når det gjelder punkt 1 i tabellen, om merket etter den venstre midtfortanna i overkjeven (tann 21) sto utafor merket etter den høyre (tann 11), var det som oftest men ikke alltid lett synlig. Enkelte ganger var de to merkene visuelt vurdert nesten på linje. For dette trekket kan vi derfor ikke hevde å ha avslørt et systematisk, lett synlig avvik. Vi fant

heller ikke noe støtte for påstanden om at bare en del av skjærekanten til tann 11 blei gjengitt på grunn av delvis avslått skjærekant (punkt 2 i tabellen). Ingen av Torgersens tenner laga merker som kunne svare til tannmerkene 3 og 4 i brystet på drapsofferet (punktene 4 og 6 i tabellen).

Vi har i tillegg sett på enkelte andre særtrekk i bittmerket. Merket etter den høyre sidefortanna i overkjeven (tann 12, se punkt 3 i tabellen) var alltid avlangt og gjenspeilte hele skjærekantens lengde. Bang²³³ og Solheim har påstått at fordi skjærekanten ikke var helt jamhøy, ville bare den laterale delen merke huden. Undersøkingene våre har vist at det er feil.

Skjærekanten til den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42) danner en vinkel på 14° med tannbuen (punkt 8 i tabellen). Det var som oftest men ikke alltid lett synlig. Vår fortolking av det er at skjærekantens retning gjengis i bittmerket, men med en variasjon, kanskje opp mot 10°. Dette har liten interesse i Torgersensaka, men det kan ha verdi i andre saker.

Både den indre og den ytre randa av skjærekanten kom tydelig fram i alle merkene etter de to midtfortennene i underkjeven (tann 41 og 31, punkt 10 i tabellen). Vi fant aldri støtte for britenes påstand om at små høydeforskjeller mellom den indre og den ytre randa førte til at for tann 41 merka bare den indre randa huden, mens for tann 31 merka bare den ytre randa huden. Det er her viktig å merke seg at fordi midtfortanna (41) i underkjeven står litt ut, mens den høyre midtfortanna (11) i overkjeven står litt inn i tannbuen, vil disse to tennene skjære mot hverandre som ei saks i et normalbitt. Det gjør at avtrykket etter den ytre delen av skjærekanten av den høyre midtfortanna 41 ofte blir ekstra tydelig. Det er det motsatte av det britene hevder å ha sett i tannmerke 5.

Jeg sammenfatter disse resultatene med at vi har funnet mange avvik i viktige trekk mellom de merkene som Torgersens tenner lager og det merket en finner i brystet på drapsofferet. Det er overflattisk likhet i flere trekk som at Torgersen hadde vanlige tenner og at det har trulig også biteren hatt, iallfall når det gjelder noen mellomstore trekk.

Den delen av bittmerket som er over brystvorten og som en mener er av biterens tenner i overkjeven, har av påtalemaktas sakkyndige fått tre ulike fortolkinger. Wærhaug forutsatte at Torgersens høyre sidefortann (tann 12) ikke hadde merka huden. Det gjorde den tydelig i alle forsøka våre (punkt 3 i tabellen).

Den fortolkinga som Strøm, Bang og Solheim har foreslått, at merke 3 er av den høyre sidefortanna i overkjeven (tann 12), er ytterligere svekka. Denne tanna setter avlange merker som det en venter etter ei vanlig sidefortann. Avstanden mellom merket etter denne tanna og midtfortanna (tann 11) er lite, om lag 1 mm, og ikke 4 mm som avstanden mellom merkene 2 og 3 i brystet på drapsofferet. Det er også vanskelig å forstå hvorfor hjørnetanna (tann 13) ikke skulle ha satt noe merke. Resultatene av forsøka våre har ytterligere svekka forklaringa til Wærhaug, Strøm, Bang og Solheim.

Også britenes fortolking av overkjevesporet er ytterligere svekka av forsøka våre. Avstanden mellom merkene etter den høyre sidefortanna (tann 12) og hjørnetanna (tann 13 i overkjeven) var i forsøka våre ≈1 mm (punkt 5 i tabellen). Britenes fortolking krever 4 mm for å få samsvar med bittmerket i brystet.

²³³ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34: 1–11.

ABFO-testen brukt i Torgersensaka

Både bittsporet og tanngarden til Torgersen er godt dokumentert. Det tillater sammenlikninger og skåringer etter den normen som ABFO-testen har satt. Den er gjennomgått i det forrige kapitlet. Jeg minner om at et godt samsvar krever mer enn 60 poeng, 30–60 svarer til et moderat samsvar, mens under 30 poeng vil si et dårlig samsvar. Jeg får 16 poeng når jeg sammenlikner Torgersens tanngard med bittsporet i brystet: Det er samsvar for at Torgersen har alle de nødvendige tennene. Fire av tennene har "rett" plass i leppe-tungeretninga, for Torgersen har en normal tanngard uten store avvik fra det normale. Bittmerket gjengir på den andre sida ikke at for det antatte overkjevesporet står den høyre midtfortanna (tann 11) litt innafor den venstre midtfortanna (tann 21). For det antatte underkjevesporet gjengir ikke bittsporet at den høyre midtfortanna (tann 41) står ut i tannbuen. Det er også samsvar i mulig vridning av fortennene, for ingen av de aktuelle tennene står vridd. Det er samsvar mellom en fure i skjærekanten til den venstre midtfortanna i underkjeven (tann 31) og en rygg i tannmerke 6. Det er alt som gir skåring, til sammen 16 poeng.

Dosent Gisle Bang har også omtalt bittmerket og Torgersens tanngard.²³⁴ Han påsto det er full samsvar og ingen avvik selv om bildene hans viser noe annet. Om en skårer for det Bang hevder å ha sett på tvers av det bildene hans faktisk viser, gir det en skåre på 28 poeng.

Uansett hvordan en skårer i Torgersensaka, blir ABFO-skåren under 30 poeng. Det vil etter ABFOs norm si at det ikke er noen påviselig sammenheng mellom den mistenktes tanngard og bittsporet. Det er to mulige grunner til det. Enten er den mistenkte ikke biteren, og tanngarden hans avviker i tillegg vesentlig fra den til den faktiske biteren. Alternativt er det så lite opplysninger å lese ut av bittsporet at det har liten bevisverdi. Dette har ingen av påtaleaktas sakkyndige greid å innse.

Mikroskopiske detaljer i de enkelte tannmerkene

Detaljer i de enkelte tannmerkene har vært avgjørende i denne saka. De er bare i liten grad omtalt av Strøm og Wærhaug i 1958 selv om de begge har påpekt at detaljene har vært helt avgjørende for de slutningene de trakk. Statsadvokat Dorenfeldt har gitt enkelte utfyllende opplysninger.²³⁵ Bang har gitt en nærmere omtale,²³⁶ og det har også de to britiske sakkyndige gjort. Bang har i tillegg ved hjelp av Flood og av Jonasson og Frykholm ved den Kungliga Tekniska Högskolan i Stockholm fått laga og lagt fram et stort bildemateriale som gjør det mulig for andre å vurdere de enkelte tannmerkene og å etterprøve andres framstillinger. Denne sammenlikninga er viktig, for den har vist at den omtalen som Bang og andre har gitt, ikke stemmer med det bildene hans viser.

Tannmerkene 1 og 2

Ifølge alle påtaleaktas sakkyndige er det en rygg i merke 1, noe de mener kan gjenspeile en fure i skjærekanten til den utøvende tanna. Denne ryggen kommer ikke fram av bildene til Bang. De topografiske bildene han har laga av tennene, har en høydeforskjell mellom kurvene på enten 0,1 eller 0,05 mm. Det vil si at høyden på ryggen ikke kan være mer enn 0,1 mm. Ingen av Torgersens sakkyndige som har sett etter mikroskopiske detaljer i tannmerkene (Holck, Flood, Senn, Bowers), har sett en rygg eller kam i dette tannmerket. Holck, som trulig er den som har undersøkt denne delen av

²³⁴ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34(1): 1–11.

²³⁵ Dorenfeldt. Seksualdrapet i Skippergaten i Oslo. *Nordisk kriminalteknisk tidsskrift* 1959, sidene 270–277.

²³⁶ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34: 1–11.

bittmerket i mest detalj, har særskilt påpekt at det ikke kan ses noen sikker fure/kam i tannmerke 1, verken på brystet eller på den gipsavstøpningen som han har undersøkt.²³⁷

Bang hevda at det var en svak rygg i merke 2 nær tungesida, men heller ikke det kommer fram på de topografiske bildene hans. Verken Strøm eller Wærhaug har sagt noe tilsvarende. Alle de sakkyndige som har vurdert bittsporbeviset i nyere tid, fra 1998 og utover, er enige om at det ikke er noen slik rygg i dette tannmerke.

Senn og Holck har påpekt at det i bånd av merke 2 er flere påfallende detaljer, se figur 5.5. Det jeg mener er mest markert og som blir fulgt opp seinere, er en vorteliknende utvekst omtrent midt i tannmerket. Diameteren på den er $\approx 0,8$ mm. Også britene og Solheim er enige i at disse detaljene kommer klart fram på de bildene som Senn tok i 2001, men påtalemakts sakkyndige har først påstått at de ikke var der i 1957. Senn har da vist at blant annet den vorteliknende utveksten var på bilder som Strøm tok i 1957, også på bilder der det er sot på brystet. Ingen, heller ikke noen av påtalemakts sakkyndige, har argumentert mot det. Dette med sot er viktig. Det var en brann på åstedet, og den er ganske sikkert opphavet til soten. Det at en ser sotflekker på bildet, vil si at bildet er tatt før brystet er vaska og før det er tatt noen gipsavstøpning av brystet. Gipsen vil nemlig trekke til seg vann og ifølge Senn også dra med seg sot. Senns påstand her stemmer også med Strøms framstilling, for Strøm har skrevet at han morgenen etter drapet (lørdag 1957-12-07) først fotograferte bittmerket, deretter tok avtrykk før han til sist skar det av og la det i en oppbevaringsvæske.²³⁸

Senn mener at detaljene i bånd av tannmerke 2 er et avgjørende bevis, for ifølge ham gjenspeiler disse detaljene trekk i skjærekanten til biterens tann, trekk en ikke finner hos Torgersen. Senn mener at biteren kan ha hatt en tannsjukdom (enten *enamel hypoplasia* eller *amelogenesis imperfecta*). Det er påtalemakts sakkyndige ikke enige i. De har hevda at disse detaljene i tannmerke 2 ikke er en del av huden forma av biterens tann, men derimot "eksodat" (utflod), det vil si materiale fra kroppen som er pressa ut i såret. De har foreslått to muligheter, enten at utfloden er fett fra en talgkjertel i huden eller at det dreier seg om fibrin. Fibrin er et protein som kommer fra blodplasma, og det forutsetter at blod eller iallfall plasma har kommet ut i såret og lagt seg der. Det at blodplasma har kommet ut i såret, bryter med annen omtale av bittmerket, ikke minst den Strøm ga i 1957. Han påpekte særskilt at ingen av merkene, heller ikke merke 2, var "blodunderløpt", altså at det var tegn til blødning i merket. Det at det fortsatt var enten talg eller fibrin i merke 2 i 2001, forutsetter at det har vært der sammenhengene i mer enn 40 år til tross for at det i mellomtida i tre omganger er tatt avstøpninger av brystet, avstøpninger som ville ta til seg og med det fjerne alt laust materiale. Videre vil oppbevaringsvæsken også i en viss grad løse opp materiale, særlig slikt som ikke sitter fast i andre strukturer. Slike vurderinger gjør at Solheims og britenes fortolkinger framstår som spekulative og med et svakt faglig grunnlag. Det har imidlertid ikke noen domstol lagt vekt på.

²³⁷ Holck. Torgersen-saken. Vurdering av bittmerkene i brystpreparatet. Brev av 2000-03-11.

²³⁸ Strøm. Vedrørende bittsporundersøkelser i anledning den drepte Rigmor Johnsen, f. 23-6-1941. Rapport til Oslo forhørsrett 1958-04-28.

Figur 5.5. Bilde av detaljer i bånd av tannmerke 2. Den vortelignende utveksten midt i bildet har et tverrmål på $\geq 0,8$ mm. Bildet er tatt av David Senn og gjengitt med tillatelse.

Tannmerkene 3 og 4

Merkene 3 og 4 er som nevnt små, punktforma merker uten vesentlige detaljer. Wærhaug påsto imidlertid at han så ei forhøyning i merke 3 som han påsto passa godt til ei grunn grop nær spissen av Torgersens høyre hjørnetann (tann 13). Holck, som har undersøkt dette merket i detalj i stereomikroskop, har ikke funnet slike detaljer i bånd av dette merket. Et bilde som Bang har publisert, viser en uregelmessighet med høydeforskjell på $\approx 0,01$ mm i merket.²³⁹ Holck har på den andre sida påvist uregelmessigheter i bånd av tannmerke 4 som ikke Wærhaug eller andre har omtalt.²⁴⁰

Tannmerkene 5 og 6

Merkene 5 og 6 har flere detaljer. Bilder som Bang (1976) har gitt, viser at i merke 6 er det en langsgående rygg som er litt over 2,5 mm lang, og den går inn fra mellomrommet til merke 5. Forhøyninga er på det meste 0,2–0,3 mm, men den avtar innover i merket og blir borte innen 3 mm. Avstanden mellom de to langsgående furene som omgir ryggen, er $\approx 0,7$ mm.

I merke 5 er det ei svak forhøyning bare midt i merket. Målt fra skillet til merke 6 er det mer enn 2 mm før en møter denne ryggen som er under 1,5 mm lang. Den stikker bare om lag 0,1 mm opp, og bredden på ryggen er under 0,3 mm. Det vil altså si at ryggen i merke 5 er langt mindre markert enn den i merke 6. Strøm påpekte i 1958 at det til venstre i dette merket, det som svarer til mesialt på skjærekanten til biterens antatte høyre midtfortann 41, er en kolbeforma utvidelse. I bilder der han har framhevd det trekket, ser en at det har et tverrmål på i underkant av 1 mm. Også professor Flood har påpekt dette trekket i tannmerke 5. Denne detaljen kommer imidlertid ikke klart fram på topografiske bilder av Bang, de som har en høydeoppløsning på 0,1 mm. Det vil si at den kolbeforma utvidelsen må være svært grunn.

I den høyre enden av merke 6 (svarende til mesialt på biterens antatte tann 31) er huden litt høyere enn det en ville forvente i et plant merke, som om den utøvende tanna hadde et avslått mesialt hjørne om et slikt trekk i tanna blei gjengitt i et en-til-en-forhold. Det er mest tydelig inn mot tunga, og høydeforskjellen er på det meste 0,2 mm. Over en lengde på om lag 1 mm stiger høyden på det mes-

²³⁹ Se figur 11 i (Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34: 1–11).

²⁴⁰ Holck. Torgersen-saka. Vurdering av bittmerkene i brystpreparatet. Brev av 2000-03-11.

te 0,15–0,2 mm utover det en lille vente i et plant merke, og bredden på feltet er ≈ 1 mm. Volumet av avviket fra et plant merke er $\approx 0,08$ mm³. Dette tallet bruker jeg seinere til å sammenlikne er "tilsvarende" trekk Torgersens venstre midtfortann 31.

Mikroskopiske detaljer i Torgersens tenner

Jeg går her gjennom Torgersens tanngard slik den framkommer av kopier av avstøpningen fra 1958 og på bilder laga av den.

Overkjeven

Venstre midtfortann i overkjeven (tann 21). Tanna har en tydelig langsgående fure i skjærekanten nær den bakre (linguale) kanten, noe som tyder på at emaljen er slitt bort slik at tannbeinet er blottlagt. Den fremre delen av skjærekanten er 0,3–0,4 mm høyere ned enn den bakre. Furen er såpass grunn at den ikke kommer fram på topografiske bilder av tanna der høydeforskjeller er tegna inn med 0,1 mm avstand.

Høyre midtfortann i overkjeven (tann 11). Også denne tanna har en tydelig langsgående fure i skjærekanten. Den fremre delen av skjærekanten er på det meste mer enn 0,4 mm høyere ned enn den bakre. Furen er såpass grunn at den ikke kommer tydelig fram på topografiske bilder med høydeforskjeller på 0,1 mm av tanna.

Høyre sidefortann i overkjeven (tann 12) er uten mikroskopiske detaljer.

Høyre hjørnetann i overkjeven (tann 13). Innafor det høyeste punktet (mot munnhulen) har denne tanna to grunne groper som delvis sammenfaller og som har et samla tverrmål på ≈ 2 mm.

Underkjeven

Høyre hjørnetann i underkjeven (tann 43) er uten mikroskopiske detaljer.

Høyre sidefortann i underkjeven (tann 42). Tanna er uten mikroskopiske detaljer utover en grunn, langsgående fure i skjærekanten.

Høyre midtfortann i underkjeven (tann 41). Det er en tydelig langsgående fure i det meste av skjærekantens lengde, minst 3 mm. Det er også en kolbeforma utvidelse mesialt i skjærekanten. Målt på bilder av Bang ser tverrmålet ut til å være $\approx 0,6$ mm, og dybden på den er $\approx 0,3$ mm.²⁴¹

Venstre midtfortann i underkjeven (tann 31). Denne tanna har en tydelig langsgående fure i om lag 2,5 mm av skjærekantens lengde. Furen stopper før den laterale enden av skjærekanten. Det mesiale hjørnet (inn mot den høyre midtfortanna 41) er slått av slik at lengden på den ubrutte skjærekanten er litt under 4 mm. Avskallinga er større på den fremre enn på den bakre delen av skjærekanten. Den manglende delen av tanna utgjør en kile som er om lag 1,5 mm lang og like brei. Høyden på denne kilen er mer enn 0,5 mm baktill og mer enn 1 mm på forsida. Volumet av den avslåtte delen er mer enn 1 mm³, opp mot 1,5 mm³.

Sammenlikning av detaljer i tannmerkene og i Torgersens tenner

Det er furer i Torgersens midtfortenner i overkjeven (tann 21 og 11). De kommer ikke klart fram av topografiske tegninger av skjærekanten. Den fremre delen av skjærekanten er derimot langt høyere enn den bakre, og det kommer også klart fram av bildene. Den ryggen Bang og britene hevder er i

²⁴¹ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; **34**: 1–11. Se særlig figur 5 og 10 i den artikkelen.

tannmerke 1, kommer ikke fram i Bangs topografiske tegninger av tannmerkene. Det at den fremre delen av skjærekanten er høyere enn den bakre, kommer heller ikke fram av disse tegningene. Det er altså ikke noe samsvar mellom merke 1 og Torgersens midtfortenner når det gjelder mikroskopiske detaljer selv om Bang og de to britiske sakkyndige har påstått det.

Det er flere detaljer i bønn av tannmerke 2 som en ikke finner i skjærekanten til noen av Torgersens tenner. Det er altså klare avvik når det gjelder mikroskopiske detaljer. Denne diskusjonen om detaljer i bønn av tannmerke 2 kan virke som krangel om ørsmå detaljer. Den er imidlertid viktig. Solheim, som er overbevist om at Torgersen er biteren, har innrømmet at om disse detaljene er en del av huden som er forma av biterens tenner, utelukker det Torgersen.²⁴²

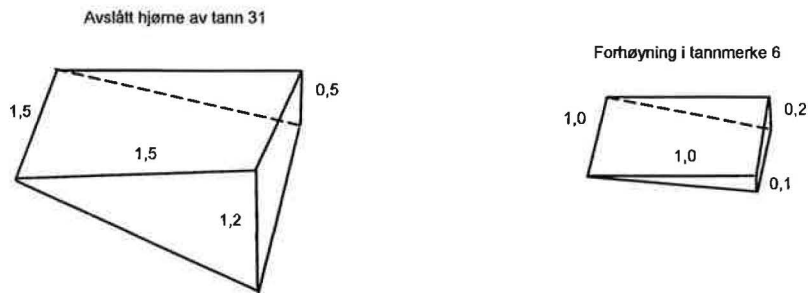
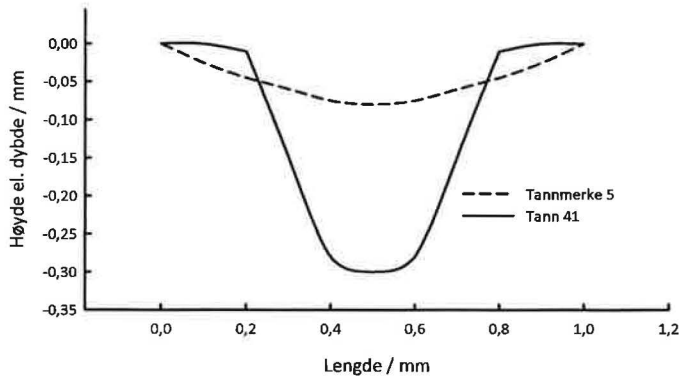
Avvik mellom merkene 3 og 4 og de høyre hjørnetennene (tann 13 og 43) er omtalt foran i samband med sammenlikninger av store og mindre trekk. Wærhaugs påståtte påvisning av samsvar mellom to mindre groper nær toppen av hjørnetanna i overkjeven (tann 13) og uregelmessigheter i bønn av tannmerke 3 er ikke støttet av Holck. Han har på den andre sida påvist uregelmessigheter i bønn av tannmerke 4. Torgersens hjørnetann 43 i den høyre underkjeven har ikke noen tilsvarende trekk nær den avslitte toppen. Det er altså avvik i mikroskopiske detaljer for de to hjørnetennene og de to merkene de skal ha laga.

Torgersens tann 41 har en langsgående fure i det meste av skjærekantens lengde, og den er tydelig i mer enn 3 mm lengde. Merke 5 har en lav rygg i inntil 1,5 mm lengde. Ifølge Senn er dette trekket så svak at han har ment det er misvisende å omtale det som en langsgående rygg. Høyden på ryggen i merket er bare halvparten av det dybden på furen i tannas skjærekant er. Det vil altså si at om tannmerke 5 er laga av Torgersens høyre midtfortann i underkjeven (tann 41), er bare mindre deler av furen i tannas skjærekant gjengitt i merket både når det gjelder lengde og dybde. Det er altså klare avvik på detaljnivå. Dette avviket har ingen av påtalemaktas sakkyndige påpekt.

Det er på den andre sida en angivelig likhet mellom den kolbeforma utvidelsen mesialt i skjærekanten til den høyremidtfortanna i underkjeven og en tilsvarende detalj i tannmerke 5. Bilder fra Bang tyder på at detaljen i tannmerket ikke bare er grunnere enn i tanna. Den ser ut til å være videre i tannmerket enn i tanna. Det er altså ikke tale om mer enn knapt nok en viss, overflatisk likhet på mikroskopisk nivå, se figur 5.6.

²⁴² Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker. Sak 2004-00071. Se side 154.

Skisse av profil gjennom tann 41 og tannmerke 5

Figur 5.6. Øverst, skisse av et snitt gjennom en kolbeforma utvidelse mesialt i skjærekanten i den høyre midtfortanna 41 i underkjeven og i ei forhøyning i tannmerke 5. Forhøyninga er invertert for å prøve å få den til å passe til fordjupinga i tanna. Påtalemakts sakkyndige mener det er godt samsvar mellom de to fordjupningene (forhøyningene).

Nederst, skisse av et avslått hjørne mesialt på den venstre midtfortanna 31 og ei forhøyning i tannmerke 6. Talla langs sidekantene gir den omtrentlige lengden i millimeter. Begge delene er sett forfra (utenfra). Professor Solheim mener det er godt samsvar mellom størrelsen på det avslåtte hjørnet og forhøyninga i tannmerke 6.

Når det gjelder Torgersens tann 31 og tannmerke 6, er det ganske godt samsvar og ikke noe åpenbart avvik mellom lengden og dybden på furen i skjærekanten og den tilsvarende ryggen i tannmerket. For denne detaljen har altså påtalemakts sakkyndige rett når de hevder det er sammenfall mellom furen i Torgersens venstre midtfortann (tann 31) og ryggen i tannmerke 6.

Tann 31 har slått av det mesiale hjørnet, og det er særlig tydelig på utsida (labialt). Det er tegn i merke 6 på at også biterens tann kunne ha hatt et avslått hjørne her, men det er minst like tydelig på innsida (lingualt) som på utsida. Den mest påfallende forskjellen gjelder størrelsen på de to "sammenfallende" detaljene. Volumet av denne detaljen i tannmerke 6 er $\leq 0,08 \text{ mm}^3$. Det er bare 5–8 % av volumet av det avslåtte hjørnet på den venstre midtfortanna 31; de to samsvarende detaljene er altså ikke en gang av samme størrelsesorden. Det er også for Torgersens venstre midtfortann i underkjeven og merke 6 klare avvik når det gjelder detaljer. Solheim, som har gjort et særlig poeng ut at det tilsynelatende sammenfallet når det gjelder det avslåtte hjørnet, har unnlatt å påpeke den åpen-

bare forskjellen i størrelse. De andre av påtalemyndighets sakkyndige har ikke gitt noen konkret omtale av dette trekket. De har derimot i generelle vendinger hevdet at det er sammenfall i alle detaljer og ingen avvik. Det vil altså si at stikk i strid med det alle påtalemyndighets sakkyndige har hevdet, er det mange og klare avvik mellom detaljer i skjærekanten til Torgersens tenner og i de aktuelle tannmerkene for alle tannmerkene. Med unntak av lengden på furen i skjærekanten i de to midtfortennene i underkjeven (tann 31 og 41) er størrelsen på alle disse detaljene 1 mm eller mindre, det professor Hagen og jeg uavhengig av hverandre har foreslått som ei nedre grense for størrelsen på detaljer en kan sammenlikne uten annen formell dokumentasjon. Det er ikke klart om verken de mange påviste forskjellene eller enkelte likheter på detaljnivå er vesentlige og derfor kan tillegges vekt. Ingen av påtalemyndighets sakkyndige har på en faglig forsvarlig måte tatt opp spørsmålet om små detaljer i tannmerkene kan tillegges vekt. Professor Flood har på den andre sida særskilt påpekt problemet.²⁴³ Mens påtalemyndighets sakkyndige har lagt vekt på påståtte likheter på mikroskopisk nivå mellom Torgersens midtfortenner i underkjeven (tann 41 og 31) og i tannmerkene 5 og 6, har de på den andre sida kritisert Senn for å framheve detaljene i bånd av tannmerke 2 som vesentlige avvik.²⁴⁴

Eksperimentell etterprøving av en liten og en mikroskopisk detalj

Ingeniør Ole Synnes og jeg har gjort enkle forsøk for å etterprøve hva slags detaljer i skjærekanten til ei tann som kan bli gjengitt i et merke. Vi har begge to jobba på Statens arbeidsmiljøinstitutt som blant annet har et mekanisk verksted. Vi har gått i skrotekassa der, funnet passende biter av aluminium som vi så har satt i ei skrustikke og filt til enden slik at den har fått en form som ei fortann. Det vil si at enden har vært planslipt, den har vært rundt 2 mm brei og 4–5 mm lang. Hjørnene og kantene har vi filt runde slik at de skal minne om tenner der hjørnene og kantene er avrunda. I ei av disse aluminiumstennene har vi bora et hull med et bor med diameter 0,75 mm. Vi har så gjort enkle forsøk med disse "tennene" av aluminium. Vi har mer konkret pressa dem inn i huden med varierende kraft og sett på merkene som Al-tennene har laga.

Jeg har foran gjort greie for bittforsøk i jur. Også i disse bittmerkene har vi granska de enkelte tannmerkene for å se om det i noen av disse merkene var blitt danna vorteliknende utvekster slik det er i merke 2 i brystet til drapsofferet.

Det er tidligere forklart hvorfor plane flater bør gi merker i huden som om flata var hulslipt, se figur 4.4 foran. Forsøka våre med de planslippede Al-tennene viste at disse tennene alltid laga merker med nedtrykte render, se figur 5.7.

²⁴³ Flood. Brev av 1998-10-02 om stereomakrofotografering av tannmerker i drapssaker.

²⁴⁴ MacDonald, Whittaker. Response to Supreme court of Norway following hearing March 2001. Rapport av 2001-07-23. Se side 3–4. Se også Kommisjonen for gjenopptakelse av straffesaker. Sak 2004-00071, side 101.

Figur 5.7. Bilde av fire avtrykk i huden etter at en aluminiumsbit filt til slik at enden minner om skjærekanten til ei midtfortann i underkjeven, er trykt ned i huden, i dette tilfellet på handflatesida (volarsida) av underarmen. I enden av denne aluminiumsbiten var det bora et hull med diameter 0,75 mm. Kantene og hjørnene til enden av biten er runda av med ei fil. Biten målte 1,8 mm × 4,7 mm. Til tross for at sidekantene og hjørnene er runda av (tilnærma kvartsirkelbue med radius ≈0,2 mm), går randa av hvert merke djupere ned i huden enn det midt-partiet gjør. Ei naiv fortolkning av merket kunne derfor være at enden som var trykt ned, ikke var planslipt og med avrunda kanter og hjørner men derimot konkav (hul). Hullet i endeflata gir i mange men langt fra alle tilfeller en vorteliknende utvekst slik en ser på de fire merkene i dette bildet.

Når vi brukte plane Al-tenner uten hull i skjærekanten, fant aldri noen vorteliknende utvekst som i tannmerke 2 i brystet på drapsofferet. Vi fant heller aldri noen slik utvekst i mer enn ett tusen enkelt-tannmerker i jur laga av bronsemodellen av tanngarden til Torgersen. Vi har også brukt Al-tanna med hull. Når vi laga avtrykk med den i den myke huden på handflatesida (volarsida) av underarmen, fikk vi alltid merker med vorteliknende utvekster som vist i figur 5.7. Når vi laga avtrykk i tjukkere og sterkere hud, fikk vi gjerne slike utvekster i omtrent annethvert merke.

Jeg tolker disse funna slik: Det at det blir danna en rygg i merket av ei fortann i underkjeven, er en egenskap ved huden, og det sier lite om detaljer i tannas skjærekant. Det er spesielt ikke noen forutsetning at tanna har en langsgående fure i skjærekanten. Torgersen blei i 1958 felt ikke minst på slike trekk, og påtalemaktas sakkyndige har fortsatt brukt det med tyngde til å knytte ham til bittmerket. De avslører her for det første en manglende forståelse for hudens mekanikk. De avslører også manglede eksperimentell etterprøving. Jeg har vist hvor lett det er å etterprøve akkurat dette.

Forsøka våre tyder på at skal en få tannavtrykk med en vorteliknende utvekst som i tannmerke 2, må tanna ha et hull i skjærekanten. Det hadde Senn forutsett. Ingen av Torgersens tenner hadde noe slikt hull, og de lager da heller ikke merker med detaljer som de en har i tannmerke 2.

Det kunne innvendes at diameteren på denne lille vorteliknende utveksten er ≈0,8 mm og altså mindre enn det jeg har foreslått som den minste størrelsen en kan tillegge vekt; påtalemaktas sakkyndige har reist ei tilsvarende innvending. Grunnen til at en likevel kan legge vesentlig vekt på et såpass lite avvik er at denne detaljen er etterprøvd eksperimentelt. Her foreligger det altså uavheng-

ig etterprøving, og denne etterprøvinga har vist at dette avviket er vesentlig selv om det dreier seg om en liten størrelse.

Sammenfatning av sammenlikninger mellom Torgersens tanngard og bittsporet

Umulig avvik

Avstanden mellom merkene 4 og 5 er altfor liten til at Torgersens høyre hjørnetann i underkjeven (tann 43) har laga merke 4, mens den høyre midtfortanna (tann 41) har laga merke 5. Dette er en umulighet, og det er et **absolutt frifinnende avvik**.

Uforklarlige avvik

De følgende avvika framstår som uforklarlige og derfor uforenlige med at Torgersen er biteren:

1. Det mangler et merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42).
2. Merkene 5 og 6 har motsatt plassering av det Torgersens to midtfortenner i under kjeven (tann 41 og 31) har i leppe-tungeretninga.
3. Detaljene i bånn av tannmerke 2 har ikke noe motsvarende trekk i noen av Torgersens tenner, og tennene hans lager heller ikke slike merker i testbitt.
4. Formen på tannmerkene 3 og 4 tyder på at biteren hadde spisse hjørnetenner på høyre side i munnen (tann 13 og 43), mens Torgersens hjørnetenner var nokså butte.
5. Det er mange uforklarlige detaljer i overkjevesporet. Ei nærmere fortolkning av disse avvika avhenger av hvilken bittvariasjon en tar som utgangspunkt. En av dem er en umulighet på linje med den for avstanden mellom tannmerkene 4 og 5. De andre framstår som uforklarlige.

En veit i dag for lite om hvordan huden reagerer under et bitt til å kunne fastslå med sikkerhet at de påviste avvika er umulige med Torgersens tanngard. En kan derfor ikke gå lenger enn til å fastslå at hver av dem synes å være uforklarlige og derfor uforenlige med at Torgersen er biteren. Det at det er flere slike uforklarlige avvik, gir sterkere grunn til å hevde at Torgersen ikke kan være biteren.

Styrken i et av avvika kan belyses med enkel statistikk. Ole Synnes og jeg har gjort mer enn 200 bittforsøk i jur. Da har tann 42, den høyre sidefortanna i underkjeven, i alle tilfeller satt et tydelig merke. Det at den har gjort det i hvert av 200 forsøk, er selvsagt ikke noen garanti for at den ville ha gjort det i alle framtidige bittforsøk. Spørsmålet er om en ut fra disse forsøka kan regne ut den minste sannsynligheten for at denne tanna vil lage et tydelig merke i et nytt forsøk. Det kan en med enkle statistiske metoder. Svaret er at det er minst 98,5 % sannsynlighet for at denne tanna vil merke huden tydelig, da tatt som den nedre grensa av et vanlig (95 %) konfidensintervall. Dette er en statistisk teknikalitet jeg ikke går nærmere inn på.

Det er imidlertid en formell feil ved denne framgangsmåten, og det er at den tar som utgangspunkt at Torgersen virkelig er biteren. Spørsmålet er så om han ved hjelp av vanlige naturvitenskapelige prinsipper kan bevise sin uskyld. I og med at det dreier seg om statistikk og sannsynlighet, må svaret bli å regne ut en sannsynlighet. Svaret er at målingene våre tyder på at det er høyst 1,5 % sannsynlighet for at Torgersen kunne ha bitt offeret uten å etterlate et tydelig merke etter tann 42. Den formelle feilen, juridisk sett, med denne analysen, er at den legger til grunn omvendt bevisbyrde. Her er det Torgersen som må bevise sin uskyld, ikke påtalemakta som må bevise skyld bortenfor enhver rimelig tvil. Selv med omvendt bevisbyrde kan Torgersen det, og i dette tilfellet uttrykt som en sannsynlighet.

Jon Ingulf Medbø:

Justismordet på Fredrik Torgersen

[Skriv inn tekst]

Strider mellom de sakkyndige

Både påtalemakta og Torgersen har hatt sine sakkyndige i saka, og de har altså hatt helt ulike syn på fortolkninger av bittsporbeviset. Det har ført til strider mellom de sakkyndige. De som har gått lengst, er britene. De har rost alle påtalemaktas sakkyndige opp i skyene og tona ned åpenbare feil som blant andre Strøm og Wærhaug har gjort. Britene har tilsvarende rakka ned på Torgersens sakkyndige; ifølge britene holder ingen av Torgersens sakkyndige mål faglig sett. Den amerikanske rettsodontologen Bowers som bisto Senn, har lang erfaring fra tilsvarende brytninger i amerikanske rettssaker. Uten nærmere kjennskap til meningsbrytningene i Torgersensaka uttalte han dette:²⁴⁵ "Fraværet av spesielle særtrekk av biterens tenner i bittsåret gjør at bevisverdien av bittmerket lav eller svak eller spinkel. Tidligere erfaring fra USA har vist at når bittmerkeskader med bare svak identifiserende verdi blir brakt inn for retten som et avgjørende bevis for å fastslå biteren, framkommer det flertydige og motstridende erklæringer fra mange sakkyndige. Da blir ofte strategien å angripe motpartens sakkyndige på person ved å stille spørsmål til deres kyndighet, ærlighet og formelle kvalifikasjoner. Når jeg har sett hvor lite egna det foreliggende bevismaterialet er til å identifisere biteren, er jeg sikker på at denne saka ikke vil bli annerledes." Der har Bowers fått helt rett. Jeg vil trekke fram to eksempler her.

Hva er det beste materialet?

Påtalemaktas og Torgersens sakkyndige har også i nyere rettsrunder endt opp med ulike syn på om Torgersen er biteren eller ikke. En grunn til det er valg av tilnæringsmåte, det vil si om en legger vekt på store, mindre eller mikroskopiske detaljer. En annen tilsynelatende grunn er valg av materialet for undersøkinger og sammenlikninger. Dette materialet kan deles i tre:

1. Bilder og avstøpninger som blei tatt og laga av Strøm i 1957–1958.
2. Bilder og avstøpninger som blei tatt og laga av Bang i 1974.
3. Bilder, avstøpninger og observasjoner av brystet som Senn og Holck har gjort i 2000–2001.

De to britiske sakkyndige MacDonald og Whittaker har i utgangspunktet hevda at de bare har brukt det materialet Strøm sikra i 1957–1958. Torgersens sakkyndige har til sammen vurdert alt materialet. I diskusjonen om hva som er det beste materialet, har påtalemaktas sakkyndige fått gjennomslag hos domstolene. Torgersens sakkyndige er blitt kritisert for å ha lagt vekt på materiale av nyere dato, som av domstolene har blitt regna som annenklassens materiale. Det er typisk for nivået på debatten at verken påtalemaktas sakkyndige eller domstolene har greid å få fram hva som skiller de ulike delene av materialet. Når domstolene har kjøpt argumentasjonen til påtalemaktas sakkyndige, særlig de to britene, har den unnlatt å stille britene dette enkle, kritiske spørsmålet: Ville de to ha måttet endre konklusjonen om at Torgersens var biteren, om de ikke hadde hatt alt materialet fra Strøm i 1957–1958? Svaret er at det ikke hadde endra noe, men det spørsmålet har ikke de britiske sakkyndige måttet svare på.

Professor Flood har påpekt at det er uvitenskapelig å overse viktig materiale i saka.²⁴⁶ Senn har som et svar på diskusjonen om hva som er det beste materialet, skåret gjennom debatten ved å slå fast at det beste materialet er det materialet som gir etterforskeren de mest fullstendige og nøyaktige opp-

²⁴⁵ Bowers. Re. *Torgerson*. REPORT. 2001-03-13. Se side 6.

²⁴⁶ Flood. Supplementary statement in relation to the "Dental-proof" in the case Fredrik Fasting Torgersen. Norwegian Supreme Court case 2000/1148. 2001-04-20. Se s. 2.

lysningene.²⁴⁷ Han har videre påpekt at mens Strøm i 1958 slo fast at det ikke hadde vært tegn til blødning under huden, mente britene, på grunnlag av svart-hvittbilder som Strøm hadde tatt, at de kunne se tegn til "vitale reaksjoner", altså blødninger, i såra.

Både Senn og Bowers har påpekt at selv om bildene som Strøm tok tilsynelatende er av god kvalitet, er det store skaleringsproblemer med dem. Senn har videre påpekt at detaljer i de enkelte tannmerkene som er lett synlige på de bildene han har tatt, bare er delvis synlige på de bildene Strøm tok, i første rekke fordi Strøm fotograferte fra en annen vinkel, men også på grunn av uheldig lyssetting. Senn har i det som domstolene har ment er det "beste materialet", påvist fotograferingsfeil som er velkjente for enhver fotokyndig. Det har heller ikke domstolene lagt vekt på.

Senn har også påpekt en tredje feil i det britene har gjort. De har, etter eget utsagn for å få klarere fram deres eget budskap, tegna med tusj på enkelte av de bildene de har brukt og lagt fram for domstolene. Senn har påpekt at denne retusjeringa har fjerna forskjeller mellom Torgersens tanngard og bittsporet. Domstolene har latt være å be om å få se de utusjerte bildene for å bruke dem til sammenlikning.

Selv om britene har påstått at de bare har bygd slutningene sine på "det beste" materialet av bilder Strøm tok i 1957, har de også vurdert bilder som Bang tok i 1974 og som er publisert og derfor tilgjengelige for alle.²⁴⁸ Mens disse bildene viser klare avvik mellom Torgersens tanngard og bittmerket, noe ikke minst Flood har påpekt, har Høyesterett på side 31 sitert britene med at Bangs stereoskopiske bilder fra 1974 "underbygget sterkt våre konklusjoner om den nære korrespondansen mellom tennenes karakteristika og bittmerket". Høyesterett har ikke brydd seg om det Flood har påpekt. Domstolene har tydeligvis heller ikke selv sett på bildene. Det siterte utsagnet fra britene underbygger også noe annet. Det viser at også britene har ment at det bildematerialet som Bang skaffa i 1974, er godt egna til å vurdere bittsporbeviset selv om de selv mener det ikke er en del av "det beste materialet".

Lengden på tannbuene og på bittspora

Det er et bittspor med merkene 1–3 for tenner fra overkjeven, og det er et annet med merkene 4–6 for tenner fra biterens underkjeve. Da tannlege Kjell Johannesen så på saka, reagerte han på at lengden på disse to bittspora passa så dårlig med lengden på tannbuen til de antatt utøvende tennene hos Torgersen. Han påpekte at det må være en selvfølge at den lengste tannrekka burde sette det lengste tannsporet, og omvendt.²⁴⁹ Da professor Flood igjen kom inn i saka, påpekte han mer konkret at overkjevesporet var 30 % kortere enn Torgersens antatt utøvende tannbue, mens underkjevesporet var "bare" 20 % kortere enn den tilsvarende tannbuen. Britene foreslo at vevet hadde krympa. Det avskårne brystet hadde vært oppbevart i en særskilt væske (Keiserlings løsning). For langvarig oppbevaring blir vevet behandla slik at vann blir trukket ut av vevet, og det skal helst erstattes av tilsvarende mengder med konserverende væsker. Det er velkjent at ved mangelfull behandling erstattes langt fra alt vannet som blir trukket ut, og da krymper vevet. Britene foreslo at det hadde skjedd i dette tilfellet. De som har undersøkt selve brystet, har avvist at det har skjedd med dette

²⁴⁷ Senn. Rapport av 2003-11-22. Se særlig side 5, se også side 19 om bloduttreddelse. Se særlig side 10–11 og 18 om fotograferingsproblemer.

²⁴⁸ Bang. *Acta Odont. Scand.* 1976; 34: 1–11.

²⁴⁹ Kjell Johannesens rapport av 1997-09-08. Tannleger rapport til bruk ved gjenopptagelse av F.L.F. Torgersens gamle straffesak. Se side 17.

brystet. Det er også lett å sjekke for de som har hatt tilgang til alt materiale i saka, iberegna gipsavstøpninger av brystet. Disse avstøpningene, som er tatt før brystet blei skåret av, og som derfor viser bittsporet i sann lengde, før eventuell krymping under oppbevaringa i Keiserlings løsning, viser at bittsporet og brystet ikke har endra seg vesentlig på femti år. Det kunne britene, som har hatt tilgang til alt materiale i saka, ha undersøkt.

I stedet har altså britene foreslått at brystet over brystvorten har krympa 30 %, til 70 % av opprinnelig lengde. Det er meningslaust, for da må vevet ha krympa til $0,7^2 = 0,49 \leq 50$ % i flateinnhold, og volumet ville da bare være $0,7^3 = 0,343 \leq 35$ % av det opprinnelige. Slike enkle betraktninger viser for det første at det kan være nyttig med litt matematisk ballast når en skal vurdere sakkyndige uttalelser i retten. En annen ting er at om noe krymper, blir gjerne overflata furete. Påtalemaktas sakkyndige har ment at det i første rekke er uregelmessigheter i bånn av særlig to av tannmerkene som nagler Torgersen til bittsporet. Om disse detaljene er en følge av krymping og ikke av detaljer i Torgersens tenner, har britene selv avliva den påståtte bevisverdien av bittsporbeviset ved å komme opp med ei anna mulig forklaring.

Mens vevet over brystvorten ifølge britene skulle ha krympa 30 %, mente britene at det under brystvorten hadde det krympa "bare" 20 %. Med det fikk de samsvar med Torgersens tanngard. Professor Flood spurte om hvorfor ikke britene hadde tenkt om det kunne ha vært en annen enn Torgersen som hadde bitt offeret.

Flood har også påpekt et annet misforhold i britenes påståtte forfall av kvaliteten av brystet under den mer en 40 år lange oppbevaringa i Keiserlings løsning. Britene har påstått at den oppbevaringsvæsken har delvis løst opp vevet. De som har undersøkt det oppbevarte brystet og væsken har avvist det, men det er i denne sammenheng en annen ting. Flood har vist til at om væsken skulle løse opp proteiner i vesentlig grad, ville det særlig gå ut over laustsittende, lettoppløslige proteiner, ikke minst den foreslåtte fibrinklumpen i bånn av tannmerke 2.²⁵⁰ Han har påpekt at det at den er intakt etter 40 år, er nok et argument for at detaljene i dette tannmerket utgjør en del av huden forma av biterens tanngard. Ingen domstol har lagt vekt på det argumentet.

Senns karakteristikk av arbeidet til påtalemaktas sakkyndige

Senn har i et brev til Høyesterett kommet med direkte uttalelser om hvordan påtalemaktas sakkyndige har jobba.²⁵¹ Han skreiv at Solheim, som er elev av Strøm, syntes å ha arva Strøms framgangsmåte med å beskrive bittsporet ut fra detaljer i den mistenktes tanngard. Han trakk særlig fram merke 3 som er punktforma, og han spurte om hvordan Strøm og Solheim kunne mene at et merke som var typisk for ei spiss hjørnetann kunne være laga av ei sidefortann med nesten plan skjærekant. Senn mente at denne "logikken" vanskelig kunne ha oppstått på noen annen måte enn at de sakkyndige først vurderte tanngarden til den mistenkte og deretter tilpassa omtalen av merkene til å passe til Torgersens tenner.

Senn fortsatte med å påpeke at en fagmann skal vurdere det han ser, ikke la seg (vill)lede av andre sakkyndige som tilpasser det en ser og som (bort)forklarer avvik med:

²⁵⁰ Flood. Supplementary statement in relation to the "Dental-proof" in the case Fredrik Fasting Torgersen. Norwegian Supreme Court case 2000/1148. 2001-04-20. Se særlig s. 6.

²⁵¹ Senn. Brev til Høyesterett ved Ketil Lund. 2001-08-15. Se særlig s. 4 og 6.

- Avleiringer av innhold fra fettceller eller fibrin i noen merker men ikke alle, og som forblir der i minst 43 år i det oppbevarte brystet og som skaper et mønster som avviker fra den utøven-
de tanna.
- Noen velutvikla tenner merker huden, mens andre ikke gjør det
- Ei tann med en plan skjærekant gir et rundt merke i huden.

Han avslutta med å spørre hvordan påtalemyndighetens sakkyndige kan forklare at huden i brystet til draps-
offeret gjengir pålitelig de særtrekka som synes å samsvare med Torgersens tenner, mens de trekka
som avviker fra Torgersens tanngard, er feil som må bortforklares.

Disse merknadene fra Senn sammenfatter med enkle ord mye av humbugen i bittsporgranskninga i
rettsvitenskapelig sammenheng, ikke bare i Torgersenssaka. Disse merknadene fra Senn er aldri blitt
kommentert, verken av påtalemyndighetens sakkyndige eller av noen domstol.

Uttalelser fra Den rettsmedisinske kommisjonen

Den rettsmedisinske kommisjonen (DRK) har avgitt tre uttalelser om de sakkyndiges arbeid fra 1998
og utover. Det vil si at DRK ikke har vurdert arbeidet til Strøm og Wærhaug fra 1958 eller Bangs ar-
beid i 1974–1975. Vurderingene er gjort av Bjørnar Olaisen, leder av DRK, og Klaus Rötzscher som
blant annet er rettsodontolog. Det vil si at et av medlemmene er autorisert rettsodontolog som bur-
de kjenne til fagets stilling og ikke minst være godt inne i fagets svake vitenskapelige grunnlag og
mangelfulle utvikling. Både påtalemyndighetens og Torgersens sakkyndige har blitt vurdert etter hvert som
de har kommet inn i saka, og alle har blitt vurdert kompetente til å uttale seg.

I den første rapporten har DRK i første rekke vurdert britenes utgreiing.²⁵² En vesentlig svakhet ved
DRKs arbeid er at DRK har vurdert britenes arbeid bare ut fra britenes rapport. DRK synes å være
ukjent med hva britene har valgt å utelate. DRK har imidlertid stilt spørsmål om hvor vanlig det er
med slitte fortenner, og det er et viktig, kritisk spørsmål. Ut over det har DRKs vurdering liten verdi.

I den andre rapporten etterlyste igjen DRK hvor vanlig det er med slitte fortenner.²⁵³ DRK, med en
rettsodontolog som medlem, hadde ikke selv greid å svare på dette spørsmålet. DRK har påpekt at
når det foreligger flere ulike fortolkninger av overkjevesporet, kan denne delen av bittsporet ikke har
særlig beviskraft. Den store svakheten i DRKs arbeid er at DRK ikke har stilt spørsmål til den bevisver-
dien av den påståtte likheten i mikroskopiske detaljer. Det er særlig påfallende i og med at DRK har
påpekt at bittsporgranskinger har et flerfaglig grunnlag der hud og hudens biomekanikk er viktig
kunnskap, fagfelt som ingen av påtalemyndighetens sakkyndige, heller ikke de to britene, mestrer. DRK sy-
nes fortsatt å ha vært ukjent med hva britene har valgt å underslå. DRK avslutta med standardfrasen
om at retten ikke bør tillegge bittsporbeviset for mye vekt.

I den tredje rapporten avslutta DRK med å si at "Alt i alt er det blitt demonstrert at dagens 'state-of-
the-art' innen dette området av rettsodontologien er slik at det ikke gir grunnlag for noen sterk kon-
klusjon om at det aktuelle bittmerke ble påført av Torgersen, og heller ikke om at det ikke ble det."²⁵⁴

²⁵² Olaisen og Rötzscher. Fredrik Fasting Torgersen. Den rettsmedisinske kommisjon. DRK-sak 972355. Lovund
1999-12-10.

²⁵³ Olaisen og Rötzscher. Fredrik Fasting Torgersen. Den rettsmedisinske kommisjon. DRK-sak 972355. Lovund
2000-08-07.

²⁵⁴ Olaisen og Rötzscher. Fredrik Fasting Torgersen. Den rettsmedisinske kommisjon. DRK-sak 972355. Lovund
2001-10-03.

Det heter videre at "Domstolen bør ikke tillegge bittmerket stor bevisbyrde." DRK har nok en gang tydd til ei helgardering.

Som ei sammenfatning kan en si at den store svakheten i vurderingene til Den rettsmedisinske kommisjonen er at den ikke har stilt spørsmål til den identifiserende verdien av ørsmå detaljer i bittsporet. DRK burde være kjent med at det var det som i første rekke felte Raymond Krone, og at det for lengst er bevist at Krone var uskyldig dømt. DRK burde også vite at hud er et dårlig avtrykksmateriale. Alt i alt har DRK gjort et svakt arbeid, og formuleringa om at bittmerket ikke bør tillegges for stor bevisbyrde, smaker av forsøk på å dekke over egne manglende evne til å skjære gjennom.

Uttalelser fra påtalemakta og domstolene

Dorenfeldt omtalte i 1959 bittsporbeviset som et "rettsodontologisk bevis av første rang".²⁵⁵ Det viser at han mente at det hadde vært et svært sterkt og viktig bevis. Han påpekte videre både i denne artikkelen og i redegjøringa høsten 1958 at Strøm og Wærhaug hadde vært enige. Det siste er feil. Alle avisreferat fra saka tyder på at bittsporbeviset blei oppfatta som svært overbevisene under hovedforhandlinga i 1958. Georg Waaler var imponert over det arbeidet som Strøm la fram. Også Michael Grundt Spang mente at bittsporbeviset var svært viktig. Som nevnt tidligere framheva byrettsdommer Petter Koren heller de to andre teknisk-vitenskapelige bevisene. Professor Harboe som var til stede i retten i 1958, har nylig uttalt seg offentlig. Ifølge Harboe blei Strøm nærmest avkledd under forsvarer Bloms krysseksaminering:²⁵⁶ "Svarene Strøm ga på Bloms spørsmål viste at Strøm ikke hadde noe faglig sikkert grunnlag for å skrive at bittmerket i offerets bryst var «identisk med mistenkte Fredrik Ludvik Fasting Torgersens tenner». ... Stemningen i retten var preget av at Strøm «hadde hatt en dårlig dag» og mange var urolige og bekymret. Tannbittbeviset var et helt sentralt teknisk bevis i saken. Det var meget sterkt svekket etter de svarene Strøm ga på spørsmålene fra Blom. ... Dagen etter ble professor Wærhaug spurt om sin uttalelse. ... Wærhaug svarte greit på det han ble spurt om, og det virket som han «reddet» Strøms uttalelse fra dagen før. Jeg tror at dette ble viktig for juryens skyldigkjennelse i saken". Harboe mente altså at bittsporbeviset var svært viktig, men at Strøm hadde kommet dårlig ut, og ifølge Harboe var det Wærhaug som "berga" bittsporbeviset og med det kanskje også sørge for at juryen blei overbevist om Torgersens skyld.

Da Høyesterett (HR) behandla saka i 2001, la retten stor vekt på at britene hevda at de hadde brukt det beste materialet. Som nevnt foran kunne ikke Høyesterett forklare hva forskjellen var, eller om hva det hadde å si. Høyesterett har kjøpt britenes villedende forklaring om at tannmerkene 5 og 6 har den motsatte plasseringa i leppe-tungeretninga av det Torgersens to midtfortenner i underkjeven (tann 41 og 31) har. HR skreiv: "Kjæremålsutvalget mener at de britiske sakkyndige har gitt en plausibel forklaring på hvorledes forskyvningen kan ha oppstått, og kan ikke se at uoverensstemmelsen utelukker [Torgersen] som biter."²⁵⁷ Når det gjelder spørsmålet om skyld og beviskraft, har Høyesterett konkludert med at også bittsporbeviset "trekker i denne retning", altså av Torgersens skyld.

²⁵⁵ Dorenfeldt. Seksualdrapet i Skippergaten i Oslo. *Nordisk kriminalteknisk tidsskrift* 1959, sidene 270–277. Se side 271, andre spalte.

²⁵⁶ Morten Harboe, innlegg i Dagsavisen 2014-02-07.

http://www.dagsavisen.no/nyemening/alle_mening/c1003/subcat1018/thread295770/#post_295770

²⁵⁷ Høyesteretts kjæremålsutvalg – Kjennelse 2001-11-28. HR 2000-01148. Dommere: Lund, Coward, Aarbakke. Se side 31 i en 36 siders utskrift.

Statsadvokat Kattelund har spunnet videre på Høyesteretts valg av hva som er det beste materialet. Når det gjelder bittforsøk som Synnes og jeg har gjort, har hun avvist verdien av dem ved å vise til britenes utsagn om bittmekanikk. Hun har unnlatte å fortelle at britene mangler kunnskap om bittmekanikk. De to ser for eksempel ikke ut til å kjenne til hva japansk forskning har vist.²⁵⁸

Statsadvokat Kattelund har gjengitt britenes misvisende forklaring på at tannmerkene 5 og 6 har feil plassering i leppe-tungeretninga. Hun har også gjentatte ganger hakka på professor Holck som hun feilaktig har påstått har brukt Stenslandmodellen fra 1960 ved sammenlikningene sine.

Gjenopptakskommisjonen har i kjennelsen fra 2006 innleda drøftinga av bittsporbeviset ved å vise til britenes høye autoritet. Den fortsatte med å ta opp spørsmålet om hva som er det beste bevismaterialet uten å greie å tilføre saka noe nytt. Kommisjonen viste videre til britene vurdering av "det beste materialet" uten å stille spørsmålet om hva som eventuelt har endra seg fra Strøm sikra materialet i 1957. Den fortsatte med å drøfte detaljer i tannmerke 2 og skreiv at "det er tvilsomt om hud, som er et svært dårlig avtrykksmateriale, vil kunne registrere detaljer i denne størrelsesorden." Den unnlot å gå inn på at det angivelige samsvaret mellom en detalj i tannmerke 5 og Torgersens høyre midtfortann (41) i underkjeven er enda mindre. Det hører med at i den angivelige likheten det er mellom detaljer på den høyre sidefortanna 12 i overkjeven og med tannmerke 3, er en detalj på $\approx 0,01$ mm viktig. Både Bang i artikkelen sin fra 1976 og Solheim, seinest på et møte på Institutt for offentlig rett ved Universitetet i Oslo 2014-06-06, har lagt vekt på denne angivelige likheten.

Kommisjonen har også kjøpt statsadvokat Kattelund feilaktige framstilling av arbeidet til professor Holck. Den gjentok statsadvokatens kritikk av at Holck angivelig skal ha studert Stenslandmodellen fra 1960.

På side 154 går kommisjonen inn på de detaljene som Senn og Holck har påvist i bånd av tannmerke 2. Kommisjonen har gjengitt Solheim med at "Dersom disse trekkene er fra tennene som har bitt, vil det utelukke Torgersen slik Senn hevder. Men dersom det er andre forklaringer på disse trekkene, kan det ikke utelukke Torgersen. Britene hevdet i kjæremålsutvalget at det kunne være fibrin. Det kan også være hårfollikkel, talgkjertler eller svettekjertler." Kommisjonen har imidlertid ikke greid å følge opp dette klare utsagnet fra Solheim.

Gjenopptakskommisjonen innleda med å tilkjenne de to britiske sakkyndige særlig stor faglig tyngde. Under høringa i mars 2006 råda Whittaker kommisjonen til å se bort fra bittsporbeviset. Den har på en måte fulgt det rådet. På side 158 avslutta kommisjonen drøftinga av bittsporbeviset med å hevde om retten i 1958 at det "er derfor ikke grunnlag for å hevde at tannbittbeviset alene ble tillagt spesielt stor vekt." Denne påstanden bryter fullstendig med Strøm og Wærhaugs påstand om at Torgersen sikkert var biteren ("identitet"), og den bryter også med Dorenfeldts utsagn og Waalers, Harboes og Grundt Spangs oppfatning gjengitt foran så vel som alle relevante avisartikler fra rettssaka i 1958. Denne virkelighetsomskrivninga forteller derimot en del om kommisjonens argumentasjonsteknikk.

Fraværet av et merke etter den høyre sidefortanna i underkjeven (tann 42) har fått en særlig omtale. Verken Strøm og Wærhaug, Senn, Flood eller Holck har funnet noe merke her. Strøm, Senn og Holck er de eneste som har undersøkt selve brystet. Professor Flood har en hel forskerkarriere der det å vurdere bilder og bildemateriell har vært helt avgjørende for arbeidet hans som forsker. Disse fire

²⁵⁸ Yano. *Int. J. Forensic Dent.* 1973; 1: 13–15.

burde derfor være de som har best forutsetning for å vurdere om det er tegn til et merke etter tann 42. I stedet har retten valgt å støtte seg til fire av påtalemaktas sakkyndige, Bang, de to britene og Solheim (og Bowers), som bare har vurdert deler av bildematerialet og som dessuten ikke har tilsvarende ekspertise i å vurdere bildemateriale som det for eksempel Flood har. Disse sakkyndige har ment at det er et svakt tegn til et merke nær tannmerke 5, og det har retten lagt vekt på.

Fraværet av et (tydelig) merke etter sidefortanna 42 trenger ei mekanisk forklaring, og denne forklaringa krever igjen kunnskap om brystets anatomi. Påtalemaktas sakkyndige har framholdt at om midtfortanna 41 og hjørnetanna 43 traff fast vev, mens sidefortanna 42 mellom dem traff ettergivende vev, kunne det forklare fraværet av et merke etter sidefortanna. Ingen av disse sakkyndige har fagkunnskaper om brystets anatomi, og ingen av dem har heller sett det som noe problem. Per Holck og Per Flood, som begge er professorer i anatomi og som kjenner godt til brystets oppbygning, har avvist den foreslåtte forklaringa. Jeg kan ikke mer om kvinnebrystets anatomi enn det påtalemaktas sakkyndige kan. Jeg har imidlertid skåret mye i jur, særlig svinejur, og undersøkt det, og jeg kjenner tilstrekkelig til oppbygninga av det vevet til at jeg kan si at for svinejur er britenes foreslåtte forklaring helt misvisende.

I diskusjonen om fraværet av et merke etter den høyre sidefortanna 42 hører det også med at påtalemaktas sakkyndige har hevda at Torgersen har bitt på en særskilt måte (britene: høyredreid underkjeve; Solheim: framskutt underkjeve). Det er vist foran i figur 5.1 og 5.4 at med de foreslåtte avvikende bitemåtene treffer sidefortanna 42 ei tann fra overkjeven, mens for midtfortennene vil stoppe før de møter ei tann. Det synes å være uvesentlig for norske domstoler.

Hva om Torgersens forsvarer hadde fått odontologisk bistand under retts-saka i 1958?

Tannlege Kjell Johannessen har blant annet tatt opp problemet med at Torgersen og forsvareren hans i 1958 ikke hadde noen faglig bistand. Han hevda at det er god grunn til å tru at bittsporbeviset hadde blitt vurdert annerledes "**dersom forsvaret hadde hatt odontologisk bistand under rettssaka**" (utheva av Johannessen).²⁵⁹ Han har mer konkret stilt spørsmålet om hva utfallet av rettens vurdering av Strøms og Wærhaugs rapporter og vitnemål hadde vært om en dyktig tannlege hadde bistått forsvarer Blom under saka, påpekt feil og uklarheter og forskjeller mellom de to sakkyndige som begge sa de var helt sikre på at Torgersen var biteren. Bare med utgangspunkt i de to sakkyndiges rapporter, uten tilgang til bilder, en tannavstøpning eller annet, påpekte tannlege Neumann i 1973 flere feil, motsetninger mellom Strøm og Wærhaug, uklarheter og selvmotsiinger. Professor Hagen greide å gå enda lenger. Uten tilgang til tannmodeller og bilder kunne de to derimot ikke avsløre at Wærhaug hadde gitt objektivt feilaktige framstilling av to trekk i bittsporbeviset.

Ta som utgangspunkt at Strøm og Wærhaug hadde avgitt sine drepende vitnemål. Strøm hadde hevdet at det er identitet mellom Torgersens tanngard og bittsporet, mens Wærhaug med utsagnet om at bittsporet i brystet "kan med en til visshet grensende sannsynlighet sies å være avsatt av ... Torgersen", hadde påstått at det var minst 99,8 % sikkert at Torgersen var biteren.

Så fyrte Blom laus med hjelp av tannlegen. Blom hadde starta med å påpeke at begge de sakkyndige ikke bare var sikre på at Torgersen er biteren; de hadde i praksis hevdet at det er identitet mellom

²⁵⁹ Kjell Johannessens rapport av 1997-09-08. Tannlegerapport til bruk ved gjenopptagelse av F.L.F. Torgersens gamle straffesak. Se side 4.

bittsporet og Torgersens tanngard. Likevel var de ikke enige om hvilken tann som hadde laga tannmerke 3. Denne innvendinga ville ha blitt "løst" for påtalemakta ved at Wærhaug hadde sagt seg enig i Strøms bittfortolking, noe han hevda at han hadde glemte å fortelle. Blom ville deretter ha påpekt at Strøm og Wærhaug heller ikke var enige om hvilken del av den høyre midtfortanna 11 i overkjeven som hadde laga merke 2 selv om begge to hevda å kunne gjenkjenne deler av tannas skjærekant i dette tannmerket. Denne påpekninga ville ha krevd ei ny helomvending av Wærhaug. Blom ville så ha bora på Wærhaugs påstand om at detaljer på den øvre høyre hjørnetanna 13 var gjengitt i tannmerke 3. Til denne innvendinga ville ikke Wærhaug ha kunnet gi noe saklig svar, for det er ikke noe i skjærekanten til sidefortanna 12 som kan passe med de påståtte detaljene ingen andre har sett.

Tannlegen ville overfor Blom ha påpekt fraværet av et merke etter den høyre sidefortanna 42 i underkjeven, og Blom ville ha tatt opp det spørsmålet. Der ville verken Strøm eller Wærhaug ha kunnet gi annet enn unnvikende svar. De ville ha gjort som britene og Solheim har gjort seinere, prøvd å forklare det med brystets anatomi. Da ville Blom ha gjort som dommeren i Biggar-saka gjorde seinere, spurt dem om hva de hadde av ekspertise når det gjelder anatomi. Så ville Blom ha vist til Wærhaugs påstand om "sammenfall" mellom merkene 5 og 6 og plasseringa til Torgersens to midtfortenner (41 og 31) i underkjeven. Her ville Wærhaug ha måttet innrømme at det var feil. Blom ville ha fortsatt med å ta opp Wærhaugs påstand om et tilsvarende samsvar for midtfortennene i overkjeven. Også på dette punktet ville Wærhaug ha blitt svar skyldig. Det ville ha gjentatt seg da Blom spurte hvordan Wærhaug kunne hevde det var identitet mens det faktisk var uforklarlige avvik.

Professor Harboe har nylig fortalt at Wærhaug langt på vei redda Strøms vitnemål. Om Wærhaug var blitt avslørt i direkte feilframstillinger og videre i sammenblanding av hvilke tenner som hadde laga de ulike tannmerkene, ville han neppe ha framstått som den store "redningsmannen" for bittsporbeviset.

Blom ville så ha tatt opp spørsmålet om slitte fortenner. Strøm hadde hevda at det er enestående. Tannlegen ville så ha blitt bedt om å vitne. Han stadfesta at han fra egen praksis visste at det er utbredt; det fins i omtrent annenhver midtfortann hos voksne mennesker. Blom ville så ha trukket fram professor Johan Herman Torgersen, den daværende lederen for den antropologiske samlings ved Universitetet i Oslo som professor Holck seinere har leda. Professor Torgersen ville ha sagt det Holck har stadfesta mange år seinere, at han kunne gå inn i et hvilket som helst skap i samlings og trekke fram en hodeskalle og påvise tilsvarende slitasje i tanngarden,²⁶⁰ og han ville ha hatt med et par eksemplarer. Professor Torgersen ville videre ha påpekt det Holck har sagt seinere, at hud og hudens biomekanikk er viktig for å forstå et bittmerke, og videre at denne nødvendige kunnskapen neppe hørte til Strøms sterkeste sider.²⁶¹

Om denne tenkte hendinga virkelig hadde funnet sted, ville det ha smadra bittsporbeviset i en vanlig rett der en forventer at alle dommerne møter med åpent sinn. Uten faglig bistand kunne ikke Torgersens forsvarer Knut Blom stille de rette spørsmåla, og prinsippet om kontradiksjon gjennom bevisu-middelbarhet blei bare en illusjon, en tom floskel.

²⁶⁰ Holck. Ad. Whittaker & MacDonalds kommentarer. Brev av 2000-05-31. Se side 2.

²⁶¹ Holck. Brev av 1999-10-28. Se side 2 og 3.

Strøm bygde seg opp internasjonal status som rettsodontolog etter Torgersensaka. Han fikk blant annet granske og identifisere tanngarden etter Adolf Hitler²⁶² og Eva Braun²⁶³. Den statusen ville ganske sikkert ha vært en annen etter dette tenkte forløpet, men det er en annen historie.

Sammenfatning

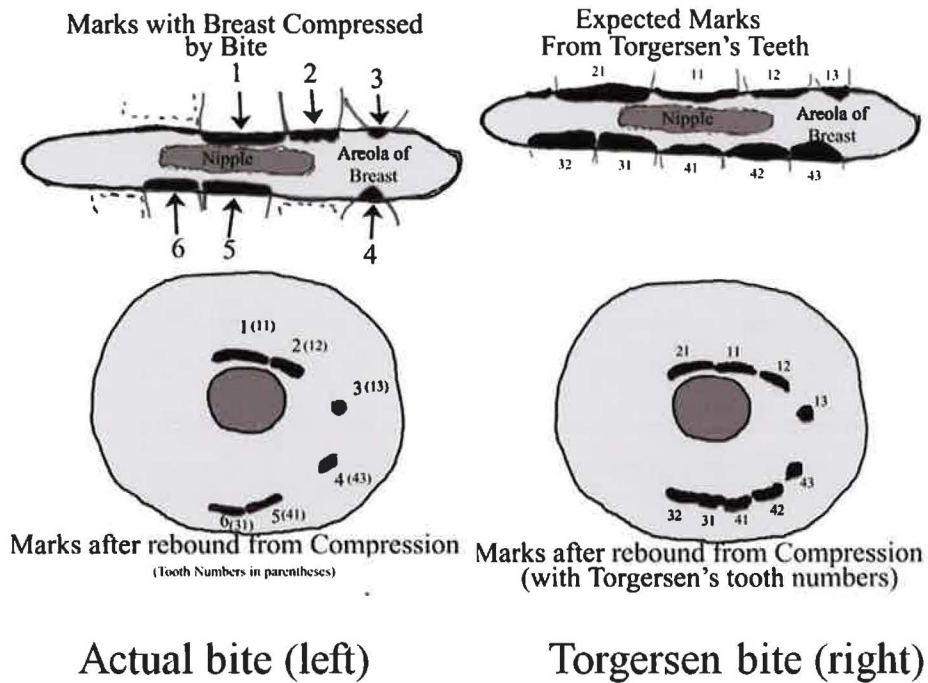
Bittsporbeviset er feiltolka. Det er tallrike avvik mellom Torgersens tanngard og bittmerket i brystet. Et av avvikene er uforenlig med at Torgersen er biteren. Bittsporbeviset er derfor absolutt frifinnende for Torgersen. Minst fem andre avvik framstår som uforenlige med at han er biteren, men en må ta et lite forbehold på grunn av fagets manglende utvikling og svake vitenskapelige grunnlag. Det er enkelte sammenfall, men det er på vanlige trekk som er lite egna til å skille ut biteren fra andre mulige mistenkte. Påtalemyndighetene har lagt stor vekt på påstått likhet i mikroskopiske trekk. Det er en type sammenlikninger en veit har vært årsak til justismord. Dessuten er det flere avvik der disse sakkyndige har påstått at det er likhet.

Jeg avslutter dette kapitlet med en figur laga av professor Senn for å vise hvordan han mener biterens tanngard må ha vært ut fra det han tolker fra bittmerket, og hva slags merke han mener Torgersens tanngard ville ha laga om han var den virkelige biteren (figur 5.8). Den tydeligste forskjellen for underkjevesporet er at Torgersen ville ha etterlatt et tydelig merke etter den høyre sidefortanna (tann 42). I tillegg er den innbyrdes plasseringa til merkene etter de to midtfortennene (tann 41 og 31) i leppe-tungeretninga motsatt av det den er i brystet, men den skilnaden er ikke like tydelig.

Senn mener at overkjevesporet (merkene 1–3) er etter biterens fronttenner i den høyre kjevehalvdel (midtfortanna 11, sidefortanna 12 og hjørnetanna 13). Om Torgersen hadde bitt, ville Senn ha venta et merke også etter den venstre midtfortanna (tann 21). Mens det i brystet er et mellomrom på 4 mm mellom merkene 2 (etter biterens sidefortann 12) og 3 (etter hjørnetanna 13), ville Senn ha venta en langt mindre avstand mellom de tilsvarende merkene om Torgersen var biteren. Bittforsøk som Synnes og jeg har gjort, tyder på at den er høyst 1 mm. Senn ville også ha venta at det at den høyre midtfortanna 11 står litt inn i tannbuen, ville ha vært gjengitt i et bittmerke av Torgersens tanngard. Bittforsøk som Synnes og jeg har gjort, har vist at det er gjengis i de fleste tilfeller.

²⁶² Sognaes RF, Strøm F. [The odontological identification of Adolf Hitler. Definitive documentation by x-rays, interrogations and autopsy findings.](#) *Acta Odont. Scand.* 1973; **31**(1):43–69.

²⁶³ Keiser-Nielsen S, Strøm F. [The odontological identification of Eva Braun Hitler.](#) *Forensic Sci Int.* 1983; **21**(1):59–64.

Figur 5.8. Skisser av bitt i brystet og de merkene de er forventa å etterlate. Øverst til venstre, foreslått samspill mellom biterens tanngard og brystet. Øverst til høyre, forslått samspill mellom Torgersens tanngard og brystet. Nederst til venstre, avtegning av bittmerket i brystet. Nederst til høyre, det bittmerket Senn mener Torgersen ville ha etterlatt om han var den virkelige biteren. De skissene som Senn har laga, er skisser med grov penn der mindre detaljer ikke kommer fram. Figuren er laga av David Senn og gjengis med tillatelse. De ensifra talla i skissene til venstre viser til nummeret til det enkelte tannmerket. De tosisfra talla viser til biterens tenner i FDI-systemet.

Sammenfatta kort og klisjémessig mener norske domstoler at det er "identitet" mellom bittmerket til venstre og til høyre i figur 5.8.

Del 3. "Glem de vitenskapelige bevisene. ... "

Hva om de tre teknisk-vitenskapelige bevisene i saka ikke hadde eksistert? Hvilke andre bevis i saka hadde en da hatt? Hvordan ville en ha tolka disse bevisene fritt og uavhengig, uten den sterke føringa som de tre teknisk-vitenskapelige bevisene har lagt på saka? I denne delen av boka belyser jeg de spørsmåla.

Andre vesentlige bevis i saka faller naturlig i to grupper. Det er for det første vitnemål av sentrale lekfolk og andre observasjoner av Torgersen og Rigmor Johnsen drapsnatta, altså "taktiske" bevis. Det er for det andre teknisk-vitenskapelige bevis utenom avføringsbeviset, grannålbeviset og bitt-sporbeviset. Disse andre settene av bevis blir omtalt i de neste to kapitlene.

Kapittel 6. Taktiske bevis: Vitnemål og observasjoner drapsnatta

Innleiing

To vitner som kjente Torgersen, hevda å ha sett ham drapskvelden, den ene nær åstedet, den andre om lag en kilometer unna. Begge disse vitnemåla blei tillagt stor vekt. Torgersen hevda at han hadde vært hjemme med ei jente på rommet sitt på det kritiske tidspunktet. Om det er rett, hadde han alibi. Flere personer mente å ha sett en person som de under rettssaka hevda hadde likna på Torgersen, følge etter drapsofferet litt tidligere på kvelden, og også disse vitnemåla har blitt tillagt stor vekt. Statsadvokat Dorenfeldt har for eksempel omtalt verdien av vitnemåla deres slik: "Om disse vitnene kan det sammenfattende sies at de til tross for at de ikke kjente den som var sammen med Rigmor, har vært forbausende til å observere, idet de alle har beskrevet en person som har en forbausende likhet med Torgersen."²⁶⁴ Er det rett? Er tolkinga av disse vitnemåla rimelige? Det er slike spørsmål jeg tar opp i dette kapitlet.

Gerd, et mulig alibi

Torgersen hevda at han hadde møtt en ung kvinne, Gerd, ute på byen drapskvelden. Ifølge Torgersen hadde Gerd blitt med ham hjem, de hadde sittet på rommet hans en times tid og spilt plater. Så kl. 00.30 hadde Fredrik Torgersen lånt en sykkel av en tenåring i familien, sykla ned til byen med Gerd bakpå, og satt henne av i Oslo sentrum slik at hun kunne ta trikken hjem. På vei hjem blei Torgersen arrestert av politiet, først mistenkt for sykkeltjuveri.

Torgersen oppga i politihør allerede den samme natta Gerd som alibi. Han ga en beskrivelse av henne, men han hadde ikke etternavnet hennes, og han visste heller ikke hvor hun bodde. Han fortalte at han hadde avtalt å treffe henne den neste kvelden og hvor de skulle treffes. Han oppfordra politiet til å møte opp og snakke med henne. Den muligheten brukte aldri politiet. Både mor til Fredrik og søstera hans stadfesta at de hadde hørt at Torgersen hadde hatt besøk på rommet sitt denne kvelden. De hadde imidlertid bare sittet på kjøkkenet mens Fredrik og Gerd hadde vært på Fredriks rom i andre etasje. Mora og søstera kunne stadfeste at Fredrik hadde sagt at han hadde besøk på rommet, og at de to hadde hørt trinn av kvinnesko i trappa mens Fredrik var på kjøkkenet. De hørte også at denne personen gikk ut hoveddøra i leiligheten, mens Fredrik gikk ut ei anna dør, noe også Fredrik fortalte politiet i avhør etter at han var arrestert. Også broren Johan stadfesta at han hadde

²⁶⁴ Dorenfeldt. Fredrik Ludvig Fasting Torgersen. Dokument 1958-12-17 til Eidsivating lagmannsrett. O.J.P. nr. 192-58. Se særlig side 9, men også side 6.

NEWS IN FOCUS

IMMIGRATION UK's welcome to foreign talent bears touch of frost p.14

PUBLISHING Elsevier opens its journals to text mining, subject to terms p.17

VITICULTURE World's premier grapevine gene bank faces eviction p.18

CLIMATE CHANGE Grim forecast for future Winter Olympics p.20

DAVID DUPREY/AP

There is little evidence that bite marks on a crime victim's skin allow reliable identification of the perpetrator.

CRIMINOLOGY

Faulty forensic science under fire

US panels aim to set standards for crime labs.

BY SARA REARDON

For 19 years, Gerard Richardson sat in prison in New Jersey wondering how forensics experts had got his case so wrong. His conviction for a 1994 murder was based on a bite mark on the victim's body that seemed to match his own teeth; it was the main physical evidence linking him to the crime. Last year, he was exonerated when DNA taken from the same bite mark turned out not to be

his. According to the Innocence Project in New York, which tracks wrongful convictions, more than half of DNA exonerations involve faulty forensic evidence from crime labs and unreliable methods such as bite-mark analysis.

Cases such as Richardson's are one reason why the US Department of Justice and the National Institute of Standards and Technology (NIST) have now created the first US national commission on forensic science. The panel of 37 scientists, lawyers, forensics

practitioners and law-enforcement officials met for the first time this week in Washington DC, and aims to advise on government policies such as training and certification standards. In March, NIST will begin to set up a parallel panel, a forensic-science standards board that will set specific standards for the methods used in crime labs.

For many scientists, this hard look at forensic science comes none too soon. "The broad objective is to put the science into forensic science so it can legitimately have the name," says commission member Stephen Fienberg, a statistician at Carnegie Mellon University in Pittsburgh, Pennsylvania. In 2009, the National Research Council (NRC) released a damning report criticizing US forensics practices. According to the report, nearly every analytical technique, from hair-sampling methods to those used in arson investigation, is unreliable, with too much variability in test results. Only DNA evidence escaped condemnation.

In addition, the NRC was concerned about forensics lab training. In 2009, only 60% of publicly funded crime labs employed a certified examiner. And the report called for standards to ensure that all labs evaluate evidence in the same way. Very often, it said, two labs analysing evidence from a crime scene will come up with different results using the same method.

The NRC offered a list of fixes, including the creation of a government agency with regulatory power and a research budget. Much like the NRC, the commission is only an advisory body that will offer expert opinions. But by having the ear of the US Attorney General, who can order changes in federal-agency practices, the national commission could be influential, says John Butler, a forensic geneticist at NIST and the commission's vice-chair. The commission will meet and produce recommendations until April 2015, although Butler says that its remit may be extended.

The two panels' recommendations will not directly affect practices in state and local labs, which handle more than 90% of forensics needs. But their visibility could cause recommended standards to trickle down. If that does not work, the federal government could withhold grants to labs that do not conform to new standards, or limit access to federal DNA databases.

Even in DNA collection, there are discrepancies between standard practices in federal, state and individual labs. The FBI, for ▶

▶ instance, records 13 specific base-pair locations, or loci, from DNA samples in its national database, to ensure that false matches do not occur. But in 2008, the San Francisco Police Department in California used a 30-year-old, low-quality DNA sample from a murder case to convict a 70-year-old man who was listed in its state database — even though only five loci were matched. In a database the size of California's, matching based on these five loci would identify an innocent person one-third of the time.

Even good standards and best practices do not mean that a technique is solid, says Fienberg. Trained polygraph operators, for instance, can obtain consistent test results, but whether the machines accurately detect lies is highly uncertain. Many law-enforcement agencies still use the technique, even though a 2003 NRC report found it to be unreliable.

"The fundamental issues with forensic science can be solved by fixing the science," says Suzanne Bell, a forensic chemist at West Virginia University in Morgantown. Bell says that the field needs more research funding. In 2012, the National Institute of Justice funded just US\$5 million in basic forensic-science research.

The value of certain techniques is often overstated in court cases, says Simon Cole, who studies the history of science in the criminal justice system at the University of California, Irvine. Fingerprint comparison, for instance, is often presented as an exact science, but researchers have only recently begun to study just how well people can do the matching. A 2011 study found that professional examiners matched two fingerprints incorrectly once in every 1,000 times, and missed a correct match 7.5% of the time (B. T. Ulery *et al.* *Proc. Natl Acad. Sci. USA* **108**, 7733–7738; 2011). Cole would like the standards board to define a 'match' precisely, and to assess the extent to which different methods yield different results.

The standards board could also question how widely some of the more dubious techniques should be used. Mary Bush, a forensic dentist at the State University of New York in Buffalo, says that there is little evidence that bite marks left in skin can reliably identify perpetrators. In her lab, moulds of different sets of teeth were clamped into the skin of cadavers. Digital images of the marks were then analysed. Often, the marks could not be used to identify the teeth responsible.

Gregory Golden, president of the American Board of Forensic Odontology, argues that the method is useful for eliminating suspects or determining whether a bite mark is human.

According to the Innocence Project, however, at least 15 people whose convictions involved bite marks and who served time in prison have been exonerated through DNA evidence since 1993. That alone suggests that the method should be investigated, says Bush. "We're fighting 30 years of precedent." ■

Immigrants and visitors to the United Kingdom often face red tape and discouraging policies.

IMMIGRATION

UK visa problems worry scientists

Immigration policies scare off foreign talent, warn critics.

BY DANIEL CRESSEY

The United Kingdom's increasingly tough stance on immigration is driving foreign scientists to competing nations, the academic community has warned.

At a meeting with the Home Office last month, representatives of leading universities and scientific organizations said that unwelcoming government rhetoric about reducing immigration, together with complicated visa procedures for visiting researchers, make Britain an unattractive destination for scholars.

The Campaign for Science and Engineering (CaSE) in London, which promotes science-friendly policies and coordinated the meeting, is now actively lobbying the government to change its policies to avoid scaring away international students and academics. The House of Lords, the upper chamber of Parliament, has started an investigation.

"The really big issue is the one of how the UK is perceived internationally and how attractive it seems to people who wish to come here," says Sarah Main, director of CaSE.

She adds that CaSE's members, which include universities, scientific societies and

businesses, have expressed concern both about the complexity and bureaucracy of certain visa schemes, and more generally "about the welcome being offered to often very senior academics and professionals" when they try to come to the United Kingdom.

In 2010, CaSE launched a campaign to keep the United Kingdom open to scientists (see *Nature* **468**, 346; 2010).

Subsequently, the government altered various rules; for example, it exempted employers of PhD-level staff from a requirement to prefer candidates who already have UK residency.

In addition, a whole new visa type — the 'exceptional talent route' — was launched to attract skilled migrants (see *Nature* **476**, 243; 2011). This created up to 700 places per year for scientists to enter the United Kingdom, if they are endorsed by the Royal Society, the Royal Academy of Engineering or the British Academy. There are also 300 places for people working in the arts.

But the success of these moves has been

STRENGTHENING
**FORENSIC
SCIENCE**
IN THE UNITED STATES

A PATH FORWARD

Committee on Identifying the Needs of the Forensic Science Community

Committee on Science, Technology, and Law
Policy and Global Affairs

Committee on Applied and Theoretical Statistics
Division on Engineering and Physical Sciences

NATIONAL RESEARCH COUNCIL
OF THE NATIONAL ACADEMIES

THE NATIONAL ACADEMIES PRESS
Washington, D.C.
www.nap.edu

ing screwdrivers,²⁹⁵ crowbars,²⁹⁶ punches,²⁹⁷ knives,²⁹⁸ as well as other objects.²⁹⁹ An expert's opinion is admissible even if the expert cannot testify to a positive identification.³⁰⁰

IX. Bite Mark Evidence

Bite mark analysis has been used for more than 50 years to establish a connection between a defendant and a crime.³⁰¹ The specialty developed within the field of forensic dentistry as an adjunct of dental identification, rather than originating in

295. *E.g.*, *State v. Dillon*, 161 N.W.2d 738, 741 (Iowa 1968) (screwdriver and nail bar fit marks on door frame); *State v. Wessling*, 150 N.W.2d 301 (Iowa 1967) (screwdriver); *State v. Hazelwood*, 498 P.2d 607, 612 (Kan. 1972) (screwdriver and imprint on window molding); *State v. Wade*, 465 S.W.2d 498, 499–500 (Mo. 1971) (screwdriver and pry marks on door jamb); *State v. Brown*, 291 S.W.2d 615, 618–19 (Mo. 1956) (crowbar and screwdriver marks on window sash and door); *State v. Eickmeier*, 191 N.W.2d 815, 816 (Neb. 1971) (screwdriver and marks on door).

296. *E.g.*, *Brown*, 291 S.W.2d at 618–19 (Mo. 1956) (crowbar and screwdriver marks on window sash and door); *State v. Raines*, 224 S.E.2d 232, 234 (N.C. Ct. App. 1976).

297. *E.g.*, *State v. Montgomery*, 261 P.2d 1009, 1011–12 (Kan. 1953) (punch marks on safe).

298. *E.g.*, *State v. Baldwin*, 12 P. 318, 324–25 (Kan. 1886) (experienced carpenters could testify that wood panel could have been cut by accused's knife); *Graves v. State*, 563 P.2d 646, 650 (Okla. Crim. App. 1977) (blade and knife handle matched); *State v. Clark*, 287 P. 18, 20 (Wash. 1930) (knife and cuts on tree branches); *State v. Bernson*, 700 P.2d 758, 764 (Wash. Ct. App. 1985) (knife tip comparison).

299. *E.g.*, *United States v. Taylor*, 334 F. Supp. 1050, 1056–57 (E.D. Pa. 1971) (impressions on stolen vehicle and impressions made by dies found in defendant's possession), *aff'd*, 469 F.2d 284 (3d Cir. 1972); *State v. McClelland*, 162 N.W.2d 457, 462 (Iowa 1968) (pry bar and marks on "jimmied" door); *Adcock v. State*, 444 P.2d 242, 243–44 (Okla. Crim. App. 1968) (tool matched pry marks on door molding); *State v. Olsen*, 317 P.2d 938, 940 (Or. 1957) (hammer marks on the spindle of a safe).

300. For example, in *United States v. Murphy*, 996 F.2d 94 (5th Cir. 1993), an FBI expert gave limited testimony "that the tools such as the screwdriver associated with Murphy 'could' have made the marks on the ignitions but that he could not positively attribute the marks to the tools identified with Murphy." *Id.* at 99; *see also State v. Genrich*, 928 P.2d 799, 802 (Colo. App. 1996) (upholding expert testimony that three different sets of pliers recovered from the accused's house were used to cut wire and fasten a cap found in the debris from pipe bombs: "The expert's premise, that no two tools make exactly the same mark, is not challenged by any evidence in this record. Hence, the lack of a database and points of comparison does not render the opinion inadmissible.").

Although most courts have been receptive to toolmark evidence, a notable exception was *Ramirez v. State*, 810 So. 2d 836, 849–51 (Fla. 2001). In *Ramirez*, the Florida Supreme Court rejected the testimony of five experts who claimed general acceptance for a process of matching a knife with a cartilage wound in a murder victim—a type of "toolmark" comparison. Although the court applied *Frye*, it emphasized the lack of testing, the paucity of "meaningful peer review," the absence of a quantified error rate, and the lack of developed objective standards. In *Sexton v. State*, 93 S.W.3d 96 (Tex. Crim. App. 2002), an expert testified that cartridge cases from unfired bullets found in the appellant's apartment had distinct marks that matched fired cartridge cases found at the scene of the offense. The court ruled the testimony inadmissible: "This record qualifies Crumley as a firearms identification expert, but does not support his capacity to identify cartridge cases on the basis of magazine marks only." *Id.* at 101.

301. *See E.H. Dinkel, The Use of Bite Mark Evidence as an Investigative Aid*, 19 J. Forensic Sci. 535 (1973).

crime laboratories. Courts have admitted bite mark comparison evidence in homicide, rape, and child abuse cases. In virtually all the cases, the evidence was first offered by the prosecution. The typical bite mark case has involved the identification of the defendant by matching his dentition with a mark left on the victim. In several cases, however, the victim's teeth have been compared with marks on the defendant's body. One bite mark case involved dentures³⁰² and another braces.³⁰³ A few cases have entailed bite impressions on foodstuff found at a crime scene: apple,³⁰⁴ piece of cheese,³⁰⁵ and sandwich.³⁰⁶ Still other cases involved dog bites.³⁰⁷

Bite marks occur primarily in sex-related crimes, child abuse cases, and offenses involving physical altercations, such as homicide. A survey of 101 cases reported these findings: "More than one bitemark was present in 48% of all the bite cases studied. Bitemarks were found on adults in 81.3% of the cases and on children under 18 years-of-age in 16.7% of cases. Bitemarks were associated with the following types of crimes: murder, including attempted murder (53.9%), rape (20.8%), sexual assault (9.7%), child abuse (9.7%), burglary (3.3%), and kidnapping (12.6%)."³⁰⁸

A. The Technique

Bite mark identification is an offshoot of the dental identification of deceased persons, which is often used in mass disasters. Dental identification is based on the assumption that every person's dentition is unique. The human adult dentition consists of 32 teeth, each with 5 anatomic surfaces. Thus, there are 160 dental surfaces that can contain identifying characteristics. Restorations, with varying shapes, sizes, and restorative materials, may offer numerous additional points of individuality. Moreover, the number of teeth, prostheses, decay, malposition,

302. See *Rogers v. State*, 344 S.E.2d 644, 647 (Ga. 1986) ("Bite marks on one of Rogers' arms were consistent with the dentures worn by the elderly victim.").

303. See *People v. Shaw*, 664 N.E.2d 97, 101, 103 (Ill. App. Ct. 1996) (In a murder and aggravated sexual assault prosecution, the forensic odontologist opined that the mark on the defendant was caused by the orthodontic braces on the victim's teeth; "Dr. Kenney admitted that he was not a certified toolmark examiner"; no abuse of discretion to admit evidence).

304. See *State v. Ortiz*, 502 A.2d 400, 401 (Conn. 1985).

305. See *Doyle v. State*, 263 S.W.2d 779, 779 (Tex. Crim. App. 1954); *Seivewright v. State*, 7 P.3d 24, 26 (Wyo. 2000) ("On the basis of his comparison of the impressions from the cheese with Seivewright's dentition, Dr. Huber concluded that Seivewright was the person who bit the cheese.").

306. See *Banks v. State*, 725 So. 2d 711, 714-16 (Miss. 1997) (finding a due process violation when prosecution expert threw away sandwich after finding the accused's teeth consistent with the sandwich bite).

307. See *Davasher v. State*, 823 S.W.2d 863, 870 (Ark. 1992) (expert testified that victim's dog could be eliminated as the source of mark found on defendant); *State v. Powell*, 446 S.E.2d 26, 27-28 (N.C. 1994) ("A forensic odontologist testified that dental impressions taken from Bruno and Woody [accused's dogs] were compatible with some of the lacerations in the wounds pictured in scale photographs of Prevet's body.").

308. Iain A. Pretty & David J. Sweet, *Anatomical Location of Bitemarks and Associated Findings in 101 Cases from the United States*, 45 J. Forensic Sci. 812, 812 (2000).

malrotation, peculiar shapes, root canal therapy, bone patterns, bite relationship, and oral pathology may also provide identifying characteristics.³⁰⁹ The courts have accepted dental identification as a means of establishing the identity of a homicide victim,³¹⁰ with some cases dating back to the nineteenth century.³¹¹ According to one court, “it cannot be seriously disputed that a dental structure may constitute a means of identifying a deceased person . . . where there is some dental record of that person with which the structure may be compared.”³¹²

1. Theory of uniqueness

Identification of a suspect by matching his or her dentition with a bite mark found on the victim of a crime rests on the theory that each person’s dentition is unique. However, there are significant differences between the use of forensic dental techniques to identify a decedent and the use of bite mark analysis to identify a perpetrator.³¹³ In 1969, when bite mark comparisons were first studied, one authority raised the following problems:

[Bite]marks can never be taken to reproduce accurately the dental features of the originator. This is due partially to the fact that bite marks generally include only a limited number of teeth. Furthermore, the material (whether food stuff or human skin) in which the mark has been left is usually found to be a very unsatisfactory impression material with shrinkage and distortion characteristics that are unknown. Finally, these marks represent only the remaining and fixed picture of an action, the mechanism of which may vary from case to case. For instance, there is as yet no precise knowledge of the possible differences between biting off a morsel of food and using one’s teeth for purposes of attack or defense.³¹⁴

309. The identification is made by comparing the decedent’s teeth with antemortem dental records, such as charts and, more importantly, radiographs.

310. *E.g.*, *Wooley v. People*, 367 P.2d 903, 905 (Colo. 1961) (dentist compared his patient’s record with dentition of a corpse); *Martin v. State*, 636 N.E.2d 1268, 1272 (Ind. Ct. App. 1994) (dentist qualified to compare X rays of one of his patients with skeletal remains of murder victim and make a positive identification); *Fields v. State*, 322 P.2d 431, 446 (Okla. Crim. App. 1958) (murder case in which victim was burned beyond recognition).

311. *See Commonwealth v. Webster*, 59 Mass. (5 Cush.) 295, 299–300 (1850) (remains of the incinerated victim, including charred teeth and parts of a denture, were identified by the victim’s dentist); *Lindsay v. People*, 63 N.Y. 143, 145–46 (1875).

312. *People v. Mattox*, 237 N.E.2d 845, 846 (Ill. App. Ct. 1968).

313. *See* Iain A. Pretty & David J. Sweet, *The Scientific Basis for Human Bitemark Analyses—A Critical Review*, 41 *Sci. & Just.* 85, 88 (2001) (“A distinction must be drawn from the ability of a forensic dentist to identify an individual from their dentition by using radiographs and dental records and the science of bitemark analysis.”).

314. S. Keiser-Nielson, *Forensic Odontology*, 1 *U. Tol. L. Rev.* 633, 636 (1969); *see also* NRC Forensic Science Report, *supra* note 3, at 174 (“[B]ite marks on the skin will change over time and can be distorted by the elasticity of the skin, the unevenness of the surface bite, and swelling and healing. These features may severely limit the validity of forensic odontology. Also, some practical difficulties, such as distortions in photographs and changes over time in the dentition of suspects, may limit the accuracy of the results.”).

Dental identifications of decedents do not pose any of these problems; the expert can often compare all 32 teeth with X rays depicting all those teeth. However, in the typical bite mark case, all 32 teeth cannot be compared; often only 4 to 8 are biting teeth that can be compared. Similarly, all five anatomic surfaces are not engaged in biting; only the edges of the front teeth come into play. In sum, bite mark identification depends not only on the uniqueness of each person's dentition but also on "whether there is a [sufficient] representation of that uniqueness in the mark found on the skin or other inanimate object."³¹⁵

2. *Methods of comparison*

Several methods of bite mark analysis have been reported. All involve three steps: (1) registration of both the bite mark and the suspect's dentition, (2) comparison of the dentition and bite mark, and (3) evaluation of the points of similarity or dissimilarity. The reproductions of the bite mark and the suspect's dentition are analyzed through a variety of methods.³¹⁶ The comparison may be either direct or indirect. A model of the suspect's teeth is used in direct comparisons; the model is compared to life-size photographs of the bite mark. Transparent overlays made from the model are used in indirect comparisons.

Although the expert's conclusions are based on objective data, the ultimate opinion regarding individuation is essentially a subjective one.³¹⁷ There is no accepted minimum number of points of identity required for a positive identification.³¹⁸ The experts who have appeared in published bite mark cases have testified to a wide range of points of similarity, from a low of eight points to a

315. Raymond D. Rawson et al., *Statistical Evidence for the Individuality of the Human Dentition*, 29 J. Forensic Sci. 252 (1984).

316. See David J. Sweet, *Human Bitemarks: Examination, Recovery, and Analysis*, in *Manual of Forensic Odontology* 162 (American Society of Forensic Odontology, 3d ed. 1997) [hereinafter *ASFO Manual*] ("The analytical protocol for bitemark comparison is made up of two broad categories. Firstly, the measurement of specific traits and features called a *metric analysis*, and secondly, the physical matching or comparison of the configuration and pattern of the injury called a *pattern association*."); see also David J. Sweet & C. Michael Bowers, *Accuracy of Bite Mark Overlays: A Comparison of Five Common Methods to Produce Exemplars from a Suspect's Dentition*, 43 J. Forensic Sci. 362, 362 (1998) ("A review of the forensic odontology literature reveals multiple techniques for overlay production. There is an absence of reliability testing or comparison of these methods to known or reference standards.").

317. See Roland F. Kouble & Geoffrey T. Craig, *A Comparison Between Direct and Indirect Methods Available for Human Bite Mark Analysis*, 49 J. Forensic Sci. 111, 111 (2004) ("It is important to remember that computer-generated overlays still retain an element of subjectivity, as the selection of the biting edge profiles is reliant on the operator placing the 'magic wand' onto the areas to be highlighted within the digitized image.").

318. See Keiser-Nielson, *supra* note 314, at 637-38; see also *Stubbs v. State*, 845 So. 2d 656, 669 (Miss. 2003) ("There is little consensus in the scientific community on the number of points which must match before any positive identification can be announced.").

high of 52 points.³¹⁹ Moreover, disagreements among experts in court appear commonplace: “Although bite mark evidence has demonstrated a high degree of acceptance, it continues to be hotly contested in ‘battles of the experts.’ Review of trial transcripts reveals that distortion and the interpretation of distortion is a factor in most cases.”³²⁰ Because of the subjectivity, some odontologists have argued that “bitemark evidence should only be used to exclude a suspect. This [argument] is supported by research which shows that the exclusion of non-biters within a population of suspects is extremely accurate; far more so than the positive identification of biters.”³²¹

3. ABFO Guidelines

In an attempt to develop an objective method, in 1984 the American Board of Forensic Odontology (ABFO) promulgated guidelines for bite mark analysis, including a uniform scoring system.³²² According to the drafting committee, “[t]he scoring system . . . has demonstrated a method of evaluation that produced a high degree of reliability among observers.”³²³ Moreover, the committee characterized “[t]he scoring guide . . . [as] the beginning of a truly scientific approach to bite mark analysis.”³²⁴ In a subsequent letter, however, the drafting committee wrote:

While the Board’s published guidelines suggest use of the scoring system, the authors’ present recommendation is that all odontologists await the results of further research before relying on precise point counts in evidentiary proceedings. . . . [T]he authors believe that further research is needed regarding the quantification of bite mark evidence before precise point counts can be relied upon in court proceedings.³²⁵

319. *E.g.*, State v. Garrison, 585 P.2d 563, 566 (Ariz. 1978) (10 points); People v. Slone, 143 Cal. Rptr. 61, 67 (Cal. Ct. App. 1978) (10 points); People v. Milone, 356 N.E.2d 1350, 1356 (Ill. App. Ct. 1976) (29 points); State v. Sager, 600 S.W.2d 541, 564 (Mo. Ct. App. 1980) (52 points); State v. Green, 290 S.E.2d 625, 630 (N.C. 1982) (14 points); State v. Temple, 273 S.E.2d 273, 279 (N.C. 1981) (8 points); Kennedy v. State, 640 P.2d 971, 976 (Okla. Crim. App. 1982) (40 points); State v. Jones, 259 S.E.2d 120, 125 (S.C. 1979) (37 points).

320. Raymond D. Rawson et al., *Analysis of Photographic Distortion in Bite Marks: A Report of the Bite Mark Guidelines Committee*, 31 J. Forensic Sci. 1261, 1261–62 (1986). The committee noted: “[P]hotographic distortion can be very difficult to understand and interpret when viewing prints of bite marks that have been photographed from unknown angles.” *Id.* at 1267.

321. Iain A. Pretty, *A Web-Based Survey of Odontologists’ Opinions Concerning Bitemark Analyses*, 48 J. Forensic Sci. 1117, 1120 (2003) [hereinafter *Web-Based Survey*].

322. ABFO, *Guidelines for Bite Mark Analysis*, 112 J. Am. Dental Ass’n 383 (1986).

323. Raymond D. Rawson et al., *Reliability of the Scoring System of the American Board of Forensic Odontology for Human Bite Marks*, 31 J. Forensic Sci. 1235, 1259 (1986).

324. *Id.*

325. Letter, *Discussion of “Reliability of the Scoring System of the American Board of Forensic Odontology for Human Bite Marks,”* 33 J. Forensic Sci. 20 (1988).

B. The Empirical Record

The 2009 NRC report concluded:

More research is needed to confirm the fundamental basis for the science of bite mark comparison. Although forensic odontologists understand the anatomy of teeth and the mechanics of biting and can retrieve sufficient information from bite marks on skin to assist in criminal investigations and provide testimony at criminal trials, the scientific basis is insufficient to conclude that bite mark comparisons can result in a conclusive match.³²⁶

Moreover, “[t]here is no science on the reproducibility of the different methods of analysis that lead to conclusions about the probability of a match.”³²⁷ Another passage provides: “Despite the inherent weaknesses involved in bite mark comparison, it is reasonable to assume that the process can sometimes reliably exclude suspects.”³²⁸

Although bitemark identifications are accepted by forensic dentists, only a few empirical studies have been conducted³²⁹ and only a small number of forensic dentists have addressed the empirical issue. In the words of one expert,

The research suggests that bitemark evidence, at least that which is used to identify biters, is a potentially valid and reliable methodology. It is generally accepted within the scientific [dental] community, although the basis of this acceptance within the peer-reviewed literature is thin. Only three studies have examined the ability of odontologists to utilise bitemarks for the identification of biters, and only two studies have been performed in what could be considered a contemporary framework of attitudes and techniques.³³⁰

326. NRC Forensic Science Report, *supra* note 3, at 175. *See also id.* at 176. (“Although the majority of forensic odontologists are satisfied that bite marks can demonstrate sufficient detail for positive identification, no scientific studies support this assessment, and no large population studies have been conducted.”).

327. *Id.* at 174.

328. *Id.* at 176.

329. *See* C. Michael Bowers, *Forensic Dental Evidence: An Investigator’s Handbook* 189 (2004) (“As a number of legal commentators have observed, bite mark analysis has never passed through the rigorous scientific examination that is common to most sciences. The literature does not go far in disputing that claim.”); Iain A. Pretty, *Unresolved Issues in Bitemark Analysis*, in *Bitemark Evidence* 547, 547 (Robert B.J. Dorion ed., 2005) (“As a general rule, case reports add little to the scientific knowledge base, and therefore, if these, along with noncritical reviews, are discarded, very little new empirical evidence has been developed in the past five years.”); *id.* at 561 (“[T]he final question in the recent survey asked, ‘Should an appropriately trained individual positively identify a suspect from a bitemark on skin’—70% of the respondents stated yes. However, it is the judicial system that must assess validity, reliability, and a sound scientific base for expert forensic testimony. A great deal of further research is required if odontology hopes to continue to be a generally accepted science.”).

330. Iain A. Pretty, *Reliability of Bitemark Evidence*, in *Bitemark Evidence* at 543 (Robert B.J. Dorion ed., 2005).

Commentators have highlighted the following areas of controversy: “a) accuracy of the bitemark itself, b) uniqueness of the human dentition, and c) analytical techniques.”³³¹

One part of a 1975 study involved identification of bites made on pigskin: “Incorrect identification of the bites made on pigskin ranged from 24% incorrect identifications under ideal laboratory conditions to as high as 91% incorrect identifications when the bites were photographed 24 hours after the bites made.”³³² A 1999 ABFO Workshop, “where ABFO diplomats attempted to match four bite-marks to seven dental models, resulted in 63.5% false positives.”³³³ A 2001 study of bites on pigskin “found false positive identifications of 11.9–22.0% for various groups of forensic odontologists (15.9% false positives for ABFO diplomats), with some ABFO diplomats faring far worse.”³³⁴ Other commentators take a more favorable view of these studies.³³⁵

1. DNA exonerations

In several cases, subsequent DNA testing has demonstrated the error in a prior bite mark identification. In *State v. Krone*,³³⁶ two experienced experts concluded that the defendant had made the bite mark found on a murder victim. The defendant, however, was later exonerated through DNA testing.³³⁷ In *Otero v. Warnick*,³³⁸ a forensic dentist testified that the “plaintiff was the only person in the world who

331. Pretty & Sweet, *supra* note 313, at 87. Commentators had questioned the lack of research in the field as long ago as 1985. Two commentators wrote:

There is effectively no valid documented scientific data to support the hypothesis that bite marks are demonstrably unique. Additionally, there is no documented scientific data to support the hypothesis that a latent bite mark, like a latent fingerprint, is a true and accurate reflection of this uniqueness. To the contrary, what little scientific evidence that does exist clearly supports the conclusion that crime-related bite marks are grossly distorted, inaccurate, and therefore unreliable as a method of identification.

Allen P. Wilkinson & Ronald M. Gerughty, *Bite Mark Evidence: Its Admissibility Is Hard to Swallow*, 12 W. St. U. L. Rev. 519, 560 (1985).

332. C. Michael Bowers, *Problem-Based Analysis of Bitemark Misidentifications: The Role of DNA*, 159S Forensic Sci. Int'l S104, S106 (2006) (citing D.K. Whittaker, *Some Laboratory Studies on the Accuracy of Bite Mark Comparison*, 25 Int'l Dent. J. 166 (1975)) [hereinafter *Problem-Based Analysis*].

333. Bowers, *Problem-Based Analysis*, *supra* note 332, at S106. *But see* Kristopher L. Arheart & Iain A. Pretty, *Results of the 4th ABFO Bitemark Workshop 1999*, 124 Forensic Sci. Int'l 104 (2001).

334. Bowers, *Problem-Based Analysis*, *supra* note 332, at S106 (citing Iain A. Pretty & David J. Sweet, *Digital Bitemark Overlays—An Analysis of Effectiveness*, 46 J. Forensic Sci. 1385, 1390 (2001) (“While the overall effectiveness of overlays has been established, the variation in individual performance of odontologists is of concern.”)).

335. *See* Pretty, *Reliability of Bitemark Evidence*, in *Bitemark Evidence*, *supra* note 330, at 538–42.

336. 897 P.2d 621, 622, 623 (Ariz. 1995) (“The bite marks were crucial to the State’s case because there was very little other evidence to suggest Krone’s guilt.”; “Another State dental expert, Dr. John Piakis, also said that Krone made the bite marks. . . . Dr. Rawson himself said that Krone made the bite marks. . . .”).

337. *See* Mark Hansen, *The Uncertain Science of Evidence*, A.B.A. J. 49 (2005) (discussing *Krone*).

338. 614 N.W.2d 177 (Mich. Ct. App. 2000).

could have inflicted the bite marks on [the murder victim's] body. On January 30, 1995, the Detroit Police Crime Laboratory released a supplemental report that concluded that plaintiff was excluded as a possible source of DNA obtained from vaginal and rectal swabs taken from [the victim's] body."³³⁹ In *Burke v. Town of Walpole*,³⁴⁰ the expert concluded that "Burke's teeth matched the bite mark on the victim's left breast to a 'reasonable degree of scientific certainty.' That same morning . . . DNA analysis showed that Burke was excluded as the source of male DNA found in the bite mark on the victim's left breast."³⁴¹ In the future, the availability of nuclear DNA testing may reduce the need to rely on bite mark identifications.³⁴²

C. Case Law Development

People v. Marx (1975)³⁴³ emerged as the leading bite mark case. After *Marx*, bite mark evidence became widely accepted.³⁴⁴ By 1992, it had been introduced or noted in 193 reported cases and accepted as admissible in 35 states.³⁴⁵ Some courts described bite mark comparison as a "science,"³⁴⁶ and several cases took judicial notice of its validity.³⁴⁷

339. *Id.* at 178.

340. 405 F.3d 66, 73 (1st Cir. 2005).

341. See also Bowers, *Problem-Based Analysis*, *supra* note 332, at S104 (citing several cases involving bitemarks and DNA exonerations: *Gates*, *Bourne*, *Morris*, *Krone*, *Otero*, *Young*, and *Brewer*); Mark Hansen, *Out of the Blue*, A.B.A. 50, 51 (1996) (DNA analysis of skin taken from fingernail scrapings of the victim conclusively excluded Bourne).

342. See Pretty, *Web-Based Survey*, *supra* note 321, at 1119 ("The use of DNA in the assessment of bitemarks has been established for some time, although previous studies have suggested that the uptake of this technique has been slow. It is encouraging to note that nearly half of the respondents in this case have employed biological evidence in a bitemark case.")

343. 126 Cal. Rptr. 350 (Cal. Ct. App. 1975). The court in *Marx* avoided applying the *Frye* test, which requires acceptance of a novel technique by the scientific community as a prerequisite to admissibility. According to the court, the *Frye* test "finds its rational basis in the degree to which the trier of fact must accept, on faith, scientific hypotheses not capable of proof or disproof in court and not even generally accepted outside the courtroom." *Id.* at 355-56.

344. Two Australian cases, however, excluded bite mark evidence. See *Lewis v. The Queen* (1987) 29 A. Crim. R. 267 (odontological evidence was improperly relied on, in that this method has not been scientifically accepted); *R v. Carroll* (1985) 19 A. Crim. R. 410 ("[T]he evidence given by the three odontologist is such that it would be unsafe or dangerous to allow a verdict based upon it to stand.")

345. Steven Weigler, *Bite Mark Evidence: Forensic Odontology and the Law*, 2 Health Matrix: J.L.-Med. 303 (1992).

346. See *People v. Marsh*, 441 N.W.2d 33, 35 (Mich. Ct. App. 1989) ("the science of bite mark analysis has been extensively reviewed in other jurisdictions"); *State v. Sager*, 600 S.W.2d 541, 569 (Mo. Ct. App. 1980) ("an exact science").

347. See *State v. Richards*, 804 P.2d 109, 112 (Ariz. Ct. App. 1990) ("[B]ite mark evidence is admissible without a preliminary determination of reliability. . . ."); *People v. Middleton*, 429 N.E.2d 100, 101 (N.Y. 1981) ("The reliability of bite mark evidence as a means of identification is sufficiently

1. Specificity of opinion

In some cases, experts testified only that a bite mark was “consistent with” the defendant’s teeth.³⁴⁸ In other cases, they went further and opined that it is “highly probable” or “very highly probable” that the defendant made the mark.³⁴⁹ In still other cases, experts made positive identifications (to the exclusion of all other persons).³⁵⁰ It is not unusual to find experts disagreeing in individual cases—often over the threshold question of whether a wound was even a bite mark.³⁵¹

established in the scientific community to make such evidence admissible in a criminal case, without separately establishing scientific reliability in each case. . . .”); *State v. Armstrong*, 369 S.E.2d 870, 877 (W. Va. 1988) (judicially noticing the reliability of bite mark evidence).

348. *E.g.*, *Rogers v. State*, 344 S.E.2d 644, 647 (Ga. 1986) (“Bite marks on one of Rogers’ arms were consistent with the dentures worn by the elderly victim.”); *People v. Williams*, 470 N.E.2d 1140, 1150 (Ill. App. Ct. 1984) (“could have”); *State v. Hodgson*, 512 N.W.2d 95, 98 (Minn. 1994) (en banc) (Board-certified forensic odontologist testified that “there were several similarities between the bite mark and the pattern of [the victim’s] teeth, as revealed by known molds of his mouth.”); *State v. Routh*, 568 P.2d 704, 705 (Or. Ct. App. 1977) (“similarity”); *Williams v. State*, 838 S.W.2d 952, 954 (Tex. Ct. App. 1992) (“One expert, a forensic odontologist, testified that Williams’s dentition was consistent with the injury (bite mark) on the deceased.”); *State v. Warness*, 893 P.2d 665, 669 (Wash. Ct. App. 1995) (“[T]he expert testified that his opinion was not conclusive, but the evidence was consistent with the alleged victim’s assertion that she had bitten Warness. . . . Its probative value was therefore limited, but its relevance was not extinguished.”).

349. *E.g.*, *People v. Slone*, 143 Cal. Rptr. 61, 67 (Cal. Ct. App. 1978); *People v. Johnson*, 289 N.E.2d 722, 726 (Ill. App. Ct. 1972).

350. *E.g.*, *Morgan v. State*, 639 So. 2d 6, 9 (Fla. 1994) (“[T]he testimony of a dental expert at trial positively matched the bite marks on the victim with Morgan’s teeth.”); *Dubois v. State*, 520 So. 2d 260, 262 (Fla. 1988) (Expert “testified at trial that within a reasonable degree of dental certainty Dubois had bitten the victim.”); *Brewer v. State*, 725 So. 2d 106, 116 (Miss. 1998) (“Dr. West opined that Brewer’s teeth inflicted the five bite mark patterns found on the body of Christine Jackson.”); *State v. Schaefer*, 855 S.W.2d 504, 506 (Mo. Ct. App. 1993) (“[A] forensic dentist testified that the bite marks on Schaefer’s shoulder matched victim’s dental impression, and concluded that victim caused the marks.”); *State v. Lyons*, 924 P.2d 802, 804 (Or. 1996) (forensic odontologist “had no doubt that the wax models were made from the same person whose teeth marks appeared on the victim’s body”); *State v. Cazes*, 875 S.W.2d 253, 258 (Tenn. 1994) (A forensic odontologist “concluded to a reasonable degree of dental certainty that Cazes’ teeth had made the bite marks on the victim’s body at or about the time of her death.”).

351. *E.g.*, *Ege v. Yukins*, 380 F. Supp. 2d 852, 878 (E.D. Mich. 2005) (“[T]he defense attempted to rebut Dr. Warnick’s testimony with the testimony of other experts who opined that the mark on the victim’s cheek was the result of *livor mortis* and was not a bite mark at all.”); *Czapleski v. Woodward*, No. C-90-0847 MHP, 1991 U.S. Dist. LEXIS 12567, at *3–4 (N.D. Cal. Aug. 30, 1991) (dentist’s initial report concluded that “bite” marks found on child were consistent with dental impressions of mother; several experts later established that the marks on child’s body were postmortem abrasion marks and not bite marks); *Kinney v. State*, 868 S.W.2d 463, 464–65 (Ark. 1994) (disagreement that marks were human bite marks); *People v. Noguera*, 842 P.2d 1160, 1165 n.1 (Cal. 1992) (“At trial, extensive testimony by forensic odontologists [sic] was presented by both sides, pro and con, as to whether the wounds were human bite marks and, if so, when they were inflicted.”); *State v. Duncan*, 802 So. 2d 533, 553 (La. 2001) (“Both defense experts testified that these marks on the victim’s body were not bite marks.”); *Stubbs v. State*, 845 So. 2d 656, 668 (Miss. 2003) (“Dr. Galvez denied the impressions found on Williams were the results of bite marks.”).

2. Post-Daubert cases

Although some commentators questioned the underlying basis for the technique after *Daubert*,³⁵² courts have continued to admit the evidence.³⁵³

X. Microscopic Hair Evidence

The first reported use of forensic hair analysis occurred more than 150 years ago in 1861 in Germany.³⁵⁴ The first published American opinion was an 1882 Wisconsin decision, *Knoll v. State*.³⁵⁵ Based on a microscopic comparison, the expert testified that the hair samples shared a common source. Hair and the closely related fiber analysis played a prominent role in two of the most famous twentieth-century American prosecutions: Ted Bundy in Florida and Wayne Williams, the alleged Atlanta child killer.³⁵⁶ Although hair comparison evidence has been judicially accepted for decades, it is another forensic identification discipline that is being reappraised today.

A. The Technique

Generally, after assessing whether a sample is a hair and not a fiber, an analyst may be able to determine: (1) whether the hair is of human or animal origin, (2) the part of the body that the hair came from, (3) whether the hair has been dyed, (4) whether the hair was pulled or fell out as a result of natural causes or disease,³⁵⁷ and (5) whether the hair was cut or crushed.³⁵⁸

352. See Pretty & Sweet, *supra* note 313, at 86 (“Despite the continued acceptance of bitemark evidence in European, Oceanic and North American Courts the fundamental scientific basis for bite-mark analysis has never been established.”).

353. See *State v. Timmendequas*, 737 A.2d 55, 114 (N.J. 1999) (“Judicial opinion from other jurisdictions establish that bite-mark analysis has gained general acceptance and therefore is reliable. Over thirty states considering such evidence have found it admissible and no state has rejected bite-mark evidence as unreliable.”) (citations omitted); *Stubbs*, 845 So. 2d at 670; *Howard v. State*, 853 So. 2d 781, 795–96 (Miss. 2003); *Seivewright v. State*, 7 P.3d 24, 30 (Wyo. 2000) (“Given the wide acceptance of bite mark identification testimony and Seivewright’s failure to present evidence challenging the methodology, we find no abuse of discretion in the district court’s refusal to hold an evidentiary hearing to analyze Dr. Huber’s testimony.”).

354. E. James Crocker, *Trace Evidence*, in *Forensic Evidence in Canada* 259, 265 (1991) (the analyst was Rudolf Virchow, a Berliner).

355. 12 N.W. 369 (Wis. 1882).

356. Edward J. Imwinkelried, *Forensic Hair Analysis: The Case Against the Underemployment of Scientific Evidence*, 39 Wash. & Lee L. Rev. 41, 43 (1982).

357. See *Delaware v. Fensterer*, 474 U.S. 15, 16–17 (1985) (FBI analyst testified hair found at a murder scene had been forcibly removed.).

358. See 2 Giannelli & Imwinkelried, *supra* note 177, § 24–2.

Reference Manual on Scientific Evidence: Third Edition

ISBN
978-0-309-21421-6

1038 pages
6 x 9
PAPERBACK (2011)

Committee on the Development of the Third Edition of the Reference Manual on Scientific Evidence; Federal Judicial Center; National Research Council

 Add book to cart

 Find similar titles

 Share this PDF

Visit the National Academies Press online and register for...

- ✓ Instant access to free PDF downloads of titles from the
 - NATIONAL ACADEMY OF SCIENCES
 - NATIONAL ACADEMY OF ENGINEERING
 - INSTITUTE OF MEDICINE
 - NATIONAL RESEARCH COUNCIL
- ✓ 10% off print titles
- ✓ Custom notification of new releases in your field of interest
- ✓ Special offers and discounts

Distribution, posting, or copying of this PDF is strictly prohibited without written permission of the National Academies Press. Unless otherwise indicated, all materials in this PDF are copyrighted by the National Academy of Sciences. Request reprint permission for this book

Copyright © National Academy of Sciences. All rights reserved.

THE NATIONAL ACADEMIES
Advisers to the Nation on Science, Engineering, and Medicine

By contrast, much more research is needed on the natural variability of burn patterns and damage characteristics and how they are affected by the presence of various accelerants. Despite the paucity of research, some arson investigators continue to make determinations about whether or not a particular fire was set. However, according to testimony presented to the committee,¹¹⁸ many of the rules of thumb that are typically assumed to indicate that an accelerant was used (e.g., “alligatoring” of wood, specific char patterns) have been shown not to be true.¹¹⁹ Experiments should be designed to put arson investigations on a more solid scientific footing.

FORENSIC ODONTOLOGY

Forensic odontology, the application of the science of dentistry to the field of law, includes several distinct areas of focus: the identification of unknown remains, bite mark comparison, the interpretation of oral injury, and dental malpractice. Bite mark comparison is often used in criminal prosecutions and is the most controversial of the four areas just mentioned. Although the identification of human remains by their dental characteristics is well established in the forensic science disciplines, there is continuing dispute over the value and scientific validity of comparing and identifying bite marks.¹²⁰

Many forensic odontologists providing criminal testimony concerning bite marks belong to the American Board of Forensic Odontology (ABFO), which was organized in 1976 and is recognized by the American Academy of Forensic Sciences as a forensic specialty. The ABFO offers board certification to its members.¹²¹

Sample Data and Collection

Bite marks are seen most often in cases of homicide, sexual assault, and child abuse. The ABFO has approved guidelines for the collection of evidence from bite mark victims and suspected biters.¹²² The techniques for obtaining bite mark evidence from human skin—for example, various forms of photography, dental casts, clear overlays, computer enhancement, electron microscopy, and swabbing for serology or DNA—generally are

¹¹⁸ J. Lentini. Scientific Fire Analysis, LLC. Presentation to the committee. April 23, 2007. Available at www7.nationalacademies.org/sf/April%20Forensic%20Lentini.pdf.

¹¹⁹ NFPA 921 Guide for Explosion and Fire Investigations, 2008 Edition. Quincy, MA: National Fire Protection Association.

¹²⁰ E.B., J.A. Kieser. 2005. Weighing bitemark evidence: A postmodern perspective. *Journal of Forensic Science, Medicine, and Pathology* 1(2):75-80.

¹²¹ American Board of Forensic Odontology at www.abfo.org.

¹²² *Ibid.*

well established and relatively noncontroversial. Unfortunately, bite marks on the skin will change over time and can be distorted by the elasticity of the skin, the unevenness of the surface bite, and swelling and healing. These features may severely limit the validity of forensic odontology. Also, some practical difficulties, such as distortions in photographs and changes over time in the dentition of suspects, may limit the accuracy of the results.¹²³

Analyses

The guidelines of the ABFO for the analysis of bite marks list a large number of methods for analysis, including transillumination of tissue, computer enhancement and/or digitalization of the bite mark or teeth, stereomicroscopy, scanning electron microscopy, video superimposition, and histology.¹²⁴ The guidelines, however, do not indicate the criteria necessary for using each method to determine whether the bite mark can be related to a person's dentition and with what degree of probability. There is no science on the reproducibility of the different methods of analysis that lead to conclusions about the probability of a match. This includes reproducibility between experts and with the same expert over time. Even when using the guidelines, different experts provide widely differing results and a high percentage of false positive matches of bite marks using controlled comparison studies.¹²⁵

No thorough study has been conducted of large populations to establish the uniqueness of bite marks; theoretical studies promoting the uniqueness theory include more teeth than are seen in most bite marks submitted for comparison. There is no central repository of bite marks and patterns. Most comparisons are made between the bite mark and dental casts of an individual or individuals of interest. Rarely are comparisons made between the bite mark and a number of models from other individuals in addition to those of the individual in question. If a bite mark is compared to a dental cast using the guidelines of the ABFO, and the suspect providing the dental cast cannot be eliminated as a person who could have made the bite, there is no established science indicating what percentage of the population or subgroup of the population could also have produced the bite. This follows from the basic problems inherent in bite mark analysis and interpretation.

As with other "experience-based" forensic methods, forensic odontology suffers from the potential for large bias among bite mark experts in evaluating a specific bite mark in cases in which police agencies provide the suspects for comparison and a limited number of models from which

¹²³ Rothwell, *op. cit.*

¹²⁴ American Board of Forensic Odontology, *op. cit.*

¹²⁵ Bowers, *op. cit.*

to choose from in comparing the evidence. Bite marks often are associated with highly sensationalized and prejudicial cases, and there can be a great deal of pressure on the examining expert to match a bite mark to a suspect. Blind comparisons and the use of a second expert are not widely used.

Scientific Interpretation and Reporting of Results

The ABFO has issued guidelines for reporting bite mark comparisons, including the use of terminology for conclusion levels, but there is no incentive or requirement that these guidelines be used in the criminal justice system. Testimony of experts generally is based on their experience and their particular method of analysis of the bite mark. Some convictions based mainly on testimony by experts indicating the identification of an individual based on a bite mark have been overturned as a result of the provision of compelling evidence to the contrary (usually DNA evidence).¹²⁶

More research is needed to confirm the fundamental basis for the science of bite mark comparison. Although forensic odontologists understand the anatomy of teeth and the mechanics of biting and can retrieve sufficient information from bite marks on skin to assist in criminal investigations and provide testimony at criminal trials, the scientific basis is insufficient to conclude that bite mark comparisons can result in a conclusive match. In fact, one of the standards of the ABFO for bite mark terminology is that, "Terms assuring unconditional identification of a perpetrator, or without doubt, are not sanctioned as a final conclusion."¹²⁷

Some of the basic problems inherent in bite mark analysis and interpretation are as follows:

- (1) The uniqueness of the human dentition has not been scientifically established.¹²⁸
- (2) The ability of the dentition, if unique, to transfer a unique pattern to human skin and the ability of the skin to maintain that uniqueness has not been scientifically established.¹²⁹
 - i. The ability to analyze and interpret the scope or extent of distortion of bite mark patterns on human skin has not been demonstrated.
 - ii. The effect of distortion on different comparison techniques is not fully understood and therefore has not been quantified.

¹²⁶ Bowers, *op. cit.*

¹²⁷ American Board of Forensic Odontology, *op. cit.*

¹²⁸ Senn, *op. cit.*

¹²⁹ *Ibid.*

- (3) A standard for the type, quality, and number of individual characteristics required to indicate that a bite mark has reached a threshold of evidentiary value has not been established.

Summary Assessment

Despite the inherent weaknesses involved in bite mark comparison, it is reasonable to assume that the process can sometimes reliably exclude suspects. Although the methods of collection of bite mark evidence are relatively noncontroversial, there is considerable dispute about the value and reliability of the collected data for interpretation. Some of the key areas of dispute include the accuracy of human skin as a reliable registration material for bite marks, the uniqueness of human dentition, the techniques used for analysis, and the role of examiner bias.¹³⁰ The ABFO has developed guidelines for the analysis of bite marks in an effort to standardize analysis,¹³¹ but there is still no general agreement among practicing forensic odontologists about national or international standards for comparison.

Although the majority of forensic odontologists are satisfied that bite marks can demonstrate sufficient detail for positive identification,¹³² no scientific studies support this assessment, and no large population studies have been conducted. In numerous instances, experts diverge widely in their evaluations of the same bite mark evidence,¹³³ which has led to questioning of the value and scientific objectivity of such evidence.

Bite mark testimony has been criticized basically on the same grounds as testimony by questioned document examiners and microscopic hair examiners. The committee received no evidence of an existing scientific basis for identifying an individual to the exclusion of all others. That same finding was reported in a 2001 review, which “revealed a lack of valid evidence to support many of the assumptions made by forensic dentists during bite mark comparisons.”¹³⁴ Some research is warranted in order to identify the circumstances within which the methods of forensic odontology can provide probative value.

¹³⁰ Ibid.

¹³¹ American Board of Forensic Odontology, *op. cit.*

¹³² I.A. Pretty, 2003. A Web-based survey of odontologists' opinions concerning bite mark analyses. *Journal of Forensic Sciences* 48(5):1-4.

¹³³ C.M. Bowers, 2006. Problem-based analysis of bite mark misidentifications: The role of DNA. *Forensic Science International* 159 Supplement 1:s104-s109.

¹³⁴ I.A. Pretty and D. Sweet, 2001. The scientific basis for human bitemark analyses—A critical review. *Science and Justice* 41(2):85-92. Quotation taken from the abstract.

TORGERSSENSAKEN

Barnålbeviset

1. Innledning

I forbindelse med Fredrik Fasting Torgersens begjæring om gjenåpning av Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958 har jeg påtatt meg å gjøre en utredning av de såkalte tekniske bevis i saken.

Med dette presenteres utredningen av det såkalte barnålbeviset.

Utredningen er bygget opp slik:

I avsnitt 2 beskrives bevismaterialet. I avsnitt 3 omtales oppnevningen av sakkyndige og inhabiliteten hos den ene sakkyndige. De sakkyndiges skriftlige rapporter gjennomgås i detalj i avsnitt 4. Avsnitt 5 omhandler de sakkyndiges forklaringer under hovedforhandlingen, basert på dagspressens detaljerte referater, og det redegjøres for hvilken vekt barnålbeviset må ha blitt tillagt av lagretten. Avsnitt 6 omhandler en etterfølgende uttalelse av statsadvokat Dorenfeldt med redegjørelse for hans syn på bevisene i saken. I avsnittene 7, 8 9 og 10 gjennomgås behandlingen av de tidligere begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning, med særlig vekt på nytt bevismateriale i tilknytning til barnålbeviset og på vurderingene av dette beviset fra domstolene og Gjenopptakelseskommisjonen. Avsnitt 11 omhandler de særlige spørsmålene i tilknytning til vitnet Eilif Støleggen og sannsynligheten for at barnålene har kommet i dressen i hans eiertid. Avsnitt 12 omhandler nye sakkyndige utredninger. Avsnitt 13 omtaler ytterligere momenter i Torgersens favør som må vektlegges, og avsnitt 14 oppsummerer barnålbeviset.

Det konkluderes med at barnåler av slik lengde og form som ble funnet i kjelleren i Skippergt. 9 b og i Torgersens dress ikke er sjeldne, slik det ble lagt til grunn under hovedforhandlingen i 1958, at det ikke er holdepunkter for at disse nålene stammer fra samme tre, slik det også ble lagt til grunn under hovedforhandlingen, og at det er mye som taler for at nålene i dressen har vært der helt fra en konkret anledning i 1954.

2 Bevismaterialet

2.1 Barnåler funnet i kjelleren i Skippergata 6b

Fra kjellergulvet i Skippergaten 6 b ble det samlet inn forskjellig materiale, herunder kvister og barnåler som ble antatt å stamme fra det juletreet som befant seg der. Trappeavsatsen, kjellertrappen og kjellergulvet ble delt inn i felter, og det som befant seg på hvert enkelt felt ble samlet sammen. Feltene på kjellergulvet fikk nummer 9-13.

I åstedsrapport av 6. februar 1958 beskrev politibetjent Haugen innsamlingen slik:

”Det ble foretatt en nøyaktig undersøkelse av hele kjelleren og det ble tatt med i alt 9 prøver fra trappetrinnene og fra gulvet ved og under der liket hadde ligget”.¹

Hva de enkelte prøvene inneholdt, fremgår ikke av rapporten. Det er heller ikke opplyst når innsamlingen fant sted.

Som det fremgår av beskrivelsen fra Printz nedenfor, ble det i tillegg til barnålene funnet grener og kvister i de fleste av de feltene i kjelleren og kjellertrappen som ble undersøkt. Slik Haugen har formulert seg i åstedsrapporten, må det også legges til grunn at prøvene ikke inneholdt nåler eller kvister som var tatt fra selve treet. Det fremgår av det foreliggende bildematerialet at dette raskt – antakelig allerede 7. desember 1957 – ble plassert på gårdsplassen sammen med det øvrige materialet som var forsøkt påtent. Det må åpenbart ha vært her da prøvene ble samlet inn. Hva som har skjedd med treet senere, er uvisst. Under disse omstendighetene kan det ikke slutes med sikkerhet at prøvematerialet – i et hvert fall ikke i sin helhet – stammer fra dette treet.

Først i brev av 4. februar 1958 fra den sakkyndige Printz til Kriminallaboratoriet er innholdet i disse prøvene beskrevet. Innledningsvis skriver Printz:

”Med skrivelse av 21. januar 1958 har jeg fått oversendt 17 prøver av forskjellig materiale funnet på siktedes klær samt 21 prøver fra drapsstedet og fra kjelleren hvori liket blev funnet. Det ønskes undersøkt om noe av det materiale som er sikret fra siktedes klær stemmer med noe av materialet fra åstedet, eventuelt om det kan antas å stamme derfra.”²

Deretter beskrives funnene av barnåler i de enkelte prøvene slik:

”Prøve fra felt 5.

”Tynne grener av gran, temmelig mange barnåler”

Prøve fra felt 8.

”Barnåler av gran som i prøve 22b og i prøven fra felt 5.”

Prøve fra felt 9 i kjelleren.

”Grankvist med påsittende nåler og hvite bomullsdotter”

Prøve fra felt 10 i kjelleren.

¹ Dok. 26, underbilag 5, s. 4.

² Dok. 27, underbilag 9, s. 1.

*”Kvister av gran med delvis påsittende barnåler
Mange løse barnåler”
Prøve fra felt 11 i kjelleren.
”Grankvister og grannåler”
Prøve fra felt 12 i kjelleren.
”Grankvister og temmelig meget med grannåler”
Prøve fra felt 13 i kjelleren.
”Grankvister og grannåler.””*

Feltene 5 og 8 var henholdsvis øverste og nederste trinn i kjellertrappen. Feltene 8-12 var området under liket og mellom liket og trappen, mens felt 13 var området bak liket, under materialene som var påtent.

2.2 Barnåler funnet i Torgersens dress

Dressen som Torgersen hadde på seg frem til han var hjemme i Tore Hunds vei 24 og skiftet, ble beslaglagt hjemme hos ham 9. desember 1957.

Innholdet i lommene og bukseoppbrettene er beskrevet slik av Kriminallaboratoriet i rapport av 26. februar 1958:

*”Prøve 21. Dressjakken...
Jakken er hel, alle knapper er på plass. Den er velbrukt og noe skitten.
Lommene er tømt for sitt innhold, men det er noe lommerusk i dem. Dette ble samlet i glassrør, som ble merket prøve 21 a – e.*

*Prøve 22. Lange benklær...
Det var atskillig rusk i oppbrettene på buksebenene. Dette ble sikret i glassrør merket 22 a og b.”³*

Dette materialet har vært sendt til den sakkyndige Printz, som i skriv av 4. februar 1958 sier innledningsvis:

”Med skrivelse av 21. januar 1958 har jeg fått oversendt 17 prøver av forskjellig materiale funnet på siktedes klær samt 21 prøver fra drapsstedet og fra kjelleren hvori liket ble funnet. Det ønskes undersøkt om noe av det materiale som er sikret fra siktedes klær stemmer med noe av materialet fra åstedet, eventuelt om det kan antas å stamme derfra.”⁴

Av beskrivelsen av innholdet i prøve 21 d: *”Innhold av høyre innerlomme i brunstripet dressjakke tilh. siktede Torgersen”* fremgår at prøven blant annet inneholder *”1 barnål av gran”*.⁵

Innholdet i prøve 22 a: *”Rusk fra oppbrett på høyre bukseben på brunstripete benklær tilh. siktede Torgersen”* er beskrevet slik:

³ Dok. 26, underbilag 11, s. 1.

⁴ Dok. 27, underbilag 9, s. 1.

⁵ Dok. 27, underbilag 9, s. 4.

*”Vesentlig forskjellige farvete ullfibre og kunstfibre, enkelte ufarvede bomullsfibre
3 barnåler av gran
agner og rester av strå, agnene med lange tynnveggede kiselhår
detritus med partikler av destruert granved, meget almindelig”⁶*

Innholdet i prøve 22b: ” Rusk fra oppbrett på venstre bukseben på brunstripete benklær tilh. siktede Torgersen” er beskrevet slik:

*”1 barnål av gran
små fliser og mikroskopiske morkne partikler av gran er almindelig detritus,
mest ubestemmelig men til dels med struktur av granved
de samme strå og agnerester samt fibre som i 22a.”⁷*

På dette tidspunktet har altså Printz fått hånd om en udefinert mengde barnåler fra kjellergulvet og fem barnåler fra Torgersens brunstripete dress, henholdsvis tre fra høyre bukseoppbrett, en fra venstre bukseoppbrett, og en fra høyre innerlomme. Noen beskrivelse av barnålene er foreløpig ikke gitt.

3 Oppnevning av sakkyndige

3.1 Oppnevningen

Ved Oslo forhørsretts beslutning av 30. desember 1957 ble Printz oppnevnt

”til som sakkyndig å uttale seg om neglavskrap fra sikt. og avdøde, fundne fyrstikker på åstedet og på sikt., eventuelt plantemateriale i støv osv.”⁸

Noe mandat ut over denne beslutningen kan heller ikke sees å være fastsatt. Straffeprosesloven av 1887 hadde heller ikke bestemmelser om mandat for sakkyndige.

I rettsbok fra Oslo forhørsrett av 12. februar 1958 er det protokollert:

”Politifullmektig Haukenæs begjærte oppnevnt professorene Ove Høegh og Elias Mork til som sakkyndige å uttale seg om de forskjellige funn som er gjort i forbindelse med saken. Retten etterkom politiets begjæring og satte fristen for de sakkyndige til 12. mars 1958”.⁹

3.2 Printz’ habilitet som sakkyndig vedrørende barnålbeviset

Printz har avgitt flere skriftlige uttalelser.

Den første er avgitt 17. januar 1958 til Kriminallaboratoriet, ”på anmodning av ingeniør Sim. Wolff”. Denne uttalelsen gjelder avføringsprøvene. Printz konkluderer:

⁶ Dok. 27, underbilag 9, s. 5.

⁷ Dok. 27, underbilag 9, s. 5.

⁸ Dok. 20, s. 2.

⁹ Dok. 35, s. 2.

”Som konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtlige fæcesprøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtlige disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”¹⁰

Den faglige holdbarheten av denne uttalelsen er behandlet under del 3, avsnitt IV, som gjelder avføringsbeviset. Poenget i denne sammenhengen er å vise at Printz har visst hva saken gjelder. Ved å konstatere som sin oppfatning at alle avføringsprøvene stammer fra samme kilde, nagler han Torgersen til åstedet, og dette har han vært klar over. Ved å uttrykke seg som han gjør, har han således også indirekte gitt uttrykk for en klar oppfatning om skyldspørsmålet.

Ikke desto mindre får Printz et nytt sakkyndigoppdrag etter at han i tilknytning til avføringsbeviset har tilkjennegitt sin oppfatning om skyldspørsmålet. Hans neste uttalelse av 4. februar 1958 – også denne stilet til Kriminallaboratoriet – gjaldt først og fremst barnålbeviset, og hadde følgende konklusjon:

”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet.

- 1. Fæces, karakterisert ved rester av erter og grovmalt hvetemel på samme måte som fra den myrdede.*
- 2. Barnåler fra gran av samme morfologiske type og ellers i full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren.”¹¹*

Spørsmålet blir da hvilke konsekvenser hans standpunkt til skyldspørsmålet, som allerede hadde kommet klart til uttrykk i tilknytning til avføringsbeviset – skulle ha fått for hans habilitet som sakkyndig i tilknytning til barnålbeviset.

Straffeprosessloven av 1887 hadde følgende habilitetsbestemmelse for sakkyndige i § 193 første ledd:

”Forsaavidt det kan undgaaes, bør ingen benyttes som sakkyndig, når han efter lov om domstolene § 106 eller § 108 vilde være utelukket fra at gjøre tjeneste som medlem av retten.”

Bestemmelsen er identisk med gjeldende lov § 142 første ledd:

”Når det kan unngås, bør det som sakkyndig ikke oppnevnes noen som etter domstoloven § 106 eller § 108 ville være ugild som dommer.”

¹⁰ Dok. 27, underbilag 5, s. 3.

¹¹ Dok. 27, underbilag 9, s. 13.

Når det gjelder dommere, foreligger en rekke avgjørelser hvor forutgående indikasjon om stillingtagen til skyldspørsmålet har medført inhabilitet.

Av senere tids rettspraksis kan vises til Rt-2008-1466, Rt-2009-225 og Rt-2012-871. Det er på det rene at kravene til habilitet er skjerpet siden 1958. Ved en vurdering av gjenåpningsspørsmålet etter § 392 andre ledd må imidlertid dette spørsmålet vurderes etter dagens standard.

I 1958 kan det ikke ha budt på vanskeligheter å finne en annen sakkyndig enn Printz til å vurdere barnålene. Reservasjonen ”*forsaavidt det kan undgaaes*” i habilitetsbestemmelsen for sakkyndige kommer følgelig ikke til anvendelse.

Ellers er et naturlig utgangspunkt for vurderingen følgende uttalelser i Bjerke m.fl.: Straffeprosessloven, kommentarutgave, 4. utgave, side 538:

”Den som har anmeldt forholdet, kan ikke oppnevnes som sakkyndig i saken (når det kan unngås). Det bør gjelde selv om vedkommende har foretatt anmeldelsen i egenskap av offentlig kontrollorgan, jf. Rt. 1971 s. 247 og 1981 s. 1030. Det bør også utvises forsiktighet med å oppnevne som sakkyndig personer som er ansatt i eller har annen direkte tilknytning til det organ eller den institusjon som er anmelder eller som tidligere har uttalt seg i saken, ...”

I tillegg til de avgjørelsene det er vist til her, kan det vises til de eldre avgjørelsene i Rt-1925-119 og Rt-1929-285, samt Rt-1981-1253 og Rt-1989-712.

At Printz har uttalt seg i saken, er på det rene, selv om hans tidligere uttalelse gjaldt avføringsbeviset og ikke barnålbeviset. Det vesentlige er at han allerede har gitt uttrykk for et klart synspunkt når det gjelder skyldspørsmålet. Det er da vanskelig å se det annerledes enn at Printz ikke var habil til å vurdere barnålbeviset og ikke skulle ha vært benyttet som sakkyndig.

Nå kan det selvfølgelig innvendes at inhabilitet på grunn av forutgående stillingtagen i saken ikke hadde forhindret at Printz hadde kunnet møte som sakkyndig vitne og gi den samme forklaringen. Da hadde imidlertid inhabiliteten i forhold til et verv som sakkyndig kommet frem i åpen rett, slik at lagretten hadde kunnet ta dette momentet i betraktning ved vurderingen av Printz’ forklaring. Uansett hører det med i denne vurderingen at det i realiteten har vært politiet og ikke retten som har vært Printz’ – og for så vidt også de andre sakkyndiges – oppdragsgiver, slik det fremgår av gjennomgangen foran.

At det etter dette er grunnlag for å trekke Printz’ habilitet som sakkyndig i tvil, er ytterligere et moment som må vektlegges ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 andre ledd. At habilitetsspørsmålet ikke ble tatt opp under hovedforhandlingen i 1958, endrer ikke dette.

4 De sakkyndiges skriftlige rapporter

4.1 Printz

Printz skriver i erklæring av 4. februar 1958:

”Hva videre angår nålene av gran så finnes tørre og brunlige barnåler meget almindelig i kjelleren hvor liket ble funnet, både som løse nåler, sammen med alskens annet detritusagtig avfall, og fastsittende på grener og kvister hvor de i sin tørre tilstand lett spretter av ved den minste berøring. Fra siktedes klær er det påvist tørre og brunlige barnåler av gran i følgende prøver: 21d (1 nål), 22a (3 nåler), og 22b (1 nål), i alt 5 stykker, samtlige fra siktedes brunstripete dress.

I denne forbindelse kan det ha sin interesse å være oppmerksom på at vår almindelige norske gran er et meget polymorft tre så å si i enhver henseende. For foreliggende sak er det bare nålene som har interesse, disse kan variere i lengde, tykkelse, tilspissing, form, farve, stilling o.s.v. Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av samme type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”¹²

Oppsummeringsvis uttaler han:

”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet:

...

2. *Barnåler fra gran av samme morfologiske type og ellers i full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren.”¹³*

Noen beskrivelse av nålene ut over dette gir Printz ikke i denne erklæringen. I et brev av 6. juni 1958 til kriminalsjefen – åpenbart skrevet i anledning av en forespørsel om identifisering av andre barnålprøver – har han imidlertid uttalt:

”Til sammenligning måler nålene fra siktedes klær i mm henholdsvis 6, 7, 7, 7,5, 8, gjennomsnittlig 7,1 mm. Lengden av nålene fra juletreet ligger i middel mellom 6,8 og 8 mm med en gjennomsnittlig lengde på 7,2 mm.”¹⁴

Hvilke undersøkelser Printz ellers måtte ha gjort av nålene, er ikke omtalt. Det fremgår imidlertid av sammenhengen – jf. nedenfor under punkt b – at han har laget preparater av dressnålene.

¹² Dok. 27, underbilag 9, s. 11.

¹³ Dok. 27, underbilag 9, s. 13.

¹⁴ Dok. 74, s. 2.

4.2 Mork

I brev av 14. februar 1958 til Mork viste Kriminallaboratoriet til oppnevningen av ham som sakkyndig, og fortsatte:

”Vi vedlegger gjenpart av erklæring av 4. febr. 1958 fra prof. Printz. Vi viser særlig til konklusjonen på siste side....Det vi ville De skulle undersøke, er det som kommer inn under punktene 2 og 4.

Vi går ut fra at det er unødvendig at De går gjennom hele det omfattende materiale som professor Printz har undersøkt. Vi sender Dem derfor bare:

Prøver fra feltene 9, 10, 11, 12 og 13 i kjelleren hvor avdøde ble funnet.

Professor Printz oppbevarer dessuten en del preparater som han har laget av materiale som er funnet i siktedes klær. Vi tør be Dem kontakte professor Printz om dette.”

Nålene fra de to trappetrinnene – prøvene 5 og 8 – er altså ikke sendt til Mork, uten annen forklaring enn at Kriminallaboratoriet antok at det ikke var nødvendig.

Mork uttaler innledningsvis i rapport av 11. mars 1958:

”Med skrivelse av 14. februar 1958 har jeg fått oversendt 5 prøver av forskjelligmateriale fra den kjeller liket ble funnet.”¹⁵

Dette må nødvendigvis bety at de omtalte fem prøvene fra kjelleren har vært returnert fra Printz til Kriminallaboratoriet, og sendt derfra til Mork. Dressnålene må ha blitt værende hos Printz. De er ikke omtalt, verken i brevet fra Kriminallaboratoriet eller i Morks rapport, til tross for at Mork er bedt om å undersøke *”det som kommer inn under punktene 2 og 4”* i Printz’ rapport av 4. februar 1958:

”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet:

...

2. *Barnåler fra gran av samme morfologiske type og ellers i full overensstemmelse med den form som finnes i kjelleren.”¹⁶*

I brevet av 12. februar 1958 er det imidlertid vist til *”en del preparater”* som Printz *”har laget av materiale som er funnet i siktedes klær.”* At Printz hadde laget preparater, er som nevnt ikke nevnt i uttalelsen av 4. februar 1958. Det har antakelig vært omtalt i et oversendelsesbrev til Kriminallaboratoriet, eventuelt meddelt muntlig. Nærmere opplysninger om denne kommunikasjonen foreligger ikke.

Mork fortsetter:

”Jeg har funnet barnåler i prøve 9,10, 11, 12 og 13. Disse barnåler avviker temmelig meget i størrelse og form fra vanlige barnåler av gran.

¹⁵ Dok. 27, underbilag 13, s. 1.

¹⁶ Dok. 27, underbilag 9, s. 13.

Gjennomsnittslengden er bare 7,5 mm, mens vanlig lengde på barnåler av alm. gran er ca. 15,0 mm.”

Han viser deretter til foretatt måling av 10 tilfeldig uttatte nåler fra hvert av feltene 9, 10, 11 og 12. Nålene fra felt 9 varierte fra 5 til 8 mm med en middellengde på 6,8 mm. Nålene fra feltene 10 og 11 hadde samme variasjon, men med en middellengde på henholdsvis 7,5 mm og 7,4 mm. Nålene fra felt 12 varierte fra 6 til 9 mm med en middellengde på 8,0 mm. Samlet gjennomsnittslengde blir da 7,4 mm, ikke 7,5 som Mork oppgir.

Mork har altså ikke målt nålene fra felt 13, uten at det er forklart hvorfor. Dette innebærer at av nåler fra åtte felter i kjelleren er det bare nåler fra fem felter som er målt.

Det følger av sammenhengen at Mork i denne fasen bare har undersøkt 40 kjellernåler, som han selv har plukket tilfeldig ut fra det materiale han hadde fått tilsendt. Dressnålene hadde han ennå ikke sett. Dette bekreftes også av oversendelsesbrevet fra Kriminallaboratoriet.

Mork fortsetter:

”Lørdag 8. mars var jeg på professor Printz’s laboratorium på Blindern for å sammenlikne med de preparater han hadde laget av barnåler og vedstykker funnet på siktedes klær.

Barnålene som professor Printz hadde fra siktedes klær var fra 6 – 8 mm. lange.

Som tabellen over nålelengder for materialet fra kjelleren viser er variasjonen i nålelengder lite. Middellengden stemmer godt med de nåler som er samlet på siktedes klær.

Trær med så korte barnåler er ikke alminnelige. Man finner slike trær i underbestandet hvor det er mangel på lys slik at veksten blir sterkt nedsatt på grunn av beskygning. Skuddene på de tørre kvister som fulgte med prøvene var meget korte og bar preg av å stamme fra et undertrykt tre.

Lengden av barnålene vil således være forskjellig alt etter de vekstbetingelser som står til rådighet der treet vokser.

Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrykte, jevnt avsmalende mot toppen, og uttrukket til en skarp spiss.

Ved å sammenlikne snitt av barnål-materiale fra kjelleren med snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær, viste det seg å være full overensstemmelse også m.h.t. nålenes form.”¹⁷

Mork konkluderte slik angående barnålene:

”Som konklusjon av denne undersøkelse kan jeg si med absolutt sikkerhet

1. Det er full overensstemmelse både i form og størrelse mellom de barnåler som stammer fra kjelleren og de barnåler som er samlet på siktedes klær.

¹⁷ Dok. 27, underbilag 13, s. 1.

Da barnålenes lengde i vesentlig grad er avhengig av vekstbetingelsene, mens formen mer er en arvelig egenskap, er det meget stor sannsynlighet for at så like barnåler, - både i lengde og form – er av samme mortre.”¹⁸

Mork returnerte ”prøvene” – dvs. det materiale han selv hadde mottatt fra Kriminallaboratoriet – ved brev av 14. mars 1958.¹⁹

4.3 Analyse av de sakkyndiges skriftlige erklæringer

Ut fra Printz’ eget skriv av 4. februar 1958 vet vi at han har fått overlevert alt politiet har samlet opp fra de angitte feltene på kjellergulvet, både nåler og løse grener, slik han har beskrevet. Det dreier seg altså om mange hundre nåler, kanskje enda flere. I rapporten opplyser han ikke noe om hva han har vurdert og hvordan det er vurdert. Han nøyer seg med følgende beskrivelse:

”Den type som forekommer i kjelleren utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en skarp spiss. Det er hevet over enhver tvil at samtlige 5 nåler som er funnet på siktedes klær alle er av denne samme type og at de i enhver henseende stemmer med nålene fra kjelleren. I en blanding vil det være helt umulig å holde dem fra hverandre.”²⁰

Betegnelsen ”forholdsvis korte nåler” er i seg selv påfallende. Mork opplyser at gjennomsnittslengden på de kjellernålene han har målt, var 7,5 mm, mens vanlig lengde på barnåler av ”alm. gran” er ca. 15,0 mm.²¹ Printz oppga i retten at vanlig lengde var 12 til 15 mm (Aftenposten 10. juni 1958). Bruken av uttrykket ”forholdsvis korte” kan rent språklig tyde på at kjellernålene har vært noe lenger enn halvparten av vanlig lengde. Men vi vet som sagt ikke hva Printz har målt, bortsett fra dressnålene, eller hva han ellers måtte ha foretatt seg med nålene, bortsatt fra å lage de preparater som Kriminallaboratoriet og Mork har omtalt.. Vi vet heller ikke om han i det hele tatt har målt noen nåler som grunnlag for utsagnet om kjellernålene som ”forholdsvis korte”, eller om utsagnet er basert på en uformell visuell inspeksjon. Om han har målt, vet vi ikke noe om hvor mange nåler han har målt, og om hvor representativt utvalget har vært. Printz sier heller ikke noe om statistisk hyppighet av forekomsten av så korte nåler, om tilsvarende hyppighet av forekomsten av nåler med den beskrevne formen, og om han mener at det er noen sammenheng eller ikke mellom lengde og form for øvrig.

Mork opplyser at han har målt ”10 nåler tilfeldig tatt ut av prøvene 9, 10, 11 og 12”, til sammen 40 nåler, altså et forsvinnende mindretall av det store antall nåler som var overlevert til Printz, som hadde mottatt ”5 prøver av forskjellig materiale fra den kjeller liket ble funnet”. Han har ikke målt nåler fra felt 13, uvisst hvorfor.

Kjellernålene beskriver han slik:

¹⁸ Dok. 27, underbilag 13, s. 2.

¹⁹ Dok. 27, underbilag 12.

²⁰ Dok. 27, underbilag 9, s. 11.

²¹ Dok. 27, underbilag 13, s. 1.

”Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrykte, jevnt avsmalende mot toppen og uttrykket til en skarp spiss.”

Denne beskrivelsen omtaler altså ikke dressnålene, som Mork ennå ikke hadde sett.

Om dressnålene uttaler Mork innledningsvis:

”Lørdag 8. mars var jeg på professor Printz’ laboratorium for å sammenligne med de preparater han hadde laget av barnåler og vedstykker funnet på siktedes klær.”²²

Så fortsetter han:

”Ved å sammenlikne snitt av barnål-materiale fra kjelleren med snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær, viste det seg å være full overensstemmelse også m.h.t. nålenes form.”

Det er vanskelig å lese dette annerledes enn at Mork ved anledningen ikke har sett dressnålene. Han er der for å sammenlikne med *”de preparater”* som Printz hadde laget, og det som blir sammenliknet er *”snitt av barnål-materiale fra kjelleren med snitt av de barnåler som var samlet på siktedes klær.”* Hvis Mork hadde sett selve nålene og foretatt en direkte sammenlikning av dem, ikke bare av preparatene, hadde det blitt omtalt eller nevnt. Kjellernålene er i det helle tatt ikke omtalt i forbindelse med møtet 8. mars 1958. De ble returnert direkte til Kriminallaboratoriet fra Mork 14. mars 1958 sammen med hans uttalelse. Hvis de hadde vært til stede hos Printz 8. mars 1958, ville det ha blitt omtalt av Mork eller Printz. Men Printz selv har ikke en gang omtalt eller nevnt dette møtet og de undersøkelsene han og Mork gjorde da.

Når Mork benytter betegnelsen *”de barnåler som var samlet på siktedes klær”* tyder dette på at Printz hadde laget preparater av samtlige fem dressnåler. Dette er også den naturlige forståelsen av Kriminallaboratoriets brev av 14. februar 1958 til Mork, hvor det ut over referansen til prøvene 9-13 fra kjelleren bare vises til *”en del preparater”* som Printz *”hadde laget av materiale som er funnet i siktedes klær.”* Det fremgår uttrykkelig av brevet at det politiet var interessert i, var en sammenlikning av kjellernåler og dressnåler. Hvis det ikke allerede var laget prøver av samtlige dressnåler, må man forvente at også disse nålene hadde blitt sendt til Mork, eller i det minste at det var opplyst at de – eventuelt enkelte av dem – fortsatt befant seg hos Printz, eventuelt hos Kriminallaboratoriet selv.

Mork kan etter dette ikke ha foretatt noen direkte sammenlikning av dressnåler og kjellernåler. Det eneste han har sammenliknet, har vært Printz’ preparater av disse nålene. Noe annet fremgår heller ikke av hans uttalelse. Hans utsagn om *”full overensstemmelse m.h.t. nålenes form”* er derfor basert på en sammenlikning av tverrsnittspreparater. Og da blir det en vesentlig svakhet ved de undersøkelsene som er foretatt, at det ikke foreligger noen opplysninger om disse preparatene, verken om antall eller om hvordan de var laget. Kommisjonen har på side 258 lagt til grunn at

²² Dok. 27, underbilag 13, s. 2.

Printz' preparater var tverrsnittpreparater. Det følger imidlertid ikke av Morks rapport, slik kommisjonen samme sted legger til grunn, at *"de sakkyndige uttaler at de studerte tverrsnittpreparater"*. Printz har heller ikke uttalt noe slikt. Men det er vel ikke så urimelig at det dreide seg om slike preparater – med de konsekvenser det må ha hatt for nålene – og at de to har sett på preparatene sammen.

Morks utsagn om nålenes form i retten, slik disse er gjengitt i pressen²³, er også forenlige med at det bare er tverrsnittet han har undersøkt.

De undersøkelser disse to sakkyndige har foretatt, kan – på grunnlag av Kriminallaboratoriets oppdragsbeskrivelse til Mork og deres egne skriftlige uttalelser – sammenfattes slik:

Printz har besiktiget og målt de fem dressnålene. Han har ikke målt noen kjellernåler. Han har åpenbart besiktiget kjellernåler. Hvor mange og på hvilken måte er ikke opplyst. Han har sammenliknet tverrsnittspreparater av dressnåler – antakelig av alle – og av kjellernåler. Nærmere opplysninger om antall preparater og hvorledes de har vært undersøkt, bortsett fra at de antakelig har vært mikroskopert, foreligger ikke.

Mork har besiktiget og målt 40 kjellernåler, tilsynelatende tilfeldig utplukket fra fire av de fem prøvene har fikk tilsendt. Hvorfor han ikke har målt noen fra den femte prøven, er ikke opplyst. Han har ikke sett dressnålene, men har på samme måte som Printz sammenliknet tverrsnittspreparater fra dem med tverrsnittspreparater fra kjellernålene.

Om trær med barnåler av slik lengde som det er tale om her, uttaler Mork videre:

*"Trær med så korte barnåler er ikke alminnelige. Man finner slike trær i underbestandet hvor det er mangel på lys slik at veksten blir sterkt nedsatt på grunn av beskygning. Skuddene på de tørre kvister som fulgte med prøvene var meget korte og bar preg av å stamme fra et undertrykt tre."*²⁴

Han forklarer altså hvor man kan finne trær med korte nåler. Det er vanskelig å forstå utsagnet annerledes enn at selv om slike trær ikke er alminnelige, er de heller ikke direkte sjeldne. Og han bekrefter samtidig at samtlige nåler på et undertrykt tre vil være korte.

Det fremgår videre av Printz' og Morks uttalelser at de nålene som ble undersøkt, ikke var så like som det blir gitt inntrykk av. I sin opprinnelige rapport av 4. februar 1958 omtalte Printz ikke lengden. Dette skjedde først i rapporten av 6. juni 1958, hvor det blant annet er uttalt:

²³ Jf. nedenfor under punkt 4.

²⁴ Dok. 27, underbilag 13, s. 2.

”Til sammenligning måler nålene fra siktedes klær i mm henholdsvis 6, 7, 7, 7,5, 8, gjennomsnittlig 7,1 mm.”²⁵

Dette samsvarer med Morks opplysning på side 2 i rapporten av 11. mars 1958:

”Barnålene som professor Printz hadde fra siktedes klær var fra 6-8 mm. lange.”²⁶

Den lengste dressnålen hadde altså en lengde på 133 % av den korteste.

Alle nålene som ble målt var altså korte. Men innenfor kortheten var det en ikke ubetydelig variasjonsbredde. Dressnålene varierte som nevnt mellom 6 og 8 mm, mens de 40 kjellernålene som Mork målte, varierte mellom 5 og 9 mm. Den lengste kjellernålen hadde altså en lengde på 180 % av den korteste.

I den nevnte rapporten av 6. juni 1958 sier Printz om kjellernålene:

”Lengden av nålene fra juletreet ligger i middel mellom 6,8 og 8 mm med en gjennomsnittlig lengde på 7,2 mm.”²⁷

Her har Printz åpenbart tatt for seg Morks gjennomsnittstall fra de feltene han hentet nåler fra, og beregnet et gjennomsnitt av disse gjennomsnittene. Det foreligger således ingen opplysninger om at Printz hadde hatt tilgang til kjellernålene etter at Mork hadde returnert dem til Kriminallaboratoriet. Her har han imidlertid regnet galt. Rett tall er ikke 7,2 mm, men 7,4 mm. Selv om differansen er beskjeden, er den allikevel karakteristisk for presisjonsnivået.

Disse lengdevariasjonene for de målte nålene samsvarer dårlig med påstanden om identitet. Og når det gjelder representativiteten av de målte nålene kan det ikke ses bort fra at det bare er nåler fra fem av i alt åtte felter som er målt.

5 Barnålbeviset under hovedforhandlingen i 1958

5.1 Pressedekningen

Pressedekningen etterlater ikke spor av at disse sakkyndige har uttalt seg med mindre sikkerhet under hovedforhandlingen enn i de skriftlige erklæringene – snarere tvert imot.

5.1.1 Aftenpostens morgenummer 10. juni 1958:

”Professoren (Printz) hevdet at nålene utvilsomt var av samme type som nålene på juletreet. De har en ytterst sjelden og eiendommelig form, usedvanlig korte, fra 5 til 8 mm, vanlig lengde på nålene av norsk gran er 12 til

²⁵ Dok. 74, s. 2.

²⁶ Dok. 27, underbilag 13, s. 2.

²⁷ Dok. 74, s. 2.

18 mm. Dessuten var de spissere og mer ovale enn vanlige barnåler. Professoren hadde aldri sett maken, og han hadde til og med vært inne på den tanken at juletreet kunne skrive seg fra Kaukasus.”

Morks oppsummering er gjengitt slik:

”Professor Elias Mork ved Norges skogforskningsvesen var ved sine undersøkelser av barnålene kommet til samme resultat. Minst 95 prosent av nålene på den norske gran er lengre og av en annen form enn de undersøkte, og hvis Torgersen ikke hadde fått de fem nålene på seg av juletreet i kjelleren, ville det vært høyst eiendommelig om ikke iallfall en av dem hadde vært av den vanlige typen.”

På spørsmål fra statsadvokaten om Mork ville betegne det som sikkert at Torgersen ikke kunne ha fått disse barnålene på seg noe annet sted, er Morks svar gjengitt slik:

”Så sterkt vil jeg ikke uttrykke meg, men på grunnlag av den fullstendige overensstemmelse både i størrelse og form vil jeg si at det er meget stor sannsynlighet for at han har fått dem på seg av juletreet på åstedet.”

5.1.2 Arbeiderbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Barnålene på klærne sjeldne og av samme type som de på stedet.”

Brødtekst:

””Jeg kan med sikkerhet si at det er full overensstemmelse mellom nålene som er funnet på Torgersen og de som lå på åstedet, sa professoren (Mork). – Jeg vil gå så langt som å si at det er meget stor sannsynlighet for at det er de samme!””

I følge avisen begrunnet Mork begrunnet dette på følgende måte:

”For det første kan man se på størrelsen. Jeg har foretatt en rekke prøver, og alle viser at disse barnålene er utrolig korte – vanlige nåler er over 12 millimeter, disse er helt ned til 5 millimeter. Minst 95 % av alle barnåler er lenger enn de som ble funnet på åstedet, og i tillegg til dette har man flere andre iakttagelser: lengden bestemmes av miljøet, mens formen viser til arveegenskapene, og nettopp i dette tilfellet står man overfor en helt usedvanlig form.”

Han fortsatte:

”Fra 1935 begynte jeg med undersøkelser som gikk ut på å granske nedfall fra trærne, og disse erfaringene gjennom et tidsrom av sju år, har jeg samlet i et tidsskrift som retten kan se her. I de mange hundre prøvene som ble foretatt,

har jeg aldri sett en barnål med en form som de som ligger på rettens bord, og som ble funnet på åstedet. Det er ganske eiendommelig at ikke en av de fem på tiltaltes klær stemmer overens med de mange millioner som finnes i skogene våre. Hvis man derimot blander dem med nålene fra åstedet, ville det være helt umulig å finne noen som helst slags forskjell.”

Referatet fortsetter slik:

*”Professor Henrik Printz sa også at de fem nålene hos Torgersen var av samme type som de på åstedet og alle var helt sjeldne.
-Værs’go, ærede lagrett, sa statsadvokat Dorenfeldt – Se selv på barnålene – disse er fra åstedet, disse tiltaltes klær. Og jeg vil be professoren gjenta sin konklusjon!”*

I rettsboken fra hovedforhandlingen er det protokollert i tilknytning til dette punktet i Printz’ forklaring:

”Han foreviste barnåler fra kjelleren i Skippergt. 6B og fra tiltaltes brunstripede dress,…”

Det er ikke sagt noe i rettsboken om hvor mange barnåler som har vært fremvist, hvordan de har vært utvalgt eller om hva som har vært uttalt i tilknytning til dem. Utsagnet om fremvisning av barnåler *”fra tiltaltes brunstripede dress”* står også i motsetning til det som er den naturlige konsekvens av Kriminallaboratoriets brev til Mork og av Morks uttalelse av 11. mars 1958, Morks utsagn, nemlig at det har vært laget preparater av samtlige fem dressnåler. Det kan åpenbart ikke ses bort fra at det bare er kjellernåler som har vært vist frem.

5.1.3 Morgenbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Professor Printz: ”Barnålene så sjeldne at det ikke er rom for tvil”

Brødtekst:

*”De sakkyndige er begge kommet til den konklusjon at nålene som ble funnet i Torgersens klær, med liten margin av tvil, stammer fra grantreet som lå ved siden av liket i Skippergaten 6 b....Han (Printz) ble straks klar over at nålene (fra Torgersens dress) har en meget eiendommelig form. De er korte og spisse. – Det er hevet over tvil at de stammer fra treet i mordkjelleren, sa Printz.
Lagmannen: ”Hevet over tvil, sa De?”
Printz: ”Ja, grannålene er av en så sjelden type at det efter min mening ikke er rum for tvil. ...
Professor Elias Mork bekreftet Printz uttalelser på alle punkter.
Sammenligning av nålene i klærne og nålene direkte på treet viser full overensstemmelse.
Dorenfeldt: ”Kan De gi oss noen sannsynlighetsgrad?”*

Mork: ”Jeg vil nødig nevne prosenttall, men vil si at jeg anser det for meget sannsynlig at nålene stammer fra samme tre.””

5.2 Oppsummering av barnålbeviset i retten

De sakkyndiges forklaringer i retten kan etter dette oppsummeres slik:

1. Kjellernålene og dressnålene var så like at de ikke kan holdes fra hverandre i en blanding (Begge).
2. Barnålenes lengde er avhengig av vekstbetingelsene, mens formen mer er en arvelig egenskap. (Mork)
3. Både kjellernåler og dressnåler hadde en sjelden form, som de sakkyndige aldri hadde sett maken til. Sjeldenheten innebar at dressnålene måtte stamme fra juletreet i kjelleren. Her var det ikke rom for tvil (Printz). I det minste var dette meget sannsynlig (Mork).

Det er i avisreferatene ingen spor av at forsvarer har forsøkt å avsvække effekten av forklaringene fra Printz og Mork.

5.3 Nærmere om de sakkyndiges forklaringer under hovedforhandlingen

5.3.1 Printz

I sin skriftlige erklæring uttalte Printz at nålene ”*utmerker seg ved å ha forholdsvis korte nåler som er temmelig jevnt avsmalnende oppover og i toppen uttrukket til en smal spiss*”. Han ga altså en ren beskrivelse av nålene, men uttalte ikke noe om sjeldenhet eller forekomstfrekvens av slike nåler. Det var først i retten han hevdet at de hadde en ytterst sjelden og eiendommelig form og at de derfor måtte stamme fra samme tre. Om dette ga han nå – i motsetning til hva som fremgår av hans skriftlige erklæring – uttrykk for enda større sikkerhet enn Mork. Noe empirisk grunnlag for påstanden om sjelden form har han åpenbart ikke presentert.

I følge Aftenpostens referat beskriver han dressnålene med en lengde på 5 til 8 mm. Dette er galt. Her har han kombinert korteste kjellernål med korteste dressnål og etablert et inntrykk av at dressnålene var enda kortere enn de faktisk var.

På samme måte som Mork sammenlikner han formen – ”*spissere og mer ovale*” – med formen på vanlige barnåler med lengde på 12 – 18 mm eller mer, og overser sammenhengen mellom vekst- og lysforhold, lengde og form, jf. nærmere nedenfor under punkt b.

5.3.2 Mork

Arbeiderbladets referat fra 10. juni 1958 omtaler Morks omtale av en artikkel han hadde skrevet. Utsagnet kan neppe forstås annerledes enn at Mork her viste frem det empiriske grunnlaget for påstanden om sjeldenhet. Innholdet har han åpenbart ikke redegjort nærmere for.

Det aktuelle tidsskriftet var ”*Meddelelser fra Det norske Skogforsøksvesen*” nr. 29 for 1942, hvor Morks artikkel ”*Om strøfallet i våre skoger*” er tatt inn på sidene 297-355.

For fullstendighets skyld gjengis Morks beskrivelse av formålet med arbeidet (artikkelen side 300):

”Hensikten med dette arbeid er å finne en del tall for:

- 1. Strøfallets størrelse i granskog i de forskjellige måneder i året.*
- 2. Hvor store mengder tørrstoff humusdekket årlig tilføres gjennom strøfallet fra trærne i forskjellige skogstyper.*
- 3. Variasjonen i strøfallets størrelse hos gran, bjørk og furu fra år til år.*
- 4. Strøfallets størrelse i forhold til tørrvekten av den årlige stammetilvekst.*
- 5. De forskjellige strøslags innhold av kalk, kalium, fosforsyre og totalvelstoff.*
- 6. Hvor store mengder av de nevnte næringsstoffer humusdekket årlig tilføres gjennom strøfallet fra trærne.*
- 7. Jordbunnens innflytelse på bjørkelauvets kalkinnhold.”*

Han beskriver deretter innsamlingen, som har funnet sted på ”5 av Skogforsøksvesenets faste prøveflater, hvorav 3 er bestokket med gran og 2 med furu”. Av granflatene var en beliggende i 40-årig granskog i Ås, beskrevet som ”ensaldret granskog oppkommet av naturlig foryngelse på morénejord rik på finpartikler”, jevnt bestokket, av bonitet A og en bestandsalder på 39 år. En flate befant seg i ”ca. 60-årig granskog” i Veldre i Ringsaker, beskrevet som ensartet granskog på jordbunn bestående av finkornet morénejord og med bonitet C. Den tredje bestanden, som befant seg i ca. 800 meters høyde på Hirkjølen i Ringebu, er beskrevet som ikke helt ensaldret med overbestand som var ca. 130-140 år med enkelte eldre trær og en del yngre underskog av gran, voksende på ”steinet morénegrus som også inneholder atskillig finmateriale”. Ut over dette er vekstforholdene for de enkelte trær det ble samlet inn nedfall fra, ikke omtalt i artikkelen, men som det fremgår, har det dreid seg om utvokste trær, muligens med noen unntak for Hirkjølen. Frekvensen av nåler fra det som Mork selv omtaler som undertrykte trær har åpenbart vært svært lav i det innsamlete materialet, om det i det hele tatt har vært noen.

Det er videre opplyst at nedfallene ble sortert med pinsett i fraksjoner, hvorav grannåler var én. Deretter ble prøvene tørket, veid og finmalt før det ble foretatt kjemiske analyser.

Referatet fra Morks forklaring etterlater et inntrykk av at han hadde studert enkeltnåler i forbindelse med denne innsamlingen, og at utsagnet om sjeldent utseende har støtte i funnene som er beskrevet i artikkelen. Men noen slik utlegning av hans forklaring er det, som det fremgår, ikke belegg for. Formålet med undersøkelsen har vært et ganske annet enn å undersøke enkeltnåler, og artikkelen inneholder da heller ikke en eneste opplysning om lengde eller annet utseende på de nålene som har vært samlet inn, verken enkeltvis eller i større mengder.

De sidene av Morks artikkel som omhandler innsamlingen (sidene 299-325), vedlegges som bilag til denne utredningen.

Mork har i sin skriftlige erklæring uttalt at kjellernålene hadde en sjelden form. Noe empirisk grunnlag for dette utsagnet har heller ikke han omtalt. Utsagnet om at 95 % av alle barnåler er lengre enn kjellernålene er heller ikke underbygget empirisk.

Mork har også uttalt i den skriftlige erklæringen at *”(h)os vanlige barnåler er tverrsnittet av nålene temmelig likt helt til ca. 80 % av nålelengden.”* Men dette utsagnet må åpenbart referere seg til det han selv omtaler som vanlige barnåler, med vanlig lengde på ca. 15 millimeter. Utsagnet kan ikke tolkes slik at de generelle utsagnene om tverrsnittet også gjaldt for de korte nålene. Og – hvis utsagnet i det hele tatt skal ha relevans – bygger det også på en forutsetning om at korte barnåler på 5 – 8 mm normalt har samme tverrsnitt som vanlige barnåler på 12 – 15 med mer eller mer. Men dette er en forutsetning som ikke er holdbar. Plantefysiologiske forhold medfører at barnåler som er korte på grunn av dårlige vekst- og lysforhold, får et slikt utseende som kjellernålene og dressnålene hadde. At det ville ha vært oppsiktsvekkende hvis en fullt utvokst barnål som har hatt tilfredsstillende lysforhold, hadde hatt en slik form, har Mork sikkert rett i. Men det er irrelevant.

Og Morks utsagn om at *”hvis Torgersen ikke hadde fått de fem nålene på seg av juletreet i kjelleren, ville det vært høyst eiendommelig om ikke iallfall en av dem hadde vært av den vanlige typen,”* bygger også på en forutsetning om en jevn fordeling av alle nåler i alle trær og i alle store eller små granskogmiljøer. Men heller ikke denne forutsetningen er holdbar. Hva man får på seg av nåler i granskogen, er avhengig av lys- og vekstforhold for de konkrete trærne man kommer i direkte fysisk kontakt med. Er man bare i kontakt med ett lite og veksthemmet tre, får man bare korte nåler på seg, uansett om granskogen rundt omkring er full av nåler på 12-15 mm eller mer. Det er påfallende at Mork ikke har sett dette, all den stund han har vært klar over at man *”finner slike trær i underbestandet hvor det er mangel på lys slik at veksten blir sterkt nedsatt på grunn av beskygning.”* At veksthemmete trær kan få bare korte nåler, bekreftes til overmål av det tre saken gjelder - juletreet i kjelleren i Skippergata 6 b.

5.4 Vektleggingen av barnålbeviset i aktors og forsvarers prosedyre

De sammenfallende pressereferatene fra statsadvokat Dorenfeldts prosedyre viser hvilken vekt han har lagt på barnålbeviset.

Dagbladet 13. juni 1958 gjengir ham slik:

”Barnålene er etter min mening et meget sterkt bevis. De – og bittet i brystet – er etter påtalemyndighetens mening så sterke bevis at de hver for seg ville være nok til å felle Fredrik Torgersen – selv om det ikke hadde vært andre bevis.

...

Jeg tror det skal være meget vanskelig og betenkelig for vanlige lekfolk å sette ut av betraktning fullstendig sikre utsagn fra våre fremste vitenskapsmenn på områdene.

Barnålene er et naturvitenskapelig bevis av aller høyeste betydning.”

I Arbeiderbladet for 14. juni 1958 heter det:

”Barnålene er et enda sterkere bevis (enn avføringsbeviset), sa Dorenfeldt....Retten har hørt de sakkyndiges vurdering som må anses som et naturvitenskapelig bevis med den aller største vekt. Ikke én av nålene fra tiltaltes klær stammet fra de millioner trær i vårt land, og skulle man foreta sammenlikninger, ville det kanskje være en i forhold til en milliard!”

Vårt Land 14. juni 1958 gjengir ham slik:

”Vi kommer nå til barnålene, og de gjør oss enda sikrere. Vi har fått uttalelser fra internasjonale eksperter, og barnålene er et avgjørende naturvitenskapelig bevis. Ikke en av de fem barnålene var av en annen type enn de som fantes på juletreet i kjelleren. Den muligheten som foreligger for at nålene ikke stammer fra Skippergata, kanskje en av en milliard, må settes ut av betraktning, sa statsadvokaten.”

Forsvareren har på sin side akseptert at barnålene var meget sjeldne. I Aftenposten 14. juni 1958 er han gjengitt slik:

”Barnålene er riktig nok sjeldne her i landet, men dressen som disse ble funnet i, hadde Torgersen kjøpt av en fange som hadde ført en meget omflakkende tilværelse rundt i verden. Hvem vet om ikke dressens opprinnelige eier en eller annen gang har ligget under en gran av samme typen som juletreet i Skippergata b.”

Denne aksepten av sjeldenhet har han selv bekreftet i et brev av 23. juli 1964 til Torgersen, hvor han skriver:

”...endelig fremgår det av mine prosedyrenotater for så vidt angår barnålene at jeg der aksepterte professor Morks uttalelse om at barnålene av denne sort var sjeldne i Norge, men reiste spørsmålet om hvor sjeldne de var i Sverige og hvordan det lå an med kjøpet av dressen.”

Uten nærmere kjennskap til hva som hadde skjedd med dressen i den tidligere eiers eiertid, kunne han ikke annet enn å presentere en hypotese som åpenbart ikke kan ha gjort noe inntrykk på lagretten.

5.5 Oppsummering av barnålbeviset under hovedforhandlingen

De opplysninger som foreligger om behandlingen av barnålbeviset under hovedforhandlingen, kan etter dette oppsummeres slik:

- (1) De sakkyndige har forklart – uten å gi uttrykk for tvil –
 - a) at dressnålene og kjellernålene var identiske, i den forstand at de i en blanding ikke kunne skilles fra hverandre, og
 - b) at identiteten var ekskluderende, i den forstand at det dreide seg om nåler som hadde en så sjelden lengde og form at de sakkyndige ikke hadde sett maken før, og at det da måtte legges til grunn at både dressnåler og kjellernåler stammet fra treet i kjelleren – ”*hevet over tvil*” og ”*ikke rom for tvil*” i følge Printz (Morgenbladet 10. juni 1958) , ”*meget stor sannsynlighet*” i følge Mork (Aftenposten, Arbeiderbladet og Morgenbladet 10. juni 1958).
- (2) Statsadvokat Dorenfeldt har i sin prosedyre ansett barnålbeviset alene for å være tilstrekkelig til å felle Torgersen, omtalt dette beviset som ”et naturvitenskapelig bevis av første klasse” og erklært at muligheten for at dressnålene stammet fra et annet sted enn kjelleren i Skippergaten 6 b var så liten som en til en milliard.
- (3) At barnålene var meget sjeldne, har vært akseptert av forsvareren.
- (4) Lagretten må nødvendigvis ha ansett barnålbeviset som et meget tungtveiende bevis mot Torgersen.

6 Statsadvokat Dorenfeldts uttalelser av 17. desember 1958 og 4. juni 1976

Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 stemmer på alle punkter overens med gjengivelsene i pressen av hans prosedyre. Her uttaler han om barnålbeviset:

”Det tredje tekniske bevis var barnålene. Dette er et naturvitenskapelig bevis av første klasse, fordi det viste seg at det her gjaldt barnåler av en så ekstraordinær art at de sakkyndige kunne trekke konklusjoner som ellers ikke ville vært mulige. Jeg henviser her til uttalelser fra professor Henrik Printz og særlig fra professor Elias Mork (...). Jeg vil minne lagmannsretten om at professor Mork opprettholdt denne konklusjon under hovedforhandlingen og at han føyde til at det som ytterligere gjorde sannsynligheten så stor, var dette at alle de 5 barnålene som ble funnet på Torgersens brunstripete dress, var lik barnålene på treet fra åstedet. Det at ikke en av disse nåler var fra et annet tre, var så påfallende at det ytterligere understreket konklusjonen.”

At barnålbeviset var av sentral betydning, ble gjentatt av Dorenfeldt – nå riksadvokat – i et brev av 4. juni 1976 til statsadvokat Wiker, som hadde behandlet

gjenopptakelsessaken i 1973/76 for påtalemyndigheten. Brevet er gjengitt på side 87 i statsadvokat Frønsdals uttalelse av 26. februar 1998 til gjenopptakelsesbegjæringen av 17. desember 1997. Av brevet gjengis følgende:

”I går fikk jeg oversendt et eksemplar av Høyesteretts kjøremålsutvalgs kjennelse av 31/5 d.å. I kjennelsen er bl.a. sitert en uttalelse fra herr statsadvokaten, se særlig s. 7, hvor det bl.a.heter: ”Jeg vet imidlertid at aktor under den opprinnelige hovedforhandlingen ga uttrykk for at barnålene ikke utgjorde noe bevis av betydning, og derfor ikke bygget noe på dette funn.” Jeg ble meget forbauset over å lese denne uttalelse, som er stikk i strid med hva jeg uttalte under hovedforhandlingen, hvilket også fremgår av min inngående redegjørelse i påtegningskriv av 17/12.1958,...

*...
Jeg fremholdt således at dette tekniske bevis – blant alle de andre – var et naturvitenskapelig bevis av første klasse.”*

I ettertid vedkjente Dorenfeldt seg altså uttrykkelig den skråsikkerhet han ga uttrykk for under hovedforhandlingen. Den etterfølgende gjennomgangen vil vise at dette var en skråsikkerhet han ikke hadde grunnlag for.

7 Gjenopptakelsessaken i 1973 - 1976

Ved behandlingen av Torgersens tidligere gjenopptakelses- og gjenåpningsbegjæring har drøftelsene av barnålbeviset i det vesentlige vært konsentrert om nye sakkyndige uttalelser, og om betydningen av forklaringen fra vitnet Eilif Støleggen. Disse emnene blir behandlet hver for seg i det følgende.

7.1 Ny sakkyndig erklæring Forstkandidat Ragnvald Aaheim

Forstkandidat Ragnvald Aaheim redegjorde i et notat av 11. mars 1973 for undersøkelser han hadde gjort av grannåler fra Oslo-området og Sverige. Undersøkelsen var gjort i forbindelse med gjenopptakelsesbegjæringen fra 1973.

Aaheim uttalte blant annet:

”Lengdene er undersøkt på nokså amatørmessig måte, idet jeg ikke har hatt tid eller anledning til å gå mer nøyaktig til verks. Det skulle imidlertid gi et visst inntrykk av forholdet. I prøvene Sv, A, B og C har jeg skjønnsmessig plukket ut et visst antall lange nåler og et visst antall korte nåler.”

Han satte deretter opp følgende tabell:

*”Prøve A: ”Liten gran i dårlig vekst”: Nålelengde 4,0 – 9,5 mm.
Prøve B: ”Middels tre”: Nålelengde 4,0 – 10,0 mm.
Prøve C: ”Voksen gran i god vekst”: Nålelengde 9,0 – 16,0 mm.
Prøve Sv: prøven fra Sverige: Nålelengde 4,0 – 14,0 mm.”*

Dette ble kommentert slik:

”Gjennomsnittslengden er forholdsvis liten, men kan ikke betraktes som særlig uvanlig. Nålene er gjennomsnittlig korte hvis greinen eller treet er i dårlig vekst.”

Han uttalte videre:

”At man ved opphold i en barhytte får barnåler i klærne er helt naturlig. De barnåler som det er størst sannsynlighet for at man får først i klærne er de korte, fordi disse sitter på de kvistene som har den dårligste veksten (minst vanninnhold, tørker derfor tidligere enn de større nålene).”

Aaheim pekte altså på to forhold av sentral betydning: At nåler blir forholdsvis korte hvis treet eller grenen er i dårlig vekst, og at det er størst sannsynlighet for at man først får korte nåler i klærne når man oppholder seg i en barhytte. Det første av disse forholdene var under underkommunisert ved hovedforhandlingen i 1958. Det andre var ikke nevnt.

Uttalelsen representerte et første bidrag til klargjøring av at korte nåler ikke er så sjeldne som de sakkyndige Printz og Mork hadde gått ut fra i 1958.

7.2 Eidsivating lagmannsretts beslutning av 27. juni 1975

Aaheims utredning kommenteres slik på side 164 i beslutningen:

”Den kritikk som er reist av høyesterettsadvokat Staff mot de foretatte undersøkelser finner man ikke å kunne tillegge vekt. Det nye som er fremført i denne forbindelse er erklæringene fra forstkandidat Aaheim. Disse må nærmest oppfattes som antydninger og gir seg heller ikke ut for å være resultatet av en vitenskapelig undersøkelse. Aaheims erklæringer kan derfor heller ikke anses som bevis av betydning.”

Her kan ikke lagmannsretten ha forstått verken kjernen i barnålbeviset. Det har selvfølgelig aldri vært spørsmål om å finne frem til et bestemt tre i svenske skoger som mulig kilde til dressnålene. Det forsvareren gjorde, var å klargjøre på generelt grunnlag at dressnålene kunne ha hatt en annen kilde enn juletreet i kjelleren i Skippergaten 6 b. I den anledning påviste han også et konkret alternativ.

Og her forutsetter lagmannsretten også at en sakkyndig erklæring skal fremstå som resultatet av en vitenskapelig undersøkelse, altså stikk i strid med Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse i Rt-2001-1521, hvor det sies på side 1547 at *”(u)tvalget understreker at skriftlige sakkyndige uttalelser i straffesaker verken i 1958 eller i dag forutsettes å oppfylle de krav som stilles til vitenskapelige rapporter.”* Oppfatningen i lagmannsretten i 1975 var øyensynlig en annen.

7.3 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976

Aaheims utredninger er ikke kommentert av kjæremålsutvalget.

Det er også naturlig å se utvalgets manglende drøftelse av dette punktet i gjenopptakelsesbegjæringen i sammenheng med statsadvokat Wikers forutgående og misforståtte nedgradering av Dorenfeldts vurdering av det – en nedgradering som er indignert imøtegått av Dorenfeldt selv etter at utvalgets kjennelse forelå, jf. foran under punkt 6 avslutningsvis.

8 Gjenopptakelsessaken i 1997-2001

8.1 Nye sakkyndige utredninger

8.1.1 Professor dr. philos. Carl Morten Motzfeldt Laane og professor dr. philos. Klaus Høiland

Professor dr. philos. Carl Morten Motzfeldt Laane og professor dr. philos. Klaus Høiland avga 16. september 1998 en omfattende rapport i forbindelse med gjenopptakelsessaken 2000/2001. Begge arbeidet da ved Biologisk institutt ved Universitetet i Oslo.

Laane og Høiland har følgende kommentar til Morks utsagn at formen er en arvelig egenskap:

”Det er vanskelig å skjønne hva Elias Mork mener om arv og miljø her. Korte nåler av flat, tilspisset form er vanlige hos små undertrykte grantrær i skyggefull skog. Flat form er en fysiologisk respons på lite lys, dvs. stor overflate i forhold til volum. Formen må derfor være betinget av miljøet like mye som størrelsen. Uttalelsene fra Elias Mork kan ikke stemme med økofysiologiske fakta.”

Av betydelig interesse i forbindelse med gjenåpningsspørsmålet er også det som sies videre om feltarbeid i forbindelse med innsamling av barnåler (rapporten side 15):

”For å komme til bunns i problematikken omkring barnåler, blant annet for å bringe på det rene hvor vanlig barnåler er i klær og hvor ofte trær med korte barnåler kan bli funnet, gjorde den ene av rapportforfatterne, Klaus Høiland, en liten undersøkelse.

I Klaus Høilands ytterjakke ble det 1. mai 1998 i høyre ytterlomme funnet tre barnåler, hvorav én av dem (...) hadde noenlunde samme lengde og og flate, tilspissede form som oppgis for barnålene fra åstedet og siktede. Klaus Høiland hadde på seg ytterjakka søndagen i forvegen i forbindelse med konfirmasjonsselskap på Nesodden og et par påfølgende søndager før dette på tur i Kongeskogen på Bygdøy (Oslo). Ytterjakka er ikke hverdagstøy. Dessuten ble det funnet en barnål i bukseoppbretten.

Videre ble bukselommene til Klaus Høilands hovedfagsstudent, Vegar Bakkestuen, undersøkt 18. mai 1998 med hensyn til barnåler. Han hadde vært på befarings i forbindelse med en undersøkelse (i regi av Norsk institutt for naturforskning (NINA)) av Romeriksporten i Østmarka samme dag og oppholdt seg i granskog. Buksa hadde vært vasket noen dager i forvegen. I begge forlommer ble det funnet rundt 20 barnåler, hvorav 10 nåler ble trukket tilfeldig og målt (...). Det interessante i sakens anledning er at gjennomsnittslengden, 8,15 mm, ikke er så mye mer enn maksimumslengden som oppgis for nålene fra siktete. Fem av disse 10 nålene måler 8 mm eller mindre, én av dem til og med 5 mm, dvs. 1 mm kortere enn den minste nåla fra siktete. Disse 5 nålene er også avflatete og uttrukket til en skarp spiss.

Det er derfor ikke sjelden å finne barnåler i tøy, og viktig i sakens anledning slett ikke uvanlig tilfeldigvis å finne barnåler som i lengde og form passer med lengde og form til barnålene fra åstedet og siktete.

Den 3. mai samlet Klaus Høiland nåler fra forskjellige grantrær i skogen i Bragernesåsen i Drammen. ... I tre av prøvene var nålene gjennomsnittlig over 11 mm lange og trinne. Disse stammet fra trær i god vekst, unge og små eller eldre og store. I de tre andre prøvene var derimot nålene gjennomsnittlig fra 8 mm og mindre, og flattrykte, jamt avsmalnende mot toppen og uttrukket til en skarp spiss. Altså, så nøyaktig det går an lik de nålene som beskrives fra åstedet og de postuleringer som er gjort omkring nålene fra siktete. Disse tre prøvene skrev seg fra henholdsvis et ca 4 m høyt undertrykt tre i skyggefull skog (...); et ungt, ca 0,5 m høyt undertrykt tre i skygge under en stor gran (...); og små sisteskudd fra et eldre og stort tre (...). Elias Morks påstander (Dok 27 underbilag 13) "Trær med så korte nåler er ikke alminnelige." og "Barnålene i materialet fra kjelleren har dessuten en sjelden form idet de er flattrykte..." stemmer ikke med virkeligheten da en rask undersøkelse av grantrær i et skogområde i Bragernesåsen i Drammen, ikke valgt ut primært for å studere gran, avdekket at trær med korte, avflatete nåler er vanlig, spesielt i busksjiktet."

30. mai 1998 gjorde Høiland en ytterligere prøve. Denne er beskrevet slik i "Blyttia (Norsk botanisk forenings tidsskrift, bind 61, hefte 2 (Oslo2003) på side 96:

*"De to foregående prøvene viste at grantrær med korte, avflatete og jamt tilspissete nåler ikke er sjeldne og at slike nåler lett drysser av (og kan havne i klær). For å teste hvor lett slike nåler løsner fra undertrykte trær, ble tre slike trær studert ved Sognsvatn i Oslo 30. mai av KH. Greinene ble rystet og nåler fanget opp i papirposer. Fra hvert tre ble 10 tilfeldige nåler målt. Ikke uventet holdt praktisk talt alle sammen seg innafor målene til nålene fra både åstedet og siktete. Nålene fra de tre trærne målte henholdsvis 4,5-10,5, 5-9 og 4,5-7,5 mm. Fra ett av trærne var de avdryssete nålene sågar gjennomsnittlig mindre (5,9 mm) enn noen av de opprinnelige nålens minimumsmål (6 mm)."*²⁸

Laane og Høiland bekrefter altså på generelt grunnlag sammenhengen mellom korte nåler og flat form, begrunnet i økofysiologiske fakta, og at trær med korte, avflatete nåler er vanlige, spesielt i busksjiktet. Dette bekreftes empirisk av markundersøkelser

²⁸ Tidsskriftet er fremlagt som bilag 1 til gjenopptakelsesbegjæring av 23. februar 2004.

som de selv har foretatt. Med dette som utgangspunkt påviser de at Morks utsagn om sjeldenhet med hensyn til lengde og form ikke var riktig. Laane og Høiland bekrefter videre, under henvisning til funnene i Høilands egne, men først og fremst i Bakkestuens lommer, at det ikke er uvanlig etter en skogtur å finne barnåler i klærne som samsvarer med dressnålene med hensyn til lengde og form for øvrig.

8.1.2 Institutt for skogforskning

Påtalemyndigheten engasjerte i 1999 Institutt for skogforskning (heretter NISK) til å vurdere sider ved barnålbeviset. I instituttets brev av 23. november 1999, undertegnet av professor dr. agric. Kåre Venn, professor dr. agric. Kristian Bjør, avdelingssjef dr. scient. Richard Horntvedt og seniorforsker Bjørn Tveite, er oppdraget beskrevet slik:

”Så langt vi forstår Deres henvendelse foreligger følgende spørsmål knyttet til de skriftlige uttalelsene fra professorene Printz og Mork. Deres rapporter var basert på deres undersøkelser gjort på utlevert materiale og inneholdt deres vurderinger av resultatene i forhold til saken:

- 1. Om arbeidene (altså de skriftlige uttalelsene) var forsvarlige*
- 2. Om kompetanse for å avgi slike uttalelser var tilstede i 1958*
- 3. Om disse 2 professorer eventuelt må anses å ha hatt nødvendig kompetanse*
Vår uttalelse skal ifølge mandatet omfatte det som er nevnt under punktene 2 og 4 i rapporten fra professor Printz.”

I det samme brevet ble deler av forespørselen besvart som følger:

”Vi mener at de to oppnevnte, professorene Printz og Mork, må ansees som særdeles innsiktsfulle og pålitelige vitenskapsmenn, som har foretatt sine undersøkelser på en omhyggelig og objektiv måte. Vi kan ikke se at man på daværende tidspunkt kunne ha angrepet saken på en bedre måte enn det disse to gjorde. ---

Vi er av den oppfatning at professor Mork hadde rett i at trær med nåler av slik form og størrelse som beskrevet, forekommer sjelden. Professor Morks konklusjon om at alle nålene sannsynligvis stammet fra samme tre, finner vi også rimelig. ---

Etter vår oppfatning er sannsynligheten for at trær med så spesielle nåler skal kunne finnes i et tilfeldig utvalg av grantrær liten, og i et utvalg av juletrær enda mindre. ---”

Til utsagnet om at Printz og Mork har foretatt sine undersøkelser på en omhyggelig og objektiv måte vises til analysen under punkt 4.3 foran. Ut fra deres egen beskrivelse av hva de faktisk har foretatt seg, er det vanskelig å si noe som helst om graden av objektivitet og særlig – om graden av omhyggelighet.

Rapporten fra Laane og Høiland er ikke kommentert i denne uttalelsen.

I brev av 15. mai 2001 uttalte de samme representantene for Institutt for skogforskning følgende:

”Vi kan ikke se at Laane og Høilands rapporter rokker ved Printz og Morks konklusjoner om likheten mellom de objekter som ble funnet både på siktede og på åstedet, for vår del først og fremst når det gjelder barnålene. Spesielt når det gjelder barnålene har vi fortsatt tillit til Printz og Morks vurdering av at nålene fra siktede og fra åstedet var så like at de ikke kunne skilles fra hverandre i en blanding av begge.”

Det uttales videre:

”Neste spørsmål blir så hvor sannsynlig det var at siktedes klær kunne inneholde disse objektene, men fra andre kilder. For barnålenes vedkommende har Laane og Høiland samlet inn prøver av grannåler fra forskjellige steder, og målt lengde, bredde og spissvinkel på disse. Printz og Mork hevdet at nålene var svært spesielle mht. størrelse og form. De var uvanlig korte (6-8 mm), og med en langt uttrukket spiss, mens vanlige grannåler oftest er over dobbelt så lange og har buttere spiss. L & H konkluderer sin undersøkelse med at grannåler av slik størrelse og form som på siktede og åstedet ikke er så uvanlige.

Vår vurdering er at L & H har vist at så korte og tilspissete grannåler kan finnes på grantrær.”

I brev av 29. juni 2000, undertegnet av de samme som undertegnet brevet av 23. november 1999, redegjorde NISK for en sammenlikning av kjellernålene med tre av Laane og Høilands funn – to fra Sognsvannområdet og ett fra Drammensområdet. Disse oppsummeres slik:

”Tabellen viser at nåler med samme gjennomsnittslengde og bredde som de fra Skippergt. 10 (feilskrift for Skippergt. 6b) kan forekomme i andre prøver. Det er ingen statistisk signifikant forskjell i lengde og bredde mellom de fire nålegruppene vi har undersøkt.”

Det konkluderes slik:

”Vi finner hos nålene fra Skippergt. 10 (feilskrift for Skippergt. 6b) ingen karaktertrekk som skiller dem fra Laane og Høilands prøver.”

Senere uttales det:

”Laane og Høilands undersøkelser viser at enkelte utvalgte trær kan ha mer eller mindre av nåler av liknende type som de fra Skippergt. 10. Dette finner vi også er korrekt.”

Og dette gjentas:

”Etter vår mening har Laane og Høiland bidratt til å få frem at man i skog kan finne trær som har mer eller mindre av nåler med lengde og bredde og spissvinkel lik nålene fra det gamle juletreet i Skippergt. 10.”

De fire representantene fra Institutt for skogforskning har altså nå – etter å ha gått gjennom erklæringene fra Laane og Høiland – akseptert deres funn og konklusjoner, og sagt seg enige i at trær med nåler som har samme lengde og form som kjellernålene

– og dermed også med dressnålene – forekommer. Laane og Høilands utsagn om at ”(k)orte nåler av flat, tilspisset form er vanlige hos små undertrykte grantrær i skyggefull skog” er ikke imøtregått. Utsagnet fra brevet av 23. november 1999 om rimeligheten av Morks konklusjon om at det var sannsynlig at dressnåler og kjellernåler var fra samme tre, er ikke gjentatt. Dette kan vanskelig forstås annerledes enn en aksept av at det ikke fantes empirisk belegg for et slikt utsagn. Det var på dette tidspunktet altså enighet mellom samtlige etterfølgende sakkyndige som hadde uttalt seg, om at det ikke var belegg for påstandene fra Printz og Mork om sjelden lengde og form – med de konsekvenser dette ble tillagt – og heller ikke belegg for Morks påstand om at formen er en arvelig egenskap.

8.2 Borgarting lagmannsretts kjennelse av 18. august 2000

Om dette spørsmålet gjengir lagmannsretten innledningsvis konklusjonene i de skriftlige erklæringene fra Printz og Mork – herunder Morks utsagn om sannsynligheten for at kjellernåler og dressnåler kom fra ”samme mortre” – og de avsnittene som er sitert foran fra avgjørelsene fra 1975 og 1976. Når det gjelder barnålfunnet i innerlommen i Torgersens dressjakke viser lagmannsretten bare til at dette forholdet ble det pekt på i forrige gjenopptakelsesbegjæring. Dette er i og for seg riktig. I begjæringen av 22. mars 1973 er det således uttalt:

”Man kan straks stille spørsmål om hvordan en barnål kan ha kommet inn i innerlommen. Jeg minner om at Torgersen da han hadde den brunstripede dress, også bar mørk vinterfrakk over. Dressen var helt tettsittende på ham.”²⁹

Problemet er bare at denne innsigelsen, som er av vesentlig betydning, i det hele tatt ikke er nevnt eller kommentert i lagmannsrettens eller Høyesteretts kjæremålsutvalgs merknader i 1975.

I kjennelsen av 18. august 2000 gjengis deretter NISKs vurdering av Printz’ og Morks kompetanse og av det arbeid de to gjorde i 1958. Men de vurderingene som gjøres her, er åpenbart begrenset til å gjelde konstateringen av likhet mellom kjellernåler og dressnåler. Dette er imidlertid å slå inn åpne dører. Likheten bestrides ikke, så langt den rekker. Hvis det ikke hadde vært likhet, hadde barnålbeviset nødvendigvis falt av seg selv. Det avgjørende spørsmålet: Den alminnelige forekomsten av slike nåler og sannsynligheten for å få fem slike og bare slike nåler på seg under opphold i skogen, kommenteres ikke.

Når lagmannsretten deretter uttaler at ”(d)e sakkyndige kan for øvrig ikke ses å ha trukket absolutte konklusjoner med hensyn til om barnålene stammet fra kjelleren i Skippergata” er dette direkte galt. Selv om Mork var noe mer forbeholden, var det under hovedforhandlingen ikke tvil hos Printz om at dressnålene stammet derfra, jf. avisreferatene som er gjengitt foran under punkt 5.1.

²⁹ Gjengitt etter bokutgaven s. 57.

Det uttales avslutningsvis at Laane og Høilands sluttrapport av 6. april 2000, hvor det blant annet uttales at dressnålene kunne skrive seg fra et hvilket som helst undertrykt grantre, ikke stiller gjenopptakelsesspørsmålet i et annet lys. Men lagmannsretten gir ingen begrunnelse for dette ut over å konstatere at det ikke er dekning for å hevde at de sakkyndige i 1958 la til grunn at nålene – og dermed treet – ikke kunne skrive seg fra Norge – en kommentar som treffer på siden av det Laane og Høiland faktisk har sagt. Det bemerkes også at ”*professor Mork påpekte at nålene hadde en sjelden flattrykt form*”. Påvisningen av sammenhengen mellom lengde og form, og av at verken kjellernålene eller dressnålene var på langt nær så sjeldne som Printz og Mork hadde gitt uttrykk for, er ikke kommentert. Det samme gjelder de markundersøkelsene som lå til grunn for konklusjonene fra Laane og Høiland.

8.3 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 28. november 2001 (Rt-2001-1521)

Kjæremålsutvalget uttaler side 1550:

”Kjæremålsutvalget finner ikke at Høiland og Laanes rapport av 6. april 2000 er et nytt bevis som er egnet til å føre til frifinnelse eller som i vesentlig grad svekker verdien av de observasjoner som er gjort av Printz og Mork. Etter utvalgets syn er det klart mest sannsynlig at nålene på Torgersens klær kom fra treet på åstedet. Utvalget viser til at de slutninger som Høiland og Laane trekker på grunnlag av en sammenligning med sitt innsamlede materiale, ikke synes å kunne gi den samme sikkerhet som en undersøkelse av nålene fra dressen må antas å kunne ha gitt. Utvalget viser ellers til uttalelsen fra skogforskerne ...”

Det er ikke lett å forstå hvordan utvalget kan mene at rapporten fra Laane og Høiland ikke ”i vesentlig grad svekker verdien av de observasjoner som er gjort av Printz og Mork.” Det er jo nettopp det rapporten gjør. Hvis man hadde ment at rapporten i lovens forstand ikke var noe nytt bevis, hadde utsagnet vært forståelig, selv om det ikke er riktig. Men ut fra ordlyden synes det her som om utvalget aksepterer rapporten som nytt bevis. Og også foretar en realitetsvurdering av den. Slik utvalget uttrykker det seg, fremgår det nødvendigvis at det aksepteres at rapporten svekker verdien av Printz’ og Morks observasjoner, om ikke i vesentlig grad. Hvis de hadde ment at rapporten ikke var ny, og derfor ikke skulle realitetsvurderes, eller hvis de hadde ment etter en realitetsvurdering at den ikke i det hele tatt svekket verdien av Printz’ og Morks observasjoner, må det jo forventes at de hadde uttrykt seg slik.

Og det er også uklart hva som menes med at Høiland og Laanes slutninger ikke ”synes å gi den samme sikkerhet som en undersøkelse av nålene fra dressen må antas å kunne ha gitt.” All den stund det er lagt til grunn at dressnålene og kjellernålene ikke hadde kunnet skilles fra hverandre i en blanding, hadde det vært uten betydning for sikkerheten av Laanes og Høilands slutninger om de også hadde kunnet undersøke dressnålene. Hadde de kunnet skilles fra hverandre, hadde jo hele barnålbeviset falt sammen. Her møter vi en ny feilslutning fra utvalget.

En annen ting er at utvalget her fjerner seg fra lovens ordlyd og benytter betegnelsen ”er egnet” i stedet for ”synes egnet”. Her ligger en nyanseforskjell som ikke er uten betydning.

Henvisningen til ”*uttalelsen fra skogforskerne*” er innholdsløs så lenge det ikke presiseres hvilket eller hvilke elementer i denne uttalelsen det siktes til.

I likhet med lagmannsretten unnlater utvalget helt å kommentere og vurdere klargjøringen fra Laane og Høiland av at korte nåler er vanlige i busksjiktet, hvor man vanligvis får nåler i klærne, og at tverrsnitt og form forøvrig ikke er sjeldnere enn lengden. Og utvalget synes fortsatt å henge fast ved en feilaktig oppfatning om ekskluderende identitet mellom kjellernåler og dressnåler. Her hører det med at det ikke var større likhet mellom nålene enn at lengste dressnål målte 133 % av den korteste, og lengste undersøkte kjellernål målte 180 % av den korteste

I tillegg kommer at det kan stilles spørsmål ved representativiteten av Morks målinger av kjellernålene. Han har målt 10 nåler fra felt 10, og oppgitt en gjennomsnittslengde på 7,5 mm.³⁰ Representantene fra NISK har i 2001 foretatt tilsvarende måling av 23 nåler fra felt 10, og funnet at disse har en gjennomsnittslengde på 6,4 mm, altså betydelig kortere enn Morks gjennomsnittsmål, og samtidig atskillig kortere enn gjennomsnittslengden på dressnålene, som var på 7,1 mm. Såfremt NISKs målinger har vært representative, kan dette tyde på at dressnålene gjennomsnittlig har vært noe lengre enn kjellernålene. Dette taler ytterligere for at dressnålene ikke stammer fra kjelleren i Skippergt. 6b.

Spørsmålet om hvordan en barnål fra juletreet i kjelleren kan ha funnet veien inn i innerlommen i Torgersens dress er heller ikke kommentert. Dette er ikke noe sakkyndigspørsmål, men dreier seg om ordinær bevisbedømmelse.

En ytterligere og grunnleggende svikt er at utvalget her har fjernet seg helt fra en strafferettslig bevisbyrdevurdering. Det er ikke spørsmål om hva som er mest sannsynlig, slik utvalget formulerer seg. Det spørsmålet som skulle ha vært stilt, er i hvilken grad de nye opplysningene om barnålbeviset kan bidra til å etablere en rimelig mulighet for en rimelig og fornuftig tvil om holdbarheten av dette beviset. Og deretter skulle hele bevisbildet - både tekniske bevis og øvrige bevis – ha vært vurdert under ett, opp mot det samme kriteriet. Når utvalget uttaler på side 1564 at ”*De tekniske bevis taler således fremdeles med tyngde for Torgersens skyld*” kan dette vanskelig forstås annerledes enn at utvalget her har holdt seg til en ren sannsynlighetsvurdering, uten å forankre denne i de kriteriene som følger av straffeprosessloven § 391 nr. 3, herunder en ordinær strafferettslig bevisbyrdevurdering. Dette er egentlig en oppsiktvekkende straffeprosessuell svikt fra Høyesteretts kjæremålsutvalg.

³⁰ Jf. foran under punkt 4.2.

9 Gjenåpningssaken i 2004 - 2006.

9.1 Nye sakkyndige utredninger

9.1.1 Professor dr. philos. Rune Halvorsen Økland

Professor dr. philos. Rune Halvorsen Økland (nå Halvorsen), som er professor i botanikk, avga en omfattende betenkning om barnålbeviset 9. februar 2005.

Fra hans redegjørelse "Om grannåler og undertrykte grantrær" gjengis:

"Grannåler fra vanlig norsk gran varierer betydelig i form og størrelse. (Dette nevner også Printz i sin rapport av 4. februar 1958). Form og størrelse avhenger av vekstbetingelsene, særlig lysforholdene, det året nålene vokste ut. Nålene blir korte, avflatete og tilspissete under dårlige lysforhold, mens de blir lange, kraftige, jevntykke fram mot spissen og tilnærmet firkantete (rombiske) når de utvikles under gode lysforhold.

Det finnes ikke grundige vitenskapelige undersøkelser av grannåler når det gjelder fordelingen av ulike egenskaper (lengde, form, levetid, etc.) innen enkeltrær, mellom enkeltrær, mellom skogbestander eller mellom ulike geografiske områder. Antakelig skyldes det at dette ikke har hatt særlig akademisk eller praktisk interesse.

...

Det er flytende overganger mellom typiske korte nåler og typiske lange nåler både når det gjelder lengde og form (...). Sannsynligvis er det slik at middels lange nåler dominerer i norsk granskog, mens det er færre av de korteste og de lengste nålene.

...

De dokumenterte observasjonene om korte grannåler som nå foreligger (...) viser at korte nåler, som sitter på undertrykte trær og undertrykte greiner og undertrykte skudd på trær i ellers god vekst, er vanlige.

Undertrykte grantrær, som altså har korte nåler, er ikke sjeldne. De aller fleste velvokste trær i granskog har vært igjennom en fase som undertrykt individ, og undertrykte busker og småtrær finnes derfor i all normal skog hvor trærne varierer i høyde. (...)

Grantrær med god vekst (og lange nåler) har oftest også korte nåler av samme type som undertrykte grantrær og da på greiner og skudd som har utviklet seg under dårlige lysforhold. Slike undertrykte greiner og skudd finnes særlig nederst på trærne (...).

Det er ikke unaturlig at de delene av en plante som får dårlig lystilgang, maksimerer bladarealet for å fange opp mest mulig lys. Niinemets (1997) viser at også gran har denne evnen ved at grannålene blir mer avflatete når lysinnstrålingen avtar.

Det er grunn til å anta at korte grannåler er forholdsvis vanlig der mennesker ferdes. Dette skyldes at undertrykte trær, undertrykte greiner og undertrykte skudd på trær i ellers god vekst, og som alle har korte nåler, forekommer hyppigst i buskhøyde. Her er det minst lys."

Til Morks utsagn om at formen på barnåler skyldes arvelige egenskaper, har Halvorsen Økland uttalt:

”Mork har ikke noe faglig grunnlag for denne påstanden, og han gir heller ingen argumenter eller dokumentasjon for den. Formen på korte grannåler fra vanlig norsk gran – avflating og tilspissing – ser, liksom lengden, i stor grad ut til å skyldes vekstbetingelsene, særlig lysforholdene. Det fantes ingen vitenskapelige data i 1958 som Mork kunne støtte seg til da han skrev og senere uttalte i retten (...) at ”formen på nålene mer er en arvelig egenskap”. Slike data foreligger heller ikke i dag.”

Halvorsen Økland bekrefter altså at undertrykte grantrær med korte nåler ikke er sjeldne, og at undertrykte trær, grener og skudd forekommer hyppigst i busksjiktet, der mennesker ferdes. Han avviser Morks påstand om arvelige egenskaper som årsak til formen, og påviser – med referanse til faglitteratur – sammenhengen mellom lysforhold og form, med årsak i økofysiologiske forhold. Hans konklusjoner samsvarer helt ut med konklusjonene fra Laane og Høiland i 1998.

9.1.2 Kåre Venn

Kåre Venn, som også er omtalt under punkt 8.1.2 foran, presenterte en rapport kalt ”Et eksempel på variasjon i nålelengder hos gran” i forbindelse med Gjenopptakelseskommisjonens høring i 2006, der både Halvorsen Økland og Venn forklarte seg muntlig for kommisjonen. I denne rapporten beskrev Venn et arbeid han hadde gjort med innsamling av grannåler. Rapporten er beskrevet slik på side 251 i kommisjonens avgjørelse av 8. desember 2006:

”Innsamlingen ble gjennomført på to steder i Ås på flere trær, ved at plastposer ble lagt under utvalgte greiner og disse ble beveget slik at nåler drysset ned. I alt 431 nåler ble innsamlet, og fordelingen av lengde fremgår av nedenstående figur, hentet fra rapporten. Det fremgår av figuren at nålelengder på mindre enn 7,5 mm utgjør under 5 % av materialet.”

I motsetning til Laane og Høiland beskriver altså ikke Venn de trærne som prøvene er hentet fra. Dette er en klar svakhet ved arbeidet.

I avgjørelsen er NISK gjengitt slik på side 250 – åpenbart i sammenheng med Venns muntlige redegjørelse:

”Printz og Mork skrev i sine rapporter at nålene fra siktedes klær og fra åstedet var uvanlig korte. Laane og Høiland konkluderte med at grannåler av slik størrelse og form ikke er uvanlige i skogen. NISK har gitt dem rett i at de kan finnes og er ikke uvanlige, men vil påpeke at så lenge det ikke finnes dokumenterte studier over dette spørsmålet, består mye av uenigheten i vesentlig grad i hva man legger i uttrykk som ”sjelden”, ”uvanlig”, ”ikke uvanlig”, ”vanlig”, ”alminnelig”, ”normal” og så videre. Nåler av den aktuelle størrelsen er i hvert fall ikke den vanligst forekommende i norsk skog, men finnes jevnt over på sine steder; på grener på spesielle trær eller på trær på særlige voksesteder. Derfor blir det nokså avgjørende hvilket sted man tar

prøver fra i skog eller andre steder for å studere frekvens av forekomsten av slike nåler.”

NISK forsvarer altså innledningsvis Printz’ og Morks konstatering av at det er likhet mellom kjellernålene og dressnålene, noe som heller ikke er bestridt. Hvis disse nålene hadde latt seg skille fra hverandre, hadde jo barnålbeviset – som allerede omtalt – falt av seg selv. Deretter bekreftes det som er det sentrale poenget: At barnåler med aktuell størrelse og form ”finnes jevnt over på sine steder, på grener på spesielle trær eller på trær på særlige voksesteder.” Det ligger også en klar aksept av at slike nåler ikke er sjeldne i utsagnet om at de ”er i hvert fall ikke den vanligst forekommende i norsk skog.” I disse akseptene ligger selvfølgelig også en aksept av at man kan få på seg slike – og bare slike – nåler dersom man oppholder seg i et miljø hvor slike nåler dominerer. Denne aksepten bekreftes ytterligere av avslutningen av avsnittet som er sitert foran: ”(d)erfor blir det nokså avgjørende hvilket sted man tar prøver fra i skog eller andre steder for å studere frekvens av forekomsten av slike nåler.”

Påtalemyndighetens egne sakkyndige bekrefter altså ved disse utsagnene at de bastante uttalelsene om sjeldenhet som Printz og Mork kom med under hovedforhandlingen, ikke er holdbare. Det er med andre ord full enighet mellom alle sakkyndige som har uttalt seg i nyere tid vedrørende dette spørsmålet.

Venn er avslutningsvis gjengitt slik:

”Kåre Venn redegjorde avslutningsvis for en interessant observasjon han hadde gjort under innsamlingen av nålene gjennom sin undersøkelse. Noen nåler festet seg også i hans tøy. Han tror at det var i den unge, tette skogen at han fikk flest nåler på seg. Disse nålene er samlet og målt separat. De var i gjennomsnitt 9,8 millimeter lange, fra 6,5 millimeter til 16,5 millimeter. I dette utvalget var det altså en stor variasjon, fra ganske korte til nokså lange nåler. Flest grønne nåler ble funnet, men også noen brune.”

9.2 Gjenopptakelseskommissjonens avgjørelse av 8. desember 2006

I avgjørelsen av 8. desember 2006 har kommisjonen foretatt særskilte drøftelser av barnålbeviset i tilknytning til henholdsvis straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.

9.2.1 Straffeprosessloven § 391 nr. 3

Kommisjonen uttaler på side 254:

”De nye rapportene som er utarbeidet etter 1958, herunder rapporten fra professor Økland, representerer, etter kommisjonens vurdering, bare en vurdering og evaluering av arbeidet og erklæringene til de sakkyndige i 1958. Etter kommisjonens vurdering er disse rapportene ikke å anse som nye bevis som er egnet til å føre til frifinnelse av Torgersen. Kjæremålsutvalget uttalte i 2001 at rapporten til Høiland og Laane ikke i vesentlig grad svekker verdien

av de observasjoner som ble gjort av Printz og Mork. Kommisjonen slutter seg til dette, og kan heller ikke se at Øklands rapport bidrar til å svekke observasjonene til Printz og Mork.”

Her uttrykker kommisjonen seg uklart. Det fremgår ikke hvorvidt de omtalte rapportene ikke anses som nye bevis, eller om de aksepteres som sådanne, men allikevel ikke anses egnet til å føre til frifinnelse. Separate drøftelser av nyhetskriteriet og egnethetskriteriet blir ikke foretatt.

Det er vanskelig å forstå kommisjonen annerledes enn at den ser det som avgjørende at de nye rapportene ikke svekker Printz' og Morks konstatering av likhet, i den forstand at både kjellernåler og dressnåler var korte. Men dette er som allerede nevnt å slå inn åpne dører. At det ikke hadde latt seg gjøre å skille ut dressnålene fra kjellernålene hvis de hadde blitt blandet sammen, har aldri vært bestridt. Det sentrale ved rapportene fra Laane og Høiland og fra Halvorsen Økland er at de bekrefter sammenhengen mellom barnålenes lengde og form, og klargjør hvor i granskogen man finner trær og grener med slike nåler. Og kommisjonen kan ikke ha tatt inn over seg at de sentrale elementene i uttalelsene fra Printz og Mork – at det var hevet over tvil at nålene stammet fra samme tre (Printz), henholdsvis at denne var meget sannsynlig (Mork) – er tilbakevist ved redegjørelsene fra de sakkyndige Laane, Høiland og Halvorsen Økland, og at denne tilbakevisningen også må anses akseptert av påtalemyndighetens sakkyndige.

De omtalte utredningene sett under ett kan ikke forstås på annen måte enn at det nå er faglig enighet om

- (1) at korte nåler ikke er sjeldne,
- (2) at korte nåler er vanlige på undertrykte trær og grener,
- (3) at korte nåler vil ha en flattrykt og spisset form, og,
- (4) at frekvensen av korte nåler er avhengig av lystilgang og øvrige forhold på voksestedet,

Denne enigheten viser at det ikke kan konstateres ekskluderende identitet mellom kjellernålene og dressnålene, slik de sakkyndige Printz og til dels Mork gjorde i 1958.

Samtlige av disse utredningene har tilkommet etter hovedforhandlingen, og er nye bevis i den forstand straffeprosessloven § 391 nr. 3 benytter uttrykket. Selv om de gir uttrykk for andre oppfatninger enn det Printz og Mork opprinnelig la til grunn, og således innebærer en evaluering av det arbeidet de to i sin tid gjorde, tilfredsstillende sett under ett utvilsomt kriteriet om alminnelig faglig tilslutning som er trukket opp i Rt-2001-1521 på side 1538. Disse utredningene skal således trekkes inn i den kumulative egnethetsvurderingen etter straffeprosessloven § 391 nr. 3, hvor alle nye bevis skal vurderes sammen med dem som ble presentert ved hovedforhandlingen.

Hvis kommisjonens begrunnelse skal forstås slik at den mener at det her ikke dreier seg om nye bevis, er dette direkte galt.

Samtidig som kommisjonens tekst vanskelig kan leses annerledes enn at det aksepteres at Høiland og Laanes rapport svekker Morks og Printz' observasjoner, om enn ikke i vesentlig grad, er det ikke foretatt noen vurdering av bevisbyrdekravet eller av at det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet. Begrunnelsen lider her av de samme svakhetene som Høyesteretts kjøremålsutvalgs kjennelse fra 2001. Og kommisjonens grunnleggende feil, som er påvist en rekke steder, blir gjentatt. Kommisjonen foretar en isolert vurdering av disse nye bevisene, i stedet for å holde dem opp mot bevisbyrdekravet og deretter foreta en samlet vurdering, hvor vekten av samtlige nye bevis blir satt inn som elementer i det samlede bevisbildet, og hvor hvert enkelt beviselement da blir tillagt den vekt det skal ha.

Noen analyse av innholdet i rapportene fra Høiland og Laane og fra Halvorsen Økland blir ikke foretatt.

Kommisjonen uttaler videre:

”Det er påfallende at Økland finner grunn til å uttale seg om bevisverdien knyttet blant annet til avføring, murpuss og tannbittet. Dette faller utenfor det området som antas å være Øklands fagfelt, og gir grunn til å stille spørsmål ved om han har den objektive tilnærming til sitt oppdrag som må forventes av en sakkyndig.”

Til dette bemerkes at Halvorsen Økland ikke har uttalt seg om bevisverdien av bittsporbeviset. Han viser bare til at barnålbeviset ble omtalt av Strøm under en redegjørelse for tannbittbeviset på en rettsmedisinsk kongress i 1963 (betenkingen side 69). Om murpuss uttaler han bare på side 24 at Sentralinstituttet for industriell forskning i motsetning til Printz hadde kommet til at murpussen på Torgersens klær var forskjellig fra murpussen på åstedet. Om avføringsbeviset viser han til at dette er tilbakevist som bevis i dokumentasjonen om dette beviset, og at denne konklusjonen har støtte fra Den rettsmedisinske kommisjon. Det dreier seg om et åtte linjers avsnitt i en betenking på 141 sider. Hensikten med disse henvisningene har vært å vise at disse dokumentene svekker tilliten til Printz som sakkyndig. Noen egne vurderinger av disse bevisene har Halvorsen Økland ikke foretatt.

Det er vanskelig å forstå hvordan kommisjonen kan mene at Halvorsen Økland her har uttalt seg om bevisverdien av de omtalte bevisene. Disse korte uttalelsene gir selvfølgelig ikke grunnlag for å trekke hans objektivitet som vitenskapsmann og konklusjonene i hans omfattende utredning i tvil. Uansett er det slik at eventuelle uttalelser om andre elementer i saken ikke gir grunnlag for å avsvække det han har uttalt innenfor sitt eget fagfelt, slik kommisjonen synes å mene.

9.2.2 Strpl. § 392 andre ledd

Under dette punktet gjengir kommisjonen innledningsvis avisreferater fra Morks forklaring – ikke fra Printz’ – og uttaler på side 257:

”Etter kommisjonens vurdering har verken Printz eller Mork fastslått med sikkerhet at det er identitet mellom nålene fra dressen og kjelleren, og at de stammer fra samme tre. De påviser en likhet, og mener det er stor sannsynlighet for at dressnålene stammer fra kjelleren. Kommisjonen kan ikke se at det er grunnlag for domfeltes anførsel om at Mork og Printz påsto at barnålene i dressen stammet fra barnålene i kjelleren,...”

Dette er for så vidt riktig når det gjelder Mork. Han har nøydt seg med *”meget stor sannsynlighet”* (Vårt land, Aftenposten og Arbeiderbladet), alternativt *”meget sannsynlig”* (Morgenbladet). Men kommisjonens utsagn er direkte galt når det gjelder Printz, som benyttet uttrykkene *”hevet over tvil”* og *”ikke...rum for tvil”* (Morgenbladet). Det vises til gjennomgangen under punkt 5.1 foran. Det kan reises spørsmål om hvorfor kommisjonen i denne sammenhengen bare gjengir Mork og ikke de bastante uttalelsene til Printz.

Kommisjonen har åpenbart lagt stor vekt på undersøkelsen til Kåre Venn. Den omtales slik på side 257:

”Når det gjelder likheten mellom dressnålene og kjellernålene, viser kommisjonen til Venns undersøkelse, som er gjengitt ovenfor. I det utvalgte nåler han samlet inn, viser det seg å være betydelige variasjoner i lengde, men at korte nåler er meget sjeldne, og selv om utvalget av nåler i undersøkelsen ikke er spesielt stort, er det lite grunnlag for å anta at bildet ville bli vesentlig annerledes med et mer omfattende materiale. Også blant de 19 nålene som hadde festet seg på Kåre Venns klær da han foretok undersøkelser i skogen, var det variasjoner fra 6,5 mm til 16,5 mm. I utgangspunktet synes derfor sjansen for å få én barnål av samme lengde som nålene i kjelleren på klærne ved opphold i skogen å være liten, - å få flere barnåler av samme lengde, og ingen andre, er tilsvarende mindre.”

På side 260 kommenteres Venns undersøkelse på ny:

”Sett i lys av undersøkelsen til Kåre Venn, og den variasjon av nåler, både i lengde og farge, som han fikk i sine klær etter å ha oppholdt seg i skogen, er det kommisjonens vurdering at man vanskelig kan finne en annen rimelig forklaring enn at dressnålene stammet fra kjelleren.”

Venns undersøkelse, og den vekt kommisjonen har lagt på den, gir grunnlag for følgende merknader:

(1) Venn har bare redegjort for at innsamlingen ble *”gjennomført på to steder i Ås på flere trær, ved at plastposer ble lagt under utvalgte greiner og disse ble beveget slik at nåler drysset ned”*. Trærnes alder og størrelse er ikke opplyst. Det samme gjelder bonitet, lysforhold og vekstforhold forøvrig, og – ikke minst – om trærne var frittstående eller hemmet av annen vegetasjon. Det er ikke noe i Venns konklusjoner

som motsier at nålene hadde vært likere og at gjennomsnittslengden hadde vært en annen og langt kortere hvis undersøkelsen hadde vært konsentrert om unge, veksthemmede trær, slik som ved Høilands undersøkelser. Og dette viser igjen at Venns konklusjoner er irrelevante dersom det ikke kan ses bort fra at dressnålene stammer fra ett enkelt slikt tre.

Det interessante ved Venns observasjon er ikke variasjonene, men det er de nålene som er registrert som ”brun, yngre”. Disse synes å ha en medianlengde på 9,5 mm, og er altså innenfor dimensjonene til de målte kjellernålene. Venn bekrefter med andre ord at brune, yngre nåler også er korte.

Det kan reises spørsmål om hvorfor Venn opplyser at ”*nålelengder på mindre enn 7,5 mm utgjør under 5 % av materialet*”. Hvor stor prosentandel som var kortere enn 10 mm og dermed var innenfor dimensjonene til de kjellernålene som var målt, hadde vært av større interesse å få opplyst. Medianlengde er heller ikke opplyst, og han har heller ikke sagt noe om formen på de nålene han har målt.

(2) De 19 nålene i Venns klær dreier seg ikke om noen del av en undersøkelse, men om en etterfølgende, tilfeldig observasjon. Og han har ikke ”*oppholdt seg*” i skogen, men har gått i skogen og fått nåler på seg – altså nåler som har festet seg i klærne hans – naturlig nok når han har gått i ung, tett skog (kommisjonen side 251), selv om dette bare er noe han tror. Nålene har altså blitt hengende i klærne hans på grunn av friksjonen mot trær han har passert. Da må de nødvendigvis stamme fra forskjellige trær. Da er det naturlig med variasjon. Men det er ikke på denne måten – friksjon mot trær man passerer – at man får barnåler i bukseoppbretter og i innerlommen. Da hadde nålene i stedet blitt hengende i dressen og eventuelt falt av etter hvert.

Disse nålene, som varierte fra 6,5 til 16,5 mm, hadde en gjennomsnittslengde på 9,8 mm, altså like ved å være innenfor dimensjonene på kjellernålene. Da må nødvendigvis flertallet av dem ha vært kortere enn den oppgitte gjennomsnittslengden. Dette kunne ha vært klarlagt bedre hvis Venn også hadde oppgitt medianlengden.

Vi vet heller ikke hva slags klær Venn hadde på seg ved anledningen og hvor i disse klærne nålene hadde festet seg.

Det er ikke noe i Venns undersøkelse som motsier at dressnålene kan stamme fra et hvilket som helst tre med korte nåler som en bruker av dressen måtte ha kommet i kontakt med. Det fremstår også som påfallende at kommisjonen ensidig fokuserer på den undersøkelsen som Venn har foretatt på oppdrag fra påtalemyndigheten, og helt ser bort fra de registreringer av nåler som Laane og Høiland har redegjort for, herunder nålene som ble funnet i Vegar Bakkestuens lommer.

Når det gjelder barnålen i innerlommen uttaler kommisjonen på side 258:

”Økland har i sin uttalelse kritisert Printz og Mork for at de ikke stilte spørsmål blant annet om hvordan én barnål hadde funnet veien til dressjakkens innerlomme, til tross for at Torgersen, etter politiets teori, hadde frakk utenpå dressen.... Kommisjonen er ikke enig i dette. De sakkyndiges mandat var å undersøke om noe av det materialet som er sikret fra domfeltes klær stemmer med noe av materialet fra åstedet, eventuelt om det kan antas å stamme derfra,... For så vidt gjelder funnet av den ene barnålen, lå det utenfor de sakkyndiges fagområde å ha noen formening om hvordan denne barnålen skulle ha kommet i dressjakkens innerlomme...”

Kommisjonen nøyer seg altså her med å fastslå at spørsmålet om hvordan denne barnålen hadde funnet veien inn i innerlommen på dressjakken, lå utenfor de sakkyndiges mandat. Dette er i og for seg riktig. Her står vi overfor et rent bevissspørsmål. Når dette sentrale spørsmålet ikke har vært problematisert og drøftet, står vi overfor et klart brudd på kommisjonens utredningsplikt etter straffeprosessloven § 398. Konsekvensen er at ikke et eneste sted i forbindelse med de tidligere begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning er spørsmålet om hvordan denne barnålen kan ha havnet i innerlommen på dressen, problematisert, verken av domstolene eller av Gjenopptakelseskommisjonen.

På side 259 nederst uttales det:

”Etter kommisjonens vurdering er det ikke grunn til å anta at barnålbeviset alene var tilstrekkelig til å felle Torgersen, men også her må det foretas en samlet bevisvurdering. Det er uvisst hvorvidt, og i så fall i hvilken grad, lagretten la vekt på barnålbeviset i 1958.”

Ut fra den sikkerhet de sakkyndige uttalte seg med under hovedforhandlingen, og den vekt som ble lagt på dette beviset av Dorenfeldt i prosedyren – jf. utsagnene om *”et naturvitenskapelig bevis av aller største betydning”* og en sikkerhet på *”en til en milliard”* er det meningsløst å gå ut fra noe annet enn at lagretten har lagt betydelig vekt på barnålbeviset.

Kommisjonen fortsetter:

”For lagretten må det antas å ha vært sentralt for bevisvurderingen at domfelte ble pågrepet ved Østbanen, nokså nær åstedet, en halv time før brannen i Skippergata 6 b ble oppdaget. I kjelleren der liket ble forsøkt påtent, ble det funnet et gammelt juletre. Det ble antatt at domfelte hadde vært hjemme og skiftet klær etter at drapet ble begått.”

Hvilken relevans de uomtvistede opplysningene om pågripelsessted og –tid og om juletreet i kjelleren kan ha hatt som sentrale bevisementer, er uklart. At Torgersen vært hjemme og skiftet klær, er også uomtvistet, men dette kan ikke kobles til drapet og i et hvert fall ikke til barnålbeviset, slik kommisjonen gjør her.

Kommisjonen oppsummerer slik på side 260 :

”I dressen som ble beslaglagt hjemme hos ham ble det funnet barnåler i bukseoppbrettene og i jakkens innerlomme. De sakkyndige konkluderte ikke med at dressnålene stammet fra kjelleren, men uttalte blant annet at det var full overensstemmelse mellom dressnålene og kjellernålene.

Dersom det er slik at barnålene i dressen stammer fra et annet sted enn kjelleren i Skippergata 6b, finner kommisjonen det påfallende at nålene har en slik likhet at to sakkyndige ikke greier å påvise noen forskjell mellom dem. Enten barnålene stammer fra Støleggens flukt i Sverige, fra Tore Hunds vei eller fra et tilfeldig opphold i skogen, ville det ha vært grunn til å anta at man hadde funnet noen påviselige ulikheter ved en eller flere av nålene.

Uansett hvordan og på hvilket tidspunkt nålene er kommet i dressen, finner kommisjonen det usannsynlig at det bare skulle komme fem like barnåler, og ingen andre, på forskjellige steder i dressen, som i tillegg var like barnålene fra juletreet i kjelleren i Skippergata, jf. tidligere uttalelser om dette.

Sett i lys av undersøkelsen til Kåre Venn, og den variasjon av nåler, både i lengde og farge, som han fikk i sine klær etter å ha oppholdt seg i skogen, er det kommisjonens vurdering at man vanskelig kan finne en annen rimelig forklaring enn at dressnålene stammet fra kjelleren. Etter kommisjonens vurdering er barnålbeviset i alle fall ikke svekket.”

Her er innledningsvis de sakkyndiges konklusjoner nok en gang gjengitt galt på et helt sentralt punkt. Printz anså det som hevet over tvil at dressnålene stammet fra kjellertreet – ”ikke rom for tvil” og ”hevet over tvil” i følge Morgenbladet 10. juni 1958 – altså det motsatte av det kommisjonen mener var hans konklusjon – og Mork anså sannsynligheten som meget stor. Dette ble fulgt opp av Dorenfeldt med utsagnet om en sikkerhet på en til en milliard. Overensstemmelse eller som det sies ”full overensstemmelse” er i seg selv ikke noe bevis. Det blir den bare hvis likheten er ekskluderende. Da må den gjelde karakteristiske og sjeldne trekk som innebærer at alternativene kan utelukkes. Slike trekk mente Printz og Mork var til stede. Det var de ikke.

Kommisjonen fremhever på ny at ”nålene har en slik likhet at to sakkyndige ikke greier å påvise noen forskjell mellom dem”. Dette finner kommisjonen påfallende til tross for at det var klare forskjeller mellom nålene innbyrdes, og klarlagt at alle korte nåler – inklusive kjellernålene og dressnålene – ville likne like meget på hverandre som de aktuelle nålene liknet på hverandre. Printz og Mork trakk frem formen som argument for ekskluderende identitet. Nå er det klarlagt at det ikke var noe særskilt ved nålenes fasong, men at denne står i sammenheng med vekstforholdene, og dermed også med nålelengden. Dette innebærer at det avgjørende spørsmålet for vurderingen av sannsynligheten for at dressnålene stammer fra treet i kjelleren, er betydningen av at alle dressnålene var korte, dvs. mellom 6 og 8 mm

Kommisjonen legger altså avgjørende vekt på de 19 nålene som Venn fant i klærne. De 10 nålene som Bakkestuen fant i sine lommer, nevnes ikke. Det samme gjelder de

40 nålene som Høiland 30. mai 1998 ristet ned fra undertrykte trær ved Sognsvann, og som nesten alle var kortere enn kjellernålene. I motsetning til Venn har Høiland også beskrevet de trærne nålene ble ristet ned fra.

I tillegg til den varierende lengden på nålene som Venn fant i klærne, peker kommisjonen også på variasjonen i farge på disse nålene. Hvorledes kommisjonen har resonnert her, er egentlig uforståelig. Uansett om nålene måtte stamme fra Støleggens skogopphold i 1954 – jf. nedenfor under avsnitt 11 – eller fra et juletre fra kjelleren i Skippergata 6 b som hadde ligget der fra årsskiftet 1956/1957, var nålene nødvendigvis brune da de ble funnet, uansett hvilken farge de måtte ha hatt da de fant veien inn i dressen. Om en eller flere av nålene i dressen hadde vært grønne, er det i et hvert fall på det rene at de ikke kunne stamme fra juletreet i kjelleren i Skippergata 6b. Her møter vi en ny alvorlig logisk svikt fra kommisjonen.

Kommisjonen uttrykker seg på en måte som indikerer at man egentlig anser barnålbeviset for å stå sterkere nå enn tidligere. Dette er ikke mulig å forstå. En ting er at kommisjonen ikke angir her hva det er sammenliknet med. Er det situasjonen i 1958, eller er det situasjonen etter forrige gjenopptakelsesrunde i 2001? Men uansett er det 1958 det skal sammenliknes med. Og da kan det ikke trekkes i tvil at det ikke er grunnlag for den sikkerhet de sakkyndige den gang ga uttrykk for med hensyn til ekskluderende identitet. Barnålenes form er ikke mer sjelden enn lengden, og den er ikke tilstrekkelig sjelden til å utelukke andre realistiske alternativer. Tvert imot vil nåler av slik lengde være vanlige på undertrykte trær og grener som vokser under dårlige lysforhold. Det er vanskelig å finne noen annen forklaring enn at kommisjonen ikke har sett ut over det angivelig påfallende ved at ingen av de fem dressnålene var lengre enn åtte millimeter og ved at *”to sakkyndige ikke greier å påvise noen forskjell mellom dem”*, og for øvrig sett bort fra alle påviste svakheter ved barnålsbeviset.

10 Gjenopptakelsessaken i 2008/2010

10.1 Nye sakkyndige utredninger

I forbindelse med denne saken ble det ikke lagt frem nye sakkyndige utredninger vedrørende barnålbeviset.

10.2 Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse.

I gjenåpningsbegjæringen fra 2008 ble det fremsatt en rekke kritiske merknader til kommisjonens begrunnelse i avgjørelsen fra 2006.

Kommisjonens begrunnelse for dette forholdets vedkommende består i en gjengivelse av begrunnelsen fra 2006, supplert med følgende:

”Kommisjonen er enig i og slutter seg fullt ut til denne vurderingen, og kan ikke se at domfeltes anførsler tilsier en annen vurdering av barnålbeviset i dag. Det fremsettes ingen opplysninger som ikke var kjent ved forrige behandling.

Kommisjonen kan ikke se at det foreligger nye omstendigheter egnet til frifinnelse, jfr. strpl. § 391 nr. 3, eller særlige forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig, jfr. strpl. § 392 annet ledd.”

11 Vitnet Eilif Støleggen

11.1 Behandlingen under hovedforhandlingen i 1958

Umiddelbart før prosedyren forklarte Torgersen at han hadde kjøpt den brune dressen av Eilif Støleggen, som han hadde truffet i Oslo kretsfengsel i 1956, og at barnålene kunne ha vært i dressen fra Støleggens eiertid.

Grundt Spang skriver:

”---Men såvel riksadvokat L. J. Dorenfeldt som byråsjef Thorolf Haukenæs (sistnevnte fulgte hele prosessen) har gitt forfatteren av denne boken følgende opplysning:

Denne siste av mange forklaringer på barnålene i dressen ble fremkastet meget sent under hovedforhandlingen, så å si like før prosedyren skulle ta til. Det lyktes ikke å få tak i Støleggen, politiet kunne ikke finne ham. Skulle man så avbryte eller utsette hele saken for ommulig å finne dette vitnet? Problemet ble løst på følgende måte: Dorenfeldt aksepterte simpelthen Torgersens påstand ut fra den betraktning at det var helt poenngløst om Torgersen hadde kjøpt dressen av Støleggen eller noen andre. Poenget ved barnålene var jo nemlig at de etter de sakkyndiges mening stammet fra åstedet, og da fikk juryen ta stilling til dette.

Denne opplysningen fra Dorenfeldt og Haukenæs synes å understøttes av at Blom uimotsagt fikk legge til grunn som et faktum, at dressen var kjøpt av Støleggen. Juryen fikk dermed vurdere fritt om de ville anta at nålene var havnet i dressen ved en tilfeldighet – eller om nålene var identiske med nålene på åstedet.”³¹

Det er på det rene at Støleggen 3. juni 1958 var løslatt mot meldeplikt ved Drammen politikammer, men det foreligger noe forskjellige opplysninger om hvorvidt han overholdt meldeplikten de første dagene eller ikke.

11.2 Gjenopptakelsessaken fra 1973-1976

11.2.1 Eidsivating lagmannsretts beslutning 27. juni 1975

Lagmannsretten uttaler på side 165:

”Støleggen er nå avhørt og forholdet med den brune dress er klarlagt så vidt det er mulig. At man ved undersøkelser i marken skulle kunne finne frem til at de barnåler som fantes i den brune dress stammer fra et eller annet tre i de svenske skoger, hvor Støleggen ferdedes høsten 1954, er en mulighet så fjern

³¹ Michael Grundt Spang: Torgersensaken, s. 93.

og usannsynlig at den må settes ut av betraktning. På den annen side har den mulighet at barnålene stammer fra et tre i Sverige vært drøftet under hovedforhandlingen sammen med andre muligheter. Det foreligger heller ikke under dette punkt (...) nye kjennsgjerninger (sic) eller nye bevis som kan gi grunnlag for gjenopptakelse.”

Her har lagmannsretten nøydt seg med å skrive av fra lagmann Lundes utkast til kjennelse fra 1959, hvor det heter på side 23:

”At man ved et eventuelt avhør av Støleggen nå skulle kunne finne frem til at de barnåler som fantes i dressen, kunne stamme fra et eller annet tre i de svenske skoger hvor Støleggen har vært, er en mulighet så fjern og så usannsynlig at man trygt kan sette den ut av betraktning.”

At Støleggens forklaring var et nytt bevis, er ikke tvilsomt. Men her kan lagmannsretten ikke ha forstått verken kjernen i barnålbeviset eller betydningen av Støleggens rolle. Det har selvfølgelig aldri vært spørsmål om å finne frem til et bestemt tre i svenske skoger som mulig kilde til dressnålene. Det forsvareren gjorde, var å klargjøre på generelt grunnlag at dressnålene ikke var så sjeldne som det var gitt uttrykk for under hovedforhandlingen, og at de kunne ha hatt en annen kilde enn juletreet i kjelleren i Skippergaten 6 b. I den anledning påviste han også et konkret alternativ.

11.2.2 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse 31. mai 1976.

Om Støleggens forklaring uttalte kjæremålsutvalget på side 12:

”Selv om man skulle legge Støleggens forklaring til grunn, kan den ikke lede til at saken gjenopptas. Det punkt i saken den knytter seg til, spiller etter utvalgets oppfatning en så underordnet rolle at en endret bevisbedømmelse her ikke kan være egnet til å bevirke frifinnelse.”

Denne gale vektleggingen av barnålbeviset henger åpenbart sammen med statsadvokat Wikers feilaktige beskrivelse av vektleggingen av dette beviset under hovedforhandlingen, og som avstedkom Dorenfeldts indignerte reaksjon i brev av 4. juni 1976, jf. foran under punkt 6. Det Wiker skrev, var følgende:

”Jeg vet imidlertid at aktor under den opprinnelige hovedforhandlingen ga uttrykk for at barnålene ikke utgjorde noe bevis av betydning, og derfor ikke bygget noe på dette funn.”³²

Kjæremålsutvalget fortsatte på side 14:

”Selv om man det skulle være slik at Støleggen har hatt denne dressen på seg under flukt fra fengslet i Sverige og i skogen der, kan denne opplysning etter utvalgets mening ikke bringe saken i en slik annen stilling at det er grunnlag for gjenopptakelse. Man viser til lagmannsrettens begrunnelse.”

³² Gjengitt på s. 7 i kjæremålsutvalgets kjennelse.

Ved å henvise til lagmannsrettens begrunnelse gjorde Høyesteretts kjæremålsutvalg samme feil som lagmannsretten, jf. foran under punkt 2.2.1.

Aaheims utredninger er ikke kommentert av utvalget.

Det er også naturlig å se kjæremålsutvalgets behandling av barnålbeviset i sammenheng med statsadvokat Wikers forutgående og misforståtte nedgradering av Dorenfeldts vurdering av det – en nedgradering som er indignert imøtegått av Dorenfeldt selv, jf. foran under punkt 6 avslutningsvis.

11.3 Gjenopptakelsessaken i 1997-2001.

11.3.1 Borgarting lagmannsretts kjennelse av 18. august 2000

Når det gjelder vitnet Støleggen gjengir lagmannsretten innledningsvis de avsnittene fra avgjørelsene i 1975 og 1976 som er gjengitt foran under punkt 1.1 og 11.2, og uttaler at den slutter seg til disse. Det uttales deretter:

”Torgersen hadde på seg dressen som barnålene ble funnet i om kvelden den 6 desember 1957, og påtalemyndighetens standpunkt er at han hadde på seg dressen da drapet ble begått. At han hadde skiftet klær da brannen skal ha blitt påsatt, og at det ikke ble funnet barnåler i klærne han hadde på seg ved pågripelsen, ble det også pekt på i forrige gjenopptakelsesbegjæring. Det samme gjelder den omstendighet at det ble funnet en barnål i innerlommen på dressjakken. Lagmannsretten kan ikke se at det er grunn til å vurdere dette annerledes i dag enn retten gjorde i 1958.”

Det er korrekt at det i gjenopptakelsesbegjæringen av 22. mars 1973 ble pekt på at det ikke var nåler på de klærne Torgersen hadde på seg da han ble pågrepet, og på problemet omkring barnålen i innerlommen.³³ Men disse forholdene er ikke drøftet eller i det hele tatt nevnt i lagmannsrettens begrunnelse i kjennelsen av 27. juni 1975, og heller ikke av Høyesteretts kjæremålsutvalg i kjennelsen av 31. mai 1976, jf. foran under punkt 11.1 og 11.2.

Teorien om at nålene skal stamme fra Støleggens skogstur i Sverige i 1954 avvises under henvisning til behandlingen av dette spørsmålet i 1976.

11.3.2 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 28. november 2001 (Rt-2001-1521)

Kjæremålsutvalget uttaler side 1550:

”Utvalget viser ellers til uttalelsen fra skogforskerne og vil for sin del fremheve det usannsynlige i at Støleggen under sitt opphold i skogen i Sverige skulle få – og bare få – nåler i begge bukseoppbrettene og i jakkeinnerlommen som var helt identisk med de nålene som skrev seg fra (jule)treet på åstedet.”

³³ Bokutgaven s. 56-57.

Kjæremålsutvalget holder altså fast ved en oppfatning om ekskluderende identitet, til tross for at det var påvist at det var forskjeller mellom nålene og at de ikke representerer en sjelden type. Betydningen av det miljø Støleggen befant seg i under et grantre i Sverige, og sannsynligheten for at de grenene på dette treet som Støleggen har kommet i kontakt med, i det vesentlige inneholdt korte nåler, er ikke kommentert.

11.4 Gjenåpningssaken i 2004-2006

Også for Støleggens vedkommende foretar Gjenopptakelseskommisjonen separate drøftelser av forholdet til henholdsvis straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.

11.4.1 Strpl. § 391 nr. 3

Kommisjonen konstaterer innledningsvis at Støleggens forklaring til politiet, som ble avgitt 16. mars 1973, er et nytt bevis. Dette er riktig.

Det vises deretter til lagmann Lundes utkast til kjennelse fra 1959, hvor det blant annet er uttalt:

”Under hovedforhandlingen ble det opplyst at Torgersen hadde kjøpt den brunstripete dressen av Støleggen, som hadde benyttet den under sin flukt i de svenske skoger. Dette er således ikke noe nytt, men er vurdert under hovedforhandlingen. At man ved et eventuelt avhør av Støleggen nå skulle finne frem til at de barnåler som fantes i dressen, kunne stamme fra et eller annet tre i de svenske skoger hvor Støleggen har vært, er en mulighet så fjern og så usannsynlig at man trygt kan sette den ut av betraktning.”

Kommisjonen slutter seg deretter til kjæremålsutvalgets tilslutning i 2001 til utvalgets konklusjon fra 1976, og

”finner at Støleggens forklaring om at han hadde på seg dressen under sin flukt i Sverige tre år tidligere, ikke er et nytt bevis som synes egnet til å føre til frifinnelse. Det er på det rene at muligheten for at nålene kunne stamme fra et annet sted enn kjelleren, herunder også fra et tre i Sverige, ble drøftet under hovedforhandlingen.”

Til dette bemerkes at det i beste fall er misvisende å anføre at denne muligheten ble ”drøftet under hovedforhandlingen” i 1958. Den har vært antydnet, men uten belegg i noen form for bevisførsel, og har selvfølgelig ikke hatt noen mulighet for å bli tatt på alvor opp mot de sakkyndiges massive utsagn om ekskluderende identitet. Og at forholdet har vært tatt opp under hovedforhandlingen, er bare relevant i forbindelse med nyhetskriteriet, som kommisjonen allerede har lagt til grunn er tilfredsstillt. Kommisjonen drøfter ikke egnethetskriteriet, til tross for at det foreligger en rekke nye momenter i forbindelse med dette beviselementet i forhold til de nokså løse antakelser som må ha vært presentert i 1958.

11.4.2 Straffeprosessloven § 392 andre ledd

11.4.2.1 Generelt

Under drøftelsen av straffeprosessloven § 392 andre ledd uttaler kommisjonen på side 260:

”Uansett hvordan og på hvilket tidspunkt nålene er kommet i dressen, finner kommisjonen det usannsynlig at det bare skulle komme fem like barnåler, og ingen andre, på forskjellige steder i dressen, som i tillegg var like barnålene fra juletreet i kjelleren i Skippergata, jf. tidligere uttalelse om dette.”

Dette er i realiteten samme begrunnelse som Høyesteretts kjæremålsutvalg ga i 2001, jf. foran under punkt 11.3.2, bortsett fra at kjæremålsutvalget benytter betegnelsen ”identisk” og ikke ”like”. Og kommisjonen faller på samme måte som kjæremålsutvalget ned på en sannsynlighetsvurdering i stedet for å foreta en korrekt straffeprosessuell bevisvurdering i to trinn etter straffeprosessloven § 391 nr. 3.

På samme måte som Høyesteretts kjæremålsutvalg overser kommisjonen også at den eneste likhet mellom nålene var at alle var kortere enn 10 mm. Innenfor denne rammen var det betydelig ulikhet når det gjaldt lengden. Formen på nålene bidro ikke til å kunne konstatere ekskluderende likhet. De hadde vanlig form for nåler av slik lengde. Og resonnementet bygger åpenbart på en forutsetning om at nåler av forskjellige lengder er mer eller mindre jevnt fordelt over hele populasjonen av gran. At sannsynligheten for å få bare nåler under 10 mm på seg, er en funksjon av hvilket miljø man befinner seg i ved anledningen, synes å være helt oversett, til tross for at dette egentlig selvsagte utgangspunktet åpenbart også er akseptert av påtalemyndighetens sakkyndige, jf. foran under punkt 8.1.2 og 9.1.2. Poenget i denne forbindelsen er at så lenge man forutsetter ekskluderende likhet mellom dressnåler og kjellernåler og går ut fra at tilnærmet ingen andre nåler har et slikt utseende som disse, vil man anse Støleggens forklaring som betydningsløs. Dette har åpenbart vært Dorenfeldts resonnement i 1958. Men når man først går bort fra dette utgangspunktet, noe som er nødvendig slik forholdet rundt barnålene nå er opplyst, må det foretas en konkret vurdering av hvilke andre alternative kilder til dressnålene som kan være aktuelle. Og da må Støleggens forklaring tillegges en helt annen vekt ved vurderingen av egnethetskriteriet enn kommisjonen tillot den i 2006.

11.4.2.2 Støleggens opphold under et grantre i Sverige

Kommisjonen synes under behandlingen av § 392 andre ledd å trekke i tvil at Støleggen hadde på seg den aktuelle dressen ved den anledningen da barnålene kan ha kommet i dressen, til tross for at noen slik tvil ikke har kommet til uttrykk under omtalen av Støleggen ved behandlingen av § 391 nr. 3. Det samme gjelder ved behandlingen av de tidligere gjenopptakelsesbegjæringene i 1973-1976 og 1997-2001.

Det uttales således på side 255:

”Kommissjonen vil bemerke at det i journalen fra Mölndals polisdistrikt fremgår det at Støleggen ved pågripelsen 14. oktober 1954 var i besittelse av ”kavaj, kamm, livrem o halsduk, portmonnä inneh. 5,44 kr.” For øvrige innbrakte som er anmerket i samme journal, beskrives klærne som ”kavaj”, ”kostym” eller ”gångkläder”. Det kan således stilles spørsmål ved hvorfor svensk politi beskrev dressen som ”kavaj”, som trolig må sidestilles med jakke, i stedet for ”kostym”, som trolig vil være rett betegnelse på en dress.”

Dette er et argument som er presentert av påtalemyndigheten og gjengitt på sidene 242-243 i avgjørelsen. Men her begår kommisjonen samme feil som påtalemyndigheten. Den aktuelle rapporten gjelder ikke Støleggens antrekk ved pågripelsen, men hva som ble tatt fra ham ved inkvireringen. Her er beskrevet: *”Innehade: kavaj, kamm, livrem o halsduk, portmonnä inneh. 5,44 kr.”* Som antydning av kommisjonen – det er ingen grunn til forbeholdet ”trolig” – betyr ”kavaj” jakke, mens dress heter ”kostym” på svensk. Politiet har selvfølgelig ikke tatt buksene fra Støleggen, og har da nøyd seg med å omtale det faktiske beslaget av jakken, altså Støleggens ”kavaj”.

Det er videre vist til at Støleggen *”i andre saker har vært involvert i forhold med falske erklæringer”*. I gjengivelsen av påtalemyndighetens uttalelse vedrørende Ørnulf Bergersen på sidene 289-290 i avgjørelsen er således omtalt et tilfelle hvor Støleggen – angivelig på oppdrag fra forfatteren Jens Bjørneboe – skal ha levert et falskt brev i Bergersens navn til en journalist i stedet for å levere det til Bjørneboe selv. Nærmere opplysninger foreligger ikke. Det som antydes uten at det sies i klartekst, er selvfølgelig at Støleggen har skrevet dette brevet. Det fremstår imidlertid som nokså meningsløst at han skal ha skrevet et falsk brev på oppdrag fra Bjørneboe, og deretter ha levert produktet til en journalist i stedet for å gi det til Bjørneboe selv.

Kommissjonen fortsetter:

”Påtalemyndigheten bemerker i denne sammenheng at det fremkom at Støleggen var innblandet også i en annen sak hvor det var snakk om et brev/erklæring av samme type som også var falsk. Også i denne saken var det snakk om et vitne som ga uttrykk for at hun hadde forklart seg falsk i retten mot en tiltalt, og brevet skulle ha til hensikt å hjelpe vedkommende, som sonet sammen med Støleggen.”

Det er ikke en gang antydning hvilken befattning Støleggen skulle ha hatt med denne saken, bortsett fra at han sonet sammen med vedkommende som skulle hjelpes. Og det er åpenbart bare rykter og antakelser som gjengis – *”det var snakk om”*, og *”brevet skulle ha til hensikt”*.

Det er vanskelig å se hvorledes de usubstansierte antakelser og rykter som påtalemyndigheten her har trukket frem for første gang, kan tillegges vekt ved vurderingen av troverdigheten av Støleggens forklaring om dressen.

Det er opplyst og ikke bestridt at Torgersen kjøpte dressen av Eilif Støleggen på nyåret 1956 mens de begge var inne til soning. Støleggen skal selv ha kjøpt dressen brukt i en marsjandiseforretning i Gøteborg i 1954. Beskrivelsene av dressen tyder også på at den ikke har vært rensset eller rengjort på lang tid. At nålene er funnet i dressen, utelukker derfor i seg selv ikke at de kan ha befunnet seg der i atskillige år.

Støleggen ble som kjent pågrepet av svensk politi 14. oktober 1954 etter et biltyveri.

I protokollen fra avhøret av ham foretatt av svensk politi etter pågripelsen fortsetter han etter å ha fortalt om trafikkuhellet i den stjålne bilen:

”Omedelbart efter olycken hade de lämnat bilen och springande begivit sig upp i en norr om vägen befintlig skog och gömde sig. De kröpo in under en gran och gjorde upp eld av torra kvistar och vad de kunde anskaffa för spillved.”

Når de har krøpet inn under en gran, må de nødvendigvis ha kommet i nærkontakt med de laveste, veksthemmede grenene på denne granen. Innsamlingen av brensel har medført ytterligere nærkontakt, både med de samme grenene på grantreet og med de tørre kvistene som ble samlet inn. De har altså befunnet seg på et sted hvor de må ha hatt atskillig nærkontakt med grantreet de hadde krøpet under, og hvor de barnålene de har kommet i kontakt med, har vært korte. At fem slike nåler har havnet i bukseoppbrettene og i innerlommen på Støleggens dress i løpet av kvelden og natten er høyst sannsynlig. Og det er flere alternativer enn dette. Det kan ha dreid seg om nåler fra granbar i busksjiktet som de har brukket av og brukt til å ligge på. Det kan også dreie seg om nærkontakt med en av de tørre kvistene som har blitt brent eller med en eller flere undertrykte grener nederst på det grantreet de har oppholdt seg under. Dette er også en naturlig forklaring på barnålen i innerlommen, i motsetning til påtalemyndighetens uforklarte teori om at den har kommet dit i kjelleren i Skippergata 6 b. Høyst sannsynlig har det kommet langt flere nåler på og i dressen i løpet av natten under grantreet, men disse vil ha falt av etter hvert.

Om dressens historie etter pågripelsen i Sverige har Støleggen forklart i politiavhør 16. mars 1973:

”Vitnet opplyser at da han i 1954 var gjeninnsatt i Herlanda, ble dressen oppbevart av fengslet. Han rømte derfra i 1955, og dressen ble derfor igjen i fengslet, men da v. senere var blitt pågrepet, ble dressen tilsendt ham under adresse Møllergaten 19.

Vitnet kan ikke i dag huske noe bestemt om hvordan dressen var emballert eller pakket. Han kan med sikkerhet si at etter at han kom til Åkebergveien, hadde han dressen opphengt på sin celle. Han hadde ellers en grå jakke og et par grå benklær som han vanligvis brukte.”

At dressen har vært oppbevart på denne måten i hele perioden fra Støleggen ble pågrepet i Sverige og til Torgersen kjøpte den, er i seg selv en omstendighet som

styrker sannsynligheten for at barnålene kan ha befunnet seg i bukseoppbrettene og innerlommen helt fra Støleggens overnatting i skogen i Sverige.

Det hører med at Støleggen forklarte i samme avhør at han ble skadet ved trafikkuhellet: *”han skrubbet opp høyre og venstre ben og pådro seg et åpent sår på høyre kneskål.”* Dette samsvarer med blodflekk som ble funnet på dressens høyre bukseben etter at den ble beslaglagt. Dressen hadde ikke vært rensert i den mellomliggende perioden. Denne blodflekken underbygger ytterligere at Støleggens forklaring er riktig.

Kommisjonen uttaler avslutningsvis:

”Selv om det legges til grunn at Støleggen hadde på seg denne dressen under sin flukt i Sverige i 1954, finner kommisjonen det usannsynlig at Støleggen bare skulle få fem like barnåler, og ingen andre, på forskjellige steder i dressen, som i tillegg var like barnålene fra juletreet i Skippergata.”

Om den manglende holdbarheten i dette resonnementet vises til redegjørelsene foran. Det var ingen annen likhet enn at alle nålene var kortere enn 10 mm.

Og den gjennomgående feilen hos kommisjonen går igjen. Det sies avslutningsvis under dette avsnittet at Støleggens forklaring ikke er et slikt særlig forhold som gjør det meget tvilsomt om dommen riktig. Noen samlet vurdering av hele bevismaterialet, som Støleggens forklaring bare er en integrert del av, foretas ikke.

12 Ny sakkyndig utredning

Forsker Jon Ingulf Medbø og ingeniør Ole M. Synnes skrev artikkelen *”Grannålsbeviset i Torgersensaka”* i tidsskriftet *”Biolog”* nr. 2 for 2007.

Til grunn for denne artikkelen lå et omfattende notat kalt *”Grannåler i Torgersensaka”*, datert 8. januar 2004. Artikkelen og notatet vedlegges som bilag til begjæringen.

I notatet redegjør Medbø og Synnes i detalj for innsamling av barnåler fra trær i Øverdalen i Romsdal, og fra trær i Maridalen i Oslo. For et område i Øverdalen gis det følgende beskrivelse:

”Dei fleste av grantrea i dette området har greiner med nåler som er 10-14 mm lange, altså klart lengre enn dei som vart funne på Torgersen. Det var likevel lett å finna tre med nåler som var 6-8 mm lange. På desse trea var nålene gjennomgåande stutte, det vil seia under 9 mm lange. Sjølv om nålane då oftare var 7-8 mm lange enn under 7 mm lange, var det og godt om nåler som var 6-7 mm lange på desse trea, og somme nåler var berre 5-6 mm lange.

Det var og unge småtre (gran) i nærleiken, ikkje minst langs jernbanelinja der det er godt om lys. Desse trea er truleg avkom etter trea som vart planta i samband med bygginga av jernbanen. På somme av desse småtrea var nålene

10-12 med mer lange, medan på andre småtre var nålene 5-8 mm lange. Småtre med stutte nåler vaks særleg på stader med mindre lys, til dømes i grøfter eller i skuggen av andre tre.

Undersøkingane i desse felta viste at sjølv om dei fleste trea har grannåler som er meir enn 8 mm lange, er ikkje tre med stutte nåler uvanlege.

Undersøkingane viste og at om ei gran fyrst hadde godt med stutte nåler (6–8 mm lange), var gjerne alle eller iallfall dei aller fleste nålene på denne grana stutte. Målingane på grantrø langs Øvrelina og i felta rundt tyder ikkje på at det er store variasjonar i lengda på nålene på kvar einskild gran. Grannåler av ulik lengd var altså ikkje tilfeldig fordelte på desse trea.”³⁴

Undersøkelsene i Maridalen er beskrevet slik:

”Søndag 2003-08-03 tok JI Medbø ein sykkeltur heimafrå og rundt Maridalsvannet og vidare opp på Gamle Maridalsvei, det vil seia inne i Oslo kommune. På turen stoppa han fleire gonger for å sjå nærare på grannåler på dei trea han passerte. 2 m høg gran langs Midtoddveien (høgre, austre sida av vegen) på austsida av vatnet, nær luftinntaket til reinsstasjonen. På denne grana var mest alle nålene under 9 mm lange. På nabograna mindre enn ein halv meter unna var nålene lengre. På ei stor gran rett over vegen var det lett å finna nåler som var mindre enn 9 mm lange.

Smågraner mot enden av Midtoddveien langs austsida av Maridalsvannet (nær Monsetangen?).

Granene veks i eit noko myrlendt terreng på den høgre/søraustre sida av vegen. På desse granene var dei fleste nålene 6–8 mm lange (lengd under 9 mm).

Gran langs Gamle Maridalsvei. Medbø sykla så vidare ut på Maridalsveien og tok Turterfaret opp til Gamle Maridalsvei og vende så heimover (sørover). Etter om lag 100 m langs Gamle Maridalsvei, på den høgre sida av vegen, fann han ei tynn gran som var om lag 10 m høg og som hadde mange stutte nåler. Han tok med ei prøve heim. Medbø undersøkte og mange tre på denne turen der han ikkje fann stutte grannåler (lengd under 9 mm). Det vert ikkje omtalt nærare.

Det som elles skilde graner i dette området frå det som vart funni i Øverdalen i Romsdalen var at vi ikkje utan vidare fann somme stutte nåler (lengd 6–8 mm) på mest alle tre som vart undersøkt. Det vil altså seia at det på mange av trea som vart undersøkt i Maridalen, ikkje fann stutte nåler. Andre tre hadde mest berre stutte nåler. Det vil altså seia at heller ikkje for desse trea var lengda på grannålene tilfeldig fordelt slik til dømes Høgsterett har lagt til grunn for avgjerda si.”³⁵

Disse undersøkelser underbygger altså ytterligere at barnåler av forskjellig lengde ikke er tilfeldig fordelt mellom trær og på det enkelte tre. Det er gode muligheter for å finne trær – også trær av en viss størrelse — som bare eller i det vesentlige har korte nåler.

³⁴ Notatet s. 5-6.

³⁵ Notatet s. 8.

Medbøe og Synnes har også gjort kraftmålinger, og konstatert at det skal mindre kraft til for å dra løs en frisk, kort barnål frå kvisten, enn en frisk, lang barnål. Det vises til beskrivelsen i notatet.

13 Øvrige momenter som må vektlegges

13.1 Barnålen i innerlommen

Som kjent ble en av de fem dressnålene funnet i høyre innerlomme på Torgersens brunstripete dress. Dressen var laget til en slankere mann enn Torgersen. Det er ikke trukket i tvil at den satt stramt. Videre hadde Torgersen frakk utenpå dressen. Hvis han hadde vært drapsmannen, hadde kontakten med juletreet i denne fasen begrenset seg til å ta tak i det og løfte det over liket. I en slik situasjon kan det selvfølgelig ikke utelukkes at barnåler har løsnet og falt ned i bukseoppbrettene, selv om det ikke fremstår som sannsynlig. Men det fremstår som fullstendig uforklarlig – og derfor også uforklart – hvorledes en barnål i denne situasjonen skal finne veien ned i høyre innerlomme på dressen. Det er på det rene at dressen var trang til Torgersen, og i tillegg hadde han vinterfrakken utenpå.

Det er bemerkelsesverdig at dette forholdet, som har vært påpekt en rekke ganger, ikke har vært problematisert eller i det hele tatt drøftet under behandlingen av tidligere gjenoptakelses- og gjenåpningsbegjæringer, slik det fremgår av gjennomgangen foran.

Forholdet taler klart mot at denne nålen – og dermed heller ikke de øvrige nålene – stammer fra kjelleren i Skippergt. 6b.

13.2 Ingen øvrige nåler i Torgersens klær.

Den nærkontakt med juletreet som har vært nødvendig dersom dressnålene skal stamme fra dette treet, må nødvendigvis ha medført at Torgersens øvrige klær, først og fremst frakken, har kommet i kontakt med treet. Da må nødvendigvis nåler ha blitt hengende i frakken. Tøyet i frakken er beskrevet av Kriminallaboratoriet som ”*litt loddent*”³⁶, altså av en kvalitet som barnåler lett blir hengende fast i. Selv om slike nåler ville ha falt av etter hvert, er det grunn til å tro at det fortsatt ville ha hengt nåler i frakken, hensett til den korte tiden som var gått fra drapet og til Torgersen hengt frakken av seg hjemme. Det kan for så vidt vises til de 19 nålene som fortsatt hang fast i Kåre Venns klær da han kom hjem. På samme måte som med andre spor man ikke fant, men hadde kunnet vente dersom Torgersen var drapsmannen – så som blod og avføring – fantes ikke barnåler på frakken da den ble beslaglagt av politiet.

På samme måte kan det forhold at dressnålene ble funnet i oppbretter og i en innerlomme, altså på steder hvor de ikke lett faller ut, tyde på at det har gått en viss tid

³⁶ Dok. 26, underdok. 9.

siden nålene kom inn i dressen. Det er all grunn til å regne med at det opprinnelig har vært atskillig flere nåler på dressen, men at disse har falt av eller blitt slitt av etterhvert. Dette må nødvendigvis ha tatt noe tid.

13.3 Andre planterester i dressen

Som det fremgår av redegjørelsen foran under 4.1, fant Printz andre planterester, beskrevet som ”*agner og rester av strå*” i begge bukseoppbrettene, og også i begge innerlommer. I brystlommen ble det også funnet ”*adskillige fragmenter av rødfarvede kronblader*”. Tilsvarende planterester ble ikke funnet i kjelleren i Skippergaten 6b. Dette viser at dressens innehaver på et eller annet tidspunkt har vært ute i naturen. Torgersen kjøpte selv dressen i 1956, mens han satt inne, og har ikke brukt dressen andre steder enn i byen etter at han ble løslatt i oktober 1957. Disse planterestene må da stamme fra Støleggens tid, på samme måte som barnålene. Det fremstår da som nærliggende at disse har kommet inn i dressen ved samme anledning som barnålene. Planterestene støtter opp under Støleggens historie, og underbygger forklaringen om at også dressnålene stammer fra ham.

13.4 Sopp på kjellernålene

En sentral undersøkelse er ikke beskrevet.

Laane og Høiland så på kjellernålene 14. desember 1999. De blir beskrevet som ”ganske nedbrutte og infisert av granskyttesopp *Lophodermium piceae*.”

Slik sopp smitter på levende, svekkete nåler, og utvikler seg når nålene er døde. Soppen må derfor ha smittet på nålene før treet ble brukt som juletre, og ha utviklet seg når nålene kom i kontakt med det fuktige kjellergulvet, på samme måte som det ville ha skjedd på skogbunnen. Nålene må derfor ha hatt soppvekst på seg allerede da de ble undersøkt av Printz og Mork etter å ha ligget ca. ett år eller mer i en fuktig kjeller. Dersom dressnålene hadde stammet fra kjelleren, ville de ha vært befengt med soppvekst på samme måte som kjellernålene. I motsatt fall hadde man kunnet slå fast at dressnåler og kjellernåler hadde forskjellig opphav. Verken Printz eller Mork har imidlertid beskrevet overflaten på nålene, selv om soppvekst kunne ha vært konstatert ved enkle undersøkelser. Dette er en vesentlig svakhet ved de undersøkelsene de har gjort. Når kjellernålene må ha vært soppbefengt allerede ved undersøkelsene, er det grunn til å anta at årsaken til at sopp ikke er beskrevet for dressnålenes vedkommende, er at de ikke var befengt med sopp. I så fall underbygger dette at nålene faktisk hadde forskjellig opphav.

14 Oppsummering av barnålbeviset

De sakkyndige i 1958 forklarte – uten å gi uttrykk for tvil av betydning – at dressnålene og kjellernålene var identiske, i den forstand at de i en blanding ikke kunne skilles fra hverandre, og at identiteten var ekskluderende, i den forstand at det

dreide seg om nåler som hadde en så sjelden lengde og form at de sakkyndige ikke hadde sett maken før, og at det da måtte legges til grunn at både dressnåler og kjellernåler stammet fra treet i kjelleren.

Samtlige sakkyndige som har uttalt seg senere, har tilbakevist utsagnet om sjelden lengde og form. Det er tvert imot enighet om at nåler av den aktuelle størrelsen ikke er sjeldne. Som påtalemyndighetens egne sakkyndige har uttrykt det: De *”finnes jevnt over på sine steder”*.

Det er også enighet om at frekvensen av trær eller grener med korte nåler henger sammen med vekstvilkårene, først og fremst lystilgangen. Noe tilsvarende ble også fremhevet av Mork i hans skriftlige erklæring. Dette innebærer at slike trær først og fremst finnes i busksjiktet, noe som heller ikke er bestridt. På samme måte kan nålelengden variere på ett og samme tre, og også på samme gren, alt avhengig av lystilgangen, som blir dårligere for de laveste grenene når et tre vokser til.

Som professor Halvorsen har redegjort for, må det legges til grunn at middels lange nåler dominerer i granskogen, og at det er forholdsvis færre både av de ekstra korte og de ekstra lange nålene. Men man kan ikke slutte derfra til sannsynlighet for at man, når man ferdes i granskogen, får på seg nåler av varierende lengde, i samsvar med fordelingen av den totale barnålpopulasjonen. Hva slags nåler man måtte få i klærne, er avhengig av frekvensen av de enkelte nåletyper i det miljø hvor man får nålene på seg. At det ikke er noe særskilt ved å finne trær med bare korte nåler, er bekreftet ytterligere av undersøkelsene til Medbø og Synnes. Er man i nærkontakt med et tre med korte nåler, er det nødvendigvis bare slike nåler man får i klærne.

I forhold til totalfordelingen av barnåler i norske skoger er korte nåler overrepresentert i områdene nær bakken, hvor man finner busker, småtrær og undertrykte grener på større trær. Ferdes man i busksjiktet, hvor forekomsten av korte nåler er betydelig høyere enn for utvokste trær, vil man derfor sannsynligvis bare få korte nåler i klærne, i et hvert fall så lenge det dreier seg om et så lavt antall nåler som er tilfelle her. Vegar Bakkestuens erfaringer bekrefter dette. Det samme må åpenbart gjelde når kontakten ikke har vært med busksjiktet, men med de nederste grenene på et utvokst grantre – noe som skjer når man tar opphold under et slikt tre – hvor lysforhold og vekstvilkår heller ikke har vært gode.

I tillegg kommer at nåler på undertrykte grener blir sittende på grenene kortere tid enn nåler med god tilgang på lys og vann, og derfor løsner lettere enn friske, grønne nåler. Dette medfører i seg selv at man etter en skogtur kan ende opp med korte nåler i klærne, selv om man skulle ha vært i nærkontakt med både korte og lange nåler.

Disse forholdene sett under ett underbygger sannsynligheten for at det er korte nåler man lettest får i klærne når man ferdes i skogen eller oppholder seg der.

Høiland og Laane har på empirisk grunnlag påvist sammenhengen mellom grannålens lengde og form. Deres konklusjoner er også akseptert av påtalemyndighetens

sakkyndige fra NISK. Halvorsen har fra et økofysiologisk utgangspunkt og med referanse til andre kilder vist sammenhengen mellom lysforholdene og den aktuelle formen på nålene. Ingen sakkyndige etter 1958 har støttet Morks utsagn om at formen er en arvelig egenskap.

Dette må forstås som enighet i dagens fagmiljø om at det er sammenheng mellom lengde og form på undertrykte barnåler. Den angivelig sjeldne formen på kjellernålene og dressnålene er derfor ikke sjeldnere enn lengden. Og det dreier seg ikke om sjeldne nåler, men om nåler som vanlige i naturen på sine steder.

Konsekvensen av dette er at selve bærebjelken i barnålbeviset slik det ble presentert i 1958 og også ble lagt til grunn av kommisjonen i 2006 – at kjellernålene og dressnålene var så sjeldne og spesielle med hensyn til lengde og form at det dreide seg om ekskluderende identitet – svikter fullstendig ved en nærmere analyse. Det er en viss likhet mellom disse nålene, i den forstand at både dressnålene og de kjellernålene som ble målt, var kortere enn 10 millimeter og hadde en vanlig form for så korte nåler. Ved dette adskiller de seg altså fra nåler som er 10 mm og lengre. Det er det hele. En kan heller ikke se bort fra målinger som tyder på at dressnålene gjennomsnittlig var noe lenger enn kjellernålene³⁷. At man ikke hadde kunnet identifisere dressnålene dersom de ble blandet sammen med kjellernålene, er sikkert riktig. Men det samme ville ha gjeldt for de korte nålene som ble funnet i Bakkestuens lommer og som ellers er beskrevet av Laane og Høiland, og for hvilke som helst andre nåler fra et veksthemmet tre eller en veksthemmet gren.

En nærmere analyse av barnålbeviset medfører således at det faller fullstendig sammen. Fra å være *”et naturvitenskapelig bevis av første klasse”* som statsadvokat Dorenfeldt anså som tilstrekkelig til alene å felle Torgersen og som etter hans vurdering innebar en sikkerhet på *”kanskje en til en milliard”*, gir barnålene i seg selv ikke grunnlag for andre slutninger enn at dette beviset ikke utelukker Torgersen. Noe slikt har ingen bevisverdi. Da er det opp til påtalemyndigheten å fremskaffe andre bevisementer enn selve nålene, som kan sannsynliggjøre eller underbygge at dressnålene og kjellernålene har samme opphav. I materialet fra forhandlingene i 1958 finnes ikke spor av at noe slikt supplerende bevismateriale har vært presentert. Det har påtalemyndigheten heller ikke vært i stand til i forbindelse med tidligere gjenopptakelses- og gjenåpningsbegjæringer.

I tillegg kommer at Torgersen har presentert en alternativ og plausibel forklaring på hvor dressnålene kan stamme fra – nemlig fra Støleggens opphold under et grantre i 1954 – og vist til momenter som taler mot at dressnålene stammer fra kjelleren i Skippergaten 6 b. Det vises for så vidt til gjennomgangen under punkt 11 foran. Denne forklaringen på hvordan de fem barnålene kan ha havnet i dressen, er mer sannsynlig enn at de stammer fra juletreet i kjelleren i Skippergata 6 b.

³⁷ Jf. foran under punkt 8.3.

Nesodden, 30. mai 2015

Nils Erik Lie

Vedlegg:

1. Elias Mork: "*Om strøfallet i våre skoger*" (*Meddelelser fra Det norske Skogforsøksvesen* nr. 29 for 1942, side 299 – 325).
2. Jon Ingulf Medbø og Ole M. Synnes: "*Grannålsbeviset i Torgersensaka*" ("*Biolog*" nr. 2 for 2007).
3. Jon Ingulf Medbø og Ole M. Synnes: "*Grannåler i Torgersensaka*", upublisert notat, datert 8. januar 2004.

Den kommunale Råd Skæmmen:
Afbildning for 1942.

Samtykke av

Meddelelser fra Det norske Skogforpøpsvesen
nr. 29, 1942

INNLEDNING

Alle som har arbeidet en del med skogkultur vil sikkert ha lagt merke til at de planter som blir plassert inn til stubber vokser mye bedre enn de andre. Særlig ser en tydelig utslag for dette på relativt magre marker hvor tilgangen på assimilerbare næringsstoffer er liten.

Planter som står inn til stubber har som regel lengre toppskudd og en mer frisk, grønn farge. Dette kan ha flere årsaker.

I et kaldt og fuktig klima f. eks. i Nord-Trøndelag, vil det som regel bli varmere inne ved stubbens sydside enn ellers på flaten. Dette vil sikkert ha betydning for plantenes vekst.

I et mer varmt og tørt klima vil det være gunstigere vekstbetingelser på stubbens nordside da fordunstningen fra plantene blir mindre i skyggen.

Den viktigste årsak til at plantene vokser bedre inne ved stubbene, er sannsynligvis at tilgangen på lett assimilerbare næringsstoffer i jordbunnen er rikere der, da strøfallet fra trærne er større under trærnes kroner enn ellers på flaten, og at dette opphopete strø blir omsatt etter hogsten.

Strøet som faller fra trærne er ganske rikt på de for plantene nødvendige næringsstoffer, hvorav de viktigste er kalk, kalium, fosforsyre og kvelstoff.

Etter hvert som skogstrøet i humusdekket nedbrytes, frigjøres disse næringsstoffer som er meget viktige både for mikroorganismene og de høyere planter. Gjennom strøfallet tilføres altså humusdekket gjødselstoffer.

Alle våre skogtrær fellor hvert år en årgang nåler eller blad. Dessuten faller det til humusdekket en rekke andre bestanddeler fra trærne. Av slike kan nevnes barkdeler for de trær som har skjellbark, knoppkjell som kastes av om våren, raker og kongler, tørre og friske skuddeler. Alt dette vil jeg i det følgende kalle *skogstrøet*.

INNHold

	Side
Innledning	299
Kap. I. <i>Samling av materiale og anvendte analysemetoder</i>	301
Innsamling av materiale	301
Tørstoffsanalyser	301
Kjemiske analyser	302
II. <i>Strøfallet fra skogtrærne</i>	303
Strøfall i ca. 40-årig granskog fl. nr. 91, Ås, 70 m o. h.	303
Strøfall i ca. 60-årig granskog fl. nr. 278, Veldre, 180 m o. h.	311
Strøfall i ca. 140-årig granskog fl. nr. 256, Hirkjølen, 800 m o. h.	312
Strøfall i ca. 50-årig bjørkeskog fl. nr. 277, Veldre, 180 m o. h.	314
Strøfall i ca. 100-årig bjørkeskog, fl. nr. 256, Hirkjølen, 800 m o. h.	320
Strøfall i ca. 200-årig furuskog, Hirkjølen, 800 m o. h.	323
II. <i>Kjemiske analyser av skogstrø</i>	326
Kjemiske analyser av granstrø fra fl. nr. 91, Ås	327
Kjemiske analyser av granstrø fra fl. nr. 278, Veldre	329
Kjemiske analyser av bjørkestrø fra fl. nr. 277, Veldre	330
Kjemiske analyser av granstrø fra fl. nr. 256, Hirkjølen	331
Kjemiske analyser av bjørkestrø fra fl. nr. 259, Hirkjølen	333
Kjemiske analyser av furustrø, Hirkjølen	336
III. <i>Beregning av de gjennom strøfallet tilførte næringsstoffer</i> ..	336
IV. <i>Skogstrøets betydning for humusdekket og plantevæksten</i>	343
IV. <i>Undergrunnens innflytelse på skogstrøets kalkinnhold</i>	345
Sammenheng	352
Litteraturfortegnelse	356
Über den Strøfall in unseren Wäldern. Eine analyse der Menge und des chemischen Gehalts von Waldströet und der dieselben beeinflussenden Faktoren	358

Skogstrøet er altså først og fremst de døde avfallsprodukter som trærne kaster av. Dessuten kommer en del friske nåler og skudd som blir revet bort fra treet av snø, vind og dyr.

Nå er det ikke bare trærne som skaffer organisk materiale til humusdekket. Plantene i bunndekket leverer kanskje ennå større mengder.

Det organiske materiale som plantene i bunndekket tilfører humusdekket vil jeg i det følgende kalle **b u n n d e k k e s t r ø e t**.

Bunndekkestrøet vil jeg dessuten inndele i: 1. Lyngstrøet, 2. Mosestrøet og 3. Strøet fra de urteaktige planter.

Hvis en i en bestemt skogtype kjenner mengden av de forskjellige strøslag som hvert år tilføres humusdekket og en dessuten hadde rede på hvert enkelt strølags omsetningshastighet under en bestemt temperatur og fuktighetsgrad, ville en ha verdifulle data til å karakterisere humusdekket.

Det er bevisst av HESSELMAN (1926 og 1937) og GRØMMÆ (1932), at humusdekkets opprinnelsesmateriale setter et bestemt preg på reaksjonen og omsetningen. Skogstrøet fra veksterlig tettsluttede bestand synes å skape bedre omsetningsforhold enn strøet fra gamle sentvoksende og glisne bestand.

Ennå større rolle spiller kanskje strøet fra bunndekkeplantene og det miljø disse planter skaper i humusdekket.

Hensikten med dette arbeid er å finne en del tall for:

1. Strøfallets størrelse i granskog i de forskjellige måneder i året.
2. Hvor store mengder tørrstoff humusdekket årlig tilføres gjennom strøfallet fra trærne i forskjellige skogtyper.
3. Variasjonen i strøfallets størrelse hos gran, bjørk og furu fra år til år.
4. Strøfallets størrelse i forhold til tørrvekten av den årlige stammetilvekst.
5. De forskjellige strølags innhold av kalk, kalium, fosforsyre og totalvelstoff.
6. Hvor store mengder av de nevnte næringsstoffer humusdekket årlig tilføres gjennom strøfallet fra trærne.
7. Jordbunnens innflytelse på bjørkelauvets kalkinnhold.

Køp. I.

INNSAMLING AV MATERIALE OG ANVENDTE ANALYSEMETODER

Innsamling av materiale.

Strøinnsamlingen ble utført på 5 av Skogforsøksvesenets faste prøveflater, hvorav 3 er bestokket med gran og 2 med bjørk. Dessuten ble det utlagt en prøveflate i ren furuskog bare i den hensikt å undersøke strøproduksjonen.

Til strøinnsamlingen ble det utsatt samlekar av lakkert jernblikk. Disse var i kantene og bunnen forsynt med små huller slik at nedbør vannet kunne renne ut. Karene var 20 cm høye med en innvendig diameter av 19,5 cm. Selve samleflaten pr. kar ble altså 298,5 cm².

Karene var påmalt nummer og ble bunnet fast til 3 peler som ble satt ned i jorda inntil karveggen. Samlekarene ble fordelt i et regelmessig forband utover hele flaten.

Hvis det over et kar hadde falt en større kvist eller gren slik at bare en del av denne lå over karet, ble grenen kappet av slik at bare den del som dekket karetets samleflate ble tatt med i prøven.

Tørrstoffanalyser.

Strøet fra hvert enkelt samlekar ble samlet i tøyposer. Disse fikk henge på laboratoriet til strøet ble lufttørt. Så ble det sortert med pinsett i følgende fraksjoner:

For granskog:

- 1: grannåler, 2: grankongler, 3: granfrø, 4: bjørkelauv og 5: reststrø.

For furuskog:

- 1: furunåler, 2: furukongler, 3: furufrø, 4: bjørkelauv og 5: reststrø.

For bjørkeskog:

- 1: bjørkelauv, 2: grannåler og 3: reststrø.

Etter sorteringen ble prøvene tørret i alminnelig tørreskap ved 100° C, avkjølet i eksikator og veid.

Kjemiske analyser.

De kjemiske analyser er utført på Skogforsøksvesenets laboratorium. Etter at prøvene var fimmalt ble de etter tørret og veid og innaskingen ble utført under en konstant temperatur av 575° C i en Heraeus glødeovn med termoelement og automatisk temperaturregulator.

Kvelstoffinnholdet ble bestemt etter Kjeldahls metode (se Svensk förlåtningssamling 1906, Bih. 37 § 17 h.).

Kalkinnholdet er bestemt på følgende måte: Asken er ekstrahert i saltsyre på vannbad i 3 timer. Etter at kisel-syren var felt og frafiltrert, ble kalken felt med ammoniumoksalat i en kokende oppløsning som først ved ca. 50° C ble nøytralisert med konsentrert ammoniakk og dertil tilsatt 1 ml ammoniak i overskudd. Derpå nøytralisert med 10 % oksalsyreoppløsning samt tilsatt 12 ml oksalsyreoppløsning i overskudd. (Se HILDEBRAND and LUNDELL. Applied inorganic analysis 1929 s. 501).

Kalium er bestemt ved felling med platinklorid etter at kisel-syren er overført i uopløselig form. Inndampingsresten ble oppløst i 96 % alkohol og denne ble frafiltrert med Jena-glass filter 91 G, 4 og kaliumjonene er så bestemt kolorimetrisk (se NYDAHL Medd. nr. 421 f. Centralanstalten för försöksverksamhet på jordbruksområdet, Avd. för lanbrukskemi nr. 49 s. 5—8 1932, samt HJERTSREDDT: Svenska Mosskulturföreningens tidskrift Årg. 51 h. 5. s. 357—359).

Fosforsyrebestemmelse er utført etter Zinzadzes metode.

Se Industrial and engineering chemistry Vol. 7 nr. 4, 1935. Jeg bringer laboratorene ved Statens Skogforsøksanstalt, Stockholm, fru KARIN KNUTSON min beste takk for den verdifulle undervisning hun gav meg i dette analysearbeidet under et studieopphold ved Skogforsøksanstalten høsten 1939.

Kap. II.

STRØFALLET FRA SKOGTRÆRNE

A. Strøfall i 40-årig granskog, flate nr. 91, Ås, 8,0 m o. h.

Denne forsøksflate er 0,1652 ha stor og ligger i Ås herred, Akershus fylke ca. 70 m o. h. Flaten har vært under Skogforsøksvesenets kontroll siden 1923.

Bestokningen består av ensaldret granskog oppkommet av naturlig foryngelse på morénejord rik på finpartikler.

Flaten er jevnt bestokket og skogtypen tilhører bonitet A (EIDE og LANGSÆTER 1941). Bestandets alder er 39 år. Kubikkmassen i begynnelsen av siste revisjonsperiode (1938—1941) var 205 m³ og tilveksten 19,2 m³ pr. ha. Settes tørrvekten av 1 m³ ved til 390 kg som ifølge KLEM (1936) skulde passe for granskog i den alder i lavlandet hos oss blir tørrvekten av den produserte masse pr. år 7491,9 kg pr. ha. (Se tabell 1.)

50 samlekar ble utsatt 1. mai 1939. Karene er tømt hver måned unntågen vinteren 1939—40 da de fikk stå uørt fra 1. oktober til 1. mai.

På forsøksflaten fins ikke bjørk, men da det står en del bjørketrær i nærheten av flaten forekommer det enkelte ganger litt løv i prøvene.

En ser av tabell 1 at det faller relativt mye strø i juni måned. Dette er som regel den tørreste sommermåned her på Østlandet. I løpet av mai—september 1939 falt det 1152 kg grannåler pr. ha. Dette utgjør 56,8 % av årets nålestrømengde som ifølge tabell 1 er 2666 kg tørrstoff pr. ha.

Den øvrige strømengde som jeg har kalt reststrø utgjør for hele året 600 kg pr. hektar eller ca. 18 % av den totale strømengde. Tørrvekten av nåler og annet strø for året 1939—1940 er tilsammen 3273 kg pr. ha.

Under beregningen av middelfeilene (σ_M) er enkeltprøvene slått sammen til 10 grupper med 5 prøver i hver gruppe. I en skog med normal tetthet faller det relativt mer strø under trærnes kroner enn i et glissent bestand. Derfor blir spredning og middelfeil ganske stor. Da kargruppene er fordelt i regelmessige belter på flaten, må en regne med at nøyaktigheten

Tabell 1.

Strøfall i 40-årig granskog, Ås, 80 m. o. h.
Strøabfall i 40-årigem Fichtenwald, Ås, 80 M. ü. M.

Samletid Grunnåret	Strøslag Strøart	Kg pr. ha Kg per Hektar		% av in procenten	
		Torr- stoff Trocken- substanz	δ M	Arvs- der Strø- abfall des Jahres	Til- vesten des Zu- sattes
1939 Mai	Grannåler Fichtennådeln	375,1	16,35	14,1	—
	Reststrø Reststreu.....	62,5	6,97	10,4	—
	Sum Summe	437,6	18,43	13,4	—
Juni	Grannåler Fichtennådeln	486,4	26,87	18,2	—
	Reststrø Reststreu.....	75,4	9,98	12,6	—
	Sum Summe	561,8	28,48	17,2	—
Juli	Grannåler Fichtennådeln	338,4	14,74	12,7	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	0,2	—	2,8	—
	Reststrø Reststreu.....	40,6	9,58	6,8	—
Sum Summe	379,0	16,35	11,6	—	
August	Grannåler Fichtennådeln	161,8	5,70	6,1	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	0,4	—	5,6	—
	Reststrø Reststreu.....	17,9	0,60	3,0	—
Sum Summe	180,1	5,49	5,5	—	
September	Grannåler Fichtennådeln	152,0	5,56	5,7	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	1,1	—	15,5	—
	Reststrø Reststreu.....	22,2	2,68	3,7	—
Sum Summe	175,5	6,90	5,4	—	
Sum Summe Mai-September	Grannåler Fichtennådeln	1513,7	—	56,8	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	1,7	—	24,0	—
	Reststrø Reststreu.....	218,6	—	36,5	—
Sum Summe	1734,0	—	53,0	—	
Fra 1/10 1939 til 1/10 1940 Von 1/10 1939 bis 1/10 1940	Grannåler Fichtennådeln	1522,0	—	43,2	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	5,4	—	79,0	—
	Reststrø Reststreu.....	381,7	—	63,5	—
Sum Summe	1539,1	—	47,0	—	
Sum for året 1939-40 Summe des Jahres 1939-40	Grannåler Fichtennådeln	2665,7	—	100,0	35,6
	Bjørkelauv Birkenlaub..	7,1	—	100,0	—
	Reststrø Reststreu.....	606,3	—	100,0	8,0
Sum Summe	3273,1	—	100,0	43,6	

Tabell 1. forts.

Samletid Grunnåret	Strøslag Strøart	Kg pr. ha Kg per Hektar		% av in procenten	
		Torr- stoff Trocken- substanz	δ M	Arvs- der Strø- abfall des Jahres	Til- vesten des Zu- sattes
1940 Mai	Grannåler Fichtennådeln	304,0	15,61	11,9	—
	Reststrø Reststreu.....	54,5	11,39	8,6	—
	Sum Summe	358,5	20,37	11,2	—
Juni	Grannåler Fichtennådeln	519,4	30,42	20,4	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	0,4	—	7,8	—
	Reststrø Reststreu.....	57,4	9,58	8,9	—
Sum Summe	577,2	29,88	18,0	—	
Juli	Grannåler Fichtennådeln	292,3	13,68	11,5	—
	Reststrø Reststreu.....	72,8	6,97	11,5	—
	Sum Summe	365,1	16,95	11,5	—
August	Grannåler Fichtennådeln	244,9	7,84	9,6	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	2,8	—	55,0	—
	Reststrø Reststreu.....	103,9	15,34	16,3	—
Sum Summe	351,6	16,75	11,0	—	
September	Grannåler Fichtennådeln	471,0	37,19	18,4	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	1,9	—	37,2	—
	Reststrø Reststreu.....	47,0	10,12	7,4	—
Sum Summe	519,9	41,78	11,1	—	
Sum Summe Mai-september	Grannåler Fichtennådeln	1827,1	—	71,8	—
	Bjørkelauv Birkenlaub..	5,1	—	100,0	—
	Reststrø Reststreu.....	335,6	—	52,7	—
Sum Summe	2167,8	—	68,2	—	
Oktober	Grannåler Fichtennådeln	127,6	5,70	5,0	—
	Reststrø Reststreu.....	39,7	9,11	6,2	—
	Sum Summe	167,3	13,87	5,3	—
November	Grannåler Fichtennådeln	203,7	8,71	8,0	—
	Reststrø Reststreu.....	78,5	13,60	12,3	—
	Sum Summe	282,2	18,09	8,9	—
Desember	Grannåler Fichtennådeln	114,7	6,50	4,5	—
	Reststrø Reststreu.....	39,3	4,69	6,2	—
	Sum Summe	154,0	2,55	4,9	—
Grankongl. Fichtenzapfen	157,6	—	100,0	—	
Sum Summe	311,6	—	9,3	—	

Tabell I forts.

Samletid Gennemelt	Stroslag Stroart	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av in procent	
		Torr- stoff Trocken- substanz	δ H	Arets de Stro- avfall det Jahres	Til- væsten del det Jahres
1941 Januar	Grønnåler Fichtennådeln	14,3	1,14	0,6	—
	Reststrå Reststreu.....	14,7	2,68	2,3	—
	Sum Summe	29,0	2,95	0,9	—
Februar	Grønnåler Fichtennådeln	39,7	2,81	1,5	—
	Reststrå Reststreu.....	32,4	6,43	5,1	—
	Sum Summe	72,1	8,54	2,3	—
Mars	Grønnåler Fichtennådeln	156,0	7,04	6,1	—
	Reststrå Reststreu.....	72,0	8,91	11,3	—
	Sum Summe	228,0	13,67	7,2	—
April	Grønnåler Fichtennådeln	60,8	2,95	2,4	—
	Reststrå Reststreu.....	15,3	2,61	2,4	—
	Sum Summe	76,1	3,89	2,4	—
Fra 1/10 1940 til 1/10 1941 Von 1/10 1940 bis 1/10 1941	Grønnåler Fichtennådeln	716,7	—	28,2	—
	Reststrå Reststreu.....	299,1	—	47,3	—
	Sum Summe	1 015,8	—	31,8	—
Sum for året 1940-41 Somme des Jahres 1940-41	Grønnåler Fichtennådeln	1 173,4	—	35,2	—
	Reststrå Reststreu.....	2 543,8	—	100,0	34,0
	Bjørkelauv Bjirkenlaub..	5,1	—	100,0	—
	Reststrå Reststreu.....	634,7	—	100,0	8,5
	Sum Summe	3 183,6	—	100,0	—
	Grønnåler Fichtennådeln	157,6	—	100,0	2,1
	Sum Summe	3 341,2	—	100,0	44,6
1941 Mai	Grønnåler Fichtennådeln	176,3	6,90	8,3	—
	Reststrå Reststreu.....	56,3	10,85	14,7	—
	Sum Summe	232,6	13,87	9,3	—
Juni	Grønnåler Fichtennådeln	384,5	25,93	18,1	—
	Reststrå Reststreu.....	54,4	5,03	14,2	—
	Sum Summe	438,9	26,73	17,5	—
	Grønnåler Fichtennådeln	11,2	—	34,8	—
	Sum Summe	450,1	—	17,7	—

Tabell I forts.

Samletid Gennemelt	Stroslag Stroart	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av in procent	
		Torr- stoff Trocken- substanz	δ H	Arets de Stro- avfall det Jahres	Til- væsten del det Jahres
Juli	Grønnåler Fichtennådeln	281,3	11,73	13,2	—
	Reststrå Reststreu.....	42,4	5,43	11,1	—
	Sum Summe	323,7	13,00	13,0	—
August	Grønnåler Fichtennådeln	31,1	—	65,5	—
	Sum Summe	344,8	—	22,5	—
September	Grønnåler Fichtennådeln	75,5	3,14	3,6	—
	Bjørkelauv Bjirkenlaub..	6,5	—	8,5	—
	Reststrå Reststreu.....	24,5	3,62	6,4	—
	Sum Summe	100,5	4,89	4,2	—
Oktober	Grønnåler Fichtennådeln	216,8	13,41	10,2	—
	Bjørkelauv Bjirkenlaub..	2,0	—	33,9	—
	Reststrå Reststreu.....	25,5	1,88	6,7	—
	Sum Summe	244,3	15,81	9,7	—
Sum Summe Mai-september	Grønnåler Fichtennådeln	1 134,4	—	53,5	—
	Bjørkelauv Bjirkenlaub..	2,5	—	42,3	—
	Reststrå Reststreu.....	203,1	—	53,2	—
	Sum Summe	1 340,0	—	53,4	—
	Grønnåler Fichtennådeln	32,3	—	100,0	—
	Sum Summe	1 372,3	—	54,0	—
November	Grønnåler Fichtennådeln	560,8	35,78	26,4	—
	Bjørkelauv Bjirkenlaub..	2,9	—	49,2	—
	Reststrå Reststreu.....	24,8	3,02	6,2	—
	Sum Summe	588,5	35,91	23,5	—
Desember	Grønnåler Fichtennådeln	133,4	2,81	6,3	—
	Bjørkelauv Bjirkenlaub..	0,5	—	8,5	—
	Reststrå Reststreu.....	28,1	3,42	7,3	—
	Sum Summe	162,0	3,08	6,5	—
1942 Januar	Grønnåler Fichtennådeln	65,1	3,35	3,1	—
	Reststrå Reststreu.....	18,8	1,88	4,9	—
	Sum Summe	83,9	5,36	3,3	—
	Grønnåler Fichtennådeln	33,6	4,29	1,6	—
	Reststrå Reststreu.....	20,7	4,29	5,4	—
	Sum Summe	54,3	2,55	2,2	—

Tabell I forts.

Samtidig Gruanndel	Strøslag Strøslaget	Kg pr. ha :		% av in prosenten
		Tørre- stoff Trocken- substanz	δ M	
Februar	Grannåler Fichtennådeln Reststrø	25,7 19,7	2,01 3,82	1,2 5,2
	Sum Summe	45,4	3,08	1,8
Mars	Grannåler Fichtennådeln Reststrø	129,8 41,6	5,36 6,23	6,1 5,1
	Sum Summe	171,4	10,32	6,8
April	Grannåler Fichtennådeln Reststrø	46,2 25,0	- -	1,9 6,6
	Sum Summe	65,2	-	2,6
Fra 1/10 1941 til 1/5 1942 Von 1/10 1941 bis 1/5 1942	Grannåler Fichtennådeln Bjørkelauv Reststrø	988,6 3,4 178,7	- -	46,5 57,6 46,8
	Sum Summe	1170,7	-	46,6
Sum for året 1941-42 Summe des Jahres 1941-42	Grannåler Fichtennådeln Bjørkelauv Reststrø	123,0 5,9 387,8	- -	100,0 100,0 5,1
	Sum Summe	2510,7	-	33,5
	Grannåler Fichtennådeln Summe	32,3	-	100,0
	Sum Summe	2543,0	-	100,0

for strømengdene er noe større enn det den beregnede middelfeil gir uttrykk for.

Det fremgår av tabell I at strøfallet sommeren 1940 er litt større enn sommeren 1939, da det falt betydelig mer i september 1940. Den totale strømengde for hele året er praktisk talt like stor for disse to år, da tørrvekten av strøet i 1940-41 bare er 2 % større enn det foregående år.

I vintermånedene faller det ganske lite strø i granskogen. Særlig er det meget små mengder i januar og februar. Av fig. 1 fremgår det at kurven for nålefall hos gran har 2 typiske maksima. Det ene inntreffer om forsommeren i juni måned, det annet om høsten i september-oktober.

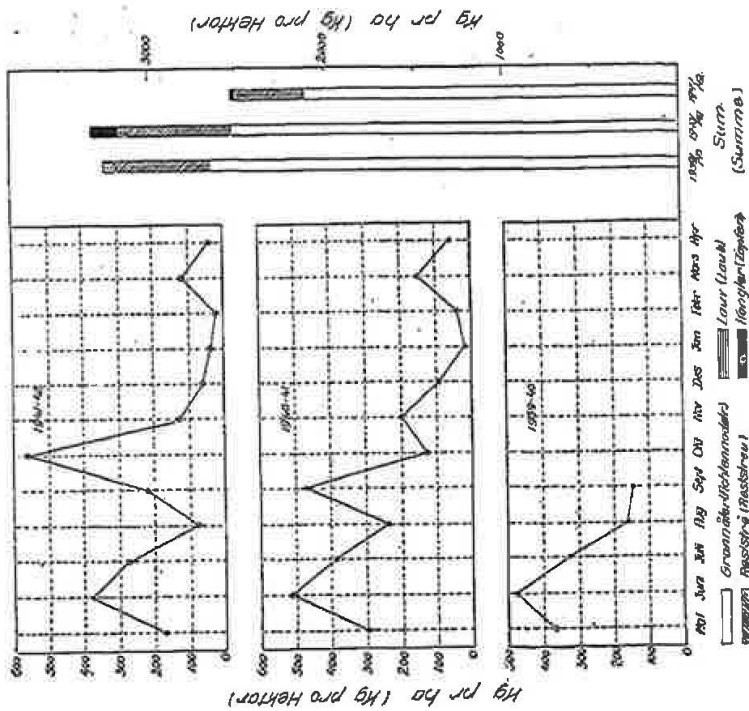

Fig. 1. Strøfall i 40-årig granskog. Ås 80 m o. h. Strøufall in 40-jährigen Fichtennädel, Ås, 80 M ü. M.

Sammenligner en strøfallet med nedbøren viser det seg at også høstmaksimumet inntreffer i den tørreste måned. Oktober 1941 var en særdeles tørr høstmåned og nålefall ble meget stort, ca. 560 kg pr. ha. I 1940 var september en tørr måned, og derfor ble det relativt stort barfall, ca. 19 % av summen for hele året.

Dette synes å vise at trener har evne til å sette de eldste nåler ut av funksjon når vannfølgningen blir liten.

Året 1941-42 er strøfallet noe mindre enn de to foregående

år. Tørrvekten av nåler utgjør 2123 kg pr. ha og er således ca. 19 % mindre enn midlet for de 2 foregående år. Årsaken til dette beror sikkert på at det i oktober måned 1940 ble foretatt en tynning i bestandet på flate 91. Det ble da uttatt 26 % av treantallet og 9 % av kubikkmassen.

At en slik tynning vil innvirke på strøfaller er jo ganske naturlig, da det vil ta flere år innen kronene på de igjenstående trær har innvunnet en tilsvarende barremasse til den som blir fjernet under en slik tynning. Den prosentiske reduksjon av strøfaller etter en tynning synes å være omtrent like stor som prosent uttatte trær.

Av det foregående vil en forstå at det er ganske store mengder organisk materiale som hvert år tilføres humusdekket fra et slikt veksterlig granskogbestand når det pr. år utgjør ca. 3300 kg pr. ha.

Hvis en regner nålestrøet i prosent av tørrvekten av den årlige produksjon av stammemasse, ser en (tabell 1) at denne utgjør ca. 35 % før tynningen ble utført. Kongler og annet strø utgjør ca. 9 % og den totale strømengde er tilsammen 44 % av tørrstoffet av den produserte ved.

Jeg mener det er riktigere å sette strømengden i forhold til tilvekstens tørrvekt enn å uttrykke den i forhold til tilvekstens kubikkmasse. Det skulde derved bli bedre overensstemmelse når en skal sammenligne strøfall hos forskjellige treslag. Det må fins større sammenheng mellom nålenes og vedens tørrstoffmengde enn mellom nålenes vekt og vedens volum.

For flate nr. 91 er det før tynningen en årlig nålestrømengde av ca. 2600 kg pr. ha. Forutsettes det at denne tørrstoffmengde representerer $\frac{1}{4}$ av bestandens totale nålemengde får en at der pr. kg nåler produseres 0,41 kg ved pr. år.

BURGER (1937) har for granskog i Winterthur 550 m o. h. funnet at 1 kg nåler produserer 0,35—0,40 kg stammeved (alt regnet i tørrvekt). Dette stemmer således godt overens med de tall jeg har funnet for granflaten i Ås.

Ifølge BURGER (1939) danner et 35-årig granbestand 4900 kg friske nåler pr. år. Tørrvekten av disse svarer til 2200 kg. Dette er altså den årlige driftsomsøknostning som vedproduksjonen krever.

BORNEBUSCH (1939) har vist at det i granskog i Danmark faller betydelig mer grannåler i tørre år enn i mer nedbørrike. I et ungt røtgranbestand fant han at nålefaller i middelet av 2 år utgjorde 1648 kg, i et mellomaldrende bestand 1225 kg og i et eldre 1624 kg lufttørre nåler pr. ha. Dette er ikke stort over halvparten av de strømengder jeg har funnet for 40-årig granbestand i Ås. BORNEBUSCH (i. c.) har ikke oppgitt vedproduksjonen på disse flater. Det lar seg derfor ikke gjøre å beregne hvor stor prosent vekten av strøet utgjør av tilveksten.

Strøfall i ca. 60-årig granskog, flate nr. 278, Veldre, 180 m o. h.

Flate 278 er 0,1359 ha stor. Den ligger i Veldre sogn, Ringsaker herred i Hedmark fylke, ca. 180 m. o. h. Flaten har vært under Skogforsøksvesenets kontroll siden 1932.

Bestokningen er ensartet granskog. Jordbunnen består av finkornet morenejord og skogtypen tilhører bonitet C (jfr. EIDE og LANGSÆTER 1941). Bestandets alder er 63 år. Kubikkmassen ved begynnelsen av siste revisjonsperiode (1936—39) var 226 m³ pr. ha og tilveksten i samme periode var i middel 9,2 m³ pr. år og ha.

Tørrvekten av granved fra dette bestand har jeg satt til 430 kg pr. m³. Den årlige vedproduksjon regnet i kg skulde således bli 3947 kg pr. ha. Her ble det anvendt 50 samlekar, regelmessig fordelt.

Tabell 2.

Strøfall i ca. 60-årig granskog, Veldre, 200 m. o. h. *Strøfall i ca. 60-årig granskog, Veldre, 200 m. o. h. Strøfall i ca. 60-årig granskog, Veldre, 200 m. o. h. Strøfall i ca. 60-årig granskog, Veldre, 200 m. o. h.*

År Jahr	Strøslag Ströslag	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av in prosenten	
		Tørr- stoff Trocken- substans	Ø M	Areals del der Strø- vekten utgjør av af fall del des Zin- nens procent	Til- veksten ved af fall del des Zin- nens procent
1940-41	Grannåler Fichlenmadein	516,6	68,8	80,5	38,3
	Reststrø Restströu	342,7	59,9	18,2	8,7
	Sum Summe	859,3	—	98,7	47,0
	Bjørkelavn Bjørkelåub	23,9	—	—	1,3
	Sum Summe	883,2	101,6	100,0	—

Nålefaller fra trærne på denne flate er 1517 kg pr. ha. Dette utgjør 38 % av tørrstoffet av den årlige stammertilvekst. Reststrøet som er 343 kg pr. ha utgjør 8,7 % av den produserte stammemasse, og den totale strømengde pr. år og ha er 1883,2 kg eller 47,8 % av den årlige tilvekst.

Sammenligner en disse tall med resultatene fra flate 91, merker en at tilveksten på flate nr. 278 bare er ca. halvparten av hva den er på flate 91. Dette beror bl. a. dels på forskjellen i bonitet, dels på forskjellen i alder. På flate nr. 91 ligger kurven for den årlig løpende tilvekst like ved kulminasjonspunktet, mens den på flate nr. 278 allerede er kommet langt forbi dette.

Strøfaller er også tilnærmet bare halvparten av det en fant på flate nr. 91, men forholdet mellom vekten av produsert virke og strømengde er praktisk talt det samme for disse 2 flater.

Dette tyder på at barfallet hos gran på god bonitet i lavlandskog hos oss skulde stå i et nøye forhold til den årlige stammertilvekst. Hvis dette er riktig skulde strømengden lett kunne beregnes av tilvekstoppgavene. Det vil ha stor interesse å få klarlagt dette gjennom undersøkelse på flere flater.

Regner en med at 1517 kg nåler utgjør $\frac{1}{4}$ av tørrvekten av hele bestandets bladmasse, blir vedproduksjonen pr. kg nåler 0,37 kg. Altså litt mindre enn for flate nr. 91.

EBERMAVER (1876 s. 46) har vist at strøfaller i granbestand avtar etter 30-års alder og utover til hogstmoderhet.

I unge granskoger under 30 år har han funnet 5258 kg strø pr. ha. For granbestand mellom 30 og 40 år oppgir han strømengden til 3964 kg pr. ha. Når bestandet har nådd hogstmoden alder, over 90 år, har strømengden avtatt til 3273 kg pr. ha. Vekten gjelder lufttørt strø. Produksjonen i disse bestand er dessverre ikke oppgitt.

Strøfaller i ca. 140-årig granskog, flate nr. 256, Hirkjølen, 800 m o. h.

I det foregående har jeg behandlet strøfaller i veksterlig godt sluttet granskog på god bonitet i lavlandet. Det har stor interesse å sammenligne disse resultater med de tall jeg har funnet for fjellskogen.

Flate nr. 256 er 0,5 ha stor. Den ligger i Hirkjølen forsøksområde, Ringebu herred, Opland fylke i en høyde av 800 m o. h. Flaten har vært under Skogforsøksvesenets kontroll siden 1931.

Bestokningen består i overveiende grad av gran samt enkelte spredte bjørketrær. I begynnelsen av siste revisjonsperiode (1937—42) var kubikkmassen av gran 102 m³ pr. ha. Bjørkeinnblandingen utgjorde 4,0 m³ pr. ha. Tilveksten for gran i nevnte periode var 3,9 m³ og for bjørkeinnblandingen 0,25 m³ alt pr. ha og år. Det ble anvendt 50 samlekar. Under beregning av middelfeilen ble disse gruppert i 5 grupper. Middelfeilen på middelfallet for alle 6 år er for samtlige flater i Hirkjølen

beregnet etter formelen
$$d_N = \frac{\sqrt{\sigma_1^2 + \sigma_2^2 + \dots + \sigma_n^2}}{n}$$

Tørrvekten av en m³ granved fra denne flate har jeg satt til 400 kg som ifølge oppgaver fra KLEM (1936) skulle passe godt for dette virke. Bjørkevedens tørrvekt har jeg satt til 650 kg pr. m³.

Bestandet er ikke helt ensaldret. Det er et overbestand som er ca. 130—140 år med enkelte eldre trær. Dessuten er det en del yngre underskog av gran.

Jordbunnen består av steinet morénegnis som også inneholder atskillig finmateriale (jfr. SEMB 1937 s. 545).

På den største del av flaten er vegetasjonen henført til *Geranium*-typen, resten tilhører *Myrtillus*-typen. (Se MORK og HØIBERG 1937 tabell. 8 og vegetasjonskart s. 669.)

Skogens vekst må karakteriseres som noe av det beste en finner i så stor høyde o. h. hos oss.

Den årlige tørrstoffproduksjon av granved skulle ifølge de data som er oppgitt foran bli 1540 kg pr. ha. Den lille bjørkeinnblandingen skulle produsere 162 kg ved pr. ha og år.

Fra denne flate har jeg observasjoner fra de 6 siste år.

Fig. 2 gir en grafisk fremstilling av tørrstoffmengden av nåler og reststrø for flate nr. 256. Mengden av barfallet er omtrent like stort i alle år unntagen for 1937—38. For dette år viser kurven en tydelig topp.

Arsaken til variasjoner i barfallet i de forskjellige år kan dels bero på at sommeren har vært relativt tørr. Da vil det ifølge BORNEBUSCH (1939) falle mer nåler. Dessuten vil antall nåler og størrelsen av disse vekste for de forskjellige årganger.

Tabell 3.

Strefall i ca. 140-årig granskog, Hirkjølen 800 m. o. h.
 Strømsfall in cirka 140-årigem Fichtenwald, Hirkjølen,
 800 M. u. M.

År Jahr	Strømsfall Stromfall	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av in presenten		Granta pr m ² Fichten- stamm pro m ²
		Torr- stoff Trocken- substans	Ø M	Axels størrelse i Jahres endelsen	Til- veksten des 20- års alders	
1935-36	Grannåler Fichtenmadeln	714,39	67,92	71,5	46,3	
	Reststrø Reststreu	276,52	39,36	22,8	17,9	
	Sum Summe	990,91	98,22	82,0	64,2	
	Bjørkelauv Birkenlaub	129,21		10,8	79,5	
1936-37	Grannåler Fichtenmadeln	87,10		7,2	4,7	
	Reststrø Reststreu	1 207,22		100,0	71,0	
	Sum Summe	726,26	59,19	42,4	47,1	
	Bjørkelauv Birkenlaub	394,45	72,70	23,0	25,6	
1937-38	Grannåler Fichtenmadeln	1 120,71	115,07	65,4	72,7	
	Reststrø Reststreu	76,51		4,4	46,8	
	Sum Summe	514,91		30,2	33,4	
	Bjørkelauv Birkenlaub	1 712,13		100,0	100,5	119
1938-39	Grannåler Fichtenmadeln	932,26	35,44	55,7	60,5	
	Reststrø Reststreu	439,66	41,57	26,3	28,5	
	Sum Summe	1 371,92	36,41	82,0	89,0	
	Bjørkelauv Birkenlaub	71,04		4,2	43,7	
1939-40	Grannåler Fichtenmadeln	227,99		13,8	14,8	
	Reststrø Reststreu	1 670,95		100,0	108,6	
	Sum Summe	799,20	36,38	55,6	51,8	
	Bjørkelauv Birkenlaub	296,30	49,98	26,6	19,2	
1940-41	Grannåler Fichtenmadeln	1 095,59	62,58	76,2	71,0	
	Reststrø Reststreu	47,70		3,3	29,4	
	Sum Summe	294,86		20,5	19,1	
	Bjørkelauv Birkenlaub	1 438,00		100,0	84,5	
1935-36	Grannåler Fichtenmadeln	842,99	56,92	68,5	54,7	
	Reststrø Reststreu	248,31	50,38	20,1	16,1	
	Sum Summe	1 091,21	117,95	88,6	70,8	
	Bjørkelauv Birkenlaub	66,00		5,3	40,6	
1937-38	Grannåler Fichtenmadeln	75,62		6,1	4,9	
	Reststrø Reststreu	1 232,83		100,0	72,5	
	Sum Summe	846,83	75,68	55,4	55,0	
	Bjørkelauv Birkenlaub	318,59	90,89	20,8	20,6	
1939-40	Grannåler Fichtenmadeln	1 165,42	169,95	76,2	75,6	
	Reststrø Reststreu	57,02		3,7	35,2	
	Sum Summe	307,74		20,1	19,9	
	Bjørkelauv Birkenlaub	1 530,18		100,0	90,0	

Tabell 3. forts.

År Jahr	Strømsfall Stromfall	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av in presenten		Granta pr m ² Fichten- stamm pro m ²
		Torr- stoff Trocken- substans	Ø M	Axels størrelse i Jahres endelsen	Til- veksten des 20- års alders	
Middel Mittel	Grannåler Fichtenmadeln	810,31	23,37	55,3	52,5	
	Reststrø Reststreu	328,97	24,64	22,4	21,4	
	Sum Summe	1 139,28	44,38	77,7	73,9	
	Bjørkelauv Birkenlaub	74,58		5,1	45,6	
Sum Summe	Grannåler Fichtenmadeln	251,36		17,2	16,3	
	Reststrø Reststreu	1 465,22		100,0	86,0	19,8

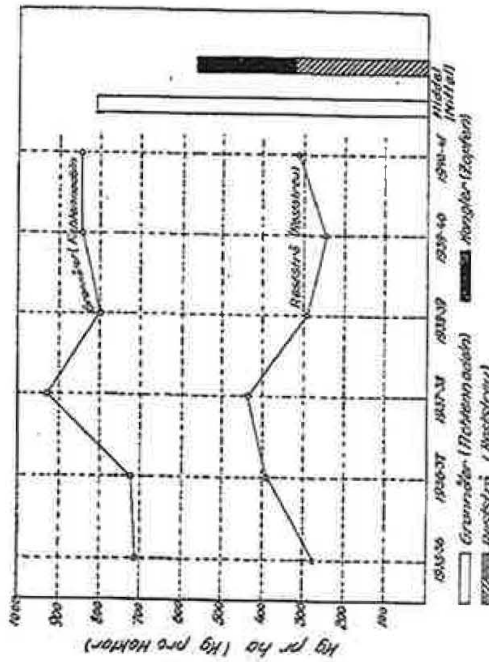

Fig. 2. Strøfall i ca. 140-årig granskog, Hirkjølen 800 m o. h.
 Strømsfall in cirka 140-årigem Fichtenwald, Hirkjølen 800 M u. M.

I varme somer vil det bli større nåler og antall nålepar vil være avhengig av den foregående sommers temperaturforhold (jfr. Ordning 1941).

I fjellskogen hender det at *chrysonyxa*-angrep kan være ganske sterke. Da vil jo en del av nålene på siste årsskudd også falle av. Dette er en mulig årsak til den relativt store strøsmenge i 1937-38.

Sommeren 1936 ble det foretatt en tynning på flate nr 256. Det ble da uttatt 10 % av treantallet og 10 % av kubikkmassen. Siden har det stått urørt til sommeren 1941. Av kurven for nålefallet i fig. 2 ser en at det er en jevn stigning i nålemengde etter denne tynning. Dette tyder på at nålefallet tiltar etter hvert som kronene slutter seg og bestandet blir tettere.

Det gjennomsnittlige nålefallet for alle 6 år er 810 kg pr. ha. Dette utgjør 52 % av tørrstoffet av den årlige stammeilvekst. Forholdet mellom tørrvektene av nålestøv og tilvekst er altså betydelig større enn i lavlandsskogen.

For flate nr. 278 i Veldre utgjorde tørrvekten av det årlige nålestøv 38 % av tilvekstens tørrvekt. En ser således at fjellskogens årlige driftskapital i form av assimilasjonsorganer er betydelig større enn for lavlandsskogens vedkommende.

Forholdet mellom barmasse og produksjon kan også påvirkes av tettheten.

Således har BURGER (1939) funnet at tette bestand under ellers like forhold behøver større barmasse for å produsere en enhet ved enn glisne. Dette vil m. a. o. si at nålene arbeider mindre intensivt jo sterkere beskygningen er. Men tettheten på flate nr. 256 i Hirkjølen er dårligere enn tettheten på flate nr. 278 i Veldre. Den påviste forskjell kan derfor ikke skyldes forskjellig tetthet.

Ved opptellinger på en del grener har jeg funnet et nålene på grantrærne i Hirkjølen sitter på ca. 9 år. Tørrvekten av den samlede barmasse på flate nr. 256 skulle etter dette bli 7228 kg pr. ha. 1 kg grannåler skulle således produsere 0,21 kg ved, alt regnet i tørrvekt.

BURGER (1936) har funnet at assimilasjonsintensiteten hos gran av nordligere eller høyere liggende provenienser er mindre enn hos de stedege trær. Han angir s. 112 et kg Nadelrockengewicht erzeugt jährlich bei herrschenden Fichten von Winterthur 0,35—0,40 kg Schaftrockengewicht, bei den Fichten aus dem Engadin aber auf dem gleichen Standort im Garten Adlisberg nur 0,20—0,25 kg*. Engadin ligger i ca. 1900 m o. h. Winterthur ca. 550 m o. h. og Adlisberg 670 m o. h.

Av tabell 3 ser en at reststøvet utgjør i gjennomsnitt for 6 år 329 kg pr. ha eller 22,2 % av hele strøfallet og 21,3 % av

tørrstoffet av stammeilveksten pr. år. Den samlede strøvmengde på flate 256 utgjør i gjennomsnitt 1465 kg pr. ha og år eller 86 % av den årlige tørrstoffproduksjon av stammeved.

I 1934 og 1936 var det ganske rik blomstring på gran i Hirkjølen. Da konglene i så stor høyde o. h. sjelden blir modne, sitter de ofte på trærne i flere år. Som det fremgår av tabell 3, er det falt en del kongler hvert år og tørrvekten av disse utgjør ganske meget da den i middel for 6 år er ca. 251 kg pr. ha. Sommeren 1936 falt det 119 granfrø pr. m² eller 1 190 000 frø pr. ha. Dette skulle tilsvare ca. 4 kg frø pr. ha. Prosent levende frø eksklusiv tomfrø var i gjennomsnitt 31,4 %. En forstår derav at frømengden var ganske stor, men kvaliteten var meget dårlig.

Strøfall i ca. 50-årig bjørkeskog, flate nr. 277, Veldre, 180 m o. h.

Denne forsøksflate er 0,1729 ha stor og ligger i samme høyde o. h. og like ved flate nr. 278. Bjørkeflaten ligger på samme slags jordart som granflaten og er også anlagt samtidig med denne.

Tabell 4.

Strøfall i ca. 50-årig bjørkeskog, Veldre, 180 m. o. h. Strøfall i cirka 50-årigem Bjørkeskog, Veldre, 180 M. ti. M.

År Jahr	Stovning Stromm	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av i procenten	
		Tørr- stoffet Trocken- substanz	Ø M	Årets tørrstoff avfall det Jahres	Til- veksten avfall det Aars
1940-41	Bjørkeblauv Bjørkeblauv	1 268,7	29,6	67,7	38,3
	Reststøv Reststøv	605,1	165,2	32,2	18,3
	Sum Stamme	1 873,8	—	99,9	56,6
	Grannåler Fichtennadeln	2,3	—	0,1	—
	Sum Summe	1 876,1	147,5	100,0	—

Bestokningen består av ensaldret bjørk og skogtypen er urterik bjørkeskog, hvor det er tett foryngelse av gran. Bestandets alder er 52 år. Kubikkmassen ved begynnelsen av revisjonsperioden 1935—38 var 100 m³ pr. ha og midlet av den

årlige tilvekst i samme periode var $5,1 \text{ m}^3$ pr. ha. Vedens tørrvækt har jeg satt til 650 kg pr. m^3 . Den årlige tilvekst skulle således bli 3315 kg tørrstoff pr. ha. Det ble anvendt 50 samlekar.

En ser av tabell 4 at bjørkelauvets tørrstoffmengde pr. år utgjør 1269 kg pr. ha eller 38% av tørrvekten av den årlige stammetilvekst. Reststrøet som her består av raker, knopp-skjell og kvist utgjør 605 kg pr. ha eller 32% av den samlede strømengde og 18% av den årlige tørrstoffproduksjon av ved. Løv og reststrø er tilsammen $1876 \pm 147 \text{ kg}$ pr. ha.

Hvis en sammenligner disse tall med resultatene for granflaten på samme sted (tab. 3) ser en at de totale strømengder pr. år og ha er like store da forskjellen bare er 6 kg pr. ha. Da reststrøet fra granflaten utgjør bare halvparten av reststrøet på bjørkeflaten blir tørrvekten av selve bladstrøet større på granflaten.

Tilveksten på granflaten regnet i kubikkmeter er ca. 82% større enn på bjørkeflaten, men omregnet til tørrstoff er forskjellen bare 19% .

Forholdet mellom tørrvektene av årlig bladfall og årlig produksjon er tilnærmet det samme for granflaten i Ås, granflaten i Veldre og bjørkeflaten i Veldre. Mange hevder at bjørka må være et meget jordforbedrende treslag da den hver høst feller hele sitt overjordiske assimilationsapparat. Men alle våre skogtrær kaster hvert år en årgang blad, selv om bladfall hos bartrærne ikke er så isjynfallende som hos løvtrærne. Det er en utbredt oppfatning at løvtrærne skaffer humusdekket større tilførsel av organisk masse enn bartrærne. De tall jeg har funnet tyder på at det er liten forskjell mellom det årlige bladfall hos gran og bjørk. Men sikre tall for dette kan en først få når en har undersøkt flere bjørkebestand i forskjellige aldre.

Bjørkeflaten i Veldre er ganske godt bestokket og den skulle gi et noenlunde godt uttrykk for produksjonen i 50-årige bjørkebestand på god mark. Til sammenligning kan anføres at KRUDSEN og MAURITZ-HANSSON (1939) har undersøkt lauvfallet i et ca. 40-årig bjørkebestand som vokser ved Mälaren på god bonitet hvor fuktighetsforholdene oppgis å være meget

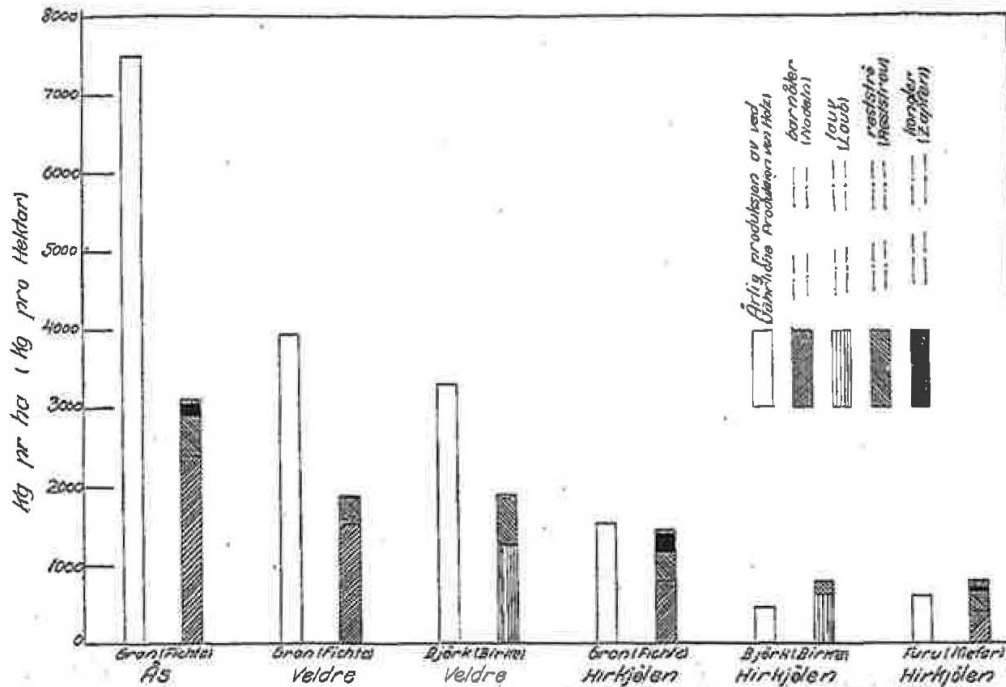

Fig. 3. Tørrvekt av produsert Stammeved og skogstrø pr år. Trochsenvechten von produziert Stammholz und Waldstreu Pro Jahr.

gunstige. De nevnte forfattere fant en mengde av 1865 ± 150 kg lufttør løvslørnaø pr. ha. Mengden av kvist utgjorde i denne slørnaø 4,1 % og tørrsubstansen i det lufttørrede strø var 89,6 %. Tørrvekten av selve bladene skulle således bli ca. 1600 kg pr. ha. Altså en del mer enn jeg har funnet på bjørkeflaten i Veldre.

Kubikkmasse og tilvekt er ikke undersøkt på den nevnte flate i Sverige. På flate 277 produseres 1 kg lauv 2,61 kg ved, alt regnet i tørrvekter.

NORDFORS (1923) har for en bjørkeskog ved Storvatnet i Frostviken socken funnet en lauvstrømengde av 1540,9 kg pr. ha. Vekten gjelder lufttørt lauv. Omregnet til abs. tørrvekt skulle dette bli ca. 1380 kg.

BUNGER (1940) oppgir at 1 kg bøkelaav produserer 1,8 kg ved. Derav vil en forstå at lauvproduksjonen i et bøkbestand er meget større enn i et bjørkebestand. I en 80-årig bøkskog har han funnet en årlig vedproduksjon av 5 590 kg og en bladmengde av 3180 kg pr. ha (alt regnet som tørrvekt). Etter dette skulle lauvet i bøkskog utgjøre ca. 57 % av vedproduksjonen.

Når en sammenligner forholdet mellom tørrvektene av blad og produsert virke, må en huske at det hos gran er ca. 7 årganger som deltar i produksjonen. Derfor blir forholdet der nye mindre.

Av fig. 5 ser en at forholdet mellom tørrvektene av produsert ved og tørrvektene av bladstrø i lavlandsskog er det samme for 40-årig granskog, 60-årig granskog og 50-årig bjørkeskog. Bladstrøet i disse utgjør ca. 35 % av vedproduksjonen.

Strøfallet i ca. 100-årig bjørkeskog, flate nr. 259, Hirkjølen, 800 m o. h.

Prøveflaten er 0,10 ha stor og ligger i Hirkjølen forsøksområde 800 m o. h. på samme jordart som flate 256. Vegetasjonstypen er også den samme, og begge flater er anlagt samtidig.

Bestokningen består av ren bjørkeskog. Bestandets alder er ca. 105 år. I begynnelsen av siste revisjonsperiode (1937—42), var kubikkmassen 29 m³ og midlet av tilveksten i samme periode er 0,7 m³ pr. ha. Tørrvekten av 1 m³ bjørkeved fra

Tabell 5.

Strøfall i 100-årig bjørkeskog, Hirkjølen, 800 m. o. h. Strøubfall på 100-åriggen Birkenwald, Hirkjølen, 800 M. fl. M.

År Jahr	Storveg Storvatn	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av in procent	
		Tørr- stoff Trocken- substanz	δ M	Årets tilvekst Årets Zuwachs	Til- veksten den 24. måneds tørketid
1935-36	Bjørkelauv Birkenlaub.....	597,05	62,08	70,0	133,0
	Reststrø Reststreu	257,62	43,99	39,0	57,3
	Sum Summe	854,67	65,99	100,0	190,3
1936-37	Bjørkelauv Birkenlaub.....	570,31	59,17	76,0	127,0
	Reststrø Reststreu	181,28	12,67	24,0	40,3
	Sum Summe	751,59	70,37	100,0	167,3
1937-38	Bjørkelauv Birkenlaub.....	620,09	31,21	76,8	138,2
	Reststrø Reststreu	187,14	36,74	23,2	41,6
	Sum Summe	807,23	55,61	100,0	179,8
1938-39	Bjørkelauv Birkenlaub.....	522,40	25,29	75,4	116,2
	Reststrø Reststreu	171,50	22,50	24,6	38,0
	Sum Summe	693,90	44,05	100,0	154,2
1939-40	Bjørkelauv Birkenlaub.....	695,60	28,81	91,9	155,0
	Reststrø Reststreu	68,80	10,27	8,1	15,1
	Sum Summe	764,40	34,00	100,0	170,1
1940-41	Bjørkelauv Birkenlaub.....	768,29	32,72	83,5	171,0
	Reststrø Reststreu	151,88	44,50	16,5	33,9
	Sum Summe	920,17	59,96	100,0	204,9
Middel Mittel	Bjørkelauv Birkenlaub.....	628,96	17,37	78,7	140,0
	Reststrø Reststreu	169,70	12,95	21,3	37,8
	Sum Summe	798,66	23,05	100,0	177,8

denne flate har jeg satt til 650 kg. Den årlige tørrstoffproduksjon blir således 448 kg pr. ha. Bestandet er ikke vekstelig da trærne er så gamle. Men skogen er typisk for bjørkeskogen i Hirkjølen.

Fig. 4 viser at lauvmengden er ganske konstant for de 3 første observasjonsår. Derimot synes den å være relativt liten året 1938—39. Av temperaturobservasjonene for Hirkjølen fremgår det at forsommeren året 1938 var relativt kald.

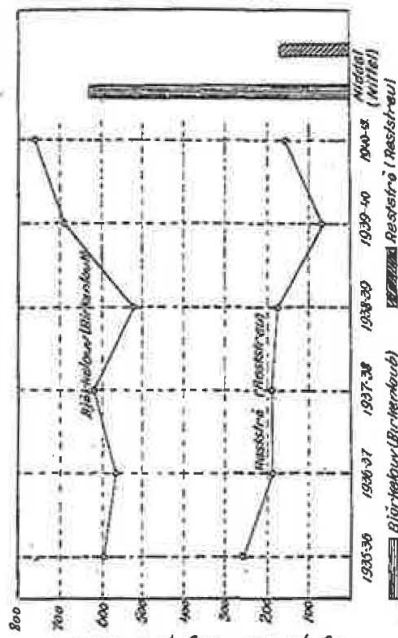

Fig. 4. Strøfall i ca. 100-årig bjørkeskog, Hirkjølen 800 m o. h. Strøabfall in sirka 100-årligem Bjørkeskog, Hirkjølen 800 M. n. M.

Det er naturlig at det fins en lignende sammenheng mellom lauvmengde og sommertemperatur hos lauvtrær, som den som er påvist for bartreene.

Den årlige lauvmengde som tilføres humusdekket i en slik fjellbjørkeskog er relativt liten pr. arealenhet, da den i middel for 6 år bare er 629 ± 17 kg pr. ha. Dette er bare halvparten av den årlige lauvmengde som jeg fant for bjørk i lavlandet.

Setter en derimot lauvmengden i forhold til tørrvekten av den produserte stammemasse pr. år, viser det seg at fjellbjørka behøver mye mer lauv for å produsere en vektighet ved enn bjørka i lavlandsskogen.

For flate nr. 259 i Hirkjølen (tab. 5) er laugets tørrstoffmengde pr. år 140 % av den årlige tørrstoffproduksjon av ved. Der produseres altså mer lauv enn ved. For lavlandsskog var den tilsvarende prosent 38. Bjørka i fjellskogen behøver etter dette over 3,5 ganger så mye lauv som bjørka i lavlandsskogen for å produsere like mengder av ved. Den vesentlige årsak til dette må vel være at vegetasjonstiden i fjellskogen er så mye kortere (jfr. MORIK 1947). Bestandet i Hirkjølen er mye eldre, derfor må en sammenligning av disse flater gjøres med forbehold. På flate nr. 259 produserer 1 kg lauv 0,7 kg ved, eller ca. fjerdeparten så mye som en fant for flaten i Veldre.

Av tabell 5 sees at reststrøet på flate nr. 259 utgjør 21 % av den totale strømengde. For flaten i Veldre var den tilsvarende prosent 32. Etter dette skulle det være relativt mindre reststrø i fjellbjørkeskogen.

Strøfall i ca. 200-årig furuskog, Hirkjølen, 800 m o. h.

Av strømengder fra furuskog har jeg ennå bare observasjoner for en flate som ligger innen Hirkjølen forsøksområde ca. 800 m o. h. Flaten er 0,10 ha stor og tresatt med ca. 200 år gammel, sentvoksende furu samt en liten innblanding av bjørk.

Jordbunnen består av steinrik, grov morenesand og grus som er fattig på fempartikler (jfr. SEMB 1937 s. 563). Ifølge vegetasjonsbeskrivelsen for Hirkjølen forsøksområde (jfr. MORIK og HEIBERG 1937 s. 644 og vegetasjonskart s. 669) tilhører plantesamfunnet *Calluna-Cladonia*-typen. I feltskiktet fins foruten *Calluna Empetrum* og *Vaccinium*-arter.

Kubikkmassen av furu er 78 m^3 . Av bjørk er det bare $4,2 \text{ m}^3$ pr. ha. Midlet av tilveksten i perioden 1930—40 er for furu $1,0 \text{ m}^3$ og for bjørk $0,08 \text{ m}^3$ pr. ha. Flaten representerer både hva alder og tilvekst angår et typisk billede av furuskogen på sådan mark i Hirkjølen.

Tørrvekten av 1 m^3 furuvirke fra denne flate har jeg satt til 550 kg. Her ble det anvendt 36 samlekar.

Av fig. 5 ser en at nålefall i 1938—39 er særlig lite. Årsaken

Tabell 6.

Strøfall i 200-årig furuskog, Hirkjølen 800 m. o. h.

Strøabfall in 200-årligem Kieferwald, Hirkjølen, 800 M. n. M.

År fjær	Slagslag Strøart	Kg pr. ha Kg pro Hektar		% av in Prosent		Furu pr. m ³ Bjørk pr. m ³
		Tørr- stoff Trocken- substans	Ø II	Årets Tørr- stoff- vekten avfall del des Zä- hlets trøskes	Til- svarende vekten avfall del des Zä- hlets trøskes	
1935-36	Furunåler Kiefernådeln	352,70	21,21	49,4	61,7	—
	Reststrøm Resistren	246,60	69,73	34,6	43,1	—
	Sum Summe	599,30	—	83,8	104,8	—
	Bjørkelauv Birkenlaub	115,50	—	16,2	22,0	—
	Sum Summe	714,80	86,87	100,0	115,0	—

Tabell 6, forts.

År / Jahr	Stuwling / Streufall	Kg pr. ha / Kg pro Hektar		% av / in Prozenten		Furu / Tanne / Kiefer- / Larv / sammel- / pr. Aft
		Torr- stoff / Trockens- substanz	Ø-ft	Avels- / av Stum- / mähl den / Jaktst.	Til- veksten / des Zi- / wackes	
1936-37	Furumåler Kiefernådeln	391,29	14,91	48,2	68,5	
	Reststrø Reststreu	365,12	68,11	45,0	63,9	
	Sum Summe	756,41	-	93,2	132,4	
1937-38	Bjørkelauv Birkenlaub	55,75	-	6,8	107,0	
	Sum Summe	812,16	73,97	100,0	130,0	27
	Furumåler Kiefernådeln	471,04	22,44	52,8	82,5	
1938-39	Reststrø Reststreu	319,12	21,30	35,9	55,7	
	Sum Summe	790,16	-	88,7	138,2	
	Bjørkelauv Birkenlaub	100,80	-	11,3	208,0	
1939-40	Sum Summe	890,96	23,06	100,0	143,0	
	Furumåler Kiefernådeln	262,70	12,51	45,3	46,0	
	Reststrø Reststreu	256,80	21,93	45,3	44,8	
1940-41	Sum Summe	519,50	-	91,6	90,8	
	Bjørkelauv Birkenlaub	47,51	-	8,4	91,4	
	Sum Summe	567,01	24,40	100,0	91,0	
1940-41	Furumåler Kiefernådeln	455,22	34,32	59,8	79,6	
	Reststrø Reststreu	196,99	31,48	25,9	34,3	
	Sum Summe	652,12	-	86,0	113,9	
1940-41	Bjørkelauv Birkenlaub	106,70	-	14,0	205,0	
	Sum Summe	758,82	62,31	100,0	121,5	
	Furumåler Kiefernådeln	412,71	22,88	46,5	72,3	
1940-41	Reststrø Reststreu	189,67	27,96	21,3	33,1	
	Sum Summe	602,38	-	67,8	105,4	
	Bjørkelauv Birkenlaub	134,60	-	15,2	259,0	
1940-41	Furukongler Kiefernåsfjen	150,89	-	17,0	26,4	
	Sum Summe	887,87	79,17	100,0	142,0	
	Furumåler Kiefernådeln	390,94	9,18	49,1	68,5	
Middel / Mittel	Reststrø Reststreu	287,51	18,42	30,2	50,2	
	Sum Summe	678,45	25,98	85,3	118,7	
	Bjørkelauv Birkenlaub	93,47	-	11,6	180,0	
Middel / Mittel	Furukongler Kiefernåsfjen	25,18	-	3,1	4,4	
	Sum Summe	797,10	49,93	100,0	128,0	

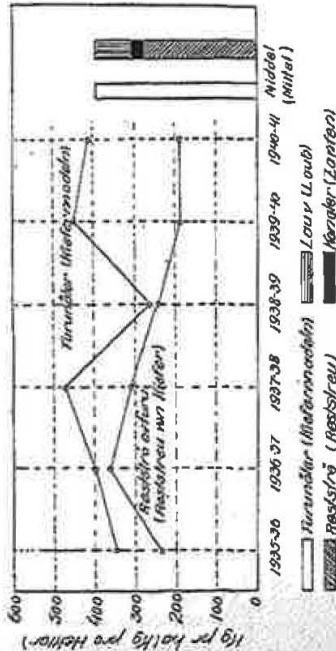

Fig 5. Strøfall i ca. 200-årig furuskog, Hirkjølen 800 m o. h. Strøufall i sivka 200-jårigem Kiefernådeln, Hirkjølen 800 M h. M.

til dette må vel være at den årgang nåler som er falt av dette år har vært dårlig utviklet.

For furuskogen i Hirkjølen har jeg funnet at nålene sitter på skuddene ca. 4 år. De nåler som er innsamlet året 1938-39 er altså utviklet sommeren 1935. Middelttemperaturen for denne sommer var i Hirkjølen bare 9,15° C.

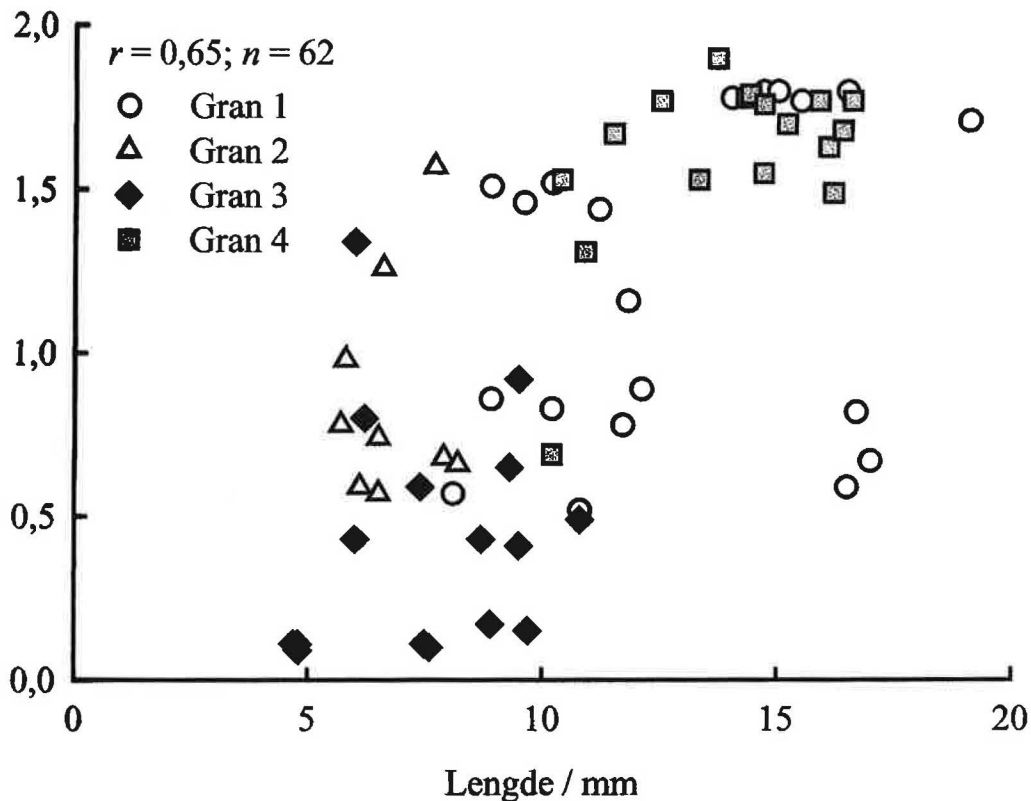
Mengden av det årlige barfall for denne furuskogtype er i middel av 6 år 391 pr. ha. Dette blir 68 % av den årlige tørrstoffproduksjon av stammeved. For gran var den tilsvarende prosent 52, for bjørk 140 %.

Regner en med at tørrvekten av furunålene representerer 1/4 av hele barmassen, vil 1 kg nåler produsere 0,37 kg ved. Sammenlignes det totale strøfall pr. år og ha for disse 3 fjellskogtyper (jfr. fig. 3) ser en at der i en *Cladonia*-furuskog tilføres humusdekket like mye organisk materiale som i en *Geranium*-bjørkeskog. I en *Geranium*-granskog tilføres det omtrent dobbelt så mye som i hver av de andre nevnte typer.

Tørrvekten av den samlede strømengde for furuflaten i Hirkjølen er i middel for 6 år 797 kg pr. ha.

ROMELL (1939) har på grunnlag av BURGERS (1937) tall for nålemengder beregnet en av granskog som under dårlige betingelser bare produserer 1 m³ stammemasse pr. år og ha gir en strømengde omkring 600-700 kg. Ifølge mine tall fra Hirkjølen skulle dette stemme ganske godt også for furnens vedkommende.

Kraftmålinger

Figur 1. Plott av hvor fast ei grannål satt på en kvist mot lengden på nåla. Nålene er tatt fra fire ulike grantrær som vokste nær hverandre, og verdiene fra nåler fra ulike trær er vist med ulike tegn. Det er bare brukt friske, mørkegrønne, fullt utviklede nåler fra friske, levende greiner. Målingene viser at på gran 4 er nesten alle nålene lange og sitter godt fast. På gran 3 er nålene korte, og de fleste datt lett av. Gran 2 hadde bare korte nåler. For gran 1 var det større spredning både i lengden og i hvor godt nålene satt fast på kvisten.

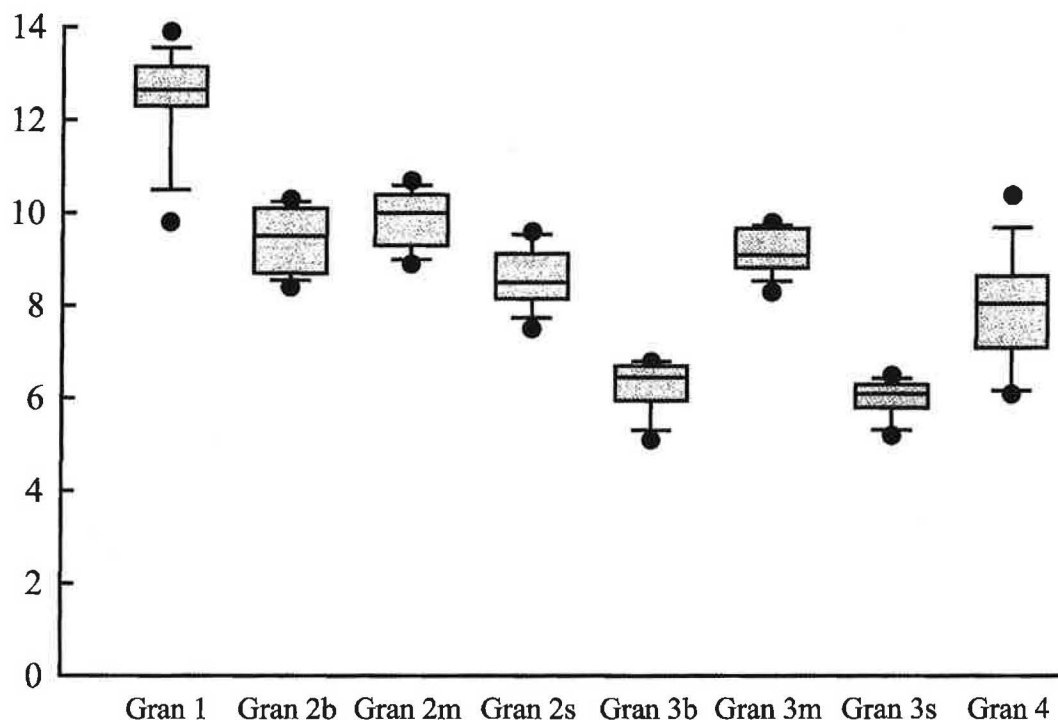
at det i første rekke er korte nåler som sitter laust på kvisten, mens lengre nåler gjerne er vanskeligere å rive av. Det vil altså si at om en kommer borti trær med både korte og lengre nåler, er det i første rekke de korte nålene som blir revet av. Det er derfor ikke opplagt at en bør få på seg også lengre nåler når en kommer borti trær. La oss avslutte denne bolken med et teknisk forhold. Vi har unngått å undersøke gulbrune nåler, altså døde eller døende grannåler, fordi de åpenbart er lette å rive av. Alle kraftmålingene, er gjort på mørkegrønne, full utviklede nåler uten synlige svakhetstegn.

Vi er som fagstatistikere vel kjent med ikke bare lettvinde men også misvisende statistiske vurderinger blir lagt til grunn i norsk rett, og det gjelder også grannålsbeviset i Torgersen-saka. Det har gjentatte ganger vært hevda at om Torgersen hadde fått på seg gran-nåler fra ei «vanlig» norsk gran, burde iallfall ei av nålene hatt den «vanlige» lengden. Selv om det ikke blir sagt rett ut, ligger det en statistisk tankegang om tilfeldig fordeling

til grunn: Grannåler fordeler seg tilfeldig, og alle nålene i et utvalg har like store muligheter for å bli valgt ut, for eksempel til å havne i dressen til Torgersen. Vi har alt sett foran at dette ikke er rett, ettersom korte grannåler rives lettere av enn lengre nåler. Dette er en grunn til at en i første rekke får på seg korte nåler under turer i skog og mark (1). Mens Venn fant både korte og lengre nåler i prøvene sine, fant Høiland bare korte nåler i de prøvene han har undersøkt i tøy etter turer i skog og mark (1).

Vi har tatt flere kvister fra vanlige grantrær og undersøkt lengden av en del nåler fra kvistene (figur 2). Dette dreier seg om prøver fra andre trær enn de i figur 1. Disse målingene har vist at på en kvist var alle nålene lengre enn på åstedet (gran 1 i figur 2), mens for to av prøvene (gran 3b og 3s der b og s står for basis og spiss, altså nær stammen og nær enden av kvisten) var alle nålene av den samme lengden som i klærne til Torgersen og på åstedet. Vi har en tredje prøve fra den samme kvisten (gran 3m der m står for

Lengden på grannåler

Figur 2. Et såkalt boksploott av lengden av grannåler fra prøver tatt fra greiner fra fire grantrær (merka Gran 1 til Gran 4). For Gran 2 og Gran 3 blei det tatt egne prøver nær basis av greina (Gran 2b og Gran 3b), midten (merka m) og nær spissen eller enden av greina (merka s). Hvert boksploott sammenfatter lengden på 8–12 grannåler. De fylte punktene viser lengden på den korteste og den lengste nåla i hver prøve.

midten). Alle nålene på denne delen av kvisten er lengre enn de nær spissen og basis. Det disse enkle undersøkingene viser, er at lengden på grannåler ikke er tilfeldig fordelt. En som fikk på seg grannåler fra gran 3s, måtte få på seg korte nåler, mens en som fikk på seg nåler fra gran 1, måtte få på seg nåler som var minst 10 mm lange og altså lengre enn de på åstedet.

Hvor lange er «vanlige» grannåler? Det har vært hevda at vanlige grannåler er om lag 15 mm lange. Det er nok en for lett vint påstand, ettersom dette aldri har vært undersøkt systematisk i noe særlig omfang. Det er mulig at 15 mm er dekkende for nålene nær toppen av et fritt voksende tre, men det er ikke av interesse her. Vi har foran vist at nåler kortere enn 10 mm ikke er uvanlige, særlig ikke i busksjiktet, og det har som nevnt også Høiland, Laane, Økland og Venn også vist. Det som er nytt i arbeidet vårt, er for det første at vi har vist at korte grannåler lettere rives av enn det lengre nåler gjør. Vi har videre vist at lengden til grannåler ikke er tilfeldig fordelt. Det vil si at det ikke er hold i argumentet om at om Torgersen hadde fått på seg nåler fra ei

vanlig gran. Da burde iallfall minst ei nål ha vært lengre enn 10 mm.

Referanse

1. Høiland K, Laane MM. En kritisk vurdering av grannåler som bevis i straffesaken mot Fredrik Fasting Torgersen i 1958. *Blyttia* 2003; 61: 90–98.

GRANNÅLER I TORGERSENSAKA

av forskar Jon Ingulf Medbø og ingeniør Ole M. Synnes

Samandrag

Grannålsprovet har vori tillagt stor vekt i saka mot Torgersen. Det har mellom anna vori hevda at så stutte grannåler som dei ein fann i kledda til Torgersen, er uvanlege, og det tyder igjen på at han har vori på drapsstaden der det var rikeleg med slike stutte grannåler. Tidlegare sakkunnige fråsegner og rettsavgjerder føreset og at dei grannålene ein lyt få på seg frå tre i skogen, til dømes under eit opphald i ei barhytte, følgjer enkle statistiske lover. For å undersøka grunnlaget for desse påstandane og føresetnadene nærare er lengda på nåler på norske grantre undersøkt. Grunnlaget for dei statistiske vurderingane som er lagde til grunn og då særleg kravet om uavhengigheit og tilfeldig fordeling, er og etterprøvd.

Undersøkingane har vist at stutte grannåler ikkje er uvanlege. Fordelinga av stutte grannåler er heller ikkje tilfeldig og uavhengig slik tidlegare rettsavgjerder har føreset. Stutte grannåler sit i tillegg lausare på kvisten enn det lengre grannåler gjer. Det er difor god grunn til å tru at ein får fleire stutte grannåler på kledda sine enn det førekomsten i skogen skulle tyda på.

Eit forsøk på ei statistisk vurdering av grannålsprovet tyder på at sjølv om Torgersen faktisk skulle ha vori på åstaden for drapet, er det minst like sannsynleg at grannålene funne i dressen hans ikkje kjem frå åstaden. Den slutninga gjev ytterlegare grunn til spørja om grannålsprovet i denne saka lyt ha nemneverdig juridisk provkraft og tyngd.

Bakgrunn

I drapssaka mot Torgersen har det såkalla grannålsprovet vori eitt av fleire tekniske prov som har vori brukt mot Torgersen. Det vart funni fem stutte barnåler av gran, 6–8 mm lange, i den dressen Torgersen hadde på seg den kvelden drapet på Rigmor Johnsen skjedde. På åstaden for drapet vart det funni ei lita gran, kanskje eit juletre frå året før, med stutte nåler av om lag same lengd (5–9 mm) og som lett fall av treet. I rapportar frå to sakkunninge som undersøkte av materialet i 1958, står det at ein ikkje kunne skilja mellom nåler funne på åstaden og dei funne i dressen til Torgersen¹. Det vart vidare hevda at desse nålene var særskilte karakteristiske, kanskje frå eit mutert tre eller frå ei gran frå Kaukasus. Lagretten har ikkje komi med noka grunngeving for avgjerda si, men det er god grunn til å hevda at desse funna vart tolka som at det var mest utenkjeleg at grannålene i dressen til Torgersen kunne ha noko anna opphav enn frå treet på åstaden². Det har igjen vori med på å knyta Torgersen til åstaden og med det til drapet på Rigmor Johnsen.

¹ Rapport av H. Printz av 1958-02-04 (hovuddokument 27, underdokument 9, side 11). Elias Mork ved Det norske skogforskningsvesen skreiv ein rapport av 1958-03-11 (hovuddokument 27, underdokument 13, side 2–3) der han påpeikar at nålene funne på Torgersen samsvarar både i lengd og form med dei funne på åstaden. Han påpeikar at det er "meget stor sannsynlighet for at så like barnåler, - både i lengde og form - er av samme morfologi." På side 1 i den same rapporten gjev han i ein tabell ei samanfating av lengda på grannålene funne på åstaden, og denne samanfating tyder på at det ikkje er full likskap mellom nålene funne på åstaden og i kledda til Torgersen. Dette avviket vert omtalt i meir detalj seinare.

² Det finst ikkje skriftlege rettsdokument som fortel kva som vart sagt i retten og langt mindre kva retten har lagt vekt på. Tannlege Ferdinand Strøm var eit sentralt vitne og følgde heile saka. Hovudinteressa hans var knytt til bittmerkeprovet, men mykje tyder på at han har tillagt grannålsprovet stor vekt i saka. Det viser ikkje minst det at Strøm i eit vitenskapleg arbeid frå 1963 om bittmerkeprovet mellom anna skrivi dette: "... but on the suit he [Torgersen] had been wearing five pine-needles were found which showed a rare mutation also present in the Christmas tree covering the body." (utheva her). Kjelde: Strøm F. Identification by bite marks. A murder case.

Høiland og Laane³ (2003) har i eit eige arbeid vist at dei nålene som vart funne på åstaden, skil seg klart frå dei ein finn på kaukasisk gran. Nålene er frå heilt vanleg norsk gran. Nålene er rett nok stuttare enn det som er vanleg for barnåler frå ei vanleg gran. Høiland og Laane har på den andre sida vist at det ikkje er uvanleg med stutte grannåler, særleg ikkje frå småe, undertrykte tre i det nedre sjiktet av vegetasjonen (busksjiktet). Om grannålene i dressen til Torgersen ikkje kom frå åstaden, må dei ha hatt eit anna opphav, og frå forsvaret har det vori vist til at nålene kan ha komi frå ei flukt Eilif Støleggen hadde i dei svenske skogane i 1954. Under denne flukta har Støleggen fortalt at han hadde bygd ei barhytte, brent bål og overnatta i skogen⁴. Støleggen selde seinare dressen han hadde på seg under flukta, til Torgersen, og Torgersen hadde dressen på seg nokre timar på drapskvelden. Ei alternativ forklaring til at grannålene kom frå åstaden er altså at dei hamna i dressen medan Støleggen åtte han, til dømes under flukta og opphaldet i barhytta i 1954.

Alle dei fem grannålene som vart funni på dressen til Torgersen, var stutte, det vil her seia 6–8 mm lange, nett som alle nålene frå åstaden som vart undersøkt av Printz og Mork⁵. Det har difor frå påtalemakta vorti hevda at om nålene i dressen ikkje kom frå åstaden men til dømes frå dei svenske skogane under flukta til Støleggen i 1954, burde minst ei av nålene ha vori meir enn 8 mm lang. Det har frå sakkunnige påtalemakta stør seg til, vori hevda at rett nok finst stutte grannåler, men sannsynet for å få med seg fem stutte og ingen andre nåler i dressen under ein skogstur eller til dømes under eit opphald i ei barhytte, er så lite at det ikkje kan verta tillagt vekt. Denne tankegangen er rett berre om stutte grannåler er uvanlege og om i tillegg lengda på dei grannålene ein finn ute i naturen og som ein då kan få med seg på kleda, fordeler seg tilfeldig. Tilfeldig vil i denne samanhengen seia at om det finst både stutte og lengre nåler ute i naturen, finn ein både stutte og lengre nåler på mest alle tre. Om lengda på nålene ikkje er tilfeldig fordelte, kan ein til dømes venta å finne tre med mest berre stutte nåler, medan på andre tre vil lengre nåler dominera. Er fordelinga tilfeldig, lyt ein då få på seg ei blanding av stutte og lengre nåler, til dømes på kleda sine om ein ferdast i skog og mark. Er fordelinga av grannålene ikkje tilfeldig, lyt ein venta at dei nålene ein finn eller får på seg, syner nærskap, til dømes i lengd. Det kan og vera slik at somme grannåler lausnar lettare frå kvisten enn det andre grannåler gjer.

Formålet med denne undersøkinga har vori å sjå nærare på lengda på nåler frå grantre. Eit mål har vori å få eit inntrykk av kor vanleg stutte grannåler er, her teki som nåler 6–8 mm lange eller mindre enn 9 mm lange om lengda vert runda av til næraste heile millimeter. Eit anna mål har vori å sjå nærare på fordelinga av stutte grannåler. Om dei er meir eller mindre tilfeldig fordelte mellom ulike tre og mellom ulike greiner, kan ein kanskje venta å finne både lange og stutte nåler på dei fleste tre, iallfall om stutte nåler ikkje er uvanlege. Om ein til dø-

Forensic Immunology, Medicine, Pathology and Toxicology. Excerpta Medica Foundation. International Congress Series no. 80. 1963, ss 39–40. Når han hevdar at barnålene hadde ein sjeldan mutasjon, tyder det på at det argumentet har vori viktig i dei munnlege framstillingane i saka og såleis også at lagretten lyt ha lagt stor vekt på den påstanden. Aviskjelder tyder på at fagfolk kan ha meint at grana på åstaden kan ha vori ei kaukasisk gran.

³ Høiland K, Laane MM. En kritisk vurdering av grannåler som bevis i straffesaken mot Fredrik Fasting Torgersen i 1958. *Blyttia. Norges botaniske annaler* 2003; 61: 90–96.

⁴ Rapport av 1973-06-16 av politibetjent Harald Grøndal ved avsnitt 1, Kriminalavdelinga, Oslo politikammer. Rapporten er skriven etter eit avhøyr av Eilif Støleggen fredag 1973-03-16.

⁵ Når vi i denne rapporten bruker omgrepet stutte barnåler, meiner vi nåler som er 6–8 mm lange eller iallfall mindre enn 9 mm lange, korrekt avrunda til næraste heile millimeter fordi det er denne lengda ein har målt på grannålene funne i kleda til Torgersen. Merk at sjølv om både Printz og Mork skriv at nålene på kleda til Torgersen er heilt like dei funne på åstaden, skriv Mork (hovuddokument 27, underdokument 13, side 1) at nålene på åstanden var 5–9 mm lange. Han målte då lenga på ti nåler i kvar av fire prøver, og i eit tabelloppsett ser ein at i alle dei fire prøvene fann han nåler som avveik i lengd frå dei funne på kleda til Torgersen.

mes tek nåler frå to ulike tre, lyt ein finna ein stor grad av overlapp i lengda på nålene frå dei to trea om lengda er tilfeldig fordelt. Er lengda på nålene ikkje tilfeldig fordelt, kan ein venta å finna mange stutte nåler på somme tre og fåe eller ingen stutte nåler på andre tre.

Ei barnål veks ut frå ein kvist, og under veksten aukar lengda på nålene frå ingen ting til den endelege lengda som i dei fleste høva er kring 15 mm og iallfall godt over 8 mm. Det vil seia at om ein undersøker grannåler under den rette delen av vekstsesonen, lyt ein finna somme stutte nåler rett og slett fordi nåla ikkje er ferdig utvaksen. I alle undersøkingane som er omtalte under, har vi ikkje sett på lysegrøne grannåler eller altså nåler på friske, mjuke skot for ikkje å måla lengda på grannåler i vekst. Vi har altså valt å sjå berre på utvaksne nåler når vi har vurdert lengda på nålene på grantre. Vi har, særleg for kraftmålingane som er omtalte under, etter beste evne valt ut friske grannåler og kvistar og altså prøvd å unngå daude eller sjukelege nåler og greiner. Grunnen til det er at sjuke og daude nåler truleg lausnar lettare enn det friske nåler gjer.

Lengda på nålene er målt med eit digitalt skyveler som tillet avlesingar med ei grannsemnd eller oppløysing på 10 μm (0,01 mm). Lengda er likevel berre avlesen til næraste 0,1 mm (100 μm). Vi har i samband med kraftmålingane og målt breidda og tjukkeleiken på grannålene, for dei tala brukte i somme mekaniske utrekningar. Desse verda er avlesne til næraste 10 μm (0,01 mm).

Ein del av målingane er gjorde på gran i Øverdalen i Romsdalen der JI Medbø har ei hytta. Andre målingar er gjorde på gran nær Maridalsvatnet i Oslo, for det ligg i eit høveleg område for dagsturar heimafrå.

Vi har og gjort kraftmålingar. Det vil seia at vi har målt kor stor kraft ein må bruka for å dra ei grannål av kvisten. Tanken bak desse målingane har vori at ein truleg helst bryt laus og får på seg grannåler som sit laust på ein kvist. Om stutte og lange nåler ikkje sit like fast på kvisten, kan det forklara kvifor ein lettare får på seg nåler av ei lengd enn av ei anna lengd.

Grannåler på tre i Øverdalen i Romsdalen

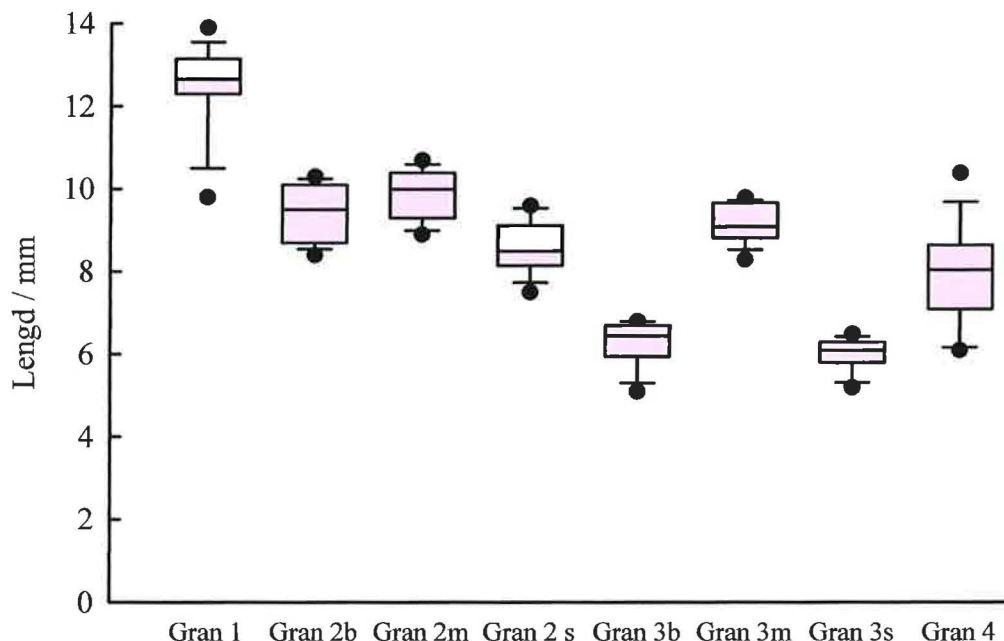
Lengda på grannåler frå tre i plantefeltet rett ovafor hytta

I ei fyrste undersøking i juni 2002 på eit plantefelt rett ovafor hytta til Medbø på Slettafjellet i Romsdalen, ≈ 660 moh, undersøkte vi barnåler frå grantre. Trea vart planta i 1956, og veksten har ikkje vori særleg god. Dei fleste av trea er frå 5 m til meir enn 10 m høge, medan somme av trea er framleis mindre enn 2 m høge. Vi tok ei grein frå kvart av fire tre og målte lengda på nokre tilfeldig utvalde grannåler. For to av trea delte vi fyrst greina inn i basis (nær stamma), midten og nær spissen eller enden av greina. Alle greinene vart tekne om lag ein meter over bakken. Gran 1 og gran 2 var heller store tre (meir enn 5 m høge), medan gran 3 og gran 4 var småtre, om lag 1,5 m høge. Desse trea vaks ikkje meir enn om lag 5 m frå kvarandre, og alle trea vaks i utkanten av plantefeltet. Det vil seia at ingen av dei vaks med skugge frå andre tre på alle kantar.

Lengda på grannålene varierte systematisk mellom trea og mellom ulike stader på den same greina (Fig. 1). Nålene frå gran 1 var lengre enn dei frå dei andre trea; det var mest ikkje overlapp mellom lengda på nålene frå denne grana og den for nålene frå nokre av dei andre trea. Nålene nær basis og spissen frå gran 3 var stuttare enn frå dei andre trea; dei var og stuttare enn nåler tekne frå midten av den same greina. Alle nålene frå desse to prøvene (Gran 3b

og Gran 3s) var og stuttare enn alle dei andre nålene som vart målte med unntak av to av nålene frå gran 4.

Lengda på grannåler

Figur 1. Boksplokk⁶ av lengda av grannåler frå prøver tekne frå greiner frå fire grantre (merkte Gran 1 til Gran 4). For Gran 2 og Gran 3 vart det teki særskilde prøver nær basis av greina (Gran 2b og Gran 3b), midten (merkt m) og nær spissen eller enden av greina (merkt s). Kvart boksplokk samanfattar lengda på 8–12 grannåler.

Om lag halvdel av nålene i desse prøvene var kring 9 mm lange, altså litt lengre enn dei funne på kleda til Torgersen og like lange som dei lengste funne på åstaden. Nålene frå gran 3b og gran 3s (altså basis og spissen av den same greina på tre 3) var berre om lag 6 mm lange. Det er noko stuttare enn nålene funne i kleda til Torgersen og om lag det same som dei stuttaste nålene funne på åstaden. Standardavviket⁷ frå alle prøvene sett under eitt er 2,1 mm, medan standardavviket frå kvar einskild prøve er om lag 0,7 mm (ein tredel av 2,1 mm). Det vil seia at variasjonane mellom prøvene er mykje større enn innan kvar prøve, og det er eit anna uttrykk for at det var systematiske skilnader i lengda på nåler tekne frå ulike grantre som veks berre nokre fåe meter frå kvarandre.⁸

⁶ Eit boksplokk samanfattar fordelinga av dei einskilde verda i ei gruppe eller eit utval slik at den midtre halvdel av datamengda fell innfor boksen (frå 25 % fraktilen og 75 % fraktilen) medan 10 % og 90 % fraktilane er viste med tynne strekar. Verde utfor desse grensene er viste med eigne symbol (her fylte sirkular). Medianen (midtverdet) i kvar prøve er vist som ein strek gjennom boksen.

⁷ Standardavviket er eit statistisk mål på variasjonen innan eit utval. For normalfordelte storleikar vil 68 % av alle verda vera mindre enn eitt standardavvik frå middelveidet, og meir enn 95 % av datamengda ligg mindre enn to standardavvik frå middelveidet. Det viser seg at også om dataa ikkje er normalfordelte, vil i dei fleste høva om lag to tredelar av alle verda liggja høgst eitt standardavvik frå middelveidet.

⁸ Ein formell statistisk test på dette materialet gav $P = 10^{-28}$ på hypotesen om at lengda for nålene var tilfeldig fordelt mellom dei ulike greinene og delar av greiner (vanleg einvegs variansanalyse). P -verdet (P frå eng. probability) seier noko om sannsynet for å få eit så skeivt eller endå skeivare utfall enn det ein fekk om dei funne ulikskapane berre skuldast tilfeldige tilhøve og ikkje systematiske skilnader i det underliggjande materialet. Etter ein gammal tommelfingerregel krev ein gjerne $P < 0,05$ for å godta at det er systematiske og ikkje berre tilfeldige skilnader i materialet. Nyare og meir forsiktige tolkingar av P -verdet set ikkje eit skarpt og eintydig skilje,

For å få målt lengda på kvar einskild grannål, vart nåla riven av greina, og krafta brukt vart vurdert subjektivt. Nålene frå gran 1 og gran 2 sat godt fast. For gran 3 sat nålene midt på greina godt fast medan dei nær basis og enden sat mykje lausare. Nålene på greina frå tre 4 sat ganske laust og var lette å riva av. Desse subjektive målingane tyder på at iallfall for denne vesle prøva sit stutte nåler lausare på kvisten enn det lengre nåler gjer. Sjølv om ein lyt vera forsiktig med å leggja stor vekt på slike subjektive målingar, gav dei god grunn til å undersøkje spørsmålet nærare.

Nye lengdmålingar sommaren 2003

Vi gjorde sommaren 2003 fleire målingar som dei som er omtalte over for sommaren 2002. I desse undersøkingane målte vi lengda på meir enn 20 grannåler frå kvart tre. Desse målingane gav det same bilete som det omtalt over frå målingane sommaren 2002, og dei vert difor ikkje omtalt nærare.

Når det for målingane under ikkje vert sagt noko nærare om kor mange grannåler som er målte, er det i kvart tilfelle målt minst ti ulike nåler, og ofte er det målt meir enn 30 nåler frå den same grana. Vidare vart lengda på fleire hundre nåler vurdert visuelt. Det vil seia at med nåler med kjend lengd som mal vart lengda på andre nåler vurdert til å vera minst 10 mm lange eller berre 6–8 mm lange.

Undersøkingar av grannåler på grantre planta rundt jernbanelina (Øvrelina) i Øverdalen i Romsdalen 2003-07-04

Jernbanelina i Øverdalen i Romsdalen stig frå under 200 m over havet ved Fossabrua til meir enn 500 m over havet ved Stuguflåtan, og lina er i stor grad graven eller skoren inn i dalsida. Det er somme stader rasfare, og det gjekk fleire ras over lina dei fyrste åra etter at ho vart bygd. Det vart difor planta gran i felt ovafor lina, etter det som vert sagt som ein del av skredsikringa. Det vil seia at desse trea truleg er planta kring 1925. Det vil igjen seia at dei er rundt 80 år gamle, og ein forstkandidat vil truleg rekna skogen for hogstmogen. Skogen er svært tettvaksen, og inne i plantefelta er det knapt annan vegetasjon enn gran. Trea inne i plantefelta manglar greiner med barnåler i låg høgd (hovudhøgd, opp til ≈ 2 m over bakken); det er mest tørre, avbrotne greiner på trea inne i feltet. I utkanten av feltet er det tre med greiner ned mot bakkehøgd.

Dei fleste av grantrea i dette området har greiner med nåler som er 10–14 mm lange, altså klart lengre enn dei som vart funne på Torgersen. Det var likevel lett å finna tre med nåler som var 6–8 mm lange. På desse trea var nålene gjennomgåande stutte, det vil seia under 9 mm lange. Sjølv om nålene då oftare var 7–8 mm lange enn under 7 mm lange, var det og godt om nåler som var 6–7 mm lange på desse trea, og somme nåler var berre 5–6 mm lange.

Det var og unge småtre (gran) i nærleiken, ikkje minst langs jernbanelina der det er godt om lys. Desse trea er truleg avkom etter trea som vart planta i samband med bygginga av jernbanen. På somme av desse småtre var nålene 10–12 mm lange, medan på andre småtre var nålene 5–8 mm lange. Småtre med stutte nåler vaks særleg på stader med mindre lys, til dømes i grøfter eller i skuggen av andre tre.

men for $P \leq 0,01$ vil ein godta at det er systematiske skilnader; for $0,01 \leq P \leq 0,10$ seier ein gjerne at det er gode men ikkje sikre haldepunkt for at det er underliggjande skilnader. I dette høvet er P -verdet mykje, mykje mindre.

Undersøkingane i desse felte viste at sjølv om dei fleste trea har grannåler som er meir enn 8 mm lange, er ikkje tre med stutte nåler uvanlege. Undersøkingane viste og at om ei gran fyrst hadde godt med stutte nåler (6–8 mm lange), var gjerne alle eller iallfall dei aller fleste nålene på denne grana stutte. Målingane på grantre langs Øvrelina og i felte rundt tyder ikkje på at det er store variasjonar i lengda på nålene på kvar einskild gran. Grannåler av ulik lengd var altså ikkje tilfeldig fordelte på desse trea.

Undersøkingar av barnåler på grantre i hekken planta langs Slettasætra på Slettafjellet 2003-07-24

Denne hekken inneheld for det meste store, gamle tre, truleg planta kring 1900 eller noko tidlegare. Storparten av nålene var 13–18 mm lange. Det var og nåler som var 10–14 mm lange. Det var og nokre greiner med nåler som var berre 6–8 mm lange, til dømes på ei smågran litt nedover frå setra. *Samanfatning.* Lange nåler dominerte, men og stutte nåler (6–8 mm lange) fanst på desse trea.

Gran om lag 10 m ovafor vegen og om lag 50 m nedafor der køyresporet frå uteløa til Ingulf Sletta møter vegen, undersøkt 2003-07-24

Denne grana var ≈ 4 m høg, og det var ei gran som stod ganske fritt og altså ikkje i skuggen av andre tre. Alle dei nålene eg undersøkte på denne gran, var mindre enn 9 mm lange, det vil seia av same lengd som dei som er aktuelle i Torgersensaka. Somme av nålene var jamvel under 6 mm lange.

Undersøkingar av grantre langs vegen ned mot Månsætra og vidare ned mot den øvste brua over røyrkata 2003-07-24

Den fyrste store grana (A) på den høgre sida (nedsida) av vegen hadde stort sett lange nåler, men eg fann og nokre få stutte nåler (6–8 mm lange). Den fyrste grana (B) på den venstre sida (oversida) av vegen hadde gjennomgåande stutte nåler, 6–9 mm lange. Denne grana var om lag 20 m høg og vaks fritt, det vil seia med godt lys og altså ikkje nemneleg skugge frå andre tre i nærleiken. Nabograna (C) ein halv meter unna hadde noko lengre nåler (8–11 mm lange). Denne grana vaks delvis i skuggen av den større grana (B).

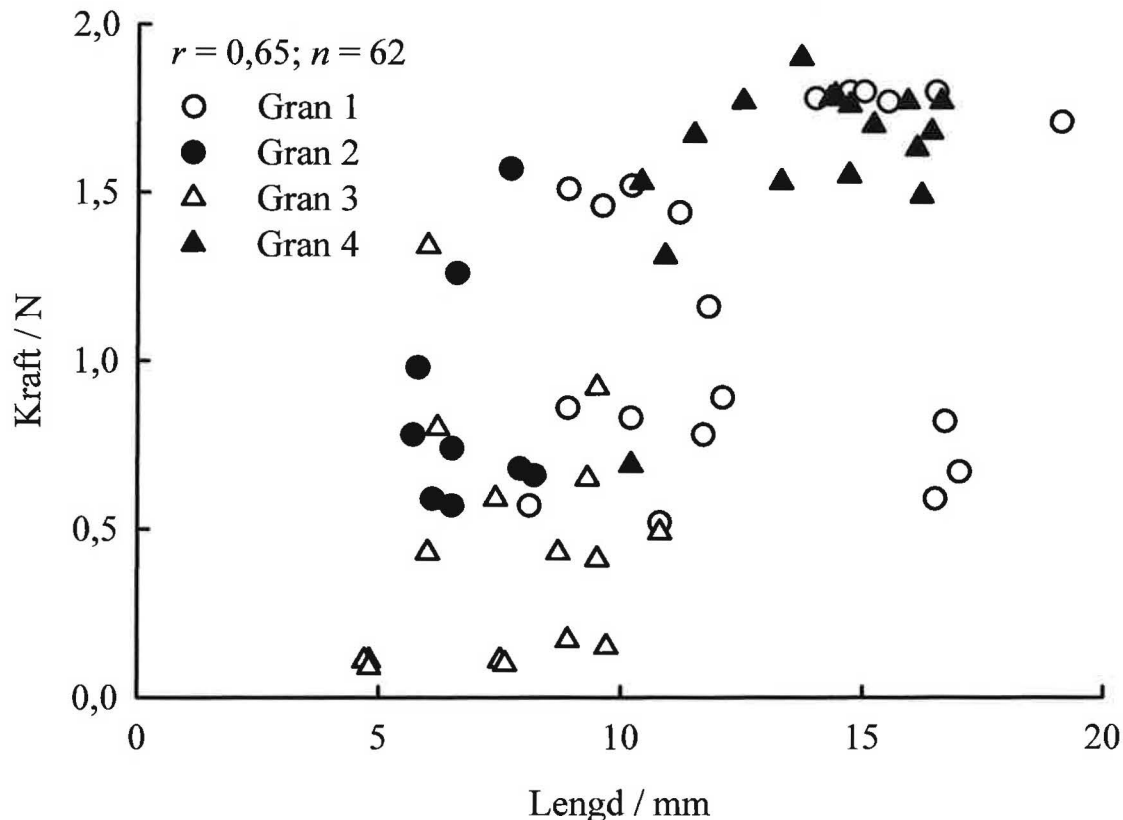
Vidare undersøkingar av granene i området viste det same inntrykket som for gran A, det vil seia at ein kan finna nåler som er berre 6–8 mm lange på mest alle tre om ein leiter litt (under 1 min, ofte innan 10–20 s). Nåler som er minst 9 mm lange er likevel det vanlegaste.

Vermåa vart kryssa på nybrua frå 1990, og turen fortsette over på Ospahjellå og følgde der den gamle, nedre vegen til Vermedalssætran. Vi undersøkte nåler på grantre i plantefeltet der og på andre graner langs denne vegen og fann det same her som det som er fortalt føre. Det vil seia at på mest alle tre var det grannåler 6–8 mm lange. Vi fann her nåler som var berre 5 mm lange, og vi fann nokre tre med nåler som var 20 mm lange. Dei fleste nålene var 8–12 mm lange, det vil seia noko stuttare enn på trea langs Månsvegen og langs Øvrelina på den andre sida av dalen, men noko lengre enn dei nålene som vart funne i kleda til Torgersen.

Samanfatning. Det ser ut til at i Øverdalen i Romsdalen har mange, kanskje dei aller fleste trea somme utvaksne nåler som er berre 6–8 mm lange, men dei fleste nålene er likevel minst 9–10 mm lange. Ein finn likevel fort graner der alle eller iallfall dei fleste nålene er berre 6–8 mm lange. Det vil altså seia at i dette området er stutte grannåler ikkje sjeldsynt. Det vil og seia at lengda på grannålene ikkje er tilfeldig fordelt mellom ulike tre.

Kraftmålingar. Kor stor kraft trengst for å dra av ei grannål av kvisten?

Til desse kraftmålingane vart det bygd ein kraftmålar⁹, og kalibreringa av målaren gav målefeil som var så småe at ein kan rekna målingane som feilfrie. Målefeil har difor ikkje hatt noko å seia for tolkingane av funna frå desse forsøka. Det vart berre brukt friske nåler frå friske greiner til desse målingane. Grunnen til det valet var at vi ikkje ville ha med daude grannåler som sat laust og var i ferd med å falla av kvisten.

Kraftmålingar

Figur 2. Plott av kor fast ei grannål sat på ein kvist mot lengda av nåla. Nålene er tekne frå fire ulike grantre som vaks nær kvarandre; verda frå nåler frå ulike grantre er viste med ulike teikn. Det er berre brukt friske, levande nåler frå friske, levande greiner.

Krafta ein måtte bruka for å dra ei grannål av frå kvisten, auka med lengda på nåla (**Fig. 2**). Det vil seia at stutte grannåler gjerne sat lausare på kvisten enn det lengre nåler gjorde. Det var likevel store variasjonar i krafta ein måtte bruka sjølv for ulike nåler av same lengd. For nåler mindre enn 9,0 mm lange trong ein ei kraft på $0,65 \pm 0,45$ N for å dra nåla av kvisten, medan for nåler som var minst 10,0 mm lange vart det kravd ei kraft på $1,40 \pm 0,46$ N for å dra nåla av kvisten. Det vil seia at for lengre nåler trongst det i middel meir enn dobbelt så stor kraft for å dra nåla av kvisten som det ein trong for stutte nåler.⁹

⁹ Ein kunne innvenda at om ei barnål vert riven av ein kvist til dømes ute i naturen, vert ho ikkje trekt langs lengdaksen men kanskje heller broten av ved at ei kraft tilnærma vinkelrett på lengdaksen, gjerne nær spissen, bøyer nåla til ho ryk ved festet. Det er då i tilfelle kraftmomentet og ikkje krafta sjølv som avgjer kva som skal til for at festet til ei barnål ryk. Den same krafta får eit større kraftmoment på lange enn på stutte grannåler. Om nålene elles er like, vil det seia at ein skulle venta at sjølv om lange nåler sit fastare på kvisten enn det stutte

Også desse målingane viste at det er systematiske skilnader i lengda på grannåler på grantre som veks nære kvarandre. Nålene frå gran 1 i figur 2 som er vist med opne trekantar, er alle under 10 mm lange, og alle unntatt to av desse nålene sleppte taket før krafta vart 1,0 N. Nålene frå gran 4 som er viste med fylte trekantar, er alle meir enn 10 mm lange, og det er berre ei av desse nålene som sleppte kvisten før krafta vart meir enn 1,0 N.

Grannåler på tre nær Maridalsvannet og i Maridalen i Oslo

Søndag 2003-08-03 tok JI Medbø ein sykkeltur heimafrå og rundt Maridalsvannet og vidare opp på Gamle Maridalsvei, det vil seia inne i Oslo kommune. På turen stoppa han fleire gonger for å sjå nærare på grannåler på dei trea han passerte.

2 m høg gran langs Midtoddveien (høgre, austre sida av vegen) på austsida av vatnet, nær luftinntaket til reinsestasjonen. På denne grana var mest alle nålene under 9 mm lange. På nabograna mindre enn ein halv meter unna var nålene lengre. På ei stor gran rett over vegen var det lett å finna nåler som var mindre enn 9 mm lange.

Smågraner mot enden av Midtoddveien langs austsida av Maridalsvannet (nær Monsetangen?). Granene veks i eit noko myrlendt terreng på den høgre/søraustre sida av vegen. På desse granene var dei fleste nålene 6–8 mm lange (lengd under 9 mm).

Gran langs Gamle Maridalsvei. Medbø sykla så vidare ut på Maridalsveien og tok Turterfaret opp til Gamle Maridalsvei og vende så heimover (sørover). Etter om lag 100 m langs Gamle Maridalsvei, på den høgre sida av vegen, fann han ei tynn gran som var om lag 10 m høg og som hadde mange stutte nåler. Han tok med ei prøve heim. Medbø undersøkte og mange tre på denne turen der han ikkje fann stutte grannåler (lengd under 9 mm). Det vert ikkje omtalt nærare.

Det som elles skilde graner i dette området frå det som vart funni i Øverdalen i Romsdalen var at vi ikkje utan vidare fann somme stutte nåler (lengd 6–8 mm) på mest alle tre som vart undersøkt. Det vil altså seia at det på mange av trea som vart undersøkt i Maridalen, ikkje fann stutte nåler. Andre tre hadde mest berre stutte nåler. Det vil altså seia at heller ikkje for desse trea var lengda på grannålene tilfeldig fordelt slik til dømes Høgsterett har lagt til grunn for avgjerda si.

Tolkingar av funna

Kraftmålingane

Resultata frå desse undersøkingane tyder på at lange grannåler sit fastare på kvisten enn det stutte nåler gjer. Det er difor grunn til å tru at stutte nåler oftare vil verta rivne eller brotne av ein kvist eller ei grein enn det lengre nåler vil.

nåler gjer i reine trekkforsøk, kunne ein tenkja seg at lange nåler vert brotne av like lett eller lettare enn det stutte nåler vert. Det viste seg at lange nåler var noko tjukkare enn det stutte nåler var, og brotstyrken aukar med tjukk-leiken. Om ein korrigerer for ulik lengd og tjukk-leik ved hjelp av standard formlar frå konstruksjonsmekanikk, endra ikkje det på det biletet ein ser i figur 2; det var framleis i fyrste rekkje dei stutte grannålene som sat særleg laust på kvisten.

Lengda på grannåler

Funna tyder på at grannåler som er minst 10 mm lange, altså lengre enn dei funne på åstaden og på kledda til Torgersen, er det vanlegaste. Undersøkingane tyder likevel på at det ikkje er uvanleg med stutte barnåler på ei gran, det vil seia grannåler som er berre 6–8 mm lange, iallfall ikkje i busksjiktet. Mange grantre har nåler av ulik lengd og der somme av nålene er stutte. Det er i tillegg tre der alle eller iallfall dei aller fleste av nålene er berre 6–8 mm lange. Det finst og tre med nåler som er under 6 mm lange. Det vil altså seia at stutte nåler ikkje er eit sjeldsynt funn slik dei sakkunnige påtalemakta har brukt, har hevda og som har vori lagt til grunn også i nyare rettsavgjerder i saka, til dømes i den frå Høgsterett 2001-11-28. Om det at ei gran har mest berre stutte barnåler vil seia at grana er mutert, er ikkje ”muterte” graner sjeldsynte slik til dømes Strøm (1963) hevdar. Om det at ein i det heile finn stutte nåler på ei gran vil seia at grana er mutert, er det grunn til å tru at det store fleirtalet av alle grantre i Øverdalen i Romsdalen, kanskje opp mot 90 %, er ”muterte”. Graner med stutte barnåler var ikkje like vanlege rundt Maridalsvannet i Oslo som i Romsdalen, men det var heller ikkje der sjeldsynt. Vi veit ikkje korleis stoda er i andre skogar.

Tilfeldig fordeling

Lengda på grannålene var ikkje tilfeldig fordelt mellom ulike tre. Somme tre hadde mest berre stutte grannåler. Det var til og med tre der lengda varierte systematisk mellom ulike delar av den same greina. Tidlegare rettsavgjerder byggjer på at fordelinga av stutte og lengre grannåler er tilfeldig. Denne undersøkinga har vist at den føresetnaden sviktar. Det er heller ikkje slik at dei nålene som lausnar og som ein truleg då får på kledda sine i skogen, utgjør eit tilfeldig utval av dei grannålene ein har vori borti. Sidan stutte grannåler ser ut til å lausna lettare enn det lengre nåler gjer, vil ein truleg få på seg forholdsvis fleire stutte enn lengre grannåler.

Samla vurderingar

Det har vori hevda frå sakkunnige påtalemakta har stødd seg til, at det at alle dei fem nålene som vart funni i kledda til Torgersen var stutte, vanskeleg kan forklarast med at dei har komi på dressen ved ei anna, tilfeldig hending, til dømes under flukta til Støleggen i 1954. Dei har sagt at fordi lengre grannåler er vanlege, laut minst ei av nålene har vori meir enn 8 mm lang om nålene ikkje kom frå åstaden for drapet. Sjølv om det ikkje har vori sagt rett ut, synest det klart at det ligg ein statistisk tankegang om tilfeldig fordeling av uavhengige hendingar til grunn. Ei hending er i denne samanhengen det at ei grannål har hamna i dressen til Støleggen/Torgersen, og det at slike hendingar er uavhengige vil seia at kvar av dei fem grannålene skulle ha hamna i dressen tilfeldig og uavhengig av dei andre fire nålene. Fordi det finst mange tre i skogen, kunne ein då venta seg at dei fem nålene kom frå kvart sitt tre. Om dei fem nålene av ein eller annan grunn likevel skulle ha komi frå det same treet, skulle ein iallfall ha venta at dei utgjorde eit tilfeldig utval frå det treet. Etter tankegangen til påtalemakta er stutte nåler ikkje er vanlege, og ein skulle då venta at sjølv i det høvet var ikkje alle dei fem nålene stutte.

Denne undersøkinga har vist at somme tre har mest berre stutte nåler, og slike tre er ikkje uvanlege. Ein finn tre med stutte og lengre nåler nær kvarandre, og også større tre som ikkje veks i skuggen av andre tre kan ha mest berre stutte nåler. Det er godt mogleg at den barhytta Støleggen bygde, vart bygd av greiner frå eitt tre. Om dette treet hadde berre stutte grannåler, kan det fullt ut forklara kvifor grannålene i den dressen Torgersen hadde kjøpt av Støleggen, var berre 6–8 mm lange. Det er altså ikkje statistisk dekning for synet at grannålene ein kunne venta å finna etter ei flukt i skogen, skulle vera eit representativt utval av grannåler i skogen. Kraftmålingane tyder og på at stutte grannåler vert lettare brotne av frå ein

kvist enn det lengre nåler vert. Også det funnet bryt med hypotesen om at ein får på seg eit tilfeldig utval av dei grannålene ein finn i skogen.

Ragnvald Aaheim skreiv i 1973 ei utgreiing om førekomsten av stutte grannåler¹⁰. Her viser han og at stutte grannåler ikkje er uvanlege i norske og svenske skogar.

Eit par kritiske ettertankar

Som kritiske lesarar og forskarar har det slått oss at ingen av dei sakkunnige påtalemakta har brukt, har stussa over at alle grannålene på åstaden var stutte. Når somme av dei hevdar at rett nok finst stutte grannåler, men dei er ikkje vanlege, og fordelinga av stutte grannåler lyt vera tilfeldig fordelt, kunne denne tankegangen og ha vori brukt på nålene ein fann på åstaden og på treet der. Det er ikkje meldt om funn av nåler som er meir enn 9 mm lange, noko ein laut finna om utvalet var stort og lengda fordelte seg tilfeldig. Det ser difor ut til at desse sakkunnige har godteki at alle grannålene på åstaden avveik frå ”det normale” utan at det var påfallande. Då kunne dei kanskje ha godteki at også nåler av eit anna opphav kan visa tilsvarande avvik frå ”det normale”.

Det er og eit anna avvik som dei sakkunnige til påtalemakta heller ikkje har stussa over. Det vart i rapportar frå to sakkunnige hevda at nålene funne i dressen til Torgersen var ”like” eller ”ikke kunne skilles” frå dei funne på åstaden. Mork har i rapporten sin gjevi ei grov oversikt over grannålene funne på åstaden, og i alle dei fire prøvene der han har undersøkt ti nåler i kvar prøve, ser ein at det er minst ei nål som avvik i lengd frå dei som vart funne i kleda til Torgersen. Det er grunn til å spørja kvifor det i kleda til Torgersen ikkje var ei einaste grannål som var berre 5 mm lang når det var det i tre av dei fire prøvene Mork undersøkte. Det er og grunn til å spørja kvifor det ikkje var ei 9 mm lang grannål i kleda til Torgersen når det vart funni minst ei slik nål i eit utval på 40 grannåler. Dei dataa Mork gjev i rapporten sin er for sparsame til at det er mogleg å gje eit statistisk grunnlag for denne kritikken. Med det meiner vi at det ikkje er mogleg å rekna ut kor sannsynleg det er at om Torgersen var på åstaden og fekk på seg fem grannåler, skulle alle nålene vera 6–8 mm lange og korkje lengre eller stuttare når det faktisk fanst grannåler der som var både lengre enn 8 mm eller stuttare enn 6 mm der.

Kritikk av denne undersøkinga

I denne undersøkinga er barnåler på grantre to ulike stader i Norge undersøkt. Ein veit ikkje om stoda er annleis i andre skogar i Norge eller i svenske skogar. Det er likevel interessant at det for dei to stadene er ganske godt samsvar i funna. Det finst til dømes begge stader grantre med berre eller iallfall nesten berre stutte nåler. På begge stadene er slike tre ikkje uvanlege. Det er for kvart tre eller kvart datasett stort sett målt berre 10–30 grannåler. Det er ikkje mykje, men det er meir enn det dei fleste andre har bygd slutningane sine på i denne saka. Vi har i tillegg gjort ei visuell vurdering av lengda på fleire hundre grannåler på kvart tre. Materialet er likevel altfor lite til at ein kan prøva å gje ei god statistisk vurdering av kor vanleg stutte grannåler er og korleis dei er fordelte mellom små og store tre, mellom greiner nære bakken og høgare opp og mellom tre med god og dårlegare vokster.

Kraftmålingane tyder på at stutte grannåler vert lettare rivne og brotne av enn det lengre nåler gjer. Den slutninga er og i samsvar med funna til Høiland og Laane (2003). Også kraftmålingane er bygde på eit etter måten lite datasett. Målingane og tolkingane av dei byggjer på

¹⁰ Eit brev av 1973-03-09 frå Aaheim til Tor Erling Staff, merkt ”bilag 7” og påstempla sidetal 127–129 (truleg nummerert av politiet).

enkle mekaniske prinsipp. Det er ikkje gjort noko forsøk på å sjå nærare på kvifor ei grannål sit laust eller fast på kvisten.

Atterhalda nemnde over kan tala for at ein lyt vera varsam med å tolka grannålsprovet sterkt i den eine eller den andre retninga. Sjølv om vi berre har gjort ei lita undersøking, vil vi peika på at ingen av dei sakkunnige påtalemakta stør seg til i denne saka, har gjort meir omfattande målingar eller undersøkingar. Desse sakkunnige har heller ikkje vist til andre vitenskaplege undersøkingar som gjev eit anna bilete. Vi har på den andre sida vist at det er avgjerande feil i grunnlaget for dei sakkunnige vurderingane og fråsegnane som har vori lagde til grunn for tidlegare rettsavgjerder i denne saka.

Ei nærare statistisk vurdering av grannålsprovet

Det er to moglege og konkurrerende fortolkingar eller hypotesar av det såkalla grannålsprovet i saka mot Torgersen¹¹.

H_0 : Torgersen var på åstaden, og grannålene kjem derfrå.

H_A : Støleggen hadde på seg dressen under ei flukt i dei svenske skogane i 1954, og grannålene hanna i dressen under denne flukta.

Merk at kvar av fråsegnene eller hypotesane inneheld to påstandar som begge to må vera oppfylte om hypotesen skal vera sann. Om grannålsprovet skal ha nemneleg juridisk provkraft eller tyngd i saka mot Torgersen, må det vera mykje meir sannsynleg at grannålene kjem frå åstaden enn frå flukta til Støleggen i dei svenske skogane. Formålet med denne bolken er å sjå nærare på dette spørsmålet. For å vurdere det har vi brukt vanleg statistisk tankegang og verkty knytt til såkalla betinga fordelingar, stoff ein finn i vanlege innføringsbøker i statistikk. Det kan vera grunn til allereie no å átvara mot vanlege statistiske feilslutningar ein ofte møter blant ikkje-statistikarar. Mork sa til dømes i lagmannsretten i 1958 at ”minst 95 % av nålene på den norske gran er lengre og av en annen form enn de undersøkte, og hvis Torgersen ikke hadde fått de fem nålene på seg av juletreet i kjelleren, ville det være høyst eiendommelig om ikke en av dem var av den vanlige type”¹². Ei naiv og feilaktig tolking av fråsegnane til Mork er at det er høgst 5 % sjanse for at grannålene stammar frå opphaldet til Støleggen i dei svenske skogane og då minst 95 % sjanse for at grannålene funne på Torgersen stammar frå åstaden. Den feilen ein gjer, er at ein ikkje gjer ei tilsvarende vurdering av sannsynet for den andre fortolkinga. Ein kunne til dømes tenkja seg at om Torgersen hadde vori på åstaden, ville det berre ha vori 5 % sjanse for at han hadde fått på seg fem stutte grannåler og ikkje noko anna. Korleis skulle ein då handtera opplysningane? Skulle ein då seia at det var 95 % sannsyn for at grannålene kom frå flukta til Støleggen? Det er i tilfelle stikk i strid med det Mork sa. Ein naiv ikkje-statistikar ville i dette høvet kanskje føreslå at det er 5 % sjanse for at grannålene kjem frå barhytta i Sverige, 5 % sjanse at dei kjem frå åstaden, men då manglar ein 90 % sjølv om ein ikkje har noka tredje forklaring. Statistakarar har utvikla verkty for å ta hand om slike spørsmål. Det dei gjer, er å ta utgangspunkt i det som er kjent, og det er her at det faktisk vart funni fem stutte grannåler i dressen til Torgersen men heller ikkje stort anna som kan knyta han til åstaden. Ein set så dei to konkurrerende hypotesane opp mot kvarandre og ser på dei

¹¹ Vi vel her å sjå bort frå andre moglege forklaringar: Støleggen eller Torgersen kan til dømes ha hatt på seg dressen under ei julefeiring med julegran og på den måten ha fått grannåler i dressen. Grannålene kunne også ha komi frå heimen til Torgersen. Denne saka har til tider hatt ein høg temperatur der det frå begge sider har vori sett fram påstandar om fusk og manipulering av prov. Ein kan ikkje kategorisk avvise at barnålene har vorti planta i dressen, men vi kjenner ikkje til at det finst det minste haldepunkt for ein slik mistanke. For oss verkar det særleg søkt å tru at ein skulle leggja ei barnål i den **høgre** innerlomma på dressjakka til ein høgrehendt mann.

¹² Gjengjevi i Juell Eide C, Moss E. ”... aldri mer slippes løs ...”. *Historien om Fredrik Fasting Torgersen*. Pax forlag 1999. Side 164. ISBN 82-530-2064-3.

relative sannsyna, gjerne ved å definera ein rimelegheitskvote (RK , frå eng. likelihood ratio \rightarrow LR):

$$[1] \quad RK = S(H_0) / S(H_A)$$

der $S()$ står for sannsynet av det som står inne i parentesen. Om $RK > 1$, vil det seia at det er meir nærliggjande å tru at grannålene kom frå åstaden for drapet enn frå ei barhytte i dei svenske skogane; det er altså ei sannsynsovervekt for den fortolkinga. Om $RK < 1$, er det omvendt. Om ein til dømes visste at Torgersen ikkje hadde vori på åstaden, sviktar det eine av dei to vilkåra som H_0 byggjer på. Då er $S(H_0) = 0$, og det fører igjen til at $RK = 0$. I det høvet ville påtalemakta ikkje ha hatt noko grannålsprov i denne saka. Om ein på den andre sida visste at flukthistoria til Støleggen ikkje var rett, sviktar det eine vilkåret i hypotesen H_A . Då er det nærliggjande å setja $S(H_A) = 0$. Då er $RK \gg 1$ (" $RK = \infty$ "), og i det høvet ville ikkje forsvaret ha noka alternativ forklaring på funnet av grannåler i dressen til Torgersen.

Det vidare arbeidet går ut på å utvikla likning [1] ved å bruka alle tilgjengeleg opplysningar som kan seia noko meir om dei to konkurrerande sannsyna. Hypotesen H_0 er som nemnt berre av interesse om Torgersen faktisk har vori på åstaden. Ein set difor

$$S(H_0) = S(\text{gn frå } \hat{A} \mid T \text{ på } \hat{A}) S(T \text{ på } \hat{A})$$

Dette les ein som "sannsynet for Torgersen har vori på åstaden og at grannålene kom derfrå [altså H_0] er lik sannsynet for at grannålene kom frå åstaden om Torgersen faktisk har vori der, ganga med sannsynet for at han har vori på åstaden". I uttrykket over er *gn* forkorting for grannåler, *T* forkorting for Torgersen, medan \hat{A} er forkorting for åstaden. Vi brukar tilsvarende forkortingar St for Støleggen og Sv for flukta hans i dei svenske skogane. Då kan ei vidare utvikling av uttrykket for H_A skrivast slik:

$$S(H_A) = S(\text{gn frå } Sv \mid St \text{ i } Sv) S(St \text{ i } Sv)$$

Dette les ein som at sannsynet for at Støleggen har vori på flukt i dei svenske skogane og at grannålene hamna i dressen under denne flukta (altså H_A) er lik sannsynet for at grannålene kom frå denne flukta om Støleggen faktisk har vori på rømmen i desse skogane, ganga med sannsynet for at han har vori på rømmen i dei svenske skogane. Ein kan no skriva den nye og meir utvikla rimelegheitskvoten slik:

$$[2] \quad RK = [S(\text{gn frå } \hat{A} \mid T \text{ på } \hat{A}) S(T \text{ på } \hat{A})] / [S(\text{gn frå } Sv \mid St \text{ i } Sv) S(St \text{ i } Sv)]$$

For å koma vidare lyt ein helst prøva å finna sannsynet for kvar faktor, altså finna rimelege tal å setja inn i likning [2]. Det vart over sagt at det ein treng, er eigentleg berre dei relative sannsyna. Fordi vi saknar gode tal for dei fire faktorane, vel vi difor å samanlikna to og to sannsyn og så setja dei opp mot kvarandre. Vi har difor omskrivi likning [2] slik:

$$[3] \quad RK = [S(\text{gn frå } \hat{A} \mid T \text{ på } \hat{A}) / S(\text{gn frå } Sv \mid St \text{ i } Sv)] \cdot [S(T \text{ på } \hat{A}) / S(St \text{ i } Sv)] \\ = A \cdot B$$

Her er

$$[4] \quad A = S(\text{gn frå } \hat{A} \mid T \text{ på } \hat{A}) / S(\text{gn frå } Sv \mid St \text{ i } Sv)$$

og

$$[5] \quad B = S(T \text{ på } \hat{A}) / S(St \text{ i } Sv)$$

For å vurdera hypotesen om at grannålene i dressen stammar frå kjellaren på drapsstaden, må ein vurdera desse sidene:

- Har Torgersen vori på åstaden?

- Ville Torgersen ha fått på seg grannåler i dressen om han var på åstaden: Korleis kunne grannålene ha hamna i dressen under eit opphald i kjellaren det liket vart funni? Er det rimeleg at det hamna ei eller fleire grannåler i buksebretten hans? Er det grunn til å tru at han ville ha fått ei grannål i den **høgre** innerlomma på dressjakka?
- Ville Torgersen under eit opphald i kjellaren berre ha fått på seg fem stutte grannåler og ikkje noko anna frå kjellaren?

Det sentrale spørsmålet i denne saka er om Torgersen har vori på åstaden. Bittmerkeprovet viser til dømes at han ikkje har biti den drepne. Det tyder igjen på at Torgersen ikkje har vori på åstaden, men det spørsmålet let vi liggja. Det er grunn til å tru at om Torgersen hadde vori i kjellaren, samla saman materialar til eit bål og mellom anna teki det gamle juletreet, kunne det godt ha hamna grannåler i oppbretten på buksebeina hans. Han kunne til dømes ha krabba på golvet og på den måten ha slept buksebretten langs golvet og fått skrapa grannålene inn i buksebretten. Han kunne og ha fått grannåler på knea på bukse si og seinare børsta dei av slik at fire av dei hamna i buksebretten. Vi har på den andre sida store vanskar med å skjønna korleis ei grannål frå åstaden skulle kunna hamna i den høgre innerlomma på dressjakka hans. Det kan ikkje ha skjedd ved at nåla har falli frå treet ned i lomma. Då måtte Torgersen ha lyfta treet over seg i ein kjellar der takhøgda var berre 1,40 m. Det verkar og urimeleg å tru at bøss frå golvet på ein eller annan måte har vorti kvervla opp for så å detta ned i denne lomma.¹³ Skulle grannåla i den høgre innerlomma i dressjakka ha komi frå åstaden, må ho truleg ha vorti ført ned med ei hand. Vi tykkjer det er ei søkt forklaring, ikkje minst fordi Torgersen er høgrehendt; ein kjem som kjent best til den høgre innerlomma i ei jakke med den venstre handa.

Det var mykje anna rusk og rask på åstaden, men det vart ikkje funni mykje av det på Torgersen. Det står til dømes i ein rapport frå ei synfaring av åstaden at ”Gulvet [i kjelleraren] er dekket av et lag fuktig slam”¹⁴. Det synest underleg om Torgersen då ikkje skulle ha fått slam på bukse si eller på andre klede, på hendene sine og på skoa sine om han hadde krabba rundt i kjellaren på leiting etter materialar å laga bål av. Det var restar av sot og oske frå brunne materialar, men det er ikkje meldt om slike restar på Torgersen eller klede hans sjølv om dei truleg stammar frå eit bål drapsmannen har laga. Printz fortel i rapporten sin av undersøkingar av materialar funne i kjellaren at det var ikkje berre grannåler og morkne flisar og partiklar av gran på åstaden. Det var og grankvistar, kvite bomullsdottar, dun, små sølvglinsande metallpartiklar, restar av bygningsplater og bygningspapp, jord, sand og treull. Ikkje noko av dette samsvarar med funn på klede til Torgersen. Ein kunne tru at om grannålene i bukse til Torgersen hadde hamna der om Torgersen hadde krabba rundt på kjellargolvet, laut han og ha fått andre materialar frå kjellaren i klede sine. Eit anna men mindre avvik som ingen andre har peika på, er lengda på grannålene. Dei funne i klede til Torgersen var 6–8 mm lange, medan av 40 tilfeldig utvalde (?) grannåler frå åstaden var minst ei nål 9 mm lang og minst tre andre berre 5 mm lange. Det er eit avvik mellom dei to setta med funn av grannåler, men opplysningane er så sparsame at det er vanskeleg å avgjera om avvika er noko å leggja særleg vekt på.

Det er ikkje noko godt samsvar mellom det ein ville venta at Torgersen hadde fått på seg om han faktisk hadde vori på åstaden og det som vart funni på åstaden. Dette låge samsvaret mellom funna på Torgersen utanom grannålene og på kjellargolvet på åstaden gjer at vi meiner det er mindre sannsynleg at materialane funne i klede til Torgersen stammar frå åstaden. Somme har rett nok prøvd å forklara fråværet av treull på klede med at treulla låg i eit

¹³ Torgersen hadde også på seg ein frakk utpå dressen.

¹⁴ Rapport av 1958-02-06 skriven av politibetjent O. Haugen, hovuddokument 26, underdokument 5, nesten nedst på side 4 (samanhengande sidenummer 352).

hjørne av rommet. Ein kan i ettertid ikkje avvisa denne fortolkinga, men det er vanskeleg å skjønna at ikkje noko anna av alt det andre som vart funne på åstaden, heller ikkje skulle hamna på Torgersen eller kleda hans. Fråværet av andre materialar frå åstaden på kleda til Torgersen gjer at vi vurderer det som lite truleg at Torgersen har vori på drapsstaden. I dei matematiske uttrykka set vi altså faktoren

$$[6] \quad S(T \text{ på } \hat{A}) \ll 1$$

For å vurdera hypotesen om at grannålene i dressen stammar frå opphaldet til Støleggen i dei svenske skogane, må ein vurdera desse sidene:

- Er det grunn til å tru at forteljninga til Støleggen sann, verkar ho rimeleg eller truverdig?
- Ville Støleggen ha fått grannåler på kleda sine under eit opphald i skogen og i ei barhytte?
- Ville han ha fått på seg berre fem stutte grannåler og ikkje nokre lengre nåler under eit slikt opphald? Laut han ikkje ha fått på seg andre skogstypiske materialar?
- Ville dei grannålene han fekk på seg, framleis vera att i dressen tre år seinare?

Støleggen har gjevi skriftlege framstillingar av flukta og opphaldet i barhytta som gjer at vi festar lit til forteljninga hans. Han fortel til dømes om ei bilulukke der han skadde kneet sitt og mellom anna fekk eit ope, blødande sår i det høgre kneet og skrubbsår på begge beina¹⁵. Ei teknisk undersøking av kleda til Torgersen slår fast at det var flekkar av blod på framsida og litt på innsida av det høgre buksebeinet frå kneet og nedover¹⁶. Det er nett slikt ein kunne venta å finna etter det Støleggen har fortalt. Det vil igjen seia at i likningane [2] og [3] for RK og [5] for B vel vi å setja faktoren $S(St \text{ i } Sv)$ nær ein, det vil seia

$$[7] \quad S(St \text{ i } Sv) = 1$$

Vi set verda i [6] og [7] inn i likning [5] og får eit verde for B :

$$[8] \quad B \ll 1$$

Det lyt ikkje vera grunn til å tvila på at ein under eit opphald i ei barhytte av gran vil få på seg grannåler. Det er derimot god grunn til å spørja om alle grannålene då ville vera berre 6–8 mm lange. Det er vidare grunn til å spørja om ein ikkje ville ha fått på seg anna rusk frå skogen og barhytta. Dei tekniske undersøkingane av kleda til Torgersen fortel om fleire funn av restar av gran på ulike stader på dressen. Det er og meldt om mange funn av ulike former for restar av gras av ukjende artar, og det vart funni raude kronblad i brystlomma på den brunstripa dressjakka. Det er ikkje meldt om liknande funn på åstaden. Ein kan vidare spørja om ein ville venta å finna dei fem grannålene, andre restar av gran og andre planterestar i dressen til Torgersen då drapet fann stad tre år seinare. Dei tekniske undersøkingane av kleda til Torgersen omtaler bukka som slik: ”benklærne er jevnt over skitne”¹⁷, noko som tyder på at kleda ikkje har vori reinsa på ei god tid før desse undersøkingane. Støleggen har i eit eige avhøyr fortalt at han aldri har reinsa dressen¹⁸. Som nemnt føre samsvarer blodsporet i dressen med forklaringa til Støleggen, og det stør og synet om at dressen ikkje har vori reinsa sidan flukta i 1954. Vi meiner difor at om fem stutte grannåler hamna i dressen til Støleggen under flukta i

¹⁵ Ei skriftleg forklaring av Eilif Støleggen av 1962-12-02.

¹⁶ Teknisk rapport av Sim Wolf og O. Johansen av 1958-02-26, hovuddokument 26, underdokument 11, side 2 (samanhengande sidenummer 372).

¹⁷ Skitne beinklede omtaler Wolf og Johansen på side 1 i den same rapporten som nemnt i den førre fotnoten.

¹⁸ Rapport av 1973-06-16 av politibetjent Harald Grøndal ved avsnitt 1 ved Kriminalavdelinga i Oslo politikkammer. Rapporten er skriven etter eit avhøyr av Eilif Støleggen fredag 1973-03-16, jf. ein tidlegare fotnote.

1954, er det god grunn til å tru at dei ville ha vori der tre år seinare. Det spørsmålet ein då sit att med for den alternative hypotesen (H_A), er kor rimeleg det er at det var fem stutte grannåler att i dressen saman med ulike restar av gran og grasstrå men ikkje nokre lengre grannåler etter flukta til Støleggen.

Mork har foreslått at ein berre i 5 % av alle tilfelle ville finna berre stutte grannåler i kledda etter eit opphald i skogen. Undersøkingane til Høiland og Laane (2003) tyder på at stutte grannåler er meir vanlege enn det, og dei ser iallfall ut til å vera meir utbreidde blant dei nålene ein får på seg i skogen. Undersøkingane våre gjengjevne over stør funna deira og viser i tillegg at stutte grannåler vert lettare rivne av kvisten enn det lengre nåler gjer. Stutte grannåler er likevel slett ikkje det typiske. Undersøkingane våre viser vidare at fordelinga av grannåler av ulik lengd ikkje er tilfeldig, og førekomsten av fleire stutte grannåler er difor ikkje uavhengig av kvarandre. Det vil igjen seia at ein ikkje kan leggja vesentleg vekt på at det vart funni fleire stutte grannåler og ikkje berre ei stutt grannål i kledda til Torgersen. Vi meiner at sannsynet for at det skulle vera fem stutte grannåler og ikkje nokre lengre att i dressen etter flukta til Støleggen, må vera godt over 5 % som Mork har foreslått, men vi vil ikkje spekulera på eit særskilt tal.

Som nemnt føre er det mest påfallande med funna i kledda til Torgersen om han faktisk har vori på åstaden, er ikkje det at det vart funni grannåler i kledda men fråværet av andre gjenstandar frå åstaden. Vi meiner denne skorten på samsvar er minst like stor og påfallande som det at dei grannålene ein fann om dei kom frå eit opphald i ei barhytte alle var berre 6–8 mm lange. Vi vel difor å setja:

$$[9] \quad A = S(H_0 | T \text{ på } \hat{A}) / S(H_A | St \text{ i } Sv) \leq 1$$

Set ein uttrykka [8] og [9] inn i likning [3], får ein dette:

$$[10] \quad RK = [S(gn \text{ frå } \hat{A} | T \text{ på } \hat{A}) / S(gn \text{ frå } Sv | St \text{ i } Sv)] \cdot [S(T \text{ på } \hat{A}) / S(St \text{ i } Sv)] < 1$$

Sjølv om overslaga er usikre, er RK mindre enn ein slik vi har vurdert funna. Det vil igjen seia at det ikkje er sannsynsovervekt for at grannålene stamma frå åstaden, men heller for det motsette, nemleg at dei kom frå flukta til Støleggen i dei svenske skogane. Då kan ikkje funnet av grannåler i kledda til Torgersen ha provkraft mot han.

ⁱ Somme tekniske opplysningar om kraftmålaren: Ei vanleg skruefjær (Panduro hobby, artikkel nr. 335 105, 11 cm lang før fjæra vert strekt frå utgangsstoda) vart festa i den eine enden, medan ei lita klesklype vart festa med ei snor til den andre enden av fjæra. Ei slik fjær har ein fast fjærstivleik. Det vil seia at fjærkrafta aukar rettlinja med kor langt fjæra vert strekt. Kraftmålaren vart kalibrert ved hjelp av presisjonslodd. Kalibreringa synte ein støleik eller ei usikkerheit i kvar måling på 0,02 N, og fjærstivleiken på 2,91 N m⁻¹ vart funnen med ein støleik på ≈1 %.

Grovt sandpapir vart limt på dei to gripeflatene på klypa for å få betre feste og friksjon. Det heile vart montert på eit bord, og på dette bordet vart det og limt ein 50 cm lang linjal slik at ein kunne lesa av kor langt fjæra vart strekt. Krafta ein trong for å riva av ei barnål frå kvisten ho sat på, vart målt ved at klypa greip tak grannåla, og kvisten med grannåla vart trekt unna til nåla sleppte. Kvisten med grannåla vart styrt og ført slik at kraftdraget verka langs lengdaksen på grannåla. Det vil altså seia at grannåla vart riven av og ikkje bøygde eller broten av.

Idet nåla sleppte taket, trekte fjæra klypa tilbake. For å få pålitelege avlesingar av kor langt fjæra vart strekt før nåla sleppte, vart det trødd ei kule på ei line som gjekk parallelt med fjæra. Ein tverrarm på fjæra drog kula langs lina medan fjæra vart strekt. Når nåla sleppte kvisten og fjæra fór attende, vart kula verande att i den posisjonen ho hadde idet nåla sleppte. Det gjorde det lett å lesa av kor langt fjæra hadde vorti strekt før grannåla sleppte kvisten.

Torgersensaken

Vitnet Ørnulf Bergersen

1 Bakgrunn

Ørnulf Emil Bergersen (senere Vårsjø) var født 13. januar 1918, og således i underkant av 40 år da Rigmor Johnsen ble drept 6. desember 1957.

Han vokste åpenbart opp under vanskelige forhold.

I en psykologisk undersøkelse foretatt 28. november 1958 av psykolog Kåre Bødal, avgitt i anledning av prognosene ved en eventuell løslatelse, er det blant annet uttalt:

”Ørnulf Bergersen røpet tidlig adferdsvansker, var vrang, vanskelig og nervøs som barn, og røpet dårlige evner på skolen.

Som 15-åring ble han intelligenstestet, og man fant en IQ på 74, men ved rettspsykiatrisk observasjon 1950 ble han på ny testet, denne gang med IQ 88 som resultat. I lys av klinisk inntrykk svarer nok IQ 88 best til hans reelle evnenivå, og han må regnes som sinke, med en intelligens oppimot nedre grense for normal variasjonsbredde (IQ 90-110. K.B.) Som barn ble han diagnostisert som imbecill nevrotiker, som voksen og kriminell person blir han karakterisert som en debil psykopat. I tillegg til sine øvrige tilpasningsvansker utviklet Bergersen narkomani etter en maveoperasjon 1944. Pga. smertene ble han behandlet med morfin, og dette ble hans bane, idet han i årene 1944-49 henfalt til morfinmisbruk.

...

Bergersen har et uvanlig langt strafferegister. Han er nå 40 år gammel, og har siden 20-årsalderen pådratt seg 11 dommer. Han har i alle år vært ustabil, ujevn i arbeid, ute av stand til å finne fotfeste med egen bolig og ordnede familieforhold.

Han har nå visse ytre betingelser for å greie seg, idet han er gift med en noe enfoldig men visstnok trofast kvinne som holder av ham, og som viser rørende omsorg for den sønn de har. Ved myndighetenes hjelp har de fått en leilighet,...

Ved rettspsykiatrisk undersøkelse 3. mars 1950 ble han ansett som en person med mangelfullt utviklede sjelsevner. De sakkyndige anså også at det forelå fare for gjentakelse av straffbare handlinger.

Som omtalt av Bødal var Bergersen straffet i alt 11 ganger i årene 1938 – 1956. Samtlige dommer gjaldt vinningsforbrytelser, i det vesentlige grove og simple tyverier. I en påtegning av 18. november 1959 fra Oslo politikammer med en ny siktelse for forsøk på innbruddstyveri – han hadde da åpenbart vært på frifot en kort periode – er det opplyst at ”siktede er tidligere straffedømt for blant annet 228 kjellerinnbruddstyverier,...”.Oslo byretts dom av 31. august 1955 lød på fengsel i to år. Under soning av denne dommen rømte han fra Botsfengslet 17.

oktober 1957 og tok opphold hos ektefellen i leiligheten i Munkedamsveien 23. Her ble han pågrepet og gjeninnsatt 20. desember 1957. Det er notert i strafferegisteret at straffetiden for denne dommen utløp 22. august 1960. Ved Asker og Bærum forhørsretts dom av 16. august 1956 var han i mellomtiden dømt til en straff på fengsel i to år, som da måtte sones etter at dommen av 31. august 1955 var sonet ferdig.

2 Bergersens forklaring

Omstendighetene omkring Bergersens inntreden i saken er kjent.

Borgarting lagmannsrett gir følgende beskrivelse i kjennelsen av 18. august 2000:

”Bergersen kom inn i saken etter at han noen tid før hovedforhandlingen i 1958 henvendte seg til overlege Leikvam i Botsfengslet, der Bergersen var soningsfange. Overfor overlegen opplyste han at han hadde sett Bergersen komme ut av en port i Skippergata den aktuelle natt. Overlegen fant grunn til å kontakte politiet, idet han festet tillit til riktigheten av Bergersens forklaring. Imidlertid ønsket Bergersen ikke å stå fram, og overlege Leikvam nevnte på grunn av sin taushetsplikt ikke Bergersens navn til politiet. Da hovedforhandlingen begynte, henvendte Bergersen seg til underdirektør Bjarne (feilskrift for Bjørn) Dokmo i fengselet, og var nå villig til å vitne i saken.”

Bergersen ble etter dette avhørt av politibetjent K. Johansen tirsdag 3. juni 1958 kl 1850. ¹

Om foranledningen til avhøret er det uttalt innledningsvis i rapporten:

”Foranledningen til avhøret av vitnet var at direktør Juell v/ Botsfengslet i dag hadde oppsøkt statsadvokat Dorenfeldt og meddelt at en fange ved Botsfengslet, vitnet Ørnulf Emil Bergersen, hadde opplyst at han hadde sett at siktede/tiltalte Torgersen hadde kommet ut fra en port i Skippergt. den 6/12-1957 kl. ca. 24.-.”

Bergersen ga forklaring i retten lørdag 7. juni og mandag 9. juni 1958.

Hovedinnholdet i Bergersens forklaring er kjent. Han har forklart at han daglig gikk hjemmefra til og fra Ingierodden ved Gjersjøen, hvor han oppholdt seg om dagen. Han brukte i følge politiforklaringen ”ca. 2-2 ¼ time på turen fra Gjersjøen til Østbanen, og han gikk ruten over Prinsdal-Nordstrand – Kongsveien – Gamlebyen – Bispegt. – Oslo Ø. – Prinsensgt. – Skippergt. og denne gaten helt ut og bort langs bryggene.”

6. desember 1957 gikk han som vanlig fra Gjersjøen ved 19-tiden. Som følge av at han falt ved Gjersjøen og skadet kneet, brukte han denne gangen ”sikkert ...dobbel så lang tid til byen enn vanlig, om ikke enda lenger tid”. Han gikk ”den vanlige veien.”

I politiforklaringen heter det videre:

”Da vitnet denne kvelden kom gående Skippergt., og var kommet omtrent (sic) til hjørnet av Rådhusgt. fikk han se en mannsperson som kom ut av en port på høire side av gaten (sett i den retning som vitnet gikk) og satte seg på en sykkel, svingte over gaten (venstre side av gaten sett i vitnets gangretning) og kom syklende mot vitnet. På spørsmål forklarer vitnet at han selv

¹ Dok. 66.

gikk på venstre fortau nedover, og vitnet forklarer at mannen således strøk rett forbi vitnets høire side. Vitnet forklarer at mannen kjørte nokså nær fortauskanten, og vitnet mener at de to ikke var mer enn 1 meter fra hverandre. Med det samme mannen passerte vitnet, så vitnet at det var Torgersen.”

Noe senere heter det:

”Tiltalte passerte vitnet uten videre, og vitnet forklarer at det slo ham med en gang at tiltalte bare hadde fulgt en dame hjem...Han hadde bare en tanke, nemlig å forsøke ikke å bli gjenkjendt. Vitnet fortsatte bare videre hjem...”

Han så ikke hvordan Torgersen var kledd, har han forklart, men så at han var barhodet.

Om tidspunktet for denne observasjonen har han forklart:

”Vitnet forklarer at han så på armbåndsuret sitt etter at tiltalte hadde passert, og uret hans viste da 23.45.”

Han har videre forklart at han gikk hjem. Der var gateporten stengt – den stenges kl 2200 – og han hadde ikke nøkkel. Han satt derfor i bremsehuset på en jernbanevogn på Filipstad om natten, og gikk hjem om morgenen.

Om armbåndsuret er det videre protokollert:

”Vitnets ur viste da (ved hjemkomst) 06.00, men da vitnet kom inn i leiligheten, var klokken til hans hustru 07.10. Vitnet mente at det ikke kunne være mulig at klokken var så mange, men det store uret på Oslo V., som vitnet kan se fra vinduet i sin leilighet, viste også 07.10, slik at vitnets ur gikk 1 time og 10 min. for sakte. Det viste seg at glasset på vitnets ur hadde sprukket, og vitnet mener at uret må ha fått et støt/slag idet han falt ute ved Gjersjøen. ...Det viste seg siden at sekundviseren hadde en tendens til å henge seg opp i langviseren, særlig når langviseren sto i nærheten av 12-tallet. Dette har vitnet rettet senere. Hvorvidt uret gikk riktig da tiltalte passerte vitnet i Skippergt., kan ikke vitnet si. Etter det vitnet kan bedømme, måtte imidlertid klokken være mer enn 23.45, nemlig på grunn av at det var så stille. Vitnet forklarer at hvis uret alt da hadde saktet seg 1 time og 10 min., så var klokken 00.55, istedenfor 23.45, da tiltalte passerte ham, og vitnet mener at dette kan passe bedre etter stillheten i byen å dømme.”

Avslutningsvis er det protokollert:

”På spørsmål forklarer vitnet at han ikke så eller hørte noe annet enn hva forklart foran.”

Til tross for dette har Bergersen forklart seg mer detaljert i retten.

Aftenpostens aftennummer 9. juni 1958 gjengir hans forklaring slik:

”I dag utdyper vidnet sin forklaring slik at han gikk nedover Skippergaten på venstre fortau og nærmet seg hjørnet av Rådhusgaten, da han så at Torgersen kom ut fra en oppgang eller en port på den andre siden av gaten, satte seg på en sykkel, skrådde over gaten og kjørte oppover den forbi ham. Da vidnet kom ned til gården, som Torgersen var kommet ut fra, så han på husnummeret. Det var 6 B. Statsadvokaten:– Er De sikker på at det ikke var 5B?

- Nei, det var 6 B.
- Da må jeg foreholde Dem at 6 B ligger på venstre side av gaten, på samme side som De gikk.
- Jeg kan da umulig ha tatt så feil...

Statsadvokaten eksaminerer ham nærmere om hvordan oppgangen til gården så ut, hvordan gatebelysningen var, om han så godt med brillene som han hadde maskert seg med, og vidnet fastholdt at det nummerskiltet han så var 6B. Vidnet blir så forevist et fotografi av Skippergatens nedre del, og da han peker på oppgangen, hvorfra han så Torgersen komme ut, sier statsadvokaten: - Det er ikke 6 B.”

I Arbeiderbladet 9. juni 1958 heter det vedrørende den angivelige observasjonen av Torgersen:

- ”Idet jeg går over Rådhusgata ser jeg en mann komme ut av porten til nummer 6 B og sette seg på en sykkel. Denne sykkelten var det ikke lykt på. Og mannen var Torgersen!”

Dagbladet er mer detaljert:

- ”En mann kom dukkende ut av en port, satte seg på en sykkel og kjørte av gårde. Da mannen passerte meg kjente jeg igjen Torgersen. Jeg ble nysgjerrig, tenkte at han hadde vel fulgt en jente hjem, derfor kikket jeg på den oppgangen han var kommet fra. Og der, over porten sto det 6 B.

Det blir naturligvis en omfattende eksaminasjon om dette. Men vitnet fastholder gang på gang at porten Torgersen kom fra var 6B....

- Kunne De ikke lese feil? Det kan ikke ha vært 5 B?

Det oppstår en hel del forvirring fordi vitnet hevder at Torgersen kom fra en port på oppsiden av gaten, mens det er helt på det rene at 6 B ligger på nedsiden.

Statsadv.: - Var De like innpå nummerskiltet da De så det?

- Ikke langt unna. Jeg kan ikke ta feil. Jeg ser godt. En annen sak er at jeg fikk en angstfølelse da jeg så en kar som jeg visste kjente meg. Men jeg kan ikke ha blitt så alterert at jeg så feil.”

Dagbladet fortsetter:

”Jo, jeg kom da hjem til slutt og håpet inderlig at porten måtte være åpen – men den var stengt. Jeg torde jo ikke kaste sand på vinduene, måtte jo ikke bli sett. Det endte med at jeg gikk bort i Filipstad og satte meg til i en jernbanevogn til det lysnet av dag og jeg måtte videre.”

Avisreferatene etterlater ikke spor av eksaminasjon fra forsvareren. Etter opptrinnet lørdag 7. juni har han antakelig sett det som formålsløst å prøve.

3 Hvilken vekt ble lagt på Bergersens forklaring?

Også her kan avisreferatene bidra.

Aftenpostens aftennummer 7. juni 1958 omtaler Bergersen som ”det viktigste vidne i saken hittil”.

Arbeiderbladet 9. juni 1958 omtaler innledningsvis ”et sterkt prov”, og fortsetter:

”Det er ikke tvil om at Bergersens greie forklaring gjør et sterkt inntrykk på lagmannsretten, og etter hvert sitter man med følelsen av at dette er påtalemyndighetens hittil sterkeste kort...”

I Arbeiderbladet 10. juni 1958 omtales Bergersen som ”kronvitne”.

I Arbeiderbladets referat fra statsadvokatens prosedyre 13. juni 1958 heter det innledningsvis:

”Og hva med hans voldsomme og uhyggelige utfall mot vitnet Bergersen litt seinere samme dag? Er dette noe som skjer hos en mann med god samvittighet? Eller skjønnte han at her kom hans tidligere fangekamerat med nøkkelen til problemets løsning?”

Litt senere blir han sitert slik:

”Idet han nå forlater åstedet, blir han iaktatt av sin tidligere fangekamerat Ørnulf Bergersen. Jeg vil bare spørre lagretten om ikke han ga den sanne og riktige forklaring? Hadde han noe motiv for å forklare seg uriktig? Vitnet ventet lenge med å melde seg fordi han ventet på en tilståelse, men den tilståelsen har vi ikke fått.”

Vårt Land samme dag refererer dette punktet i prosedyren slik:

”Han ble også sett i Skippergata av en tidligere medfange. Denne medfangen har riktig nok fastholdt at han så Torgersen komme ut av en port som viser seg å være nr. 9. Men også dette har sin forklaring: ved å sette sykkelen fra seg i nr. 9, slapp Torgersen å trekke den med seg opp trappetrinnene i nr. 6 B. Og Torgersen låste seg inn i nr. 6 B med den nøkkelen han tok fra den drepte.”

I boken ”Torgersensaken” gjengir Michael Grundt Spang dette punktet i statsadvokatens prosedyre slik:

”I sin prosedyre kalte Dorenfeldt Bergersens forklaring for ”nøkkelen til gåtens løsning”. Torgersen har satt sykkelen fra seg i portrommet vis à vis drapsåstedet da han vendte tilbake til det for å tenne ild på bålet. Et naturlig gjemmede for å se om kysten var klar.”

I sin uttalelse av 17. desember 1958 skriver statsadvokat Dorenfeldt:

”Samme dag som vitnet Gerd Berg ble avhørt, ble så Ørnulf Bergersen fremstilt fra Botsfengslet. Jeg har tidligere vært inne på hans forklaring og jeg vil understreke at det etter alt det som kom fram fra så vel ham selv som fra overlege Leikvam og underdirektør Dokmo, ikke var noen grunn til å anta at han forklarte annet enn sannheten. Påtalemyndigheten understreket imidlertid at vitnet i og for seg ikke hadde noen avgjørende betydning, men at han bekreftet påtalemyndighetens versjon om hvorledes Torgersen hadde vendt tilbake til åstedet for å sette ild på og skjule alle spor. At han ble arrestert kl. 00.58, mens Bergersens iakttagelser fant sted kl 00.55, passet også utmerket godt.”

At man fra påtalemyndighetens side den gang ikke har sett Bergersens forklaring som avgjørende, er det i og for seg ikke noen grunn til å trekke i tvil. Dette underbygges også av at tiltalen i saken har vært tatt ut før Bergersen kom på banen. Man har åpenbart sett det slik at man hadde mer enn nok med de sakkyndige forklaringene vedrørende tannbittbeviset, barnålbeviset og avføringsbeviset, noe som er høyst forståelig.

At Bergersens forklaring er tillagt vekt, kan allikevel ikke være tvilsomt. Han har plassert Torgersen på gjerningsstedet på gjerningstiden. Aktor kalte i prosedyren hans forklaring for ”nøkkelen til gåtens løsning”. At det kan være uvisst hvilken relativ vekt lagretten har lagt på forklaringen, i forhold til de sakkyndiges forklaringer, endrer ikke på dette.

At tiltalen mot Torgersen var tatt ut før Bergersen dukket opp, noe kommisjonen har vektlagt på side 300, er ved en nærmere vurdering betydningsløst. For det første kunne det tenkes at bevisene uten Bergersen ikke hadde holdt, slik at resultatet da hadde blitt frifinnelse. Og selv om det skulle dreie seg om overskuddsbevis, kan vi allikevel ikke vite hvorledes de enkelte bevis har vært vektlagt i forhold til hverandre.

Men poenget ved den vurderingen som skal foretas i dag, ligger i en helt annet gate. Påtalemyndigheten hevder nå at man har mer enn nok til å felle Torgersen, også uten de såkalte tekniske bevisene. Da må man falle tilbake på vitneforklaringene. Og da kan det ikke trekkes i tvil at en vitneforklaring som går ut på at vitnet har sett Torgersen komme ut av en port vis a vis drapsstedet og sykle fra stedet få minutter før han ble pågrepet av politiet, vil være et helt sentralt beviselement.

4 Behandlingen av Bergersens forklaring i etterfølgende gjenopptakelses- og gjenåpningsbegjæringer

4.1 Gjenopptakelsessaken i 1973/76

I gjenopptakelsesbegjæringen av 22. mars 1973 ble det bl.a. anført som påfallende ved at Bergersen ikke ble pågrepet av politiet, når det var mange polititjenestemenn i Havnegaten. Andre sider ved innholdet i Bergersens forklaring ble ikke tatt opp.

Til spørsmålet om antallet polititjenestemenn i Havnegaten uttalte statsadvokat Håkon Wiker, som for øvrig selv deltok som politikonstabel i pågripelsen av Torgersen natt til 7. desember 1957, og som behandlet saken for påtalemyndigheten i 1973:

”Jeg kan bekrefte at det ikke var noen politipatrulje i Havnegaten (...) før Torgersen ble pågrepet og for så vidt heller ikke i de gater Bergersen hevder å ha gått. De polititjenestemenn som befant seg ved Østbanen da Torgersen ble pågrepet, var umiddelbart før kommet dit fra andre patruljestasjoner, jfr. rapport av 2.8.72 fra politibetjent Kåre Thomassen.”

Politibetjent Kåre Thomassen må være identisk med den politioverkonstabel Kåre Thomassen som deltok i pågripelsen av Torgersen noe etter kl. 0058 natten til 7. desember 1957. Det han åpenbart har uttalt i den rapporten statsadvokat Wiker viser til, er positivt galt. Det står i direkte motstrid til det Thomassen selv forklarte i et avhør 18. desember 1957, der han uttalte

”...at han lørdag den 7.12.1957 kl. 0000 var begynt på tjenestesettet. Sammen med konstabel 366 Rustad og 199 Engebretsen gikk v. ut i patrulje i Havnegt. og bryggene omkring Havnegt. V. var divisjonsformann og gikk ut med sine 2 kolleger. V. og hans kolleger gikk på venstre fortau i retning mot Jernbanetorget på tilbaketuren fra bryggene. Like ved kiosken ved Palehaven fikk patruljen inspeksjon av innspeksjonsavdeling v/ betj. Gundersen. Dobbelpatruljen som gikk utenfor Østbanen – konst. 332 Viker og 163 Brandsnes kom også over til kiosken og meldte seg for inspeksjon. Etter inspeksjonen reiste ble samtlige stående og snakke sammen en liten stund.”

Thomassen og hans to kolleger har altså nettopp gått Havnegaten frem og tilbake, med avstikkere til bryggene. På tilbakeveien har de åpenbart fulgt Havnegaten hele veien, jf. utsagnet om ”på venstre fortau i retning mot Jernbanetorget på tilbaketuren fra bryggene.” Topografien på stedet var en helt annen enn i dag. Akerselvas nedre del var ikke lagt i kulvert. For Bergersen, som etter egne opplysninger hadde gått Bispegaten inn mot sentrum, var det nødvendig å krysse Bispebrua, som fortsatte i Havnegaten. Thomassen og hans kolleger har altså – stikk i strid med hva som ble hevdet i 1972 av Thomassen selv og av statsadvokat Wiker – patruljert i Havnegaten til samme tid som Bergersen må ha befunnet seg der.

I lagmannsrettens beslutning av 27. juni 1975 side 125 er det uttalt om dette forholdet:

”Politibetjent Thomassen har i en redegjørelse av 2. august 1973 (...) opplyst at det natt til 7. desember 1957 rutinemessig var satt ut 3 dobbeltpatruljer fra Rådhusgatens politistasjon. Patruljene hadde hvert sitt område. Thomassen var divisjonsformann med inspeksjonsplikt. Det falt seg slik at 2 dobbeltpatruljer ved en tilfeldighet møttes i Havnegaten.

Lagmannsretten finner det ikke nødvendig å gå nærmere inn på dette spørsmål. Man har ingen opplysninger om politiet har sett Bergersen. I ethvert fall er det ikke notert noe om dette.”

Hvorledes lagmannsretten har resonnert her, er ikke godt å si. Poenget er jo nettopp at vi her får bekreftet at ingen har sett Bergersen, og det taler nødvendigvis med styrke for at han ikke har vært der. Hadde han blitt sett, hadde han også blitt pågrepet, og da hadde det selvfølgelig vært omtalt i rapporten.

For øvrig gjengir lagmannsretten Bergersens politiforklaring i sin helhet, og kommenterer det snudde skiltet utenfor Skippergaten 9.

Det uttales videre på side 126:

”Bergersen forklarte seg under hovedforhandlingen 7. og 9. juni 1958. Hans forklaring er ikke protokollert. Hvorvidt man under hans forklaring kom inn på gatenumrene vites ikke. Hvordan det enn forholder seg med spørsmålet om gatenumrene må man gå ut fra at Bergersen også under hovedforhandlingen har forklart at mannen kom ut fra en port på høyre side av gaten i den retningen Bergersen gikk. Dette synes heller ikke bestridt i gjenopptakelsesbegjæringen.”

Lagmannsretten har altså ikke vært kjent med Bergersens uttrykkelige utsagn under hovedforhandlingen om skiltet med 6 b over den porten Torgersen skulle ha kommet ut av, til tross for at dette var omtalt i samtlige aviser som hadde referert fra hovedforhandlingen.

For øvrig behandler lagmannsretten spørsmålet om Bergersens motiv for å gi forklaring. Andre sider ved innholdet i forklareingen er ikke omtalt.

I Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976 er innholdet i Bergersens forklaring ikke omtalt. Utvalget nøyter seg med følgende:

Når det gjelder vitnet Bergersens opptreden og hans forklaring, viser utvalget til den gjennomgåelse av bevisene som er foretatt av lagmannsretten i dens beslutning. Utvalget er enig med lagmannsretten i at det ikke er grunnlag for å anta at Bergersen har avgitt falsk forklaring eller at han var påvirket av narkotika da forklaringen ble avgitt.

4.2 Gjenopptakelsessaken i 1997-2001

Lagmannsretten, som bare omtaler Bergersens forklaring i tilknytning til strpl. § 391 nr. 1, uttaler innledningsvis på side 21 i kjennelsen av 18. august 2000:

”Lagmannsretten er enig i den konklusjon som lagmannsretten og kjæremålsutvalget kom til i henholdsvis 1975 og 1976, og kan ikke se at forsvarernes anførsler – som i stor grad er de samme som i den forrige gjenopptakelsesbegjæring – gir grunnlag for å komme til et annet resultat.”

Lagmannsretten gjengir deretter kjennelsen av 27. juni 1975 for så vidt gjelder det snudde nummerskiltet utenfor Skippergaten 6 b, inklusive det avsnittet som er gjengitt foran fra kjennelsen side 126. Deretter uttales det:

”Lagmannsretten kan ikke se at det er kommet frem noe nytt som gir grunn til en endret vurdering av forholdet i dag. For ordens skyld bemerkes at det av avisreferatene fra Bergersens forklaring, fremgår at han var inne på gatenumre i Skippergaten. Han har imidlertid hele tiden fastholdt hvilket portrom Torgersen kom ut fra.”

Lagmannsretten nøyer seg altså med å uttale at Bergersen ”var inne på gatenumre i Skippergaten. Betydningen av at han ikke bare var ”inne på”, men uttrykkelig uttalte at Torgersen kom ut fra Skippergaten 6 b, og at nummeret sto over porten, er følgelig oversett.

Lagmannsretten behandler deretter opplysningene om Bergersens motiv for å gi forklaring, og behandlingen av hans søknader om benådning og etterfølgende endring av soningsforholdene.

Innholdet i Bergersens forklaring er ikke vurdert.

Høyesteretts kjæremålsutvalg nevner at ”spørsmålet vedrørende gatenummeret i Skippergata der Bergersen mente Torgersen kom fra, ble belyst under hovedforhandlingen” (side 1545). Ellers omtales Bergersens generelle troverdighet, og spørsmålet om han vitnet falsk for å oppnå fordeler. Under den samlede vurderingen på side 1565 uttales det deretter:

”Hvilken vekt som er tillagt Ørnulf Bergersens vitneprov, er det vanskeligere å si noe om. Hans historie, som av Torgersen fremstilles som utrolig og oppdiktet, inneholder også elementer som etter utvalgets mening ikke så lett kan tenkes å være diktet opp.”

Det er en vesentlig svakhet ved denne uttalelsen at det ikke er angitt hvilke elementer ”som ikke så lett kan tenkes å være diktet opp”. En slik formulering unndrar seg enhver form for kontroll. Ved en nærmere analyse fremstår også kjæremålsutvalgets utsagn som meningsløst. Det er åpenbart presentert som et argument til støtte for at forklaringen er riktig. Men hvis det må legges til grunn at forklaringen nødvendigvis må være gal fordi andre elementer viser dette, er det irrelevant om ett enkelt element etter sitt innhold og isolert sett ”ikke så lett kan tenkes å være diktet opp”.

En ytterligere svakhet er at det ikke fremgår hva som legges i uttrykket ”hans historie”. Siktes det til hele historien, eller bare til den del av historien som gjaldt den angivelige observasjonen i Skippergaten? Konteksten tyder på det siste alternativet. Uansett er det slik at

heller ikke Høyesteretts kjæremålsutvalg har foretatt noen helhetlig vurdering av alle elementer i Bergersens forklaring.

4.3 Gjenåpningssaken i 2004-2006

4.3.1 Statsadvokat Kattelands merknader

I sin uttalelse av 2. desember 2005 uttaler statsadvokaten innledningsvis at anførselen om at Bergersen løy, ikke bygget på nye omstendigheter eller nye bevis, og derfor ikke ga grunnlag for gjenopptakelse etter strpl. § 391 nr. 3.

Hun knytter deretter en rekke kommentarer til de anførselene som var gjort gjeldende fra Torgersens side, under henvisning til at det også var begjært gjenopptakelse etter strpl. § 392 andre ledd.

Samme systematikk vil bli benyttet i det følgende. Jeg nøyer meg med kommentarene som går på innholdet i Bergersens egen forklaring, og hvor merknadene nedenfor under punkt 5 viser at Bergersen med nødvendighet må ha forklart seg usant.

Til anførselen om at det ikke var fysisk mulig for Bergersen å gå 2 x 21 kilometer hver dag, uttaler statsadvokaten at det ikke er noe som tilsier at en person kan gå 2 x 21 kilometer hver dag, ”særlig sett i lys av at dette var hovedbeskjeftigelsen til denne personen.”

Til dette er bare å bemerke at det selvfølgelig ikke er utelukket at en person kan gå 2 x 21 kilometer hver dag. Spørsmålet i saken er imidlertid om Bergersen kunne det, og – hvilket er det sentrale spørsmålet – hvilken tid han i tilfelle hadde brukt.

Til anførselen om at Bergersen ikke hadde kunnet gå den aktuelle strekningen på 2 – 2 ¼ time, uttaler hun:

”Det er slik at vitners anslag om tidsforløp erfaringsmessig viser seg å måtte tas med store forbehold. Man kan således ikke legge til grunn at Bergersen her forklarer seg 100 % korrekt om den tid han brukte på å gå strekningen. Dessuten gir Ørnulf Bergersens politiforklaring rom for at han like godt kunne brukt 3 timer på turen, samt at han til tider kan ha benyttet buss. Videre vises til at en persons forklaring om hvor han har gått osv, kan være noe unøyaktig.”

Bergersens politiforklaring kan ikke utlegges på denne måten. Utsagnet om at han ”vanligvis brukte ca. 2 - 2 ¼ time på turen” og om hvilken rute han vanligvis fulgte, er entydig, og kommer ikke i konflikt med utsagnet om at han vanligvis var hjemme ”mellom kl 21.-22.”- Og når det gjelder buss, forklarte Bergersen at han til å begynne med tok bussen ”utover til Gjersjøen”, men sluttet med det da han oppdaget en fengselsbetjent på bussen. Hvilken betydning bussalternativet skal ha for Bergersens utsagn om tidsforbruket når han har gått, er ikke lett å forstå.

Til anførselen om at Bergersens opplysning om det tidspunktet han skal ha sett Torgersen i Skippergaten, bare er gjetning, uttaler hun:

”Til dette bemerkes at Bergersens forklaring om hvordan han mente å kunne uttale seg om tidspunktet var kjent for lagretten, og man må derfor legge til grunn at lagretten har vurdert dette. Når det gjelder antydningen om at Bergersen kunne ha tilpasset sin historie fordi nøyaktige tidsangivelser ble trykket i Vi Menn 28. mai 1958 og i Verdens Gang 2. juni 1958, nøyer jeg meg med å vise til at Bergersen lenge før dette tidspunkt hadde fortalt til legen i fengslet, dr Leikvam, at han hadde sett Torgersen i Skippergata på det angjeldende tidspunkt.”

Om det første av disse momentene skriver Aftenposten i aftennummeret 9. juni 1958:

”Vidnet er imidlertid fremdeles sikker på at det var Torgersen han traff, og etter hans armbåndsur var klokken 23.45. Neste morgen viste det seg at han hadde skadet uret da han falt ned fra en knaus ut ved Gjersjøen, og at det hadde saknet en time og ti minutter. Det virkelige klokkeslettet skulle altså være 0.55.”

Etter dette må det legges til grunn at denne delen av Bergersens historie kom frem i hans forklaring under hovedforhandlingen, slik statsadvokaten gir uttrykk for. Men tvilsmomentene i tilknytning til tidspunktet 0055 har åpenbart ikke kommet frem.

Hva det andre momentet angår, må statsadvokaten her uttale seg mot bedre vitende. Med ”det angjeldende tidspunkt” kan det ikke være ment annet enn kl. 0055. Men det fremgår av ingressen til Bergersens egen politiforklaring, som statsadvokaten nødvendigvis må være kjent med, at Bergersen hadde sagt til Leikvam at observasjonen hadde funnet sted ”den 6/12.1957 kl. ca. 24.-”

Deretter omtales uoverensstemmelsene i Bergersens forklaring om hvilken port Torgersen skulle ha kommet ut fra. Her gjengis imidlertid bare deler av premissene i lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, som i det hele tatt ikke tar tak i substansen i denne problemstillingen. Gjennomgangen nedenfor under punkt 5.7 viser at Bergersens utsagn om Torgersen kom ut fra Skippergaten 6b på høyre side av gaten ikke kan ha vært annet enn en bevisst løgn fra hans side, men statsadvokaten har ikke tatt bryet med en nærmere analyse av innholdet i Bergersens forklaring på dette punktet.

Til spørsmålet om hvorvidt porten til Skippergaten 9 var låst eller ikke, er jeg enig i at det ut fra de forklaringer som foreligger om dette spørsmålet, må legges til grunn at porten var ulåst. Riktig nok forklarte Per Fonbæk 11. desember 1957 at han så ”en gammel kone” som ”låste seg inn i en port på motsatt side av gaten”.² Dette har vært vitnet Sigrid Fjellberg, som bodde i Skippergata 9. Avhørt om dette 9. juni 1958 – åpenbart foranlediget av Bergersens frklaring for politiet og i retten – sa imidlertid Fjellberg:

V. forklarte videre at den 6.12.1957 om kvelden da hun så Rigmor sammen med gutten så var porten ulåst da hun gikk ut og hun låste den heller ikke igjen da hun gikk inn igjen.³

Vitnet Gunnar Johansen, som også bodde i Skippergata 9, forklarte tilsvarende:

² Dok. 18 side 49.

³ Dok. 68 side 2.

”På spørsmål forklarer v. porten fra gaten i stor utstrekning sto ulåst i de siste månedene før julen 1957. Dette skyldtes at låsen var slik at hvis den ble låst så kunne den være svært vanskelig å få opp igjen. En stund etter jul ble hele låsen fjernet fra døren og leieboerne har levert nøklene.”

Det usannsynlige i at Torgersen tilfeldigvis skulle ha funnet frem til antakeligvis den eneste porten i området som sto ulåst og parkert sykkelen der, er imidlertid ikke kommentert fra statsadvokatens side.

Bergersen har forklart at Torgersen var barhodet. Ved pågripelsen hadde han på seg skyggelue. Til anførselen om at det har vært spekulativt å gå ut fra at han hadde tatt på seg luen etter å ha begynt sykkelturen, anføres det at det er minst like spekulativt å hevde at Bergersen lyver fordi han sa at Torgersen var barhodet. Dette er et underlig resonnement fra påtalemyndighetens side. Det er Bergersens forklaring som skal vurderes etter sitt innhold. Når det er på det rene at Torgersen hadde luen på seg når han ble pågrepet, må han nødvendigvis ha hatt den i hånden eller i en lomme når han passerte Bergersen, dersom Bergersen snakket sant, og så tatt den på seg underveis. Også påtalemyndigheten bør innse at dette fremstår som lite sannsynlig, og at dette elementet dermed bidrar til å svekke sannhetsverdien av Bergersens forklaring.

4.3.2 Gjenopptakelseskommissjonens begrunnelse i 2006

Kommisjonen gjengir innledningsvis på side 280 følgende fra gjenåpningsbegjæringen:

”Domfelte hevder at det er på det rene at da Bergersen forklarte seg i retten, så løy han på følgende fire punkter:

- Det var ikke fysisk mulig for Bergersen å gå 42 kilometer hver dag
- Det er ikke fysisk mulig å gå 18-21 kilometer på 2-2 1/4 time.
- Det sto ikke skilt som viste 6b på bygningen i Skippergata 9 som Bergersen sa at han hadde sett Torgersen komme ut fra
- Torgersen var ikke barhodet

I tillegg mener domfelte at det må legges til grunn at det ikke er dekning for Bergersens påstander på følgende to punkter:

- Porten i Skippergata 9 var låst, slik at Torgersen ikke kan ha plassert sykkelen der, slik Bergersens forklaring forutsetter
- Bergersens påstand om at klokken var ca. 00.55 da han så Torgersen i Skippergata var en ren spekulasjon fra hans side, siden armbåndsuret hans ifølge ham selv viste 23.45.”

Kommisjonen behandler side 293-297 foreliggende opplysninger om bakgrunnen for at Bergersen ga forklaring. Dette er det eneste tema som drøftes under behandlingen av strpl. § 391 nr. 3. Det har ikke vært problematisert om noen av de forholdene som er tatt opp i tilknytning til Bergersens forklaring, skal vurderes som nye omstendigheter.

Under behandlingen av strpl. § 392 andre ledd uttaler kommisjonen innledningsvis på side 298:

”Bergersen avga forklaring til politiet 3. juni 1958. Hans forklaring er beheftet med den samme risiko for feil som enhver vitneforklaring, og hans observasjon har samme usikkerhet som enhver observasjon under tilsvarende forhold. Det kan ikke uten videre legges til grunn at hans observasjon er en sikker identifikasjon av Torgersen.”

Kommisjonen fortsetter på side 299:

”Kommisjonen har forståelse for at det kan stilles spørsmål ved Bergersens forklaring om at han gikk tur-retur Oslo-Gjersjøen hver dag, at han kikket på armbåndsuret sitt etter at domfelte hadde passert, at han registrerte og husket hvilket nummer det var ved portrommet og plasseringen av nummerskiltet, og at han såpass lang tid etterpå husket detaljer omkring armbåndsuret som var ødelagt og gikk for sakte.

Kommisjonen viser om dette til Høyesteretts kjæremålsutvalg, som i sin kjennelse i 2001, uttalte blant annet:

Hvilken vekt som er tillagt Ørnulf Bergersens vitneprov, er et vanskeligere å si noe om. Hans historie, som av Torgersen fremstilles som utrolig og oppdiktet, inneholder også elementer som etter utvalgets mening ikke så lett kan tenkes å være diktet opp. Under enhver omstendighet har bevisumiddelbarhet vært av betydning for vurderingen av dens troverdighet.

Kommisjonen viser til Høyesteretts kjæremålsutvalgs uttalelse, og finner etter dette ikke grunn til å kommentere domfeltes enkelte anførsler nærmere.”

Det uttales videre:

”Det fremgår av avisreferatene at aktor, forsvarer og Bergersen foretok en åstedsbefaring til Skippergata 9. juni 1958, og det er på det rene at politiet undersøkte hva som var bakgrunnen for at nummerskiltet var flyttet og snudd opp ned. Dette ble også et tema under hovedforhandlingen. Det må antas at også lagretten i 1958 kunne stille seg de samme kritiske spørsmålene til innholdet i Bergersens forklaring, som domfelte nå anfører. Det må også legges til grunn at lagretten på selvstendig grunnlag kunne gjøre seg opp en mening om troverdigheten i denne forklaringen.”

Kommisjonen fortsetter:

”Etter kommisjonens vurdering er det vanskelig å ha noen formening om hvilken vekt Bergersens forklaring isolert ble tillagt av lagretten, og om den i det hele tatt ble tillagt noen vekt. Hans forklaring har inngått i det samlede bevisbildet, og det er ut fra denne lagretten har truffet sin kjennelse.”

Om henvisningen til Rt-2001-1521 vises til merknadene ovenfor under punkt 4.2. Og til utsagnet om at lagretten på selvstendig grunnlag kunne gjøre seg opp en mening på selvstendig grunnlag om Bergersens troverdighet, vises til gjennomgangen under del 5 nedenfor. De elementene som med nødvendighet viser at Bergersen snakket usant, har ikke vært tydeliggjort for lagretten, som følgelig ikke har hatt noe tilfredsstillende grunnlag for å vurdere sannhetsverdien av Bergersens forklaring.

Kommisjonens gjengivelse av hva som har vært anført, er til dels foruroligende upresis. Det har ikke bare vært stilt spørsmål ved at Bergersen har gått tur-retur Oslo-Gjersjøen hver dag. Det har vært påvist at det har vært en fysisk umulighet å gjennomføre denne turen på den tiden Bergersen selv sier at han har brukt. Og det dreier seg heller ikke om at han ”registrerte og husket hvilket nummer det var ved portrommet og plasseringen av nummerskiltet”. Poenget her er tvert imot at han påsto og holdt fast ved at det sto 6 b over den aktuelle porten, til tross for at skiltet med 9-tallet sto godt synlig på høyre side av porten.

Lagretten har heller ikke hatt noen foranledning til å stille de kritiske spørsmålene kommisjonen har pekt på i det følgende, all den stund disse ikke kan ha vært gjort til tema av noen av partene i saken, eller av retten.

Heller ikke kommisjonen foretar altså noen prøvelse av innholdet i Bergersens forklaring. Det vises bare til kjæremålsutvalget, som igjen viser til tidligere avgjørelser. Realiteten i dette er at ingen av de instanser som har vurdert tidligere gjenopptakelses- og gjenåpningsbegjæringer, har vurdert Bergersens forklaring etter dens innhold. Den har heller ikke vært vurdert ut fra den vekt den nødvendigvis må tillegges under forutsetning av at en skal se bort fra de tekniske bevisene.

Og igjen møter vi følgende oppsummering hos kommisjonen:

”Kommisjonen kan ikke se at de ut fra domfeltes begjæring eller sakens dokumenter foreligger slike særlige forhold knyttet til Bergersens forklaring som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

Dette er ett av flere eksempler i avgjørelsen fra 2006 på isolert vurdering av et enkelt bevis i stedet for å se hele bevisbildet i en samlet kontekst.

4.4 Gjenåpningssaken i 2010

Bergersens forklaring er ikke berørt i gjenåpningssaken i 2010.

5 Nærmere om Bergersens forklaring

Det foreligger en rekke enkeltelemer i Bergersens forklaring som enten ikke kan være sanne, eller som fremstår som åpenbart usannsynlige. Til sammen innebærer disse momentene at forklaringen ikke på noe punkt kan legges til grunn. Momentene vil bli gjennomgått i det følgende.

5.1 Oppholdene ved Gjersjøen

Bergersen har forklart at han daglig gikk tidlig om morgenen hjemmefra til Gjersjøen – antakelig til Ingierodden – og gikk derfra igjen ved 19-tiden. Uansett om en legger til grunn hans egen uriktige opplysning om gangtid eller ikke, har han da tilbrakt et betydelig antall timer daglig på dette stedet. Dette har vært i perioden oktober-desember. Det må

nødvendigvis ha vært surt og kaldt, etter hvert mørkt, og til dels med vanlig novembervedbør. Hva i all verden har han foretatt seg i disse mange timene – hver dag? Det er påfallende at det ikke er sagt noe om dette, og at han heller ikke er blitt spurt om det.

Bergersen har etter rømmingen vært etterlyst i Polititidende. Det er også opplyst at han var etterlyst med bilde i dagspressen nettopp 6. desember 1957. Det er påfallende at han har valgt å begi seg ut på denne måten, i stedet for å oppholde seg innendørs på en adresse politiet ikke kjente. Han hadde jo i et hvert fall til hensikt å melde seg tilbake etter jul, har han forklart.

Det er påfallende at han som etterlyst rømling har gått gjennom sentrum frem og tilbake til Gjersjøen, men den risiko for å bli påtruffet av polititjenestemenn som ville ha kjent ham igjen, som dette innebærer. Det fremstår også som underlig at han valgte Gjersjøen i stedet for å gå vestover til Bogstadvannet eller Østervannet hvis han først skulle til et vann. Da hadde han unngått sentrum og passert områder hvor politihyppigheten var langt lavere

5.2 Gangtiden

Den ruten Bergersen beskriver er på ca. 19 kilometer hver vei. Hvis han har gått denne strekningen på 2 ¼ time, har han holdt en gjennomsnittshastighet på ca. 8,5 km/t. Dette er umulig. Vanlig ganghastighet er ca. 5 km/t og rask ganghastighet ca. 6 km/t. Marsjmerket i forsvaret innebærer 30 kilometer på 4 ½ time, riktig nok med 11 kilo oppakning. Men her dreier det seg om ungdom under førstegangstjenesten. Det må forutsettes at disse er i relativt god form. Uansett krever marsjmerket en gjennomsnittshastighet på 6,7 km/t. Bergersen var 40 år, stor og tung, hadde sittet inne i lengre tid, og må ha vært i alt annet enn god form. Hvis han virkelig har gått denne strekningen, er det vanskelig å se hvordan han kan ha klart det på mindre enn 3 ½ - 4 timer.

Forsker Jon Medbø skriver om dette på side 158-159 i sitt upubliserte manuskript:

”Jeg vil nå bruke kunnskapen min og erfaringa mi som forsker innen arbeidsfysiologi og litt enkel matematikk til å vurdere troverdigheten til det Ørnulf fortalte.

Fysisk prestasjon og fysiske krav

Ørnulf hevda at han gikk fram og tilbake hver dag en distanse på ≈ 19 km hver vei mellom hjemmet sitt i Munkedamsveien og Ingjerodden ved Gjersjøen. I avhør før rettssaka sa han at han brukte ”ca. 2–2¼ time på turen Gjersjøen – Østbanen”, mens han i retten sa han vanligvis brukte ”to timer og ett kvarter fra Gjersjøen til hjemmet mitt”; det ville da også være underlig at han skulle ha gått rundt og huska hvor lang tid han brukte til Østbanen som bare var en mellompost på veien. Det vil si at Ørnulf etter egne ord **gikk** i en fart av 8–9 km h⁻¹. Jeg kan etter 30 år som forsker innen arbeidsfysiologi si at ikke noe vanlig menneske går i 8 km h⁻¹ eller mer. Vanlig kjapp gangfart er om lag 6 km h⁻¹. En mye brukt testform i arbeidsfysiologi er trinnavis økende belastning, for eksempel på tredemølle. For personer som ikke er godt trent, starter en på lett belastning med rolig gange. Ved forsøk på tredemølle med fritt valg av å gå eller løpe vil alle som jeg har testa, velge å løpe når farten blir økt til 7 km h⁻¹. Om Ørnulf virkelig hadde tilbakelagt distansen slik han har påstått, må han ha løpt. Spørsmålet er da om han var fysisk i stand til å greie dette? Han fylte 40 år i januar 1958, en måned etter drapet i Skippergata, og han var etter det jeg veit, fysisk utrent. Han var som nevnt 190 cm og etter det jeg har forstått, ganske kraftig og iallfall ikke spe og lettbygd. Mye tyder på at han ikke var

noen lettvekter. Jeg belyser spørsmålet ved først å se på hvor krevende det er å gå 2·19 km fort, og deretter ved å se på hva som krevs for å kunne løpe i 8–9 km h⁻¹ i mer enn to timer. Ørnulf påsto han gikk 2·19 km hver dag. Det er nesten en full maratondistanse, da rett nok delt i to like etapper med lang hvile mellom hver. Det hevda Ørnulf at han hadde gjennomført hver dag i lang tid.

Når det gjelder den fysiske anstrengelsen, vil jeg sammenlikne den med å ta marsjmerket i forsvaret. Kravet der er at unge soldater skal greie å gå 30 km på mindre enn 4 h 30 min og med ei opp-pakning på (minst) 11 kg. Det svarer til en gangfart på 6,7 km h⁻¹, og for de fleste er det den største farten en kan gå naturlig i over lengre tid. Det er selvsagt forskjeller mellom det å ta marsjmerket og det Ørnulf påsto han gjorde hver dag. Han hevda at han gikk en distanse på 2·19 km og uten oppakning, mens for soldaten er det 30 km uten avbrekk og med 11 kg oppakning. Jeg vurderer det som sammenliknbart om det i begge tilfeller er tale om å gå fort. Erfaring viser at mange men langt fra alle unge menn greier det. Ørnulf, som var nesten 40 år gammel, påsto han gjorde det daglig. Det er det langt fra alle 40-åringene som ville ha greid.

Om en skal ta Ørnulf på ordet, har han løpt i 8–9 km h⁻¹ i mer enn to timer hver morgen og kveld. Hvor krevende er det? Målingene mine har vist at det krever et O₂-opptak på 21–22 μmol kg⁻¹ s⁻¹ eller 28–30 ml kg⁻¹ min⁻¹. For å greie å holde ut denne belastninga i to timer eller mer må en ha et maksimalt O₂-opptak på rundt 35 μmol kg⁻¹ s⁻¹ eller mer enn 45 ml kg⁻¹ min⁻¹. Tall for det maksimale O₂-opptaket for voksne menn målt av Hermansen i 1961 viser at det maksimale O₂-opptaket for den gjennomsnittlige 40-åringen da var rundt 40 ml kg⁻¹ min⁻¹. Om Ørnulf var en gjennomsnittsperson, ville han ikke ha vært fysisk i stand til å greie en gang det han påsto han hadde gjort daglig.

Spørsmålet er da om Ørnulf var en spesielt godt trent person. I dag trener mange regelmessig, og trente personer godt over 40 års alder vil med letthet greie å løpe distansen fra Gjersjø bru til Oslo sentrum på to timer. Ørnulf var narkoman, og ifølge Torgersen trente han aldri. Jeg kjenner ikke til noe som tyder på at han var i middels god fysisk form eller bedre. Han var en storvokst person, og det å være stor og tung er ikke noen fordel når det er tale om å løpe langt. Det er derfor flere faglige grunner til å hevde at Ørnulf forklarte seg åpenbart uriktig når han påsto at han daglig tilbakela distansen mellom Gjersjø bru og Oslo med en fart av 8–9 km h⁻¹, enten han gikk eller løp.”

Selv om opplysningene om gangtid etter dette ikke kan være riktige, utelukker de ikke i seg selv at Bergersen kan ha gått til Gjersjøen og oppholdt seg der. Men en åpenbar usannhet som dette, må nødvendigvis kaste reflekser på troverdigheten av resten av historien.

Når det gjelder returen 6. desember 1958, har Bergersen forklart at han skadet kneet, og derfor ”sikkert brukte dobbelt så lang tid til byen enn vanlig, om ikke enda lenger tid.” Hvis Gjersjøhistorien først aksepteres, og det samtidig tas utgangspunkt i en reell normal gangtid på 3 ½ time, indikerer dette at han ikke i noe fall kan ha vært i sentrum før ca. kl 0200, antakelig senere.

5.3 Ruten gjennom sentrum

Det er vanskelig å forstå Bergersens beskrivelse av vanlig rute gjennom sentrum, hvis den ikke skal tjene til å underbygge årsaken til at han angivelig befant seg i Skippergata. Med et skadet kne 6. desember skulle man tro at han ville komme seg hjem så fort som mulig. Da er det vanskelig å forstå hvorfor han har tatt veien rundt Vippetangen og bryggene i stedet for å

fortsette gjennom Prinsensgate og Stortingsgaten hjem til Munkedamsveien. Risikoen for å treffe patruljerende konstabler fra Rådhusgatens politistasjon har ikke vært mindre langs den ruten han har beskrevet, enn i Stortingsgaten, hvor det også har vært atskillig flere mennesker på denne tiden av døgnet. Og om han absolutt skulle langs bryggene er det like vanskelig å forstå hvorfor han har gått Prinsens gate og Skippergata i stedet for å ta den korteste veien over Christian Frederiks plass.

I det hele tatt er det vanskelig å se noen annen forklaring på beskrivelsen av veivalget enn at han har skullet gi en plausibel forklaring på hvorfor han befant seg i Skippergata.

5.4 Nattlosjiet

Om dette har Bergersen forklart:

”Vitnet fortsatte bare videre hjem, men da han kom hjem, viste det seg at porten til gaten var stengt. På spørsmål forklarer vitnet at porten stenges kl. 22.-, og han hadde ikke nøkkel, og det er ikke ringeapparat. Vitnet satt så i bremsehuset på en jernbanevogn på Filipstad om natten, og gikk så hjem om morgenen.”

I følge Dagbladet 9. juni 1958 forklarte han i retten at han satt i jernbanevognen ”til det lysnet av dag”.

Det henger ikke godt sammen når han tydeligvis ventet å finne porten åpen når han kom hjem, til tross for at han visste at den ble stengt kl. 2200. Det er også påfallende at han skal ha gått ut uten nøkkel, uten mulighet for å komme inn hvis han skulle komme tilbake etter kl 2200.

Opplysningen om at han gikk fra jernbanevognen ”når det lysnet av dag” kan heller ikke være riktig. Soloppgang i Oslo 7. desember 1958 var kl 0902, og grålysningen startet ca. 55 minutter tidligere. Om forklaringen hans om tidspunktet hadde vært riktig, hadde det fortsatt vært helt mørkt når han angivelig gikk fra jernbanevognen ca. kl 0700. Her dreier det seg også om en åpenbar usannhet som bidrar til å kaste lys over holdbarheten av hele forklaringen.

5.5 Bergersens armbåndsur

Bergersen har forklart at han ved hjemkomst om morgenen konstaterte at armbåndsuret hans gikk en time og 10 minutter for sent, ved kontroll mot ektefellens klokke og uret på Oslo V., som han angivelig kunne se fra vinduet. Det heter videre i forklaringen:

”Det viste seg så at glasset på vitnets ur hadde sprukket, og vitnet mener at uret må ha fått et støt/slag idet han falt ute ved Gjersjøen. Glasset var helt da han så på det siste gang før han falt, og vitnet forklarer at uret også gikk riktig tidligere. Det viste seg siden at sekundviseren hadde en tendens til å henge seg opp i langviseren, særlig når langviseren sto i nærheten av 12-tallet. Dette har vitnet rettet senere. Hvorvidt uret gikk riktig da tiltalte passerte vitnet i Skippergt., kan ikke vitnet si. Etter det vitnet kan bedømme, måtte imidlertid klokken være mer enn 23.45, særlig på grunn av at det var så stille. Vitnet forklarer at hvis uret alt da hadde saktet seg 1 time og 10 min. så var klokken 00.55, istedenfor 23.45, da tiltalte passerte ham, og vitnet mener at dette kan passe bedre etter stillheten i byen å dømme.”

Dette gir grunnlag for flere kommentarer.

Som følge av denne forklaringen er det uten motforestillinger lagt til grunn at Bergersen så Torgersen kl 0055.

Morgenbladet 13. juni 1958 gjengir statsadvokat Dorenfeldts prosedyre slik:

"Det passer i denne forbindelse godt at vidnet Bergersen så ham tre minutter tidligere (dvs. før 0058)...".

I uttalelsen av 17. desember 1958 sier statsadvokaten blant annet:

"...jfr. Ørnulf Bergersens forklaring om sine iakttagelser av Torgersen ca. kl. 00.55".

Noe senere fortsetter han:

"At han ble arrestert kl. 00.58, mens Bergersens iakttagelser fant sted kl. 00.55, passet også utmerket godt."

Men det er ikke dette Bergersen sier. Han kan ikke si om klokken gikk riktig på det aktuelle tidspunktet, men mener at det må ha vært senere enn 2345 fordi det var stille i byen. Derfor – stilt overfor valget mellom 2345 og 0055 – mener han at 0055 kan passe bedre enn 2345. Han kan med andre ord ikke tidfeste tidspunktet nærmere enn at han mener det har vært senere enn 2345, og dette forankrer han bare i at det var stillere i byen enn han mente det var grunn til å forvente kl 2345.

Og forklaringens eget innhold utelukker at Bergersen kan ha gjort en slik observasjon som han påstår kl 0055.

Hypotesen forutsetter således at Torgersen har syklet direkte fra Skippergt. 9 til pågripelsesstedet, og at dette tar ca. 3 minutter, med små marginer i begge retninger. Dette samsvarer med pågripelsestidspunktet. Men hypotesen forutsetter også med nødvendighet at hele forsinkelsen på 1 time og 10 minutter har inntruffet før sann tid 0055. For hvis – la oss si – 5 minutter av forsinkelsen har inntruffet etter dette tidspunktet, har sann tid vært 0050, ikke 0055 ved Bergersens angivelige observasjon, og da ville Torgersen ha brukt 8 minutter i stedet for 3 på å sykle den aktuelle strekningen. Da må han nødvendigvis enten ha tatt en omvei eller tatt en pause i Paléhaven - i en situasjon hvor han ikke ville ha vært opptatt av annet enn å komme seg så langt vekk fra åstedet så fort som mulig. En slik handlemåte er utelukket.

Det vil muligens bli hevdet at klokken kan ha saktet 1 time og 10 minutter fra fallet ved Gjersjøen og frem til den angivelige observasjonen, hvorefter den skal ha begynt å gå riktig, slik at 0055 allikevel kan legges til grunn. Men i tillegg til at en slik hypotese – at klokken skal ha funnet det for godt å begynne å gå riktig igjen akkurat på det tidspunkt den angivelige observasjonen fant sted – i seg selv er så usannsynlig at den må utelukkes, er den også i strid med Bergersens egen forklaring. Han forteller at han først etter hjemkomst – angivelig sann tid 0710 – har konstatert sprukket glass og at viserne har hengt seg opp i hverandre. Klokken

kan altså ikke ha begynt å gå riktig igjen på dette tidspunktet. At feilen ikke hadde rettet seg av seg selv, samsvarer også med Bergersens utsagn om at han har rettet opp feilen senere. Da er den eneste forklaringen som kan samsvare med hypotesen, at hele forsinkelsen på en time og 10 minutter oppsto før 0055 sann tid, så har klokken gått riktig frem til 0710 sann tid, og så har den begynt å fuske igjen. Dette er så usannsynlig at det trygt kan ses bort fra.

Det klart mest sannsynlige er at klokken, dersom den var skadet slik Bergersen hevdet, ville ha saktet jevnt fra det påståtte fallet og frem til feilen ble oppdaget kl 0710. I så fall ville den ha saktet ca. 5 minutter i timen. Hvis den gikk riktig kl 1900 da den angivelige skaden skjedde, ville den ha saktet med til sammen ca. 29 minutter når den viste 2345. Sann tid ville da vært ca. 0014-0015. Men da kunne ikke Bergersen ha observert Torgersen, for på dette tidspunktet er det ikke bestridt at Torgersen befant seg hjemme i Tore Hunds vei 24.

Som nevnt under punkt 2 foran fremgår det av innledningen til Bergersens politiforklaring at han hadde opplyst – antakelig til Dokmo eller Leikvam eller begge – at han hadde sett Torgersen komme ”ut fra en port i Skippergt. den 6/12-1957 kl. ca. 24.-.” Dette tidspunktet stemmer heller ikke med politiforklaringen og forklaringen i retten.

At Torgersen ble pågrepet kl 0058 hadde stått i Vi Menn 28. mai 1958 og i Verdens Gang 2. juni 1958. Bergersen har hatt tilgang til begge disse publikasjonene. Forklaringen på armbåndsurhistorien er antakelig så enkel som at Bergersen har skjønt at han ikke kunne ha sett Torgersen ”kl. ca. 24.-” og at pågripelsestidspunktet heller ikke stemte med det tidspunktet han allerede hadde oppgitt. Derfor måtte han finne på noe for å forklare denne uoverensstemmelsen.

Det er også egnet til forundring at han valgte å se på klokken akkurat da han hadde møtt Torgersen – han har vel ikke hatt noen særskilt grunn til det – og at han husker akkurat dette og tidspunktet så godt et halvt år etterpå.

5.6 Bergersen ville ha blitt oppdaget

Som påvist foran hadde tre polititjenestemenn patruljert i Havnegaten, som Bergersen nødvendigvis må ha fulgt – i et hvert fall fra det punktet hvor denne løp sammen med Jernbanekaia – fra ca. kl 2400 og frem mot pågripelsen av Torgersen. Deretter har disse tre og to andre blitt inspisert ”like ved kiosken ved Palehaven”⁴, hvoretter disse fem er blitt stående og snakke sammen ”en liten stund”.

Fra det stedet hvor polititjenestemennene oppholdt seg og til Rådhusgaten etter den ruten Bergersen opplyser å ha gått, er det ca. 600 meter. Hvis vi forutsetter at han har gått med halv fart på grunn av kneet – ca. 3 km/t – har han brukt ca. 12 minutter på denne strekningen. Når han skal ha sett Torgersen kl 0055, må han med andre ord ha passert det stedet hvor polititjenestemennene sto, tidligst ca. kl 0043.

⁴ Dok. 18, side 83.

Dette innebærer at her har fem uniformerte politikonstabler – kanskje en betjent i tillegg – stått midt i Bergersens angivelige rute på samme tidspunkt som han i følge sin egen forklaring nødvendigvis må ha passert dette stedet. Forut for samtalen ved kiosken har i et hvert fall tre av dem gått vestover Havnegaten mot Østbanen, en rute som like nødvendigvis må ha samsvart med Bergersens samtidige rute. Slik forholdene var på stedet, er det utelukket at de ikke ville ha observert ham – enten under patruljeringen i Havnegaten eller under det senere oppholdet ved kiosken. Han ville da nødvendigvis ha vakt deres oppmerksomhet ved en slik passering. Dette skyldes at han var etterlyst, både internt i politiet og i dagspressen. Etterlysning med bilde hadde stått i dagspressen samme dag. Han må også ha fremstått som en som var skadet og trengte hjelp.

At statsadvokat Wiker og politibetjent Thomassen uttalte seg uriktig om dette forholdet i 1973, er påvist foran under punkt 4.1.

I tillegg kommer at Bergersen, som var ettersøkt og etter eget utsagn anstrengte seg svært for å unngå politiet, allikevel skal ha passert like forbi denne gruppen av polititjenestemenn i stedet for å trekke seg tilbake og vente når han først ble oppmerksom på dem.

I 1957 var det bare Havnegaten mellom jernbaneområdet og sjøen, som da gikk betraktelig lengre inn enn den gjør i dag. Avstanden mellom jernbaneområdet og sjøen var på det smaleste bare ca. 20-30 meter. Dette fremgår blant annet av bykartet fra 1958, som følger denne utredningen som vedlegg. Polititjenestemennenes plassering utenfor kiosken og kort tid senere da Torgersen ble pågrepet, vises klarere av politiets eget kart fra 1957-58, som også vedlegges. Kartet er hentet fra Eskeland: "Bevisene i Torgersensaken" side 130. Disse to kartene må ses i sammenheng. Videre vedlegges to bilder som er funnet på nettet, og som viser området mellom Oslo Ø og sjøen. Flyfotoet er fra 1958. Bildet som er tatt fra sjøen, er ikke datert, men det er åpenbart eldre. Dette materialet viser at Bergersen ikke ville hatt noen mulighet til å omgå polititjenestemennene, og ville ha blitt oppdaget av dem dersom hans forklaring hadde vært sann.

5.7 Uoverensstemmelser i Bergersens forklaring

Det er også overraskende uoverensstemmelser mellom Bergersens politiforklaring 3. juni 1958 og det han sa i retten få dager etter. Til politiet har han altså sagt:

"Da vitnet denne kvelden kom gående Skippergt., og var kommet omtrent (sic) til hjørnet av Rådhusgt. fikk han se en mannsperson som kom ut av en port på høire side av gaten (sett i den retning som vitnet gikk) og satte seg på en sykkel, svingte over gaten (venstre side av gaten sett i vitnets gangretning) og kom syklende mot vitnet."

Noe senere heter det:

"Tiltalte passerte vitnet uten videre, og vitnet forklarer at det slo ham med en gang at tiltalte bare hadde fulgt en dame hjem...Han hadde bare en tanke, nemlig å forsøke ikke å bli gjenkjendt. Vitnet fortsatte bare videre hjem,..."

Avslutningsvis er det protokollert:

”På spørsmål forklarer vitnet at han ikke så eller hørte noe annet enn hva forklart foran.”

Til politiet har han altså forklart at han bare hadde en tanke, nemlig å forsøke å ikke bli gjenkjent, og at han bare fortsatte videre hjem. I retten tre dager senere har han i strid med dette forklart at han

”ble nysgjerrig, tenkte at han hadde vel fulgt en jente hjem, derfor kikket jeg på den oppgangen han var kommet fra. Og der, over porten sto det 6 B.”⁵

I tillegg til at utsagnet i retten var objektivt galt – han plasserte 6 b på gal side av gaten samtidig som skiltene til både 6b og 9 sto på høyre side av porten og ikke over den – er det i høy grad påfallende at disse utsagnene først kom frem i retten og ikke i politiforklaringen få dager tidligere.

Politibetjent K. Johansen, som foretok avhøret, hadde vært en av de sentrale etterforskerne i saken. Han har selvfølgelig vært klar over betydningen av adressen. Det er vanskelig å tro at han ikke har spurt Bergersen om han merket seg adressen på den porten Torgersen kom ut av. Naturlig forståelse av protokollasjonen er da at Bergersen da han ble avhørt av politiet, ikke kunne angi adressen. Og han har presisert avslutningsvis at han ikke ”så eller hørte noe annet enn hva forklart foran”.

Når det gjelder det nærmere innholdet av Bergersens forklaring i retten, har han selvfølgelig vært klar over – i et hvert fall nå – at drapet hadde skjedd i Skippergata 6 b. Når han i retten har fastholdt at adressen var 6 b, har han like selvfølgelig vært klar over at han med dette koblet Torgersen til drapsstedet. Siden han plasserte den aktuelle porten på høyre side av gaten, kan han nødvendigvis ikke ha visst hvor 6 b var, men det var jo alltid en 50 % sjanse for at han ville plassere porten på rett side av gaten. Han har nok også ansett det som mer nærliggende at nummerskiltet sto over porten og ikke ved siden av. Dette utsagnet tyder også på gjetting. Det er etter dette vanskelig å se det annerledes enn at utsagnet om å ha sett 6 b på høyre side av gaten og skiltet på høyre side av porten har vært bevisste usannheter fra Bergersens side. Dette smitter selvfølgelig over på holdbarheten av hele forklaringen.

Det hører med at Bergersen sier at Torgersen var barhodet. Det er på det rene at han hadde på seg skyggelue ved pågripelsen. Da må han ha i tilfelle ha holdt luen i hånden når han startet sykkelturen, og tatt den på seg underveis. Men dette har det ikke vært noen grunn til.

Forklaringen er antakelig så enkel som dette: Selv om man ikke har lagt merke til påkledningen, er det ikke så lett å si at man ikke har lagt merke til om personen hadde noe på hodet, og da har det vært tryggest å tippe at han var barhodet.

⁵ Dagbladet 9. juni 1958

5.8 Manglende verifisering

Bergersens forklaring kjennetegnes ved at den verken helt eller delvis er verifisert eller bekreftet fra noe hold.

Ektefellen er ikke forsøkt avhørt.

Det er ikke kontrollert om klokken på Vestbanen kunne ses fra Bergersens leilighet. Det er heller ikke kontrollert om klokken var opplyst. Kl. 0710 var det mørkt ute.

For å få av glasset på armbåndsuret og skifte det, må Bergersen nødvendigvis ha vært hos en urmaker. Da hadde han kunnet fortelle hvilken urmaker det var, og politiet hadde kunnet kontrollere opplysningene ved henvendelse dit. Men dette er Bergersen ikke spurt om. Det er ikke kontrollert om Bergersens armbåndsur faktisk ble reparert slik han selv sier, og når dette i tilfelle skal ha skjedd.

6 Bergersens motiv for å gi forklaringen

Bergersen hadde søkt om benådning 17. februar 1958. Denne søknaden ble avslått 19. mars 1958. Han søkte på ny 21. april 1958. Begge søknadene var begrunnet med vanskelige familieforhold. Den siste søknaden ble avslått 23. mai 1958.

Opplysningene i tilknytning til benådningssøknadene ble fremlagt i tilknytning til gjenopptakelsessaken i 1997/2001, og ble da sett på som nye omstendigheter eller bevis i forhold til strpl. § 391 nr. 3. Høyesteretts kjæremålsutvalg uttaler i Rt-2001-1521 (side 1545):

”Det er vanskelig å si noe nærmere om hvordan lagretten bedømte troverdigheten av Bergersens vitneprov. Etter kjæremålsutvalgets oppfatning er det etter alt å dømme her tale om en forklaring der bevisumiddelbarhet har vært av vesentlig betydning.

Kjæremålsutvalget kan på denne bakgrunn ikke se at opplysningene om Bergersens benådningssøknader ville ha vært egnet til å frifinne Torgersen om de var kommet frem under hovedforhandlingen, og selv om de kanskje ville ha kunnet skape noe mer tvil om holdbarheten eller troverdigheten av hans forklaring, ville de neppe i vesentlig grad ha påvirket lagrettens bedømmelse av den.”

Dette kan neppe forstås på annen måte enn at kjæremålsutvalget anser opplysningene om benådningssøknadene for å bidra til å skape tvil om Bergersens forklaring, selv om de isolert sett ikke har vært tilstrekkelige til å begrunne gjenopptakelse etter strpl. § 391 nr. 3.

Kjæremålsutvalget fortsetter, etter å ha vist til dokumenter i tilknytning til benådningssaken som er gjengitt av lagmannsretten:

”Dokumentene gir etter kjæremålsutvalgets oppfatning et nokså tilforlatelig inntrykk. Det som fremgår, er at Bergersen hadde regnet med å møte ubehageligheter fra medfanger som følge av sin forklaring, og at han derfor lenge kviet seg for å vitne.”

Dette er ikke riktig. Det finnes ikke spor i saken av at Bergersen har gitt uttrykk for at mulige ubehageligheter fra medfanger var årsaken til at han ventet med å stå frem. Disse ubehagelighetene ble et tema først etter at han hadde forklart seg under hovedforhandlingen.

I en erklæring av 21. april 1958 – gjengitt av lagmannsretten i kjennelsen av 18. august 2000 – har overlege Jon Leikvam uttalt:

”Han har betrodd meg at han har grublet mye over at han skulle gi politiet noen opplysninger om noe han så da han var på frifot – det kan ha stor betydning for oppklaring av en stygg forbrytelse, men han vil nødvendig være angiver og han vil også nødvendig møte i retten og bli svertet av forsvareren.”

Avisreferatene fra hovedforhandlingen bekrefter at frykten for ubehageligheter fra medfanger ikke ble nevnt som begrunnelse for ventingen.

Aftenpostens aftennummer 7. juni 1958 skriver:

”Etter at han var anholdt og satt inn i fengslet igjen, fikk han skrupler.... Da nu saken kom opp for lagmannsretten uten at Torgersen ville innrømme seg skyldig, overvant fangen sine betenkeligheter og henvendte seg til fengslets underdirektør Bjørn Dokkmo, som så underrettet statsadvokaten.”

Morgenbladet 9. juni 1958 skriver tilsvarende:

”For å lette sin samvittighet ville han nu tre frem å fortelle hva han visste. Ørnulf Bergersen fortalte først om de vanskeligheter han hadde hatt med seg selv før han nu sto i retten klar til å avgi sitt vidneprov.”

Dette bekreftes ytterligere av Morgenposten 9. juni 1958:

”- Men siden da, hvorfor meldte De ikke fra etter arrestasjonen?
- Jeg håpet på at den som hadde gjort det ville tilstå. Jeg kjente Torgersen meget godt og allerede for 2 måneder siden fortalte jeg Leikvam hva jeg visste.
- Hvorfor melder De fra nå? Jeg har tenkt mye på familien til den avdøde, jeg har familie selv. Og jeg har hatt mange søvnløse netter.”

Og endelig har Bergersen selv skrevet til statsadvokat Dorenfeldt 11. november 1958:

”Jeg var fullt klar over at jeg ville få en del motgang og ubehageligheter hvis jeg melte meg som vidne, men jeg var villig til å ta imot det som ville komme, fremfor å gå å bære på en dårlig samvittighet.”

Det kan etter dette legges til grunn at det først var etter at han hadde forklart seg i retten at ubehageligheter fra medfanger har vært gjort til tema. Og noen andre holdepunkter for de angivelige samvittighetskvalene over lengre tid enn Bergersens egen forklaring, foreligger ikke.

Avslutningsvis under sin gjennomgang av Bergersens forklaring skriver kjæremålsutvalget på side 1545:

”Det er ingenting i dokumentene for øvrig som viser at Bergersen har ment å oppnå fordeler gjennom sin vitneforklaring.”

Spørsmålet om mulige fordeler har også vært tatt opp under hovedforhandlingen. Arbeiderbladet 9. juni 1958 gjengir følgende replikkveksling:

”Statsadvokaten: - De tenkte kanskje at De ville oppnå fordeler i deres egen sak?
- Den tanken falt meg ikke inn.”

Selvfølgelig har ikke Bergersen kunnet svare annerledes på dette spørsmålet. Men det fremstår allikevel som høyst sannsynlig at mulighetene for innvirkning på en positiv avgjørelse av en ny benådningssøknad kan ha vært årsak til at han valgte å stå frem med en usann historie. De er nærliggende å tro at han har tenkt at Torgersen blir dømt allikevel, så det ville ikke bety noe fra eller til om han selv sto frem med en usann historie for muligens å oppnå en fordel for seg selv.

7 Torgersens angrep på Bergersen i rettssalen

Om dette er bare å si at det like gjerne kan tolkes som en uskyldig manns desperasjonsanfall på et vitne som kommer med en åpenbart usann forklaring, som noe annet. Noe moment i Torgersens disfavør er dette ikke.

8 Andre forklaringer

Det foreligger i saken uttalelser fra personer som har opplyst at Bergersen overfor dem har bekreftet at han har løyet. Erklæringer fra Odd Sørлие, Dag Borgen og en uttalelse fra en Berntzen er gjengitt på sidene 127-128 i lagmannsrettens kjennelse av 27. juni 1975. Lagmannsretten fant (side 128 nederst) at disse erklæringene ikke ga grunnlag for gjenopptakelse.

Til dette bemerkes at disse uttalelsene – selv om de i seg selv ikke gir grunnlag for gjenåpning – allikevel er en del av det samlede bevisbildet som gir grunnlag for å trekke Bergersens forklaring i tvil.

Det er også grunn til å nevne den forklaringen som Rolf Evald Johannessen avga 30. desember 1957. Han har her fortalt at han traff Torgersen om kvelden 6. desember 1957 – ”en gang i tiden 23.00 – 23.30” og Torgersen skulle da ha sagt til ham at han ”hadde vært i klammeri med en jente, og at han hadde bitt jenta i brystet.” Denne forklaringen var innlysende usann, og har ikke vært fulgt opp fra politiets side. Den nevnes her som illustrasjon på at man i miljøer som også Bergersen har vært en del av, ikke har betenkeligheter med å fremme usanne forklaringer med sikte på å skaffe seg selv fordeler.

Det hører med i denne forbindelse at Torgersen 24. august 1958 anmeldte Johannessen for falsk forklaring. Anmeldelsen ble besvart 24. oktober 1958 fra politifullmektig Haukenæs på følgende måte:

”De underrettes herved om at Deres anmeldelse mot Rolf Evald Johannessen er henlagt uten forføyning. Etter ordre av statsadvokat Dorenfeldt.”

Selv om dette ikke direkte vedrører den manglende troverdigheten av Ørnulf Bergersens forklaring, er det illustrerende for den holdning statsadvokat Dorenfeldt har utvist overfor Torgersen.

9 Hva er nytt?

Ved vurderingen etter strpl. § 391 nr. 3 må det klargjøres hvorvidt og i tilfelle i hvilken utstrekning det foreligger nye bevis eller omstendigheter som synes egnet til å føre til frifinnelse. Det må derfor foretas en vurdering i to trinn. For det første må det klargjøres isolert sett hvorvidt det enkelte forholdet som trekkes frem er et nytt bevis eller en ny omstendighet. I neste omgang blir det ikke spørsmål om hvorvidt dette elementet isolert sett synes egnet til å føre til frifinnelse, men om dette blir resultatet av en samlet vurdering av hele bevisbildet, som nå består av det opprinnelige bevismaterialet supplert med det materialet som har kommet til senere.

I gjennomgangen foran er det pekt på ett nytt bevis. Det dreier seg her om Jon Medbøvs redegjørelse for de fysiologiske forutsetningene for å kunne gjennomføre de turene Bergersen har beskrevet på slik tid som han har forklart seg om, og som viser at Bergersen her har snakket usant.

Det dreier seg videre om sentrale omstendigheter, som alle – både hver for seg og samlet – ytterligere viser at Bergersen har snakket usant. Felles for de bevisenelementene som disse omstendighetene gjelder, er at enkelte av dem har vært berørt under hovedforhandlingen og til dels også under de tidligere behandlingene av begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning. Berøringene har imidlertid vært overflatiske. De aktuelle elementene i Bergersens forklaring har ikke vært gjenstand for slike inngående analyser som er gjort foran, og som viser at det ikke er noe alternativ til at han har forklart seg usant. Disse analysene er da nye omstendigheter som skal vektlegges ved vurderingene etter strpl. § 391 nr. 3. Stikkordmessig dreier det seg om følgende elementer:

- 1) Usann forklaring om gangtid fra Gjersjøen.
- 2) Det er utelukket at Bergersen har passert Havnegata uten å bli sett og pågrepet av tilstedeværende polititjenestemenn.
- 3) Bergersen har bevisst forklart seg usant om at han så Torgersen komme ut av Skippergaten 6b på høyre side av gaten.

4. Forklaringen om klokken oppførsel som grunnlag for påstanden om at den angivelige observasjonen fant sted kl 0055 er så spekulativ og usannsynlig at den kan ses helt bort fra.

10 Straffeprosessloven § 392 andre ledd

Ved den subsidiære vurderingen som må gjøres etter strpl. § 392 andre ledd må også de saksbehandlingsfeil som ble gjort i 1958 i tilknytning til Bergersens forklaring, trekkes inn i vurderingen.

Det dreier seg her om følgende feil:

10.1 Manglende etterlevelse av straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd

Straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd lød:

”Retten vaager paa Embeds Vegne over Sagens fuldstændige Oplysning og kan til Opnaaelse heraf beslutte at indhente nye bevis og at udsætte behandlingen.”

Bestemmelsen er gjentatt uten realitetsendringer i § 294 i gjeldende lov.

Så vidt oppsiktsvekkende som Bergersens forklaring etter hvert må ha fremstått som, må det ha vist seg for retten et åpenbart behov for andre bevis som eventuelt kunne bekrefte eller avkrefte Bergersens forklaring. På dette tidspunktet hadde retten allerede hørt politioverkonstabel Kåre Thomassen og politikonstablene Arne Johan Rustad og Alf Dagfinn Engebretsen, som alle avga forklaring 6. juni 1958. Retten har følgelig vært klar over at disse polititjenestemennene hadde befunnet seg midt i Bergersens påståtte rute i det øyeblikket da han angivelig passerte det stedet hvor de sto. Det var da et klart behov for å innkalle en eller flere av disse tre på ny for å få klarlagt om noen av dem hadde observert Bergersen mens de sto der, eventuelt om han hadde hatt noen mulighet til å passere stedet uten at de hadde lagt merke til ham. Dette hadde retten kunnet gjøre uten kostnader eller ekstra tidsforbruk. Om spørsmålene hadde blitt besvart benektende, hadde dette vært en klar indikator på at Bergersen løy.

Det er vanskelig å se det annerledes enn at denne unnlåtelsen fra rettens side representerer en klar tilsidesettelse av plikten etter straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd til å sørge for sakens fullstendige opplysning. Vi står overfor en saksbehandlingsfeil som nødvendigvis må tillegges vekt ved dagens vurdering etter straffeprosessloven § 392 andre ledd. Saksbehandlingsfeilen har ikke vært påpekt tidligere,

10.2 Fengselsoverlege Leikvam som sakkyndig

Under hovedforhandlingen har fengselsoverlege Jon Leikvam avgitt forklaring som sakkyndig 11. juni 1958. Rettsboken gir ingen opplysninger om oppnevning eller mandat. Dagbladet 11. juni 1958 gjengir følgende utveksling:

”Lagmannen vil, som en ren selvfølge oppnevne overlegen som sakkyndig, men statsadvokaten bemerker:
”Egentlig møter han bare som vitne. Men – forresten – hvorfor ikke oppnevne ham! Hans prov vil grense inn på sakkunnskap. Men, - det er naturligvis et økonomisk spørsmål.”
Lagmannen (med et sukk): ”En sakkyndig mer eller mindre blir likevel bare en dråpe i havet.””

Det fremgår av samme oppslag i Dagbladet at Leikvam har uttalt seg om Bergersens troverdighet. En side ved dette er at Leikvam var psykiater og ikke kan ha hatt den vitnep psykologiske kompetanse som er nødvendig for å vurdere troverdigheten av avgitte forklaringer.

Mer vesentlig er at det må legges til grunn at det etter dagens rettstilstand ikke er adgang til å åpne for sakkyndige, konkrete troverdighetsvurderinger som ledd i bevisførselen. Dette gjør det nødvendig med en kort redegjørelse for rettstilstanden vedrørende dette spørsmålet.

I Orderudsaken hadde forsvarerne begjært oppnevning av sakkyndig for å vurdere de siktedes personligheter. Det ble anført at en slik vurdering ”vil gi retten et bedre grunnlag for å vurdere troverdigheten av deres forklaringer.” Til dette uttalte Eidsivating lagmannsrett i beslutning 9. november 2001:

”I en utredning om rettsmedisinsk sakkyndighet i straffesaker, NOU 2001:12, står følgende på side 77 under kapitlet: ”Troverdighetsvurdering og bevisvurderinger”:
”Tradisjonelt har rettspsykiatrisk sakkyndige vært meget tilbakeholdne med å uttale seg om bevisvurderinger og personers troverdighet, da dette anses å være en oppgave for retten, og som de sakkyndige ikke har spesiell kompetanse i.”

Lagmannsretten deler de rettspsykiatriske sakkyndiges syn. Videre finner lagmannsretten at en sakkyndig vurdering, med et mandat som foreslått, vil gripe direkte inn i lagrettens bevisvurdering av sentrale bevistemær, noe som anses som prinsipielt uheldig.”

Til dette uttalte Høyesteretts kjæremålsutvalg i Rt-2001-1465:

”Utvalget har ikke innvendinger mot lagmannsrettens uttalelse om at ”...en sakkyndig vurdering, med et mandat som foreslått, vil gripe direkte inn i lagrettens bevisvurdering av sentrale bevistemær, noe som anses som prinsipielt uheldig.”

I Rt-2003-383, hvor lagmannsretten hadde avslått en begjæring om oppnevning av sakkyndig for å vurdere forklaringen fra fornærmede i en sedelighetssak, er det tilsvarende uttalt:

”Som lagmannsretten påpeker er det rettens oppgave å vurdere et vitnes troverdighet. Det betyr likevel ikke at det ikke i enkelte saker kan være behov for å oppnevne sakkyndige for bistå retten ved dens vurdering. Den foreliggende saken synes imidlertid ikke å aktualisere spørsmål som gjør vurderingen av fornærmedes troverdighet mer komplisert enn normalt i saker av denne art.

En tilsvarende problemstilling kom opp for Eidsivating lagmannsrett i den såkalte Øygardsaken. Lagmannsretten uttalte om dette spørsmålet (LE-2013-10608-1):

”Utgangspunktet må tas i det grunnleggende straffeprosessuelle prinsipp at det er lagretten – juryen – som foretar bevisvurderingen i denne straffesaken. Det er ikke anledning til bevisføring om hvordan de konkrete bevis skal vurderes.

...

Det er ikke lovens ordning at lagrettsmedlemmer trenger opplæring i bevisvurdering. Det legges til grunn at slik kunnskap er noe de fleste borgere over 21 år har lært seg gjennom livet. Det er heller ikke normalordningen i straffesaker at det gis en generell innføring i bevisvurdering, annet enn det som eventuelt tas med i en rettsbelæring.

Samtidig er det åpenbart at det ikke er noen grunn for retten til å si nei til de bidrag fra relevante fag som kan gjøre bevisvurderingen sikrere, når det er mulig. Lagmannsretten har derfor kommet til at det sakkyndige vitnet Wessel skal høres, men med klare begrensninger.

Hun gis anledning til å gi en generell redegjørelse for faget vitnepsykologi og hva man innen faget – med større eller mindre sikkerhet – vet om de faktorer som kan påvirke en vitneforklaring. Hun gis ikke anledning til å benytte eksempler fra vår sak, og det hun måtte si spesielt om unge menneskers forklaringer i sedelighetsaker må balanseres med eventuell kunnskap om andre befolkningsgruppers forklaringer i samme type sak.”

Avgjørelsen ble ikke anket.

Dagens rettstilstand kan følgelig sammenfattes slik at det kan gis generelle vitnepsykologiske redegjørelser, først og fremst for å klargjøre mulige feilkilder ved vitneforklaringer. Uttalelser om enkeltpersoners konkrete troverdighet kan ikke gis. Dette er vurderinger som hører under den dømmende rett. Ut fra dagens rettstilstand må det følgelig legges til grunn at Leikvams forklaring om Bergersens troverdighet ville ha blitt avskåret, hvis spørsmålet hadde oppstått i dag. Selv om det ikke ville ha blitt oppfattet som saksbehandlingsfeil i 1958, ut fra den manglende kunnskapen om vitnepsykologiske spørsmål på denne tiden, dreier det seg allikevel om et forhold som i dag må ses som en saksbehandlingsfeil, og som derfor må trekkes inn ved vurderingen etter strpl. § 392 andre ledd.

10.3 Manglende utsettelsesbegjæring

Det har vært reist spørsmål om når påtalemyndigheten ble kjent med Bergersens forklaring. Av større betydning er når forsvareren ble kjent med den. Bergersen forklarte seg for politiet 3. juni kl 1850, etter at saken var begynt. Det er ikke opplyst når avhøret ble avsluttet. Forsvareren har da mottatt kopi av rapporten med avhøret tidligst samme kveld, antakelig ikke før neste dag. Det kan reises spørsmål om hvilke muligheter han da hadde, med henblikk på å kontrollere holdbarheten av de til dels oppsiktsvekkende opplysningene i Bergersens forklaring som grunnlag for en effektiv krysseksaminasjon. Det kan være grunn til å undre seg

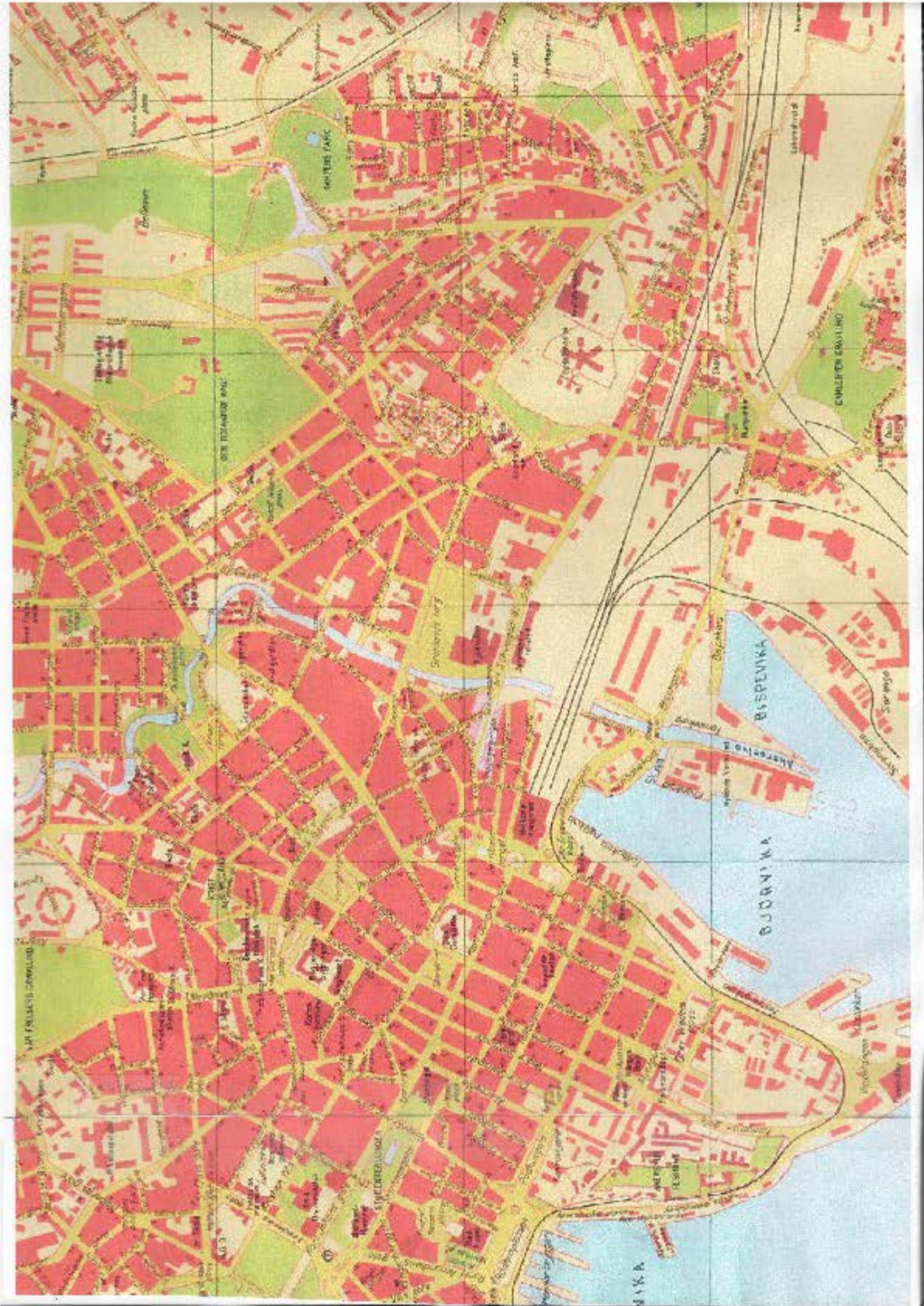
over hvorfor forsvareren ikke begjærte en kortere utsettelse med dette som begrunnelse. At Bergersens forklaring verken har medført beslutning om eller begjæring om utsettelse for å kunne kontrollere holdbarheten av hans forklaring representerer også en saksbehandlingsfeil i Torgersens disfavør. At forsvareren ikke har tatt opp spørsmålet, er ikke avgjørende. Retten skulle selv ha sørget for denne utsettelsen, jf. straffeprosessloven 1887 § 331 femte ledd.

Nesodden, 10. februar 2015

Nils Erik Lie

Vedlegg:

1. Kart fra 1958 over Oslos sentrale områder.
2. Fotografier som viser området mellom Østbanestasjonen og sjøen.
3. Politiets kart fra 1958 som viser pågripelsesstedet og områdene rundt.

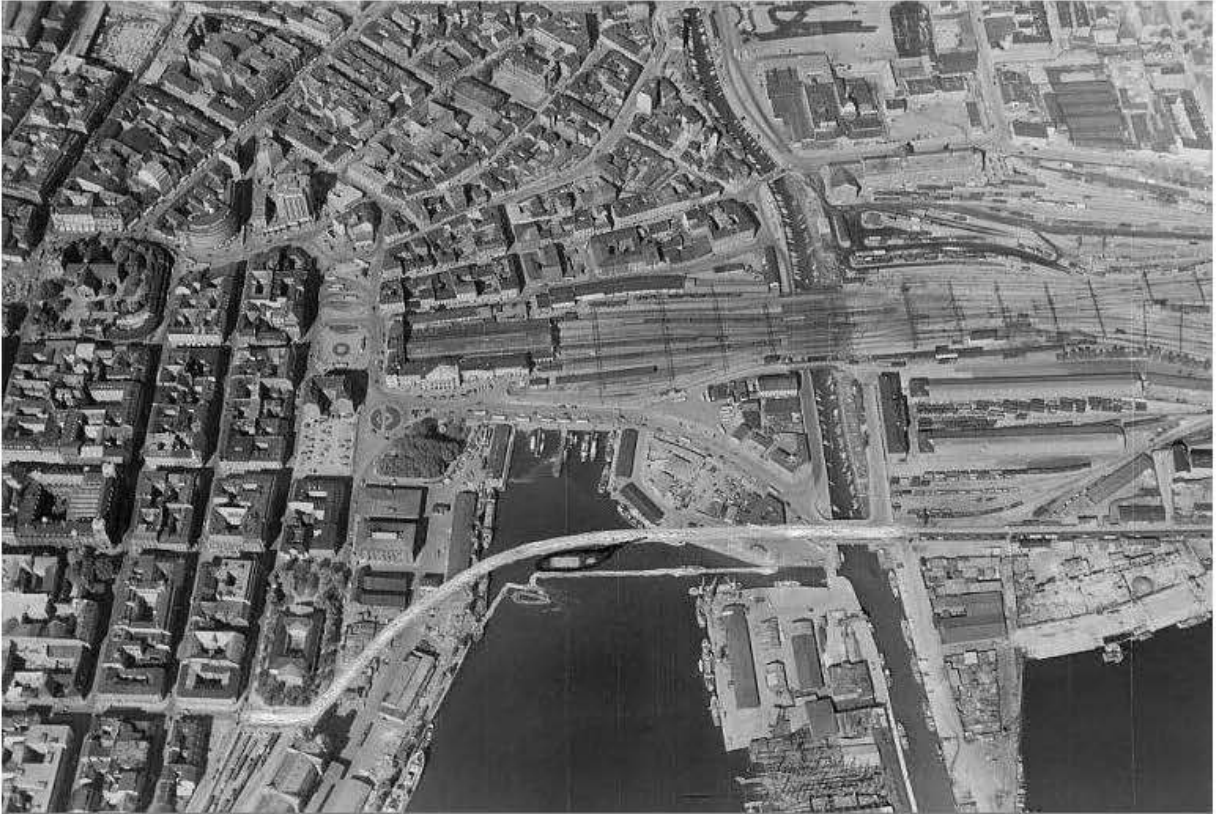
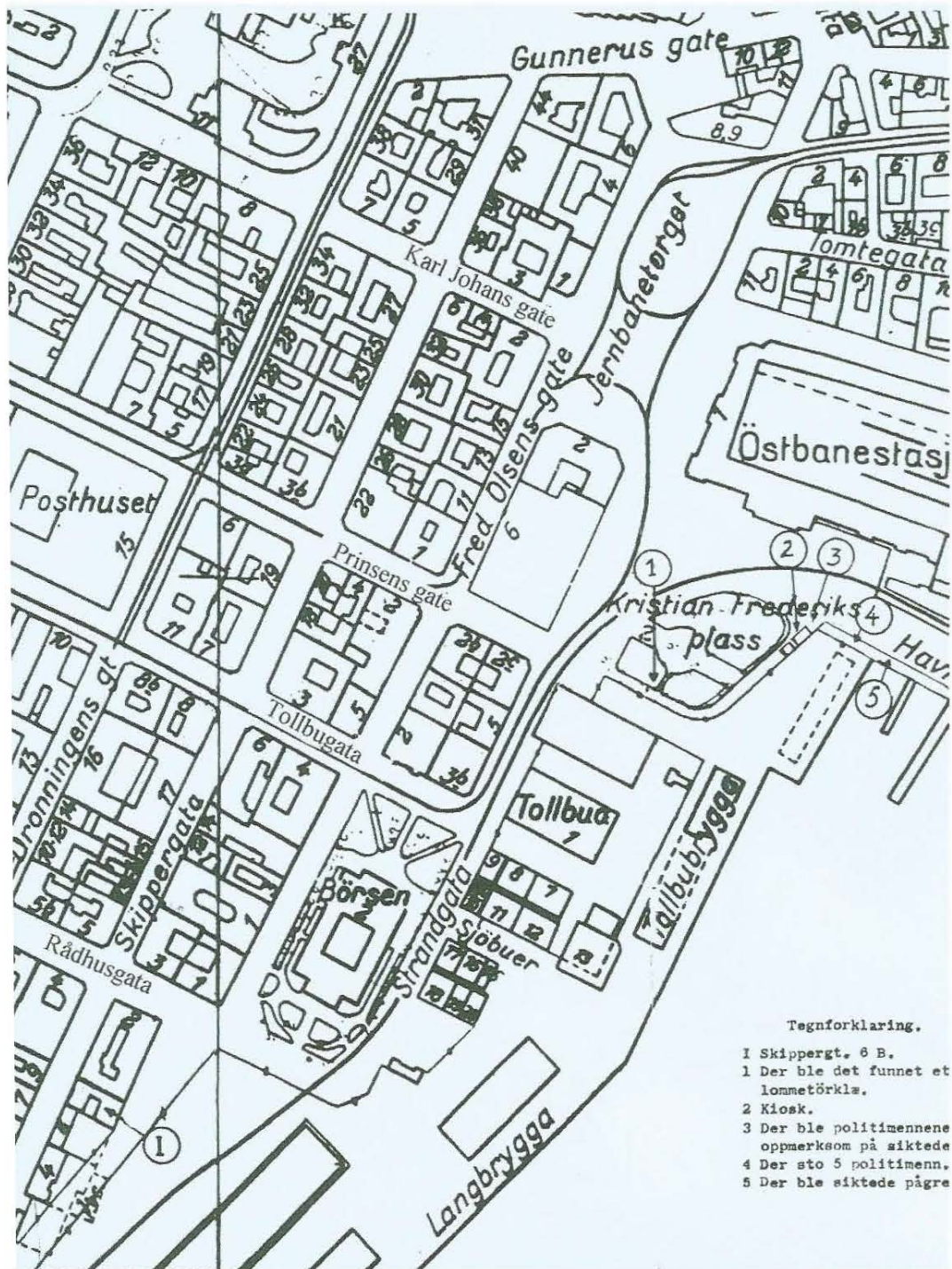

Foto: Widerøes Flyveselskap / Vilhelm Skappel

Oslo byarkiv

figur 18. Politiets kart fra 1957–58 med betegnelser I, 1, 2, 3, 4 og 5 for ulike endelser. Skippergata 6b lengst nede til venstre (I). Havnegata (5) er stedet hvor orgersen ble arrestert. Noen av gatenavnene er påført av oss.

Torgersensaken – avføringsbeviset

1 Innledning

I forbindelse med Fredrik Fasting Torgersens begjæring om gjenåpning av Eidsivating lagmannsretts dom av 16. juni 1958 har jeg påtatt meg å gjøre en utredning av de såkalte tekniske bevis i saken.

Med dette presenteres utredningen av det såkalte avføringsbeviset.

Utredningen er bygget opp slik:

I avsnitt 2 redegjøres for bevismaterialet. Avsnitt 3 redegjør for oppnevningen av sakkyndige. Avsnitt 4 inneholder en omfattende gjennomgang og vurdering av de sakkyndige erklæringene som ble presentert vedrørende avføringsbeviset i 1958. Avsnitt 5 inneholder en tilsvarende gjennomgang av de sakkyndiges forklaringer og aktors og forsvarers prosedyre under hovedforhandlingen. Avsnitt 6 redegjør for statsadvokat Dorenfeldts etterfølgende uttalelse om bevismaterialet. Avsnittene 7, 8 9 og 10 redegjør for og vurderer behandlingen av avføringsbeviset – herunder nye sakkyndige utredninger – ved behandlingen av tidligere begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning. Det går særlig inn på Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse av 8. desember 2006. Avsnitt 11 inneholder en nærmere gjennomgang av avføringsbeviset, før det gjøres en kort oppsummering i avsnitt 11.

2 Bevismaterialet

2.1 Materiale funnet på drapsstedet og på avdøde

Drapsnatten ble det funnet og sikret avføring på det angivelige drapsstedet i Skippergaten 6 b¹. I forbindelse med obduksjonen ble det funnet avføring på Rigmor Johnsens strømpeholder – angivelig på bakre høyre strømpestropp – og på utsiden av hennes høyre lår. Obduksjonsrapporten beskriver ”strømpeholder som var hel, svidd på venstre side, på høyre side tilsølet med avføring på samme måte som på utsiden av høyre lår,...”.² Materialet ble sikret og overlatt til Kriminallaboratoriet.

En ytterligere avføringsprøve er i etterfølgende dokumenter opplyst å være hentet fra Rigmor Johnsens underskjørt. I beskrivelsen av hennes klær i en rapport av 26. februar 1958³ uttaler imidlertid Kriminallaboratoriet i beskrivelsen av skjørtet at det ”

¹ Dok. 2 s. 2, dok 26, underbilag 5, s. 2.

² Dok. 19 s. 1.

³ Dok. 26 underbilag 16 s. 2.

(i)nnvendig baktil sees en del flekker av inntørret avføring.” Beskrivelsen av underskjørtet nevner ikke avføring. Det må etter dette legges til grunn at disse prøvene stammer fra skjørtet, ikke fra underskjørtet. Det er tvilsomt om dette har noen selvstendig betydning. Betegnelsen ”skjørtet” benyttes på disse prøvene i det følgende.

2.2 Materiale funnet på Torgersen

2.2.1 Antrekk 1

Antrekk 1 er den brune dressen og den mørkeblå frakken som Torgersen hadde på seg inntil han var hjemme og skiftet i tidsrommet kl 2330-0030. På føttene hadde han brune sko med gummihæler. Det er dette antrekket han hadde på seg da han i følge politiets hypotese skal ha drept Rigmor Johnsen i trapperommet i Skippergata 6 b og brakt liket ned i kjelleren. På dette antrekket ble det ikke funnet spor av avføring. Dette gjelder også skoene.

2.2.2 Antrekk 2

Antrekk 2 er de blå buksene, den brune ytterjakken og turnskoene som Torgersen hadde på seg etter å ha vært hjemme og skiftet og da han ble pågrepet av politiet.

I forbindelse med inkvireringen 7. desember 1958 ble Torgersen fratatt disse klærne⁴. Det ble funnet stoff som ble antatt å være avføring på hans venstre turnsko⁵. Funnet er beskrevet slik i rapport av 20. februar 1958 fra Kriminalpolitisenralen:

”På venstre sko er det fastklebet noe mørkt stoff i forkant av hælen (Prøve 8a). Stoffet er mykt. På gummikanten på venstre side ved gelenken og hælen er det flekker av et liknende brunt stoff (prøve 8 b). Stoffet har tydelig lukt av ekskrementer.”

Senere⁶ ble det funnet spor som ble antatt å være avføring, på skuffen i den ene av to fyrstikkesker i jakkelommen – det er ikke oppgitt i hvilken lomme – og i venstre bukselomme. De to siste funnene omtales delvis som flekker og klumper. Det er klart at det dreier seg om svært små kvanta. ”Fragmenter” er antakelig den mest dekkende beskrivelsen.

⁴ Dok. 6 s. 2.

⁵ Dok. 26 underbilag 7 s. 4.

⁶ Jf. punkt 3.4.2 nedenfor.

3 Oppnevnelse av sakkyndige i 1958

30. desember 1957 oppnevnte Oslo forhørsrett bl.a.

”b) professor dr. med. C. S. Aaser og lege Valentin Fürst for å uttale seg om den mulige fæcesflekk på siktedes ene turnsko, og c) professor Henrik Printz til som sakkyndig å uttale seg om neglavskrap fra sikt. og avdøde, fundne fyrstikker på åstedet og på sikt., eventuelt plantemateriale i støv osv.”⁷

Oppnevningen ble supplert 12. februar 1958, da bl.a. professor Ove Arbo Høeg ble oppnevnt til *”som sakkyndig å utale seg om de forskjellige funn som er gjort i forbindelse med saken.”⁸*

Som det fremgår av gjennomgangen nedenfor hadde de sakkyndige Fürst og Aaser forut for oppnevningen allerede utført arbeid i saken på oppdrag fra politiet.

4 De sakkyndiges skriftlige rapporter

4.1 Fürst

I brev av 9. desember 1957 fra Kriminallaboratoriet ble Fürsts oppdrag angitt slik:

”Under henvisning til telefonsamtale tillater vi oss vedlagt å oversende for undersøkelse:

- Prøve 8: Turnsko som siktede Torgersen hadde på seg ved anholdelsen.*
- ” 16: Prøve av ekskrementer fra åstedet.*
- ” 17: Prøve av avføring som Rettsmedisinsk Institutt har sikret fra høyre lår på avdøde.*
- ” 18: Prøve av avføring funnet på avdødes underskjørt.*
- ” 19: Prøve av avføring funnet på høyre bakre strømpestropp til avdøde.*

På venstre turnsko er det mørke skover som lukter som avføring.

På åstedet var det også blodflekker der hvor avføringen ble funnet.

Vi tør be Dem undersøke:

- a. om det fins avføring på siktedes turnsko.*
- b. eventuelt om det fins blod i denne avføring (påført ved oversmitting på åstedet).*
- c. eventuelt om avføringen på turnskoene stammer fra åstedet eller avdøde.*
- d. om alle avføringsprøvene stammer fra menneske, eventuelt om de viser overensstemmelse m.h.t. matrester m.v.”*

⁷ Dok. 20 s2.

⁸ Dok. 35 s. 2.

I erklæring av 11. desember 1957/16, januar 1958⁹ skrev Fürst innledningsvis:

”9/12-57 fikk jeg oversendt følgende fra rubriserte sak:

- Prøve 8: Turnsko som siktede Torgersen hadde på seg ved anholdelsen.*
- ” 16: Prøve av ekskrementer fra åstedet*
- ” 17: Prøve av avføring som rettsmedisinsk Institutt har sikret fra høyre lår på avdøde.*
- ” 18: Prøve av avføring funnet på avdødes underskjørt*
- ” 19: Prøve av avføring funnet på høyre bakre strømpestopp til avdøde.”*

Fürst uttalte deretter, etter å ha redegjort for hva som er de vanlige bestanddelene i avføring:

”Ved kjemisk undersøkelse av fæces kan man påvise en serie bestanddeler som proteiner og annet organisk materiale, i frisk fæces kan man også påvise små mengder fordøyelsesenzymer.

Intet av dette er imidlertid bevisende for at ukjent materiale er fæces.

Derimot inneholder fæces normalt store mengder gallefarvestoffer (i hovedsaken sterkobilin) som kan identifiseres kjemisk selv i meget små mengder.

Man vil derfor anse som bevisende for at et ukjent materiale virkelig er fæces hvis materialet ved makro- og mikroskopisk undersøkelse kan være fæces, og det samtidig kjemisk kan påvises sterkobilin.”

Han beskrev deretter *”sparsomme mengder av brunfarvet stoff”* på utsiden av skohælen. *”Materialet på skoen”* har han skrappt forsiktig av og overført til et reagensglass som prøve nr. 1. Han har videre beskrevet *”en del fibre tilblannet en del mørkfarvet masse, som mest ligner jord”* *”på undersiden av skoen – i forkant av helen mot utsiden”*. *”Dette”* ble også skrappt av og overført til reagensglass som prøve nr. 2. Denne ble igjen delt i prøve 2a (*”noen få fibre med noe mørkere masse klebet til seg”*) og 2b (*”et lite korn med tilsvarende mørk masse”*).

Mikroskopisk undersøkelse av prøve 2a ga som konklusjon: *”Intet holdepunkt for fæces her.”* For prøve 2b beskrives *”sparsomme planterester”*, og det konkluderes med mikroskopisk bilde som *”svarte til det man ser ved fæces”*. Fra mikroskopisk undersøkelse av prøve nr. 1 uttaler han: *”Store mengder bakterier og sparsomme planterester – nettopp slike som man ser ved mikroskopi av vanlig menneskeavføring.”* Han foretok deretter en sammenlikning av de mikroskopiske bildene av prøvene 1 - prøven fra utsiden av turnskohælen – og 2b – det lille kornet

⁹ Dok. 27 underbilag 2. Fürst har foretatt flere undersøkelser som er sammenfattet i én rapport.

”med tilsvarende mørk masse” fra undersiden av skoen (prøve 2b) – og konkluderte med at det var ”ingen sikre holdepunkter for at disse 2 prøver er identiske.”

Fürst foretok deretter kjemisk undersøkelse av prøve nr. 1 – prøven fra utsiden av turnskohælen – og konstaterte tilstedeværelse av sterkobilin. *”Denne reaksjon var tydelig positiv”*. Annet materiale har han ikke undersøkt kjemisk.

Han konkluderte:

”Det avskrapete materiale på utsiden av venstre turnsko(prøve nr. 1) viser sikre holdepunkter for at det er fæces.”

I denne fasen har Fürst altså bare undersøkt prøvene fra skoen – samtlige mikroskopisk, men bare prøve nr. 1 – prøven fra utsiden av turnskohælen – kjemisk. Han har konstatert *”sparsomme planterester”* og tilstedeværelse av sterkobilin i prøve nr. 1, samt *”sparsomme planterester”* i prøve nr. 2 b. Prøve 2 a er ikke analysert ytterligere. Prøvene 16, 17, 18 og 19 – prøvene fra antatt åsted og fra avdøde – har han heller ikke gjort noe med.

Materialet har deretter vært returnert til Kriminallaboratoriet, og derfra oversendt til professor C. S. Aaser 11. desember 1957¹⁰, med oppdrag *”om mulig å få fastslått om den avføringsprøve som fantes på siktedes turnsko stammet fra menneske eller dyr.”*

Etter å ha fått prøvene tilbake har Fürst (*”26/12 – 28/12”*) undersøkt prøvene 16 (åstedet) og 18 (skjørtet). Han skriver:

”Jeg hadde tatt ut en ertstor mengde av prøve nr. 16 (fra åstedet) og nr. 18 (fra underskjørtet). Disse ble oppslemmet i vann og undersøkt (26/12 – 28/12).

Med luppe:

Nr. 16: rikelig med tynne flak som ruller seg opp.

Nr. 18: rikelig med forskjellige sorter fibre og noen flak som kan ligne noe på dem i nr. 16. Dessuten noen som kan ligne veggene i eple-kjernehus.”¹¹

Om den mikroskopiske undersøkelsen av disse prøvene sies det samme sted:

”Nr. 16: rikelig med noen karakteristiske planterester som ofte ses i menneskefæces. Her finnes de dels enkeltvis, dels tettpakket.

Nr. 18: også rikelig med tilsvarende planterester, men her bare enkeltvis – og noe sparsommere enn i nr. 16.

I begge prøver er disse planterester til stede i rikeligere mengder enn det man vanligvis ser i alminnelig menneskeavføring.

I de få korn jeg undersøkte fra prøve nr. 1 (fra turnskoen) såes noen slike dannelser – men ikke på langt nær i slike mengder. Denne forskjell i mengde

¹⁰ Dok. 27 underbilag 4.

¹¹ Dok. 27 underbilag 4 s. 4.

kan bero på en ujevn fordeling (også forskjell mellom nr. 16 og nr. 18) – og spesielt at jeg bare har undersøkt 3 – 4 nålespiss-store korn fra prøve nr. 1.”

Fürst har altså konstatert betydelig ulikhet mellom prøve 1 (fra turnskoen) på den ene siden og prøvene 16 (fra åstedet) og 18 (fra skjørtet) på den andre siden når det gjelder mengden av de planterestene ”*som ofte ses i menneskefæces*”. Prøvene 17 (fra avdødes lår) og 19 (fra strømpestoppen) har han fortsatt ikke undersøkt.

Fürst har deretter – antakelig 8. januar 1958 – fått oversendt det resterende materialet fra Kriminallaboratoriet. Det synes å være han som har bedt om å få materialet oversendt, og ikke omvendt. Fürst har gitt følgende begrunnelse:

”Da jeg hadde påvist så rikelig av en karakteristisk planterest i 2 av prøvene, og bare sparsomt av denne i de få korn jeg hadde undersøkt fra skoen, ønsket jeg å undersøke:

a) om alle de øvrige prøver hadde like rikelig med disse partikler

b) om de var jevnt fordelt innen hver prøve og

c) om det ved undersøkelse av en større porsjon fra prøve nr. 1 (fra skoen), kunne finnes rikeligere av disse partikler.”¹²

Han har nå skrappt av ”*noen få milligram mørkfarvet substans som ble overført til lite glass merket 1b*” fra utsiden av skohælen, ”*tatt ut ertstore deler på 3 forskjellige steder*” fra prøve 18 (skjørtet) og ”*en knappenålshode stor del*” fra prøve 19 (strømpestoppen). Han uttaler også at det ”*var også litt oppslemmet substans igjen i glass merket nr. 1.*”¹³

Samtlige prøver har han nå ”*slemmet opp i litt vann og mikroskopert med henblikk på disse karakteristiske dannelser*”.¹⁴

For de nye prøvene fra prøve 18 (skjørtet) beskriver han: ”*rikelig i de 2 først undersøkte, men i den tredje porsjon var det tydelig mindre (men fremdeles rikelig av dem)*”

Om prøve 16 (åstedet) uttalte han:

”Prøve nr. 16 (fra åstedet) var nå helt overvokset med mugg, så det ble avstått fra mere undersøkelse her.”

Prøve 17 (fra låret) beskrives slik:

”Prøve nr. 17 (fra avdødes høyre lår): noe var oppslemmet i vann, noen få tørre korn i et annet glass.”

¹² Dok. 27 underbilag 4 s. 5.

¹³ Dok. 27 underbilag 4 s. 5.

¹⁴ Dvs. de karakteristiske planterestene.

Nå – for første gang – undersøkte han også prøvene 17 og 19. For prøve 19 (strømpestoppen) beskrives ”en del slike dannelser, omtrent i det mengdeforhold jeg har sett i pasienters avføring”. For prøve 17 (låret) beskrives ”meget sparsomt av disse dannelser (bare en og annen i det hele mikroskopiske preparatet)”. Det sies videre at i ”glass nr. 1 fantes også en og annen av disse partikler. I 1b viste det seg å være rikeligere med disse dannelser og enkelte steder var det temmelig rikelig og en del også sammenhengende som i nr. 16.”¹⁵

Referansen til prøve 16 er altså til de undersøkelsene han gjorde 26.-28. desember 1957.

Prøvene fra skoen omtales slik:

”I glass nr. 1 fantes også en og annen av disse partikler. I 1b viste det seg å være rikeligere med disse dannelsene og enkelte steder var det temmelig rikelig og en del også sammenhengende som i nr. 16.”

Det bemerkes at det er betegnelsen ”dels enkeltvis, dels tettpakket” og ikke ”sammenhengende” som har vært benyttet i beskrivelsen av prøve 16. Funnene i prøve 1 – ”en og annen av disse partikler” – samsvarer med den beskrivelsen som ble gitt ved første undersøkelse.

Deretter uttales:

”13/1-58 ble prof. Printz anmodet om å undersøke de karakteristiske dannelser i avføringsprøvene for eventuelt å avgjøre hvor de stammer fra.

Han (Printz) opplyste 15/1 at det er pallisade- eller stenceller fra erter eller bønner.¹⁶”

Her tar altså Fürst for gitt at samtlige prøver dreier seg om avføring, til tross for at hans egne undersøkelser ikke gir grunnlag for noen slik konklusjon, med unntak for prøve 1 (utsiden av turnskohælen). Dette var den eneste prøven som ble undersøkt for sterkobilin.

Det er uklart om Fürst hadde henvendt seg direkte til Printz, eller om prøvene har vært innom Kriminallaboratoriet på veien. Printz’ opplysninger i rapport av 17. januar 1958¹⁷ (nedenfor under 3.4.1) tyder på at det første er tilfelle.

Fürst var også til stede da Aaser arbeidet med disse prøvene (nedenfor under 3.2). I tilknytning til Aasers konklusjoner uttalte han 11. desember 1957¹⁸:

¹⁵ Dok. 27 underbilag 2 s. 6.

¹⁶ Dok. 27 underbilag 2 s. 6.

¹⁷ Dok. 27 underbilag 5 s. 1.

¹⁸ Dok., 27 underbilag 2 side 4.

”Jeg var til stede da prøve nr. 1 ble oppslemmet i vann og er enig i at lukten svarer til den man kjenner fra menneskeavføring. Jeg har ingen erfaring med dyrefæces.”

Fürst visste altså ikke om dyreavføring lukter annerledes enn menneskeavføring. Dette utsagnet fra hans side utelukker derfor ikke at det er dyreavføring han har luktet på.

Etter dette skrev Fürst følgende resymé¹⁹:

”Det er sikre holdepunkter for at det avskrapede fra siktedes venstre turnsko er avføring.

Det er påvist rikelige mengder av en karakteristisk dannelse (pallisadeceller) både i prøven fra åstedet og i prøven fra skjørtet. I siste prøve var det en ujevn mengdefordeling av den. I prøven fra strømpestroppen var det sparsomt og i prøven fra låret meget sparsomt med disse pallisadeceller.

Går man ut fra at prøvene på låret, stroppen og skjørtet skriver seg fra avdøde, viser dette at disse pallisadeceller er meget ujevnt fordelt i de forskjellige deler av avføringen.

I den sist avskrapede prøve fra siktedes venstre turnsko finnes det partikler som inneholder betydelige mengder pallisadeceller – rikeligere enn jeg noen sinne har sett i avføringsprøver fra pasienter.”

”Den sist avskrapede prøve fra siktedes venstre turnsko” er prøve 1b.

Fürst konkluderte deretter slik²⁰:

”De mikroskopiske bilder av enkelte korn fra siktedes sko og fra avføringsprøvene oppsamlet på åstedet og på avdødes underskjørt viser meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning av noen karakteristiske planteceller (angivelig pallisadeceller fra erter eller bønner).

Nå sier altså Fürst igjen at det er *”sikre holdepunkter for at det avskrapede fra siktedes venstre turnsko er avføring”*, til tross for at dette er noe han bare har kunnet konstatere for prøve 1. Det er bare er i denne prøven han har påvist sterkobilin. For øvrig kommer han ikke lenger enn til å beskrive *”en karakteristisk planterest”* i meget ujevn fordeling fra prøve til prøve. Utsagnet i resyméet om *”pallisadeceller”* har han fra Printz.

Her kan det konkluderes med at det er klar motstrid mellom premisser og konklusjon i Fürsts rapport når han avslutningsvis omtaler *”meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning...”* til tross for at han foran – også i resyméet, som åpenbart er skrevet kort tid i forveien – omtaler den meget ujevne fordelingen av de

¹⁹ Dok. 27 underbilag 2 s. 6.

²⁰ Dok. 27 underbilag 2 s. 7.

aktuelle cellene fra prøve til prøve. Det må da være beskrivelsen av funnene og resyméet – ikke den avsluttende konklusjonen – som danner grunnlaget ved vurderingen av Fürsts rapport.

4.2 Aaser og Skulberg

I erklæring av 22. desember 1957²¹ skriver C. S. Aaser innledningsvis:

*”Den 11. desember 1957 mottokes følgende prøver fra rubriserte sak:
Prøve 1: Materiale oppsamlet av Dr. V. Fürst fra turnskoen siktede hadde på seg ved anholdelsen (jvf Kriminallaboratoriets prøve nr. 8)
” 16: Prøve av ekskrementer fra åstedet,
” 17: Prøve av avføring fra høyre lår på avdøde.
” 18: Prøve av avføring funnet på avdødes underskjørt.
” 19: Prøve av avføring funnet på høyre bakre strømpestropp til avdøde.*

Samtlige prøver var på små glass.

Kriminallaboratoriet har i skrivelse av 10/12 d.å. opplyst at det ønsket om mulig å få fastslått om den avføringsprøve som fantes på siktedes turnsko stammet fra menneske eller dyr.”

I den etterfølgende oppnevnelsen som sakkyndig 30. desember 1957 ble han oppnevnt *”for å uttale seg om den mulige fæcesflekk på siktedes ene turnsko.”*

Aaser har bare undersøkt en av prøvene fra turnskoen (prøve 1), altså ikke de tre prøvene som Fürst har omtalt som 1 b, 2a og 2b. Hans konklusjoner er følgelig uten relevans for disse tre prøvene og de øvrige prøvene som stammer fra Torgersen – fyrstikkeskefragmentet og lommefragmentet.

I uttalelsen av 22. desember 1957²² har han gitt følgende beskrivelse av sin fremgangsmåte:

”Felningsreaksjonen av prøvene: nr. 16, 17, 18 og 19 med hundeavføring som kontroll var helt negative. Etter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoen. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jf. K.L. prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann. Det fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske. Til sammenligning ble 3 prøver av hundeavføring (av forskjellig alder og mengde) oppslemmet i vann. Fra disse fremkom en lukt som etter mitt skjønn avvek fra lukten av den prøve som er funnet på siktedes turnsko. Etter dette anser jeg det som sannsynlig at prøven som er funnet på siktedes turnsko stammer fra menneske.”

²¹ Dok. 27 underbilag 4.

²² Dok. 27 underbilag 4.

Det fremgår av beskrivelsen at Aasers forsøk med fellingsreaksjoner med antimenneskeserum kontrollert opp mot hundeavføring ikke ga resultat. Han har så slemmet opp og luktet på turnskoprøven, og det ”*fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske*”. Han har visst at turnskoprøven kom fra Torgersen, som var pågrepet og siktet for drapet, og at påtalemyndigheten ønsket å få bekreftet at prøven var av avføring fra menneske. Oppdragets suggestive makt er en faktor som lett spiller inn i slike situasjoner. Hvilke karakteristika ved lukten som ga ham grunnlag for å mene at prøven var fra menneske, er det ikke sagt noe om. Turnskoprøven var også den første prøven han luktet på, slik at han på dette tidspunkt ikke kan ha sammenlignet med lukten fra den hundeavføringen som han hadde til stede. Det er også sagt helt uten reservasjoner at lukten ”*ganske tydelig*” var av avføring fra menneske. Han har deretter slemmet opp tre prøver av hundeavføring – ”*av forskjellig alder og mengde*” - og luktet på dem. Det er ikke opplyst når og under hvilke omstendigheter disse prøvene er tatt. Det er heller ikke opplyst om de stammer fra samme hund eller forskjellige hunder. Tidsintervallet mellom de forskjellige lukteoperasjonene er ikke opplyst. Det er heller ikke opplyst om Aaser på ny luktet på turnskoprøven etter å ha luktet på hundeprøvene. Men nå tok han i ethvert fall en reservasjon; det fremkom en lukt som ”*etter mitt skjønn*” avvek fra lukten av turnskoprøven.

Glassene med hundeavføring har åpenbart fulgt saken videre, uten at de har vært undersøkt ytterligere.²³

I en erklæring av 3. mai 2004 – fremlagt i forbindelse med kommisjonens behandling i 2006 – har professor dr. med. Trond Eskeland vurdert Aasers luktp prøve på følgende måte:

”Han er ikke sikker og bruker uttrykket ”etter mitt skjønn”, men konkluderer likevel med ”sannsynlig”.

Avføring fra ulike mennesker og fra samme menneske til ulik tid lukter forskjellig. Lukten er bl.a. avhengig av kostholdet. Alle som har tråkket i avføring vet at det lukter ”dritt”, men å slutte at det er avføring fra menneske, hund, katt etc ved hjelp av lukten alene, er umulig.

Aaser visste hvilke prøver han luktet på. Blindtesting skulle ha vært minstekravet da han ”luktet seg fram” til avføringens opphav.

La meg også minne om at dersom man skal skille mellom hundeavføring og avføring fra menneske, slik Aaser forsøkte med lukttesten, er det 50 % sjanse for rett svar ved ren tipping. En lukttest må følgelig ha en langt høyere treffsikkerhet enn 50 % for å ha noen som helst verdi i en retts sak. Aaser har ikke godtgjort at han hadde nese for slik treffsikkerhet. Det hadde han selvsagt heller ikke.”

²³ Jf. dok. 27 underbilag 5 s. 2.

I Lie: "Torgersensaken – en analyse" er det på side 105-106 gitt en tilsvarende karakteristikk av Aasers arbeid:

"Det er vanskelig å se det annerledes enn at denne prøven er uten verdi. Andre kjennetegn enn lukten er ikke omtalt. Noen mennesker har bedre utviklet luktesans og evne til å beskrive lukter enn andre – vinskjønnere og parfymører er typiske eksempler – men kvaliteten av Aasers luktesans foreligger det ingen opplysninger om – verken fra ham selv eller andre. Vi vet heller ingen ting om hvilken erfaring han hadde med sammenligning av luktprøver av avføring fra menneske og hund. Antakelig var denne erfaringen ikke-eksisterende. Det er ikke opplyst noe om hvilke karakteristika ved de respektive luktene som etter hans syn adskilte seg fra hverandre. Det er heller ikke tatt med i betraktningen at avføring fra mennesker kan lukte høyst forskjellig fra gang til gang, åpenbart avhengig av hva man har spist og drukket og hvordan fordøyelsen har fungert ved anledningen. Her har vel enhver gjort sine egne erfaringer. Tilsvarende må de samme årsaker kunne føre til at hundeavføring kan lukte forskjellig fra gang til gang. Og det kan vel også reises spørsmål om betydningen av den relative størrelsen på de fragmentene som har vært slemmet opp – det lukter vel mer av en større mengde enn av en mindre? – og om den relative alderen av de aktuelle prøvene. Lukten blir antakelig mindre påtagelig etter hvert.

En blindtest av flere forskjellige prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund hadde kanskje kunnet bidra til å etablere en viss empiri med hensyn til på generelt grunnlag å kunne skille lukt fra menneskeavføring fra lukt av hundeavføring. Da hadde det vært nødvendig å lukte på et betydelig antall prøver av avføring fra henholdsvis menneske og hund. Noen slik test er ikke foretatt.

Aaser har med andre ord ikke kunnet basere seg på empiri av noe slag – det være seg av generell art eller basert på egne forsøk – som underbygger hans oppfatning om at avføringen stammet fra menneske. Det vises til de generelle betraktningene foran under punkt 4.1. Luktprøven er verdiløs."

Sammenfatningsvis kan det konstateres at Aaser ikke har hatt annen kompetanse til å klassifisere avføringen på grunnlag av lukten enn en hvilken som helst annen person. Luktprøven har ikke noe med sakkyndigoppdraget å gjøre. Aaser skulle ha avsluttet når han ikke kunne bestemme avføringen ut fra den sakkyndighet han uomtvistet satt inne med. Bevismessig kunne man like gjerne latt lagrettemedlemmene lukte på avføringsprøvene og selv bestemme seg for hva som kunne være opphavet til prøvene. Noe slikt var og er imidlertid utenkelig som element i bevisførselen.

Aaser har også mikroskopert samtlige prøver han har hatt befatning med. Om dette uttaler han i rapporten av 22. desember 1957:²⁴

"Ved mikroskopi ble det i prøvene nr. 16, 17, 18 og 19 påvist planterester. I prøven fra turnskoen kunne det ikke med bestemthet påvises planterester.

²⁴ Dok. 27 underbilag 4 s. 2.

Det fantes noen få fibre av ubestemmelig art og dessuten noen få små hår som jeg ikke har kunnet identifisere.”

Aasers erklæring må ses i sammenheng med en forutgående erklæring fra amanuensis Anton Skulberg, også ansatt ved Norges veterinærhøgskole, datert 20. desember 1957²⁵. Skulberg har undersøkt de samme prøvene. Han skriver:

”Prøvene er undersøkt serologisk med henblikk på identifikasjon. Det fremkom ingen reaksjon ved noen av prøvene.”

Skulberg avslutter:

”Fra prøve 1 er det foretatt mikroskopiske undersøkelser med henblikk på hår. Korte hår kunne påvises i denne prøve.”

4.3 Foreløpig oppsummering

Status før Printz kom inn i bildet kan etter dette sammenfattes slik:

Fürst har påvist sterkobilin i prøve nr. 1 (fra turnskohælens ytterside). Øvrige prøver er ikke undersøkt kjemisk. Han har påvist planterester i prøvene 1, 1b, 16, 17, 18 og 19, men med betydelige ulikheter når det gjelder mengden av disse forekomstene i de enkelte prøvene – bare ”*sparsomme planterester*” i prøve 1. Det er også betydelige ulikheter mellom de to prøvene (1 og 1b) som har vært undersøkt fra Torgersens venstre turnsko. Fürst har ikke gitt uttrykk for noen oppfatning om hva de påviste planterestene stammer fra. Aaser har undersøkt samtlige prøver unntatt 1b, 2a og 2b mikroskopisk. I prøve 1 – den samme prøven som Aaser har omtalt som menneskeavføring – har han ”*ikke med bestemthet*” påvist planterester. Skulberg og Aaser har påvist hår i prøve nr. 1. Det er ikke påvist hår i prøvene 16, 17, 18 og 19. Samtlige av disse prøvene er undersøkt mikroskopisk, og det må legges til grunn at eventuelle hår i disse prøvene hadde blitt påvist.

Prøve 1 (den opprinnelige turnskoprøven) adskiller seg allerede – før Printz undersøker prøvene – fra prøvene fra åstedet og avdøde ved at

- a) den inneholder sparsomt med planterester, mens prøvene fra åstedet og avdøde inneholder rikelig med planterester, og
- b) den inneholder korte hår, mens prøvene fra åstedet og avdøde ikke inneholder hår.

²⁵ Dok. 27 underbilag 3.

4.4 Printz

4.4.1 Avføringen på utsiden av turnskohælen

Prøvene 1, 16, 17, 18 og 19 har så – 15. januar 1958 – vært overlevert til Printz, som skriver 17. januar 1958²⁶:

”Særlig av prøve 18, fra avdødes underskjørt, var det så vidt store mengder at det lot seg gjøre å slemme ekskrementklumpene opp i vann og få de forannevnte celledannelser isolert og rensset for en nærmere mikroskopisk undersøkelse.

Det viste seg da at angjeldende celler stammer fra det pallisadevæv som danner det ytterste lag i frøskallen hos erter. Dette er langstrakte prismatiske celler som måler 10-15 x 70-110 my og som takket være sin sterke kiselsyreimpregnering motstår så vel kokning som innvirkning av fordøielsesvæskene. De har en særegen struktur som gjør dem lett kjendelige og det er disse celler og cellelag som gjerne skiller seg ut ved kokning av ertesuppe som ”ufordøielige skaller”.

...
Ved den videre mikroskopiske undersøkelse av de andre forannevnte fæcesprøver viser det seg at de samme palisadeceller fra erteskiller forekommer i samtlige, til dels i relativt store mengder og som sammenhengende flak, således også i prøven fra siktedes turnsko.”

Denne beskrivelsen av ”prøven fra siktedes turnsko” er en annen enn den Fürst og Aaser har gitt for prøve 1. Der hvor Fürst omtaler ”sparsomme planterester” og ”en og annen av disse partikler” og Aaser ikke med bestemthet kunne påvise planterester, omtaler Printz ”relativt store mengder og som sammenhengende flak”.

Innledningsvis skriver han imidlertid at prøven fra turnskoen omfattet ”to små glass samt to mikroskopiske preparater”. Det er ikke opplyst om de mikroskopiske preparatene stammet fra Fürst eller Aaser. Beskrivelsen må imidlertid forstås som om han har mottatt prøvene 1 (Fürsts opprinnelige prøve) og 1b (Fürsts nye prøve fra 8. januar 1958). Beskrivelsen av innholdet samsvarer ikke med Fürsts beskrivelse av prøve 1, men med beskrivelsen av prøve 1 b. Den kan vanskelig forstås annerledes enn at Printz har nøydd seg med å mikroskopere prøve 1b.

Printz har deretter konstatert tilstedeværelse av celler fra hvete i ”samtlige nettopp nevnte prøver”²⁷, altså prøvene 1, 16, 17, 18 og 19. Dette må forstås slik at han også har undersøkt prøve 16, noe Fürst avsto fra på grunn av muggdannelser²⁸.

Bortsett fra identifiseringen av cellene har altså Printz’s funn vært de samme som Fürsts: De aktuelle cellene, som han identifiserer som celler fra erter, forekommer i

²⁶ Dok. 27 underbilag 5.

²⁷ Dok. 27 underbilag 5 side 3.

²⁸ Jf. foran under 3.1.

samtligte prøver som han har undersøkt, men i varierende mengder og konsistens, jf. hans bruk av uttrykket ”*til dels*”, som jo gjelder både mengde og konsistens. I tillegg har Printz identifisert celler fra hvete i samtligte avføringsprøver han har undersøkt, noe som ikke er omtalt av Fürst. Men om dette også gjelder prøve 1, er uklart, siden Printz’ egen beskrivelse som nevnt tyder på at han har nøydt seg med å mikroskopere prøve 1b.

I politiets logg²⁹ er det notert for onsdag 15. januar 1958:

”Wolff ringer. Prof. Printz og dr. Furst har i dag medelt til lab. at det der funnet overensstemmelse i ekskrementene fra siktedes sko og fra den drepte. Bestanddelene er enten erter eller bønner.”

Wolff var kjemiker på Kriminallaboratoriet.

I erklæringen av 17. januar 1958 konkluderte Printz slik³⁰:

”Som en konklusjon av disse undersøkelser kan jeg uttale at samtligte fæcesprøver, som jeg etter foranstående har hatt anledning til å undersøke, nemlig på åstedet, fra avdødes klær og fra hennes legeme og endelig fra siktedes turnsko er fullstendig like. Denne likhet omfatter ikke bare alle de karakteristiske og sikkert bestembare celleelementer, som overalt er tilstede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold, men også andre egenskaper som farve og konsistens.

En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig og det er min oppfatning at samtligte disse prøver – heri også innbefattet den fra siktedes turnsko – stammer fra samme kilde nemlig fra den myrdede.”

Felles for denne erklæringen og erklæringen fra Fürst er at det ikke for noen av dem er samsvar mellom premisser og konklusjon. Etter å ha beskrevet den meget ujevne fordelingen av cellene – også i resyméet – omtaler Fürst avslutningsvis ”*meget stor likhet med hensyn til mengdeforhold og anordning...*” På samme måte har Printz, etter reservasjonen som ligger i uttrykket ”*til dels*” uttalt at prøvene er ”*fullstendig like*” og at cellene ”*overalt er til stede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold,....*”.

Det kan muligens være en sammenheng mellom disse diskrepansene og det forhold at de to hadde fått vite 15. januar 1958 at Rigmor Johnsen hadde spist ertesuppe. Dette kan også være årsaken til at alternativet bønner nå er forlatt.

Printz peker også på likhet med hensyn til ”*andre egenskaper som farve og konsistens.*” Hvis en slik likhet skal tillegges vekt, må det dreie seg om ekskluderende likhet. Prøvene må adskille seg fra annen avføring på en slik måte at

²⁹ Dok. 1 s. 1.

³⁰ Dok. 27 underbilag 5 s. 3.

dette blir et argument for felles opphav. Men all avføring har vel tilnærmet samme farge, og hvordan man kan trekke meningsfylte konsekvenser av konsistensen i avføringsprøver som har vært oppbevart på glass i 5-6 uker, er ikke lett å forstå. I særlig grad gjelder dette for prøve 1, som Aaser allerede 11. desember 1957 hadde oppslemmet i vann.

4.4.2 Avføringsfragmentene fra bukselommen og fyrstikkesken

21. januar 1958 fikk Printz oversendt ”prøver av forskjellig materiale funnet på siktedes klær samt 21 prøver fra drapsstedet og fra kjelleren hvori liket blev funnet.” I brev av 4. februar 1958 skriver han innledningsvis³¹:

”Undersøkelsene av de enkelte prøver har gitt følgende resultater:”

4.4.2.1 Fragmentet fra bukselommen

Den påfølgende beskrivelsen av innholdet i venstre bukselomme i Torgersens blå bukser, omtalt som prøve 2b (brevets side 2), inneholder blant annet følgende elementer:

*”stivelseskorn av hvete
liten klump av fæces med mange stenceller fra erteskiller
til dels i bundter”*

Denne prøven må ikke forveksles med Fürsts prøve 2 b, som stammet fra undersiden av skoen.

Printz’ funn av ”liten klump av fæces” står i en viss motstrid til Kriminallaboratoriets opprinnelige beskrivelse av buksene. I rapport derfra av 20. februar 1958 er det således blant annet uttalt:

*”Lommene var vrengt. Bukselommene er fillet.
...
Flekker av utseende som blod eller avføring kan ikke sees.”*³²

Noen kjemisk analyse som kunne bekrefte hvorvidt denne prøven besto av avføring eller ikke, ble aldri foretatt.

Printz beskriver videre funn av stivelseskorn fra hvete i samtlige fire lommer i buksene og i begge bukseoppbrettene.

Prøve 8 a omtales nå som ”materiale funnet på forkant av hel på venstre turnsko tilh. siktede Torgersen” (brevets side 3).

³¹ Dok. 27 underbilag 9.

³² Dok. 26, underbilag 7, s. 2.

Denne prøven er ut fra beskrivelsen av funnstedet åpenbart identisk med Fürsts prøve 2 a.

Printz beskriver følgende resultat av undersøkelsene av denne prøven:

”Fæces sterkt oppblandet med sandkorn og detritus og med mange og tydelige stenceller av erteskiller.”

Men denne beskrivelsen lar seg ikke forene med Fürsts beskrivelse av samme prøve:

*”Grove fibre og rikelig med korn av krystallinsk struktur. Det fantes en del bakterier, men ikke den vrimmel av bakterier man ser når inntørket fæces oppslemmes på tilsvarende måte.
Konklusjon: Intet holdepunkt for fæces her.”*

Printz' beskrivelse av ”sandkorn“ og Fürsts beskrivelse av ”korn av krystallinsk struktur” viser at det ikke kan dreie seg om Fürsts prøve 2 b – kornet fra undersiden av skoen i forkant av hælen – som i følge Fürst ”viser seg å bestå av organisk oppbygget materiale.”

Etter redegjørelsen for funnene skriver Printz på side 10:

”M.h.t. tidligere fæces-undersøkelser henvises til min redegjørelse av 17. januar og jeg kan her bare tilføie, at også i de nu sidst oversendte prøver er det konstatert fæces av samme sort som fra den myrdede, særlig karakterisert ved stenceller av erteskiller og rester av sammalt hvetemel (prøver 8a og 2b).”

Her sier han altså at begge disse avføringsprøvene inneholdt celler både fra erter og hvete, til tross for at dette ikke stemmer med hans egen beskrivelse av funnene. For avføringen i prøve 2 b (bukselommefragmentet) er det bare beskrevet celler fra erter. Det er funnet stivelseskorn av hvete i bukseleommen, men disse var ikke i avføringen. For prøve 8a (prøven fra undersiden av turnskoen) har han også bare beskrevet celler fra erter. Celler fra hvete er ikke nevnt. Det må legges til grunn at slike celler hadde blitt omtalt som funn, hvis de var blitt konstatert.

Oppsummeringsvis sier Printz deretter på side 13:

*”Det som jeg etter disse undersøkelser kan si med absolutt sikkerhet er at følgende materiale fra siktedes klær viser full overensstemmelse med prøver som stammer fra den myrdede og fra åstedet:
1. Fæces, karakterisert ved rester av erter og grovmalt hvetemel på samme måte som fra den myrdede.”*

Det er ikke klart hva Printz sikter til med uttrykket ”siktedes klær”. Han refererer imidlertid til ”disse undersøkelser” – altså både den siste undersøkelsen og de

”tidligere fæces-undersøkelser” som han viser til på side 10 i brevet. Han gjentar altså at samtlige avføringsprøver som stammer fra Torgersen – inklusive prøve 2 b (bukselommefragmentet) og prøve 8 a (den nye prøven fra turnskoen) inneholdt rester av både erter og grovmalt hvetemel.

Men denne oppsummeringen er direkte gal, til tross for Printz’ påberopelse av ”absolutt sikkerhet”. Innhold av celler fra både erter og hvete har han bare påvist i prøve 1 (den opprinnelige turnskoprøven) – eller antakeligvis bare i prøve 1 b – (Fürsts nye prøve 8. januar 1958)³³. De eneste relevante cellene som er beskrevet som funn i avføringen i prøvene 8a og 2b, er celler fra erter. Celler fra hvete er ikke beskrevet.

En mulig forklaring på uoverensstemmelsen mellom beskrivelsen av de funnene som faktisk ble gjort, og uttalelsene på side 10 og 13, er at Printz i oppsummeringen har siktet til de stivelseskornene fra hvete som ble funnet i begge disse prøvene, men oversett at disse ikke befant seg i avføringsfragmentene, men ble funnet uavhengig av disse. Slike korn ble dessuten funnet i samtlige bukselommer, og også i bukseoppbrettene. Uansett dreier det seg her i beste fall om rent slurv i en siktets disfavour, hvilket er fullstendig uakseptabelt fra en rettsoppnevnt sakkyndig.

4.4.2.2 Fragmentet fra fyrstikkesken

Når det gjelder fyrstikkesken, skriver Printz i brev av 24. februar 1958³⁴:

*”I anledning denne sak har jeg fått oversendt:
I. prøver 28a og b – to fyrstikkesker som ble tatt fra siktede ved anholdelsen.
På den ene eske ses en brun flekk; det ønskes undersøkt om flekken
inneholder avføring, eventuelt om denne svarer til avføringen fra avdøde.”*

Flekken på esken omtales deretter slik:

”Den brune flekk som sees på den ene eske (28a) består av faeces med rikelig innhold av palisade-celler fra erteskiller og svarer således til avføringen fra avdøde.”

Heller ikke for denne prøven ble det foretatt kjemisk analyse som kunne bekrefte eller avkrefte hvorvidt det dreide seg om avføring.

Og her gjentar Printz feilen fra bukselommefragmentet. Det må ut fra hans egen beskrivelse legges til grunn at han heller ikke i fyrstikkeskefragmentet har konstatert celler fra hvete. I motsatt fall ville slike celler åpenbart ha blitt omtalt blant funnene, på samme måte som ved de opprinnelige undersøkelsene Printz gjorde. Dette

³³ Jf. foran under 3.4.1

³⁴ Dok. 27 underbilag 11 s. 1.

innebærer at fyrstikkeskefragmentet ikke svarte til avføringen fra avdøde. Igjen står vi overfor en direkte gal konklusjon fra Printz.

4.5 Arbo Høeg

I skriv av 21. mars 1958³⁵ bekrefter Arbo Høeg ”*professor Printz’ identifisering av de rester av ert og hvete som fins i materialet.*” Hvilke prøver han sikter til med sekkebetegnelsen ”*materialet*” forklarer han ikke. Han kommenterer heller ikke mengdeforskjellene mellom de enkelte prøvene fra avdøde og åstedet.

Etter å ha spesifisert prøvene 16, 17, 18 og 19, uttaler han:

”I samtlige av disse prøver, både i de ferdige preparater som jeg har mottatt fra Professor Printz og i de preparater som jeg selv har laget av innholdet i prøveglassene, har jeg funnet tallrike erteskallrester, nøyaktig slik som en kan vente å finne i avføring fra en person som har spist ertesuppe eller ertestuing.”

Om de ferdige preparatene fra turnskoen som han har mottatt fra Printz, sier han:

”I de mottatte mikroskoppreparater har jeg funnet erteskallrester og til dels hveterester slik som angitt av Professor Printz.”

Han beskriver videre nye prøver som han selv har tatt fra utsiden av turnskoen, hvor han finner ”*de samme karakteristiske celler fra frøskallet av ert, til dels også rester av hvete.*”

For turnskoprøvene benytter han altså ikke betegnelsen ”*tallrike erteskallrester*”, slik som for de øvrige prøvene. Dette kan vanskelig forstås annerledes enn at forekomsten av disse restene var lavere i turnskoprøvene enn i de øvrige prøvene.

Ved analyse av preparat 2 b – Printz’s preparat av prøven fra venstre bukselomme – fant han ”*at det inneholder mange celler fra erteskall samt stivelsesfylte parenkymceller fra ert.*”

Om funnet på fyrstikkesken, omtalt som prøve 28 a, uttaler han:

”På den ene enden av esken fantes en ytterst liten klump av noe som så ut som fæces. Professor Printz hadde laget et mikroskoppreparat av dette og funnet at det virkelig var fæces, og at det inneholdt erteskallceller. Jeg fikk utlånt dette preparat og fant rikelig av slike celler. Fra samme sted på fyrstikkesken laget jeg selv et mikroskoppreparat. Det viste seg å inneholde de samme.”

Heller ikke Arbo Høeg har altså funnet celler fra hvete i prøvene fra bukselommen og fyrstikkesken.

³⁵ Dok. 27 underbilag 15.

Han konkluderte deretter slik:

”Prøver av fæces som er funnet på avdødes person og klær og på åstedet, og som må antas uten tvil å stamme fra hennes egen avføring, inneholder slike rester av erter som utgjør en karakteristisk bestanddel av tarminnholdet hos en person som har spist ertesuppe eller ertestuing, dessuten rester av hvetemel.

Prøver av fæces fra siktedes turnsko, hans venstre bukselomme og hans fyrstikkeske inneholder samme slags celler fra erter og til dels hvete. Jeg har ikke funnet noe som tyder på at fæces fra avdøde og fra siktedes eiendeler ikke stammer fra samme person.”

Arbo Høeg har ikke presisert hvilken eller hvilke prøver han sikter til med uttrykkene ”fæces fra avdøde” og ”siktedes eiendeler”. Han har ikke kommentert forskjellene mellom de relative mengdeforholdene av erteceller i de enkelte prøvene.

Reservasjonen ”til dels” bekrefter ytterligere at heller ikke han hadde funnet celler fra hvete i prøvene fra fyrstikkesken og bukselommen. Men konsekvensene av fraværet av hvete celler har han heller ikke kommentert.

4.6 Oppsummering av de sakkyndige erklæringene

Erklæringene fra Fürst, Printz og Arbo Høeg etterlater ikke begrunnet tvil om en oppfatning hos samtlige av disse om at de enkelte avføringsprøvene hadde samme kilde, nærmere bestemt at avføringen på Torgersens sko og på fyrstikkesken og i bukselommen stammet fra Rigmor Johnsen. Printz var – her som for barnålbeviset – den tydeligste.

Men analysen ovenfor av disse erklæringene gir i stedet grunnlag for følgende sammenfatning:

Der hvor Fürst har funnet betydelige mengdeforskjeller mellom første turnskoprøve (prøve 1) på den ene siden og prøvene fra åstedet og skjørtet på den andre siden, og også innbyrdes mellom de to prøvene fra turnskoen, har Printz først uttalt at de aktuelle cellene ”forekommer i samtlige, til dels i relativt store mengder og som sammenhengende flak” og deretter – i strid med dette – uttalt at cellene ”overalt er til stede i så noenlunde samme innbyrdes mengdeforhold.” Det er tvilsomt om Printz i det hele tatt har mikroskopert prøve 1. Aaser har i det hele tatt ikke konstatert planterester i prøve 1.

Prøve 1 fra turnskoen inneholdt uidentifiserte korte hår. Ingen andre prøver inneholdt hår.

Avføringsprøvene fra lommen og fyrstikkesken inneholdt ikke spor etter hvete, i motsetning til samtlige av de øvrige prøvene.

Oppsummert står vi altså overfor en rekke innbyrdes uforklarte uoverensstemmelser i de sakkyndiges beskrivelser av de forskjellige avføringsprøvene, både innenfor de enkelte sakkyndige erklæringer og mellom erklæringene innbyrdes, til tross for at det har vært forsøkt gitt et inntrykk av samsvar.

4.7 Nærmere om behandlingen av bevismaterialet

Av hensyn til sammenhengen er det nødvendig med en del gjentakelser i dette avsnittet.

De blå turnskoene ble fratatt Torgersen i forbindelse med inkvireringen natt til 7. desember 1957. Det foreligger ingen beslagsrapport. I en udatert rapport fra Kriminallaboratoriet med *”fortegnelse over materiale som har vært undersøkt ved laboratoriets kjemiske avdeling”* er skoene omtalt som prøve nr. 8, med følgende undertekst:

- Prøve 8a. Materiale funnet på forkant av hel på venstre turnsko. Prøven er av de sakkyndige blitt kalt ”2”.*
” 8b. *Materiale fra utsiden av helen på venstre turnsko. Materialet er av de sakkyndige blitt kalt ”1”.*³⁶

Den venstre skoen har umiddelbart vært sendt til Fürst, som mottok den mandag 9. desember 1957. Det er ikke opplyst om politiet forut for oversendingen hadde fjernet noe av materialet fra skoen. Det er heller ikke opplyst noe om hvordan skoen med materialet var sikret i forbindelse med oversendingen.

Fürst beskriver innledningsvis *”sparsomme mengder av brunfarvet stoff”* på utsiden av skohælen. *”Dette”* har han skrappt forsiktig av og overført til et reagensglass som prøve nr. 1. Han beskriver deretter *”en del fibre tilblannet en del mørkfarvet masse, som mest ligner jord”* på undersiden av skoen – *”i forkant av helen mot utsiden”*. *”Dette”* har han også skrappt av og overført til reagensglass som prøve nr. 2. Denne ble igjen delt i prøve 2 a (*”noen få fibre med noe mørkere masse klebet til seg”*) og 2b (*”et lite korn med tilsvarende mørk masse”*).

Det som er skrappt av, er overført til to reagensglass (nr. 1 og 2).

Aaser mottok materialet 11. desember 1957. Prøve 1 beskrives slik:

”Materiale oppsamlet av Dr. V. Fürst fra turnskoen siktede hadde på seg ved anholdelsen (jvf Kriminallaboratoriets prøve nr. 8)”

Fürsts prøve 2 har åpenbart ikke fulgt med til Aaser.

³⁶ Dok. 26, underbilag 6, s. 1.

Aaser skriver så, etter å ha beskrevet forgjeves fellingsreaksjoner med de øvrige prøvene:

”Efter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoene. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jvf K.L prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann.”

Prøvene har så kommet tilbake til Fürst i begynnelsen av januar 1958, idet han ønsket å undersøke *”om det ved undersøkelse av en større porsjon fra prøve nr. 1 (fra skoen), kunne finnes rikeligere av disse partikler”*.

Fürst skriver videre:

”På utsiden av helen på venstre sko kunne det ennå avskrapes noen få miligram mørkfarvet substans som ble overført til lite glass merket nr. 1 b. Det var også litt oppslemmet substans igjen i glass merket nr. 1.”

Funnene beskrives slik:

”I glass nr. 1 fantes det også en og annen av disse partikler. I 1 b viste det seg å være rikeligere med disse dannelser og enkelte steder var det temmelig rikelig og en del også sammenhengende som i nr. 16.”

13. januar 1958 har materialet gått videre til Printz.

Mottatt materiale fra skoen beskriver han slik:

”Nr. 1. Materiale fjernet fra siktedes turnsko på ytterkanten av venstre skosåle, prøven omfatter to små glass samt to mikroskopiske preparater.”

De to glassene må være Fürsts prøver 1 og 1 b. Dette er ikke presisert av Printz. Som redegjort for foran under avsnitt 3.4.1 er det klare uoverensstemmelser mellom hans beskrivelse av innholdet i prøve 1 på den ene siden, og beskrivelsen fra Fürst og Aaser på den andre siden. Det er som fremholdt vanskelig å finne noen annen forklaring enn at Printz har nøyd seg med å mikroskopere prøve 1 b, uten å tydeliggjøre dette i rapporten.

Først 21. januar 1958 har Printz fått oversendt politiets prøve 8 a, beskrevet som *”materiale funnet på forkant av hel på venstre turnsko tilh. siktede Torgersen.”* Dette materialet er åpenbart det samme som Fürst fjernet fra undersiden av skoen og identifiserte som prøve 2 a. I det mellomliggende tidsrom – fra avslutningen av Fürsts første undersøkelser og frem til 21. januar 1958 – har dette materialet åpenbart befunnet seg på Kriminallaboratoriet. Og her finner Printz nå *”fæces sterkt oppblandet med sandkorn og detritus og med mange og tydelige stenceller av erteskaller”*, mens Fürst ved første undersøkelse av det samme materialet konstaterte *”Intet holdepunkt for fæces her.”*

Materialet har så vært sendt til Arbo Høeg, som 15. februar 1958 mottok ”en pakke inneholdende et par turnsko samt prøveglass merket 1, 1 b, 16, 17, 18, 9 med til dels meget små rester av fæces...”.

Om turnskoene sier Arbo Høeg:

”På utsiden av venstre turnsko var det noen flekker som tydet på at det muligens fremdeles kunne være noen fæcesrester. Jeg skrapte av noe av dette materiale og laget tre preparater, to fra lerredet i turnskoene, et fra den oppstående gummikant.”

Fürsts opprinnelige rapport er det naturlig å forstå slik at han skrapte av det som var av ”brunfarvet stoff”, jf. bruken av ordet ”dette”. Allikevel har han selv en måned senere ennå kunnet skrape av ”noen få milligram mørkfarvet substans”. Og etter enda en måned har Arbo Høeg kunnet skrape av ”noe av dette materiale” og laget tre preparater. Enda var det materiale igjen på skoen, jf. uttrykket ”noe av dette materiale”.

Det er påfallende at det ved to anledninger etter Fürsts første undersøkelse har latt seg gjøre å skrape mer ”mørkfarget substans” av skoen, til tross for at den naturlige forståelsen av Fürsts uttrykksmåte er at han skrapte av alt han kunne observere, ved første anledning.

Det er påfallende at Fürst i de få milligram han skrapte av skoen i januar fant nettopp det han var på utkikk etter – rikeligere av de aktuelle partiklene enn han hadde funnet i prøve 1.

Og det er ikke minst påfallende at Fürst og Printz gir helt forskjellige beskrivelser av turnskoprøven, noe som synes å henge sammen med at Printz bare kan ha mikroskopert prøve 1 b.

I fortegnelse over ”diverse materiale fratatt siktede den 7. desember 1957”³⁷ er ”to fyrstikkesker” omtalt som nr. 28 a. Det er ikke gitt noen beskrivelse av eskene, og ikke sagt noe om hva eskene inneholdt eller hvor de ble funnet.

Først noe før 24. februar 1958 har disse eskene vært sendt til Printz med anmodning om å undersøke en brun flekk på den ene esken. Det er ingen opplysninger om hva som har skjedd med eskene i mellomtiden eller om hvordan de har vært oppbevart. Printz skriver 24. februar 1958:

³⁷ Dok. 26, underbilag 6, s. 3

”Den brune flekk som sees på den ene eske (28a) bdestår av fæces med rikelig innhold av palisade-celler fra erteskiller og svarer således til avføringen fra den avdøde.”³⁸

Arbo Høeg skriver så 21. mars 1958:

”Videre har jeg fra Professor Printz fått utlevert en del mikroskoppreparater, fremstilt fra de nevnte nummererte fæcesprøver, samt en fyrstikkeske merket 28a og et preparat merket 2 b.”³⁹

Om fyrstikkesken skriver han så:

På den ene enden av esken fantes en ytterst liten klump av noe som så ut som fæces. Professor Printz hadde laget et mikroskoppreparat av dette og funnet at det virkelig var fæces, og at det inneholdt erteskallceller. Jeg fikk utlånt dette preparat og fant rikelig av slike celler. Fra samme sted på fyrstikkesken laget jeg selv et mikroskoppreparat. Det viste seg å inneholde de samme celler.

Når det gjelder avføringsfragmentet i bukselommen er det innledningsvis uttalt om buksene i Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958:

”Lommene var vrent. Bukselommene er fillet.

...

Flekke av utseende som blod eller avføring kan ikke sees.”⁴⁰

Innholdet av lommen har vært sendt til Printz først 21. januar 1958. I skriv av 4. februar 1958 gir han følgende beskrivelse av innholdet i venstre bukselomme i Torgersens blå bukser, omtalt som prøve 2b (brevets side 2), inneholder blant annet følgende elementer:

*”stivelseskorn av hvete
liten klump av fæces med mange stenceller fra erteskiller
til dels i bundter”⁴¹*

Denne prøven må ikke forveksles med Førsts prøve 2 b, som stammet fra undersiden av skoen.

Printz’ funn av *”liten klump av fæces”* står i en viss motstrid til Kriminallaboratoriets opprinnelige beskrivelse av buksene.

Arbo Høeg bekrefter Printz’ funn i uttalelsen av 21. mars 1958. Han har sett på Printz’ preparat 2 b, og uttaler om dette:

³⁸ Dok. 27, underbilag 11, s. 1.

³⁹ Dok. 27, underbilag 15, s. 1.

⁴⁰ Dok. 26, underbilag 7, s. 2.

⁴¹ Dok. 27, underbilag 9, s. 2.

”Jeg fant at det inneholder mange celler fra erteskill samt stivelsesfylte parenkymceller fra ert.”⁴²

Når det gjelder bukselommeprøven og fyrstikkeskeprøven er det først og fremst påfallende at de innledende omtalene av fyrstikkeske og bukselommer ikke inneholder noen indikasjoner på avføringsspor, og at det har gått så lang tid som til slutten av januar 1958 før det har vært tatt skritt for nærmere analyse av disse elementene, til tross for at det må ha vært klart for politiet fra åpningen av etterforskningen at mulige avføringsspor på Torgersens eiendeler ville kunne være av vesentlig betydning.

De usikkerhetene som de forhold som er behandlet under dette punktet har medført, må nødvendigvis tillegges vekt ved de vurderinger som må gjøres etter straffeprosessloven § 392 andre ledd.

5 De sakkyndiges forklaringer under hovedforhandlingen i 1958

Pressedekningen etterlater ikke spor av at disse sakkyndige har uttalt seg med mindre sikkerhet under hovedforhandlingen enn i de skriftlige erklæringene – snarere tvert imot.

5.1 Aftenpostens morgennummer 10. juni 1958:

”De sakkyndige, doktor Valentin Fürst, professor Henrik Printz og professor Ove Arbo Høeg forklarte seg om de undersøkelser de hadde gjort av ekskrementrestene på Torgersens klær og sko, sammenlignet med prøver av ekskrementer fra åstedet. I samtlige prøver var det påvist karakteristiske celler av erteskolmer og partikler av sammalt hvete, og likheten var så påfallende at den neppe kunne være tilfeldig.”

5.2 Arbeiderbladet 10. juni 1958:

Overskrift:

”Ekskrementene på skoene fra den avdøde”

Brødtekst:

”Lege Valentin Fürst var dagens første sakkyndige, han hadde undersøkt avføringen som ble funnet på den døde og på åstedet, og dessuten på tiltaltes sko. Han konkluderte med at likheten var påfallende. Avføringen på åstedet og funnene på tiltaltes sko inneholdt karakteristiske celler, og i større mengder

⁴² Dok. 27, underbilag 15, s. 2.

enn det jeg hittil har sett. De prismatiske celler i avføringen skriver seg temmelig sikkert fra erter.

”Det har vi fått opplyst at hun spiste dagen i forveien!”

”Da kan det stemme.”

Professor Printz understreket hva hans kollega hadde sagt: Det var store mengder av palisadeceller i avføringen, og med det samme han så dem, var han sikker på at avdøde hadde spist erter dagen i forveien. Det viste seg da også å stemme, og avskrapningene fra tiltaltes turnsko viste samme reaksjoner. – Dette er neppe tilfeldig, sa professor Printz. Cellene er påfallende like, farge og konsistens stemmer også. For meg er det ikke mulig å finne noen uoverensstemmelse – ekskrementene på turnskoen stammer fra avdøde. En annen sakkyndig, professor Arbo Høeg, hadde gjort de samme funn som sin kollega, og var også kommet til det samme resultatet.”

5.3 Morgenbladet 10. juni 1958:

”De to professorer undersøkte saken nærmere og erklærer at de har påvist planteceller – i alle prøver – som helt sikkert stammer fra erter. Ertecellene har en karakteristisk ”pallisade-form” som man ikke kan ta feil av. I det hele tatt fant man ingen uoverensstemmelser mellom de forskjellige prøver av avføring.

...

Som konklusjon sier professor Printz at prøvene viste påfallende likhet i farge og konsistens også ellers. En slik overensstemmelse kan neppe være tilfeldig. Dorenfeldt: De mener altså at prøvene stammer fra samme kilde?

Printz: Det mener jeg.”

Dorenfeldt: Fant De ekskrementer andre steder enn på skoene?

Printz: Ja, i lommen på den brunstripede buksen og på en fyrstikkeske som lå i lommen. Prøvene herfra viser det samme mikroskopiske bilde som prøvene fra turnskoen og fra likets klær.

5.4 Morgenposten 10. juni 1958:

”Professor Henrik Printz forklarte seg i samsvar med dr. Fürst, og konkluderte med at en slik overensstemmelse i samtlige prøver neppe var tilfeldig. Det var hans oppfatning at alle prøver, også den fra Torgersens gummisko, måtte stamme fra samme kilde – nemlig fra den drepte.”

5.5 Nærmere om de sakkyndiges forklaringer i retten

Fürst har forklart seg i strid med sin egen skriftlige erklæring når han uttaler at *”funnene på tiltaltes sko inneholdt karakteristiske celler, og i større mengder enn det jeg hittil har sett.”* Det han hadde funnet i følge den skriftlige erklæringen, var tvert imot bare *”sparsomme planterester”*. Ingen av de sakkyndige synes å ha nevnt funnene av hår. Og både Printz, Fürst og Arbo Høeg har i retten gitt uttrykk for at det fantes hveteceller i samtlige avføringsprøver, til tross for at ingen av dem hadde påvist slike celler i prøvene fra bukselommen og fyrstikkesken. Disse utelatelsetene og direkte

feilaktige opplysningene har selvfølgelig bidratt til å etablere det inntrykk lagretten må ha fått av avføringsbeviset.

Ingen av avisreferatene etterlater inntrykk av at noen av disse sakkyndige har gitt uttrykk for noen form for begrunnet tvil. De har ikke uttalt seg med mindre sikkerhet i retten enn i de skriftlige erklæringene. De kan ikke ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning er at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen, og at det samme gjaldt fragmentene i bukselommen og på fyrstikkesken. Printz er den tydeligste.

Avisreferatene etterlater heller ingen spor av at forsvareren har forsøkt å eksaminere disse sakkyndige og på den måten søke å svekke effekten av forklaringene.

Aasers forklaring for retten er ikke omtalt i noen avisreferater. Det må legges til grunn at han har forklart seg overensstemmende med sin skriftlige redegjørelse, og at det ikke har vært gjort noe forsøk på å utdype eller avsvække effekten av denne. Kommisjonen har ikke belegg for sitt utsagn på side 216 om at Aaser svarte på spørsmål under hovedforhandlingen.

Det må nødvendigvis konkluderes med at de uoverensstemmelser i de sakkyndiges skriftlige erklæringer – både innen rammen av den enkelte sakkyndige erklæring og mellom erklæringene innbyrdes – som det er redegjort for under avsnitt 3 foran, ikke kan ha kommet frem under hovedforhandlingen.

5.6 Vektleggingen av avføringsbeviset under hovedforhandlingen

Referatene fra statsadvokat Dorenfeldts prosedyre viser også hvilken vekt han har lagt på dette beviset.

Aftenposten gjengir ham slik i morgenummeret 13. juni 1958:

”Og i trappeoppgangen var han da så uheldig å trå i sitt offers ekskrementer. Det kan ikke helt utelukkes at han har fått ekskrementene på skoene et annet sted, men det er overveiende sannsynlig at de skriver seg fra åstedet.”

Tilsvarende i Dagbladet samme dag:

”Annerledes med de rester av avføring som er funnet. På det punktet er de sakkyndige enige restene påTorgersens turnsko stammer fra den myrdede piken....Jeg vil ikke si mer enn at etter alminnelig sunn sans er det overveiende sannsynlig at avføringen stammer fra åstedet. Tenk bare over hvor uhyre sjelden en trår i menneskeavføring – særlig midt i en by. En tråkkes i mye annet rart, men sjelden i det!”

Og i Arbeiderbladet samme dag.

”Avføringen på skoene var fra menneske, og kan det være tilfeldig at det var samme type som hos Rigmor Johnsen? De sakkyndige mener at det ikke er tilfeldig, det er i det hele tatt påfallende hvordan alt stemmer, vi finner ingen ulikheter når det gjelder tekniske bevis.”

Forsvareren har åpenbart ikke ment å ha hatt mye å spille på når det gjaldt avføringsbeviset.

Aftenpostens morgenummer 14. juni 1958 nøyer seg med følgende:

”Forsvareren tok så for deg de tekniske beviser. Blodflekkene og ekskrementene tilla han liten betydning.”

Arbeiderbladet samme dag er noe mer utførlig. Blom siteres slik:

”Så snakker statsadvokaten om avføringen som ble funnet på skoen hans og i den ene lommen, for øvrig bare som små partikler. Vet vi egentlig hva vi trækker bort i? Var det noe eiendommelig med selve avføringen? Nei, det avhenger bare av hva man har spist, og fellestrekkene viste at det var erter og hvete, ganske daglig og alminnelig kost. Dette er da i sannhet ikke oppsiktsvekkende.”

Morgenbladet 14. juni 1958:

”Advokat Blom kom også inn på de såkalte tekniske bevis og sa at avføringsprøvene ikke inneholdt annet enn rester av det som alle alminnelige mennesker spiser til daglig.”

Disse gjengivelsene kan vanskelig forstås annerledes enn at Blom har akseptert at avføringen på Torgersens turnsko var menneskeavføring.

Pressereferatene viser i tillegg at spørsmålet om turnskoprøven stammet fra menneske eller hund i det hele tatt ikke kan ha vært problematisert under hovedforhandlingen.

Aftenpostens aftennummer 14. juni 1958 inneholder en kortfattet gjengivelse av lagmannens rettsbelæring.

I følge referatet uttalte han blant annet følgende om sakkyndigbevisene:

”Lagretten er ikke bundet av de sakkyndiges erklæringer, de er bare veiledende, men på den annen side er det vanskelig å tilsidesette resultater, som er grunnet på stor fagkunnskap og erfaring.”

Dette kan ikke forstås som annet enn en oppfordring fra lagmannen til å legge stor vekt på erklæringene og uttalelsene fra de sakkyndige, herunder de sakkyndige uttalelsene vedrørende avføringsbeviset.

5.7 Oppsummering av avføringsbeviset under hovedforhandlingen

De opplysninger som foreligger om behandlingen av avføringsbeviset under hovedforhandlingen, kan etter dette oppsummeres slik:

- 1) De sakkyndige har forklart at avføringen på turnskoen var menneskeavføring, at det var ingen uoverensstemmelser mellom denne avføringen og avføringen på åstedet og avdøde, og at avføringen på turnskoen måtte stamme fra avdøde. De sakkyndige hadde imidlertid ikke gjort noen undersøkelser som kunne understøtte disse utsagnene.
- 2) Ingen av de sakkyndige har omtalt hårene i turnskoprøven.
- 3) De sakkyndige har feilaktig formidlet at avføringsprøvene fra lommen og fyrstikkesken inneholdt celler fra hvete.
- 4) De sakkyndige har ikke formidlet de store variasjonene av forekomst av celler fra erter mellom de enkelte prøvene.
- 5) Statsadvokat Dorenfeldt har i sin prosedyre ansett det som overveiende sannsynlig at avføringen på turnskoen stammet fra åstedet.
- 6) Forsvareren har akseptert at avføringen på turnskoen var menneskeavføring.
- 7) Lagretten må ha ansett avføringsbeviset som et bevis som med tyngde har pekt mot Torgersen.

6 Statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958

Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958 stemmer på alle punkter overens med gjengivelsene i pressen. Her uttaler han om avføringsbeviset:

”Ennå viktigere enn blodflekkene var funnet av fæces på Torgersens turnsko. Jeg viser til....De samstemte alle om at fæces fra avdøde (som hadde uttrådt under kvelningen) stemte nøyaktig overens med den fæces som ble påvist påTorgersens turnsko, hans venstre bukselomme og hans fyrstikkeske. Påtalemyndigheten presiserte at det er sjelden at man i det hele tatt får på seg menneskeavføring og at det også var påfallende at den fæces som fantes på Torgersens sko m.v. hadde stor likhet og ingen avvikelse fra avføringen på åsted og lik. Påtalemyndigheten ga derfor uttrykk for at man meget vel kunne forstå professor Henrik Printz når han uttalte at en slik overensstemmelse neppe var tilfeldig og at det etter hans oppfatning måtte konkluderes med at samtlige prøver stammet fra samme kilde, nemlig fra den drepte. Det måtte i alle fall være forsvarlig å trekke den konklusjon at det måtte være overveiende sannsynlig at fæces på Torgersens sko m.v. skrev seg fra liket.”

7 Behandlingen av avføringsbeviset ved gjenopptakelsessaken 1973-76

7.1 Ingen nye sakkyndige erklæringer

Det ble ikke innhentet nye sakkyndige utredninger av avføringsbeviset i forbindelse med gjenopptakelsessaken i 1973-1976.

7.2 Eidsivating lagmannsretts beslutning av 27. juni 1975

Avføringsbeviset er behandlet på sidene 137-151 i lagmannsrettens beslutning av 27. juni 1975. Her gjengis de sakkyndige erklæringene, kritiske merknader fra forsvareren til arbeidet fra de sakkyndige, enkelte uttalelser om alternative kilder som kom frem om dette spørsmålet under etterforskningen og den rettslige forundersøkelsen, og det som er sagt om spørsmålet i statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 19. desember 1958. Videre gjengis en uttalelse av høyesterettsadvokat Johan Hjort, datert 3. april 1959, hvor det blant annet er uttalt:

”Jeg antar at det ikke er grunnlag for å bestride at den avføring som fantes å domfeltes sko er identisk med avdødes avføring.”

Avslutningsvis uttales det:

”Spørsmålet om hvor og hvordan Torgersen har fått avføring på turnskoen, i lommen og på fyrstikkesken, har vært gjenstand for bevisførsel og prosedyre under hovedforhandlingen, og må således antas å ha vært vurdert av lagretten. Det er ikke anført noe nytt.”

Utsagnet om ”bevisførsel og prosedyre” må stamme fra dommer Jens Fagereng, som også hadde vært en av de tre fagdommerne i 1958. Avisreferatene viser at det har vært noe prosedyre om spørsmålet, i et hvert fall om avføringen på skoen. Men det kan bare ha dreid seg om fremsetting av hypoteser om hvordan denne kan ha kommet dit. Noen bevisførsel om dette spørsmålet kan det av gode grunner ikke ha vært.

7.3 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976

I kjennelsen av 31. mai 1976 uttaler Høyesteretts kjæremålsutvalg på side 13:

”Utvalget er enig med lagmannsretten når den legger til grunn at det under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken.”

Deretter avvises hypotesen om at avføringen på skoen stammer fra etterfølgende fysisk kontakt med etterforskere som hadde vært på åstedet.

Betydningen av forskjellene mellom de enkelte avføringsprøvene har ikke vært vurdert av lagmannsretten eller av Høyesteretts kjæremålsutvalg. Tvert imot synes det fortsatt å ha vært en alminnelig oppfatning at turnskopprøven stammet fra åstedet. Hårene i turnskopprøven og mangelen på hveteceller i lommeprøven og fyrstikkeskeprøven er ikke omtalt.

8 Behandlingen av avføringsbeviset i gjenopptakelsessaken 1997/2001

8.1 Ny sakkyndig uttalelse Professor dr. philos. Carl Morten Motzfeldt Laane og professor dr. philos. Klaus Høiland

Professor dr. philos. Carl Morten Motzfeldt Laane og professor dr. philos. Klaus Høiland avga 16. september 1998 en omfattende rapport i forbindelse med gjenopptakelsessaken i 1997/2001.

I redegjørelsen for avføringsbeviset uttaler de innledningsvis:

”Vedrørende de mikroskopiske undersøkelsene: De følgende vurderingene er gjort på bakgrunn av de kunnskaper og den litteratur som var tilgjengelig på drapstidspunktet og under saksbehandlingen, og behandler ikke de muligheter som forefinnes med dagens avanserte teknikker. Det er av avgjørende betydning å referere kun til kunnskapsnivået i 1958 slik at framstillingen ikke blir misvisende.”

Etter gjennomgangen av avføringsbeviset inneholder rapporten følgende hovedkonklusjon:

”Flere forhold er lite tilfredsstillende ved den vitenskapelige undersøkelsen av fæcesprøvene.

1) Et i utgangspunktet svært sparsomt materiale, økte i omfang gjennom undersøkelsens gang. Fra turnskoen kunne med nød og neppe skrapes av fæces (nr. 1). Ved seinere undersøkelser, ble det plutselig funnet mer (nr. 1b) uten at det gis noen god begrunnelse.

2) Det er betydelig sprik mellom resultatene fra siktede, spesielt turnskoens prøver nr. 1 og nr. 1b. Dette materialet ble i utgangspunktet betegnes som ”sparsomme mengder” med begrenset lokalisering. Selv om innholdet av ulike rester i fæces kan variere sterkt innen samme prøve, anser vi det allikevel som usannsynlig at variasjonen innafor så begrensede prøver som nr. 1 og nr. 1b kan være så stor.

3) Det er sprik mellom de sakkyndiges uttalelser idet Valentin Fürst i sin første undersøkelseskriver ”sparsomme planterester” og C. S. Aaser ”ikke med bestemthet” kunne påvise planterester fra nr. 1, mens førstnevnte, etter

sin tredje undersøkelse, og Ove Arbo Høeg på et enda seinere stadium påviste rikelige slike rester fra den nærstående nr. 2b.

4) Den botaniske terminologien er rotet idet betegnelsene pallisadeceller og steinceller brukes om hverandre. I Valentin Fürsts første undersøkelser omtales bare planterester e.l. For uinnvidde virker dette forvirrende og kan mistolkes dithen at det menes forskjellige ting.

5) Ved mange av undersøkelsene er enten kun prøvene fra siktede eller kun prøvene fra offeret og åstedet undersøkt, uten at det ble gjort direkte sammenlikninger.

6) Kjemisk påvisning av at det virkelig dreide seg om fæces ble bare gjort for nr. 1 fra siktedes turnsko, ikke for prøvene fra bukselomma og fyrstikkesken.

7) Identifikasjonen av mulig menneskefæces fra siktede er kun gjort ved lukteprøve.

8) En ytterligere fæcesprøve fra siktedes turnsko, nr. 2b, ble ikke fulgt opp trass at den ble beskrevet som forskjellig fra nr. 1.

9) Etter hvert som undersøkelsene skred framover, ble det lagt mer vekt på egenskaper som liknet enn egenskaper som var forskjellige. Av sistnevnte er hår og fibre, som bemerket av C. S. Aaser og Anton Skulberg. Dette ble ikke fulgt opp.

10) Vi er redd uttalelser fra en av de sakkyndige, Henrik Printz, har fått påvirke de etterfølgende undersøkelsene.

11) Fæcesprøver er følsomt og forgjengelig biologisk materiale. Uforsiktig behandling og oppbevaring kan forandre dem, de kan meget lett forurennes. Dette skjedde da også ved at én av prøvene ble ødelagt av mugg. Vi frykter at oppbevaringen har vært utilfredsstillende. Saksgangen viser mye uheldig fram- og tilbakesending av prøvene.

12) Den eneste, som etter de framlagte dokumentene, fikk studere samtlige prøver samtidig, var Ove Arbo Høeg. Han fikk dem imidlertid nesten 2 ½ måned etter at Valentin Fürst studerte dem for første gang. Mye kunne ha skjedd i dette tidsrommet.”

Laane og Høiland oppsummerte deretter slik:

”Etter vårt syn tilfredsstillende ingen av de omtalte undersøkelsene, slik de er framlagt i dokumentene (...), de krav man må stille til sakkyndig uttalelse i en alvorlig straffesak. Bevismessig synes de å være av svak verdi fordi det hefter betydelig usikkerhet vedrørende resultatene. Mulighetene for en skikkelig mikroskopisk analyse er neppe utnyttet fullgodt. Mangel på kontroller er påfallende, og inkonsistenser i rapportene er omfattende.”

8.2 Borgarting lagmannsretts kjennelse av 18. august 2000

Lagmannsretten uttaler innledningsvis på side 53 i kjennelsen at det ved politiets undersøkelser i Skippergata ble funnet avføring ”på åstedet (nærmere bestemt på i trappesatsen i 1. etasje) og på avdødes høyre lår, underskjørt og strømpestropp.” Dette er ikke korrekt. Avføringen på avdødes strømpestropp og lår kan muligens ha vært konstatert på stedet. Den er imidlertid først omtalt i rapporten fra likåpningen på

Det rettsmedisinske institutt 7. desember 1957⁴³. Avføringen på underskjørtet (skal antakelig være skjørtet, jf. foran under A) kan også muligens være konstatert på stedet, uten at dette kommer klart frem. I politibetjent Haugens åstedsrapport av 6. februar 1958⁴⁴ er avføring på avdøde ikke nevnt, i motsetning til avføringen på trappeavsatsen. Haugen nevner også at "(s)kjørtet og underkjolen var trukket opp" og at "(p)rofessor Waaler undersøkte liket før det ble flyttet". Påkledningen, herunder skjørt og underskjørt, er omtalt i obduksjonsrapporten uten at avføring er nevnt, i motsetning til hva som er sagt om strømpestroppen og låret.

For øvrig innskrenker lagmannsretten seg til å vise til at avføringsbeviset var et sentralt spørsmål under gjenopptakelsessaken i 1975, og gjengir på side 54 uttalelsen på side 13 i Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976 som er gjengitt foran under avsnitt 6.3:

"Utvalget er enig med lagmannsretten når det legger til grunn at det under hovedforhandlingen har vært gjenstand for prosedyre hvor og hvorledes domfelte har fått avføring på sin sko, i lommen og på den ene fyrstikkesken."

Men lagmannsrettens beslutning fra 1975 inneholder ikke mer om dette spørsmålet enn det utsagnet og den antakelsen som er gjengitt foran under punkt 6.2. Dette innebærer at en rekke kritiske og sentrale spørsmål vedrørende avføringsbeviset fortsatt står ubesvart.

I kjennelsen av 18. august 2000 fortsetter lagmannsretten i tilknytning til rapportene fra Laane og Høiland:

"Lagmannsretten kan ikke se at Laanes og Høilands uttalelser eller det som ellers er anført fra forsvarerne vedrørende "avføringsbeviset" kan gi grunnlag for gjenopptakelse, verken isolert sett eller sett i sammenheng med de øvrige omstendigheter i saken. Når det gjelder innvendingene mot de tidligere sakkyndiges rapporter viser retten bl a til at erklæringene er avgitt til påtalemyndigheten i forbindelse med etterforskningen, og at det under hovedforhandlingen i juni 1958 har skjedd en utfylling og presisering fra de sakkyndige i forhold til det som fremgikk av tidligere rapporter."

Det er uklart hvilken betydning lagmannsretten mener det skal ha for betydningen av innvendingene fra Laane og Høiland at de skriftlige erklæringene opprinnelig er avgitt til påtalemyndigheten.

Videre presenteres det som et argument mot å vektlegge de samme innvendingene at det under hovedforhandlingen fant sted en "utfylling og presisering" av de sakkyndiges skriftlige rapporter. For det første er dette noe vi ikke vet noe om. Utsagnet fremstår som en ren antakelse. Avisreferatene viser det motsatte. For det andre ville en slik betraktning ha vært relevant hvis det kunne legges til grunn at den

⁴³ Dok. 19, s. 1.

⁴⁴ Dok. 26, underbilag 5 s. 2.

omtalte ”utfylling og presisering” hadde bestått i en klargjøring av de momenter av usikkerhet og tvil som er konstatert i etterkant. Det har ikke skjedd. Og for det tredje må utsagnet – hvis det skal tillegges vekt – bygge på en hypotese om at de synspunktene som Laane og Høiland gjorde gjeldende i 1998, var fremme og ble vurdert og imøtegått under den angivelige ”utfylling og presisering” fra de sakkyndige under hovedforhandlingen i 1958. Det finnes imidlertid ingen spor av at noen slike betraktninger har kommet frem, og ingen spor av noen avsvemming eller nyansering under hovedforhandlingen av de sakkyndiges konklusjoner vedrørende avføringsbeviset. De har uttalt seg minst like bastant i retten som i de skriftlige erklæringene.

Uoverensstemmelsene i de sakkyndige erklæringene som er gjennomgått foran og oppsummert under punkt 3.6, er ikke omtalt i lagmannsrettens kjennelse.

Noen drøftelse av vilkårene i straffeprosessloven § 391 nr. 3 – nyhetskriteriet og egnethetskriteriet – har lagmannsretten ikke foretatt i tilknytning til avføringsbeviset. Den har heller ikke foretatt noen realitetsvurdering av avføringsbeviset eller av Laanes og Høilands rapport, verken isolert eller som element i en samlet vurdering.

Med unntak av en kortfattet avsluttende oppsummering på helt generelt nivå har lagmannsretten heller ikke drøftet straffeprosessloven § 392 andre ledd i tilknytning til avføringsbeviset – verken isolert eller som element i en samlet drøftelse.

8.3 Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 28. november 2001 (Rt-2001-1521)

Heller ikke Høyesteretts kjæremålsutvalg foretar noen realitetsvurdering av avføringsbeviset.

I Rt-2001-1521 er det uttalt på side 1551:

”Under hovedforhandlingen i 1958 var det et sentralt spørsmål i forbindelse med avføringsbeviset hvorledes avføringen var kommet på Torgersens sko, i hans lomme og på fyrstikkesken.”

Denne uttalelsen er en tilnærmet avskrift av kjennelsen av 31. mai 1976, jf. ovenfor under punkt 6.3. At dette var et sentralt spørsmål i 1958, fremstår imidlertid som ren gjetting. Det er ikke opplyst noe om hvilke holdepunkter man hadde for en slik uttalelse.

Konklusjonen er slik:

”Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på

grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende. Utvalget kan heller ikke se at det er anført noe som svekker verdien av avføringsbeviset.”

Straffeprosessloven § 392 andre ledd er i det hele tatt ikke omtalt i tilknytning til avføringsbeviset. Synspunktene foran under punkt 8.2 om angivelig utfylling og presisering under hovedforhandlingen får også tilsvarende gyldighet for behandlingen i kjæremålsutvalget.

9 Gjenopptakelsessaken 2004/2006

9.1 Nye sakkyndige uttalelser

9.1.1 Professor dr. philos. Ragnar Bye og professor dr. med. Trond Eskeland

Ved gjenopptakelseskommisjonens behandling i 2004-2006 forelå en rekke nye sakkyndige uttalelser vedrørende avføringsbeviset fra professor dr. philos. Ragnar Bye og professor dr. med. Trond Eskeland.

Bye og Eskeland har gitt følgende sammendrag av disse uttalelsene i en oppsummering av 24. juni 2004:

”Oppsummeringen gjennomgår de dokumenter som viser at undersøkelsene som ble gjort fra desember 1957 til mars 1958 feilaktig knyttet Torgersen til avdøde/åstedet med grunnlag i en overfladisk likhet mellom prøvene fra Torgersen og prøvene fra avdøde/åstedet. Likheten besto i at avføringsprøvene hadde et rikt innhold av planterester.

Denne likhet oppsto januar-mars 1958 fordi prøvene fra Torgersen ble manipulert. Det kom ny avføring på steder hvor det før ikke hadde vært avføring, og prøver som var oppbrukt, oppsto på nytt og med nytt innhold.

I desember 1957 var det en klar ulikhet mellom prøvene fra Torgersen og prøvene fra avdøde/åstedet, men denne ulikheten ble det helt sett bort fra. Undersøkelsene i desember 1957 viste at det var lite eller ingen planterester i avføringsprøvene fra Torgersen, mens avføringsprøvene fra avdøde/åstedet hadde rikelig med planterester. En av prøvene fra Torgersen inneholdt hår, som tyder på at prøven var fra dyr. Dyr har alltid hår i avføringen fordi de slikker pelsen. Det ble ikke funnet hår i prøvene fra avdøde/åstedet, noe som tyder på at disse prøvene var fra menneske.”

Bye og Eskeland mener også at det har foregått manipulering av avføringsprøvene. Dette har jeg i min gjennomgang ikke tatt stilling til. Jeg har analysert de sakkyndiges uttalelser slik som de foreligger. Det er imidlertid mange ting i de sakkyndiges rapporter som kan virke påfallende. For å nevne et eksempel: Prøve 1 inneholdt svært lite planterester, men hår. Først skapte materialet av fra turnskoen - fra hælens

ytterside. Prøvematerialet var meget sparsomt og man skulle tro at Først derfor skrapte av det som fantes. Da Først fikk turnskoene i retur fra politiet én måned senere kunne han likevel skrape av nytt materiale fra samme sted på turnskoene. Denne prøven (prøve 1b) inneholdt rikelig med planterester og ingen hår.

9.1.2 Professor dr. philos. Per Brandtzæg

Under høringen som kommisjonen avholdt 30. mars 2006 avga professor Per Brandtzæg muntlig forklaring. Denne er gjengitt på sidene 197-205 i kommisjonens avgjørelse.

Kommisjonen gir på side 204-205 følgende oppsummering av Brandtzægs redegjørelse:

”Professor Brandtzæg oppsummerte med at det er fem udokumenterte påstander om avføringsbeviset:

- *Åstedet og liket var tilsølt med avføring som ble antatt å stamme fra offeret, uten at rettsmedisineren ved granskingen anga noen holdepunkter for dette.*
- *Politiet mente at det var tiltalte som hadde flyttet det tilsølte liket fra trappeavsatsen og ned i kjelleren. Til tross for dette var dressen, som Torgersen skulle ha brukt da drapet fant sted, helt uten spor av avføring da den senere ble beslaglagt av politiet.*
- *Av alle prøver hentet fra åstedet, liket og fra antrekk nr. 2, ble det kun funnet en liten flekk som ble påvist å være avføring.*
- *Alle prøvene ble antatt å være fra menneske, men det ble aldri dokumentert at de kom fra menneske, de kunne like gjerne komme fra et dyr. Dette kunne ha blitt dokumentert.*
- *Noen av de såkalte avføringsprøvene fra offer og tiltalte hadde visse fellestrekk, jf. planterestene, men dette ble feiltolket av de sakkyndige som høyst sannsynlig identitet mellom prøvene, og at de kom fra samme kilde. Man ser bort fra tilfeldigheter i funn, og dette er et brudd på den viteskapelige tilnærmingen.*

Professor Brandtzæg konkluderte:

- *Undersøkelsene av det såkalte avføringsbeviset er en serie av uprofesjonelle øvelser som bryter mange av de mest grunnleggende prinsipper ved naturvitenskapelige analyser.*
- *Tilgjengelig metodologi ble ikke benyttet for å kunne bekrefte eller avkrefte om den eneste dokumenterte avføringsprøven fra tiltalte virkelig stammet fra menneske, og Brandtzæg viser til at dette kunne ha vært gjort i Gøteborg i 1957.*
- *Det finnes absolutt ikke noe grunnlag for å hevde at antatt avføring fra åstedet/offeret og spor funnet på tiltalte kan knytte Torgersen til drapet. Brandtzæg understreker at han er veldig klar på dette punktet, ut fra sitt vitenskapelige ståsted.*
- *Avføringsbeviset er helt uten bevisverdi, og representerer et klassisk eksempel på hvordan sakkyndighetsarbeid som ser bort fra*

tilfeldigheter i funn, kan føre svært galt av sted og overkjøre sunn fornuft. Brandtzæg understreker at vitenskapsmenn ikke utelukkende kan bruke tall og P-verdi, men at de også må bruke sunn fornuft.

9.1.3 Den rettsmedisinske kommisjon

Den rettsmedisinske kommisjon avga uttalelse om avføringsbeviset 6. desember 2004. Av denne uttalelsen fremgår blant annet følgende::

”I denne saken engasjerte politiet flere sakkyndige for å bistå med undersøkelser av biologiske spor sikret fra siktede og fra den døde/åstedet. Hensikten var å finne ut om de spor man hadde sett på siktetes sko samt noen andre spor fra siktede var avføring, eventuelt om den var fra menneske, og om den i så fall kunne komme fra samme kilde som den antatte avføring funnet på den døde/åstedet. Dette var – og er – en uvanlig problemstilling innen etterforskning i drapssaker, og man hadde ingen etablert instans som hadde forensisk (rettsbiologisk) erfaring for oppdraget.

...felles for alle er antakelig at de aldri har hatt lignende oppdrag. Ingen hadde erfaring med å ”artsbestemme” avføring, ingen hadde antakelig erfaring engang med å identifisere et spor som avføring. Det er tvilsomt om noen av dem noen gang hadde sammenlignet avføringsprøver i den hensikt å avgjøre om de kunne stamme fra samme eller ulik kilde. Det var neppe tilgjengelig noen skikkelig metodebeskrivelse for slike sammenligninger engang i rettsmedisinske lærebøker (det er det knapt i dag heller). Og det verken fantes eller finnes gode kilder med informasjon til hvilken grad av individuell variasjon det er mellom ulike avførings”prøver”. I dag ville man hatt en viss sjanse til ved hjelp av DNA-markører å identifisere ”kilden”, men alt i alt ville oppdraget også nå ha bydd på betydelige utfordringer.

Kommisjonen mener at den vekt de ”felles” planterester i seg selv kan sies å tale for at prøvene har samme kilde, vil være en funksjon av den hyppigheten slike planterester forekommer med i avføring fra kilder det kan være relevant å sammenligne med. Rent umiddelbart ville man anta at erter ikke var noe uvanlig innslag i kosten og at den identifiserende vekt av funnet ikke kan bli stor.

De sakkyndige synes også å ha vært slått av en likhet i det relative mengdeforholdet for de karakteristiske planterestene. Det kan være grunn til å minne om at noen av prøvene viste betydelig ulikhet i denne sammenheng. Den beskrevne likhet må således sees i relasjon til at den har de sakkyndige åpenbart lett spesielt etter. Dette vil måtte svekke den statistiske vekten man kan tillegge likheten.”

9.2 Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse 8. desember 2006

I avgjørelsen av 8. desember 2006 har kommisjonen delt opp behandlingen av avføringsbeviset i særskilte drøftelser etter straffeprosessloven § 391 nr. 3 og § 392 andre ledd.

9.2.1 Straffeprosessloven § 391 nr. 3

I forhold til straffeprosessloven § 391 nr. 3 oppsummerer kommisjonen på side 214-215 med en henvisning til følgende uttalelse fra Høyesteretts kjæremålsutvalg:

”Kjæremålsutvalget bemerker at det ikke er anført noe i forbindelse med avføringsbeviset som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter § 391 nr. 3. Det dreier seg utelukkende om nye vurderinger av beviset på grunnlag av de sakkyndiges uttalelser, og vurderinger av de sakkyndiges arbeid, som hevdes å være lite tilfredsstillende.”

Kommisjonen fortsetter:

”Kommisjonen slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse, og kan heller ikke se at det er fremkommet noe nytt etter 2001 som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis etter at kjæremålsutvalget avsa sin kjennelse. De nye rapportene som foreligger ved domfeltes begjæring i 2005, herunder uttalelsen fra DRK og uttalelsen fra professor Brandtzæg, representerer kun en vurdering og evaluering av arbeidet og erklæringene til de sakkyndige i 1958, som ikke under noen omstendigheter synes å være egnet til å føre til frifinnelse.”

Kommisjonen presiserer ikke at det er tilstrekkelig med en rimelig mulighet. Den formulering som er benyttet – ”slutter seg til kjæremålsutvalgets uttalelse” – etterlater også tvil om hvorvidt det er foretatt en samlet vurdering av alt materiale som er brakt frem i tilknytning til avføringsbeviset. Og presisjonssvikten fortsetter. Kommisjonen uttaler i første punktum at det ikke er fremkommet noe som kan anses som nye omstendigheter eller nye bevis, mens andre punktum, hvor det er egnethetskriteriet som gjengis, nødvendigvis må forutsette at det aktuelle materialet har vært akseptert som nye bevis allikevel. Noen nærmere analyse av hvorvidt det omtalte materialet kan anses som nye omstendigheter eller bevis, er ikke i noe fall gjort.

9.2.2 Straffeprosessloven § 392 andre ledd

I drøftelsen av § 392 andre ledd gir kommisjonen på side 215 uttrykk for at de sakkyndige konstaterer i ulik grad at det var likhet mellom de aktuelle prøvene. Printz' rapport av 4. februar 1958⁴⁵, hvor han gir uttrykk for ”absolutt sikkerhet” og ”full overensstemmelse” er imidlertid ikke nevnt. Det samme gjelder utsagnene om likhet som kom frem under hovedforhandlingen. På side 216 uttales det:

”Kommisjonen bemerker i denne sammenheng at det av avisreferater fra hovedforhandlingen fremgår at de sakkyndige avga forklaring og svarte på

⁴⁵ Dok. 27, underbilag 9.

spørsmål under hovedforhandlingen. Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Av avisreferatene fremgår ikke noe om at andre sakkyndige enn Strøm og Mork har fått spørsmål under hovedforhandlingen, i et hvert fall ikke spørsmål som kan oppfattes som kritiske. Noen opplysninger som kan vise at konklusjonene til de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset er blitt svekket eller nyansert under hovedforhandlingen, kan som nevnt ikke sees.

Og utsagnet om hva de sakkyndige måtte antas å være kjent med, er ikke vellykket. Det er ikke spørsmål om de sakkyndiges generelle viten, men om hvordan de har anvendt denne generelle kunnskapen, og – først og fremst – hva som har vært formidlet til lagretten. At de omtalte kunnskapene om hår i avføring fra dyr har vært formidlet til lagretten, er det ingen grunn til å anta. Gjengivelsen i dagspressen av forklaringene fra disse sakkyndige viser det motsatte.

Kommisjonens uttalelse må også forstås slik at den er enig i både at pelsdyr som slikker pelsen, får hår i avføringen, at hunder ble foret med middagsrester og at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet. Men hvilken betydning denne kunnskapen skal tillegges, herunder hvilken betydning det skal tillegges at den ikke er formidlet til lagretten, er det ikke reflektert over. Det samme gjelder det forhold at det bare var i den opprinnelige turnskoprøven (prøve 1) at det ble funnet hår. Kommisjonen skulle selv ha konstatert både denne uoverensstemmelsen og det forhold at det ikke var hveteceller i lommeprøven og fyrstikkeskeprøven, og tatt stilling til betydningen av disse uoverensstemmelsene. Når dette ikke er gjort, dreier det seg en klar forsømmelse av utredningsplikten etter straffeprosessloven § 398 første ledd.

Kommisjonen uttaler side 211:

”Det sentrale spørsmålet er om avføringen på domfelte og avføringen på åsted/offre stammet fra samme kilde, ikke om den stammet fra menneske eller dyr, eller for så vidt fra avdøde.”

Dette er så langt det rekker et korrekt utsagn, selv om det er vanskelig å forstå hvorfor kommisjonen åpner for muligheten av at alle avføringsprøvene kan stamme fra dyr.

I det følgende avsnitt 8.3.8.4 (side 211-214), kalt ”Stammet prøvene fra siktede og åstedet/avdøde fra samme kilde” tar kommisjonen ikke standpunkt til det spørsmålet den selv stiller, men gjengir bare uttalelsene fra de sakkyndige i 1958 og fra Den rettsmedisinske kommisjon. Uttalelsen fra DRK vurderes ikke i realiteten.

På side 217-218 omtaler kommisjonen ”bevisbildet omkring avføringsbeviset” i tilknytning til § 392 andre ledd . Det som sies her har jeg kommentert på sidene 99-102 i min analyse av saken, datert 8. mai 2014.

I det følgende gjengis dette avsnittet i kommisjonens avgjørelse og mine kommentarer til de enkelte elementene i begrunnelsen. Den løpende nummereringen av enkeltelementene i kommisjonens begrunnelse har jeg satt inn.

Kommisjonens begrunnelse er slik:

”Kommisjonen vil igjen understreke at det trolig (1) er det samlede bevisbildet som har vært avgjørende for lagretten,...Hvorvidt, og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset er det ingen opplysninger om. (2) For så vidt gjelder bevisbildet omkring avføringsbeviset, vil kommisjonen kort nevne at Rigmor Johnsen ble drept ved kvelning. (3) Det ble funnet avføring på avdødes høyre lår, underskjørt og strømpestropp. (4) Avføringen på trappeavsatsen synes å ha vært tråkket utover. (5) Domfelte ble pågrepet i rimelig nærhet av drapsstedet en halv time før brannvesenet fikk melding om brannen i Skippergata 6b. (6) Det ble funnet spor på domfeltes turnsko som viste seg å være avføring. Det ble også funnet avføring i bukselommen til domfelte og det ble funnet avføring på en fyrstikkeske han hadde i lommen. De sakkyndige bruker blant annet betegnelser som ”likhet” og ”full overensstemmelse” om funnene. (7) I tillegg bemerkes at domfelte ikke røykte og at liket var forsøkt påtent. På brannstedet ble det funnet 11 avrevne fyrstikker, og i fyrstikkesken med avføring oppgir Printz at det manglet 15-20 fyrstikker. (8) Under den rettslige forundersøkelsen forklarte politioverkonstabel Kurland at domfelte, da han ble innbrakt til Møllergaten 19, skyllet ansiktet og hendene med vann i drikkefontene før han ble inkvirert. Politikonstabel Haugstad forklarte at domfelte, etter inkvireringen gikk direkte bort til en utslagsvask og vasket hendene og ansiktet. Han syntes vaskingen varte lenge og ble til slutt utålmodig. Kurland og Haugstad forklarte seg som vitner under hovedforhandlingen. (9)

...

Det er dette bevisbildet omkring avføringsbeviset, som har vært en del av det samlede bevisbildet, som har ligget til grunn for lagrettens avgjørelse av skyldspørsmålet. (10) Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.”

I det følgende gjengis kommentarene fra min analyse til denne oppsummeringen:

”Hensikten med denne oppsummeringen, som åpenbart har hatt til hensikt å redusere den relative vekten av avføringsbeviset, må nødvendigvis ha vært å peke på beviser som kommisjonen mener eller antar at lagretten har vektlagt i Torgersens disfavør.

Oppsummeringen foranlediger følgende kommentarer:

(1) Det er uklart hva kommisjonen mener med forbeholdet "trolig". Hvis lagretten har gjort jobben sin, har de selvfølgelig vurdert det samlede bevisbildet og i den forbindelse tillagt hvert enkelt beviselement den vekt som presentasjonen av beviset har gitt grunnlag for. Hvis kommisjonen skulle mene at det ikke kan ses bort fra at lagretten ikke har vurdert det samlede bevisbildet – noe som er en språklig konsekvens av den uttrykksmåte som er valgt – skulle jo dette umiddelbart ha ført til gjenopptakelse etter strpl. §392 andre ledd.

(2) Dette kan vanskelig ses som annet enn en ny undervurdering av lagretten. Selvefølgelig har den lagt stor vekt på avføringsbeviset, på samme måte som på de sakkyndige uttalelsene om de øvrige tekniske bevis. På samme måte som for moment (4) under tannbittbeviset er dette utsagnet verdiløst så lenge det ikke klargjøres hvilke beviselementer kommisjonen mener lagretten kan ha lagt vekt på. Det er vanskelig å se hvorledes de sakkyndige vedrørende avføringsbeviset kan ha blitt oppfattet på annen måte enn at deres klare oppfatning var at avføringen på Torgersens sko stammet fra Rigmor Johnsen. Printz var den tydeligste. At også de sakkyndige uttalelser vedrørende dette beviset er blitt tillagt vekt i Torgersens disfavør kan ikke være tvilsomt. At skråsikkerheten hos disse sakkyndige har vært noe mindre enn hos Strøm og Wærhaug, kan ikke gi grunnlag for noen annen vurdering.

(3), (4) og (5) Dette er uomtvistede opplysninger. Men kommisjonen kan umulig mene at det her dreier seg om beviselementer som har vært tillagt vekt i Torgersens disfavør.

(6) Torgersen ble pågrepet ca. 400 meter i luftlinje fra åstedet. Dette gjør det ikke mer sannsynlig at han var drapsmannen enn en hvilken som helst annen person innen samme avstand fra åstedet, dvs. på et samlet område på i overkant av en halv kvadratkilometer.

(7) Her motsier kommisjonen seg selv. Ovenfor har den uttalt at det er uvisst hvorvidt og i hvilken grad lagretten har lagt vekt på avføringsbeviset. Men allikevel argumenteres det med de sakkyndiges konklusjoner om "likhet" og "full overensstemmelse" som en del av det samlede bevisbildet, og da må kommisjonen nødvendigvis mene at det er lagt vekt på avføringsbeviset allikevel.

(8) Det er uklart hva fyrstikkene har med avføringsbeviset å gjøre. Og det er ikke riktig at det ble funnet 11 avrevne fyrstikker. Printz opplyser i sin rapport av 24. februar 1958⁴⁶ at "av disse var 4 ikke antent men mesteparten av satshodet var løst opp unntatt en hvor satsen var brent bort uten at fyrstikken var blitt antent".

De fire omtalte fyrstikkene må jo da ha ligget i det fuktige miljøet i kjelleren så lenge at satsen er blitt oppløst. Det er lite sannsynlig at de har hatt noe med påtenningen av bålet å gjøre.

Printz skriver videre:

⁴⁶ Dok. 27, underbilag 11, s. 2.

”Videre fantes i denne prøve 3 fyrstikker hvorav det var brennt bort henved 1 cm. Og endelig 4 ganske korte som var brennt helt ned til stumper på 1 ½ - 2 cms lengde; disse er med andre ord brennt så langt ned som det er mulig å holde i en brennende fyrstikk og det ligger nær å tenke at de har vært brukt til å lyse opp med. ”

Kommisjonen har ikke reflektert over hvorledes disse fyrstikkene kan ha vært benyttet, under forutsetning av at Torgersen var drapsmannen. Det var ikke fyrstikker i Torgersens brunstripete dress. Andre lyskilder har han ikke hatt. Om Printz’ hypotese om at de nedbrente fyrstikkene har vært benyttet til å lyse med, skulle være riktig, må fyrstikkene med andre ord ha vært benyttet som lyskilde når han i følge politiets teori kom tilbake for å tenne på. Men dette forutsetter igjen at plasseringen av liket og oppstablingen av bålet har skjedd i stummende mørke. Dette er i seg selv aldeles usannsynlig. Og – dersom gjerningsmannen har klart det – hvilket behov kan han da ha hatt for å lyse opp ved bruk av fyrstikker når han kom tilbake?

Dette er åpenbare svakheter ved politiets teori i tilknytning til fyrstikkene. Det hadde vært grunn til å vente at kommisjonen kommenterte betydningen av dem nærmere når den først nevnte dem som en del av det bevisbildet i tilknytning til avføringsbeviset som ble presentert for lagretten, og som kommisjonen åpenbart mener at lagretten har lagt vekt på. Egentlig er dette et bevisement i Torgersens favør.

(9) Det er ikke en gang antydning hvilken betydning dette forholdet skal ha som bevisement. Det som ligger under, er selvfølgelig en teori om behovet for å forvise seg om at det ikke var spor av blod eller avføring på hendene. Da burde det vært sagt i klartekst. Og hvorfor vasker han da ansiktet? Han måtte jo vite at det ikke i noe fall var blod eller avføring der. Og det er jo rimelig å anta at han hadde vasket hendene mens han var hjemme, hvis det hadde vært behov for det? Likeledes kan det være mange grunner til at en prøveløslatt som blir innbrakt for et sykkeltyveri han ikke har begått, har behov for å vaske seg. Svette på hendene og i ansiktet er en mest nærliggende forklaring.

(10) Kommisjonen kommenterer bare deler av ”bevisbildet omkring avføringsbeviset”. Momenter i Torgersens favør er konsekvent utelatt. Jeg nevner

- (a) Aasers luktprøve, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.3. Svakheterne ved denne er ikke nevnt eller kommentert.*
- (b) Hårene i avføringsprøvene, jf. nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens eneste uttalelse om dette problemet på side 210 om at ”det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.” Kommisjonen har altså uten videre akseptert Aasers konklusjon på basis av den tvilsomme luktprøven, uten å problematisere betydningen av disse hårene. At Rigmors arbeidsgiver har servert henne ertesuppe med hår i, kan det ses bort fra. Det viseres til merknadene nedenfor under punkt 7.5.2.4. Kommisjonens antagelse er verdiløs. Og det avgjørende er som nevnt foran, ikke hva Aaser har vært klar*

- over, men hva som har vært formidlet til lagretten, og hvilken betydning dette forholdet har i dag.
- (c) *Betydningen av erter som del av kostholdet. Heller ikke dette er problematisert eller drøftet av kommisjonen. Det sies bare side 216 at "det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet." Merknadene her er de samme som under (b). Det avgjørende er ikke hva de sakkyndige var kjent med, men hva som har vært formidlet til lagretten.*
- (d) *Manglende forklaring på hvordan avføring fra avdøde kan ha kommet på fyrstikkesken og i/ved Torgersens lomme.*

Kommisjonens stillingtagen er altså at den uten motforestillinger bygger på de sakkyndiges vurderinger fra 1958 og ikke drøfter eller vurderer de vektige innvendinger som har kommet mot disse erklæringene. Det er ikke tatt hensyn til lovforarbeidenes åpning for gjenopptakelse på grunnlag av en ny vurdering av bevisskjeden. Begrunnelsen lider av store svakheter.

Hvilken vekt avføringsbeviset skal tillegges i dag, kommenterer kommisjonen heller ikke, ut over følgende utsagn side 218:

"Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig."

De iøynefallende svakhetene ved kommisjonens begrunnelse fremgår klart av denne gjennomgangen.

Kommisjonen uttaler avslutningsvis på side 218 under gjennomgangen av avføringsbeviset:

"Etter kommisjonens vurdering foreligger det ikke særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig."

Her gjentar og bekrefter kommisjonen den gjennomgående feilen som hefter ved hele avgjørelsen. Ved vurderingen etter straffeprosessloven § 392 andre ledd dreier det seg ikke om en isolert vurdering av avføringsbeviset, men om en samlet vurdering av hele bevisbildet slik det fremstår i dag, og hvor hvert enkelt beviselement inklusive avføringsbeviset blir tillagt den vekt det rettelig skal ha.

10 **Gjenåpningssaken i 2008/2010**

10.1 **Ingen nye sakkyndige uttalelser**

Det ble ikke presentert nye sakkyndige utredninger vedrørende avføringsbeviset i forbindelse med gjenåpningssaken i 2008/2010.

10.2 **Gjenopptakelseskommisjonens begrunnelse**

I beslutningen av 30. september 2010 gjengir kommisjonen på side 24-26 det som er sagt på side 217 flg. i avgjørelsen fra 2006. Deretter uttales det:

”Kommisjonen er enig i og slutter seg til denne vurderingen, og kan ikke se at det er noe i domfeltes anførsler som tilsier en annen vurdering av avføringsbeviset i dag. Det fremsettes ingen opplysninger som ikke var kjent for kommisjonen i 2006.”

11 **Nærmere vurdering av avføringsbeviset**

Hvis avføringsbeviset skal tillegges vekt i Torgersens disfavør, må følgende kumulative vilkår være oppfylt:

- (1) Det var menneskeavføring på Torgersens sko.
- (2) Det er ekskluderende identitet mellom avføringen fra Rigmor Johnsen og åstedet på den ene side og avføringen på Torgersens sko samt lommefragmentet og fyrstikkeskefragmentet på den annen side.
- (3) Torgersen må som hypotetisk drapsmann på en forklarlig måte ha fått avføring fra liket på skoen, i lommen og på fyrstikkesken i forbindelse med returen til Skippergata 6 b for å tenne på bålet.
- (4) Det foreligger ikke alternative kilder til turnskoprøven, fyrstikkeskefragmentet og lommefragmentet.

Disse vilkårene vil bli nærmere behandlet i det følgende.

11.1 Turnskoprøven

11.1.1 Er turnskoprøven menneskeavføring?

11.1.1.1 Betydningen av Aasers luktprøve

Det vises til gjennomgangen foran under punkt 4.2 og følgende beskrivelse, som også er gjengitt der, av det arbeidet Aaser gjorde på oppdrag fra politiet 11. desember 1957.

”Felningsreaksjonen av prøvene: nr. 16, 17, 18 og 19 med hundeavføring som kontroll var helt negative. Etter dette utfall var det ingen grund til å foreta prøven med det sparsomme materiale fra turnskoen. Da disse prøver ikke ga noe resultat ble prøve nr. 1 (jf. K.L. prøve nr. 8) oppslemmet i noen få dråper destillert vann. Det fremkom da en ganske tydelig lukt av avføring fra menneske. Til sammenligning ble 3 prøver av hundeavføring (av forskjellig alder og mengde) oppslemmet i vann. Fra disse fremkom en lukt som etter mitt skjønn avvek fra lukten av den prøve som er funnet på siktedes turnsko. Etter dette anser jeg det som sannsynlig at prøven som er funnet på siktedes turnsko stammer fra menneske.”

Når det gjelder den nærmere vurderingen av Aasers luktprøve vises også til punkt 4.2. foran, hvor det konkluderes med at luktprøven er verdiløs. Og uansett er luktprøven uten relevans for noen av de andre prøvene enn prøve 1, som er den eneste han har luktet på.

11.1.1.2 Andre uttalelser om menneske eller hund som kilde

I forbindelse med spørsmålet om avføringen stammet fra menneske eller hund viser kommisjonen på side 216 til følgende uttalelse i lagmannsrettens kjennelse av 18. august 2000, som kjæremålsutvalget sluttet seg til i Rt-2001-1521:

”De tidligere sakkyndiges arbeid var ikke ment som vitenskapelige verk, men som et arbeid utført av fagpersoner under etterforskning og primært med henblikk på påtalemyndighetens avgjørelse av tiltalespørsmålet. Oppgaven i forhold til politietterforskningen var først og fremst å gjennomgå beslaglagt materiale samt å gjøre sammenligninger mellom ulike funn på stedet og funn knyttet opp mot siktede. Under den senere behandling for retten, herunder under de sakkyndiges muntlige redegjørelser under hovedforhandlingen, vil det normalt bli utdypninger, korreksjoner m.v. i forhold til det som er skrevet under etterforskningen. Dette skjedde også i denne saken. Konklusjoner om bevisverdien av funnene i forhold til den totale bevisføring lå naturligvis utenfor de sakkyndiges mandat.”

Om antakelsene om ”utdypninger, korreksjoner m.v. i forhold til det som er skrevet under etterforskningen” vises til det som er sagt foran under punkt 9.2.2 foran. Utsagnet om at ”(d)ette skjedde også i denne i denne saken” er det ikke belegg for.

Foreliggende opplysninger inneholder ikke spor av nyansering eller korreksjoner fra de sakkyndige som har uttalt seg om avføringsbeviset. Tvert imot må det legges til grunn at de – først og fremst Printz – uttalte seg med minst like stor sikkerhet i retten som i de skriftlige erklæringene.

Det er nærliggende å holde disse uttalelsene fra lagmannsretten opp mot det Den rettsmedisinske kommisjon uttaler om de sakkyndiges arbeid med avføringsprøvene, og som er gjengitt under punkt 9.1.3 foran:

”...felles for alle er antakelig at aldri har hatt lignende oppdrag. Ingen hadde erfaring med å ”artsbestemme” avføring, ingen hadde antakelig erfaring engang med å identifisere et spor som avføring. Det er tvilsomt om noen av dem noen gang hadde sammenlignet avføringsprøver i den hensikt å avgjøre om de kunne stamme fra samme eller ulik kilde. Det var neppe tilgjengelig noen skikkelig metodebeskrivelse for slike sammenligninger engang i rettsmedisinske lærebøker (det er det knapt i dag heller). Og det verken fantes eller finnes gode kilder med informasjon til hvilken grad av individuell variasjon det er mellom ulike avførings”prøver”. I dag ville man hatt en viss sjanse til ved hjelp av DNA-markører å identifisere ”kilden”, men alt i alt ville oppdraget også nå ha bydd på betydelige utfordringer.”

Denne uttalelsen er verken referert eller omtalt under kommisjonens merknader til avføringsbeviset (side 205 flg.).

At avføringen har vært menneskeavføring, har også vært akseptert av høyesterettsadvokat Johan Hjort, som bisto Torgersen i en periode i 1959, jf. uttalelsen som er gjengitt foran under punkt 7.2:

”Jeg antar at det ikke er grunnlag for å bestride at den avføring som fantes på domfeltes sko er identisk med avdødes avføring. Dermed er det dog ikke gitt at han har fått den på seg på åstedet.”

Borgarting lagmannsrett har i kjennelsen av 18. august 2000 vist til en uttalelse av 23. februar 2000 fra professor dr. agric. Ola M. Heide, hvor det blant annet er uttalt:

”Jeg finner at det med stor sikkerhet er fastslått at avføringsprøvene er fæces av menneske og ikke av hund. Dette underbygges i høy grad av det store innhold av vegetabiliske matrester (planteceller) i fæces-prøvene.”

Det er uvisst hvilken vekt lagmannsretten har lagt på dette utsagnet. Det er ikke fulgt opp i Høyesteretts kjæremålsutvalg eller i avgjørelsene fra Gjenopptakelseskommisjonen. Det er forståelig, da utsagnet uansett er uten verdi. For det første presenterer Heide en begrunnelse som ikke har vært benyttet av noen av de opprinnelige sakkyndige. For det annet utelukker han fullstendig forekomsten av vegetabiliske matrester i hundeavføring, noe som bare kan skyldes kunnskapsmangel om hvorledes hunder ble foret på 1950-tallet.

Oppsummeringsvis kan det konstateres at det sakkyndige arbeid som er utført i tilknytning til analyse av avføringsbeviset, både i forbindelse med hovedforhandlingen i 1958 og senere, i seg selv ikke gir grunnlag for å konstatere om avføringen på Torgersens turnsko stammet fra menneske eller dyr.

11.1.1.3 Betydningen av forekomsten av celler fra erter og hvete

Neste spørsmål blir da om forekomsten av celler fra erter og hvete i seg selv taler mot alternativet avføring fra hund, slik at dette alternativet kan elimineres på dette grunnlaget.

Den rettsmedisinske kommisjon sier om dette:

”Kommisjonen mener at den vekt de ”felles” planterester i seg selv kan sies å tale for at prøvene har samme kilde, vil være en funksjon av den hyppigheten slike planterester forekommer med i avføring fra kilder det kan være relevant å sammenligne med. Rent umiddelbart vil man anta at erter ikke var noe uvanlig innslag i kosten og at den identifiserende vekt av funnet ikke kan bli stor.”⁴⁷

Spørsmålet er ikke kommentert av Høyesteretts kjæremålsutvalg i 2001. Det er heller ikke vurdert av kommisjonen i 2006, med unntak av følgende uttalelse side 216:

”Det må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen, at hunder spiste middagsrester, og at erter og hvete var en vanlig del av kosten på 50-tallet.”

Her gjør kommisjonen samme feil som ved uttalelsen om Aasers kunnskap. Disse sakkyndige (Printz, Fürst og Arbo Høeg) har hatt til oppgave å vurdere hvorvidt det var likhet mellom prøvene. Å vurdere alternative kilder til avføringen i turnskoprøven har ligget utenfor deres mandat. Den omtalte kunnskapen har de sikkert hatt. Men dette har ikke gitt dem noen foranledning til å vurdere alternative kilder. Ingen av dem har i det hele tatt berørt problemstillingen. Som det fremgår av referatene fra prosedyren har alternativet avføring fra hund – herunder sannsynligheten for at avføring fra hund inneholdt celler fra erter og hvete – ikke vært forelagt som problemstilling for lagretten.

Som det fremgår av sitatet foran, har gjenopptakelseskommisjonen vært enig i at erter og hvete var en vanlig del av kostholdet på 1950-tallet, og at hunder spiste middagsrester. Selvfølgelig ble hunder også foret med brød og brødrester, antakelig atskillig hyppigere enn med middagsrester som inneholdt erter. Hvetecellene i de prøvene hvor slike celler er påvist, gjør det i et hvert fall ikke mindre sannsynlig at de stammer fra hund. Og forekomsten av erter utelukker i seg selv selvfølgelig heller

⁴⁷ Jf. punkt 9.1.3 foran.

ikke at det foreligger rimelig tvil om hvorvidt prøvene stammer fra menneske eller hund.

Når det i utgangspunktet må aksepteres som sannsynlig at turnskoprøven (prøve 1) besto av hundeavføring, jf. nedenfor under punkt 11.5.1, rokker det derfor ikke ved denne sannsynligheten at den inneholdt celler fra erter og hvete.

11.1.1.4 Var det identitet mellom turnskoprøven og prøvene fra åstedet og avdøde?

Et forhold som er blitt viet oppsiktsvekkende liten oppmerksomhet i forhold til den sentrale betydning det åpenbart har, er at det ble funnet hår i avføringen på turnskoen, men ikke i noen av de andre prøvene. Det vises til gjennomgangen foran under avsnitt 4.2.

Kommisjonen uttaler side 210:

”Det bemerkes likevel at Aasers oppdrag gikk ut på å avklare om avføringen på skoen stammet fra dyr eller menneske, han påviste at det i prøven var ”noen få små hår” som han ikke kunne identifisere, og det må antas at Aaser var klar over at dyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen.”

Side 216 gjentas at ”(d)et må videre antas at de sakkyndige var kjent med at pelsdyr som slikket pelsen kunne få hår i avføringen,...

Det er sikkert riktig at Aaser har hatt slik kunnskap som kommisjonen peker på. Men det avgjørende er ikke hvilken kunnskap han har hatt eller ikke har hatt. Avgjørende er hva som har vært formidlet til lagretten. Hvis det hadde vært kommunisert synspunkter på betydningen av hårene i turnskoprøven i motsetning til de øvrige prøvene, holdt opp mot fremgangsmåten ved og betydningen av den subjektive og verdiløse lukteprøven, hadde lagretten fått mulighet til å kunne vurdere dette spørsmålet på en ordentlig måte. Men hvis han har nøydt seg med konklusjonen på grunnlag av luktpøven, noe han åpenbart har gjort, har lagretten blitt forhindret fra å foreta en avveining som de skulle hatt mulighet til å foreta.

Ut over utsagnene om hva de sakkyndige må ha visst, er betydningen av hårene i turnskoprøven ikke kommentert i noen av de foreliggende avgjørelsene, til tross for at spørsmålet har vært tatt opp av Brandtzæg under kommisjonens høring (kommisjonen side 201). Det springende spørsmålet er nødvendigvis hvor hårene kommer fra, hvis de ikke kommer fra et dyr? Om det er identitet mellom avføringsprøvene, må hårene nødvendigvis stamme fra Rigmor Johnsen's avføring. Da må hun like nødvendigvis også ha fått i seg disse hårene i mat hun har spist. Og da må det stilles spørsmål om sannsynligheten ved at dette kan ha skjedd. Ved identitet måtte hårene i avføringen i likhet med ertecellene nødvendigvis stamme fra ertesuppen som Rigmor Johnsen hadde spist på hotellet hvor hun arbeidet, dagen i forveien. Men at ertesuppen som

hun hadde fått servert hos arbeidsgiveren, og som selvfølgelig var tilberedt på hotellkjøkkenet, inneholdt hår, kan det ses bort fra.

Og like viktig er det at det – om også turnskoprøven (prøve 1) hadde stammet fra Rigmor Johnsen – nødvendigvis hadde måttet være hår til stede også i noen av avføringsprøvene fra åstedet og fra henne. Men slike hår er ikke funnet. Det kan ikke konkluderes annerledes enn at det ikke er identitet mellom prøve 1 og de øvrige prøvene.

Det er påfallende at Aaser ikke har reflektert over betydningen av hår i den avføringen han har definert som menneskeavføring på grunnlag av en verdiløs luktp prøve. Årsaken er antakelig at spørsmålet om hvor hårene har kommet fra, har ligget utenfor hans mandat. Men det er i et hvert fall påfallende at heller ikke Gjenopptakelseskommissjonen har underkastet dette spørsmålet en selvstendig vurdering.

Funnet av hår i prøve 1 viser klart at denne må ha en annen kilde enn de prøvene fra åstedet og fra avdøde.

11.2 Lommeprøven og fyrstikkeskeprøven

11.2.1 Var det identitet mellom disse og de øvrige prøvene?

Fragmentene fra lommen og fyrstikkesken adskiller seg fra samtlige andre prøver ved at det i dem ikke er konstatert celler fra hvete, i motsetning til det som gjelder for samtlige av de andre prøvene.

Det manglende funnet av hveteceller i disse prøvene viser klart at de må ha en annen kilde enn prøvene fra åstedet og fra avdøde, og også en annen kilde enn turnskoprøven. Det er heller ikke holdepunkter for at disse to prøvene har samme kilde. At det er konstatert erteceller i begge, er ikke tilstrekkelig.

11.2.2 Hvordan kan Torgersen som hypotetisk drapsmann ha fått disse fragmentene på seg?

Teorien om Torgersen som drapsmann må nødvendigvis forutsette at også avføringsfragmentene i bukselommen og på fyrstikkesken har kommet dit etter at han hadde vendt tilbake til kjelleren for å tenne på, etter å ha klargjort bålet før han dro hjem for å hente fyrstikker. Noen fysisk kontakt med avføringen på drapsstedet, bortsett fra at han teoretisk kan ha tråkket i den, kan han ikke ha hatt. Avføringen i bukselommen må nødvendigvis ha kommet dit via en bærer. Da må teorien like nødvendigvis forutsette at han har fått avføring på hånden ved å ta på sin egen sko der hvor avføringen befant seg, eventuelt på liket eller hennes klær, også i dette tilfellet nettopp der hvor avføringen befant seg, og deretter ha stukket hånden i lommen. Men her har den hypotetiske Torgersen hatt det travelt med å tenne på bålet, komme seg

ut, få tak i sykkelen og sykle fra stedet. I en slik situasjon stikker man ikke hånden i lommen.

På samme måte må avføring på hånden ha smittet av på fyrstikkesken – alternativt må denne ha vært i direkte kontakt med avføringen på liket i forbindelse med påtenningen. Mot det siste taler imidlertid at arnestedet var på likets venstre side, mens avføringen var på utsiden av høyre lår. Fyrstikkesken lå også i en jakkelomme, så avføringen i bukselommen kan ikke ha kommet dit via fyrstikkesken, og vice versa. Dette blir så anstrengt at det i praksis må utelukkes. Det gis ingen fornuftig forklaring på dette spørsmålet.

Hvis påtalemyndigheten skulle velge å holde fast ved at fragmentene fra fyrstikkesken og lommen stammer fra Rigmor Johnsen, til tross for den manglende identiteten mellom disse og de øvrige prøvene og også mellom disse to prøvene innbyrdes, må det også forventes en redegjørelse for hvorledes disse fragmentene kan ha havnet der de ble funnet. Noen slik redegjørelse finnes ikke noe sted i saken. Den bærer heller ikke spor av at disse spørsmålene har vært drøftet i de tidligere gjenoptakelses- og gjenåpningssakene.

11.3 Oppsummering av avføringsprøvene

Forskjellene mellom de enkelte prøvene kan etter dette oppsummeres slik:

Prøver fra avdøde og åstedet:	Celler fra erter og hvete. Ikke hår.
Turnskoprøven:	Celler fra erter og hvete. Hår.
Fyrstikkeskeprøven:	Celler fra erter. Ikke celler fra hvete. Ikke hår.
Lommeprøven:	Celler fra erter. Ikke celler fra hvete. Ikke hår.

I tillegg kommer at den opprinnelige turnskoprøven (prøve 1) inneholdt sparsomt med planterester – Aaser fant ingen – i motsetning til de øvrige prøvene.

Det er ikke grunnlag for å konstatere identitet mellom turnskoprøven, fyrstikkeskeprøven og lommeprøven på den ene side og prøvene fra åstedet og avdøde på den annen side, slik de sakkyndige gjorde i 1958. Det er heller ikke grunnlag for å konstatere identitet mellom turnskoprøven, lommeprøven og fyrstikkeskeprøven innbyrdes.

Luktprøven er uten verdi, og de sakkyndige rapportene for øvrig gir ikke grunnlag for å konstatere likhet som kan overstyre betydningen av funnene av hår i turnskoprøven eller det manglende funn av celler fra hvete i prøvene fra fyrstikkesken og lommen. Det er som det fremgår, heller ikke samsvar når det gjelder mengden av palisadeceller fra erter i de enkelte prøvene.

Dette kan vanskelig forstås på annen måte enn at avføringsprøvene har tre, muligens fire, forskjellige kilder.

- Kilde 1: Prøvene fra avdøde og åstedet.
Kilde 2: Prøven fra turnskoene.
Kilde 3: Prøvene fra fyrstikkesken og lommen.

11.4 Spor som ikke er funnet

Like viktige som de avføringssporene som ble funnet, er sporene som ikke ble funnet.

Med unntak av de små – tildels fragmentariske – avføringsprøvene som er behandlet i det foregående, er det ikke funnet spor av avføring på Torgersens klær og sko.

Rapporten fra obduksjonen av Rigmor Johnsen beskriver en strømpesok som var på ”høyre side tilsølet med avføring på samme måte som på utsiden av høyre lår,...”. Bildene fra kjelleren, som ble tatt før liket ble flyttet, bekrefter dette. Hun lå på ryggen med skjørt og underskjørt trukket opp rundt livet. Bildene er tatt fra hennes høyre side, og viser relativt store mengder avføring på utsiden av høyre lår. I tillegg kommer Kriminallaboratoriets beskrivelse av avføring innvendig på skjørtet. Hun må også ha hatt avføring rundt endetarmsåpningen, selv om dette ikke er uttrykkelig nevnt i obduksjonsrapporten.

Påtalemyndighetens hypotese forutsetter at Rigmor Johnsen ble drept i trapperommet, og at Torgersen deretter har båret liket, som da var tilsølt av avføring, ut på gårdsplassen og lagt det i kjelleren. Det krever en nærmere forklaring hvordan dette kan ha latt seg gjøre uten at det ble etterlatt spor av avføring på hans egne klær – den stripete dressen og frakken. Men slike spor finnes ikke.

Hvis avføringen på skoen hadde kommet et tråkk i avføringen på drapsstedet, hadde det også vært grunn til å vente større mengder avføring på skoen enn det som faktisk ble konstatert.

Det er heller ikke funnet spor av avføring på sykkelens venstre pedal, noe det hadde vært grunn til å vente dersom han hadde satt seg på sykkelen umiddelbart etter å ha tråkket i avføringen på drapsstedet. På samme måte er det ikke funnet spor etter avføring på gummiholkene på sykkelstyret, noe det hadde vært grunn til å forvente dersom han hadde hatt avføring på den ene hånden.

11.5 Alternative kilder til avføringsprøvene

11.5.1 Turnskoprøven

Påtalemyndigheten må nødvendigvis ha hatt en oppfatning i 1958 om hvor turnskoprøven stammet fra og om hvorledes Torgersen skulle ha fått den på seg. Det er imidlertid ingen spor av hva som måtte ha vært sagt om dette under hovedforhandlingen. Heller ikke noen av de etterfølgende avgjørelsene bærer spor av at dette spørsmålet har vært vurdert, bortsett fra antakelsen i 2006 om at det har vært

tema under hovedforhandlingen i 1958. Man har åpenbart slått seg til ro med påstandene fra 1958 om identitet, uten å stille de nødvendige kritiske spørsmål i den anledning. Betydningen av hår i denne prøven har ikke noen gang vært realitetsvurdert.

Torgersen som hypotetisk drapsmann må nødvendigvis ha fått denne avføringen på skoen på åstedet – enten på selve drapsstedet eller i kjelleren. At den skal stamme fra kjelleren, kan det imidlertid ses bort fra. Den måtte i tilfelle stamme fra et tråkk i avføringen på drapsstedet, som han etter påtalemyndighetens hypotese nødvendigvis må ha passert på vei tilbake for å tenne på.

I åstedsrapporten av 6. februar 1958⁴⁸ beskriver politibetjent Haugen åstedet. Han uttaler blant annet:

”Midt på avsatsen som er av betong, var det en større ansamling, ca. 10 cm. x 15 cm. med avføring. Så vel avføringen som blodet var tråkket utover.”

Dette reiser spørsmålet om hvem som kan ha tråkket avføringen utover.

Den omtalte avsatsen førte direkte ut til gårdsplassen. Beboerne passerte ikke denne avsatsen for å komme til trappen. Olga Eriksen passerte her da hun var i bakgården rundt midnatt for å tømme søppel,⁴⁹ men hun bemerket som kjent at det var *”noen som hadde kastet opp eller spyttet blod der nede”*, og det kan nok da ses bort fra at hun har tråkket i avføringen.

I sin uttalelse av 17. desember 1958 skriver statsadvokat Dorenfeldt bl.a.:

”Domfelte gir den uriktige opplysning at man må passere stedet hvor fæces ble funnet for å komme frem til brannstedet. Pfm. Haukenæs har opplyst til meg at samtlige brann- og politifolk kom inn porten fra Fred. Olsensgt., som var den naturlige adkomst til gårdsplass og kjeller. Gangen ut til Skippergt. ble tidlig sperret på grunn av funnene på gulvet.”

Det må med andre ord legges til grunn at det verken er beboere, politifolk eller brannfolk som har tråkket avføringen utover. Da må det være drapsmannen som har gjort det. At dette har skjedd i forbindelse med drapet og bæringen av liket ut på gårdsplassen og ned i kjelleren er åpenbart mest sannsynlig. Og da ville man ha funnet avføringsspor på drapsmannens sko. Men på de brune skoene som Torgersen hadde på seg tidligere på kvelden, var det ikke spor av avføring. Disse skoene ble beslaglagt 7. desember 1957. Hadde politiet sett spor av noe som kunne ha vært avføring, slik som de gjorde for turnskoens del, hadde de brune skoene selvfølgelig også blitt undersøkt nærmere.

⁴⁸ Dok. 26 underbilag 5 s. 2.

⁴⁹ Dok. 10, s. 10.

Påtalemyndighetens hypotese må da åpenbart forutsette at det ikke har vært tråkket i avføringen i forbindelse med drapshandlingen, men at dette først skal ha skjedd når Torgersen angivelig har kommet tilbake med turnskoene på. Dette fremstår i seg selv som mindre sannsynlig. En drapsmann som hadde kommet tilbake for å passere dette stedet senere på kvelden, ville ha sett avføringen på gulvet – han ville vel også ha sett etter andre spor på stedet som han måtte fjerne og i et hvert fall blitt oppmerksom på avføringen på denne måten – og instinktivt unngått å tråkke i den. Ingen trækker i avføring som man ser. Og i så fall – om dette allikevel hadde skjedd – ville større mengder avføring fortsatt vært intakte under skoen, og høyst sannsynlig bli avsatt på den venstre sykkelpedalen.

Bare av denne grunn er det lite sannsynlig at avføringen på turnskoen stammer fra åstedet.

Og i tillegg ligger en annen kilde langt nærmere.

Torgersen forteller selv at han brukte turnskoene når han drev løpetrening med fotball på friområdet Ola Narr like i nærheten av boligen. Denne virksomheten hadde han gjenopptatt etter at han ble løslatt i oktober 1957. Løpetreningen er det opplyst om i avhør 15. desember 1958, hvor det blant annet er uttalt:

”Siktete...forklarte at avføringen kan stamme fra guttongen til hans søster, eller siktete kan ha fått avføringen på turnskoene når han har vært ute og trenet. Siktete opplyser at han har løpt på Ola Narr.”

På Ola Narr ble det selvfølgelig også luftet hunder, og her har det vært hundelort. Det var ingen som fjernet hundelort i 1957. Sannsynligheten for at han har tråkket i en hundelort etter en hund som har spist middagsrester, under løpetrening på Ola Narr, er høy. Dette alternativet ser ikke ut til å ha blitt fulgt opp under den fortsatte etterforskningen, og heller ikke under hovedforhandlingen.

Den mest nærliggende forklaringen er derfor at avføringen på skoen skyldes at Torgersen ved en tidligere anledning da han hadde turnskoene på seg – på et eller annet tidspunkt forut for kvelden 6. desember – har tråkket i en hundelort. Dette er den eneste holdbare forklaring på funnet av hår i denne prøven.

11.5.2 Lommeprøven og fyrstikkeskeprøven

Det er som nevnt på det rene at fragmentene på fyrstikkesken og i lommen ikke innholdt spor etter hvete, i motsetning til samtlige av de øvrige prøvene. Da kan det ikke være identitet mellom disse fragmentene og de øvrige prøvene. Allikevel er det av betydning å peke på mulige alternative kilder.

Disse fragmentene stammer sannsynligvis fra Torgersen selv. Opplysningene om hans klær synes å vise at kravene til personlig hygiene og renslighet på dette tidspunktet ikke har vært så høye som ønskelige. Generelle hygienekrav var nok

heller ikke de samme i 1957 som i dag. Hvis man slurver med tørking og håndvask etter toalettbesøk får man lett avføringsfragmenter på hånden, og ved sviktende hygiene kan dette lett havne i lommen. Og det samme spørsmålet kan jo stilles vedrørende broren Lorang, når det gjelder fyrstikkesken i lommen på jakken som de to brukte om hverandre. Jakken tilhørte Lorang, som røykte, i motsetning til Torgersen. Fyrstikkeskene har tilhørt ham, og ligget i lommen allerede da Torgersen tok den på seg natten til 7. desember 1957. Lorang hadde brukt jakken tidligere på kvelden. Sigarettstumpene i lommen bekrefter uttrykkelig at jakken har vært brukt av broren.

Ingen av disse alternative forklaringene har vært presentert for lagretten. De har heller ikke vært tatt opp i forbindelse med tidligere begjæringer om gjenopptakelse og gjenåpning.

12 Konklusjon

Som det fremgår av gjennomgangen foran, må det på grunn av ulikhetene mellom de enkelte prøvene legges til grunn at de avføringsprøvene som har vært analysert, har tre – muligens fire – forskjellige kilder:

- (1) Prøvene på avdøde og fra åstedet (fra avdøde).
- (2) Turnskoprøven (fra hund).
- (3) Prøvene fra fyrstikkesken og lommen (fra Torgersen selv og/eller broren Lorang Torgersen).

Det kan da konkluderes slik:

- (1) De sakkyndige i 1958 ga i Torgersens disfavør et ufullstendig og feilaktig bilde av hva de enkelte avføringsprøvene inneholdt, både i sine skriftlige erklæringer og under forklaringene under hovedforhandlingen.
- (2) Høyesteretts kjæremålsutvalg har ikke belegg for sin uttalelse på side 1564 i Rt-2001-1521 om at avføringsbeviset ikke er svekket.
- (3) Gjenopptakelseskommisjonen har ikke belegg for sin uttalelse om det ikke foreligger særlige forhold vedrørende avføringsbeviset som gjør det meget tvilsomt om dommen er riktig.

- (4) En korrekt vurdering av avføringsbeviset og bevisbildet rundt dette tilsier at avføringsprøvene ikke kan påberopes som bevis i Torgersens disfavør, og heller ikke skulle ha vært tillagt vekt i 1958. Avføringsbeviset er uten betydning som bevis – verken i den ene eller andre retningen.

Nesodden, 4. juni 2015

Nils Erik Lie

Nils Erik Lie
25.05.2015

Torgersensaken - fyrstikkbeviset

1 Bevismaterialet

1.1 Fyrstikkene på det antatte drapsstedet

I åstedsrapport 6. februar 1958 skrev politibetjent Haugen om funn på det antatte drapsstedet i gangen i Skippergata 6b.:

”Foruten de før nevnte gjenstander ble det tatt vare på en del fyrstikker og det ble tatt prøver av støv og liknende fra 4 felter på avsatsen.”¹

Disse fyrstikkene har i likhet med fyrstikkene fra kjelleren, jf. nedenfor under 1.2, vært sendt til Printz for undersøkelser. I rapport av 4. februar 1958 ga han følgende beskrivelse av fyrstikkfunnet fra felt 2 i gangen:

*”Støv og fyrstikker fra gulvet i gangen II.
5 ubrente fyrstikker av helt ordinær norsk type. Veden er almindelig asp og fyrstikkene stemmer m.h.t. lengde, tykkelse, settning og form fullstendig overens med Nittedals fyrstikker.”²*

Fra felt 4 omtales videre ”1 fyrstikk av almindelig asp”. Det må åpenbart legges til grunn at også denne har vært ubrent – altså ubrukt – siden det må antas at det vært uttrykkelig nevnt om den hadde vært brukt, i likhet med beskrivelsen av fyrstikkene fra kjelleren.

1.2 Fyrstikkene i kjelleren

I åstedsrapporten skrev Haugen videre:

”Foran liket, d.v.s. mellom liket og trappen, ble det funnet 11 mer eller mindre brente fyrstikker. Det er trolig at drapsmannen har brukt fyrstikker å lyse med, mens han har oppholdt seg i kjelleren.”³

Det er uvisst om Haugen, da han skrev dette, var klar over hypotesen om at drapsmannen hadde vendt tilbake for å tenne på etter å ha reist hjem for å hente fyrstikker.

I Kriminallaboratoriets fortegnelse over undersøkt materiale heter det bare:

”Prøve 45. Diverse fyrstikker.”

¹ Dok. 26, underbilag 5, s. 2.

² Dok. 27, underbilag 9, s.8.

³ Dok. 26, underbilag 5, s. 4.

I rapporten av 24. februar 1958 skrev Printz innledningsvis om disse fyrstikkene:

”Samtidig fikk jeg også

II. et rør med fyrstikker som ble funnet på felt 9 og 10 på åstedet; disse fyrstikker ønskes sammenlignet med fyrstikkene fra de ovenfor nevnte esker i prøve 28.”⁴

Disse fyrstikkene ble deretter beskrevet slik:

”Prøven fra felt 9 og 10 inneholdt i alt 11 fyrstikker, alle av osp. Av disse var 4 ikke antent men mesteparten av satshodet var løst opp unntatt en hvor satsen var brent bort uten at selve fyrstikken var blitt antennt. Disse 4 fyrstikker viser nøye overensstemmelser med stikkene i esken m.h.t. lengde, tykkelse og setning og er derfor ganske sikkert ordinære fyrstikker fra Nitedals fabrikk.

Videre fantes i denne prøve 3 fyrstikker hvorav det var brent bort henved 1 cm. og endelig 4 ganske korte som var brent helt ned til stumper på 1 ½ - 2 cms. lengde; disse er med andre ord brent så langt ned som det er mulig å holde i en brennende fyrstikk og det ligger nær å tenke at de har vært brukt til å lyse opp med. Såvidt det kan bedømmes av restene stemmer også disse mer eller mindre bortbrennte fyrstikker helt overens med ordinære stikker fra Nitedals fabrikk.”

1.3 Fyrstikkeskene i jakkelommen

De to fyrstikkeskene som befant seg i broren Lorangs jakke, som Torgersen hadde på seg ved pågripelsen, ble beslaglagt umiddelbart, jf. rapport av 7. desember 1957 fra overkonstabel R. H. Jahrmann:

”Ved ransaking var mist. Torgersen i besittelse av: To esker fyrstikker, 1 kronestykke, en billett fra Sentrum kino for 6. d.s. og tre sigarettstumper.”⁵

Innhold og utseende av fyrstikkeskene er ikke beskrevet i denne rapporten.

I rapport 22. februar 1958 fra Kriminallaboratoriet er fyrstikkeskene beskrevet slik:

”Fyrstikkeskene er to vanlig esker for Nitedals fyrstikker. Den ene er påsatt reklame for ”ICOPAL”, den andre for ”Freia Kvikk-Lunsj”.

Icopal-esken synes å være ny. Det har ikke vært revet av fyrstikker mot riveflatene. Alle stikkene lå den samme vei i esken. Esken inneholdt 48 ubrukte fyrstikker.

Freia-esken er ikke helt ny. Det sees å være revet av noen fyrstikker mot riveflaten, øyensynlig to mot den ene flaten, noen flere mot den andre. Alle stikkene lå samme vei i esken. Den inneholdt 28 ubrukte fyrstikker.

På den ene enden av esken (skuffen) er det en liten brun flekk.

⁴ Dok. 27, underbilag 11, s. 1.

⁵ Dok. 6, s. 2.

Vi oversender fyrstikkeskene til prof. Printz for sammenlikning med fyrstikker som er funnet på åstedet, felt 9 og 10, og for undersøkelse av om den brune flekken skulle inneholde avføring.”

I en annen rapport av samme dag er sigarettstumpene beskrevet slik:

”Sigarettstumpene er av to ulike slag. Den ene er merket ”FRISCO”, de to øvrige synes å være hjemmerullet.”⁶

Det foreligger ingen opplysning om hvordan fyrstikkeskene har vært oppbevart eller om hvorvidt de har vært gjenstand for noen form for undersøkelser i perioden 7. desember 1957 – 22. februar 1958. En naturlig slutning ville ha vært at den brune flekken var smittet av fra en finger som hadde skjøvet ut skuffen i esken. Men den fingeravtrykksundersøkelsen som hadde vært en naturlig konsekvens av dette, har enten vist fingeravtrykk som ikke er Torgersens, eller den er i det hele tatt ikke foretatt.

24. februar 1958 skrev Printz om fyrstikkesken som hadde vært brukt:

”Den annen eske (28a) innholdt 28 stikker; her sees også mange og tydelige striper på begge riveflatene og som, så vidt jeg kan bedømme det, så noenluende (sic) svarer til antallet av mangelende (sic) stikker i esken. Det er på denne esken faecesflekken finnes”.⁷

Avisreferatene fra hovedforhandlingen etterlater ikke spor av at fyrstikkeskene har vært viet noen særskilt oppmerksomhet.

I rettsboken for 9. juni 1958 er det i tilknytning til Printz’ forklaring protokollert følgende:

”Han foreviste fyrstikkeske, tilhørende tiltalte”.

Her synes altså retten uten motforestillinger å ha lagt til grunn allerede på dette tidspunkt at fyrstikkesken tilhørte Torgersen, i stedet for å foreta den korrekte protokollasjon: ”fyrstikkeske funnet på tiltalte”, ”fyrstikkeske beslaglagt hos tiltalte” eller noe liknende.

2 Behandlingen av fyrstikkbeviset i tidligere gjenopptakelses/gjenåpningssaker

2.1 Eidsivating lagmannsrett og Høyesteretts kjæremålsutvalg 1973-1976

I gjenopptakelsesbegjæringen av 22. mars 1973 omtalte høyesterettsadvokat Staff fyrstikkfunnet på det antatte drapsstedet slik:

⁶ Dok. 27, underbilag 15, s. 2.

⁷ Dok. 27, underbilag 11, s. 2.

”De her nevnte fyrstikker, som altså refererer seg til fyrstikker funnet på det antatte drapssted, kan ikke sees senere å være gjenstand for omtale i saken. Disse fyrstikker kan ikke sees å ha vært oversendt for noen form for tekniske undersøkelser.

I den grad de nevnte fyrstikker, funnet ved det antatte drapssted, stammer fra drapsmannen, er dette et uttrykk for at drapsmannen har hatt fyrstikker den hele tid. Torgersen er ikke-røker, og det er i saken lagt til grunn at han ved sin første tur i Oslo sentrum denne aften, hadde andre klær på seg enn de han hadde ved anholdelsen, og at han ikke hadde fyrstikker.

Dette funn synes derfor å indikere at Torgersen ikke er drapsmannen. Funnet står sterkt i strid med den tese politiet har valgt å lansere, nemlig at Torgersen har vært drapsmannen, og har vendt hjem nettopp for å hente fyrstikker.

Ved anholdelsen om natten 7.12.57 kl.00.58, var det i den frakk som Torgersen hadde på seg, og som han som tidligere som nevnt brukte felles sammen med sine brødre, to fyrstikkesker. Det var for øvrig også 3 sigarettstumper; dette enskjønt Torgersen som nevnt ikke røker. Funnet av sigarettstumper må sees sammen med fyrstikkeskene, de ble funnet i samme lomme, og gjør tilstedeværelsen av fyrstikkeskene helt naturlig, idet begge deler kan henføres til andre enn Torgersen”⁸

Etter å ha redegjort for avviket mellom Kriminallaboratoriets og Printz’ observasjoner av antall ripninger, fortsatte han:

”Det antall ripninger på fyrstikkesken som ble observert av ingeniør Wolff og kjemiker Johansen, nemlig henholdsvis 2 ripninger mot den ene flaten, og noen flere på den andre, kan ikke forklare de 11 fyrstikker som ble funnet på brannstedet. Slett ikke kan de gi noen forklaring på det samlede funn av fyrstikker ved det antatte drapssted og ved brannstedet i Skippergaten 6 b. Jeg minner om at det ved drapsstedet ble tatt vare på en del fyrstikker.

Det antall ripninger som professor Printz mener å finne, ca- 15-20 stk., kan forklare begge de nevnte funn av fyrstikker. Det er derfor et vesentlig spørsmål: Hvordan kan professor Printz’ funn den 25. februar 1959 forklares, når man ser det i sammenheng med ingeniør Wolffs og kjemiker Johansens funn den 22. februar? Det synes allerede ut fra dokumentene ganske klart at det her er noe som ikke stemmer i saken, og dette som ikke ”stemmer”, refererer seg nettopp til fyrstikkene. Jeg understreker betydningen av dette i en mordbrannsak som den nærværende.

Ved hovedforhandlingen for lagmannsrett ble det etter Torgersens opplysninger til meg fra påtalemyndighetens side prosedert nettopp på at det var full overensstemmelse mellom professor Printz’ redegjørelse for antall ripninger på fyrstikkesken og de funn av fyrstikker som ble gjort på åstedet.”⁹

Til dette uttalte statsadvokat Wiker:

”Dette avsnitt inneholder utelukkende en spekulativ diskusjon om bevisstoff som tidligere er kjent og som ble forelagt den dømmende rett. Jeg finner det overflødig å kommentere begjæringen på dette punkt ytterligere”.¹⁰

Lagmannsretten bemerket om dette spørsmålet:

⁸ Bokutgaven s. 82.

⁹ Bokutgaven side 83-84.

¹⁰ Gjengitt fra lagmannsrettens kjennelse av 27. juni 1975 side 76.

”Det fremgår av det foran anførte at fyrstikkene på trappeavsatsen ble registrert og undersøkt. Men man vet ikke hvor de stammer fra. At de stammer fra drapsmannen er en hypotese, jfr. høyesterettsadvokat Staffs egen formulering. Det fremgår ikke at påtalemyndigheten har gjort gjeldende at grunnen til at Torgersen dro hjem var for å hente fyrstikker. Man går ikke nærmere inn på de sakkyndiges vurderinger av antall avripninger m.v. Det foreligger for så vidt ikke noe nytt. Det foreligger når det gjelder fyrstikkene og fyrstikkeskene i det hele ikke nye kjensgjerninger eller bevis.”¹¹

Som det fremgår av gjennomgangen under punkt 1.1, har forsvareren tatt feil når han har gått ut fra at disse fyrstikkene *”kan ikke sees å ha vært oversendt for noen form for tekniske undersøkelser”*. Dette kan imidlertid ikke sees å ha vært korrigert, verken av påtalemyndigheten eller av lagmannsretten. Og lagmannsretten tar feil når det sies at det *”fremgår ikke at påtalemyndigheten har gjort gjeldende at grunnen til at Torgersen dro hjem var for å hente fyrstikker.”* Tvert imot fremgår det tydelig nok av avisreferatene fra aktors prosedyre at dette har vært gjort gjeldende fra hans side.

Forsvarerens påvisning av at fyrstikkeskene kunne stamme fra en av brødrene er ikke kommentert av statsadvokaten eller av lagmannsretten.

I Høyesteretts kjæremålsutvalgs kjennelse av 31. mai 1976 er forsvarerens anførsler vedrørende dette spørsmålet gjengitt slik:

”Forsvareren peker således på forholdene omkring....., som han...finner spesielt utfordrende. Den samme karakteristikk nytter han om forholdene omkring de fyrstikkene som ble funnet på åstedet og i domfeltes frakk, og antall ripninger på den ene av de to fyrstikkeskene Torgersen hadde på seg ved arrestasjonen.”¹²

Kjæremålsutvalget bemerket om dette spørsmålet:

”I anledning det som om dette punkt er anført av forsvareren i begrunnelsen for kjæremålet, skal utvalget bemerke at etter dets oppfatning må spørsmålet om antall ripninger på fyrstikkesken ha vært klarlagt under hovedforhandlingen. Man viser for øvrig her til lagmannsrettens gjennomgåelse av bevisene og til dens bemerkninger.”¹³

Øvrige forhold vedrørende fyrstikkbeviset ble ikke omtalt.

2.2 Borgarting lagmannsrett og Høyesteretts kjæremålsutvalg 1997-2001

I lagmannsrettens kjennelse 18. august 2000 gjengis Torgersens anførsler vedrørende fyrstikkene slik:

”Det ble funnet både fyrstikker og røykstumper i Torgersens frakk, noe som kan tilbakeføres til at hans brødre var røykere.”

¹¹ Kjennelsen side 197.

¹² Kjennelsen side 4.

¹³ Kjennelsen side 16.

Deretter omtales beskrivelsen av innholdet i fyrstikkeskene og uoverensstemmelsen mellom beskrivelsene fra Kriminallaboratoriet på den ene side og fra Printz på den annen side, før det uttales at ””dette misforholdet ”er en ny kjensgjerning etter lovens forståelse.”

I gjengivelsen av påtalemyndighetens anførsler er fyrstikkene ikke omtalt særskilt, men det er generelt vist til statsadvokat Wikers uttalelse fra 1973.

Lagmannsretten nøyer seg med følgende:

”Lagmannsretten bemerker ellers at det fra forsvareren er anført omstendigheter om tekniske bevis som i vid utstrekning også ble anført under forrige gjenopptakelsessak. Bl a gjelder dette antall ripninger på en av de beslaglagte fyrstikkeskene og spørsmålet om blodspor. Lagmannsretten finner ikke grunn til å kommentere dette nærmere, idet retten slutter seg til vurderingene som ble gjort av lagmannsretten og Høyesteretts kjæremålsutvalg i 1975 og 1976. Når det...gjelder fyrstikkesken vises til side 197 i lagmannsrettens beslutning og side 16 i kjæremålsutvalgets kjennelse.”

I Rt-2001-1521 er fyrstikkene ikke gjort til tema i gjengivelsen av kjæremålet. De er heller ikke omtalt av kjæremålsutvalget.

2.3 Foreløpig oppsummering

Status etter behandlingene i 1973-1976 og 1997-2001 var altså at det hadde vært anført at Torgersens brødre, som var røykere, også brukte jakken. Implisitt ligger det i dette at fyrstikkene kunne stamme fra en av dem. Dette har ikke vært imøtegått fra påtalemyndigheten. Anførselen om fyrstikkene på det antatte drapsstedet ble avvist av lagmannsretten i 1975 og har ikke vært fulgt opp senere. Ellers er det ikke sagt annet enn at uoverensstemmelsen angående antall ripninger på den ene fyrstikkesken må ha vært klarlagt under hovedforhandlingen.

2.4 Gjenopptakelseskommissjonen 2004-2006

2.4.1 Fyrstikkene på det antatte drapsstedet

Kommisjonen uttaler på side 397 at ” *funn av antall fyrstikker på kjellergulvet (er) ikke uforenlig med antall fyrstikker som antas å være borte fra esken*”. Deretter trekker kommisjonen inn de fyrstikkene som ble funnet på trappeavsatsen, og som ikke har vært kommentert tidligere i avgjørelsen, på følgende måte:

Det kan ikke tillegges noen avgjørende betydning at det gjenstår et fåtall fyrstikker som det ikke kan redegjøres for. Kommisjonen viser dessuten til politibetjent Haugens åstedrapport 6. februar 1958 hvor det vedrørende funn på trappeavsatsen heter at:

”Foruten de før nevnte gjenstander, ble det tatt vare på en del fyrstikker og det ble tatt prøver av støv og liknende fra 4 felter på avsatsen.”

Dette er fyrstikker som kommer i tillegg til de 11 fyrstikkene som ble funnet i kjelleren. Det kan ikke ses bort fra at gjerningsmannen enten før eller etter at bålet i kjelleren ble antent, kan ha brukt fyrstikker til å lyse opp drapsstedet i trappeavsatsen. Det er ikke grunnlag for å fastslå at disse fyrstikkene nødvendigvis må ha blitt etterlatt på drapsstedet i forbindelse med selve drapshandlingen, slik domfelte anførte under gjenopptakelsessaken på 70-tallet.

Denne hypotesen er åpenbart presentert for å gi en mulig forklaring på differansen mellom de 17-20 fyrstikkene som manglet i forhold til en full eske og de 11 fyrstikker som ble funnet i kjelleren.

2.4.2 Fyrstikkene i kjelleren

Når det gjelder disse fyrstikkene, siterer kommisjonen gjenåpningsbegjæringen slik på side 326:

”Politiets drapsteori bygger på at det er fyrstikker fra den siste esken som ble funnet på kjellergulvet. Hvis dette er riktig, og gjerningspersonen var alene, slik drapsteorien bygger på, måtte man vente at fyrstikkene skulle ligge på innersiden av liket der brannen var anstiftet. Men det gjorde de altså ikke.

Vi finner det lite rimelig å tenke seg at gjerningspersonen har stått på ytersiden av liket og tent på bålet på innersiden av liket. Vi finner det heller ikke rimelig å tenke seg at gjerningspersonen har stått på innersiden av liket og deretter kastet fyrstikkene (11 stykker) til ytersiden av liket. Dette må bety at fyrstikkene som ble funnet i kjelleren ikke har vært brukt til å tenne på bålet med. De lå der fra før.

Det betyr at fyrstikkene ikke stammet fra den ene av de to fyrstikkeskene som Torgersen hadde på seg da han ble pågrepet (og hvor det manglet 15-20 fyrstikker i forhold til en full eske), slik drapsteorien forutsetter.”

Det er videre vist til at satshodet på tre av fyrstikkene var løst opp, og at de da måtte ha ligget i den fuktige kjelleren atskillig lenger enn en halv time, slik drapsteorien forutsetter.

Påtalemyndigheten (statsadvokat Katteland) gjengis slik på side 331:

”Til anførselen om at de 11 fyrstikkene ikke knytter Torgersen til drapet fordi de ble funnet foran liket og ikke på innersiden, bemerker påtalemyndigheten at fyrstikkenes plassering støtter påtalemyndighetens oppfatning om at gjerningspersonen har stått på ytersiden av liket da bålet ble tent på.

Påtalemyndigheten finner heller ikke at det er holdepunkter for domfeltes påstand om at fyrstikkene på brannstedet ikke har vært brukt til å tenne på bålet, og at de således heller ikke stammet fra Torgersens fyrstikkeske. Domfelte hevder her at det er lite sannsynlig at gjerningspersonen står på innsiden av liket og kaster fyrstikkene til ytersiden av liket.

Domfelte viser videre til at satshodet på tre av fyrstikkene, som ikke var antent, var løst opp og at dette tyder på at fyrstikkene har ligget i den fuktige kjelleren atskillig lenger enn en halv time, slik politiets drapsteori forutsetter. Til dette uttaler påtalemyndigheten at hvor fort satshodet løser seg opp er avhengig av hvor mye væske det suger til seg, og dessuten ble fyrstikkene selvsagt ikke plukket opp umiddelbart av brannmannskapene som først kom til stedet. Det er derfor klart at fyrstikkene har ligget der mer enn en halv time.”

Kommisjonen foretar deretter følgende vurdering (side 339-340):

”Etter domfeltes oppfatning har de 11 fyrstikkene som ble funnet mellom liket og trappen ikke vært brukt til å antenne bålet. De må ha ligget der fra før, og de stammer ikke fra den ene av de to fyrstikkeskene som Torgersen hadde på seg ved pågripelsen, og som manglet 15-20 fyrstikker i forhold til full eske.

Kommisjonen deler ikke domfeltes konklusjon og begrunnelsen for denne. Sett på bakgrunn av beskrivelsene og bildene fra brannstedet, fremstår det for kommisjonen som mest trolig og nærliggende at gjerningspersonen har fraktet liket til kjelleren gjennom nedgangen i bakgården, trukket over materialene m.v. for deretter å stå bøyd over liket da han forsøkte å tenne på bålet på innsiden. Det at fyrstikkene ble funnet på utsiden av liket, er etter kommisjonens forenlig med at gjerningspersonen har stått på utsiden av liket.

Når det gjelder domfeltes henvisning til at satshodene på de tre fyrstikkene som ikke var antent hadde gått i oppløsning, og at de derfor må ha ligget på stedet atskillig lenger enn en halv time, viser kommisjonen til påtalemyndighetens uttalelse om at fyrstikkene ikke ble plukket opp umiddelbart av brannmannskapet som kom først til stedet.”

Kommisjonen viser deretter til forklaringene fra brannformann Tønder, politibetjent Haugen og branninspektør Kløcker, og fortsetter:

”På bakgrunn av dette må det anses som sannsynlig at fyrstikkene har ligget på kjellergulvet lenger enn en halv time før de ble sikret av politiet.

De 11 fyrstikkene har imidlertid vært i en slik forfatning at politiet har lagt til grunn at de har sammenheng med drapet. Professor Printz, som undersøkte fyrstikkene, har tilsynelatende ikke funnet noe påfallende ved dem som tilsier at de har ligget i kjelleren over lengre tid, og har åpenbart ikke funnet grunn til å stille spørsmål ved dette, jf. hans rapport 24. februar 1958.”

2.4.3 Fyrstikkeskene med innhold

I gjenåpningsbegjæringen blir det innledningsvis redegjort for de to fyrstikkeskene med innhold, og for funnet av ”11 avbrente fyrstikker” i kjelleren. Det sies videre:

”Drapsteorien bygger på at Torgersen hadde brukt fyrstikker fra esken med de 28 fyrstikkene til å tenne på bålet i kjelleren. Det er imidlertid uten videre klart at fyrstikkene i i kjelleren, like lite som en hvilken som helst annen person med en brukt fyrstikkeske i lommen av den grunn kunne knyttes til brannen.

Torgersen røykte ikke. Det kunne derfor være nærliggende å tolke det faktum at han likevel hadde fyrstikker på seg, i retning av at det nettopp var fordi at han hadde trengt fyrstikker til å tenne på bålet med. Det er imidlertid på det rene at Torgersen og broren Lorang brukte klær om hverandre. Det ble foruten fyrstikkeskene også funnet tobakksrester i lommene på jakken. Jakken hadde altså vært brukt av en person som røykte. En nærliggende forklaring på at det var fyrstikkesker i jakkelommen var følgelig at vedkommende person hadde etterlatt dem der. Likevel valgte påtalemyndigheten å tolke funnet av fyrstikkeskene slik at det var Torgersens og at han hadde brukt av dem til å tenne på bålet.

Det er imidlertid et annet trekk ved den brukte fyrstikkesken som innebærer at man uansett ikke kan bygge på den som noe bevis i saken.”¹⁴

Det redegjøres deretter for uoverensstemmelsene med hensyn til antall ripemerker på den ene fyrstikkesken, og konkluderes med at fyrstikkeskene ikke knytter Torgersen til åstedet.

Påtalemyndigheten gjengis slik av kommisjonen på side 386:

”For så vidt gjelder domfeltes anførsel om at den ene fyrstikkesken er påført ripemerker i ettertid for å få dette til å stemme med antall avrevne fyrstikker som ble funnet på åstedet, viser påtalemyndigheten til det som er bemerket innledningsvis om påstandene om manipulering av bevis. Påtalemyndigheten har ingen ytterligere bemerkninger.”

Kommisjonen foretar deretter følgende vurdering på side 397-398:

”Kommisjonen har merket seg domfeltes anførsel om at han og broren brukte klærne om hverandre, og at dette kan forklare hvorfor han hadde to fyrstikkesker på seg da han ble pågrepet. Til tross for at domfelte ikke røykte, ble det også funnet tobakksrester i jakkelommen, og domfelte anfører at vedkommende røyker også hadde etterlatt fyrstikkene i lommen.

Kommisjonen vil til dette bemerke at det på ytersiden av liket i kjelleren ble funnet 11 avrevne fyrstikker. I den ene fyrstikkesken var det 28 fyrstikker, og dersom det forutsettes at det var 45 fyrstikker i esken da den var ny manglet det 17 fyrstikker. Printz uttaler at antall striper på eskens riveflater noenlunde svarer til antall manglende fyrstikker i esken. Etter kommisjonens vurdering er funn av antall fyrstikker på kjellergulvet ikke uforenlig med antall fyrstikker som antas å være borte fra esken.

Med hensyn til domfeltes anførsel om at fyrstikkeskene kan skrive seg fra en tidligere bruker av jakken som røykte, har kommisjonen merket seg at det kun er revet av fyrstikker fra den ene esken.

I begjæringen bemerker domfelte at det ikke er samsvar mellom kriminallaboratoriets beskrivelse av antall ripemerker og Printz beskrivelse av antall ripemerker, og konkluderer med at dette må bety at ripemerker er påført i tidsrommet mellom første og andre gang esken ble beskrevet. Etter kommisjonens vurdering er det ikke grunnlag for en slik påstand, som enten innebærer at noen bevisst har påført ripemerker til Torgersens ugunst eller at noen har behandlet dette materialet på en svært skjødesløs måte.”

2.5 Gjenopptakelseskommisjonen 2008-2010

Fyrstikkbeviset ble ikke tatt opp i gjenåpningsbegjæringen fra 2008, og var ikke gjenstand for vurdering fra kommisjonen i avgjørelsen av 30. september 2010.

¹⁴ Eskeland: Bevisene i Torgersensaken s.388-389.

3 Vurderinger

3.1 Fyrstikkene på det antatte drapsstedet

Kommisjonen presenterer her en ny hypotese, gående ut på at gjerningsmannen har benyttet disse fyrstikkene til å lyse opp drapsstedet, ”*enten før eller etter at bålet i kjelleren ble antent.*” Man mener åpenbart at disse fyrstikkene kan bidra til å forklare differansen mellom de 17-20 fyrstikkene som manglet i fyrstikkesken og de 11 som ble funnet i kjelleren. Noen slik hypotese har ikke vært fremme under noen av de tidligere behandlinger av saken, og har heller ikke en gang vært lansert av påtalemyndigheten forut for avgjørelsen i 2006.

Og direkte oppsiktsvekkende er det at kommisjonen fullstendig ser bort fra at disse fyrstikkene var ubrukte og ikke kunne ha vært benyttet til å lyse opp noe som helst, slik den fremsatte hypotesen legger til grunn.

Det dreier seg neppe om noen bevisst utelatelse av Printz’ beskrivelse av disse fyrstikkene. Men i beste fall er denne direkte oversett av kommisjonen, noe som er ille nok. Uansett dreier det seg om en alvorlig tilsidesettelse av kommisjonens utredningsplikt etter straffeprosessloven § 398.

Det blir ikke bedre av at kommisjonen allikevel presterer å trekke disse fyrstikkene frem i Torgersens disfavør, til tross for at politiet og påtalemyndigheten åpenbart har ansett dem for å være uten interesse for saken, og at de heller ikke har vært pekt på fra noen av partene. Dette standpunktet fra politiets side er forståelig, sett i lys av de opplysningene som ellers foreligger om forholdene i gården og oppgangen.

Her foreligger en klar saksbehandlingsfeil fra kommisjonens side, idet den av eget tiltak vektlegger et element i Torgersens disfavør som ingen av partene har påberopt eller trukket frem, og som ingen av dem har hatt foranledning til å uttale seg om. Dette gjelder uansett om en ser bort fra det faktum at fyrstikkene var ubrukte og at hele hypotesen er meningsløs. Når kommisjonen først vurderte å benytte seg av dette elementet, skulle den ha forelagt det for partene og gitt dem anledning til å uttale seg om det.

Uansett om en skulle se bort fra at disse fyrstikkene var ubrukte, er hypotesen om bruk av dem meningsløs, også når det ses bort fra at tallene – henholdsvis 17-20 fyrstikker og 11 fyrstikker – er uten relevans for saken, slik det fremgår av redegjørelsen nedenfor under punkt 3.3. Når kommisjonen først trekker frem disse fyrstikkene, burde den også ha presentert en mulig begrunnelse drapsmannen måtte ha hatt for å stoppe opp og lyse opp området med fyrstikker. Selv om to av lampene i oppgangen var slukket ifølge vitnet Olga Eriksen¹⁵, var det allikevel lyst nok til at hun kjente igjen Rigmor Johnsen og også kunne gi en beskrivelse av mannen hun var sammen med, da hun passerte de to i oppgangen. Hvorfor man skulle stoppe opp her og lyse med fyrstikker på vei til kjelleren for å tenne på, er ubegripelig. Og

¹⁵ Jf. Morgenposten 5. juni 1958.

enda mer ubegripelig er det at drapsmannen skulle ha stoppet her og lyst opp med fyrstikker etter å ha vært i kjelleren og tent på, i en situasjon hvor han ikke kan ha noe annet ønske enn å komme seg fra stedet så raskt som mulig.

3.2 Fyrstikkene i kjelleren

Innledningsvis kan det konstateres at funnet av brukte fyrstikker i kjelleren i seg selv ikke knytter Torgersen til drapet. Ikke desto mindre må det gjøres en analyse av hvorvidt det er grunnlag for å sette disse fyrstikkene i sammenheng med drapet. Spørsmålet er med andre ord om det kan legges til grunn at disse fyrstikkene har vært benyttet av drapsmannen under oppholdet i kjelleren, til å tenne på bålet eller på annen måte.

Tre av fyrstikkene er beskrevet av Printz som *”ikke antent men mesteparten av satshodet var løst opp”*. Fra Torgersens side er det gjort gjeldende at disse fyrstikkene måtte ha ligget der lenger enn en halv time, og at dette ikke stemmer med drapsteorien, dvs. at de måtte ha havnet i kjelleren før det antatte tidspunktet for påtenning av bålet. Til dette har påtalemyndigheten anført at oppløsningshastigheten er avhengig av mengden væske som er tilført, og at fyrstikkene heller ikke er plukket opp av de første brannfolkene som kom til stedet, slik at de uansett hadde ligget der mer enn en halv time.

Det foreligger ingen opplysninger om oppløsningshastigheten for tennsatser på fyrstikker som befinner seg i et fuktig miljø. Et enkelt forsøk, som er gjennomført 12. februar og 26. mars 2015, viser imidlertid at tennsatsen er i behold etter fem timer på fyrstikker som befinner seg i et miljø som åpenbart har vært fuktigere enn i kjelleren i Skippergata 6b, og hvor bare en side av fyrstikken har vært i kontakt med det fuktige underlaget. Også etter 4 ½ døgn i fuktig miljø er tennsatsen på plass, selv om den nå lar seg skyve av med neglen.

Notat av 12. februar 2015 med supplement av 26. mars 2015, som redegjør for forsøket, vedlegges.

Det er ingen opplysninger om når fyrstikkene ble fjernet fra kjelleren. Eneste tidsangivelse fra åstedet natten til 7. desember 1957 er opplysningen om at brannvesenet rykket inn til stasjonen igjen kl 0415¹⁶. Sikringen av spor, herunder av fyrstikkene, er ikke tidfestet noe sted. Det må legges til grunn at den har skjedd i løpet av natten eller i et hvert fall i løpet av de nærmeste par dagene.

Om miljøet i kjelleren foreligger noe avvikende opplysninger:

I åstedsrapport av 4. januar 1058 fra politiførstebetjent Hernholm og politibetjent Grov beskrives gulvet slik:

¹⁶ Dok. 24, s. 9.

”Gulvet i kjelleren var jordgulv. Selve jorden i gulvet var rå, men ovenpå lå et tykt lag av trefliser og annet avfall etter ved, særlig var det tilfelle der hvor bålet var.”¹⁷

Åstedsrapport av 6. februar 1958 fra politibetjent Haugen har en noe annen beskrivelse:

”Gulvet er dekket av et lag fuktig slam.”¹⁸

Det må videre legges til grunn at det ved slokkingen ikke ble brukt vann i området hvor fyrstikkene befant seg, mellom liket og trappen.

Det var påtent på innsiden av liket, og slokkingen, som ble begrenset så mye som mulig, ble konsentrert her.

Brannformann Haakon Tønder forklarte 13. desember 1957:

”Glødningen i trelemmene var på innsiden av liket, og i bunnen av lemmene og litt oppover i disse. Det ble bare brukt ubetydelig vann til å slukke med, ellers sluknet det hele av seg selv. Normalt ville de ha pøset på vann med en gang, men på grunn av den døde kvinne, vilde de ikke ødelegge mulige beviser.”¹⁹

Brannkonstabel Erik Bogen forklarte 30. desember 1957:

”Det ble av vitnet brukt et Kustosapparat (vannapparat), men dette ble brukt ganske lite, nesten ingen ting, da vitnet fikk beskjed om å vente med å slukke.”²⁰

Brannmester Karl Kristiansen forklarte 13. desember 1957:

”Juletreet ble tatt bort og kastet litt til siden – innover i kjelleren, hvor gnistene ble slukket med et brannslukningsapparat. Det ulmet og brann litt i damens venstre sko. Her ble det brukt litt vann til å slukke med.”²¹

Det må etter dette legges til grunn at det ikke er noen sammenheng mellom slukningsarbeidet i kjelleren og det forhold at tre av de fyrstikkene som ble funnet, har vært uten tennsats.

Endelig hører det med i dette bildet at det ikke har vært fuktigere i kjelleren enn at det faktisk lot seg gjøre å få fyr i materiale som hadde befunnet seg der i lengre tid.

Ut fra eksperimentet som er omtalt foran og de opplysninger som foreligger om miljøet i kjelleren, må det etter dette legges til grunn at satsen på disse tre fyrstikkene ikke hadde rukket å gå i oppløsning slik som beskrevet, dersom de hadde blitt plassert i kjelleren kort tid før kl 0100 7. desember 1957. Den tilstand disse fyrstikkene var i, samsvarer ikke med

¹⁷ Dok. 24, s. 3.

¹⁸ Dok. 26, underbilag 5, s. 4.

¹⁹ Dok. 25, s. 2.

²⁰ Dok. 25, s. 3.

²¹ Dok. 25, s. 8.

hypotesen om Torgersen som drapsmann. De må ha havnet på dette stedet atskillig før det tidspunktet da politiet mente at Torgersen hadde vært på stedet og tent på bålet.

Når det for øvrig gjelder alderen på disse fyrstikkene, uttaler kommisjonen følgende under henvisning til professor Printz, jf. foran under punkt 2.4.1:

”Professor Printz, som undersøkte fyrstikkene, har tilsynelatende ikke funnet noe påfallende ved dem som tilsier at de har ligget i kjelleren over lengre tid, og har åpenbart ikke funnet grunn til å stille spørsmål ved dette, jf. hans rapport 24. februar 1958.”

Dette er åpenbart tatt til inntekt for at fyrstikkene ikke kan ha ligget der lenger enn at de stammer fra Torgersen som påstått drapsmann i forbindelse med påtenningen av bålet.

Til dette bemerkes at det ikke er spørsmål om hvorvidt fyrstikkene har ligget der ”i lengre tid”, hvilket nødvendigvis må forstås som et opphold over så lang tid at det hadde satt visuelle eller fysiske spor, ved fargeforandringer, begynnende forråtnelsesprosess eller på annen måte. Hvor lang tid som i så fall hadde vært nødvendig for at Printz skulle ha kommet med en slik merknad, foreligger det ingen opplysninger om. Det kunne ha vært grunn til å forvente at kommisjonen hadde innhentet opplysninger om dette, jf. straffeprosessloven § 398 om kommisjonens opplysningsplikt, all den stund dette er gjort til et tema.

Det eneste spørsmålet det her er nødvendig å ta standpunkt til, er om fyrstikkene kan ha ligget der så lenge at de ikke kan stamme fra drapsmannen. Ut fra de opplysningene som foreligger, må det nødvendigvis legges til grunn at fyrstikkene uten tennsats må ligget der fra før liket ble plassert i kjelleren og bålet påtent, kanskje i uker eller måneder. Det er heller ingen holdepunkter for at ikke de fyrstikkene som var avbrent, har ligget der like lenge. Printz’ uttalelse gir ikke grunnlag for noen annen slutning. På samme måte er det ingen holdepunkter for at disse fyrstikkene – både de som var uten satshode og de som var helt eller delvis oppbrent – har havnet der på samme tidspunkt. De kan meget vel ha havnet der ved forskjellige anledninger. Det er ingen opplysninger i saken som taler mot dette. Det hører med at det synspunktet som presenteres her – at Printz ville ha bemerket det hvis fyrstikkene bar preg av å ha ligget kjelleren så lenge at de ikke kunne ha vært plassert der av drapsmannen – er noe kommisjonen har kommet på av eget tiltak. Ikke en gang påtalemyndigheten har påberopt noe slikt.

Når det gjelder måten bålet er blitt påtent på, fremstår det nok som mest sannsynlig at drapsmannen har stått på utsiden av liket – mellom dette og trappen – og tent på på innsiden. Det er vanskelig å se noen fornuftig grunn til at han skal ha skrittet over liket og stått på innsiden av dette for å tenne på. Avstanden har ikke vært større enn at han har kunnet bøye seg over liket.

Det kan selvfølgelig ikke utelukkes at fyrstikkene som har blitt brukt til å tenne bålet, har havnet på utsiden av liket etter å ha blitt benyttet. Fysisk lar dette seg gjøre. Men her er det også spørsmål om hva som er sannsynlig. Bruker man fyrstikker til å tenne på et bål, stikker man den påtente og brennende fyrstikken inn i bålet og lar den bli der, uansett om man lykkes

i å få fyr på bålet eller ikke. Eventuelt vil man slippe fyrstikken opp i bålet etter å ha tent på. Å kaste fyrstikken fra seg før den er brent opp, er ikke en naturlig reaksjon når man tenner et bål. Og enda mindre naturlig blir det å kaste fyrstikken bakover til området rundt egne føtter når man står krumbøyd og foroverlent under et tak på 140 cm for å tenne på, med en slik avstand til påtenningsstedet som det dreier seg om her. Det klart mest sannsynlige scenariet er at de fyrstikkene som måtte ha blitt benyttet til å tenne bålet, også har havnet i bålet og er brent opp.

Politibetjent Haugen lanserte 6. februar 1958 følgende teori etter å ha beskrevet funnet av fyrstikkene i kjelleren:

”Det er trolig at drapsmannen har brukt fyrstikker å lyse med, mens han har oppholdt seg i kjelleren.”²²

Denne teorien ble fulgt opp av Printz:

”(D)isse (de fire som var brent helt ned) er med andre ord brennt så langt ned som det er mulig å holde i en brennende fyrstikk og det ligger nær å tenke at de har vært brukt til å lyse opp med”²³.

En side ved dette er at Printz’ oppgave som sakkyndig har vært å sammenlikne disse fyrstikkene med fyrstikkene som var funnet i Torgersens jakkelomme. Men her ser vi igjen at han opptrer som etterforsker og ikke som sakkyndig. Hva fyrstikkene måtte ha vært brukt til, er politiets og ikke hans oppgave å vurdere.

Hvis en eller flere av de fyrstikkene som er funnet, har vært benyttet til å lyse med – noe man i utgangspunktet heller ikke kan se bort fra – er det mest sannsynlig at dette har skjedd uavhengig av drapet. En person som på et tidligere tidspunkt har åpnet kjellerlemmen og gått ned i kjelleren, uansett av hvilken årsak, og har tent fyrstikker for å se seg om umiddelbart etter å ha kommet ned trappen, vil normalt ha sluppet fyrstikkene rett ned når de var brent så langt ned at han ikke kunne holde dem lenger. Dette passer med funnene på stedet.

Selv om det ikke er sannsynlig, kan det allikevel ikke helt utelukkes at drapsmannen har benyttet fyrstikker til å lyse med i forbindelse med påtenningen av bålet, og at rester av slike fyrstikker er blant dem som ble funnet i kjelleren. Men vårt spørsmål er hvordan dette kan passe med hypotesen om Torgersen som drapsmann.

Kjelleren var uten lys. Det minimum av lys som måtte ha kommet ned i kjelleren fra bakgården midt på natten i desember, kan ikke ha vært til hjelp. Behov for lys har en drapsmann som ikke var kjent på stedet, først og fremst hatt etter å ha lagt fra seg liket like innenfor trappen ned til kjelleren, i forbindelse med lokaliseringen og stablingen av brennbart materiale. Men hypotesen om Torgersen som drapsmann forutsetter at han ikke har hatt fyrstikker i denne fasen. Etter å ha plassert liket og stablet opp bålet i mørke, skal han altså hatt behov for å lyse opp med fyrstikker når han angivelig kom tilbake for å tenne på. Det

²² Dok. 26, underbilag 5, s. 4.

²³ Dok. 27, underbilag 11, s. 2.

nærliggende spørsmålet da er om han ikke ville fått tilstrekkelig lys fra de fyrstikkene som ble benyttet til å tenne på. I motsatt fall må han altså først ha tent på en fyrstikk, og holdt denne opp for å lyse, samtidig som han tente på en annen fyrstikk for å tenne på bålet. Dette lar seg selvfølgelig gjøre rent fysisk, men en sannsynlig handlemåte fremstår det ikke som.

Situasjonen når det gjelder fyrstikkene i kjelleren, kan etter summeres opp slik:

Tilstanden til fyrstikkene uten tennsats viser klart at de har ligget der så lenge at de ikke kan knyttes til drapsmannen eller drapet. Vi vet ikke hvor lenge de øvrige fyrstikkene har ligget i kjelleren. Det kan ikke utelukkes at enkelte eller alle stammer fra drapsmannen, selv om andre løsninger er mer sannsynlig. Og det er ingen ting som konkret knytter disse fyrstikkene til drapsmannen eller drapsmannen, og enda mindre noe som knytter dem til Torgersen. Fyrstikkene i kjelleren er i realiteten uten interesse for saken.

3.3 Fyrstikkeskene med innhold

3.3.1 Den ubrukte fyrstikkesken

Kommisjonen trekker frem at det var to fyrstikkesker i jakken og at en av dem var ubrukt. At en som røker og bruker fyrstikker til å tenne på med, hadde to fyrstikkesker i lommene, var det i seg selv ikke noe særskilt ved. Enten stakk man en ekstra fyrstikkeske i lommen for sikkerhets skyld, eller man kjøpte en eske sammen med en ny sigarettpakke uten å tenke på at man allerede hadde fyrstikker.

At Lorang både røkte og eide jakken som Torgersen hadde på seg ved pågripelsen, har ikke vært trukket i tvil fra noe hold. Torgersen røkte ikke, og har holdt fast ved at både sigarettstumper og fyrstikkesker stammet fra broren. Til dette ” *har kommisjonen merket seg at det kun er revet av fyrstikker fra den ene esken.* ” Det er ikke sagt noe om hvilke slutninger man gjør ut fra denne påvisningen. Kommisjonens poeng er antakelig at man må regne med at en røker ville ha brukt fyrstikkeskene om hverandre.

Det er ikke opplyst i hvilken lomme eller hvilke lommer fyrstikkeskene befant seg da de ble tatt fra Torgersen.²⁴ Dette er en svakhet under etterforskningen. Røkere flest plasserer sigaretter og fyrstikker i samme lomme. Den sannsynlige forklaringen er at Lorang har hatt sigarettene – alternativt rulletobakken – og den brukte fyrstikkesken i samme lomme hele kvelden, og at den andre fyrstikkesken har blitt liggende ubrukt i den andre jakkelommen.

At det også var en ubrukt fyrstikkeske i Lorangs jakke, har etter dette en naturlig forklaring, og kan ikke tillegges vekt.

²⁴ Jf. dok. 6 s. 2.

3.3.2 Den brukte fyrstikkesken

Det foreligger ingen opplysninger om hvordan fyrstikkeskene har vært oppbevart eller om hvorvidt de har vært gjenstand for noen form for undersøkelser i perioden 7. desember 1957 – 22. februar 1958.

Som det fremgår av fremstillingen under 1.3 foran, er det også klare uoverensstemmelser mellom de beskrivelser henholdsvis Kriminallaboratoriet og professor Printz har gitt av denne fyrstikkesken. De er enige om at det er 28 fyrstikker i esken. Dette innebærer at 17-20 fyrstikker er brukt. Ripeflatene er imidlertid beskrevet forskjellig. Kriminallaboratoriet omtaler 22. februar 1958 at det

«er revet av noen fyrstikker mot riveflaten, øyensynlig to mot den ene flaten, noen flere mot den andre.»

To dager senere - 24. februar 1958 – skriver Printz:

«...her sees også mange og tydelige striper på begge riveflatene og som, så vidt jeg kan bedømme det, så noenluende (sic) svarer til antallet av mangellende (sic) stikker i esken.»²⁵

Der hvor Kriminallaboratoriet beskriver to striper på den ene ripeflaten og «noen flere» på den andre, ripeflater – altså spor etter maksimalt 7-8 fyrstikker – beskriver Printz to dager senere «mange og tydelige spor på begge riveflatene», og mener at antallet spor kan stamme fra det antall fyrstikker som mangler i esken – altså 17-20 stykker. Disse beskrivelsene er innbyrdes uforenlige. Uoverensstemmelsen kan bare forklares med at en av beskrivelsene – eventuelt begge – er gal eller gale, eller at det i den mellomliggende perioden har vært revet av fyrstikker som ikke stammer fra denne esken.

Printz har ikke nevnt denne uoverensstemmelsen i sin rapport av 24. februar 1958. Den er heller ikke kommentert fra Kriminallaboratoriet eller av påtalemyndigheten, til tross for at Kriminallaboratoriet nødvendigvis må ha registrert den da de mottok Printz' rapport. Tvert imot fremgår det av gjenopptakelsesbegjæringen av 22. mars 1973²⁶ at statsadvokat Dorenfeldt prosederte på angivelig samsvar mellom antall riper i følge Printz' undersøkelse og funn av fyrstikker på åstedet. At det forelå to innbyrdes avvikende beskrivelser har altså ikke vært nevnt. At det ikke kan ha vært noe slikt samsvar som Dorenfeldt prosederte på, er påvist foran. Og å anslå antall ripemerker på en fyrstikkeske er heller ikke et felt hvor Printz har hatt noen større kompetanse enn ingeniør Wolff og kjemiker Johansen ved Kriminallaboratoriet. Det har nok heller vært motsatt. Vi kommer ikke dette nærmere enn at det ikke er mulig å anslå hvor mange fyrstikker som har vært ripet av på denne esken. Det kan være hva som helst fra 6-7 til 17-20. Noen bevisverdi har dette ikke.

²⁵ Dok. 27, underbilag 11, s. 2.

²⁶ Jf. foran under punkt 2.1.

Det er på det rene at Lorang hadde vært på samme boksestevne som Torgersen 6. desember desember 1957. Han kom hjem kl 2145, og da var han ”god og full” i følge moren.²⁷ Han hadde hatt jakken på seg. Dette bekreftes blant annet av billetten til boksestevnet som lå i den ene lommen. Som deltaker i stevnet dagen i forveien hadde Torgersen gått gratis inn. Selvfølgelig hadde Lorang røkt i løpet av kvelden. Hvor mye er uvisst, men det er ikke usannsynlig at han har røkt opp alt han hadde – hvor stort kvantum det måtte være – siden det ikke var sigaretter i lommene, men bare tre stumper, da Torgersen tok jakken på seg. Det må også legges til grunn at Lorang hadde tent på de sigarettene han røkte, med sine egne fyrstikker, og at de fyrstikkene han hadde, ble liggende igjen i jakken. Det er rimelig å anta at han i et hvert fall hadde røkt opp en 10-pakning. Han har da brukt minst 10 fyrstikker til dette. Hvis det først aksepteres at denne fyrstikkesken lå i lommen da Torgersen tok jakken på seg, stemmer ikke i noe fall påtalemyndighetens hypotese med hensyn til fyrstikkene, da summen av det antall fyrstikker Lorang nødvendigvis må ha brukt opp og de fyrstikkene som befant seg i kjelleren, overstiger det antall fyrstikker som manglet i esken.

I tillegg kommer – noe som er fullstendig oversett av både påtalemyndigheten og Gjenopptakelseskommisjonen – at ingen vet hvor mange fyrstikker som var i esken da den ble plassert i lommen, uansett hvem som måtte ha lagt den der. At den da var ubrukt, noe som ligger til grunn for kommisjonens resonnementer vedrørende fyrstikkbeviset, er det ingen holdepunkter for. I så fall kan det ikke legges til grunn at det er samsvar mellom antall fyrstikker som mangler i esken og det antall sigaretter Lorang har røkt. Det kan i det hele tatt ikke sluttes noe som helst fra det antall fyrstikker som manglet i esken da den ble tatt av politiet.

Som kjent var det en flekk, som ble antatt å være en avføringsflekk, på skuffen på den brukte fyrstikkesken. En nærliggende forklaring er at denne avføringen har smittet fra den fingeren – sannsynligvis pekefingeren – som har vært benyttet til å skyve ut esken i forbindelse med påtenning av en fyrstikk. Det vil være underlig om den person som har hatt fyrstikkesken, da ikke har etterlatt seg fingeravtrykk, og det må som nevnt foran antas at dette har vært undersøkt. I den forbindelse vises til følgende utsagn i statsadvokat Dorenfeldts uttalelse av 17. desember 1958:

”Jeg kan bare bekrefte at politiet har lett etter fingeravtrykk både høyt og lavt på åstedet og på alle gjenstander som ble sikret uten at man skrev rapport om hver enkelt negativ undersøkelse.”

Om ”negativ undersøkelse” betyr at man ikke har funnet noe spor overhodet, eller om det betyr at man ikke har funnet noe som peker mot Torgersen, er ikke presisert. Uansett må det legges til grunn at Torgersens fingeravtrykk ikke er funnet på fyrstikkesken, noe som i et hvert fall peker i retning av at den har vært benyttet av en annen.

²⁷ Dok. 45 s. 7.

4 Oppsummering

Oppsummeringsvis må det etter dette bare konstateres at verken de seks fyrstikkene som ble funnet på det antatte drapsstedet, de 11 brukte fyrstikkene – hvorav fire ikke antente – som ble funnet i kjelleren, eller de to fyrstikkeskene med innhold som ble funnet i lommene i jakken som Torgersen hadde på seg, kan tillegges noen som helst vekt som bevis som taler mot Torgersen. Tvert imot er det, som det fremgår av gjennomgangen foran, en rekke omstendigheter i tilknytning til disse beviselementene som vanskelig lar seg forene med hypotesen om Torgersen som drapsmann.

Nesodden, 25. mai 2015

Nils Erik Lie

Vedlegg:

Notat om oppløsningshastigheten for tennsats på fyrstikker, datert 19. februar 2015, med tilføyelse 26. mars 2015.

NEL 19.02.2015

Notat

OPPLØSNINGSHASTIGHET FOR TENNSATS PÅ FYRSTIKKER

Et spørsmål som har oppstått som følge av funnet av ubrukte fyrstikker med oppløst tennsats i kjelleren i Skippergata 6b, er hvor lang tid denne oppløsningen kan ha tatt.

Det har vært fremmet forskjellige synspunkter vedrørende dette spørsmålet. Ingen har imidlertid vist til noen empiri i sakens anledning.

Dette ga grunnlag for et enkelt eksperiment hjemme på kjøkkenbenken.

Tre vanlige Nitedals fyrstikker ble 12. februar 2015 kl 1240 plassert på et flere ganger sammenbrettet og gjennomfuktet kjøkkenpapir (prøve 1).

Som kontroll ble tre andre fyrstikker plassert på et tilsvarende, flere ganger gjennombrettet og gjennomfuktet kjøkkenpapir, som i tillegg også ble brettet over fyrstikkene, slik at hele tennsatsen var i kontakt med gjennomfuktet papir (prøve 2).

I tillegg ble tre andre fyrstikker plassert i et vannglass, slik at hele tennsatsen befant seg under vann (prøve 3).

Samtlige prøver ble kontrollert kl 1740 – etter fem timer.

Tennsatsen var da fortsatt på plass på samtlige prøver. På prøvene 2 og 3 lot satsen seg relativt lett skyve av med en negl. På prøve 1, som hadde mest til felles med det miljø fyrstikkene befant seg i i kjelleren, kunne den delen av satsen som hadde vært i direkte berøring med det gjennomfuktede papiret, skyves av på samme måte. På de øvrige tre sidene av fyrstikkhodet satt satsen fortsatt fast, på samme måte som på en ny fyrstikk.

Nesodden, 19. februar 2015

Nils Erik Lie

Tilføyelse 26. mars 2015:

Haugens åstedsrapport etterlater et klart inntrykk av at fyrstikkene i kjelleren ble sikret nokså umiddelbart.

”Det skal tas støvprøver fra åstedet og Torgersens klær skal støvsuges. Åstedet undersøkes fortsatt og alt skal sikres, om nødvendig ryddehjelp trengs kan det rekvireres betalt hjelp fra brannvesenet.”

På dette grunnlag kan det muligens bli hevdet at vi ikke vet om fyrstikkene er fjernet fra kjelleren først på et senere tidspunkt.

Jeg fant det derfor nødvendig å gjenta forsøket beskrevet foran over et lengre tidsrom.

21. mars 2015 kl 1830 ble tre vanlige Nitedals fyrstikker plassert på et brettet og gjennomfuktet kjøkkenpapir. Fyrstikkene ble liggende i samme posisjon og papiret ble holdt gjennomfuktet gjennom hele forsøket. Ved kontroll 26. mars 2015 kl 1030 var tennsatsen på plass på samtlige fyrstikker. Hele tennsatsen lot seg imidlertid nå skyve av med neglen, lettest på den siden som hele tiden hadde ligget ned mot det fuktige underlaget.

Dette enkle forsøket underbygger ytterligere at de fyrstikkene uten tennsats som ble funnet i kjelleren, må ha ligget der fra lang tid før 6. desember 1957. De kan ikke ha hatt noe med drapet eller det etterfølgende brannstiftelsesforsøket å gjøre.

For ordens skyld: Jeg forutsetter at produsenten ikke har gjort noen endringer i den kjemiske sammensetningen av tennsatsen som innebærer at denne i dag er mindre lett oppløselig i fuktighet enn den var i 1957.

Nesodden, 26. mars 2015

Nils Erik Lie

3. Blodbeviset

3.1 Blod på åstedet og på Rigmor Johnsen

Den drepte Rigmor Johnsen var naken oventil og nedentil da hun ble funnet. Hun var trolig forsøkt voldtatt. Gjerningspersonen hadde revet trusen hennes i to deler – den ene delen satt på, den andre delen lå på drapsstedet. Gjerningspersonen hadde bitt henne i brystet og tatt kvelertak på henne.

Rigmor Johnsen hadde blødd kraftig. Ansiktet og blusen fortil var dekket med blod, og det var mye blod på underskjørtet, luen og skjerfet. Blod hadde sprutet utover gulvet i den lille trappeavsatsen hvor drapet var skjedd. Jeg viser til bildene og beskrivelsene av Rigmor Johnsen og åstedet inntatt i *Bevisene i Torgersen-saken* s. 356 - 366.

3.2 Gjerningspersonen må ha fått blod på seg

Det er åpenbart at gjerningspersonen må ha vært i nærkamp med Rigmor Johnsen og at han har vært i intim hudkontakt med henne da drapet skjedde. Sunn fornuft tilsier at de kraftige blødningene som oppsto nødvendigvis må ha medført tilsøling av gjerningspersonen med ferskt blod.

Drapsteorien som ligger til grunn for den fellende dommen innebærer at gjerningspersonen har flyttet liket fra den trappavsatsen hvor det ble funnet mye blod og den ene halvparten av trusen, ned til kjelleren der liket ble funnet. Det er ikke mulig for en gjerningsperson å foreta en slik flytting uten at vedkommende hadde fått ferskt blod på egne klær.

Det kan tilføyes at blod er en klebrig væske som lett setter seg fast på klær og andre materialer. Blod lar seg ikke lett tørke bort uten å etterlate tydelige spor, særlig ikke på tekstiler.

3.3 Torgersens klær hadde ikke spor av ferskt blod

Det er på det rene hvilke klær Torgersen hadde på seg da han ifølge politiets drapsteori begikk drapet – en brun- og hvitstripet dress og frakk (antrekk 1).

Gjenopptakelseskommissjonen skriver:

"Etter kommisjonens vurdering synes det å være på det rene at det ikke ble funnet store mengder blod på domfelte og hans klær" (s. 396).

"Kommisjonen kan ikke se at det er grunnlag for domfeltes forutsetning om at gjerningsmannen nødvendigvis må ha fått mye blod på seg" (s. 395).

"Etter kommisjonens vurdering har ikke domfelte grunnlag for sin slutning om at fravær av blodspor utelukker at domfelte er gjerningspersonen" (s. 396).

Kommentar og konklusjon:

Kommisjonen bygger på riktig faktum, men er upresis når den i det første sitatet legger til grunn at *"det ikke ble funnet store mengder blod på domfelte og hans klær"*. Faktum er at det ikke ble funnet et eneste ferskt blodspor på Torgersens klær.

I de to neste avsnittene avviser Gjenopptakelseskommissjonen Torgersens anførsler om at gjerningspersonen må ha fått mye blod på seg og at det utelukker ham som gjerningsperson: domfelte *"har ikke grunnlag"* for å hevde dette, skriver kommisjonen.

Kommisjonen bygger altså på at gjerningspersonen kan ha drept Rigmor Johnsen og flyttet liket uten å bli tilsølt med blod. Den bygger faktisk på at gjerningspersonen kan ha gjennomført alt dette uten å få en eneste fersk blodflekk på seg. Kommisjonen unnlater imidlertid å forklare hvordan dette skulle være mulig. Jeg kan ikke finne annen forklaring på unnlatsen enn at det rett og slett ikke lar seg forklare.

Man trenger ikke være sakkyndig på blod for å forstå at gjerningspersonen må ha fått ferskt blod på seg. Jeg viser likevel til uttalelse fra professor dr. med. Frank Brosstad av 21. november 2002 (mine uthevelser):²⁹

"Bildene fra stedet viser at gulvet i rommet har tallrike blodflekker av varierende størrelse.

...

²⁹ Dokumentutdrag Bind IV s. 296. Uttalelsen ble gitt på anmodning fra professor Per Holck, som ba Brosstad vurdere om han ut fra bildene kunne si noe om tiden som var gått fra blodet i trappeavsatsen kom dit til de ble fotografert, men det kunne han ikke. Brosstad er professor i hematologi (læren om blodet) med blodkoagulasjon som spesialområde. Se hans opplysninger nederst på s. 2. Her presiserer han også at han ikke har noen formell utdannelse i rettsmedisin. (Det gis ingen formell utdannelse i rettsmedisin i Norge.)

Blodflekkene er spredd over hele gulvarealet. En person som har anbrakt den blødende person i dette rommet, ville nødvendigvis ha fått offerets blod på hud/klær/skotøy, hvis ikke handlingen var nøye premeditert og planlagt.”

Konklusjon:

Gjenopptakelseskommisjonens avgjørelse bygger på feil faktum når det legges til grunn at det var mulig for gjerningspersonen å gjennomføre drapet og forflytte liket uten å få ferskt blod på seg. Det er det motsatte som må legges til grunn. Fraværet av ferskt blod på Torgersen utelukker at han kan være gjerningspersonen.³⁰

3.4 Flekker på Torgersens klær. Negleavskrap

3.4.1 Gjenopptakelseskommisjonens påstand om blod på Torgersen

Fraværet av ferskt blod på Torgersens klær var, så vidt jeg vet, ikke noe tema under straffesaken i 1958. I likhet med mange andre forhold som trakk i retning av eller viste at Torgersen ikke kunne være gjerningspersonen, ble dette viktige forholdet oversett. Oppmerksomheten var konsentrert om noen uspesifikke flekker på Torgersens klær og negleavskrap (materiale under Torgersens fingernegrer). Problemstillingen var om disse flekkene og negleavskrapet knyttet Torgersen til drapet. Dorenfeldt/Lunde 1958/59³¹ skrev om dette:

” ... det [ble] funnet blod på Torgersens fingre, men det ble også funnet blod andre steder, således på Torgersens vinterfrakk. Blodet kunne også typebestemmes til blodtype A, se herom uttalelse fra prosekter Lundevall, dok. 27 bilag 6. Man kom ikke lenger, fordi også avdøde³² var av blodtype A. Det ble videre funnet blod på de sko som ble beslaglagt på Torgersens bopel og som var satt i vann og som han etter all sannsynlighet hadde på seg da han begikk voldtektsforsøket og drapet. Ennå viktigere enn blodflekkene var funnet av fæces på Torgersens turnsko”

³⁰ Med ”utelukke” sikter vi til at beviset etter sin art ikke er forenlig med at Torgersen kan ha begått drapet og at tolkningen av beviset anses som sikker, se definisjonen i *Bevisene i Torgersen-saken* s. 104.

³¹ Se punkt 2.4.1 når det gjelder hva vi sikter til med ”Dorenfeldt/Lunde 1958/59”.

³² ”avdøde” må være feilskrift for domfelte. Poenget er at både Torgersen og Rigmor Johnsen hadde blodtype A.

Juryen har mest sannsynlig lagt til grunn at det ble funnet blod flere steder på Torgersen og på hans klær og at dette var et støtteargument for at han var skyldig. Det samme gjør Gjenopptakelseskommissjonen. Den skriver (s. 395):

”[Kommissjonen] finner det noe påfallende at det ble påvist blod på så vidt mange steder som det her ble gjort. Det ble påvist blod på fingrene, på antrekk 1 (vinterfrakken og dressbuksen), på antrekk 2 (benklærne, undertrøye, underbukse og sokker), på de gule hanskene, og på skoene som var satt i bløt fremkom det en reaksjon som kunne skyldes blod.”

Ifølge kommissjonen ble det altså ”påvist blod” på

- Torgersens fingre
- antrekk 1 (vinterfrakken og dressbuksen), dvs. de klærne han hadde på seg da han ifølge drapsteorien begikk drapet
- antrekk 2 (benklærne, undertrøye, underbukse og sokker), dvs. de klærne han hadde på seg da han ble pågrepet
- de gule hanskene

Det er på det rene at det ikke var spor på Torgersen eller hans klær som sett med det blotte øyet hadde utseende som blod. Hvorvidt materiale på Torgersen eller hans klær virkelig var blod måtte derfor, så langt det lot seg gjøre, bestemmes ved kjemiske tester.

Det ble brukt tre tester. To av dem, basert på reaksjon med henholdsvis vannstoffperoksyd og benzidin, er ikke spesifikke for blod. Det vil si at hvis de gir utslag, kan stoffet som undersøkes selvsagt være blod, men det kan også være uten blod og gi reaksjon på for eksempel fruktsaft og flere andre substanser. Om vannstoffperoksyd-testen skriver professor i hematologi (blodsykdommer) Frank Brosstad:³³

”Blod inneholder et enzym som kalles peroksydase. Tilsats av hydrogenperoksyd frigjør oksygenradikaler som oksyderer fargeløst benzidin og gir en kraftig blå farge. Reaksjonen er så sensitiv at den vil gi fargereaksjon med blod i fortykning 1:25000 (Bramkamp RG: The benzidine reaction. J.Lab & Clin Med 14;1087, 1912). Ethvert materiale som inneholder peroksydaser vil gi en slik reaksjon (blant annet saft av frukt og grønnsaker) slik at reaksjonen er ikke spesifikk for blod.”

Tilsvarende gjelder for benzidin-testen.

³³ Epost til Ståle Eskeland av 7. april 2006.

Den tredje testen, Takayama-testen, er spesifikk for blod, men den skiller ikke mellom blod fra mennesker og dyr.

Det er nødvendig å gjennomgå opplysningene om de testene som ble foretatt i forhold til hvert enkelt av de objekter Gjenopptakelseskommissjonen legger til grunn var blod. Jeg behandler dem i den rekkefølge de er regnet opp av kommissjonen:

1. Fingrene

Kommissjonens formulering, at det ble funnet blod på "*fingrene*", etterlater et inntrykk av at Torgersen hadde blod på hendene da han ble pågrepet. Det er imidlertid på det rene at dette ikke var tilfellet. Politibetjentene Kåre Thomassen og Arne Rustad, som deltok i pågripelsen av Torgersen, forklarte:³⁴

"V. la heller ikke merke til noe blod på siktedes hender eller andre steder. Men v. la også merke til sikt. lange negler og at neglene var veldig svarte under."

Det kommissjonen sikter til med at det ble funnet blod på "*fingrene*" må være prosekutor Lundevalls analyse av negleavskrap fra Torgersens ti fingre. Lundevall skrev (Dok. 27 underbilag 6, Mappe II s. 17):

"2. Negleavskrap fra siktedes 10 fingre. Etter konferanse med Kriminallaboratoriet 24/-58 innskrenkes undersøkelsen til å utføre benzidinreaksjon, fordi negleavskrapene er så sparsomme at andre undersøkelser ikke lar seg gjøre. Det finnes da positiv benzidinreaksjon fra negleavskrap fra høyre ringfinger, fra venstre tommel- og pekefinger, samt fra en av lillefingrene (begge glass fra lillefingrene var mrk. "V. lillefinger")."

Lundevall føyde til:

"Den positive benzidinreaksjon tyder med stor sannsynlighet på at blod er tilstede i negleavskrapet."

Benzidin er ikke spesifikk for blod. Slutningen at reaksjonen "*med stor sannsynlighet skyldes blod*" hadde Lundevall derfor ikke noe grunnlag for å trekke.

Altså: Det ble ikke påvist blod på Torgersens fingre.

³⁴ Sitert fra Thomassens forklaring i dok. 18 s. 85, Mappe I s. 224. En helt tilsvarende uttalelse ga Rustad, se dok. 18 s. 86, Mappe I s. 225.

2. Klær Torgersen hadde på seg da han ifølge den fellende dommen begikk drapet (antrekk 1)

Vinterfrakken

Det var fire flekker (eller flere små flekker på fire steder) på vinterfrakken, se bilde av frakken med inntegnede piler som viser hvor flekkene var (politiets bilde) i *Bevisene i Torgersen-saken* s. 367.

Om innholdet i flekkene står det i Kriminallaboratoriets rapport av 11. januar 1958 (Dok. 26 underbilag 9, Mappe I s. 367):

”På venstre ærme nedentil på baksiden ... er det en rødbrun flekk av uregelmessig form. Lengden av flekken er 1 cm, bredden er om lag ½ cm. Materialet i flekken gir positiv Takamaya reaksjon på blod. Lenger nede på samme ærme ... er det også noen små rødbrune flekker og noe grått, slimliknende stoff. Det rødbrune stoff gir kraftig reaksjon med vannstoffperoksyd. ... Nedentil på venstre frakkeskjøt sees også en liten rødbrun flekk. Nedenfor flekken er det et lite parti som gir sterk reaksjon på vannstoffperoksyd og benzidinreagens.”

Altså: Det ble påvist blod i én av de fire flekkene på vinterfrakken. (Prosektor Lundevall konkluderte senere med at blodtypen var A (Dok. 27 underbilag 6, Mappe II s. 17). Rigmor Johnsen hadde blodtype A. Det har også Torgersen og ca. halvparten av befolkningen.)³⁵

Den brun- og hvitstripete dressbuksen

I Kriminallaboratoriets rapport av 26. februar 1958 (Dok. 26 underbilag 11, Mappe I s. 372) står det:

”Benklærne ble dusjet med en tynn oppløsning av vannstoffperoksyd. Det fremkom tydelig skumdannelse på høyre bukseben Der hvor det fremkom reaksjon med vannstoffperoksyd, fremkom også momentant reaksjon med benzidinreagens. Materialet i flekken var for sparsomt til at det kunne utføres spesifikke blodreaksjoner.”

³⁵ Hvorvidt typebestemmelsen, hvor konklusjonen var at blodet var av type A, innebar at det var blod fra menneske og ikke fra dyr, har jeg ikke undersøkt. Det er uten betydning.

Altså: Det ble ikke påvist blod på den brun- og hvitstripete dressbuksen.

2. Klær Torgersen hadde på seg da han ble pågrepet (antrekk 2)

Benklærne ("lang mørkeblå gabardinbukser")

I Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958 (Dok. 26 underbilag 7, Mappe I s. 362) står det:

*"Benklær, lang mørkeblå gabardinbukser
Benklærne er skitne og flekket, særlig nedentil.
Flekker av utseende som blod eller avføring kan ikke sees.
Benklærne ble dusjet med en tynn oppløsning av vannstoffperoksyd. Nedentil på høyre bukseben ... fremkom en svak reaksjon som kan tyde på blod. På disse steder fremkom også momentan reaksjon med benzidinreagens. Materialet i flekkene var for sparsomt til at det kan foretas spesifikk blodreaksjon eller blodtypebestemmelse."*

Altså: Det ble ikke påvist blod på buksen.

Undertrøye

I Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958 (Dok. 26 underbilag 7 s. 363) står det:

"Trøyen er hel, men er skitten. Bak på ryggpartiet, litt over på venstre side, om lag 35 cm nedenfor halsåpningen såes på innsiden av trøyen noen svake brunlige flekker som overfor vannstoffperoksyd og benzidinreagens forholdt seg som blodflekker. Materialet var for sparsomt til at det kunne utføres spesifikk blodreaksjon eller blodtypebestemmelse."

Altså: Det ble ikke påvist blod på undertrøyen.

Underbukse

I Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958 (Dok. 26 underbilag 7, Mappe I s. 363) står det:

"Benklærne var skitne jevnt over. På linningen foran, litt over på venstre side er det en liten brunlig flekk, om lag en cm lang. Den gir momentan reaksjon med benzidinreagens. På høyre bukseben, foran, om lag 25 cm fra nedkanten er det

to små røde streif som gir tilsvarende reaksjon. Ved buksesmekken er det store brunlige partier hvor det forekommer rødlig små flekker som også gir tilsvarende reaksjoner.

I materiale fra flekkene på høyre bukseben lyktes det å utføre Takayamas blodreaksjon. I de øvrige flekkene lyktes det ikke å utføre spesifikk blodreaksjon.”

Altså: Det ble påvist blod fra menneske eller dyr i to ”små røde streif” på høyre ben på underbuksen. Ingen av de øvrige flekkene ble påvist å være blod.

Sokker

I Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958 (Dok. 26 underbilag 7, Mappe I s. 363) står det:

”Sokkene er skitne og stive på sålepartiet. På den ene sokken var det et rødlig lite streif som ga momentan reaksjon med benzidinreagens. Flekken ga også Takamayas blodreaksjon.”

Altså: Det ble påvist blod i ”et rødlig lite streif” på den ene sokken. På den andre sokken ble det ikke påvist blod.

De gule hanskene

I Kriminallaboratoriets rapport av 20. februar 1958 (Dok. 26 underbilag 14, Mappe I s. 377) står det:

”Hanskene er et par arbeidshansker av gult lær med strikket mansjett. ... På høyre hanske oppsto en rekke steder skumdannelse, og det fremkom på disse steder momentan reaksjon med benzidinreagens. Vi har undersøkt hanskene ved hjelp av lupemikroskop, men har ikke kunnet se noe som minner om blod. Avskrap fra læret ga ikke nevneverdig reaksjon med vannstoffperoksyd. Vi antar derfor at reaksjonene skyldes spor av blod som er for små til å kunne sees mot den brunlige bakgrunnen.”

Kriminallaboratoriet gjør her samme feil som Lundevall: De slutter at reaksjon med benzidinreagens betyr at det var blod på hanskene. Men benzidin er som nevnt ikke spesifikk for blod. Dessuten: Det påståtte blodsporet var ikke en gang synlig med lupemikroskop (!).

Altså: Det ble ikke påvist blod på de gule hanskene.

3.4.2 Oppsummering og konklusjon

Gjenopptakelseskommisjonen påstår at det ble funnet blod på Torgersen eller Torgersens klær åtte steder: fingrene, vinterfrakken og dressbuksen (antrekk 1), benklærne, undertrøye, underbukse og sokker (antrekk 2) og de gule hanskene.

Analysen ovenfor viser:

- Kommisjonen har dekning for at det ble påvist blod fra menneske eller dyr på tre steder, nemlig på vinterfrakken, underbuksen og den ene sokken.
- Kommisjonen har ikke dekning at det ble funnet blod på fem andre steder, nemlig på fingrene, dressbuksen, benklærne, undertrøyen og de gule hanskene.
- Kommisjonen har altså begått feil i et flertall av tilfellene (fem av åtte).
- Den ene flekken som lot seg typebestemme var den svært vanlige blodtype A, som også er Torgersens (og Rigmor Johnsens) blodtype. Typebestemmelsen gir altså ikke grunnlag for å knytte blodflekken til drapet.
- Heller ikke ellers foreligger noe grunnlag for å slutte hvor de tre blodflekkene stammet fra. Torgersens klær var jevnt over skitne. Blod kan ha kommet ditt ved tallrike anledninger. I en undersøkelse av 100 tilfeldige bukser på et renseri ble det funnet blodflekker på 16 av buksene (16 %).³⁶ Kommisjonens slutning om at de tre blodflekkene trekker i retning av at de stammer fra drapet på Rigmor Johnsen ("*påfallende*"), er åpenbart grunnløs. Den er uten rot i sakens fakta.